

אגרות הראיה

מאת

הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

ברך ראשון: שנות תרמ"ח - תר"ע

10670

הוצאת מוסד הרב קוק - ירושלים תשכ"ב
האגודה להוצאת ספרי הראי"ה קוק ז"ל

מהדורה שניה מתוקנת

כל הזכויות שמורות למוסד הרב קוק
Copyright by Mossad Harav Kook, 1961

נרמס מאמהות בדפוס ש. וינפלד, ירושלים

Printed in Israel

הרב ראיה קוק ז"ל / אגרות הראיה

על כל דברי האגרת

„הללו ייִה״ שכולל שם ושבח בבת־אחת“ (פסחים קיז). אודה הפעם את ד' ואהלל לאלהי ישענו בהלל והודאה מיוחדת. כי עם סדור ההוצאה לאור־עולם וההפצה חוצה את מענות קדשו של מרן אאמו״ר הרב זצ״ל, את שמועות התורה מכהן וראיות אורותיה, התבדרותן ביני רבנן ובבתי מדרשותינו וחירותן במרחבי בית ישראל כולו, לישר דרך ולהאיר נתיבה, זכנו והגיענו הנה בהופיע לפנינו בספר האגרות דבריו של בעל השמועות ורואה האורות וממשיכם בעצמו ממקור חיוניותו. „ראיה הוא כסא למזרח דמתמן — האור יוצא לעולם“ (תקוני זהר, תקון שבעים, ד״ה אודנן).

בימים נוראים אלה, בהמוט מוסדות תבל ויושבי בה, בהזדעזע המצב הרוחני והחמרי של אומות העולם כולו ועם־העולם האלהי, האחד בארץ, המפורד ומפורד ביניהן, „בזמן שהחיים נופלים הם במהמורות המלאות מחשכי רשע ותוהו“, בגודל אימת הפרעניות הבאה לעולם והתגרות מלכיותיו בשביל ישראל, עם התנוצצות האורה העומדת להתברר מעל המחשכים ומביניהם, בא התור, במהלך עבודת הקודש של גילוי האור הזרוע של כהנו הגדול זצ״ל, „הנושא את משפט בני ישראל על לבו לפני ד' תמיד“, אל הסקירות הפנימיות אשר למדרש האותיות — אותיות־החיים העצמיות הישראליות של הנשמה, שהיא מלאה מהן והן מתנשאות מתוכה לעומת האותיות של מקורות התורה, ומתגדלות ביניקתן מזיו החיים של כנסת ישראל באירא דארץ ישראל, „הכתוב לחיים בירושלים“, (הערות שבסוף „ראש מילין“, „אורות“ פרק ז).

במדה מרובה מתגלית בזה גדלות הזכות, שהיא יתירה מאשר בעת צמצום חייו אתנו פה עלי אדמות, ומתוכם ומתוך הנעשה בהם היא נמשכת ומתקמת לחיותנו כהיום הזה. „אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו“ (ישעיה ג). ספר האגרות הוא הראשון במערכת כתבי־קדשו, אשר חלק יסודי שלו יצא ע״פ דברו, זצ״ל, בימי חייו, ועתה בהמשך הצלחת חפצו והתחלקו ברבים, בעה״י, הנה הוא לפנינו מושלם ומשוכלל. השלמת שכלול זו, הרי יותר משהיא נותנת את רבוי הכמות הממשית של הדברים הנמצאים כאן, היא קובעת את ערכו האיקותי של ספר זה בכללו. בשאר דברי התורה והדעת, לכל מקצועותיהם וגוני קדושתם, שכל עיקרם הוא הלא־מור, לכל מדרגותיו, של גופי הדברים, והם אינם ענין בעצמם אל מ' שאמרם, הופעתו האישית של בעליהם כמעט שאינה ניכרת, ועכ״פ מתבטלת היא בתוכם, לעומת משמרת התורה והדעת עצמן, אשר יבקשו מאת הרב הדומה למלאך ד' צבאות (חגיגה טו:). אכן לא לענין גופם של דברים, אלא להדרת

מסירתם וההתייחסות אליהם. יש לנו הוראת-קדש מיוחדת בתלמודה של אד"ק - ישראל (קדושין פ"א ה"ז): „גידול אומר, כל האומר שמועה משם אומרה, יראה בעצמו כאילו בעל השמועה עומד לפניו, מה טעמא בצלם יתהלך איש“. הוראה גדולה זו, בדרך למודה של תורה, נקבעה שם אחריה ובהמשכה והשלמתה של אותה ההוראה הגדולה והקדושה, שנאמרה בשם ר' יוחנן, מריה דהאי תלמודא, על משמרת קשרם של הדברים עם שמו של בעליהם במהלך המסורת של התורה: „אם אתה יכול לשלשל שמועה עד משה — שלשלה, ואם לאו תפוס ראשון ראשון או אחרון אחרון“. וכשם שהיא משלימה את ערך הקשר האישי של הדברים עם שמו של בעליהם, ומבליטה בזה את גדל חשיבותם מתוכו, מתוך ענין בעלותו ושייכותו האישית בשלשלת התורה, כך מתאימה היא, בהקבלת הופעת הכבוד של מעלה, במהלך הנהגת אלהים חיים ומלך עולם בסדרי דורות עמו ועולמו, — אל הנאמר מאת רב גידול בתלמודה של בבל (יומא סט): על „ד' האלהים הגדול, אשר עזרא ברח אותו בקריאת התורה עם קהל העם, העולים משבי הגולה, ודבמערבא מתנו הכי“ בשמו על „הזעקה בקול גדול“, באסיפת הברדלס או מכל בני נכר והתודותם לד' אלהיהם: „שגדלו בשם המפורש“, ואותה הדגילה בשם של גדולי התורה, אותה ההדרכה התורנית, של ההתקשרות האישית המובלטת בדבקות בחכמים ובתלמידיהם“, החשובה כמו דבקות בשכינה (ספרי פ' עקב, מט, ס' החינוך מצוה תלד), ובשימוש תלמידי-חכמים, הקובע מתוך עסקם יחד את אמתיות כבודה של תורה והחלטת דרכה בבירור סברת הגמרא וטעמי המשנה (רש"י ברכות מז: וסוטה כב.), מגיעה היא לשיא מסקנתה השרשית במאמרו של ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי (ברכות סז): „גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה“. גדלות מדה זו מופיעה שוב, בפירושי רמזיו של רבנו מניח היסוד לסדר הלכותינו ש„בזמן הזה“, (בעל הטורים דברים א לח), בהערכת הנחלת ישראל ע"י משרת משה, המוסר ממנו את התורה לזקנים, לעומת חברו בתור הארץ, המסדר את לכידת ההחזרה הפלפולית של ההלכות שנשתכחו (תמורה טז), ומדה כפולה זו של תורה, שהיא במדרגת קדושתה, „מנה של קודש — כפול היה“ (ב"ב צ:), הקבלה מרוממת ומשכללת של השמוש והלמוד, מתוך הקריאה בשמו, ובעצמו, של בעל השמועה, באה היא בספר האגרות כדבר אחד שלם ותמים, „שהוא כולל את עצמו של השם, שהוא הנשמה“ (אור החיים פ' וילך ופ' נצבים, אורות הקודש, כרך שלישי, פרק צה), ואת שבח פירותיו, והיחס אליהם, שהוא „השפעת למודו (המאירי תהלים א), בבת אחת“, וכל הנשמה, וכל נשימה ונשימה, שבה, תהלל ייה, הללו ייה“ (בראשית רבה פ' יד, רש"י חגיגה יב: ד"ה ורוחות).

ה„אגרת“, כמו תאר הפנים וקצב תנועות הגוף ואבריו וכמו אופן הדבור וצורת הכתב וסגנונם, מביאה היא לידי התבטאות, גם בנידוניה וגם בסגנונה, את עצם מהותו של בעליה, ומשמשת ראייה וביורור לכוונו ולאופיו. מדה העיקרית של „האגרת“ היא, שיש בה מפנימיותה של רשות היחיד, בהבעת-דבריה הנפשית-הטבעית, התמה, מאיש אל רעהו, מן היחיד אל היחיד, או גם אל כמה וכמה יחידים, יחסים יחידים אלה ועניניהם אף הם מכוונים ומתאימים אל מעמקי רשות היחיד שבנפש, המתגלית עם התבטאותם זאת, לפיכך גם נעוצה היא ביסוד

הנפשי הפנימי, הדורש מצדו את הבעתם של הרברים, את גילויים והוצאתם מתוכו, את פירוקם מעל נטל עמסו, את סדורם וטפולם הראוי וההגון להם בשייכותו אליהם, — יותר מאשר בהתכוונות המפורשת כלפי חוץ אליהם; וקשורה היא ג'יחס' ש ממנו, מצד פנים, אל הנידונים, יותר מאשר ביחס' שא ליהם. זכר לדבר: שבועה, שעיקרה הוא איסור הגברא, דאסר נפשו מן חפצא (נדרים ב:), היא כנשבע במלך עצמו; שלעומת-זה נדר, שעיקרו הוא איסור החפצא, דאסר חפצא עליו, הוא כנודר בחיי המלך (ספרי פ' מטות). ומתוך-כך הערך הרגיל של "אגרות" המתפרסמות הוא בהתבטאותן האישית, ליחיד או ליחידים, שאינה עשויה מתחילה לפי חשבונות החובות והצרכים הצבוריים, ואינה מתקנת מתחילה לפרסום ברשות הרבים, ומעתה יש לפרסומן, בפרטיות אישיות, חשיבות מיוחדת, גם מושכת ומגרה, מעין גילוי נסתרות מעמקי הנפש וגנוזי גווניה. אבל הנברא לצורך הדור, להיות ראש הדור, מאלו הנשמות שנבראו בעת הולדן בקדושה ובטהרה, שבראן הקב"ה נשמות יקרות קדושות בעצם, ולכן נאמר בהם לשון כי טוב ושמן קודם לעצמם, שזכות הרבים תלוי בו ומשפטיו עם ישראל ומעשיהם של כל ישראל שלו הם, (קהלת שלמה, הגר"ש קלוגר, פתיחה ג', פרק ב' "לאדם שטוב לפניו", פרק ו' "כבר נקרא שמר"), — הרי הרשות של הרבים, הזכות של עניניהם וכוונותיהם, ורשותו של היחיד הזה ועולמו המיוחד והמלא, הן כל-כך שייכות בהדדי, יניקות תחומיהן זה מזה הן כל-כך שופעות ונובעות, והם כל כך מעורים ודבוקים יחד, עד אשר לאמיתם של דברים לא תתכן ולא תצדק כאן החלוקה המוחלטת של דברים פרטיים וכלליים, אישיים וצבוריים, שמיועדים מתחלתם לפרסום ושאינם מיועדים לכך מתחלתם. כל אלה מהווים כאן יחד את הענין האחד, הגדול והכולל, השימוש, של גוף הקדושה הפנימית העצמית, והלימוד, של ההשפעה, ההדרכה והידע, היוצאת ומסתעפת ממנו, אף הם מופיעים כאן בבת-אחת, כמו שהנסתר והנגלה, עם כל תחומיהם השונים והמיוחדים, אף הם משוקים יחד, מחוברים ומאחדים, בשלמות אחדותה האלהית של התורה, התמימה והמשיבת נפש, ואמתת משפטיה אשר צדקו יחדו.

אמנם לא צורת ה"אגרת" בלבדה, כמו שגם לא היחידות האישית של עניניהן ולא התהוותן שאינה מכוונת לפרסום, היא הקובעת את ערכה של הנפשיות, את התבטאות מילוא השם העצמי, את הבעת הנשמה בגילוי קדושתה, השייכת ל"אגרות". ההתבטאות האישית איננה ממועטת כלל מהקשר הצבורי ומפרסומה, אע"פ שבהחלט איננה מכוונת אליו כלל ובאמתיות אופיה היא כולה פנימית, — כשם שהענינים הכלליים והצבוריים, לכל מקצעותיהם וגווניהם, שייכים למהות הנשמית ולבירור תפקידה, עם כל קדושת התלבטותה התמידית, של בת-מלך זו בצמצומי עולם-העשיה, מתוך דבקותה למעלה, "למה שהיא מן העליונים" (קהלת רבה פ' ו). אבל הפניה המכוונת ומפורשת, אל היחידים או הרבים, האישים או הצבורים, מקבלי הדברים, היא מגבילה את מסגרת ההתייחסות הנפשית וקישור ענינה, לאנשים ולדברים, ובזה מבססת ומאפינת את ה"אגרות". לעומת-זה הפניה המכוונת אל כלל-ישראל, בסתמיות כלליותה ובהחלטיות צבוריותה; אפילו היא בצורה של "אגרת", מגיעה היא בזה אל המדור הכללי של אותם הענינים, התורניים

או הספרותיים או הצבוריים, והצד הנפשי האישי מובלע הוא בהם בכליותם ובעצמיותם. לכן במערכה המשוכללה הזאת של „אגרות הראיה“, וכל דמות תבניתה, הכוללת את השמוש והלמוד, של אצילות קדושה, דברי תורה ובירודי אמונות ודעות, מוסר ומדות, התנהגות אישית והנהגה צבורית, הנהגת הרבנות והנהגת הישוב בארץ, הכנסתי גם אגרות הפונות אל חוגים צבוריים מסוימים, כגון אל אנשי הישוב בארץ, אל תופשי התורה, אל מנהיגים ועסקנים בענינים אלה, ולא את אלה הפונות אל הכלל הישראלי כולו.

אותה „קבוצת המכתבים“, שהוצאה בשנת תרפ״ה, בתור „אגרות ראיה“, לשם „הפצת אור ובירור דרך“ בענינים כלליים מסוימים, „בתורה ועבודת ד'“ בחיי היחיד ובחיי הצבור, נכנסו כאן במערכה המשוכללה של „אגרות הראיה“, עם הוספת דברים פרטיים שהושמטו אז מתוכם. עתה הושמטו רק דברים אחדים, בודדים, שהיו נוגעים לאנשים אחרים ושייכים לאותה שעה. וכן דברי הלכה, שהם להכרעת הלכה למעשה או לבירור ענינים שלמים במשאומתן של הלכה, הושמטו מכאן ונקבעו במקומותיהם, במערכות דברים אלה, שצינתי להם. אך הערות קצרות, אם אמנם גדולות באיכותן, נשארו מהם כאן.

כמו שנדפסו אז אותן „אגרות“ עם ציוני מראי-מקומות של דברי רז״ל המובאים בהן, כן הוספתי בזה ושכללתי, בתחתית הדף, את ציוני מראי-המקומות, גם לפסוקי תנ״ך, שאינם מפורסמים ביותר, גם לדברי רז״ל למקורותיהם השונים, גם לביטויים סגנוניים שמקורם הוא בפסוקי תנ״ך או בדברי רז״ל, וכן ביאורתי בהערות אלו את מובנם של המלים והביטויים, השייכים לעניני זמן הכתיבה ולמעשים שהיו אז. ב„נוספות“ שבסוף הספר הזה, צירפתי עוד כתבים אחדים, שיש בהם ענין להשלמת בירור דברים הנזכרים בפנים באגרות. לפי מתכונת זו של האגרות, המיוחדת בתכונתה האישית הנשמטית, התעכבתי מהרחיב דברים בהערות אלו, מלבד מה שמצטרף לציוני מראי-המקומות, אבל המתבונן, בהן ובמקורותיהן, ימצא בהן ביאור ובירור לדברי-קדשו שבפנים. לפי מתכונתן זו התאמצתי להשאיר כאן גם צורת הכתיבה כהיותה, גם את אפני קיצורי המלים ב„ראשי-התיבות“, (ולצורך יתר בירור, עם היות האגרות בכללן נתונות גם להוג־קוראים יותר רחב, מצורפת בסוף הספר הזה רשימת ביאורי קיצורים אלה), וכן המלה שלום במקום שנכתב בכי״ק בלא המם שבסוף, כמו שהוא ע״פ רוב, ובמקום שנכתב עם המם, וכן האות כף לסימן מספר היום, במקום שנכתבה כף סופית, כמו שהוא כן ע״פ רוב, ובמקום שנכתבה כף כפופה, וכן חתימת השם בסוף האגרות, שלפי אופנה הרגיל ע״פ רוב ושלפי שינויי אפניה השונים. האלף והלמד של השם אלהות נכתבו בכי״ק בִּהְרָכְתָּן יחד כמו שהיה מצוי בדפוסים, בלא רגל שמאל של האלף ובהעלאת הקו העליון של הלמד מעל גבה.

למילוא המערכה המשוכללה הזאת של האגרות השתדלנו להכניס בזה, לפי הכוון המבואר למעלה, את אגרות-קדשו של מרן אאמ״ר הרב זצ״ל עד כמה שעלה בידנו להשיגן, אמנם לצערנו הגיעו אגרותיו לידי טיפול של העתקה ושמירה רק מח' כסלו שנת תרס״ז והלאה, וגם במשך הזמן הזה עוד נחסרו כנראה ונתעכבו לנו כמה וכמה מהן, בעלות ערך שמושי-למודי מרובה, שנקוה עוד להשיגן ולסדרן

בכרכים הבאים בע"ה, (אם אמנם לא לפי סדר הזמנים, כמו שגם כאן בכרך זה הוכרחו, מתוך סבות כאלה, אגרות אחדות להסתדר שלא לפי סדר הזמנים). אבל מהשנים הקודמות לזה השגנו רק מספר מצומצם מאד מאגרותיו, שהוא נתון כאן בספר הזה. ובוה יש לרשום ביחוד את האגרות החשובות ביותר, מצד עניניהן ואנשיהן, כפי הידוע לי, שלא עלה בידינו עדיין להשיגן:

(א) אגרותיו אל דו"ה, חותנו הראשון, הגאון ר' אליהו דוד רבינוביץ תאומים האדר"ת זצ"ל. במשך כעשרים שנה היתה ביניהם חליפת-מכתבים תמידית, רצוא ושוב, בדברי תורה ועבודת ד', בעניני הכלל והנהגת הרבנות, ויש לשער שהן — מלבד ערכן האיכותי הגדול — היו בכדי ספרים שלמים.

(ב) וכן אגרותיו אל בית אביו זצ"ל ואחיו, שמלבד ענין אצילותן האישיית היו גם הן מלאות תכנים כאלה.

(ג) אגרותיו אל הגאון ר' יצחק בלאזר זצ"ל, בעניני למוד המוסר וביחס להופעת הספר „אור ישראל" עם דברי הגאון ר' ישראל מסלאנט זצ"ל ע"ד זה.

(ד) אגרותיו אל הגאון ר' שמואל יעקב רבינוביץ זצ"ל, ע"ד סידור היתר-עיסקא בתחלת הוסד בלונדון „הבנק להתישבות היהודים" ע"י ההסתדרות הציונית.

(ה) אגרותיו אל ועד עדת ישראל בעה"ק יפו ת"ו ע"ד הצעתם וקבלתו את משרת הרבנות שם. דיון המשא-ומתן ע"ד זה נמשך כשנתיים, בחליפת-מכתבים תמידית במשך כל הזמן הזה, ע"י עיכובים שנגרמו מצד עדת ישראל בעיר בריסק, שהשתדלה לטובתה למנוע את יציאתו ממנה, ומצד גדולי היהדות שבמדינת ליטא, ביחוד הגאונים ר' חיים עוזר גרודינסקי ור' אליעזר גורדון והרה"ג החכם והסופר ר' זאב יעבץ זצ"ל, ועוד מגדולי הרבנים שבסביבה, שטענו לטובת היהדות בכלל, ורוב מנינה ובצינה שהוא יהדות רוסיה, שהיא דורשת את השארותו שם. מתוך פרשה גדולה וחשובה זו נשארו לנו לפליטה רק אגרותיו של דו"ה הגה"צ האדר"ת ז"ל, שאחדות מהן, הקובעות חשיבות גם לעצמן, סדרתי ב„נוספות" שבסוף הכרך הזה. (ו) אגרותיו אל הרה"ג החכם ר' שמואל אלכסנדרוב שליט"א, במשך שנים אחדות, שכללו תשובות וביירוים בעניני מחשבה, אמונות ודעות, יהדות ואנושיות. ואך שארית המשכן, של שנת תרס"ו והלאה, נשארה אתנו.

(ז) אגרותיו של הגאון ר' אליעזר גורדון זצ"ל, שהיה האב"ד וראש ישיבת טילו, ודרש לקביעות בראשות ההדרכה וההשפעה בתורה ויראה בישיבה שם את מרן אאמו"ר הרב זצ"ל, שמתוך כך גם בא ושהה שם כמה ימים, כדי לברר את הדברים במקומם, ואך ענינה של ארץ ישראל, וזכות ישיבתה, שע"י הצעת קבלת הרבנות של עה"ק יפו והמושבות ת"ו, שהתקרבה להגמר באותו פרק, הוא הכריע את כל שאר הדרישות והטענות האלה.

(ח) אגרותיו בעניני הנהגת הרבנות הזאת של עה"ק יפו והמושבות ת"ו, ביחוד בשתיים שלש השנים הראשונות, מעת עלותו לאה"ק בתחלת סיון תרס"ד, שכללו גם דברים הרבה בהנהגת הרבנות בכלל ובמצות התלויות בארץ, ולא השגנו מהן רק דברים אחדים, הנתונים כאן בכרך הזה.

על הברכה והתודה המרובבה יעמדו בזה: כ' דודי הרבנים היקרים, ר' חיים הכהן קוק שליט"א, שקבלתי ממנו כמה בירורי ידיעות חשובות לענינים הנזכרים

באגרות, ר' שאול-דנה הכהן קוק שליט"א, שזכותו הגדולה, ששמר על הצלת קיומם של כל כתבי-קדשו של מרן אאמו"ר הרב זצ"ל, פה באה"ק, בימי הנדודים שבמלחמת-העולם הקודמת, בתרע"ד-ח, נמשכת ונוספת היא גם עתה במפעל ההוצאה-לאור את כתבי קדשו זצ"ל, ועל ידו נשתמרו והגיעו לנו גם כמה אגרות (אג' ד ה ז יד) ועוד כמה דברים בודדים מכי"ק, ור' שמואל הכהן קוק שליט"א, שכן הוא שיסד לנו מעיקרו את קביעות טיפול ההעתקה והשמירה של האגרות, אז בתרס"ז, כמו שגם הרבה לעסוק לפני המלחמה ההיא בהוצאה-לאור את כתבי-קדשו זצ"ל, וכן על ידו נשתמרו והגיעו לנו כמה אגרות (אג' ו ט יא יג טו כג לט מא מג עז פא פב פה פו קד קה).

אג' ח קבלנו מאת הרב רש"פ וואלגלרנטר שליט"א מסיטל, וואש. (אמריקה). אג' י קבלנו מאת דודי הגאון ר' יעקב רבינוביץ זצ"ל. אג' טז יט — מאת הרב ר' יעקב מרדכי זינגר ז"ל מראשל"צ.

וכן כ' ועדי המושבות רחובות (שזכתה להיות אכסנית קייטנה למרן אאמו"ר הרב זצ"ל בכל שנות שבתו בעה"ק יפו ת"ו) וחדרה, ת"י הי"ו, שהואילו להמציא לנו כמה אגרות הערוכות אליהם.

ואחרונים חשובים כ' ידידנו הנעלים הרבנים ר' יחיאל מיכל טוקאצ'נסקי, (אג' כד פד), ר' אריה לוי (אג' ג), ומוהר"מ ד"ר זיידל (אג' פט—צג), שליט"א, שזכו ג"כ בקישוריהם המיוחדים באור תורת מרן אאמו"ר הרב זצ"ל, ובהסתופפם בצל קדשו, והואילו להמציא לי כמה אגרות שנשתמרו על ידם.

ועל כולם תתברך עט"ר אמי מודתי הרבנית הצדקנית מרת רייזא רבקה שליט"א, אשת-החבר הגדולה, של חברה הגדול של ישראל כמלאכי השרת (סוף שיר-השירים רבה, בב"ת עה), אשר בתמידיות שמושה ודבקות עזרתה, לקדושת מרן אאמו"ר הרב זצ"ל, מה גדל כח היד והשם אשר לה, בכל הארת תורתו ועבודת קדשו, וקיום דבר ד' המופיע על ידו, כאז בהיותו אתנו פה כן עתה, וביותר בהמשך גדול זכותו וברכתו משפע גנוי המרומים.

יזכנו נא השי"ת בהגלות נעם ימינו עלינו ועל כל ישראל, בהעמידו מהרה מהמקום הזה, ממדום הר קדש נחלתו, בה בחר ואז למושב ואותה לא יעזוב, רוח והצלה, פדות ותשועה, לעודדנו ולנחמנו בכפלים, כימות עננו ושנות ראינו הרעה האיומה, וזעות תרעלת חמתו שנתכה על רוב מנינו ובנינו של עם קרובו, בקום עלינו, במערבלת מלחמת העמים והממלכות, קובעת טומאת הגויים לכלותנו, חלילה, באבדן אלפים ורבבות מאתנו, ובהם ארזי הלבנון אדירי התודה, צדיקים וטהורים, ראשים ומנהיגים, חכמים וסופרים, ספרי-תורותינו הכתובים והחיים, בתי-ישיבותינו שמגדלים בהם תורה ולומדיה אשר בהם, הי"ד, ובהותיר לנו אלהי צבאותינו שריד כמעט לפליטה הנשאר בציון והנותר בירושלים, הכתוב לחיים, והיה קדש, — ובעת הזאת יעמד יגלה ויראה מהרה, מזבול הקדש והתפארת, פעל שרם של ישראל בהעלאת גשמת כהנם העליון זצ"ל, כי לעולם זאת על ישראל (חגיגה יב: מנחות קי. ושם ג"כ הקבלת דברי ר' גידל, אמר רב, ור' יוחנן), כי נצדק הקדש, וישפיע

מגן עדנו על אחב"י להתאחד בלב אחד לאבינו שבשמים* , ועם שכלול השפעת קדושת בית מדרשו והארת כתבי קדשו כולם יתקיים ויתגדל כח מפלאות זכותו לרוממות תורה ומצוה, לשגב טהרה וקדושה, לרוב עוז ושלו, לחיים טובים מאושרים ומתוקנים לכלל ולפרט, מתוך מעמקי המחשכים אל מפלאות האור הגדול, בגאולת אמת ותקומת עולם, אשר יופיע על גחלת סגולתו, במהרה בימינו אמן.

צב"י הודה הכתן קוק

י' מנחם-אב תש"ג, עיקר"ת ירושת"ו.

* לשונו של ידידנו הרב הגאון הקדוש ד' דור בארנשטיין, האדמו"ר מסאבאטשוב, זצ"ל הי"ד (במכתב תנחומיו אלינו באבלנו בהסתלקות מדין אדמו"ר הרב זצ"ל), שנפל ע"י בנייהעולה הזדים הארורים ימ"ש, יקבע לו זכר-קדש כאן.

באורי ראשי תיבות

כ"ז — כל זה; כל זמן	אהנ"א — אהבה נאמנה
כ"י — כן ירבו	אהנ"פ — אהבת נפש
כנה"י — כנפשו היפה	אה"ר — אהבה רבה
כנה"ר — כנפשו הרמה	א"ז — אין זה
לתו"ע — לתורתו ועבודתו	את"ז — אחרי זה
מאכ"ח — מאין כל חדש	א"י — ארץ־ישדאל; אינו יהודי
מ"ש — מוצאי שביעית	ארה"ק — ארון הקודש; ארצנו הקדושה
מטע"ז — מטעם זה	ב"ב — במהרה בימינו; בני בית
מלונ"ח — מלב ונפש חפצה	ביה"ד — בית הדפוס
עבוה"ק — עבודת הקודש	ד"א — דרך ארץ
ע"ד — על דבר; על דעת; על דרך	ד"י — ד' ישמרנו
על"ט — עלינו לטובה	דוש"ת — דורש שלום תורתו
עפ"ר — על־פידוב	ה"ה — הוא הדין
ע"ר — ערב רב	הע"י — ה' עליהם יחיו
ע"ז — עבודה זרה; על זה	ו"ש — זה שלום
פ"פ — פתחון פה	ח"ו — חדש זה
רו"א — ראשונים ואחרונים	כ"א — כי אם; כל אחד
שט"ח — שטר חוב	כ"ד — כל דהוא
ת"ח — תלמיד חכם; תענית חלום; תא חזי	כה"ג — כהאי גוונא; כהן גדול
תל"ת — תהלה לשם יתברך	מ"י — כל הימים
	זו"ר — חכמי ורבני

א

בע"ה, יום ב' .את הברכה במקום אשר יבחר ד' " תרח"ם, זימל.

נוכח ד' זרכו, ויצ"ץ עליו מחרכו¹, להביאו בשמחה אל המנוחה, עיר קודש ציון הברוכה, הוד כבוד אדוננו הדר תפארתנו, דו"2 הגאון האמתי שר התורה צדיק כביר כקש"ת מוהר"ר מרדכי גימפל שליט"א, הגאבד"ק רודניא.

שלו' רב לכבוד הדרת גאון קדושת האדון שליט"א, שלו' לכל אשר לו, יאשר בארץ החיים, ובקרוב יחזה בנחמת ציון וירושלים, וישא רנה ותפלה בשער השמים, בעד השארית הנמצאה בגלות החל³ בכליון עינים, ובתוכם יזכר בחסד ורחמים דל תבונה וקצר ידים, עבד נקלה שואף ומשתוקק ליום בא מבשר עלי רמתים, לאמר גאל ד' את עמו נחם ציון וירושלים.

יום ו' עש"ק העבר הגיעני מכתב מכבוד מר חותני הגאון הגאבד"ק פאניוועז שליט"א, שהיה אז בווארשה, ובתוכו ראיתי אור נוגה, אשר פתאום הבריק נגד עיני, תבנית כתב יד קודש כתוב הדר מאת הוד גאון חתנו הגאון אבד"ק קאפלא שליט"א⁴, אשר מאז טרם באתי באנשים הכרתיו מעט הייתי צמא לדעת ולשמוע ממנו דבר, וכה נעצרתי מסיבות שונות להפיק חפץ לבבי, וגם אדרעסתו לא ידעתי אל נכון, עד אשר מאת ד' היתה נסבה כי הוד גאון חתנו שיחי' הקדימני הוא, ואכלם בסתר לבבי כי לא כך יאתה, — ובמכתבו יבשרני שמחה וגיל, מעורבת באירצון מעט, כי ביום ר"ח אלול הבעל"ט, בחסד ד' יתברך נכון הדר"ג מר דודי-זקני האדון שליט"א לישא פעמיו קודש אל הארץ אשר ד' אלקינו דורש אותה, פחד ורחב לבבי לשמועה טובה, כי ארץ קדשנו תגיל בראותה בן נאמן, אשר בו תתפאר, ובהדר גאונו וקדושת צדקתו תשא ראש לכבוד ותפארת, שב אליה מארץ מרחק לרצות אבניה ולחונן עפרה, ושמחתי האמתית גרשה מפני רעיוני שוא, אשר התגנבו בחושי להתעצב, כי הלא ארצנו חסרא גברא רבא, בהעתיקו משכון כבודו בארץ חמדה, וממנה פנה יזו הוד והדר, אבל נחמתי אחרי שובי, לדבר עם לבי, כי למי כל חמדת ישראל אם לא לארץ קודש, ורק זאת היא תפארתנו ותהלת כל עם ד', כי בארץ קדשנו שמה יתנוססו אדירי פארי דורנו מאירי עינינו באור ד', וד' יאמץ חילו לנוב שמה בשיבה טובה, ואוירא דא"י תוסיף עליו שנות חיים ותעצומות, להגביר חילים בתורתנו הק' ועבותה"ק לאורך ימים. — במכתבו יעירני

1 שיר השירים כ ט. 2 אחיה של מרת פרידא בתיה אמו של אבי אאמו"ר, הרב ר' שלמה זלמן הכהן קוק ז"ל. 3 מלכים ב יט, ד. עובדיה א, כ. 4 ר' צבי הירש הכהן חאלק ז"ל, דלקמן סי' ב, שהיה אח"כ הגאבד"ק פינסק.

כבוד הגאון חתנו שליט"א לדבר, אשר לולא דברי גדול בעם ד' הי' ראוי שאמצא לזה בעצמי, ונפשי שוקקה מאד לחזות כעת, טרם יסע הדר"ג האדון שליט"א לארץ חמדה, את פניו בקודש. אמנם למורת חפץ נפשי הנני אסור באסורי ההכרח בעבודת עם ד' אלה בפ"ק שי', הנתונה על שכמי, כי לא אוכל בשום אופן לנסוע כעת בסבת צרכי-צבור נכבדים, העומדים כעת על הפרק, ובלעדיו חלילה ילכו תמס. נוסף לזה עבודת העי"ס, אשר בשבוע זה תגמר בע"ה, כפי הנדאה, ותצא החוברת הראשונה מביה"ד, תכריחני שלא לזוז ממקומי לעמוד על המשמר, ואף כי למען העיטור-סופרים היתה נחוצה לי נסיעה לוויילנא, לא אוכל מפאת עבודת העיר הי"ד הקודמת באיכות החיוב עלינו. ע"כ ברכות צדיק כביר אבקשה כעת, כאלו הי' חפצי עולה ביד לראות פניו, כאשר פללתי, והי' נא זכות מרן הדר גאון זקני ז"ל, אבנא דמרן שליט"א, עומד בעדי לפקדני לטובה בארץ החיים, להזכירני בתפלה במקומות המקודשים, שיחנני ד' דעה בינה והשכל בתוה"ק ויראתו, ויותר לא אבקש, וכולא בי'.

בחתמת דברי אעיר, אולי יהי' להוד גאונו לפעול איזה פעולה לטובת ארצנו הק', בשכנו בה בע"ה, יוכל להוציא מחשבתו הקדושה לאור ע"י העיטור-סופרים ביתר שאת בע"ה.

ואצא בברכה לראש הדר גאון האדון, ינחזו ד' על מי מנוחות, ויביאהו לשלו' אל המנוחה ואל הנחלה, לראות ציון עה"ק וארץ צבי, ובשוב ד' שבות עמר יגל וישמח, בראות יחד כל עם ד' אלה שבים לציון ברנה. כנפש הדר גאון האדון תפארת ישראל שליט"א, ונפש עבד צעיר משתחות מרחוק בכבוד ומורא, חותם בברכה.

אברהם יצחק הכהן

ב

רב שלו' וברכה, אורה חיים ושמחה, לכבוד הגאון הגדול פאר הלולים, נודע בשערים, סוע"ה, כקש"ת מוהר"ר צבי הירש שליט"א הכהן הגאבד"ק קאפוליא.

שלו' רב לכבוד גאונו ורב שלו' וברכה לכא"ל.

אין בפי די תודה להדר"ג על השיבו רוחי והאירו פני ברב שמחה, בראותי פני מכתב קדשו, ואנכי לא אדע מה אשיב על תוכחת, על טמני ידי עד כה בצלחתי, מבלי לכתוב לכבוד הדר"ג מאומה אחרי המצבים שהשתנו עלי. אמת נכון הדבר כי לא ידעתי אל נכון אדרעסתו, אבל איני מוצא בעצמי שתהי' תשובה זו מספקת, והדר"ג שי' יסלח בטובו ולימים הבאים, אם לרצון יהי' לכבוד מר שיחי, אחשב בחסד ד' לבוא בכתובים בעינינים נכבדים הנוגעים אל המעשה אשר נעשה בעה"י. כעת הנני מברך מקרב לבבי את הדר"ג אהונ"פ שליט"א, על אשר בשרני למען אדע לכל הפחות לכתוב מכתב זה, אם רגלי אסורות מלנסוע, מפאת עבודתי בעירי הי"ו, ולדרוש מדחוק ברכת גאון ישראל בטרם העתיקו פעמיו אל מכון הר ד' אה"ק. כעת טדידנא טובא, כי העי"ס יוצא מביה"ד בעה"י שבוע זה, וטרדות הצבור

5 הקובץ "עיטור סופרים".

6 ר' דוביב ז"ל, מטוריץ או מקארילין, שהיה אח"כ הגאבד"ק אוסיא.

גדולות בערכן רבו עלי, ונוסף לזה ידעתי נאמנה שגם המה טרודים יהיו בבוא מכתבי, ע"כ אחשוך מדבר-הלכה, וד' יעזרני להשתעשע בתוה"ק באהבים. אך אעיר, כי נכון שהדר"ג יקח חבל בין סופרי העיטור-סופרים, שגדולי הדור שי' באים בשערי, ומקטני ערך אין אנו נוקקים לקבל, כי בהיות עמנו דברי גדולי הדור שי' הנכבדים או משועבדים אנחנו להרחיב הועד למטרה שהצבתי בעה"י, שבארתי בשער הספר, אבל מצד קטני-הערך הלא דברי עצמנו קודמים, ע"כ כבוד והדר ינחלו בעה"י כל באי שערינו, וזכותם עומדת לעד כמגדילי תורה ומאדיריה. מאד הייתי משתוקק, יען אחשוב ליתן מקום בעי"ס גם לחי' מגאונים נוחי נפש ז"ל מדורות שעברו, כמו שהר"ר רפאל נטע¹ ממינכן ישלח לי מת' פנ"י וכנסית, וד"ר פלאטא מקעלען מחי' זקנו בעל "רמון פרץ", וכהנה רבים יהיו בעה"י, למה יגרע חלק זקננו הגאון ר' דובער זצ"ל, אשר הניח אחריו ברכה כאשר שמעתי, והנם ביד הדר"ג מרן דודי זקני חותנו הגאון הגדול שליט"א, ואף אם אינם מסודרים בעה"י אתן להם פנים צהובות שיתראו בכבוד לרבים.

והנני יוצא בברכת כבוד ובאה"ר ודי תודה למר הדר"ג שי' וכא"ל, כנפשו היפה ונפש ידנ"פ מתכבד מאד באהבתו

אברהם יצחק הכהן

והנני באה"ר לדר"ש ידינ"פ אלוף נעורי הרב הג' הכביר מהולל מאד ונעלה מהור"ר יעקב שליט"א. הלא בעז"ה בטח ישא ברכות מאת הדר"ג כבוד מרן אביו הגאון האמתי דודנו שליט"א, אני תפילה כל ברכות צדיק יעשו רושם ויחולו על ראש איש תם כבוד מר שיחי, לברכו בכפלים למלא לטובה משאליו, כנפשו היפה ונפש מברכו באה"ר מתכבד בכבודו

אברהם יצחק הכהן

ג

בע"ה, ב' מצאתי חן בעיניך תרמ"ט, זימל.

ברכה שלמה ומעוטרה, בכ"ט ערוכה ומשומרה, לכבוד מר הגאון הגדול, תפארת ישראל נזרם והדרם, בישראל ובאדם¹, כקש"ת מוהר"ר חיים שליט"א ברלין².

יקרת הדר"ג מר שליט"א הופיעה אמש, עיני ראו ושמחו, כי נעור בצדק הדר"ג האדון שליט"א לחזק ידינו העובדות בקודש באמרי חן וכבוד. אפריון נמטיה³ ישר כחו⁴ ארי שבחבורה⁵, הנני שולח כעת למר שי' הח' הראשונה מהע"ס הנמצאת בידי, ובקרוב יקבל גם השני' בעה"י, כי הקורעקטא כבר נגמרה בביה"ד. ובבואי לפני מר גאון שי' הנני לשחררה כבוד לתת אף הוא ידו הגדולה עמנו לעטר עיטור סופרים בדבריו הנכבדים, ותחביבים על בני עמנו, מצד עצמם ומצד מחוללם פארנו ואדירנו שליט"א, ואקוה להתכבד בקרוב באמרי קודש, לעטר בהם שוק הסופרים גדולי הדור שי', כי הנני נדחף לתת הח' השלישית לעבור בית הבקרת.

¹ דבינוביץ ז"ל בעל ס' דקדוקי סופרים.

² ירמיה ל"ב כ. וע' גליון הש"ס יבמות סא. ³ ה"א רבה של עיר-הבירה מוסקבה.

⁴ בבאמצע קיט. ⁵ יבמות קכב: ⁶ שבח קיא.

ע"כ יהי' נא דברי האדון קרובים אלינו, ויהי' בשלישי הכי נכבדים.⁶

עוד דבר אחד חדש, אשר בחסד ד' עלינו הננו לא דחוקים מן המפעל, אמרתי אציע גם לפני גאון מר שי' ואדע גם דעתו הרוממה בעיקר מקצוע זה. זה מקרוב נתעוררתי לקרא עצרה לרבים מגדולי דורנו שי', לעשות יחד דבר קבוע וקיים ותועלת גדולה ללימוד תוה"ק, והוא להדפיס הש"ס בבלי כולו בפורמט קטן, כתבנית ספרי התנ"ך הקטנים הנדפסים בברלין ובלפיציג, ובאותיות לא גדולות כאותיות המשניות עם פי' זרע ישראל הנדפס מחדש, ויעלה כל הש"ס לערך כרך קטן לא יותר מפי שלשה כהתנ"ך ופחות מזה. וזה יהי' תועלת גדולה ונכבדה להרבות בקיאים בתלמוד בישראל, אשר על מחסור זה כבר צווחו קמאי דקמאי כמהר"ל מפראג ודכוותי', ועיקר הסיבה לזה הוא גודל התבנית של הש"ס. ויש להעיר בזה הרבה, אבל אין מאריכים לחכם שכמותו שי'. ואם נדפיס ערך עשרת אלפים עקס' נוכל למכור במקח א' רוכ"ז כל הש"ס, וגם מזה יהי' דיוח מרובה, אך לא אל הריח עינינו נשואות, עכ"ז יוכל הריח לפול לקופה מיוחדת להרים קרן תוה"ק במעט בעה"י. רק עוד דבר קל דרוש לזה והוא להדפיס מתחת ליריעה פי' קצד מפרש"י ז"ל, רק הדברים הנחוצים ומוכרחים מאד, שיהי' בקל להתחזרים על לימודם, להתעיף עיניהם בו.⁸ להזכיר נשכחות. והנני שולח בזה לכבוד האדון מר שי' לבחינה עלה אחד לחוות עלי' דעתו הרוממה. אך לאחד תכבד העבודה מאד, אמנם כאשר אקרא בע"ה להתאסף אספת רבים מגדולי הדור שי', וכ"א יקח לו מס' אחת או אחדות כנדבת לבבו, רק שלא יסור מזה מהמטרה הנוכחית, אז יגמר פעלנו בעוה"י בלא איחור. ואנכי הצעיר הנני מרהיב עוז בנפשי, להיות גלוח אל כבוד גאוני הדור שי' העובדים בקודש, ולקבל גם על עצמי בעוה"י חלק מהעבודה הזאת, וכמו כן מר חמי הגאון שי' האבד"ק פאניוועז יצ"ו ינצח על עבוה"ק המלאכה הנכבדת הזאת, ואקוה לד' ית' כי לא יעברו עלינו ימים רבים ונראה הש"ס נדפס בכרך קטן כלול בהדרו, וקל מאד להתחזרים על לימודם לחזור על כל הש"ס ולעבוד בין בתדי הסוגיות אחר לימודם, כפי עיונם, בהש"ס הגדול. וד' יעזרנו ע"ד כבוד שמו. ואיחל למענה הדר"ג. מר שי', אם יקבל אף הוא חלק בפעלינו, בשתי אלה או באחת מהם. כי בכפלים דרושה לנו ראשית פעלינו, להעלות על הספר פירוש הקצר, מסומן באותיות כתבנית זרע ישראל על המשנה, ושנית כי הוצאת הדפסה תעלינו לערך שבעה או שמנה מאות רוכ"ז, ויען כי ידי קצרה להמציא סך כזה, ע"כ אבקש מהעוזרים בדבר המצוה הרבה הזאת, שכל אחד יראה להלוות חלק קטן לפי עדכו, וע"י עשרים או שלשים חברים גדולי דעה שי' יגמר הדבר בנקל ובכי טוב בעה"י. וחשש הפסד ח"ו אין בזה כלל, כפי ידיעתי בטיב העסק, והכסף יבא ליד אחד מיוחד מגדולי הדור שי' שישלם להמדפיס.

על כל הדברים והאמת האלה אבקש ממר הדר"ג שי' להשיבני דעתו הרוממה. והי' זה שליט.⁹ ובדרכה בכל מילי דמיטב למר שי', כנפשו היקרה ונפש הצעיר באהבתו קשורה מברכו בכל לב דוש"ת כה"י.

אברהם יצחק הכהן קוק

בבא קמא

דף ב'

ארבעה אבות, דכתיבין בקרא בהדיא. וההבער, אש. לא הרי השור, אי כתב רחמנא שור לא נפק מבעה מיני'. במיטב הארץ, אם רוצה לפרוע לו קרקע. מחייב אכל חדא וחדא, בשוגג. ע"ב. מדברי קבלה, נביאים וכתובים. והאי מילף הוא, בתמי'. הני מילי בתלושה. שאתה הקרן בין שיני' ונגתה. נגיפה, דתיפת הגוף. רביצה, על הכלים לשברם. מ"ש גבי אדם דכתיב כי יגז, שור את איש. אדם דאית לי' מזלא, דעת לשמור גופו. ומועד לבהמה לא הוי מועד לאדם, ואינו משלם את הכופר.

דף ג'

נתחככה בכותל להנאתה, והמילתו. אב עשרה, עמוק י' טפחים. בין לרב ובין לשמואל, לקמן כ"ה ע"ב. ע"ב. תחלת עשיתן לנזק, כשהונחו שם. כיחור, רוק. ניצו, ליחח התוסם. בחצי נזק צרורות, שהיתה מהלכת וחתיזה ברגלי' ושברה את הכלים. מן העלי', מביתו, מיטב שדרו. אם תכעיון בעיו, תשוכו ותבקשו מתילה, אלמא באדם כתיב בעי'. אתגלין מטמרוהי, היינו שן שפעמים מגולה.

דף ד'

ורגל מאי שירי', בתמי'. ושור המזיק ברשות הניזק, לקמן ט"ו. בנזקי ממון, שמאנו מוסיף. ארבעה דברים, צער, דיפור, שבת וכושת. דכייף ופשיט, אורחי' הוא. לשבר כלים שבצד מרגלותיו. ע"ב. דאית בי' תרתין, שן ורגל, וקרן לא קתשיב דבתמין לא קמירי. נזק, מה שהוא שוה פתוח מתחילה. צער, כמה אדם רוצה ליתן שתקצץ ידו ע"י סם ולא ע"י תרוב אם מוכתב הוא למלכות שיתקצץ ידו. הזיקא דממילא, ד' שומרים. והמטמא, תרומה. גנב וגזלן דממנא, גנב המורה מעצמו. הא קתני ליה ש"ח והשואל, טוען טענת גנב וגזלן ונמצא בידו, הוא כמותו. והשואל, לא דוקא, דהא לא משכתת לה דליפטור בטוען טענת גנב וגזלן.

דף ה'

משלם במותר, העורף יותר מהחבלה שתבל האדם בו. לגזיזי', כת אגרופו. מגופו משלם, לא משכתת ולא משלם נ"ש אלא כמו שהשור שוה. מוסר, מלשין. דאית בי' מעשה, בעילה. תחת, נתינה, ישלם, כסף, חדא מהני איתא בכל תר.

דף ו'

ליחכה נירו, תרישתו. וסכסכה אבניו, לא נשרפו לגמרי. בור המתגלגל, המניח אבן ברה"ר וגילגולה למקום אחר והזיקה שם. פותקין ביבותיהן, פותחין צינוריהם. וגורפי' מערותיהן, ומשליכים זבליהם לרה"ר. ע"ב. שור יוכיח, שברשות מהלך ברה"ר. נתנו לו זמן. ביד. לגבות לנזקין מן העידית, של מוסיף. אכל שמינה משלם שמינה, ניתא. אכל כחושה משלם שמינה, בתמי'. שאכל עדוגה בין הערוגות, ולא ידעינן איזוהי, נאמר שדה למטה, מיטב שדרו. ונאמר שדה למעלה, וביער כשדה אחר. שור רעהו אמר רחמנא ולא שור של הקדש, דאם נגח שור של הקדש פטור, וה"ל לשאר נזקין.

דף ז'

ישיב לרבות שוה כסף, דהו"ל למכתב ישלם. הרי שהיו לו בתים שדות וכרמים, שוה מאתים זוז, דתנן במס' פאה פ"ח מ"ח מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט כו', היו לו מאתים זוז תסר דינר אפילו אלף נותנין לו הרי זה יטול, והוי בה מר, רבה. ע"ב. כיוקרא דלקמיה

ולחכי אתי ישיב לרבות טובין, דאי בעי למשקל טובין, דהיינו בינונית, שקיל כיוקרא דלקמרי, דחצ שוח כסף הוא בניסן, ואת אמרת בינונית וזיבורית נמי לא, שקיל כהשתא, אי איכא לדמויי, הא דרבה, מ"מ קשיא, מיטב, וישיב דמרבי טובין, כל דיהיב לי' ממיטב ליתבי לי', מסובין דמעולין, אין לו אלא עידית, מי שהיו עלי' בע"ח וכתובה וניזקין.

דף ח'

אידי ואידי שלא היתה לו עידית, ודכו"ע משל עולם הן שמין, לג' בני אדם, כ"א ביום אחד, ע"ב. הלכך ליכא למימר הכי, לשון קשיא, איני ניזונית ואיני עושה, דמסום תקנתא דידי תקנו לי רבנן מוונות תחת מצשה ידי דלמא לא ספקת, מכר לוקח, שלקח עדיות באחרונה.

דף ט'

חייאת דקטרי, שק מלא רוח, אחוי טירפך, שבדין לקחו ממך, רב הונא אמר לא קשיא, קראי דלעיל כסף ומיטב, בדלית לי', לא כסף ולא שדות, ובא בע"ח ונטל קרקע, בשביל חובות אביהם, האי ברא והאי לאו ברא, בתמי', לשני אחים שחלקו, קרקע, ובא בע"ח ונטל, חלקו של אחד מהן, דמשלם לו האחד חצי חלקו או קרקע אי פעות, בטלה מחלוקת, וחולקים בשוה הנשאר, ויתר אבד, רביע בקרקע ורביע במעות, או רביע ע"ב, שליש ביתו, שליש ממה שיש לו, עד שליש משלו, אינו נפרע בחייו, מכאן ואילך משל הקב"ה, יפרע לו הקב"ה בחייו.

הפירוש הקצר הזה, הגלקט מפרש"י, יודפס למטה מתחת לעמוד, וירשם באותיות בדברי הגמ' הצריכים ביאור, כמו שנדפס ה"ורע ישראל" על המשנה דפוס ורשא, ויהי האותיות מצוינות בפנים הגמ', וכן בפירוש, ובדרי הגמרא שנרשמו בגליון זה לא יבואו בתוך הפירוש, כמובן, כי לא נכתבו כ"א להקל על הקורא כעת להבין על מה יסוכו הדברים. וד' יהי בעזרינו למען כבוד שמו ותהו"ק.

ד

בעה"י אור ליום ב' חיי שרה (תרנ"ד, זימל).

שלו' וברכת ד' על ראש כבוד אדוני אבי עס"ר חמדת לבבי ונפשי, הרב המופלג בתו"י, אוצר נחמד מלא עצה ותושי', כש"ת מוהר"ר שלמה זלמן שליט"א הכהן.

יברכהו ד' ומקודש ישלח עזרו, להצליחו בכל פינותיו ולנהלו על מי מנוחות. יקרת נעימת ימין מר אבא עט"ר שליט"א הגיעני יום ועש"ק העבר לשמחת לבבי ונפשי, ב"ה עמנו החוה"ש, כה לחי, בני הילד שי' ב"ה בחו"ש וכבר יודע הוא איזה אותיות, ת"ל כי יתן אותותיו אותות דעה ושכל טוב במעלליו יתנכר¹, יזכנו השי"ת לגדלו לתורתו ועבודתו כחפץ לבבי ונפשי.

ואשר שאל אדוני מ"א שי' ע"ד מצב כמ"ח הגנ"י, הדבר עומד בשיקול כמו שהי', הוא שי' רצונו לקיים מאמרו וקישורו ולצאת לעיר מיר, אבל בני פאניוועז, כנהוג בעיר אשר אין לה תביעה ושנאה על הרב, אז כשנשמע דבר צאתו תתחזק האהבה מטבע ישראל קדושים שי' האוהבים באמת את כל לימודי ד', וכבר בש"ק פ' תבא קודם ר"ה באנו, ע"פ מכתביו שכ' שיצא למז"ט על ר"ה לק' מיר, ובאתי אנכי וכ' גיסי הרה"ג שי'² ועוד שאריו לברך ולהתברך, וגם דרוש דרוש

1 משלי כ, יא. 2 הגאון ר' יעקב רבינוביץ ז"ל, הגאב"ק ראגולה.

גדול ונפרד בברכה ותוכחה כראוי, אבל בני העיר הסכימו שלא להניחו לנסוע בחזקה, ולא השיג מי שיטלטל חפציו לבית-המסילה ולא עגלה לנסוע, ובהכרח נשאר. אבל לא הבטיח להם מאומה, רק הוא באחת כי כ"ז שלא ימחלו לו בני ק' מיר על קישורו אתם, או שיצא מד"ת שהם זוכים (בני פאניוועז), אך אז יוכל להשאיר אצלם. ובני מיר כותבים מכתבים בקפידא גדולה שיבא אצלם, והדבר נוטה יותר שסוף סוף יצא בעה"י, אך הימים ימשכו ולא נוכל לשער עד מתי, אבל איזה חדשים יעברו ודאי באפס מצב קבוע. כ"ג מ"ח ש"י הגדיל לעשות עמדי הצעיר כבוד גדול באהבתו, כי בעת דרש דרשתו להפריד, וה"י פומבי גדול של כל בני העיר כמעט, בש"ק (אני לא הייתי אז בבהמ"ד), הציע לפניו בדרך עצה ובקשה שטוחה, שיקבלו אותי הצעיר ושלפ-ערך לשבת על כסא כבודו בצאתו לשלו' בעה"י. ואך יפול דבר נדע בע"ה בימים הבאים על"ט, כי לא לאורך יוכל להמשך מצב כזה בריפוף. וד' יתן הטוב ברחמי.

אבקש מאד מכא"א לפקדני במכתבים תדירים מבשרי שלו' וברכה לשמח נפשנו, ויודיענו בטובו מהלך נסיעתו ופרשת דרכו ומהלך העסק הק' בכולל. נא להיות חסד אדוני להזכירני בתפילתו הזכה לאמץ כחי לתורה — 4. 5. אין הענין והזמן גורם להאריך, ע"כ אקצר ואו"ש כנפש אדוני אבי הרוממה ונפש בנו עבדו דורש"ת באה"ר חותם בכבוד ומורא ומצפה למכתב נעמו.

אברהם יצחק הכהן קוק

ה

ב"ה, אור ליום ד' יתרו [תרנ"ז, בויסק].

שלח וברכה שמורה וערוכה לאחי יקרי וחביבי החתן הנעלה חריף ושנון ונחמד מ' שאול חנה הכהן שליט"א.

יברכך ד' ויצליחך בכל מעשיך, וירחיב בתורתו לבבך, שלו' רב לך ולעוזריך. שמחתי אחי אהובי בדברך אלי, זה כמה נכסף נכספתי לשוחח עמך בכתב, וטרדתי הרבות דחוני מיום אל יום, ועתה הגה הקדמתני, אח יקר, יחולו ברכות על ראשך, כי הרויני נחת גם מדברך המעטים, אף כי קמצת יותר מדאי. ולמה לא הודעתני בפרטות את אשר תלמוד כעת, ואת אשר למדת ורכשת לך בעה"י, בכל ימי משך שבתך בשבת תחכמוני זה, עיר סמארגאן היקרה, העיר אשר שמה וזכרה חקוק על לוח לבבי לאהבה משחר טל ילדותי, העיר אשר בה מצאתי בראשית דרכי חברת קודש מלאה חכמים וסופרים, חריפים ובקיאים, יראי ד' וחושבי שמו, אשר חברתם הרחיבה לבבי, גם גרמה לי להכשיר ביתרון את כשרונות ילדתי בע"ה. ואתה אחי אהובי הנך יושב שמה, בטח רק את יראי ד' וחושבי שמו, האמונים עלי תורתו ויראתו, רק אליהם תארח לחברה, מהגדולים היקרים הללו, המסולאים מחכמי העיר יצ"ו, תלמוד להרבות קניניך בחכמה, למגמר ולמסבר לחזור על למודך בחשק ואהבה, לקנות ידיעה שלמה, בגמפ"ת כסדרן, לעשות העיקר עיקר והטפל טפל. כי לא ראיתי חכם גדול באמת כ"א מאותם שמשימים עיקר עסקם

3 במסע שליחותו. בערי קאקאז וקרים ובוכארא, לטובת ישיבת וואלוז'ין.

4 חסרות כאן איזו מלים שנטשטשו מכ"ק.

5 דברי הלכה למעשה מכאן — בתשובות חלק אורח החיים הלכות שבת.

בתלמוד וראשונים, ללמוד ולחזור כסדרן ממש, ביחוד בראשית ביכורי הילדות. סלח לי אחי אהובי, יוכל להיות שאינך צריך התעוררות כזאת, אלא מתוך שאני זכור שהייתי צריך לכמו אלה, בימי חרפי, רחש לבבי אלה הדברים מדי דברי עמך. תהלי"ת עמנו כולנו החוה"ש, כה יזכנו השי"ת לימים הבאים, וברב חסדיו יטיב ויוסיף ברחמיו. הנני מצפה על מכתביך שיבאו לידי מעכשיו תמידים כסדרן, להודיעך מכל הטוב אשר עמך, אין טוב אלא תורה¹. והשי"ת יחזקך ויאמצך לשקוד על דלתי תורתו, וחזקת והיית לאיש מצליח לשם ולתהילה ולתפארת, כעתירת ותקות אחיך אוה"נ מצפה הצלחתך כה"י.

אברהם יצחק ה"ק

באה"נ אדר"ש ידי"נ מנעורים הרה"ג המרומם מו"ה שמעון קאפעלאוויץ שליט"א. כמ"כ אדר"ש ידי"נ הנכבד ומרומם היקר מו"ה מאיר הכהן שליט"א. מאלטינסקי.

² מש"כ ע"ד הראב"ד בהשגה פ"ב מה' ט"מ, הנה הדברים עתיקים וכבר כ' כעין זה בס' האחרונים, אך לע"ד לא מסתבר כלל שתהי' זאת כונת הראב"ד. דא"כ ישיג על הרמב"ם וא"כ יאמר שטעה בזה ומה טעות יש כאן, וביותר איך כתב שהרמב"ם עצמו הלך ע"ז הדרך, ואין בדבריו רמז לזה כלל, ובאמת הדבר תימה גדולה, וקשה ליחס לפסק הלכה, אם נאמר שאין אנו משועבדים לכללים³ ראוי לפסוק ע"פ הסברא, ודבר זה נגד הסברא. ומש"כ תו"ט בהעור והרוטב מפ"ו דעדיות, שאל תתמה דגדולה מזו אר"א אבר מה"ח אמרו, ולא אבר מה"מ, לא אדע מה דמיון זה לזה, התם אין תימא כלל, שהרי האבר אף שאין בו טומאת אבר מ"מ יש עליו טומאת בשר ועצמות, ולא פקעה ממנו טומאתו, אבל כאן הרי הטומאה פקעה ממנו ע"י מה שהי' מחובר לאבר, וזה ודאי תימא. ולע"ד לא לזה נתכוין הראב"ד, אלא שמשיג על הרמב"ם במה שכתב שאם חסר מכדי להעלות ארוכה, ויש בו כזית, שהוא מטמא כמת שלם, משמע שיש באבר טומאה משום אבר, ובאמת אינו כן. שהאבר פקע ממנו דין אבר ע"י שחסר הבשר מכדי להעלות ארוכה, שזהו שיעור אבר, ומה שבאמת מטמא הוא רק מפני הכזית בשר המחובר בו, והוא רק משום יד, עיי' פ"ב דאהלות, ועיי' תו' חולין קי"ח ד"ה אין יד, דיד בעי שיכל לקחת ולא ינתק ע"ז, ולא סגי בחיבור בעלמא, הובא במל"מ בזה ההלכה, ועכ"פ אפילו מצד הלשון לבדו ג"כ דרך הראב"ד לפעמים להשיג על הרמב"ם, במקום שנראה לו שהלשון נובע ממקור שהוא מוטעה לפי דעתו, ע"כ להרמב"ם שכתב כשחסר הבשר כיון שנשאר כזית מטמא כמת שלם, משמע שיש עליו טומאת אבר, ושהשיעור באבר מה"מ הוא כזית, ובאמת גם באבר מה"מ השיעור הוא כדי להעלות ארוכה, ומה שעכ"פ מטמא הוא רק משום כזית בשר הדבוק בו, מטעם יד, ואם לא יהי' דבוק בו שפיר לא יטמא העצם והגיד מטעם אבר כלל, וא"כ יאמר "כמת שלם". וזו"ש שהר"מ עצמו הלך ג"כ ע"ז הדרך, שכ' בפ"ג גבי ואלו מטמאים במגע ובמשא ולא באהל אבר מה"מ שאין בו בשר כדי להעלות ארוכה, ולא התנה כלום מכזית, ש"מ:

1 אבות פ"ו מ"ג.

2 ענין זה נדפס ב"משפט כהן", סי' קכ"א, ואח"כ מצאנוהו בעיקרו מבואר באגרת הזאת.

3 לא הוזן מתוכה. 3 ע' תשרי מהרי"ק שרש קסג.

דס"ל ג"כ דשיעור בשר כדי להקרא אבר שוה הוא באבר מה"מ כבאבר מה"ח, כדי להעלות ארוכה, ולא כזית, ואיך כתב הלשון מטמא כמת שלם, שהאבר מטמא, ובאמת רק הכזית בשר מטמא, וע"ז לא יחלוק הראב"ד כלל. כנלע"ד אמת נכון בעה"י בפירוש דברי הרמב"ם. תודיעני עליהם בטובך דעת חכמי העיר יצ"ו גם דעתך.

אחיד הנ"ל

ו

ב"ה.

שלוי לך אח אהוב ונעים הנעלה מ' שמואל הכהן שליט"א.

לשמחת לבבי הגיעני מכתבך, אשר זה כמה חכיתי. שמחתי כי הודעתני בלימודך, אף כי מאד נבהלתי ממה שראיתי שהנך חוזר רק שלש פעמים על תלמודך. דע לך אחי יקירי, כי הנני יודע ועד על פי הנסיון כי אי־אפשר כלל לזכות בחזרה של ג' פעמים, ואבקשך מאד אחי יקירי להרגיל עצמך לחזור לכהפ"ח עשר פעמים כל פרק קודם שתתחיל פרק אחר. כי אין תועלת כלל בלימוד שנשכח מיד אחר הלימוד. אניח הדיבור כעת מזה, כי אקוה בע"ה לדבר עמך ברחבה, ברצות השי"ת, כשתבא הנה. כי אמנו תחי' היא אצלנו ב"ה, וכפי הנראה התעכב שבוע דנא, אף כי תקוה בע"ה לסור ג"כ לקרוק. עכ"ז אחשוב כי יהי' נקל לך לסור לפה מלקרוק, כי לשם אף כי הדרך קרוב אבל הנוסעים מעטים כמדומני.

על הערותיך אולי הייתי כותב לך, אמנם לשעה לא אדע אנה הנחתי מכתבך. מאכ"ח, הנני אחיד דור"ש טובך והצלחתך דבק באהנ"פ כה"י.

אברהם יצחק ה"ק

(בויסק, תרנ"ח).

ז

בעה"י יום ה' תצא, דובבעלין תרנ"ט.

החיים והשלוי וכח"ט לכאמור הרב המופלג מלא דעת ויראת ד' מוהר"ש זלמן הכהן שליט"א, וכא"ל שלוי וברכת ד' עליכם.

תהלי"ת על החוה"ש אשר עמנו כלנו כה לחי.

הנני רוחץ בפה זה כשלשה שבועות, ב"ה היא תועלת גדולה לבריאותי, יחזקני השי"ת לתו"ע. גם בני הנעים צ"י שי' בא הנה זה כב' שבועות, אחרי שגמר בחדרו פרק הגזול עצים, ב"ה ראה בזמן הזה סי' יפה במשנתו, יחזקוהו השי"ת לאוי"ש לתו"ע. הנני חותם בברכה ברכת השנים באה"ר, כנה"ר וגפ"ש בנו עבדו דורש"ת באה"ר, חותם בכבוד ומורא.

אברהם יצחק הכהן קוק

אנו מקוים שנזכה ליסד אגודות בשם "ציונים שומרי תורה", הענין גדול ואין פה המקום לבאר קצהו, ועוד חזון למועד בעזה"י.

1 עיר רבנותו או של הגר"ב הכהן קוק שליט"א.

2 דברי הלכה למעשה מכאן — בתשובות יר"ד דעת כהן סי' רכת.

ח

ב"ה. אור ליום ועש"ק ארבעים לעומר, תרנ"ט [בויסק].

המנחם ציון ינחם את היקר המופלג מו"ה יונה נ"י לעווין (ס. פאל, אמריקה).

אם כי לא טובה הבשורה, אבל לצורך מצוה הגנו מוזהרים להודיע לכבודו, שאביו הרב הגדול ר' מאיר ז"ל נפטר לבית עולמו, תנצב"ה. יום ה' דנא ל"ט לספירה, ק"ד אייר. וידע כ' לקיים חובות המוטלים על הבן. גם צוואה הניח, כוללת מוסר ביראת ד' כדרכו בקודש. ויבא לקבורה בעה"י יום ועש"ק דנא. והשי"ת יגדור פרצותינו ופרצות עמו ישראל. וזכותו יגן בעדנו ויהי לנו למליץ יושר. הכותב בדמע.

אברהם יצחק הכהן קוק

ט

בעה"י יום ה' ב' סיון תרנ"ט [בויסק].

שלו' וברכה ושמחת הרגל והצלחה בתורת השי"ת והכל בכלל לאחי יקירי החתן המופלג ושנון יקר רוח מ' שמואל הכהן שי' קוק, שלו' לך ולעוזריך.

הגיעני לשמחת לבבי מכתבך, אשר חכיתי לו זה כמה, ונפלאתי על אשר אחרת מכתוב אלינו. גם עתה קצרת יותר מדאי, ולא הודעתני את המסכת אשר תלמוד, ואם הנך שוקד על דלתי תוה"ק כתקותינו כך בעה"י.

ע"ד כ' אחינו הרב רד"ב שי', אין לדעתי לשים לב לדברי הנרגנים, בפרט בעסק הנחת הכובע על ארה"ק מבחוץ. כפי שורת הדין הצדק את אחינו שי', כאשר בררתי הדבר בעה"י לעצמי, בראיות מוכיחות מגמ' ופוסקים וסברא ברורה. אמנם ראוי להתרחק מכיוצא בזה היכי דשכיחי עמי הארץ. גם אולי כדאי להתרחק מן הדומה לדומה לכיעור בעיני ההמון. אקוה להשי"ת שישקוד אחינו שי' על משמרת התורה ועבודת השי"ת, ותתקיים בו הבטחת הכתוב סלסלי¹ ותרוממך.

הנני מוסיף לזרו למזורו כמוך שי' לשקוד עה"ת, ולחזור יפה על לימודך, כי זהו עיקר פרי הלימוד, ולשים לב למוסר ויראת ד' כפי מסת הפנאי, כי זהו עיקר הכל. ואם כי הזמן האפשרי ליחד ללימודים כאלה הוא חלק קטן, אבל הוא נושא פרי ברכה אל כל יתר הפעולות והלימודים. כמו שהמוח הוא קטן בשיעורו והנני בזה אחיך דו"ש מצפה הצלחתך בעה"י.

אברהם יצחק ה"ק

י

בעה"י, אור ליום ה' משפטים [תר"ס, בויסק].

שלו' וברכה ושמחה לכ' מו"ח אדוני עמ"ר גאון ישראל ותפארתו שליט"א, עשכ"ב והבנים היקרים שי'.

תהלי"ת על החוה"ש אשר עמנו כולנו, כה לחי. שבוע העבר נחליתי, ל"ע, אנכי וכל ב"ב שי' כמעט היו חולים במקצת, אך ב"ה שלא הוצרכנו לרופא בו"ד.

כי רופא חנם ב"ה שלח דבריו וירפאנו ברחמיו. כה יגונן ויציל לימים יבאו על"ט.
 ב"ה על שקידת הבן הנחמד שי, אשר קול רינה של תורה המתמדת בביתי מקולו
 שי מרנן לבבי ומשמח נפשי בכל עת ובכל שעה, וזאת נחמתי בעתים אשר בעוה"ר
 הנני נטרד משעשועי תורת השי"ת מפני הטרדות או חלישות בעוה"ר, כי תהלי"ת
 יקלא דאורייתא נשמע בבית ב"ה יחזק השי"ת כוחו וחילו לאורייתא להוסיף לקח.
 כי חמדות הוא לי ב"ה.

מזימל כתב לי האב"ד בעש"ב שי¹, ע"ד שבהיותי שם צויתי לעשות ארון הק'.
 וזה היה ע"י סבה, ל"ע, שנפל ס"ת אחד בעוה"ר מהארה"ק, בשעת הוצאת או הכנסת
 ס"ת, והתבוננתי שסבת הדבר הי' מפני שהארה"ק קטן מהכיל, וספ"ת עומדים צפופים.
 יע"כ צויתי שזאת תהי' עיקר התשובה, להסיר הסבה הגורמת המכשול, להתנדב
 לעשות ארה"ק גדול ויפה לכבודה של תוה"ק. מובן הדבר, כי ע"י דבורי, שהיו
 ב"ה מתקבלים אצלם, ובכלל דעת ההמון קרובה למצות המורגשות ביופי (ובדורנו
 ג"ז לטובה, כי עכ"פ יזכירו עי"ז ענין עבודת השי"ת וחבת המצות הנשכחות מלב
 בעוה"ר, אף שעושים את הטפל עיקר עכ"ז כל פעולה שתוכנה לכבוד שמים יקרה
 היא בעיני, זולת במקום שדוחה ממש מצות חיוביות ח"ו כגדון דמר הדר"ג שליט"א
 באתרי דרבה גאון מו"ח שי), עכ"פ התעוררו הרבה עי"ז והתנדבו בחשק, ושכרו
 ובע"מ לעשות ארה"ק בפתוחים שונים מהודר ונאה, יותר מכפי שהי' כונתי. אך
 יחששתי מלבטלם מזה, כי ידעתי שבבטול הדבר לא יתקבץ הכסף לשום דבר אחר
 של מצוה, גם הי' מקום לחוש פן בהתבטל היופי יתבטל החשק, וישאר ח"ו הארה"ק
 הקטן הקרוב באמת למכשול, ודבר זה הי' אצלי יותר עקרי מהתעניתי, (ומטע"ז
 נהגתי קולא הרבה בהתעני' אף שלא בטלתי לגמרי, כי לדעתי כיון שעוסקים
 יכולם בתיקון המעוות בפועל הוי תשובה מעלי, דמי למש"ב בתה"ד² שלא להחמיר
 בתשובת מומרים ר"ל, מפני שפרישתם מכל תאות המופקרות להם מורה הרבה על
 תשובתם). והנה בימים האלה נגמר ארה"ק הלו, עם כל פתוחיו, אך לא הוכנס
 עדנה, כי רצונם להכניסו בהדרת קודש ולהזמין גם אותי לזה, באשר הייתי ב"ה
 המתחיל ומעוררם למצוה זו. אך כתב לי הרב האב"ד שי, כי בהפתוחים של הכנפים,
 שעשה האומן לארה"ק, עשה בו צורות בע"ח בולטים, ביחוד אריות, וכבר נודע
 ימה שגדולי עולם הרעישו ע"ז בביהכ"נ, ביחוד במקום שכנגד המשתחוים, ומבקש
 ימנני שאכתוב להם שימנעו מלהעמיד הכנפים, ובאמת הדבר קשה מאד, ודאבון לב
 הוא להעסיקי, כי זה עולה להוצאה גדולה, ואנכי בעניי אף שלו ידעתי מראש
 ודאי הייתי מונע בכל עז, לחוש לאותם גדולי עולם האוסרים, אבל בדבר שכבר
 נעשה, וכבר ראו כל ההמון להיתר בפומבי, בכמה בכ"נ של קהילות קדושות, שהיו
 יבהם גאוני עולם וצדיקים גדולים, אחשוב כי עכ"פ יש להם על מה שיסמכו בעיקר
 הדין, כי רבים הפוסקים גדולי הראשונים דלא ס"ל כלל איסור זה, ולהאוסרים
 יכ"א איסור דרבנן. (זולת מקצת כמעט יחידים שי"ל דלדידהו הוי אי' תורה, וג"ז
 יל"ד ואכ"מ), אחשוב בעניי לאידך גיסא דיש לחוש ללעז הראשונים, ולע"ד כיון
 דטעם האוסרים הוא משום חשדא דע"ז ח"ו, וכיון שאנו רואים הגדולים צדיקי
 עולם שלא מיהו ואנן ניקים ונמחה יש בזה לעז גדול ח"ו, ולע"ד כ"מ שהרעישו

¹ בעל שארת כשרי הגאון ר' יעקב דוב רפאפורט ז"ל, חתנו של הגאון ר' יוסף זכרי שטרן
 ז"ל, הנאבדיק שאוול, חתנו של הגאון ר' מרדכי גימפל יפה ז"ל הגאבדיק רווינא. ² סי' קצח.

אז ה' מפני שלא ה' מנהג, אבל עכשיו שנפרץ הדבר והונהג ליכא חשדא כלל.
עכ"פ ליותר מסמיית עיני ודאי חוששני. ובטח ראה הדר"ג ש' האמור בס' הנחמד
בית שלמה³.

— חתנו כבנו דבק באהנ"פ.

יא

בעה"ה, [בויסק] יום א', ד"ט לספירה תר"ס.

אח יקר ונעים הנעלה מ' שמואל הכהן ש"י קוק, שלו לך ושלו לעוזריך.

תהלי"ת עמנו החוה"ש, כה לחי.

שמחתי אח יקר במכתבך. הנה ברך לקחתי ואשיב לך ברב תודה ברכתך
מז"ט על ק"ת של אחותנו היקרה רוחמה תחי'.

ביותר מלאתי שמחה על הבשורה הטובה, כי הנך מבשר צדק לפני עם ד',
בדרשך לפניהם דברי תורת ד'. בתחלת בקשתך לשלח לך ס' "יין לבנון" עגמה נפשי,
כי זה איזה שבועות שנודעתי שהוא אבוד אצלי. אך כאשר בא אלי מכתבך הזמיק
השי"ת שבא איש אחד מבני תורה לביתי והתאיננתי ע"ד הס' הנ"ל כי אבד לי.
והנה שמחני האיש כי הוא נמצא אצלו, ובלא איחור שמח לבבי כאשר הביאו לי.
ועתה הנני שולחו אליך, שים עיניך עליו, אך זאת לדעת, כי לדרוש ממנו ברבים
צריך עצה ותחבולה, ואסמך על בינתך הישרה שתשכיל להוציא תועלת גדולה
לשומעי לקחך מפנינו.

הנני ממחר לחתום מכתבי, שלא אאחר את המוכ"ז. אבקשך להודיעני
בתמידות ממצבך ולימודך וכל אשר אתך. והי' ז"ש כנפשך היקרה ונפש אחיך מצפת.
הצלחתך ותפארתך בעה"י. אברהם יצחק ה"ק

יב

ב"ה, ערב הפסח תרס"ב.

אל בחורי ישראל, בנינו הצעירים, הלבבות היקרות, החמות והערות.

להרים קרן עמנו בתפארה ולתורה ולתעודה.

האספו אלי כל חלוק, כל נפש נדיבה, אשר ימצא בנפשו החפץ הישראלי
הנכון, להיות נמנה את צעירינו, אשר מלאו רוח אמון לעמנו, לתורתנו, לשם ד' אלקי
ישראל, הבוחר בציון וירושלים. באו אלי למועד אשר יערתי בזה, נועץ יחדיו
לאגד את הכחות הפזורים שבמחנה צעירי עדתנו, אל מרכז אחד, להפית רוח חיים
וטל של תחי' בקרב המחנה, הפונה אל העתיד הגדול לנו בעזרת אור ישראל בגבורה.
שאו כבוד וברכה מאת מוקירכם חפץ לראות באשרכם לתפארת ישראל
וכבודו.

עובד עבודה"ק פה"ק בוסק יצ"ו.

אברהם יצחק הכהן קוק

יג

בע"ה.

אחי יקירי ואהובי הנעלה ונחמד מ' שמואל הכהן קוק שי'.

אחדשה"ט תל"ת על החוה"ש אשר עמנו כולנו כה לחי.
אם יהי' לאל ידך להשיג עבורי מאה ר' כסף, הנני לפי מצבי הנדחק לשעה
מוכרח להתרצות גם לרוחמים.

מובן הדבר שאם יעלה בידך תקדים הדבר כפי האפשרי. הנני מצרף בזה
בדף הרבוק שט"ח, שאני רגיל ליתן בהיתר כתוכן עסקא, ומאחר שאיני בעל עסקים
איני משתמש בנוסח עסקא, רק בהתחייבות של קנס ע"פ תנאי של העמדת איזה
סחורה ליום מוגבל. בטח תהי' זריז להשיבני.

מהר"ב שי' ממאסקוי עוד לא הגיעני מכתב, הנני מחכה לדבריו מאד. אולי
יזכנו השי"ת ונוכל לקבוע כלולת אחותנו תחי' עוד לפני חה"פ.

הנני חותם בברכה ואה"ר, כתוב נא באר היטב מכל אשר עמדך לטובה
אלברכה, כנה"ר ונפש אחיך דבק באהנ"פ מצפה הצלחתך בכל מילי דמיטב.

אברהם יצחק ה"ק

(בויסק, תרס"ב)

יד

ביה, אור ליום ד' ער"ס, תרס"ג [בויסק].

אחים נעימים, אהובים ויקרים, הרב הגאבד"ק מוהרד"ב שליט"א ומוהרש"ח
ומור"ש שליט"א הכהנים קוק והרבנית תחי' וזרעם היקרים שי'. שמחה וששון
ישיגו וכ"ס.

קבלתי מכתב רש"ח שי', והנני שמח בהזדמנות דנא כי אוכל להשלים את
אשר חסרתי במכתב הנשלח מפה, בהיות חיים שי' עמנו. מאד חשקתי שיבא אחד
מהאורחים שי' אלינו. על יו"ט, לימים האחרונים וימי חוה"מ הבעל"ט, ביחוד
שמואל שי' שחוששני בהיותכם עסוקים יחד בציונות תייתו משיחא בלא זימני.
חידודי זה הוא מכוון על שלחך בתור ברכת השנה לר"א ריוולין נ"י את התמונות
של ד"ר ה. ונ. וזה האחרון הוא תועבת נפשי ונפש כל מי שיש בו זיק יהדות.
גאין כדאי להתפאר ולהתברך בפסלו של אותו רשע. —

אחתום בברכה ושמחת הרגל, כנה"ר ונפש אחיהם דבק באהנ"פ מלונ"ח.

אברהם יצחק ה"ק

טו

ביה.

אחי היקר והנעים מר שמואל הכהן שליט"א, שלו' לך ולכל אשר עמך

באה"ר.

דבריך היקרים במכתבך הגיעני, והצדקה עמך, כי יותר מדאי הננו מקצרים

במכתבים אליך יקירי. אמנם לא במעל נעשה הדבר כ"א מטרדות-נפש שונות כידוע לך. פרטי דברים ממה שהעידות במכתבך בטח יפתור לך הכל ש"ח ש"י. ענין הנסיעה ב"ה כפי הנראה שנוציאה בחסדי השי"ת אל הפועל באלו השבועות. כי הם¹ מאיצים ברבד, וכן עוזרים להם מידושלים לזדונו בזיוזיון. ובאמת מה תועלת באיחור. הלא סוף-כל-סוף אי-אפשר לבטל חלילה ענין ישיבת א"י בשביל חששות ומיחושים. ואם בא אדם לחוש בכל עסקיו לחששות של רפיון-רוח כאלה הלא ישבת העסק והמלאכה בעולם. אך צריך להתחזק במעז שם ד', ובוז יאמץ לבנו בתקוה טובה ובבטחון. שיעזר לנו שיהי' הכל על צד הטוב והמתקן. ויחננו בכדיות גופא ובפרנסה מספקת ושלות השקט שמה בארץ חמדתנו, ונוכה לשמת ולשמח את כל אוהבי נפשינו מרחוק ומקדוב ברחמי ית' המדובים.

כתוב נא, אל יקד ונעים, מכל אשר עמדך לטובה. בטח נודיעך בע"ה את זמן הנסיעה בפרטיות. למען תוכל לבא למיטתי² כחפץ לבבנו. מז"ט מז"ט לכולנו על הולדת בן לאחותנו דוחמה תחי', יתן השי"ת להצלחה ואוי"ט ויגדלוהו הודיני לת"ח ומע"ט. וכולנו נשמח בו ובהם ובכל מחמדי נפשינו ש"י. והי' ז"ש וברכה. כנפשך היקרה ונפש אחיך דבק באהנ"פ מצפה הצלחתך וטובך כה"י.

אברהם יצחק ה"ק

[בויסק, ב' לסדר וישב תרס"ד]

טז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ח"י מ"ח תרס"ה.

לכבוד ידידי הרב המופלג בתו"י מו"ה יעקב מרדכי זינגר נ"י, שלו וברכה.

שמועה שמעתי, שבראשון נמצא איש אחד, שמו ח. ה., שנשא אשה אחת מקישינוב, שאומרת שהיא אלמנה, והנה אשה הבאה ממרחק כזה בתור אלמנה צריכה דוקא היתר ע"פ ב"ד, וחלילה חלילה לעשות העולם הפקר, שכל הרוצה יבא ויתעסק בענינים חמודים כאלה.

והנה שמעתי שמסדר הקידושין הי' איש אחד שמו ט., שהוא פועל ביקב, והנה ראוי הוא להענש בקנס, כראוי לו על עזותו, שהחציף לסדר קידושין בלא הרמנא ורשות מב"ד. וזה הי' ראוי אפי' אם היו הדברים בכשרות, ומה עוד ראוי להוסיף לו עונש. על שלחו יד בענין שאין לו שייכות כלל, וראוי ההדיוט הזה לגערה ונזיפה גדולה. ואקוה בע"ה לדרש אח"י יפה, ולע"ע אבקש מכבודו להודיעני הענין. ותחלת כל ישלח בשמי התדאה, שהזוג הנ"ל יעמידו היתר ב"ד שלהם לפני כבודו וישלחם אלי, או שיבאו בעצמם פה אלי לברר היתרם, וכ"ז שלא יתברר ההיתר אסורים הם לדור ביחד. והנני בטוח ביראת ד' שכלב כ' ידידי ש"י, שישתדל בדבר יפה ויודיעני מה פעל במוקדם האפשרי. ואקוה לשמו ית', שיעזרנו להוציא לאור משפט, ולא להניח לנחלת השי"ת שתהי' נדמסת ברגלי כל קלי עולם. והי' ז"ש וברכה. כנפשו היקרה ונפש ידי"נ דוש"ת, מצתה תשובתו במוקדם.

אברהם יצחק ה"ק

1 מנהלי העדה בעה"ק יפו ת"ו.

2 עיר-הפלך של בויסק, בדרך הנסיעה משם.

יז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, כ"ה אדר תרס"ה.

לכבוד החברים הנכבדים אגודת "פרי עץ הדר", שלו' וברכה.

מכתבכם הנכבד נכון הגיעני, לשמחת לבבי כי נמצאו לנו גואלים להמצוה הקדושה על אדמת הקודש, להציל את כלל עם ד' מהאתרוגים המורכבים, המתפשטים מארץ ישראל לדאבון לב כל ירא ד' החפץ במצותיו באמת ותמים. והנני נכון מצדי לעמוד על ימינכם בכל אשר תשיג ידי הכהה, וכאשר תמלאו את הפרטים, המוכרחים לבירור כשרות האתרוגים ונקיונם מחשש הרכבה, או הנני להעיד עליהם נגד כל עם ד' בתפוצות הגולה, שהם כשרים ומנוקים מכל מום זר¹. ובטוח אני באחב"י, שידעו לבכר את היתרון העקרי והיסודי של כשרות האתרוגים, בהיותם מובטחים מהרכבה וכשרים בבירור, על הדורים חצונים ויפויים המצויים בהאתרוגים המורכבים, שבאו להם מצד הגזע הלימוני.

ואלה הם הפרטים, שעל כבודם למלאות למען אוכל לתת את תעורת ההכשר ברוח נכון בע"ה:

(א) לברר לפני בברור גמור את יסוד הגרעינים, שמהם נתגדלו עצי האתרוגים של כבודם, שנלקחו מפרי האתרוגים הגדלים פרא שאין עליהם חשש הרכבה.
(ב) שאעמיד משגיחים יראי ד' ומומחים לדבר, שיבדקו את הגנות בשרשיהם ע"פ בדיקה מבוררת שלא הרכבו במין אחר.

(ג) שיהיה משגיח נאמן עומד בעת הלקיטה והחבישה, להעיד שלא יתערבו אתרוגים מורכבים או נחשדים בתוך האתרוגים הנקיים והברורים בכשרותם, בצרוף ההשגחה להפריש תרומ' כדת של תורה והזהירות מערלה.

וכאשר תמלאו אלה שלשת הפרטים או אתן אי"ה עדות נאמנה על הכשרות הבטוחה של האתרוגים, המתגדלים בידי אחינו עובדי אדמת הקודש. ואקוה שכל הרבנים הגאונים שבחור"ל, וכל יראי ד' ומהדרים במצות, וכל חובבי אדמת הקודש, אשר בכל תפוצות פזורי ישראל, יעמדו על ימינכם, לחזק ידכם בעבודת הקודש, כדי שתוכלו במשך הזמן להרבות גנות, עושי פרי עץ הדר כשרים, למען תוכל המצוה הק' הזאת להתקיים כהלכתה ובירורה מכל עם ד', ולמען הוסיף כח ואמץ לשוב ארצנו הקדושה, ולהעסיק את אחינו האכרים, העובדים בזיעת אפם את אדמת הקודש, בנטיעת גני אתרוגים כשרים כדת תוה"ק לכבוד ולתפארת.

והשי"ת יברך אתכם ויכונן מעשי ידיכם, ויזכנו לראות בשמחת ציון ובבנינה בקבוץ בניה לתוכה בשמחה, הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל, ומלאו פני תבל תנובה.

באתי על החתום, בחדש אדר תרס"ה.

אברהם יצחק הכהן קוק

יח

מכתב גלוי

לכבוד אחינו הצעירים היושבים על אדמת הקודש שלו¹.

הנני פונה אליכם אחי האהובים, להציע לפניכם חובה מוסרית קדושה, לגול מעליכם חרפה גדולה, אשר גלל בבלי דעת, ביחוד על יושבי א"י, עורך ה"השקפה" בגליון מ"ח ש"ז במאמר "בת קול מהעתונים" בוכחו עם "ציוני ציון". והנה דבריו האחרונים שם נגעו עד לבבי, והנני חושב נאמנה, שנגעו ג"כ עד לבב כל אשר הלב העברי שלו עוד לא מת לגמרי בקרבו, ואולי גם למי שאך לב האדם שלו עודנו חי, ואני משער שכל אלה המרגישים בעלבון הגדול הזה לא ימצאו לנפשם מנוחה, עד שיביעו גלוי לכל את מחאתם הנמרצת על דברים שפלים כאלה, שנדפסו לדאבונו דוקא במכ"ע ירושלמי.

ואלה המה דבריו ככתבו וכלשונו: "עוד טענה אחת גדולה ונוראה טוענים ציוני ציון על "האוגנדיים", כי הם "האוגנדיים" פונים ערף לכל העבר שלנו. כמה צביעות בטענה! אנשים שפנו כלם ערף להעבר שלנו מוכיחים אחרים בזה בעצמם! כי אל נא נאחזו את העינים! רק בעלי הועד של "חפוש חטאים" לא פנו ערף להעבר שלנו, ואנו כלנו פנינו ערף להעבר וזו תהלתנו ותפארתנו. והנה כמכם יודע אני, שזה לא לנו הפעם הראשונה לדאות דברי נאצה, הנוגעים עד הנפש הישראלית. נדפסים בספרותנו החדשה השלילית. אבל שיעז סופר אחד להעיד בשם כל הקהל כלו, שכלנו פנינו ערף להעבר שלנו, ולהעמיד עוד בניגוד לזה רק את הועד של "חפוש חטאים", (שאינני יודע ממצאותו בפועל), שהוא מתארם תמיד למחוסרי דעה ותרבות, א"כ הוא מעיד בפומבי שכל האנשים של צורה ושל כבוד, לפחות מהצעירים היושבים בא"י, פנו ערף לכל העבר שלנו, ושזו היא תהלתם ותפארתם, — שיקח אדם יחיד דעה רחבה כזאת לעצמו. לדבר בקלות ראש כזאת, ע"ד יחש של עם שלם לכל התולדה שלו, לא בתור דעתו היחידית כ"א בשם העם כלו, זו היא חוצפה שאיננה מצויה, ואינני רואה שום דרך לפטור עצמנו ממחאה גלויה, שלא תהי' שתיקתנו כהודאה, למען נרויח שיצאו הדברים הזרים הללו מכלל דעה כללית לדעה פרטית, של עורך ה"השקפה" והיחידים הנגררים אחריו, שאין אחריותם עלינו.

דן אני לכף זכות גם האבר המדולדל¹ הזה שלנו, את בעל ה"השקפה". הוא איננו חולם כ"א מהרהורי לבו, שמו היהודי אולי כבר נרקב אצלו, הוא יכול להיות שכבר איננו מרגיש בעצמו שום קשר אל כל העבר שלנו, ויכול במנוחה לאמר שפנה אליו ערף, (ובאמת עלים נובלים כאלה שנושרים אינם מביאים הפסד גדול לכרם בית ישראל), וכפי חוג מבטו אין מחשבה אחרת בעולם כ"א מחשבתו, והמתנגד לו לא יוכל להיות כ"א מועד של "חפוש חטאים", אשר שם למפלצת וסמל אנשים שאינם מן הישוב. והנה נניח לו יחלום כאות־נפשו, אבל כשבא להעיד גלוי שאנחנו כלנו הננו אברים מדולדלים שכמותו, ושיכולים אנו לומר שהננו פונים ערף להעבר שלנו, שהוא מקור חיינו הקשור עם ההוה והעתיד שלנו עדי־עד,

אנו חייבים למחות בדבר ולהודיע שלא מלבנו כ"א מלבנו הוציא אלה הדברים המחרפים מערכות ישראל.

והנה אינני נכנס כלל בהיכוח שבין "ציוני ציון" לה"אוגנדיים". ודאי נמצאים בשתי המפלגות אנשים ישרים ואהבי-עמם באמת, שאינם פונים כלל ערף להעבר, כמו שישנם אנשים כאלה גם בין המתנגדים לעקר התנועה הציונית בכללה. סימן רע הוא למפלגה אם היא חושבת שרק עמה הוא מקור חיים, של כל החכמה וכל היושר, וכל זולתה הכל הבל ורעות רוח. וממילא מובן שאין האוגנדיים זקוקים כלל להגן על עצמם בהודעה הכוזבת הזאת, שהם פונים ערף אל העבר. עדים הם המזרחים, שלא יוכל איש לחשוך אותם שהם פונים ערף אל כל העבר, ועם כל זה הם אוגנדיים. א"כ רק רעיון-רוח של עורך ה"השקפה" ושותי-מימיו היחידים הוא לתלות את שאיפתם בפניית-ערף להעבר, כלומר ב"כתיבה על קרן השור" 2 שאין להם חלק באלקי ישראל.

על הדברים של הבר-המערכת ב"הזמן" גליון כ"ב, שמצאם בעל ה"השקפה" לדברים של טעם, וענה אחריהם אמן שהם דברים אמתיים, והם באמת שפיכת בוז וקלון על תורתנו, אומתנו, תולדתנו וחכמתנו, שראוים להשמע רק מפי הגרועים שבשונאי-ישראל בין רשעי אר"ה, לא מצאתי חובה להשיב, כיון שנכתבו על דעתו היחידית של הסופר. ואם באנו להשיב על דברי כל יחיד, שאיננו יכול להבין את אופיים של ישראל ומתוך כך הוא מקסרג עליהם, בין מישראל בין מאו"ה, אין אנו מספיקים. ואנו בטוחים, שכל חכם-לב, שנטייתו תמשכהו להתעסק בחכמת ישראל, לא יחת כלל מגערת הבוים ליקחת אם 3, ויחזיק במעונו לכונן לחקר אבות 4, וידע אל נכון כי רב חכמה ומוסר השכל ימצא בדברי קדמונינו, ורגשי עדינות המנשאת הנפש הרבה יותר משיחתם הבטלה של היועצים החדשים, הפונים ערף להעבר. ואין חכמתנו ולא ההיסטוריא שלנו מצומצמת במקצע אחד ותקופה אחת, כ"א מראשית ועד אחרית ומהכלל הכולל את כל הפרטים כלם יראה האור הגנוז, אשר לא יתם אורו, וכח-החיים הנפלא יחובר עם הדעות הנעלות והמדות הטהורות, אשר מעולם הן לנו למורשה, שהם התחזקו ונתקיימו תמיד הודות לקיום החובות המעשיות בפועל וע"י החבה הגדולה לתלמודן המביא לידי מעשה, ועל ידם יעמד בנו צביונו לעד. וכל אשר יתפתחו כחותינו המעשיים והשכליים, בין אותם שבאו ממקור ישראל בין הדברים אשר הוברכו 5 בנו ממטבן של העמים המתוקנים 6, אשר באנו עמם במגע ומשא, אשר בשמרנו את דרך החיים שלנו ישובו הכל להוסיף בנו כח ע"פ תכונתנו ואופי שלנו האמיתי, שכשאנו חיים על-פיהם ההסתוריה שלנו מתפתחת על טבעה הראוי לה. כאלה ויותר מזה יודע כל מי אשר לא התמכר להיות דוקא מכלל מהרסינו ומחריבינו. ואתם אחי היקרים צעירי ציון מבלעדי תדעו, כי אמרתי נואש כאלה (של "הזמן") הם בזול מאד, ומצויים הם אצל כל ההמון הגס, שקלטת אונם את הכפירה הזוללה והבוזיה. אבל לא כאלה הנה מחשבות המעולים שבחושבי-מחשבות מכל עם ולשון, שהם באמת תפארת המין האנושי. הם יודעים את הערך של פעולתנו הרוחנית הגדולה בעולם ואת הדרת החיים הפנימיים שלנו, שלא

2 ירושלמי תגיגה פ"ב ה"ב. 3 משל ל יז, ברכות פ"ט מ"ה.

4 איוב ח, ח. 5 יבמות ס"ג. 6 סנהדרין לט.

הספיקה אפילו תקופת הדיפה היותר נוראה לנוולו. ובצדק אמר החסיד שבאו"ה בימינו סולוביוב. ששאלת היהודים איננה במציאות כלל כ"א היא שאלת הנוצרים, שלא באו למדרגה המוסרית האנושית למען דעת איך להתנהג עם עם יקר ורב-הכשרון כיהודים.

אשוב למטדתי. עם אהבתי ללמוד וללמד את יסודי הריעות שלנו רחוק אני מלדרוש שלטון על דיעותיו של איזה איש שיהי, שהוא בימינו דבר שאינו נשמע, ואם הי' עורך ה"השקפה" מציע את דבריו הללו בשם עצמו לא הי' עולה על דעתי להתוכח בזה. אבל עכשיו שיצא על הכלל כלו, ושמוכן הדבר שצעירינו פה בא"י הם הכלל שלו, אי-אפשר שנעבור על הרבר בשתיקה.

המאורע יזכיר לנו את ספור האגדה בפרק אחרון דברכות, בשעה שדבי חגיגה בן אחי ר"י בקש לעבר שנים ולקבע חדשים בחו"ל, שאמרו השלוחים מא"י לכל העם: "אם אי אתם שומעים תכפרו כולכם ותאמרו שאין לכם חלק באלקי ישראל", מיד געו כל העם בבכיה ואמרו: "ח"ו, יש לנו חלק באלקי ישראל".

כן אקוה שתענו כלכם במחאה גלויה על העלילה השפלה, שהעליל עליכם עורך ה"השקפה", בעשותו חשבון הנפש שלכם בלי דעת בעלי הנפש כלל, ותענו ותאמרו שחלילה לנו לפנות ערף להעבר שלנו, אשר בצילו חיינו ונחיה, ועל אפם של מחדפי מערכות אלקים חיים תגידו בפה מלא לפני כל העולם כלו כי יש לכם חלק באלקי ישראל.

בגאון ורוח עז, אחי היקדים, נשא דגל תורתנו ועמנו, ובשם אלקינו נדגל. ונצח ישראל לא ישקר ולא ינחם, ודברו הטוב לא ישוב ריקם. לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו בדאותו ילדיו מעשי ירו בקרבו, יקדישו את שמו והקדישו את קרוש יעקב ואת אלקי ישראל יעדיצו.

והנני בזה עבדם המצפה לשמחת גויינו להתהלל עם נחלתנו,

אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקדש פעה"ק יפו והמושבות תובכ"א.

[עה"ק יפו ת"ו, אדר תרס"ה].

יט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ה' ניסן תרס"ה.

לכ' ידי"נ הרב המופלג בתו"ר מוהר"ר יעקב מרדכי שליט"א, שלו.

נרעשתי מהעובדה ע"ד האשה, והנה צריך לחקור תחלת-כל אם הי' הרבר במזיד, שידעו מעיבורה, או לא, או שלא ידעו מהאיסור. בין כך דאוי להפרישו שידור בבית אחד לע"ע, עד שנברר דינו יפה בעה"י, ולשכור ג"כ מינקת, ואם אפשר להשליש את כל שכר ההנקה של כ"ד חודש, או לעשות ע"ז איזה בטחון גמור, ואח"כ נוכל לעיין בדין. יותר נכון הי' שיבא האיש לע"ע פה אלי, ולכשתבריא היא מלידתה תבא גם היא, ונוכל לעמוד על החקירה. ויטיב כת"ר לומר להועד בשמי שזיקקוהו לבא בלא איחור, וצריך השגחה ג"כ מטעם הועד שלא יביאו את הילד ח"ו לידי סכנה.

אחתום בברכה, והשייט יצילנו מכל פרץ ומכל יוצאת ישרה שכינתו בתוכנו
באהבתו וחמלתו ביה. והי' ז"ש כנה"ר ונפש ידירו דושת מצפה לדבריו היקרים
בתשובה ברורה.

אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

אם יהי' דרך להתיר בלא גירושין אחר הבירור, אבאר בע"ה הפרטים, בענין
המינקת איך יהיו בל"נ.
מסתמא הוזהרה ע"פ ב"ד בשעת הגט, שאם תהי' מעוברת תמתין אחר
הלידה כ"ד חדש.
השמש מעיד, שזוכר שהזהרתי' אם תהי' מעוברת תמתין כד"ח אחר הלידה.
הנ"ל

כ

(להר"מ ד"ר זיידל שליט"א)

אשר שאלת ע"ד לשוני במכה"ג¹, שאני דורש שום שלטון על הדעות.
אם הוא מפני ההכרח או שכן הוא ג"כ ע"פ דין תורה.
הנה בלשוני לא נמצא מקום לשאלה, שאמרתי "מפני שהוא בימינו דבר
שאינו נשמע". ממוצא דבר הרינו למדים, שאם היה נשמע היה מקום לדרישה כזאת.
אלא שהענין תלוי בהרים גדולים של עיונים שצריך לבאר הגדר שלו. ומפני שא"א
לי להתאריך ארשום בקצרה, ואקוה שיספיק לנבון שכמותך.
דע שהסברה הישרה היא לעולם יסוד גדול בדין, וזהו בין בדינים מעשיים
בין בדינים עיוניים. ע"כ לעולם אנחנו צריכים להגיע למרכו הישר, ואם תראה
לנו סתירה בין אמת לאמת, ע"כ יש כאן דבר המכריע, וזה מקום של למוד חדש.
ע"כ נראה בענין ההלכה של חופש הדעות, שהיא מתאמת בזמן הזה לרוב בעלי
הדעות שבעולם, עד היכן יגיעו גבוליה ע"פ השכל. שמה תאמר שאין לה גבול,
לא תוכל כלל לומר כן. האחד שאין לנו אפילו מדה אחת בעולם שלא תהי' הקצוניות
מזיקתה, ועוד טבע הענין מחייב שיש גבול לחופש הדעות, שאם לא יהי' שום
גבול, כ"א יפרק עול כל מוסר מוסכם, עד שיגיע בביתנו הפרטית לסוף הרעה על
מה הוא עומד, ואז תמלא הארץ נבלה, וצמצום גמור בין הדעות והמעשים א"א
כלל לעשות, מפני שהמעשים נגררים בע"כ ברב או במעט אחרי הדעות. א"כ למשל
שיסכים אדם בלבבו שאין שום עול ברציחה הוא ודאי חטא, שאם ההסכמה הזאת
תפריח יהרס קיום העולם, וכן כד"ב. ע"כ אנו למדים שיש גבול לחופש הדעות,
אלא הדבר הקשה הוא צמצום הגבול. ומסתבר שאין הצמצום יכול להיות שזה
ממש בין כל חברה אנושית, כי למשל ההסכמה הגמורה בלב שאין שום הפסד
ללכת ערום בשוק, למי שמסכים כן, וטוען שיתנהגו כן בפועל, הוא חטא אצלנו,
וראויו להיות חטא, ואיננו חטא אצל הפראים שבאיי גוויניא, למשל. וכיון שע"כ
יש הפרש בין חברה לחברה, לא יעמוד ההפרש על מקום אחד, רק יהי' הולך
ומתחלק לפי רבוי התנאים. וביחש לאמונה יש הפרש גדול בזה בין ישראל לעמים.

1 תהלים קמ"ד, ברכות יז:

2 מכון על השם ותאר הרבנות הנדפס בראש הגליון.

1 למעלה סימן יח.

אם היה שום עם בעולם, שעיקר הוייתו בתור עם וקיומו יהי' תלוי באינו דעה, אז היתה רשות גמורה וגם חובה שביחש לזאת הדעה לא ימצא בקרבו חופש-הדעות. כי אין זה חופש כ"א עצלות מהגן על עצמה, בשביל אינו נטיה של גירוי עצבים מאנשים פרטיים. אמנם לפעמים ימצאו יחידים, שיוכלו למרוד באומתם, כשימצאו שאותה הדעה, המאגדת ומקיימת את אומתם, היא מזקת לכלל האנושיות. ע"כ יפקירו את האומה בשביל האמת. אבל כ"ו שתהי' הדעה המחזקת את אומתם דעה בלתי מפסדת כלל, וק"ו כשתהי' עוד דעה מועלת חוץ לגבולה, ולגוף האומה תהיה יסוד חייה, אז אין שום מקום לסבלנות, והסבלן בזה ראוי לבזיון פנימי מכל האומה וגם מכל האדם. ע"כ כאשר אין עוד אומה בעולם, שההודעה של שם השי"ת בעולם, בתור אלהי עולם, שומר הברית והחסד וכל ארחות הצדק, שהם מדותיו של הקב"ה, יהיה יסוד חייה הלאומיים, ותנאי מיוחד בתקומתה על ארצה וכוננות ממשלתה. וע"כ יש בה תנאים כאלה שאינה יכולה להתקיים מבלעדי הדעות הגדולות הללו, וכל גדולה שבנפש היא כרוכה עם חסרונות מקבילים לה, ובודאי יש לישראל ג"כ חסרונות כאלה המביאים אותם לידי הכרח הגדולה של נשיאת שם ד' בתכנם הכללי. ע"כ מי שגורם בדעותיו, ומכש"כ במעשיו, רפיון להדעה שמחיה את האומה, הוא פושע לאומי, שהסליחה להם היא אולת, ובכל העולם אין לנו דוגמא בזה. אין התוכן הלאומי של כל אומה ולשון שבעולם קשור כלל בטבע הוייתם עם דעת שם ד' בקרבה ובעולם, ולא עם כללות שום אמונה, ואם ימצא עם בודד, בעל אמונה שפלה, שאמונתו היא לאומית, היא ודאי כל כך קטנה, עד שהתפשטותה בעצמה תביא מכשולות לכל האנושיות, וביותר שא"א כלל בעצמו להתקיים. א"כ העם ההוא בעצמו עומד הוא לכליון שאין לתבוע מיחידיו חובות קיומו. זהו יסוד קנאת ד' האמתית, שבעליה ראויים שתנתן להם ברית כהונת עולם, בהבדלה בין הקנאות הפחזנית הבאה מחסרון דעה ורפיון כח.

והנה כדי למלא במעשה את השלטון הלאומי, צריכים שיהיו כחות האומה בתכלית השלימות. אמנם למנעו לגמרי ג"כ לא יתכן, כי האופי הרוחני של האומה הוא ב"ה תמיד חי, ורוד מלך ישראל חי וקיים¹. ע"כ זאת היא עצת ד' שהפליא עצה, הגדיל תישיה, שכפי אותו המיעוט שכחות האומה מתמעטים, כן יהי' נגרע כח היכולת, ומגיעת היכולת היא לנו לעדה על חפץ ד', ומגיעת החפץ יש לה הרבה דרכים, לפעמים מניעה מעשית, כמו יראת מלכות וכיו"ב, ולפעמים מניעה רוחנית, שמהם היא ג"כ המצוה שלא לאמר דבר שאינו נשמע², וכשישנן מניעות כאלה הננו מרוצים בזה, מפני שאנו מכירים שכך הוא רצון ההשגחה העליונה בעתים כאלה. ואך לזה הננו מוצאים בירושלמי³, שרשב"י שמח על נטילת הדינים בישראל לשעתם, משום דלית אנן חכים מידן.

זהו מה שנוגע להבנת לשוני.

ולענין דינא, דע, שאע"פ שאיסור גמור וחולי רע הוא, אפי' מי שמסתפק ומהרהר על דברי האמונה השלמה, מ"מ לא מצינו שדנו חז"ל דין אפיקורוס, כ"א על הכופר, דהיינו המחליט התייפך, וההחלטה של התייפך א"א שתמצא כלל בישראל בין שום אדם שלא יהי' רשע גמור ומשקר במזיד, כי הרשעה היותר גדולה לא

1 ראשי-השנה כה, 2 יבמות סה, 3 סנהדרין פ"ז ה"ב.

תוכל כ"א להטיל דופי של ספק לחלישי הדעות, וכיון שכן מי שמעיו פנים לאמד שהוא כופר בבירור, הרי הוא רשע מחלט, שבצדק היה ראוי לדונו בכל הדינים המפורשים, ואין כאן טענת לבו אונסו כלל. ואם היתה הכפירה שבדורנו בעלת אמת, היתה תמיד טוענת טענת ספק, והיו מבררים לה בנקל ספקותיה, אבל היא משקרת בזדון, וטוענת טענת ודאי, בשעה שאפילו ליותר חלושים בדעת א"א כלל שתבא כ"א למדת ספק, והדי היא עסוקה ברשע של רדיפה בעזות מצח, ע"כ היא חייבת כל הדינים, שבידי אדם ובידי שמים, לפי הערך של המכשלה שהיא עושה. ופרטי הדברים מובן שצריכים אריכות גדולה של ספרים רבים לבאר, ודבר זה ברור, שמי שבא לידיעה איך שכל המינות, ביחש לישראל, איננה כ"א טענה של ספק גרועה, המתלקטת מחסרון ידיעה וחסרון רגש ומעוט מוסר, מיד הוא נעשה שלם באמונה וידאת ד' באמת, וכל מה שיהי' יותר דבק בת"ח, דורשי אלהים באמת, כן יתעלה מעלה מעלה, להיות ממולא באמונה של חסן חכמת ודעת, "כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיע", זאת נחלת עבדי ד' וצדקתם מאתי אמר ד'".

(עה"ק יפו ת"ו, י' סיון תרס"ה).

כא

כ"ה.

כאשר מצב החנוך בכלל, ומצב המלמדים בפרט, דורש תקון, והמלאכה רבה, צריך לזה עצה וגבורה בע"ה, ע"כ הנני שמח מאד על רוח טהרה ותפאדה, שנתעורר בלב יחידי סגולה אשר באה"ק, לקרא אסיפה מכל המלמדים אשר בעיד הק' יפו ובהמושבות ת"ו, לכונן מחשבות בעצה לרומם מצב החנוך והמלמדים, ואני תפלה יתן השי"ת שתהי' האסיפה הזאת התחלה לטובה, לקבע סדרים נכונים והליכות ישירות בדרכי החנוך, סדרים שיתנו כבוד ותפארת לתורה ולתעודה, בישראל, ומעשי ידינו יכונן השי"ת ברב עז, לתקן מעמד הגון ומכובד לחנוך הילדים ע"י מלמדים יראי ד' וחושבי שמו, שיהיו ראויים לעמוד בפרצות, לגדור גדר ביהודה², להרים קרן³ ביראת ד' על אדמת הקדש, ע"כ הנני מסכים בכל עז לחפץ כ' המעוררים הנכבדים הנ"ל, והנני מוכן לקחת חלק באסיפתם הנכבדה בל"נ.

בעה"ח י"ב מנ"א [תרס"ה] פה רחבות ת"ו.

אברהם יצחק הכהן קוק

אב"ד דעה"ק יפו והמושבות תובב"א.

כב

ב"ה עה"ק יפו ת"ו, י"ב אייר תרס"ה

שלו' וברכה לכו הועד הנכבד בעקרון ת"ו.

אחי האהובים, הגיע לאזני שכי' הרב הגאב"ד דעדתם שי' יוצא מאתם, ושבו למקומו הראשון, לירושלים עה"ק ת"ו, סבת צאתו שמעתי ג"כ, שהיא מפני שאין

1 ע' תוסי' יבמות קטו, סד"ה מה.

1 ישעיה ח כ. 2 יחזקאל יג ה, כב ל. עזרא ט ט. 3 דברי-הימיםא כה ה.

לו במושבה דירה הגונה. והנה למותר לי להרחיב הדברים, כמה גדולה המצוה הקדושה והתועלת של ישיבת רב ות"ח גדול בתורה ויראת השי"ת בכל קיבוץ ישראל, ובפרט בארץ ישראל, וביחוד רב גדול וחשוב, איש חמדות ממש שיקר למצא כמותו, ככבוד הרב הגאב"ד שליט"א. מובטחני, שרגשי אהבת השי"ת ואהבת תוה"ק, שבקרוב לבבכם הטהור פנימה, יתעוררו בזה, ותשתדלו בכל אשר יהי לאל ידכם להסיר את המניעה הזאת, ולהתאמץ שלא יוזו מעמכם עטרת ותפארת עדתכם. והשי"ת יהיה בעזרכם, והבטחת חז"ל תיכף לת"ח ברכה: תסעדכם, לרומם קרנכם ולהצליחכם, וכל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות², ויראה פעלכם לטובה וכבודכם לתהלה ותפארת. מובטחני בעז רוחכם הנאמן לשם השי"ת ותורתו. להרבות כבוד התורה ואהבתם הערה בקרבכם, ואקוה שדברי המעטים יספיקו לקרב אתכם אל הפועל בזה, שלא תרד עדתכם ממעלת הקודש אשר זכתה לעלות, להיות בה רב גדול קבוע לדון ולהורות חקי השי"ת ומשפטיו על ישראל.

הנני חותם בברכה ואה"ר,

אברהם יצחק הכהן קוק

רב ואב"ד בעה"ק יפו והמושבות ת"ו.

כג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ג אלול תרס"ה.

שלוי וברכת השנים לכ' הרב היקר איש חמדות מו"ה יהודה לייב קארעץ נ"י.

הגיעני מכתבו היקר. ואשר דרש ע"ד ההכשר שנתתי על האתרוגים, שבמושכות אחבי"פה בארה"ק ת"ו, ידע כבודו שהגנות שעליהן נתתי את ההכשר נבדקו כדין תורה ואין בהן שום חשש הרכבה כלל. והדבר מסור. תחת השגחתי בע"ה, ליד ת"ח וירא-שמים מצויין, להשגיח שלא יהי' בזה שום דבר תקלה ח"ו, והכל יעשה ע"פ דין תוה"ק בתכלית השמירה. וכל אותם הערעורים, הנשמעים בעולם ע"ד אתרוגי א"י, אינם נוגעים כלל להאתרוגים שעליהם נתון ההכשר שלי. ומי יתן ועם ד', בכל מקומות מושבותיהם, יהדרו לקחת אתרוגים למצוה דוקא ממושבות של אחינו אשר כארץ חמדה, אז ממילא יהי' הכל בע"ה בתכלית השמירה והתיקון. וכל המהומה באה מפני שאינם מבחינים כלל לקנות מהגנות של אכרינו, רק ממה שהסוחרים לוקחים מהערביים, שאין עליהם שום השגחה, והכסף הרב של אחינו הולך עי"ז, לא ליד אחינו העמלים בזעת אפם לעבוד את ארמת קדשנו, כ"א ליד הערביים בעלי הגנות. ע"כ ראוי מאד לחזק את ידי העובדים להרחיב את מטע האתרוגים בידי אחינו, שיהי' באמת פרי עץ הדר, כלא שום חשש הרכבה, ומה תצמח קרן ישועה לטובת ישוב ארצנו הק', ואז גם הסוחרים יקנו מידי אחינו מהגנות הבדוקות, ויהי' הכל בהכשר ברור לכבוד ולתפארת ארץ חמדתנו, ולהידורה והכשרה של המצוה היקרה והחביבה, שנשמח בה לפני ד' אלקינו ית"ש.

אחתום בברכה זכ"ט, כנה"י זנפש דורש"ת ומברכו בכוח"ט,

אברהם יצחק הי"ק

כד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ג אלול תרס"ה.

כוח"ט לכ' ידידי הרב הג' החוב' איש חמדות בתו"ר וכל חמדה, מוהר"ם סוקצ'נסקי שליט"א, וכא"ל שלו.

אחדשה"ט באה"ר. הגיעני מכתב בקשה מרוסיא, להתפלל בעשרה לפני כותל מערבי יובב"א ביום ג' נצו"י הבעל"ט, י"ט אלול, על יצחק בן יוסף, ואשתו לאה בת הנדל, שיפקדו בבנים טובים והגונים לעבודת השי"ת, ובחיי ומזוני רויח, ושיתברכו בכל הברכות האמורות בברכת כהנים, עם כל הפירושים שנאמרו עליהן. ושיוכה אביו יוסף במשפט הנועד להיות ביום הנ"ל, ושיפטר מעול שרצי"ם להטיל עליו, ושינצל יוסף הנ"ל וכל בני עיר פאניוועז, הנרדפים מהצר המציק אותם, מהנכרי הרשע שונאם ואויבם, האוכל שארם. המתפללים יהיו בני תורה, כן יבקש המבקש. כותב שישלח סך ח"י מארק, שממנו ידליקו לשם נשמת רמבעה"נ, והמותר לחלק להמתפללים, ואם יותר — לשאר עניים הגונים.

והנה ממכתב המבקש נראה, שהוא חושב שאה"י גם אנכי בירוש' ליום הנ"ל. אבל כפי הנראה לא יודמן לי להיות ליום הנ"ל בירושלים עיה"ק ת"ו. ע"כ אשוב שמרצה יהי' המבקש, שיתפללו עשרה ת"ח מהישיבה. והנה איני אחראי בעד הכסף הנ"ל, רק מכיר אני את המבקש, שהוא איש אמיד ונכבד, בן תורה ויר"ש, ובדאי אשוב שיקיים את הבטחתו. ע"כ אם יחפוץ כת"ר לשלוח עשרה מבני הישיבה שי', לקיים כנ"ל ולהתאמץ ברחמים על המבוקשים הנ"ל, אז כשיבא הסך הנ"ל אשלח בל"ג ליד כת"ר לחלקו כפי דאות עיניו. אחתום בברכת השנים ואה"ר, כנה"ר ונפש ידי"ע.

אברהם יצחק ה"ק הנ"ל.

כה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ג תשרי תרס"ו.

ברכה רב שלו' לכבוד הועד הנכבד במושב עקרון ת"ו.

אחדשה"ט.

כאשר שאלת בנין הבית לכבוד הרב דעתם שליט"א היא נוגעת בעיקר מעמד הרבנות, שזכתה עדתם כבר לקבוע לה יד ושם, להיות שרוי בתוכה רב גדול בישראל שכמותו שי', ומובטחים אנחנו בע"ה, שיקיימו "מעלין בקודש ואין מורידין", ועדתם שכבר נעטרה בעטרת מושב רבנות לא תרד מכבודה בקדושת תוה"ק, והנה מאז נודעתי עד כמה ענין הבית עומד הוא ביסודו של עיקר קביעות הרב שי', הנני מצפה על יד לדרך ישועת ד', שימצאי לנו דרך איך להחל במלאכה החל וכלה בעז"ה. ע"כ הנני שולח בזה לכבוד הועד את הסך אמישים נאפ"י, הראשונים להתחלת הענין הגדול הזה, וכפי רצונם הנכבד מאז, לשלם את חוב הבית, ע"י דמי הירירה אשר שלמו עד כה, כן יתנהגו עם זה הסך בע"ה. ועתירתי שלוחה בזה

1 ברכות כה. 2 שמואל"א ד יג.

3 נאפוליאון, מטכ"ז-זה של עשרים פרנקים צרפתיים, שהיתה מתהלכת אז בא"י.

לכבידת. שיהיו מזורזים במצוה רבה זו. לברר מקום מוכשר לבנין הבית לקביעות אורה של תורה במושבים. מקום נאה ומכובד כראוי לכבוד הרב הג' שי' הנכבד מאד בשערי ציון המצויינים בהלכה. והנני מלא תקוה ובטחון. כי כאשר יחלו את מעשיהם ימצאו עוזרים רבים. החפצים בכל לב להשתתף בהרמת קרן דת תורה"ק במושבות אה"ק. למען המשיך שפע ברכת ד' והצלחתו על אדמת קדשנו עדי עד. כי דבר אלהינו יקום לעולם. ותיכף לת"ח ברכה⁴ ולא יתוסף עליהם בזה שום מעמס ועול. כי הכל מסייעין למלאכת שמים⁵ ותל"י כל גדולי אה"ק מביטים בעין יפה בהדר ותפארת על כבוד הרב שי'. אשר משמאי זכו להם שישכון בתוכם. באהבה וחבה יתירה.

והנני חותם דברי בברכה מעומק לבבי. שיצליחם ד' ית"ש במעשיהם. ויזכו לבצע את אשר יחלו בכי טוב. ויראו בהפרחת מושבם. הצלחתו ותפארתו. שלומו וכבודו. ורוממות קרן ישראל על אדמת קדשנו. ב"ב בקרוב. ואצפה למכתבם בקבלת המכתב. והסך הנ"ל ע"י ד' ישראל ארקין נ"י. והי' ז"ש וברכה. כנה"ד ונפש ידידם מצפה אשרם. ברכתם והצלחתם בכל לב ונפש. הק' אברהם יצחק הק' הנ"ל

כו

ב"ה. עה"ק יפו ת"ו ק"י השני תרס"ו.

שלום וברכה לכו הועד הנכבד ברחבות ת"ו.

אבקש מכבודם לעשות גמר עם ה' א'. כפי מה שאני רואה נכון הדבר מאד להתפשר עמו. בפרט בענין הריבית. שראוי מאד להזהר להבא. שבכל עת שיעשה הועד עסקי הלואה עם אחד מאחב"י. לצרף שטר-עסקא לזה. ולפחות לכתוב שהדבר נעשה ע"פ היתר-עסקא. ואז עומד הענין באמת על מצב עסקא לכל פרטיו. וכן עשו בבנק דפה. וראוי שיעשה גם הועד חותם כתוב בו "ע"פ היתר עסקא". ולהחתים בו את כל הניירות הניתנים בעסק כזה. כדי שידע ג"כ המקבל. שהענין בנוי ע"פ עיסקא. ודבר זה אין ראוי להיות קטן בעיני מנהלים עסקים כלליים לאחב"י באה"ק ת"ו. עכ"פ אם לא יוכלו בשו"א להתפשר ע"פ עצמם יכתבו לי בקצרה כל תוכן הענין. מהתחלת העסק עם א' עד עכשיו. ואשיב להם ע"פ ד"ת אי"ה. ברגשי כבוד וברכה.

אברהם יצחק הק' הנ"ל

כז

מכתב גלוי

לכבוד אחינו הצעירים האהובים תופשי התורה היושבים על אדמת הקדש.

שלום.

הנני כותב לא מפני שיש לי כח לכתוב אלא מפני שכבר אין בי כח לדום. המצב שלנו הוא כ"כ איום ודוקר. עד שלא יתן מנוח ללב. כל מחשבה. כל עצה. מוכרחת להתפרץ בפה ובכתב. אולי נמצא עצה. אולי רוח ד' תניחנו¹ ונשאף

4 ברכות מ"ב. 5 שיר השירים רבה פ"א וע' שבת ב.

1 יסעיה סג יד.

רוח חיים. אנחנו מוכרחים לדבר כעת דברים דוקא אמיצים, דוקא חזקים וגדולים, למרות מה שאנחנו כ"כ שפופים ודלולי כח, ונדמה לנו כאילו אנחנו רק אנחנו הננו המיותרים בעולם, והכל מורים עלינו באצבעותיהם מניעים ראש ותמהים. ואנחנו בקרבנו פנימה היש בנו רוח? הילין בנו עז? למה הננו הולכים כה שחים, מקומטים, נזחלים ונרעדים, ואנחנו באמת הננו צריכים וחייבים להיות מלאי אומץ וגאזרים בגבורה, אין עז אלא תורה.²

העולם, אפילו העברי, עם כל שפלות מצבו, בעוה"ר, מ"מ יש בו תנועה וחיים, רק אנחנו אין אנו יכולים לנקף באצבע להראות אות של תחיה. שמה יאמר אדם שבגבורי-המעשה אין לנו מה לקנא, כשם שהם אינם מתגדרים במלאכתנו כך אין לנו להתגדר במלאכתם.³

אבל בגבורי-הרוח, העומדים לנגדנו בזרע חשופה בשרביט של אש נורא... העט כבש לו את העולם, הוא רודה במחשבות, ברגשי הלב, וגם במעשים, בבטחה הוא עושה דרכו, חצים שנונים ומדקרות חרב במנוחה הוא שולח.

היעלה על הדעת, שאנו רשאים לחשות ולא לקנות לנו את היין המודרני הזה? אבל זה העט איננו "נהרא דמכיפיה מיברין"⁴, הוא לוקח חילו מאוצר המחשבה, והמחשבה הפורית היא באה רק מחיקור דין הבא אחרי הידיעה הרחבה, תולדת הגירסא והעיון יחדיו כשהם מתהברים עם הרגש והחיים.

ואנחנו למה לא נעשה לנו גם אנו עט, היבשו מוחותינו, חלילה? והם צריכים להיות כטל מלאים הגיון-אמת ודעת-קדש, התם כל רעיון מקרב לבנו פנימה? ב"ה הננו עוסקים בתורה, בגופי הלכות, צריכים אנחנו לשום לב, שהם הנם שערים למחשבה הפנימית ואוצר הגנוז אוצר יראת ד' טהורה, שהיא ראשית דעת ומקור חכמה.

אבותינו הגדולים הורישו לנו את האוצר הגדול והטוב בלב פנימה, בעמקי הנשמה, באר שכרוה תמיד והוסיפו עליה בכל דור ודור. ואנחנו הננו משתמשים רק מן המוכן, מספחים ומספחי-ספחים, אפילו מבלי חזר על הישנות, ומכל-שכן שאין אנחנו נזקקים להוסיף, להרחיב ולהדש, ליתן פנים להגיוני-לבבנו באופן שיהיו ראויים להשמע.

הקובלנא הזאת היא ישנה, אבל היא מוכרחת להתחדש כפרוטגמא חדשה.⁵ רוח הקודש ציוחת ואומרת: "ותיפשי התורה לא ידעוני", ע"כ תפוג תורה, "חכמת סופרים תסרח", ו"עמא דארעא אולא ודלדלא"⁶, אין דובר דבר ואין מחזיק יד, לא עת חבוק ידיים העת הזאת לנו, נושאי כלי ד', בידנו טובנו, הודות למי ששכן יאמו בציון כי הביאנו לארץ תמדה, מקום גיא חזיון, שחיי נשמות אוריה המחכים, הנותן חכמה חיים ונשמה לעם עליה.

אבל אנחנו צריכים מצדנו להתנער מעט, לשום לב לקול ד' הדופק בקרבנו בחדרי לבב פנימה, עת לעשות לד', אנחנו חייבים להתחיל ללכת בדרך, אשר תביאנו לרכש לנו את העט, לבצר לנו מעמד בריא בספרות קבועה והגונה ותמידית, ומתגברת בכל גווניה לטובה, באופן שנוכל באמת לקדש שם שמים ולתת כבוד

2 ע' זכאים קטן. 3 ברכות יו. 4 שבת סה:.
5 ספרי פ' ואתחנן לג, ויקרא רבה פ"א. 6 סוטה מט.

לתורה, תהלה לארץ חמדתנו, והוד והדר לירושלים עיר קדשנו. העט הוא בן המחשבה, והמחשבה היא מולדת הלמוד. על כן אנחנו כולנו חייבים להתעורר בחיל עוז ואומץ, בבטחון ובגבורה פנימית, לקבע מסכת ברחבה לכל המקצע הגדול של תורת הלב והמחשבה, לכל הלכות הדעות שבתורה, מתחתית המדרגה של הלמוד המוסרי היותר נמוך וקל עד דום פסגת המחשבה היותר עליונה ורוממה, עד מדרום שיח קודש של רזי עליון וסתרי תורה.

אבל מאד מאד אנחנו חייבים בשמירת הסדר, ותלילה לדלג אף מדרגה קטנה, רק הכל כסדר, בדעה צלולה וגדולת הנפש, בזריזות ובמתינות, בסדר שיביאנו לדבר דברינו בשפה ברורה, נאה ומדויקת, וד' יתן מפיו חכמה דעת ותבונה.

חלק גדול רשום ומצוין בכל יום ויום, אמנם רק חלק, כי ארבע אמות של הלכה הם היסוד, עיקר כח החיים, שהכל עליו נבנה, שאמנם הוא ג"כ יגדל ויפרח, יחזק ויגוב, לפי תחית המחשבה התובעת את תפקידה בחזקה, לפי המעלה הנפשית של אוצר הטוב, אוצר ידאת ד' ודעת אלקים אמת. הכחות הנדרמים יעורו, המחשבה תשוב ותחיה, וישוב לנו העט, הכתב והמכתב, בעזרת אלקי ישענו, העט שיחולל נפלאות בימין ד', דוממה לתת גודל לשם ד' אלקי ישראל, לאוהבי שמו והוגי תורתו. ביחוד בני הישיבות הקבועים באהלה של תורה כל ימיהם, שאין עליהם לא עול הודאה ולא טרדת הצבור, שמגמתם היא רק לעסוק בתורה, ודאי אין הפרש באיזה מקצוע שבתורה שהנם עסוקים, עליהם החובה יותר גדולה לתת כבוד לשם ד' ולירושלים עיר הק' ע"י קביעת מסכת בלמודים הנוגעים לדעת ד' בהרחבה, באופן שמקבוץ כולם יצמחו לנו מחברים, מחדשים, הוגי דעות וחושבי מחשבות טיבות על ישראל, תורתו וארצו, עד שבהמשך הזמן ידע כל עם ד', הצמא מאד לדבר ד', שמצוין תצא תורה ואורה. ולפני בא התור של מחברי ספרים יבואו לנו סופרים טובים מאמרים הגונים, ואיש יחד פני דעהו להיות מתחדים זה את זה ומדגילים זה לזה, גם בהלכה זו של תורת הלב, הכוללת ג"כ כל חכמת ישראל, השבויה עכשיו ביד אדונים קשים, ועלינו החובה לשבר בריחי ברזל, "למפתח בית האסורין דילה". אבל חלילה לנו להשתומם ולהתרחק מן החיים, אנחנו חייבים לעבוד עם החיים ובעד החיים, כדי לקדש את החיים, לרוממו ולעדנו. חלילה לנו ממחשבות קודדות ונוגות, המטמטמות את הלב ומחשיכות את הנפש. הן אינן באות כ"א מלמוד של ארעי והבנה שטחית, אבל הלמוד הקבוע, השואף להגדיל את הרכוש של הידיעה, בפרט בהמקצוע הגדול של הדעה והמחשבה צריך שיעורר את הנפש וישמח את הלב. "נקדא רע אהוב, אהב את המקום, אהב את הבריות, משמח את המקום, משמח את הבריות"⁹.

נקוה שגם דברים מעטים שהם יוצאים מן הלב, ההומה והבוער, יכנסו אל הלב ויעשו פריהם. נסתפק בהתחלה קטנה, נדבר, נעורר, נכתוב, "זמד בכל יום, זמד בכל יום"¹⁰, "אבנים שחקו מים"¹¹.

אך הבו לנו לבבות, "הבו האור הצפון"¹². נאמר לציון קומי אורי כי בא אורך, וכבוד ד' עליך יזרח. ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ד'.

7 תענית ז. 8 שבת סג. 9 אבות פ"ו מ"א.

10 סנהדרין צט: 11 איוב יד, ט; אבות דר"נ פ"ו.

12 הקדמת "חובת הלבבות".

ד' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. כי מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים. כי לא יטוש ד' את עמו בעבור שמו הגדול, כי הואיל ד' לעשות אתכם לו לעם. עברכם אסיר התקוה לכבוד ציון ומקראיה ולשלום למודי ד' בניה בוגיה. אברהם יצחק הכהן קוק
עבד לעם קדוש על אדמת הקדש פה עה"ק יפו והמושבות, תובב"א.

כח

ב"ה.

בני יקירי שליט"א.

שמחתני בדברריך הנעימים ויקרים, ישר חילך. מאד חפצתי לכתוב לך בארוכה מכמה פרטים, ביותר מדברים הנוגעים להנהגה. אבל אתה ידעת עבודתי וטרדותי, בצירוף חסרון הזריות מפני הבריאות. השי"ת יחזקנו ויאמצנו לתו"ע.
מאד שמחתי במה שנראה ממכתבך שכבר הסכמת לקבוע עצמך בזה הזמן בעה"ק ירושת"י. חזק ואמץ. דק התאמץ. בני יקירי, במדות טובות וביראת השי"ת ואהבתו, בשקידת התורה, למגמר ולמסבר ולחזור יפה, שיהיו ד"ת שנונים ומחודרים בפירוש ג, ולהשתלם כמה דאפשר בכל מיני שלימות ומעלות וידעיות שהן תפארת לאדם. ואל תקטן בעיניך אפילו מעלה קטנה להשתדל להשתלם בה, ואל ימעט בעיניך כמו כן חסרון היותר קטן, בדרכיך ומדותיך והנהגותיך, לתקנם ולשכללם. והיה תמיד מלא רצון, ונוטה יותר לשמחה וטוב לבב. והתחבר ליראי ד' וגדולים בתורה, וזי הרעיון ונקיי הדעת, והיו לך שיחתם ודרכיהם ללימוד ג"כ לפעמים אחרי אשר תשים לזה ג"כ רעיונך ושכלך הישר ב"ה.
כתוב נא לנו, בני יקירי, מכל פרטי התנהגותך, ממש לפרטי פרטיות. כי הלא תוכל לשער כמה גדולה היא התענינותנו בכל ענייך, ממש שבתך וקומך, באיזו שעה אתה אוכל פת שחרית ומה, ובאיזו שעה סעודת הצהרים וסעודת הערב, ומתי תלך לישון, ואם התרגלת לקרות ק"ש שעל המטה כראוי, ומתי תקום, ובאיזה חדר הוא מקום לונך בקביעות, ואם הוא רחוק מן החלון, שלפעמים האויר קר בירוששת"י.
אחתום בברכה, בני אהובי, ורב שלוי, כנה"י ונפש אביך מחבקך ומנשקך, אברהם יצחק ה"ק

ד"ש כ' רבך הרב י' שי' באה"ר.

ע"ה"ק יפו ת"י, מרחשון תרס"ו.

כט

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, י"ג טבת תרס"ו.

בני חביבי פניני ועירימיני שליט"א.

עונג ושמחה מלאתי בני מדברריך היקרים במכתבך היקר. כן החזק במעוזך בן יקר לשקידת התורה לפי חילוק מקצועותיה כפי ה'כולת, ע"פ דרך ד' הטובה

אשר תדע אשר יחשק בה לבבי, ואשר אקוה בצדקה שבה תמצא אושר והצלחת אמת. שמחה פנימית מנוחת הנפש ועונג משרים, באהבתה של תורה ודעת הגיון לב וסברא ישרה, ועל כולם יראת ד' ברה וטהורה המרחבת את השכל ומעודנת את החיים באורה וזהרה.

איני מוצא עכשיו הכרח לבאר עוד את יסודי הדברים, אשר כבר בארתי במכתבי, והנני רואה שהבינות ב"ה את תוכן הענין כפי מדתך. אע"פ שאין קץ למעלות ומדות ההתבוננות ואיכות ההבנה, שהוא יסוד ההשתדלות להשתלמות תמידית, אפילו בדברים הישנים שכבר קלטה האוזן יפה, אם שמע בישן תשמע בחדש¹. וכל עיקר חולי הדור תלוי בזה, שהם סוברים שדברים שנתישנו אין צורך לחזור עליהם ולהשכילם יפה, והם מבקשים חדש באפס ישן, ולא ימצא להם בשום אופן, כי החדש לא יבוסס כ"א כאשר יצא ממקור הישן, שיהיה בכל יום, בעיני ההוגה בישרת לב, כחדש, ועובד אלקים הוא השונה פרקו ק"א פעמים². וזה הדבר מבצע לכל הלימודים כולם, ע"כ חזק בני בחזרה של מתינות מתון מתון, ועם זה שמחה וזריזות איטית, תשכיל ותצליח בעה"י.

א"א לי להאריך כלל עכשיו, ואתך בני יקירי הסליחה. חזק ואמץ, וכתוב נא מכל פרטי פרטיות שבענייניך הכל באר היטב, ובוזה תשמח נפש אביך חפץ הצלחתך ומצפה תפארתך.

אברהם יצחק ה"ק

מאמא תחי' הננו מקבלים מכתבים, ב"ה על שלומה, נקוה שתבא בע"ה בבריות שלמה כראוי, ולשמו ית' הישועה.
הנ"ל

ל

מה נכבד ויקר היא האור הטוב, שהי' צפון וגנוז כתי"ק מכבוד קדושת רבינו המקובל האלקי רח"ו זצ"ל, ע"ד הפשט על ס' משלי ומאמרים יקרים על אגדות חז"ל. והנה העיר ד' את רוח אדם ביקר, המופלג חריף ושנון וי"ה מוה"ר זלמן ליב הלוי לעזריאל¹ נ"ה, להוציא לאור תעלומה, להדפיס את הספר הקדוש הנ"ל בירושלים תו"ב, וכבר תמכו ידיו גאוני ירושלים תו"ב בגזירת עיריך, שלא ישיגו את גבולו להדפיס את הס' הקדוש הנ"ל בלא רשות המופלג המנ"ל הנ"ל או ב"כ. ובצפייתי, אצפה שימלא נדיבי אחינו היקרים ידיהם לד' לתמוך בידי המו"ל היקר, בקחתם את הספר הקדוש הזה להביאו ברכה אל ביתם.

ומה ינעם לראות לכל איש אשר רות דעת בו את יושר אמרי צדק הפשוטים והישרים, היוצאים מפה קדוש רבינו הקדוש מארי' דרוזן מוה"ר חיים ויטאל זצ"ל, למען דעת שהדברים הנאמרים ביושר לב הפשוט והנכון הם בעצמם הנם עולים ביעילות הקודש, בחביון עוז סתרי פליאות חכמה, לכל חד וחד לפום חורפיה, וכפי קרבת אלקים אשר בלבבו, וזכות מרן הקדוש הרח"ו ז"ל יעמוד לכל המסייעים למלאכת שמים זאת, להזריח אור חדש, אור שכבר הי' ², על ציון מכלל יופי מתורת א"י הנעימה והחביבה ביותר, היוצאת ממעין היוצא מקודש הקדשים רבינו האלקי

1 ברכות מ. 2 הגיגה ס.

1 דוגל ה. יד. 2 בראשית רבה פ"ג.

ז"ל, השוכן כבוד בארצנו ארץ חמדה טובב"א. וקרני-אורה החדשים הללו יצטרפו לרבבות נחלי שמן משחת קודש. האצורים עמנו מני אז, להוסיף אור יקרות על ציון ועל מקראיה. ועתידין כל הנביאים לומר כולם שירה בקול אחד שנאמר קול צופיך בשאו קול יחדיו ירננו בבי"א.
הבא עה"ח יום ג' י"א שבט תרס"ו.

אברהם יצחק הכהן קוק
עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פה עה"ק יפו והמושבות ת"י.

לא

ב"ה. עה"ק יפו ת"י, י"ד שבט תרס"ו.

לכ' ידי"ן הרב הנאון כו' ר' אהרן הכהן שליט"א.

שו"ר. טרדוטי ופיזור נפשי גדלו באלה הימים. ולא אוכל למלאות את המבוקשים של הדורשים ממני איזה עבודה הצריכה עיון וישוב הדעת, ובכלל זה ג"כ המבוקש של כת"ר. וביותר איני מוכשר כלל לעשות עכשיו דברים שהדורש טוען שאני מחוייב בדבר, כי בכלל איני חפץ להיות משועבד לשום אדם ולסבול עול של חיובים בלתי לדי לבדו ב"ה. מ"מ הנני שולח בזה לכת"ר נוסח הפס"ד ע"פ הסגנון שהסכמתי לכתבו, ויותר איני חפץ להתערב בענין זה.
וע"ד ההוצאות של ח' "גאולה", איך אוכל ליתן פס"ד גמור ברשיון לקחת כסף קודם שאדע מה הנה טענותיהם של הצד השני. ע"כ זהו דבר שא"א. ויגמר בזה כת"ר כפי ראות עיניו.

אחתום בברכה ואה"ר. כנפשו היפה ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר וברכה.
אברהם יצחק ה"ק

לב

ב"ה. עה"ק יפו טובב"א, ט"ז שבט תרס"ו.

בני יקירי ומחמד נפשי ולבבי שליט"א.

שמחתני בדבריך הנעימים ונחמדים, ולוא לא הייתי מוטרד כעת הרבה הי' ראוי להאריך בכל דבריו הקצרים, להראותך הנסיון איך מרחיבים רעיונות נכונים מעמק הנפש הישרה, לאפוקי מאותם הסוברים שכל השלמות תלוי בלעיטה של כמה וכמה שפות. ההכרה האמיתית היא מתבררת לאדם לפי אותה המדה שהוא עומד על יסוד היושר הפנימי שלו. שאדם מישראל ימצא אותו לפי אותה המדה. שאורה של תורה במעשה ובעיון התרחבה בלבבו, ולפי הערך שהמדות הטובות נקבעו עמוק בנפשו, ואז ממילא יהי' מלא ענג וניעם מזיו עליון, ועל ד' ועל טיבו יתענג בשבע שמחות. בשלות השקט וחדוה פנימית. מלאה בטחון ועצמה. ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ד', וכשהיסוד הפנימי הוא ממולא בלשד חיי אמת וצדק, אז כל מה שמתלקט אל קרבו מן החוץ מיד מתברר, והחלקים הרעים, שהם כמו סיגים, נדחים בתוקף כח החיים הפנימיים, ונעזר הוך והטהור, הנלקט מכל דבר

וענין, שהוא נמצא אפילו בעמקי החושך, שאי־אפשר כלל שלא יאירו גם שמה איזה ניצוצי אורה. "שאלו ואבדון נגד ד' אף כי לבות בני אדם" [משלי]. אמנם מפני שהאדם ראוי שישתוקק להיטיב מטיבו לזולתו, לעמו ולכלל האדם כפי היכולת, מצד ההשפעה ודאי כל מה שיתוסף לו יד ושם בשפות וסגנונים שונים ירבה כח הסברתו והשפעתו, וכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה נתחלק לשבעים לשון. ד' אלקים יתן אמר המבשרות צבא רב [שבת]. אבל מי שחושב, שעל חשבון הברור השכלי, שהוא היסוד העצמי, יכניס את ההשלמה הבלשנית, עד שממנה יבנה בנין לאומה ולאדם, הרי זה ממעט את הדמות השכלית ממטבע שלו. והשם הוא התחלת הלשון. "ויקרא האדם שמות", והנפילים, שנפלו ושהפילו את העולם [מדרש], "המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם", שהביאו שממון לעולם [שם]. "אשר אמרו ללשוננו נגביר, שפתינו אתנו, מי אדון לנו". ורוח ד' למלא את כל מחשכי העולם אורה והפיעה על בחר המין האנושי, שקרא את עצמו ערל שפתיים, כבד פה וכבד לשון. וכן הדבר הולך ג"כ בדור הדור מאוחר, במי שמתדבק לשות ממים הנאמנים, שמשם יצא אדון הנביאים, "כי מן המים משיתיהו". ולא במי שהוא חמוש בכלי נשק כבדים או צריכים להכות את הפלשתי העדל, — ערל בשר או ערל לב — המחדף מערכות אלקים חיים ומערכות ישראל, כי לפעמים יאמר דוד הקטן "כי לא נסיתי באלה", כשידצה שאלו להלביש אותו מדיו, כ"א בחמשה חלוקי אבנים מן הנחל, שמימים בילקוט הרועים, בקלע ובאבן, חמשה חומשי תורה וחמש תיבות. ש"י ד' אלקינו ד', שהם מתכנסים בתיבת אחד ע"י הרועים, המתלקטים כולם בכל דור ודור, לבאר ולהסביר עומק חכמת דעת ד' אחד ואורה של תורה, בצירוף קטן של סגנון נהוג בתכסיסי מלחמה, בקלע ואבן, אע"פ שאינו דומה כלל לקובע נחשת ושריון קשקשים של גלית, לא לחרבו ולא לעץ־חניתו, שהוא כמנור אורגים, ולא לחוצפתו של נושא הצינה שלפניו, מ"מ הלא הוא בא בחרב ובחנית, ודוד בא אליו בשם ד' אלקי מערכות ישראל אשר חרף, ע"כ תטבע האבן במצחת הנחשת של מצח אשה זונה, ואח"כ תהי גם חרבו של גלית ביד דוד [תוכן רמזים מתיקוני זוהר³]. והדוגמא נוהגת מאד בדור זה של עקבא דמשיחא, אשר חרפו אויביו ד' אשר חרפו עקבות משיחך, ברוך ד' לעולם או"א.

כתוב נא בני יקירי מכל פרטי פרטיות שלך, כאשר עשית זה כבר, בזה תשמחני מאד.

מפני הטרדא אקצר ואומר שלו' וברכה לך ולכל אשר לך, צלח ורכב חזק ואמץ בתורה, ויראת ד' בדה וטהורה, צהלל רוח ושמחת לבב, במדות טובות ומעלות יקרות, יהיו תמיד בחבלך ותהי' לאיש מצליח בעזה"י, כנפשך היפה ונפש אביך מצפה אשך בכל לב.

אברהם יצחק ה"ק

לג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, אדר תרס"ו.

לכבוד ועד המושבה ברחבות ת"ו.

באה לפני קובלנא על בהמות דקות שמגדלים במושבה, והן מפסידות את הנטיעות, ביחוד את השקדים.

הנני בזה להעיד את כבוד הועד, שיתרה בבעלי הבהמות הנ"ל, שיזהרו מאד בשמירת בהמותיהם, שלא יזיקו. ואם אחדי ההתראה הראויה ב' וג' פעמים לא יסידו הבעלים את המאורעות של הנזקים, החובה על כבוד הועד לקנוס את בעלי הבהמות הנ"ל כפי ראות עיניו. ומה טוב הי' אם ישימו לב לתקן את כלל המעוות שבגידול בהמה דקה בא"י כ"א ע"פ אופן המותר. בדגשי כבוד וברכה,

אברהם יצחק ה"ק

לד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, יר"ד אדר תרס"ו.

לכבוד הועד הנכבד במושבה רחבות ת"ו.

שלוי וברכה.

אבן מעמסה מונחת על לבבי, אומר לנפשי אשיחה מעט וירוח לי. ידיעה קבלתי זה לא כבר, שעושים הכנה במושבה לתיאתר בימי פורים הבע"ל. האמת אגיד לכבודם, אחי היקרים, שכרעם בגלגל הלמו הדברים הללו את מוחי ולבבי. כמעט שאיני מאמין אם יש בהם אמת ממשית. היתכן הדבר, שבמושבה בארץ ישראל, המקום שמפה אנחנו חייבים להראות את הדופק, את כח החי והמרגיש של לב האומה, ימצא עוד איש מישראל שלא יבוש גם להעלות על הדעת, שבעת כזאת, שדמי דרכות אחינו האהובים, שגשפכו כמים ברחבות ובשוקים, עוד טרם הודחו מבית מטבחם, בעוד לא הספיק להתהפך ללובן אודם לחיינו מבושת פנינו, המרתיה כסיר את דם לבבנו, על חילול כבוד אחיותינו העדינות, בידי עם נבל, אשר בשר חמודים בשרו ולב נמר לבבו, ועוד טרם היתה הרוחה לרובות ולאלפים מאחינו האהובים, שלבבנו הומה אליהם והגם עודם בין הפטיש והסדן, ור' יודע עד מתי, עד אנה, ולבבנו הה יחזק מסלע, ולא נדע בושת להראות לכל העולם, שהננו אכזרים יותר מיעינים במדבר, — ובמנוחת לבב נתקבץ יחד ונתענג על מחזה של תיאטראות. הה מה אמולה לבתי... כשל כח עטי מלהוציא אל הפועל את כוס החמה, אשר שותה רוחי. אחת היא נחמתי, שלא אאמין בשום אופן שכה יהיה. יודע אנכי היטב את אחי הנכבדים אשר ברחבות, יודע אנכי את מעלת נפשם ועדינות רגשותיהם, אולי עבר איזה רעיון מתעה, איזה צל מעיב, על לב אחדים, גם המה אקוה ישובו ונחמו, ולא ידאיבו את לבב אחינו המתמוגגים ביגונם בעת צרה ליעקב, אשר על אחת כמדקרות חרב יחשב לו עכשו ביותר קול המולה של חבר עליוזים, בהיותה שלא כרוח ישראל ולא כדת של תורה.

לכבודכם החביב, לאהבתכם העמוקה בלבבי, אבקשכם אחים אהובים, שתודיעו גלוי את דברי אלה לאחינו אלה העסוקים בהכשר המחשבה הזאת, שכבוד היא

לשבתו ממנה, ואקוה שבקורת רוח וברגש גאון וכבוד יחדלו ממנה.
וצור ישראל יאזרנו בגבורה ויעטרנו בתפארה, ומהררי יהודה ישיב לנו
אורו וישעו, ונהיה אנחנו יושבי ארץ חמדה מבשרי שלו' ומרעיפים טל של תחיה
על פזורי עמנו, הנדכאים בארצות אויביהם, ובימין ד' רוממה ישראל יעשה חיל.
אוהבם הנאמן, חותם בברכה ורב כבוד, אסיר תקות ישועת עמנו על אדמת
קדשנו האהובה והברוכה במהרה בימינו בקרוב.

אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

לה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ז אדר תרס"ו.

לכבוד הועד הנכבד ברחבות ת"ו.

שלו' וברכה.

הגיעני מכתבם הנכבד ע"ד העובדא של הרב ק' עם מר א'. גם טרם אציע
לפניהם יבינו את רב עגמת נפשי על מקרים כמו אלה, ובמקום החביב כ"כ חבת
הנפש. בכ"ו אקוה שרק בתור תגרת אחים, שעל נקלה תעבר בלא השארת רושם
מדאיב, נביט על המאורע במנוחה מבלגת עלי דיוני.

דעתי תמיד חזקה לאשר את המשטר הפנימי במושבות, ולהרגיל לזה את
בנינו. ע"כ ראוי מאד לקיים את משפט הועד והאסיפה ביחש לקנסות ליחידים.
אבל מצד שהרב ק' הוא ת"ח מצויין, ומחבר ספרים חשובים בגפ"ת, אחשב שאין
זה לכבוד להועד ולהמושבה בכלל אם יחשב עליהם ללא-אמת ששנאת ת"ח.
המצויה לפעמים אצל יחידים, שהיא סייעה לחומר שורת דינם, נוסף שאין אנחנו
יכולים להפטר מכבוד התורה ולומדיה גם אם יצא מלפניהם איזה משגה. ע"כ
דעתי היא שיועילו האדונים מר א' והרב ק' לבא הנה, ובע"ה אשתדל להביא
ביניהם דרך שלו' בכבוד.

אחתום בברכה ורגשי כבוד,

אברהם יצחק ה"ק

לו

ב"ה, עה"ק יכו, י"ט אדר תרס"ו.

לכ' הועד הנכבד ברחבות ת"ו.

נישקבלתי המכתב ע"ד הבקשה שאבא למושבתי, ובו ה"י כתוב שבהתירשלותי
תוכל לצאת מזה תקלה של סגירת ביהכנ"ס ח"ו, מיד הסכמתי לבא. בין כה באו אלי
ידיעות, שאין הענין עומד עכשו במצב כ"כ מהיר, ובתוך כך מצב בריאותי אינו
כ"כ בשלמות, ומרדותי רבות. ע"כ אבקשם נא להודיעני אם הדבר אפשר למצא
דרך אחר, שלא להכביד עלי את הנסיעה, שאיננה קלה לי כעת, הוא יותר טוב.
אך אם א"א באופן אחר, אז אקוה לקיים הבטחתי בל"ג אי"ה.

ע"ד נ' נודע לי אח"כ שצדק ממני, הרב מצדיק שלא לי פסת נייר קרוע
מחתיכה שלמה, ולא ה"י כתוב שום דבר כ"א שמי בראש הגיליון, וחשבתי שהיא

פירמה 1 ע"כ חשבתיה למוזיפת. אבל אח"כ נודעתי, שהוא רק החתימה שלי, הנרפסת להכשר של אה"כ 2, וכבר הודעתי להרב הנ"ל היום בדעפצשע 3, שההכשר מאושר. והיטב חרה לי על מה שחשדתי בכשר, בהחפזי, בשגגה, שגיאות מי יבין, ואלקי סליחות ב"ה יסלח לי ברחמיו.

בברכה ורגשי כבוד,

אברהם יצחק ה"ק

לז

ב"ה עה"ק יפו ת"ו, א' ח"י אייר תרס"ו.
לכבוד הועד הנכבד ברחבות ת"ו, שלוי.

הראני ר' י' ג' את תשובת כ' הועד אליי, שלא ילכו לד"ת עם יחיד כ"א כשישלם תחילה את תביעת המושבה. והנני בזה מחוייב להודיע לכבודם, שע"פ ד"ת יש רשות ביד הציבור רק לבקש משכון מיד היחיד קודם שיעמדו לד"ת, אם הם מפקקים בתשלומיו אח"כ, אבל לא סילוק.

אקוה, שלא יתנו שום מקום לכל פרץ וקלקול שורת ד"ת, ויגמרו את הענין כדת. והנני בזה לקבע זמן בירור ד"ת הנ"ל עד יום חג השבועות הבעל"ט.

בכבוד ובברכת ר' מציון,

אברהם יצחק ה"ק

הנ"ל

התשובה לקביעות הזמן יקדימו כפי האפשרי.

לח

ב"ה.

ראיתי איש מהיד במלאכת שמים, ידידי החריף ובקי ירא ושלם מו"ה אברהם שמעון ידמה נ"י, אחד מאחינו היקרים שהתנחלו על אדמת הקדש במושבה פתח תקוה ת"ו, נדבה רוחו אותו לסדר חלק הגון מהלכות תרומ"ע, ועוד איזה דינים נחוצים, בסדר נכון ובלשון מבורר, לתועלת אחינו עובדי אדמת קדשנו והיושבים עליה, והנה עברתי על חלק הגון מדבריו, ומצאתים טובים ונכחים, מיוסדים על דברי רבותינו הפוסקים ר"א, וגם לפעמים הוסיף נופך מדילי בסברא ישרה, ומה שמצאתי לנכון להעיר עליהם בקצרה הנם מוצגים עם הספר. וכאשר בימינו אלה, אשר זכינו לראות חלק מעמנו עם ד' אלה יושבים על אדמת ד', החובה כפולה ומכופלת עלינו להתחזק בהתעוררות האהבה לתלמוד ולמעשה של המצות התלויות בארץ, בכללותיהן ופרטיותיהן, ע"כ כל עבודה הנעבדת בזה, ביחוד כאשר היא יוצאת מיד אחד מאחינו שהוא נאה דורש וגם נאה מקיים, באשר הוא בעצמו הוא עסוק בעבודת אדמת קודש, והוא זריז וממולא לקיים את המצות התלויות בארץ, כמאמרן והלכתן, עבודתו בקודש בסידור ההלכות הללו ראויה היא לחבה יתירה עד לאחת, וראוי הוא כבוד הרב המחבר שי' לאחזוקי לי' טיביתא ולמימר לפעלא טבא ישר, ובאשר כוננו רצויה לשם שמים בשביל חיוזק התורה והמצוה על אדמת קדשנו ת"ו, ולא עבור בצע כסף, כי ב"ה איננו צריך לזה, ע"כ ראוי לקבל את הספר "אשי השם" של כבוד הרב המחבר נ"י בספ"י, ולהביאו ברכה לבית אחינו היושבים על ארץ החיים ת"ו.

והשי"ת יראנו מהרה בישועתו. ויזכנו לראות בבא כל ישראל על אדמת הקודש כל יושביה עליה, לקיים כל המצות התלויות בארץ כמאמרו. וארמון על משפטו ועיר על תילה, והדר הכרמל והשרון, ופרווי ד' בשמחת עולם בב"א. בעה"ת יום ט"ז תמוז תרס"ו.

אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פה עה"ק יפו והמושבות תובכ"א.

לט

בע"ה, עה"ק יפו תובכ"א, ג' מרחשון תרס"ו.

לכבוד דודי¹, יקירי ואהובי, הישיש הנכבד ח"ח מופלג בתורה ויראה ותמידות מו"ה יהודה ליב שליט"א פעלמאן וכא"ל. וכיבב בניו וב"ב שיח"י ברב שלו וברכה.

מכתב כבודו הגיעני, לשמחת לבבי לראות כתב ידו הנהדר, לכה"פ בחת"י. ותל על שלומו הטוב.

וע"ד הסכסוך שבין מנהיגי ישראל העומדים בראש הכוללים. מאד נצטערתי ע"ז מאז נודע לי דבר המחלוקת מהממונה בכולל חב"ד, איש נכבד מאד מירושלים ת"ו, ששאל בזה בעצתי. ודעתי היא, שאנחנו חייבים כולנו להתאמץ בכל עז שלא יהי' ח"ו שום פירוד. ודי לנו והותר הפירודים שכבד נתהוו בעה"ד. ויותר נכון הי' לותר את הענין של האדרעסין², רק שלא יהי' פירוד להבדיל חברון בפ"ע, ולהפריד בינה לירושלים ת"ו. וק"ו שלא להביא עי"ז איזה טינה בלב קצת מאחב"י להקטין ח"ו מעלת קדושת ירושלים ת"ו נגד שאר ערי אה"ק איזו שתהי', שזהו ממש פגם איסור הבמות, והצעקה אשר הי' על בני גד ובני ראובן בבנותם המובת, הכל הוא שלא להשוות אפילו קדושת מקום אחד בא"י לקדושת המקום אשר בוזר ד', והעיר אשר נקרא שמו ית' עליה, וק"ו להפחית ח"ו ממעלתה נגדה. כי דוקא ירושלים כוללת כל א"י, ולא עיר אחת, א"כ בכלל ירושלים נכללת ג"כ קדושת חברון, ולא להיפך. וכ"ד וזה"ק פ' חיי שרה דקכ"ח ע"ב: "ת"ת ירושלם כל ארעא דישראל אתכפל תחותה, ואיהי קיימא לעילא ותתא כגונא דא ירושלם לעילא ירושלם לתתא כו' ובגין כך כפלתא איהו דבי' שריא כו' ובגין כך שרה המכפלה" כו'. הרי שאפי' קדושת חברון ומערת המכפלה, שזהו עיקר מעלתה של עה"ק חברון, כלולה ג"כ בירושלם, ומקור קדושת חברון הוא ג"כ מצד ירושלם. וזאת היא כונת הגאון ד' בצלאל אשכנזי, שכתב בתשובה סי' ט"ו: ואם אין ירושלם ח"ו אין חברון עכ"ל, שהגאון בעל חתם סופר הביאו בתשובה סי' רל"ג, וכתב עליו שלא הבין איך תלה ישיבת חברון בירושלם, אבל נראה שרמזו לדברי זה"ק הנ"ל. וענין קביעת המועדים, שבאמת אינו תלוי דוקא בירושלם כ"א בכל א"י, כמבואר בברכות ד' ס"ג, דק שלכתחלה צריך שיהי' ביהודא, משום לשכנו תדרשו, ויהודא נקרא שכנו של מקום כמבואר בסנהדרין ד"א ע"ב, ועי' תוס' ד"ה אין מעברין בסופו, שהקשו דבברכות ילפי' ממי מציון ת"ת וכאן מלשכנו, אבל הענין הוא דמכי מציון ילפי' על כלליות א"י, דג"כ נקראת ע"ש ציון וירושלם, ומלשכנו ילפי' דבעי' ביהודא. עכ"פ משתי

1 אחיה של אי' מרת פצרא ולאטא אָם אאמו"ר הרב ז"ל.

2 הכתובות של הנהלות קיפות ה"כוללים" לתמיכת יושבי אה"ק.

הסוגיות למדנו. דעיקר הקדושה והמעלה תלוי דוקא בירושלם. שסוף כל סוף אין מקרא יוצא מידי פשוטו, דכי מציון ת"ת ודבר ד' מירושלם דוקא. אלא שקדושת ירושלם מאירה ג"כ בכל א"י. וה"ה היתרון שיש ליהודא הוא מפני הקירוב לירושלם. כדפי' רש"י שכנו של מקום ירושלם והיא ביהודא. א"כ כל המעלה היא תלוי' רק בירושלם, וא"כ עיקר ירושלם עדיפא מכל, ופשוט דמצות בנינה קודם וגדול משארי ערי הקודש. וראי' לדבר, דבגמ' דברכות גבי הנהגה מסעודת חתן אמרי' שם ד"ו ע"ב. ואם משמחו מה שכרו, כאילו בנה אחת מחורבות ירושלם, ולא סתם מחורבות א"י, אע"ג דפשטא דקרא דהביא ממנו ראי' כתוב סתם. כ"י אשיב את שבות הארץ, א"ו דבנין חרבות ירושלם גדול משאר ערי א"י וע"כ נקט הגדול. וחלילה לחשוב, שהצדיקים הראשונים היו יכולים להתישב בירושלם והקדימו עיר אחרת מאה"ק. והננו רואים גם עתה כל ת"ח וצדיקים משתוקקים להקדים ישיבת ירושלם, ורבים עולים לרגלים גם עכשיו, ומתפללים מוספים אצל כותל המערבי שיבנה בב"א. בקדושה והתעוררות נפלאה. אלא שהי' עול הגלות כבד מאד בירושלם, מפני שנאת הגוים שהי' אז, רק עכשיו בעקבא דמשיחא אנו רואים אות לטובה ופקודת ישועה ורחמים, שאחב"י ב"ה הנם מכובדים בעיני השרים באה"ק בכלל וירושלם בפרט, ות"ל הכל בטוח באין פחד. ועל גדולי הצדיקים אין להקשות כלל מ"ט בחרו בשארי ערי הקודש, אפילו אם היו יכולים לשבת בירושלם, שבודאי כל עיר ומקום שבאה"ק יש לו שורש ובחי' בקדושה בפני עצמה, כמו שהאריך בזה ב"חסד לאברהם" בחלק עין הארץ נהר י"ג, ומן הפרטים שזכר שם נלמד על הכלל כלו. ואפילו בדרך הפשטות יש לכל מקום ומקום חבת הקודש מיוחדת בפ"ע. למשל פה עה"ק יפו ת"ו יש לחבב מצד שהיא גבול המסומן בתוה"ק, "גבול ים"³, ומצד שבה הלך יונה הנביא ע"ה, שבודאי כמה וכמה תיקונים השריש בהליכתו לדורות, ובה הובאו הדוברות לשלמה המלך ע"ה לבנין ביהמ"ק, כמ"ש בדברי הימים ב' ב' פט"ו, ולש' הירושלמי יומא פ"ג ה"ח נעשה הנס לנקנור ג"כ פה עה"ק בנמל יפו. ע"כ אע"פ שירושלם חביבה מאד, וקדושתה כוללת בכללות, וישובה קודם לכל, מ"מ כ"א שהשיג ע"פ פרטיות שורש נשמתו, שהוא שייך לקדושה המיוחדת הפרטית השייכת לאותה העיר, הי' קובע בה דירתו. ובודאי מצד חילוק השבטים הי' כן הענין, ע"כ היו כמה נביאים משארי ערים, אע"פ שרובם היו מירושלם, שע"כ נקראת גיא חזיון⁴, וכל נביא שלא נתפרש שם עירו הוא מירושלם, כדאיתא במדר' איכה⁵, אבל מיעוטם נתפרשו בשם עירם ודרו שם מטעם הנ"ל. וכ"ז בדרך פרט, אבל בדרך כלל ודאי גדולה היא מצות ישיבת ירושלם מכל א"י, אע"ג דכ"מ חביב בפ"ע. ועד היום נמצאים זקנים שנתגדלו באה"ק והם מחפשים בכל יום ללכת ד' אמות חדשות בא"י, מפני גודל חביבות הארץ, ומ"מ כל מי שיש סיפק בידו משתדל לשבת בירושלם, אלא שרבים הם מוכרחים מצד מצבם ופרנסתם, ושארי סיבוח וענינים דלא מתדר להו בירושלם ת"ו, ע"כ הם יושבים בערי קודש אחרות. וא"צ להאריך כלל בחשיבות ירושלים עה"ק, שהכתוב מעיד עליה, "העיר אשר בחרתי"⁶, והיא עצמה נקראת צאר ומקום החיות, כדאי' בתקוני זוהר בתיקונים הנוספים תיקונא שתיתאה "צוארך כמגדל השן דא ירושלם, עלה אתמר כמגדל דוד צוארך,

3 במדבר לו ג. וע' גיטין ח: שיר השירים רבה ס"ז ד, ילקוט שמעוני ישעיה מט.

4 ישעיה כב א. 5 פתיחתא, כד. 6 מלכ"מ יא לב לו.

תכשיטין דילה כהנים לויים ישראלים, הרי שהיא עצמה היא מקום החיות כולה. וכהנים לויים וישראלים הם מקשטים את הקדושה, ובודאי כל המרבה בתכשיטי קדושה ה"ז משובה. ואע"ג דהכונה כאן ביחוד על בחי' ירושלם ברוחניות, מ"מ הכל אחד, ומכוון זה גגד זה, כד' הזה"ק המובא לעיל בענין מכפלה, ובודאי ראוי להתחזק בכל עז בדבר השלום, שלא יתפשט הענין ח"ו לומר שראוי למעט בהרחבת בנין ירושלים עה"ק, וכדאמרי' בזבחים דקי"ג פ"א מצאו עצמות בלשכת דיר העצים ובקשו לגזור טומאה על ירושלם, עמד ר' יהושע על רגליו ואמר לא בושא וכלימה היא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותינו וכו'. ות"ל אין לנו עיר בכל העולם כולו שיש בה כ"כ תורה ועבודה, צדיקים וגדולים, חסידים ואנשי מעשה, כמו ירושלם עה"ק ת"ו, וב"ה היא מתוספת והולכת לעינינו מדי שבוע בשבוע, שמתקבצים אליה אחב"י מארבע כנפות הארץ, והיא נבנית ב"ה בבנינים חדשים ע"י אחינו הדבקים באהבת ירושלם בכל לבם ונפשם. והלא הפגם הראשון, שגרם חילוק מלכות ב"ד, וגרם לכל הגלויות והנפילות, בעוה"ר, הי' השפלת ירושלם, וכדאי' בסנהדר' דק"ב וירבעם יצא מירושלם שיצא מפיתקה של ירושלם, ת"ו, וכן לדחות מוחזק ג"כ א"א בשו"א, מטעם הד"ת ומטעם היושר. ע"כ יעצתי להנכבד ששאל עצתי אז, שראוי לפשר ע"י הוספה, להוסיף את מי שהרב דליובאוויטש ש"י חפץ בו ג"כ, ויותר נכון שיהיו המכתבים נכתבים על אדרעס של שלשה אנשים, משתהי' מחלוקת בישראל, ובכולל פרושים נוהגים כבר לכתב על שני אנשים, ומה בכך שיהי' שלישי, וכ"ז כדאי כדי שלא למעט ח"ו כבודה של ירושלם עה"ק אפילו כחוט השערה, ולפי ענ"ד כדאי שכל יראי ד' שהם חסידים באמת, המקושרים בין לבאברויסק בין ללאדי בין לליובאוויץ, שכולם יגלו דעתם שהם רוצים שתהי' האדרעסא משולשת, רק שלא יפרד הכולל, ולא יזוז הכבוד שיש עכ"פ בירינו ליתן בזמה"ז לעיר בית חיינו תובב"א מתוכה, ואין ספק בדבר כמעט, שאם ימצאו אנשים ישרים, אוהבי שלום, שיתערבו בדבר, אפשר למעט ולבטל לגמרי את המחלוקת בתחילה, לפני התפשטותה, ולפני התגלע הריב נטוש". וכפי הנראה כבר סובלים מזה ת"ח חשובים שבאה"ק מצער המחלוקת, ופה נמצא אתנו בעה"ק ת"ו ת"ח אחד זקן, גדיל בישראל ממש, מכולל חב"ד, והוא דחוק מאד בעניות גדולה, ואינו יכול לתבוע חובו מהכולל מפני בלבול הכולל מצד המחלוקת. וכאלה בודאי ישנם רבים, ואין שיעיר כמה גדולה היא המצוה להתערב בזה בדרך שלו, שיבטל כ"א מהראשים חלק אחד מדעתו, כדי שיבוא השלו' על כנו, וישאר כבוד עיר אלקינו במקומו, ולא יחסר חלק העניים יושבי אה"ק עובדי ד' באמת בקדושת ארץ חמדה, שחוברה לה יחדיו, ע"י פרץ ומריבה בין ראשי אלפי ישראל. הארכתי קצת בדברי אלו שלא כמדת, מפני כבוד עיה"ק ומאהבת השלו'. והשית"ב ישפת ברכה ושלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלם, וידבר שלו' אל עמו ואל חסידיו.

אחתום בברכה וכ"ט, ואבקשו לכתב לנו לפעמים יותר תכופות משלומי הטוב, ומשלום צאצאיו שיחי'. והי' ז"ש וברכה, אורך ימים ושנות חיים וכ"ט. כנפשו היקרה ונפש ב"א דור"ש וטובו, מברכו מהררי קודש ומצפה לחדות בשמחה את פניו על אדמת קדשנו, בבא כל ישראל ברינה ושמחה, וישבו בנים לגבולם בב"א. הק' אברהם יצחק הכהן קוק

מ

ב"ה, עה"ק יכו תוב"א, י"ג מ"ח תרס"ז.

בני אהובי חמדת נפשי ולבבי שליט"א.

שמחתני בדברריך הנעימים ומאירים. מה מאד חפצתי לכתוב לך דברים ארוכים, אבל ידעת גם אתה מבלעדי את המניעה הרגילה. נא שלא לקמץ במכתביך היקרים, ולהרגיע רוחנו השוקק לדעת כמעט בכל יום משלומך וכל אשר לך. כתוב נא את כל מהלך ענייניך ופרטי לימודך, והרגל נא יקירי את עצמך ללמוד ולעיין ג"כ לפעמים בדברי ספרי האחרונים בפלפול, כדי שתהי' רגיל בסגנון החדוש שבהלכה כראוי בע"ה ביושר ושכל טוב. וע"ד לימוד ספרי מוסר ועיון, כמדומה שאיני צריך להעריך, הנך כבר רגיל בזה, ואקוה שלא תעזב את הרגילות הזאת, המביאה לכל טובה, רק שתקבע אותה בסדר יפה, שלא תבזבז כחות ולימודים ההלכיים יותר מהמדה. והשי"ת ידריך אותך בדרכי יושר וצדק. דר"ש הר"א מיכ"ז 1 שי'. כן תדר"ש הר"א פורת 2 שי' באה"ר.

וע"ד הר"א 3 שי', תדינהו לכ"ז כמו שהנני דני אני. כי לפי דעתו ודאי חושב הוא שיש תועלת או מצוה ח"ו בהקלת עדכי, ואם הוא טועה בזה לפע"ד אין ראוי להקפיד על שגגה. אקוה שלא יזיק לי זה מאומה, לא בחומרות ולא ברוחניות. ולשון הרמב"ם באגרותיו 4 הוא "המבקש להעלים מה שגלהו מוסף לו גילוי". ב"ה הניעו מכתבים מגדולים חשובים ע"ד עק"ה 6 לטובה במעלה עליונה. יזכני נא השי"ת למען שמו להגדיל תורה ולהאדירה, ולרומם את קרן ההגיון בפנימיותה של תורה"ק לאמתתה, כדי לרומם עי"ז קרן ישראל וקרן אה"ק בכלל, שבזה תתרומם ג"כ קרנה של ירושלים עיר עז לנו. ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה.

אם יודמן לך לראות את הר"מ חרל"פ שי' תדר"ש באה"ר, ותאשרהו בשמי ע"ד עסקו בהדפסת כ"ק של הגה"צ רצ"מ 6 ז"ל, אבל תעירהו שישמור מאד מאד את בריאותו, ולא ישליך מנגד את נפשו אפילו בשביל הדפסת ד"ת הנ"ל שאפשר לחדש חדר"ת בכל יום וא"א להחזיר נפש אחת מישראל לעולם [מלשון הר"מ בה' מילה?]. ע"ד הגדות הא"ר 8, ע"פ רוב צפונות בהן שיטות שלמות ובקורת אדירה על כל הרע והכיעור שבמהלכי עי"ז וכל אביזרהא, שדוקא בצאתם ממסגר צר ודחוק מאד של אגדה תמוהה הרבה תוכל להיות מוארת כל צרכה, וכך הוא טבע העיון של הדברים הנסתרים, אבל לא נכתבו מעולם דברים כאלה במגמה טנדנצית, להגיע על ידה לאיזה תכלית מכוונת, כשם שאין התפעלויות שירית נכתבת לשם תכלית, כ"א כך היא הצורה הנפשית פנימה, ושירים שנכתבים לשם מגמה אין רוח השיר

1 ר' אורי מילכון מנכבדי עדת בויסק, שבא לאה"ק זמן"מה לפני אאמ"ר הרב זצ"ל.

2 הרב ר' ישראל פורת, דלקמן ט"ז מנ"א תרס"ח, כעת רב בקליבלנד אמריקה.

3 ר' ישעיה אורנשטיין, דלקמן סי' מג. 4 סוף האגרת לר' יוסף בן גבר.

5 ס' "עקבי הצאן". 6 ר' צבי מיכל, דלקמן אייר תרס"ז. 7 סוף פרק א.

8 ה"אבקת דוכל", [לר' יעקב] ר' מכיר, תלמיד הר"י בן הרא"ש (יוחסין וסה"ד), עניני

הטהור חל עליהם, וכמו־כן הגדות שנכתבות לשם כך הן בכלל אגדות של דור־פי [כמו דור־פרצופין]. וכל תכנון של האגדות הטהורות והקדושות הן העתקה נאמנה של חזיון הנפש בעולמה הפנימי, שזהו השפה שלה בטבע, והאמת המעשית יוצאת ע"פ קלסתר שלה ונתנת להחכמה את עבודתה, לכלול ולחבר את שני העולמות הללו יחד ביחודא שלים⁹.

חוק בני ואמץ, חוק בתורה במוסר בד"א, ועל כולם ביראת ד' באמת ובאהבתו הנאמנה תגדל ותצליח בתורתו ית"ש, כנ"הי ונפש אביך דבק באהבתך בכל לוי"ג, אי"ה ק

מא

בע"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ז מרחשון תרס"ז.

הררי קודש ישאו ברכה לכבוד אוהב סהר לב, הרב הגדול בתורה, חכמה ויראה טהורה, דגול מרבבה מו"ה יוסף שליט"א ד"ר זעלינגער.

הכתיבה, ביחוד כתיבת מכתבים, היא לי עבודה קשה מאד. מצורף לזה רבו הדברים המסרידים אותי, בשיעבוד העבודות החביבה שעל שכמי, עבודת הרבנות שלי היחידה בעולמנו, רבנות ישובנו החדש בארץ אבותינו, המרובה בגווניו רבים של עבודה מרובה בתקות ורעיונות מחיי לב ומרהיבי נפש, מרובה בנחם ורוח ששון ומרובה ג"כ ביגון לב ואנחת נפש, שגם המה מתוקים ונעימים הם, כי "מנופת צוף מתקו מרור־ך"¹, אבל מעכבים לפעמים הרבה את מהלך עבודת הרוח, ונקודת הכובד שלהם אצלי הם מטילים על הכתיבה, ע"כ אני מוכרח למעט בשילום חובותי, היותר חביבים, במכתבים, אנוס אנכי בזה, וכל טובי לב ידונו אותי לכף זכות. מובן הדבר, שאי אפשר לי לצאת יד"ת נגד כבודך, אדוני, לעומת הכבוד הגדול והאהבה הרבה שהבעת לעומתי, ואבקש בכל לב את סליחתך, אם אסתפק בדברים קצרים.

הרעיון להקים "בית ספר גבוה לחכמת ישראל באה"ק", בצורה פורמלית, הוא קדום בזמן. הכינוס והחיבור בצורה קבועה יפה הוא רק אחרי שכבר הכתה הנשמה הפנימית של ההכרה השלמה והרגש העמוק את שרשיה יפה, אבל כל זמן שהרעיונות העקריים, שהעולם מושתת עליהם, הם תלוים ברפיון, מוצצים רק ליחידי סגולה, וההמון הנחשב לסגולה רואה ואינו יודע מה הוא רואה, יוכל כינוס מנומס ומסודר להזיק הרבה יותר ממה שיועיל. היחש שבין בני סיעה כזאת, שלא נגמרה צורתו של כ"א מהם, יהי' תמיד מצד המפורסם והגרוע שבכ"א, ויתקבצו לנו המון מגרעות בולטות, שמכולם יחד יצא רק סמל בלהות. חובתנו עכשיו היא "לגור לנו ניר", להעסיק את הכחות היותר מצוינים, שנוכל למצוא בכל מקום, ובפרט בארץ ישראל, בעסק הרחבת ההעמקת ההכרה היותר עליונה ורוממה של חכמת ישראל, בתור הנשמה הפנימית של חכמת האדם, שהאחרונה דרושה לה כגוף לנשמה, הכרה זאת בכל זהרה אי אפשר שתצא אל הפועל כ"א פה על אדמת הקודש, ארץ החיים וארץ אבות. רק כאשר יעלה בידינו להוציא לפועל תהיית איזה

⁹ זהר בראשית קנט—קסו.

¹ קינות "ציון קהי כל צרי גלעד"; "כצוף מתקו מרור־ך".

לכבות גדולים. שכשרון של חיים, של ששון ישע ורוח נדיבה, סמון בהם, למען יחלו לעבוד במנוחה ובגבורה, לא בחרדות של זועה היכולה רק לנפא את הלב ולשבר גרם, את העבודה של חפירת באר ישראל, ע"י "שמע בישן תשמע בחדש"², במלא מוכנם של אלה הדברים. רק כשיכרא לנו אסף קטן בכמותו, של אנשים כאלה על אדמת הקדש, עלינו תהיה החובה אז להרבות פעלים איך לטפחם ולכלכלם, להצילם מכל טרדות המעכרות את הרוח הנשא, ולהרחיב דעתם בכל אשר תשיג ידנו, ליתן להם יכולת להשתלם בבריאות הגוף והנפש, והכשר להרחיב את מדעם בידיעות שימושיות הנדרשות להכרזה והפולריות, כדי להודיע על ידם לכנסת ישראל שבגולה, כי פקד ד' את עמו, כי רוח הצפונית שהיתה מנשבת בכנורו של דוד³ החלה עוד הפעם לנשב במקום בה חנה דוד, ואפילו במדה קטנה מאד, "כאב מארץ קולך", ג"כ יהי לבית ישראל למשיב נפש ואות חיים, בעת הרעה הזאת, ביחוד, שבנרות אנחנו חייבים לחפש איזה סם חיים, וטל של תחיה לעמנו. אם נתחיל מצעד מדוד וקטן כזה, נוכל לקוות שממנו יצמח צמח גדול וחשוב מאד, שתתחיל אה"ק להשפיע כח ספרותי קדוש ונשגב הפורש את אורו על כל ישראל ועל כל העולם כולו. ולא כח ספרותי לבד, כ"א צפיה הגונה לטפח ג"כ אישים בעלי אופי נפלא, שיהיו נאזרים בגבורת הקדושה העליונה, השורה בארץ חיים, השואפת בעצמה להיות פורחת ועולה, הולכת ומתדמה לזמן האורה של הגבורה והנבואה, עם כל התנאים המוסיפים לאלה הדרישות כח וחיי אמת, שנולדו עם הדברים הטובים של הזמן החדש. אם נמצא בעלי לב, שיוכלו להבין סוד שיח כעין זה אצל אחינו בעלי היכולת בחו"ל, אז נדע נאמנה, שהננו מתחילים להצמיח צמח צדיק וקרן ישועה, ובבטחה נוכל להביט על עצמנו כשליחי החכמה העליונה, הממלאים בכח ימין ד' רוממה, הנטויה לטובה על עמו ונחלתו, "כי עת לחננה כי בא מועד". באופן כזה אמנם לא נוכל לצלצל להראות לרבים כ"כ מהר את פעולתנו, אבל לבנו ידע כי דבר גדול אנחנו עושים לעמנו ולארצנו, ולאשר כל האדם יחד, להקיץ לתחיה, באופן היותר ברור ובהיר את כל המגמות היותר טובות, שהשתוקקו אליהן מעולם טובי עמנו וטובי האנושיות בכלל, אחרי שכבר חדל להיות להן עדנה, אחרי שכבר נאשו מהן העולם בכללו רובו ככולו, ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש". וספרות חיה כזאת, שתצא מכנסת ישראל החיה על אדמתה ההיסטורית והקדושה תזכיר לה את גאונה ואת עוזה, ותעורר ג"כ את כל העולם כולו משנתו הליטרגית, להקיץ לאור חיים חדשים, המאירים מן המזרח, שכל הארץ האירה מכבודה, בתכונה יותר בריאה, ובמהדורה יותר יפה ושלמה, אורה רוחנית וקדושה, שהיא מערצת, מאחדת ומקדשת, כל ניצוץ של חיים, כל קו של שלמות, כל נקודה של עז, של אהבה ושל תפארת, בכל מקום שתמצאנו, אורה שיודעת לזרות ולהכיר כל סיג ופחתת כאשר הם שם, "כאש מצרף וכבודית מכבשים".

יסוד כזה צריך להעשות ככבוד גדול וקדוש, בהשתדלות ליתן הכרה של אמונת אמת בערכו האדיר כאשר הוא, אבל בלא לחץ וצמצום פורמלי בראשיתו. דברים רבים בזה תחת לשוני, כמובן, אבל הנני מוכרח לקצר. אחתום בברכה מאהבה נאמנה מהררי קודש, ידידו מכבודו מאד, הק' אברהם יצחק הכהן קוק

מב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ל, ד' כסלו תרס"ז.

הררי קודש ישאו ברכת שלו' לכבוד הרב החכם הגדול, גאון המבקרים והמעירים, מופיע אורה על חמדות גנוזות, מזהר"ר שלמה בובר שליט"א.

אחדשה"ט באה"ר.

ספר האורה, די שדר לי מר, האיר את רוחי זה כמה, מאז בא ליד, אין בפי די תורה להשיב למר כפעלו, על אות כבודו ואהבתו לכבדני במנה יפה מתנה כבודה וחמודה זאת. ומה נשתוממתי לראות את גודל שקידת אדוני, להפיץ אורו על דברי רבותינו הקדמונים. ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים נוטרי כרם ד', מעזקו ומסקליו. ואני תפלה יחזק ויאמץ הבוחר בחכמים ובמשנתם, ב"ה, את חילו לאורייתא, וימים רבים, דשנים ורעננים, על ימיו יוסיף, ברב און ועצמה, להוסיף לתת לנו פרי קודש הלולים תנובת רבותינו, שדבריהם הנם לנו למאורות, עדי יבוא לציון גואל, ואור חדש יזרח על עם ד' אלה המצפים לאורה וישועה, יראו עינינו וישמח לבנו במהרה בימינו אמן.

אחרתי מהשיב לכבוד הדרתו, מדובי טרדתי שהנני מוקף מהם מאד מאד, ולא עלתה בירי אפילו לעיין כראוי בדבריו האהובים.

עתה כרגע פתחתי את הספר, וראיתי בענין הטמנה סי' נ"א פי' יפה על לשון חכמים "מצטמק ויפה לו", שהכוונה היא שהאדם שמח ויפה לו בזה, וכן "רע לו" כשהוא מתעצב בזה, ולא קאי על התבשיל כרגילות העולם לחשוב, והי' נכון בזה מאד מה שאמרו בגמ' ר"פ כירה להגביל בזה כללים, דאם קאי על התבשיל יש לטעום ולהבחין כל פרט, אבל אם קאי על האדם שייך לומר דאזלינן בתר רובא דעלמא, ואם אחד יפה לו במה שרוב בנ"א רע להם אמרינן בטלה דעתיה, כדאמרינן בכמה דוכתי, ומשו"ה אמרי' שם דל"ז ב' דאם קבעו לאורחים הוי מצטמק ורע, אע"ג דעצם התבשיל נעשה בזה יפה ומוטעם, אבל האדם הוא מצטער מפני העדר כבוד האורחים, כמו שפירש"י, וכו"ע אם היו להם אורחים הוי בכה"ג רע להם, ול"א בטלה דעתו אצל כ"א בכה"ג, כתוס' דצ"ב ב' ד"ה ואת"ל, ועי' ד' קמ"ד ב'. אבל הנני מצטער על יופי הפירוש, שצריך יהי' על פיו להגיה בלשון הגמ' בד' ל"ח א', "דביצים מצומקות מצטמקות ויפה להן נינהו", ולפי פירוש רבינו הי' ראוי לגרוס גם כאן "ויפה לו", דאגברא קאי, ובירושלמי אי' הוספת תיבת "תבשיל" במצטמק, אולי להורות דקאי על התבשיל.

בסי' ק"ד בסופו, גוף העוף פרק שלישי דלהדי הגוף אסור", נראה שאוסר בכל פרק שלישי, ובתשו' הרא"ש כלל כ' סי' ט"ז, בשם הרשב"א ע"ש רש"י, דאוסר רק אם נשבר סמוך לגוף, ולפ"ז צריך להעיר, שהפירוש הוא כך: פרק שלישי אסור, ובאיזה מקום דוקא דלהדי הגוף, ולא קאי על כל פרק שלישי, כ"א מסמן הוא את מקומו באיזה מקום דפ"ש יהי' אסור. וצ"ע בסי' קכ"א בדין גף, ונראה שהלשון צריך תיקון קצת.

בסי' א' בעשרה מילי דחסידותא דעביד רב. ילה"ע מכאן ע"ד הרמב"ם ה' דעות פ"ב ה"ד, "אמרו עליו על רב תלמיד רה"ק שלא שח שיחה בטלה כל ימיו", והי' ראוי להחשב מכלל מילי דחסידותא, ואולי משום דאמרי' יומא די"ט ב' השח

ש"ח עובר בעשה ובלאו, א"כ ל"ה מילי דחסידותא. והא דחשיב לי' הרמב"ם לרבותא, היינו משום דאין הבריות נוהרים בזה. אבל במאירי כתב דרך צחות אמרו השח ש"ח כו', נראה דס"ל דהוי מד"ח וקדא אסמכתא בעלמא. ובסק"ז העיר מר דקומה זקופה ד"א ל"ה מילי דחסידותא, כ"א אסרו מדינא. מ"מ לא נפלאה היא כ"כ למיחשבה, אם אין העולם נוהרים, וכה"ג חשיב בפ' כל כתבי, שמביא כת"ר, כמה דברים שהם ומדינא בתור "תיתי לי", כמו ג"ס בשבת דהוי חיובא אכו"ע, וציצית ותפילין, וי"ל דהכל מטעם הנ"ל, ועי' תוס' חולין ל"ו ד"ה שלא הרהרתי, ובכלל י"ל, דמידי דרבנן כ"ז שלא היו נוהגים ברוב ישראל, וליכא "הגוי כולו", ל"ח עדיין איסור גמור, ומה"ט התיירו שמן שבדקו שלא פשט איסורו ברוב ישראל, וכע"ז ל"ו א, ועי' ר"מ ה' ממדים פ"ב ה"ו, וכי"מ שם, וה"ז בסוף ד' הכ"מ, ובלח"מ שם, דכ"ז שלא פשטה ברוב ישראל אין צריך היתר, א"כ א"ש דכל הדברים שחשיב בימיהם עוד לא נתפשטו בכ"י, והיו מילי דחסידותא, אע"פ שאח"כ כשנתפשטו הויין איסורי דרבנן מדינא.

חפצתי להעיר יותר בדברי רבינו ובד' כ' הדרתו החביבים, אבל הפסיקוני טרדות ומנעוני מחפצי.

הנני בזה יוצא דרך בית כניסתי בתודה ובדעה, לאחזוקי טיבותא למר על כל הטוב אשר עשה ויעשה לבית ישראל, בעוררו ראשונים, היקרים מפז ומפנינים. והי' זה שלו' וברכה, כנפשו היקרה, ונפש דורש"ת בברכה מאדמת הקדש, מכבוד ומוקירו כרום ערכו.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקדש פה עה"ק יפו והמושבות תובב"א

מג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ב כסלו תרס"ו.

שלו' וברכה לכבוד הרב הגדול הישיש מו"ה ישעי' אורינשטיין נ"י.

הגיעתני יקרתו, ובאמת הו' לי ספק אם אשיב אם לא, כי חששתי שמא יש למעכת"ר ח"ו עגמ"נ ממכתבי, ולמה אצער ת"ח זקן שכמותו ש"י. מ"מ הכרעתי להשיב בקצרה, אולי יתן השי"ת ויכנסו דברי באזניו, ואז לא יהי' לו כ"כ צער מעצם העובדא של החוברות, והי' זה שכרי להציל נפש יקרה שכמותו מצעד ודאגה. ידע כבודי, שכל עיקר כונתי בחוברותי, ובכל מה שאני כותב, הוא רק לעורר לבב ת"ח, זקנים וצעירים, לעסוק בעיון בפנימיות התורה, בין במוסר בכל הדרכים הנמצאים עמנו מקדושי עליון, בין במחקר בכל הספרים הקדושים שהנחילונו רבותינו הגאונים בעלי המחקר, בין בקבלה ע"פ כל הדרכים שהם מורשה לנו מאבותינו זי"ע, בין ע"ד הראשונים, בין ע"ד האחרונים, בין ע"ד החסידות, בין ע"ד רבינו הגר"א והרמ"ח לוצאטו ז"ל. וללמוד את כל הספרים עם דברי זוה"ק וספד"צ, ספר הבהיר וספר יצירה, וכל מדרשי חז"ל, בעיון ובבקיאות, צריך ע"ז התמדה גדולה, ממש כהתמדת הש"ס ופוסקים. אמנם לא הכל מוכנים לזה מטבע נפשם, ע"כ כל מי שאינו מסוגל ולבו לב חריף, ודאי שעליו להאריך בעומק פלפול גפ"ת ופוסקים, אבל מי שמוכשר לעסוק בעיון חכמתא וקבלה ע"כ הוא צריך לסדר

לו סדרים קצרים, לעומת גודל האריכות של חידוש ופלפול, ומ"מ גם הוא לא יניח ידו מפלפולא של תורה, דקוב"ה חדי בה, אבל עיקר לימודו צריך שיהי' להכיר את קונו. וכ"כ בהק' ע"ה, ועיין "אור נערב". ובזמן הזה, שבעה"ז רבים מהצעירים הולכים ונפתים אחרי חלקת לשון נכרי, של בני פריצי עמנו, צריך ג"כ להראות לכל באי עולם, כי גם ת"ח העוסקים בקדושה בתורת אמת לא תחסר להם גם כח המליצה וצחות הלשון. וזו היתה כונת החסיד רמח"ל ז"ל במעשיו בספרי מליצה וצחות, וגם אני הקטן הנני חפץ למנקט בשפולי גילמי' ז"ל, וללכת בעקבותיו כפי מעוט יכולתי. ויען שלשלימות תוה"ק צריך ג"כ ידיעות של חכמת העולם, בכמה ענינים, וביחוד כדי להשיב לאפיקורס, שהוא רבר נחוץ בזמננו מאד, ע"כ אני מוכיר את מה שאמרו רבותינו הגר"א ז"ל ומוהר"ל מפראג, ב"נתיבות עולם" נתיב התורה פ"ד, אחרי הוהירות של התמדת התורה ונקיון המדות והמעשים, ביחוד מהכנס, מהגאון והעצבות, שהם ראשי המדות הרעות, ועם הקביעות התמידית בכל יום בפנימיות התורה כ"א לפי השגתו. ובוה בדוק ומנוסה הוא, שאחרי כל אלה ההקדמות לא יזיקו לו ח"ו כלל ידיעות החכמות, כשילקחו בשיעורים לש"ש, אדרבא יסיפו לו אומץ בעבודת השי"ת בשמחה רבה ובגדולת המוחין, ואם ח"ו נמצאים איזה אנשים, שהם טועים בדברי, ומגלים בהם פנים שלא ככוונתי, בשביל כך אין למנוע את הטוב מהראויים לזה, וכדכתב הרמב"ם ז"ל באגרותיו כי ישרים ררכי ד' וגו', וע"י התמדת הלמוד בקביעות בנעם פנימיות תוה"ק, יאיר על נפש העוסק בה לשמה אור שמחה ואהבה עליונה, בתענוגים רוחניים מעין עוה"ב, ולא יהי' צריך להשתמש כלל ביראה רעה של רצועה בישא², כ"א בשיעור מועט מאד ובוה ימצא בנפשו עז ואמץ, ולא יפחד משום פגע רע, לא בעוה"ז ולא בעוה"ב, כי גם כי אשב בחושך ר' אור לי, והו בקירוב תוכן כונתי בדברי, שהעיר עליהם כת"ר, ומה טוב ומה נעים הוא לדון לכ"ז איש את רעתו, ועי"ז יתקלס עלאה ויתגדל כבוד שמים, וכבוד אה"ק וכבוד ת"ח שבא"י בכלל, ואנכי כשאני לעצמי הנני ב"ה רחוק מלהיות נהנה הרבה כשמשבחין אותי, ולא להיות מצטער ומקפיד הרבה כשמבזין אותי, שבה לשמו ית', שהעסק התמידי בלמוד המוסר ופנימיות תוה"ק פעל עלי זאת התכונה, ע"כ אני מוצא שום צורך להתנצל לפני כת"ר מצדי, רק בשביל לשכך את לבב כבודו שלא יצטער, כי כל ישעי וחפצי הוא לשמח את הבריות ולקיים כפי יכולתי "יראיך יראוני וישמחו", ע"כ אמרתי יהיו נא דברי אלה למנוחת לבב לכת"ר, והשי"ת יברכהו בשיבה טובה, אותו ואת כל אשר לו, ונוכה לראות בשמחת ציון ובנין ירושלים בגילוי כבוד מלכותו יתב' עלינו לשם ולתהלה בכל עמי הארץ, ותמלא כל הארץ דעה את ד', כנפשו היפה ונפש הצעיר אסקופה הנדרסת, המצפה לאורה וישועה.

הק' אברהם יצחק ה"ק.

אני תמה מכת"ר שתובע אותי מענין האיש שכתב ב"החבצלת", וכי אני מכיר אותו, ומה אוכל אגבי, או כל מי ששולח דבריו ברבים, לעשות אם ידברו אודותם דברי הבאי וכיו"ב.

הנ"ל

אח"כ חקרת על הכותב בח', והוברר לי שאין בו אותן הפחיתות שכת"ר

הנ"ל

מיחס אליי, ח"ו, וראוי לדון גם אותו לכ"ז, והאמת והשל' אהבו.

1 מאמר תחית המתים. 2 זהר בראשית יא: תיקוני זהר ח' ל.

מד

בית, עה"ק יפו ת"ו, י"ג כסלו תרס"ז.

לכבוד ידידי הרב הגדול החכם הנעלה מו"ה שמואל אלכסנדרוב נ"י,
שלוי וברכה.

מכתביו הנכבדים מאז הגיעוני. ומה מאד חפצתי להשיבו, מפני הכבוד ומפני התועלת, אבל נאחזתי בסבך טרדות תמידיות, וחפץ לבבי ה' להשיב לכבודו באריכות, בבאור מספיק, וע"ז צריך זמן פנוי, ע"כ נתעכבתי. אמנם בראותי כי אין לדבר סוף, וכבר נתחייבתי בתשובה שני, אמרתי לא אחכה עוד, ואכתב במהירות, כפי אשר יעלה ביד, על סדר מכתביו. אע"פ שהנני צריך לקצר הרבה, אקוה שיספיק לחכם שכמותו.

הנני מוכרח להקדים הקדמה, לבאר את תכונת ההבדל שבין העומדים בפנימיות האורה האלהית, שהיא האורה האנושית בכללה המתגלה באורן של ישראל, ובין אותם שנמדדו מעט קרסוליהם, והנם רפויים ומטים לנפול וצריכים חזק ורפואה וסעד לתמכם, כדי שנהיה יכולים להיות נכנסים בכל הוייתנו אל הטרקלין בבית ישראל פנימה, לחזות בנעם ד' ולבקר בהיכלו, וממילא יתגרשו מפנינו כל הרוחות הרעות, שמבקשות להוציא אותנו חוץ לתחום של קדושת השי"ת המקדש את ישראל.

התכונה הישראלית האמיתית, הקבועה בעמק הנשמה העברית, היא ברכת אברהם אבינו ע"ה, שהעיד עליו הכתוב: „זרע אברהם אוהבי" ¹. עצם החיים הישראליים הם כלולים רק בנקודת אהבת השי"ת, ואהבת שמו ית' דוקא בשם ד' אלהי ישראל. כל יתר תנאי החיים, הרבים והרחבים, הפרטיים והכלליים, הגם רק תוצאות ומילואים ליסוד החיים העקריים. זאת היא התכונה העיקרית שלנו, שנתגברה בנו בראשית טל ילדותנו, והיא הולכת עמנו עדי עד, ואע"פ שלפעמים היא מתעלמת, היא עומדת דוקא בשביל זה לחזור ולהגלות בכח יותר גדול, כח כביר ואדיר שסבל זמן רב מכח עוצר ומונע, שכשמתגבר עליו הוא ברעם וכח אמיץ בנפץ זורם. זאת התכונה לא השתנתה ולא תשתנה. תהלוכות החיים וצורתם אחיץ בנפץ זורם. הן מקבלות לפעמים איזה שינוי, אבל לא התוכן הפנימי. „זכרתי לך חסד נעורך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה". והזכרון הזה הוא עומד וקיים לעד, „לא איש אל ויכזב, ובן אדם ויתנחם". זאת היא התכונה שלנו הקבועה והקיימת, שהיא אינה צריכה לא מחקר ולא פילוסופיא, ולא שום תבלין שבעולם, לקיומה ולעצם הוייתה, וכל מה שאנו מרחיבים ומשכללים את הדעה וההכרה אינה כ"א כדי ליתן מקום ומרחב להתכונה האלהית העצמית הזאת, שתתפשט ותתגלה ביותר, וע"י גילוייה החיצוניים, שאינם דומים כלל ואינם עולים בערכם לעצם מעלת חזקת ובהירות התכונה הפנימית של אהבת ד' אלהי ישראל הגנוזה בנו, דוקא מצד קלישותם ומיעוט אורם הננו יכולים להכניסם לפעמים בדבורים הגיוניים, ולהשתתף על ידם עם המצויינים האשרידים שבכל הציבור האנושי. כי אע"פ שיוכלו להיות אנשי אלקים ג"כ בכל עם ולשון, מ"מ מוכרח הוא, שכל איש

ואיש מאיזה אומה שתהיה, יכיל בקרבו את תוכן הנשא וגם את התוכן השפל של אומתו, כי אין אפשרות לשום אדם להיות מחלץ את עצמו לגמדי ממסגר האומה, שכבר קבעה לה תכונה נפשית מיוחדת, בזה עצמה שעלתה על במת העמים בתולדה. ע"כ הניצוץ הישראלי שבנו הוא באמת כל עוזנו ואשרנו, כל עושר רוחנו ועצם חיינו, ויתר הרכוש הרוחני הנהו רק טפל אליו ומשמשו, ואפילו אם יהיו רבים ממנו בכמות המדומה, הנם בטלים ומבוטלים אליו מצד העצם והאיכות, כמו שכל עשרנו החמרי מכסף וזהב, בתים והיכלות, וממשלת ותענוגות מלכים, הנם רק טפלים לעצם החיים שמתגלים במרכז החיים שלנו בפנימיותנו, במרכז המח או בכל מקום שהוא, לכל מר מחוקרי החיים כדאית להו. זה מרגיש בחזקה ובכל עז הנשמה מי שהוא רוצה להיות בן ישראל באמת, ובזה יושע ישראל תשועת הפרט ותשועת הכלל, וכל אותם שנוקשו ונסחפו מחוץ לאהלי יעקב אינם חפצים להרגיש את זה היסוד העקרי, ואם לפעמים מתעוררת גם בלבבם הרגשת האהבה האלהית, או הלאומית, או שתיהן ביחד, אינם מכירים את גודל עז ייחודם ואחדותם, והם חפצים לבנות את עצם החיים, את יסוד האהבה האלהית עצמה, אהבת ד' אלהי ישראל, שהיא נשמת האומה ועצם חייה, בדברים חיצוניים ומלאכותיים. ע"כ אינם מצליחים כלל בחפצם, והם הולכים ומצטערים, עד שיבאו לידי כריתה ונתיקה אם הם רקובים ביסודם, או לידי הכרה והתפרצות החיים הפנימיים לטובה, אם יש להם יסוד ישראלי בריא והגון, ואח"כ מתוך עצמה של הנקודה הפנימית, החזקה ואיתנה מכל, ירחיבו דברים, יבנו בנינים, יפארו פארות, יחזו משאות, יחקרו ויתפלספו, "מגדל עז שם ד' בו ירוץ צדיק ונשגב", ובזה יחיו את כל הראויים לקבל תחיה, התכונה הפנימית אינה נשמרת בעזה וטהרתה כ"א ע"י אותה ההדרכה והתכונה ההיגיונית, הצריכה לשמירתה, ע"כ היא כוללת בעזה אהבה עצומה ונפלאה, חמה ונלהבה, לכל המצות המעשיות שבתורה, שבכתב ושבע"פ, שכבר נשרשו יפה באהבה פנימית, כמו שמקורן הוא שם, "מימינו אש דת למו", הדעת והחשבון, והמחקר הפילוסופי הטהור, צריך הוא רק לצרף ולזכך את הרעיונות והמושגים מן הסיגים המוסריים והמדעיים שלהם, ולהעמידם על אופים הטהור והבריא ממקורו. ע"כ לא יוכל לעולם להיות נבנה ומשתכלל דבר רוחני יסודי, שיקומם את הסוכה הנפלת, סוכת דוד, כ"א בשני תנאים הללו המחוברים זה בזה: תכונת תמימות הלב לאהבת מצותיה של תורה, באהבת שם ד' אלהי ישראל, הקשור בהן בהרגשתנו פנימה, והעמדת יסוד החיים בעצם התכונה האלהית הקלוטה בנו באהבת עולמים. וכל מה שנראה כמתנגד לאלו היסודות, בין במדע, בין בחיי המעשה, בין בחיי הפרט, בין בחיי החברה והכלל, תעז תמיד יד ד' העליונה, השלוחה "מחגוי הסלע מסתר המדרגה", מתוך עצמתה של נקודת חיינו, לישבם ולהיטיבם, באופן שלא די שלא יהיה נמצא שום גרעון וחלישות, בדעת ובחיים, ע"י הפגישה הסתירית המדומה, כ"א תיספת אמץ יבא לה ע"י התגברות ונצחון אמת, שיהי יוצא לאור בפועל בחיי האיש והאומה, ומתפשט והולך לחיי האנושיות.

ע"כ יודע אני ברור, שאם נבא בתכונה פורמלית להעמיד "בית מדרש גבוה" ישתבש הענין הרבה, והקליפה תתרבה על התוך, ויהיו לנו ממנו חכמי היהדות מה שהיו והנם לנו הרבנים של "בתי מדרש הרבנים" שברוסיא מכבר ושבאשכנז

עכשיו. ע"כ איני מוצא תרופה למחלתנו כ"א ע"י כינוס, שיהי' בתחלתו קטן בכמותו. ובלא שום כחל ושרק של פורמליות, רק בהכרה פנימית אדירה, שהחובה עלינו עכשיו ביותר להשיב לתחיה את רוח עמנו, המתעלף מעצר רעה וצמאון, והמכונסים המעטים יהיו אנשים לא זקנים, שיש להם כשרון של קדושה אלהית, מחוברת בדעה בהירה וטהרת לב במוסר אמת, והם יסכימו לעשות קבע את הלמוד של כל מה שנוגע לרעיון ומחשבה שבתורה, עם כל התרחבותו הגדולה, בצירוף חינוך והנהגה של בריאות הגוף והרוח, ובצירוף השתמשות נכונה ביריעות המדעים לפי מרום הזמן, לכל ענפיהם ולכל הרגשותיהם, המסתעפים והרחבים, כדי שיתחדד יפה סגנונם ויתרחב דעתם, לכונן ברוח נכון ספרות טובה וחיה ממקור ישראל ביסודו ובהרחבה כללית בשכלולו. אז יראו בנינו את עונו וזכבודנו, את אמתתנו ועשרנו הרוחני, וע"י זה יטהר וירומם רוחם ויחזק לבבם, להשגב בעז עמנו ובהרמת קרן ארץ חמדתנו, שהיא בית חיינו ותקותנו לדור דורים. ע"י ההתחלה הקטנה הזאת, שתעשה ע"י כחות שעומדים הם כולם בפנים, יוכל עץ חיים גדול לצמח להצמיח קרן ישועה, ויוכלו הדברים ללכת ולהרחב באופן מוצלח כזה, עד שאפילו העמים הנאורים כולם יקיצו לחידור קרני האור הגדולים, שיהיו נוצצים ממקום ששם מאז יצאה האורה, "וחכיתי לד' המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו, הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ד' לאותות ולמופתים בישראל מעם ד' צבאות השוכן בהר ציון", וקודם לזה אמר "צור תעודה חתום תורה בלמודי".

העז הגדול הפנימי שלנו, לכשיתעורר ויתברר, לא יידא כלל משום כפירה והתיאשות. הוא לוקח יפה מכל דבר את התוך הטוב שלו, לא מפני שהוא מחדש אותו בקרבו משם, כ"א מפני שכל הטוב וכל האמת כבר נטוע הוא בכנסת ישראל פנימה, זאת היא נצחיותנו וחי עולם הנטועים בתוכנו מתורת אמת. כל ההחלשות הרוחניות, שבאו לעולם, לא פגעו כ"א היסוד החיצוני, שבו מתלבשת הדעה הרוחנית העליונה והמוחלטת, ומתוך שכל העולם כולו אין לו מהרוחניות כ"א הלבוש והקליפה, שהרי האליליות היא כולה קליפה בתוך מועט וכהה מאוד, והדתית, שהתאמצו לעשות מעמים אליליים בעלי מוסר יהדות ומתקדשים ברגש קדושה אלהית, לא יכלו להחליף את עצמותה של התכונה האלילית, הרבקה בכנסיות של כל הקיבוצים החברתיים של האנושיות, "בקש (משה) שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו, ובקש שלא תשרה שכינה על אוה"ע ונתן לו, שנאמר ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר ע"פ האדמה" (ברכות 3). אנחנו, אין אנחנו מכירים את ד' מן העולם וע"י העולם, כ"א מתוך נפשנו פנימה, מתוך תכונתנו האלהית, הננו מתחילים והננו הולכים בה לתכונה הכללית של האומה כולה, ומצרפים את האורה ההיסטורית והתולדתית שלה, וכשכבר אנו חמושים בכל הננו יוצאים עם זה להכרה העולמית הרחבה, אין אנו מצטערים אם תוכל איזו תכונה של צדק חברתי להבנות בלא שום ניצוץ של הזכרה אלהית, מפני שאנחנו יודעים שעצם שאיפת הצדק, באיזו צורה שתהיה, היא בעצמה ההשפעה האלהית היותר מאירה, ואם תרצה האנושיות לכונן מצב של שווי משקל בחיים ומנוחה ללב בלא שום השפעה רוחנית כלל, הרינו מוצאים בה, אפילו אם לא תרצה להכיר את מהות הצדק המוסכם, אם רק יעלה בידה, את ההשפעה הרוחנית היותר אדירה, "ואמר לא נביא אנכי, איש עובד אדמה אנכי, כי אדם הקנני מנעורי" (זכריה). ואם יחפץ אדם לבנות ג"כ את הבנין

הקוסמולוגי הכללי בלא שום הצטרפות השפעה רוחנית, כ"א בחשבוניות של הכרחים מטריליסטיים. הננו עומדים במנוחת לבב ומסתכלים על בנין ילדים זה, שהוא בונה את קליפת החיים בשעה שאינו יודע לבנות את החיים בעצמם. והננו מתקרבים ומתאמצים עי"ז יותר בקשר האורה והקדושה הפנימית, "אנכי ד' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ולא "אשר בראתי את העולם"⁴. ומתוך ההכרה העליונה ורום ודאיות החיים האדירים המסודרים והצחים עצמם, "ואנכי ד' אלהיך מארץ מצרים, ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי, אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובות".

מזה הננו יוצאים אל העולם הרחב, ומפתחים אותו מזיקי עבודתו. מתרדמת המות שנשך על עצמו ועל המציאות כולה, ואומרים בקול: "א' ד' אלהים הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה, לא יפלא ממך כל דבר, עשה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם. האל הגדול הגבור ד' צבאות שמו. גדול העצה ורב העלילה, אשר עיניך פקוחות על כל דרכי ב"א. לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, אשר שמת אותות ומופתים בארץ מצרים עד היום הזה וכישראל ובאדם, ותעשה לך שם כיום הזה". לא מהכרח הגיוני יבש, ולא ממורא בז ורצח, יאיר אור אלהי ישראל בעולם, כ"א שם מלא על עולם מלא. העולם החיצוני צריך שיבנה בהכרותיו ובתרכויותיו ברום עזו, אמנם אחרי כל אלה יחסר לו הכל כ"ז שחסר לו נעם ד' ואור אלהי יעקב, חסרים לו החיים הנעימים והאדירים הקדושים והנצחיים, שאותם הוא מבקש. מבקש ולא ימצא כ"א באוצר החיים הצפון בציון מכלל יופי. רק לתוספת אומץ הננו יוצאים בטח ואומרים, שכל המדע הטהור הכללי הוא ג"כ באמת לצד האורה, אין הסיכוכים מצויים כ"א מפני הסיג שנדבק ברעיון האלהי עי"י רשעת לב האדם ועי"י פתיות דמיונו, עי"כ האנושיות מרגשת כאילו היא אסורה באיזה דבר המעיק לה, אבל בצאת האורה הברה לאור עולם אז תחוש ביותר את כובד הכבלים של השלילה, של היאוש, של הכחש, שאין בו כלום, שאיננו מאומה, והוא בעצמו מצטרף הוא לההרמוניא של כללות הרעיונות והכחות, לטהר ולזכך, שזוהי עצמה תכונת החיים המלאים והמאירים, המסודרים ומסומנים. רוח גדול וטהור אנו צריכים, חפץ קדוש ואלהי, ועזרה מכל אשר רוח ד' תפעמו, המחכים לישועה לתן צבי בארץ חיים. אנחנו יכולים גם עתה לא כ"כ בכבדות להסתכל יפה על כל ההקפה המדעית, ולסגלה עוד יותר ממה שהיו ראויים להז דורות הראשונים שבגולה, שהיו נתונים יותר בלחץ הגלות, אפילו בערך המדע.

בתחילה קודם שנתבסס⁵ העולם עי"י השפע הגדול של הפיתוח הארוך, או עכ"פ של הציור שלו, שחל עליז ופעל להשביחו הרבה, כשהי' האדם פראי ושום גרעין מוסרי פנימי לא היה נמצא בקרבו בפועל, הי' צריך לכבש את יצרו הרע עי"י המון היראות, שהן מיני העי"ז לפרטיהם. בתוך עומק חושך זה זרח בעולם אור ישראל, וקרא שהיראות הפרטיות כולן לא יועילו ולא יצילו, לא יביאו את האיש הפרטי, ולא את כלל האנושיות, לאתו השלף והמנוחה הראויה להם. זה כמובן היה ראוי להאמר אחר אשר במקצת כבר פעלו היראות את פעולתן, לפי

4 ע' ס' הכוזרי א כה, תפארת ישראל מהר"ל פ' לו, שלי"ה, הקדמה תולדות אדם, בית ה', 5 ע' זהר בראשית לב, לד, נו.

אותו המצב הנמוך הקדום. אמנם כבר הגיע החלק מן האנושיות להתעלות ע"ז. שאינו צריך כבר להמון יראות. די ביראה אחת גדולה ואדירה. הכוללת כל יראת ד' אחד. ומכיון שנפתח שער למושכל נצחי בצדק עולמים זה, כבר כל השערים שלמעלה מזה הם פתוחים כסדרם. השקפה שלמה ומקפת אינה מניחה את האדם להיות שרוי בשפלות, כ"א היא מוליכתו מחיל אל חיל. היראה כ"ז שהיתה פרטית ושבורה לא היתה אפשרה כלל להיות מתעלה עליו עולמי. אבל כיון שהיא כבר מאוחדת. ובנויה על עולם מלא, כבר היא יכולה לבא מיראת העונש לירי יראת דוממות. יראה של כבוד. של הדר מוסרי ושכלי. של שלמות אין קץ. העולם נתבסס עוד יותר בכללו והתחיל להרגיש. שיראת הרוממות היא מצרנית לאהבה. בכלל תביעת האהבה נתגדלה בקרבו לפי ערך פיתוחו השכלי והמוסרי. ע"כ תחל ג"כ המין האנושי בהמון אהבות, וזא הרומנטיקה, שאע"פ שצבא וחליפות היו לה מ"מ לא תבטל מפעולתה על רוח האדם המבוכר כבר.

האהבות אמנם שהנן מפוזרות בלא בסיס יסודי, בלא הכרה עליונה מאחדת את כל, הנה פועלות לשכלול האדם בשפלותו כאותו הערך שפעלו היראות. אבל לא לעד יעמוד האדם על מצבו הנמוך. הוא משליך ג"כ את אלילי האהבה, כשם שהשליך את אלילי היראה, ויכיר לכלל הכלל בכללות האהבה העליונה. השלמה והמקפת. שישאל מכריו בעולם: אהבת ד' אחד. ההפרש, שיש בין היראה הנצחית להיראה הצריכה להבטל, נמצא ג"כ בין האהבות. היראה השפלה תעקר מלבו של אדם עם עקירת כל היראות הפרטיות, שאינן יכולות להיות מתאחדות עם היראה המקפת והכללית. ותחתיה תבוא יראת הוור, המעדנת ומטהרת ומוסיפה עוז וצהלה, והיא החומר לאהבה העליונה, שהיא מטבעת את צורתה. גם האהבות יסירו מעליהן את הצורה השפלה שלהן, את התכונה של חלישות, של מיעוט מוסר, של חסרון דעת וחשבון, אז תופיע אהבת ד' במילואה, בטהרה, בנגהה, המחייב באחדותה את כל האהבות הטובות הפרטיות, מוסיפה להן גבורה חן ויופי צדק ומשפט ומשרים. זהו כמובן תלוי כל מה שיתברר יותר מקור האהבה העליונה. כל מה שיראה ישראל ביותר את כחו המקורי, לא בבגדים שאולים כ"א מכיפה ומומעינו. כל מה שהוא בא מצד ההכרה האנושית הכללית אינם שאולים. הם שייכים לנו כמו לכל העולם כלו⁷, אבל מה שהאנושיות לא תוכל לתת, אהבה אלקית עליונה, קבועה בהיסטוריה של אומה כחוט השני המקיף את כל אשר לה, ראשית גזעה, עליונה וירידותיה, דבר זה לא נמצא באנושיות. האנושיות עוד לא התכשרה לה, היא עדיין בחיתוליה עד שיתיר ישראל את מאסריה. ע"כ הוא צריך לזה דוקא כחו המקורי, וזה ימצא לו תמיד, ובזמננו "עומדים דשאים על פתח קרקע"⁸, אור ישראל קרוב הוא מאד להגלות, אם נרצה באמת להיות חכמים וצדיקים ובעלי תשובה מאהבה נקרב הרבה את קץ גאולתנו, ואת ישועת האנושיות כולה התלויה בנו הרבה. הננו עומדים למעלה מכל היאושים, אפילו היותר מגוהצים ונאים הנם רק ט"ח טפל, אפילו "השיבה אל קנט" אינה חובקת אפילו את החלק היותר קטן מעוזם של ישראל. אמת הדבר, שמאז מעולם ידענו, ולא הוצרכנו לקנט שגילה לנו רו זה, שכל ההכרות האנושיות הנן טוביקטיביות יחוסיות, זאת היא ה"מלכות"

בבחנית כלי דלית. לה מגרמה כלום⁹, והיא "בית הכנסת"¹⁰ או "ירח"¹¹ המקבלת מאורות, וכל מעשינו, רגשותינו, תפלותינו, הגיונינו, הכל תלוי בזאת, "בזאת אני בוטח"¹². אבל מי שהוא מגזע אלילי, שאבותיו היו יכולים להסיח את דעתם מאלקי ישראל, "דקרו ל' אלהא דאלהיא"¹³, יוכל להסיח דעתו ממה שהוא ע"כ יותר רם: על כל, אע"פ שלפי ערכנו הוא כמי שאינו, שום צורה מושכלת ומטפיסית לא נמצא בו, אבל ידענו שאי אפשר אחרת כ"א הכל ממנו, אין אנחנו מדברים ולא חושבים¹⁴ אפילו במקור המקורות, אבל במה שאין אנחנו שוללים אותו כבר הכל חי וקיים עדי עד. ודעה זו היא גאונם של ישראל היא לעד, אע"פ שסוף כל סוף גם זה אינו מתגלה כ"א בשכינה, מה בכך; אני ואין מצטרפים ע"י אותיותיהם¹⁵, אין זה המונותאיזם השולל את הכשרון המעשי, את החברותיות ואת היופי. המונותאיזם הוא בדוי מלבם של נכרים ו"מתורגם ארמית" שלא בדיוק כלל וכלל, הוא מין "אין-סוף-מושג" — שהוא סותר את עצמו, ע"כ יעלה בתוהו. לא זה הוא מקור שם אלקי ישראל, מקור הכל הוא אין-סוף הבלתי-מושג, שהוא מקומו של עולם, שרק ע"י רבוי הגוונים המצטבעים אנו יכולים לדבר בו ולהשיגו, ע"י רוב המעשה ורוב שלו, ע"י רוב אהבה ורוב גבורה. זה יכול לומר ישראל, הקורא "זה אלי ואנוהו", לא המונותאיסמוס השומם והמדברי של האיסלאם, ולא האפיסה של הבודהיות, כ"א ההויה העליונה המשמחת את הכל ומחיה את הכל, ומתגלה ע"י הגילוי הסוביקטיבי שבלב כל דורשיו ומשיגיו, "וכל אחד ואחד מראה באצבעו הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו זה ד' קוינו לו נגילה ונשמחה בישעתו"¹⁶, "אשרי העם שככה לו אשרי העם שד' אלקיו".

לא לקנט נשוב, כ"א לים סוף, לסיני, ולירושלים, לאברהם, למשה, לדוד, לרבי עקיבא ולר"ש בן יוחאי, ולכל אהובינו שהם חיינו ומשוש לבנו עדי עד. "פנו דרך ד' ישרו בערבה מסילה לאלקינו". "והיה שם מסלול ודרך, ודרך הקודש יקרא לה—והלכו גאולים". כל מה שהיותר חכמים והיותר מעולים יכולים הם לחשוב, כבר נמצא באוצרנו בצורה יותר שלמה, יותר עליונה, והעיקר יותר אלקית; זה הוא ההבדל שבין האפס — והכל, עכשו ב"ה הננו עומדים קרוב אל החוף, הננו יכולים לשאת את דגלנו ברמה, הרוח הטהור והקדוש, הנובע מתוך מקורנו, הכניע כבר תחתיו בסא את כל העולם המוסרי והמדעי, עד שאין אנחנו צריכים עכשו להתעלם מלהכריז את נצחוננו. אמנם כמובן הכרוז הזה לא ישמע בעולם כ"א ממקום שהתחיל להיות נשמע, ממקום שיצאה האורה, מהר ציון, אפילו היותר חלושי הרוח שבנו חיה יחיו, יקומו יעמדו על רגליהם, עכשו, שכ"כ רחבה וגדלה פעולתנו הרוחנית, על קיומנו ועל העולם המלא, מה יוכלו חלושינו להיות נוקפים את לבם, רק באי-היכולת להציג את העבר נגד עיני החושים ההוים, א"כ שמא כל החלק הספורי שבתורה, אומרים הם, איננו כ"א דברי אגדה ולא דברים שבפועל, הנה אע"פ שזה הספק עצמו אי אפשר להיות כ"א שאול מגויים, כי מי שמרגיש

9, 10, 11 ז' ס' ערכי הכנויים, וע' זהר ח"א דנו.

12 הקד' תיקוני זהר, פקודא רביעאה, תיקוני זהר ת' ו. 13 מנחות קי.

14 מורה נבוכים ח"א פנ"ג נז, כוזרי ד, ג. ספר הישר שער ג וחי. עץ חיים היכל א שער א

ענף א. ליקוטי הנה"א בסוף ספרא דצניעותא, סוד הצמצום.

15 ע' ס' ערכי הכנויים ערך "אין", וע' זהר בשלח סד; ולקוטי הגר"א הנ"ל.

את עצמו לגדל ונולד בתוך הבית הוא מכיר יפה את עסקי הבית, ולא יוכל כלל לחשוב על היסטוריה חיה וקיימת של עמו, שהיא כ"כ משולבת, ומסודרת ומובלסת, שהיא בדאית. אבל אל באף נתהלך גם עם השבויים הללו, שנתרחקו מעל שולחן אביהם, ונאמר להם: אחים, אם כדברייכם, — דברי אגדה, שכ"כ הם יכולים לפעול לטובה ולברכה, לתקות עולמים ולמוסר השכל, הם כ"כ יקרים ונכבדים עד שהנם ממש דברי אלקים חיים, והם ראויים שכל מה שנעוץ בזכרונם יהיה נשמר בכבוד ואהבה רבה. זה לא יספיק להחיות לגמרי בכל המילוי, אבל יספיק לפתח פתח, להסיר את הבז והשנאה, את המאוס והבחילה, מכל אשר ליהדות, ג"כ בלבם של הבנים הרחוקים. ועם תורחת המדע הרם והפנימי, והמוסר העליון והמרומם, והבירור של משאת הנפש, הגדולה והרוממה, של האומה כולה, ושילובה האמין עם משאת הנפש העדינה של היותר בחירים שבאנושיות, הם יכניסו את בנינו יותר ויותר לפני ולפנים, עד שישבו ויחיו חיי אמת, חיי גדולה גבורה וקדושה.

כמדומה אני, שאני פטור כבר מלדבר עם כבודו בפדטיות ע"ד התימה של האין וע"ד הזרות של התאחדות ההפכים. הכל בא מסבה של הסתכלות ארעית בפנים וקבועה בחוץ. המחשבה הישראלית הנשאה לא תסבול כלל אי-התאחדות ההפכים, ואין אפשר שמה שאנו רואים בכל העולם המוחש, שהחיים וכל תכונה מסודרת נבנו מקיבוץ והתאמת ההפכים, מחיוב ושלילה, מקור וחורג, מזו"ג, ובעולם האיראות שמה יהיה מדבר ציה ושממה, פירוד ודקבון, בלא קישור ויחש, כ"א מהומה ומבוכה. וראי טועים הם אותם שסוברים שאין שם הפכים, שהכל מתגלה בגוון אחד. זאת היא דלטניזמוס שכלי. אבל כמה אמת ומבורר הוא, שהפרצופים העליונים, שבכל העולם הרוחני, המתגלה בכל הנשמות, שבכל המשיגים, שבכל מקום ומדרגה שיש שם נשמה והשגה, הנם מודווגים ומתאחדים, מתהרמנים ומתקשרים כעין עלמא תתאה, וגוויין דלא מתחזיין מתגלים לו ע"י גוויין דמתחזיין¹⁶. מה טוב ומה נעים, מה אמת ומה שמח הוא המשפט האמין והגדול הזה, המנחה את האדם עלמות¹⁷. "בהתהלך תנחה אותך בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך"¹⁸. הבנה פשוטה וישרה, שכל מה שאנו רואים, שומעים ומרגישים, מכל הענינים וק"ו מענינים המוסריים והשכליים, וביותר מענינים האלקיים, הכל המה בתור מלבושים, שמות, שתחתם נמצא תוך עצמי, ליותר קיים ויותר חי ואחדותי, שבזה הכל מתאחד. כל ההשכלות שלנו הנן צדדים אחדים מהצורה הפנימית, המתגלה ע"י הצירורים הפנימיים בחלקים ידועים, כהתגלות חלק אחד מן הים לעומד בצדו, ודוקא על ידי חבור אופקים רבים מתקרבת ההכרה לידי הכל, אע"פ שהם נראים כסותרים זה את זה. זהו אפילו בעולם האובייקטיבי, ומה נאמר עוד בדבר העולם הסובייקטיבי, שעלינו להסתכל דק על היופי, ההתאמה וההצטיירות הפנימית. שכיון שאנו יכולים לדרוש ולאגר הדי הוא מאוגד והוא מקושר. ורק נמיכות ההשקפה תוכל לתבוע לקצץ ולהפדיר, או אפילו להרפות מלאחד, גם זאת היא כמו פילוסופיא של עצלנות. ואפילו אם בדברינו לא נוכל לפעול הרחבת דעה והגדלת אומץ כ"א אצל אותם שעומדים בפנים, שהם גם בלעדנו תמימי לב, ג"כ התועלת גדולה שיהיו אנשים בריאים לעצמם וממילא יוכלו להבריא ולעלה ג"כ — ¹⁹.

16 זהו וארא כנ. 17 תהלים מז, טו. 18 משלי ו, כב.

19 חסרות כאן כמה מלות שננטשו בהעתק.

אילו כתבתי „ספר“ הייתי בודאי נכנס בעמקי התוכן של המח, להציע המערכה איך אין אנו יכולים להיות מתיראים מכל גדודי הפולמוס של הכפירה, ולא שאין לנו מה להתירא כ”א עלינו לשמוח במה שהננו מוכנים להראות שהנסיבות הללו עצמן, הנראות כמזיקות וסותרות את היסוד הכללי של כל אמונה ודת, אינן כ”א מקרבות את העולם לבית אלקי יעקב, שהוא מרום ונשא. כל הבפירות המושכלות אינן מתיחסות כ”א לאותו הצד הדמיוני, הנמצא מקושר בטבע לרגשי האמונה, והצד הדמיוני הזה מכרח להיות כלה ואבד, אבל את הדברים הטובים שהוא גורם בעולם צריך שיניח בתחילה מושרש קיים ויפה, ומושגים ברורים וחזקים, נקיים מכל דמיון מתעה, לא יוכלו להמצא כ”א ע”פ עמק התכנית של האחדות האלקית הצרופה, שהיא יסוד מקורם של ישראל. ב”ספר“ ודאי צריך לברר את הכל בפרטיות, לפי היכולת, לסמן מה המה הרעיונות היסודיים ואיך אפשר לקרוב אליהם, בשלילת דמיונות מתעים, ואיך אפשר שעם צירופם יהיו חיים נאמנים ונחמדים ופועלים על העולם החי והמצוי בחזקה, אבל ארוך הרבה צריך שיהיה ספר כזה, עם כל קיצורו וקימוצו, ולא עוד אלא שכמעט אי אפשר לצאת ידי החובה בספר אחד ובדור אחד. ע”כ עיקר המגמה צריכה להיות הרמת קרן חכמת ישראל הפנימית, לשאוב אותה מכל מקום שהיא נשאבת, שלא תהיה נאכדת אפילו טפה מביר סיד זה, לא רק ספרות מוסר, או מחקר, או פילוסופיא, או קבלה, בעלי צד אחד, כ”א הרמת ערך והרחבת דעת על-עליונות המחשבה הישראלית והאנושית מושרש שרשה, המטפסת ע”ג כל הרעיונות העולמיים, המניעה בחזק ידה את כל השיטות והדתות, בעקריהן, שרשיהן, סעיפיהן וארחותיהן, וסוקרת בבטחה על תמציתן ומגמת פניהן, ומערכת אותן כולן במערכה סידורית, ממטה למעלה, עד שהיא מוצאת את הפרצוף האנושי הכללי, „ספרא דאדם“²⁰, במילואו ויסודו, עד שמאחדת את הנגלה עם הנסתר, את העבר עם ההווה, ואת שניהם עם העתיד, ועם כל המרחב המתפשט והולך היא באה בבטחה אל אוצר החיים הפרטי של ישראל, ששם היא מוצאת כל, כל גרעיני הצמיחה לאושר ולחיים, עד שאינה צריכה להמית מאומה, היא מהפכת את הכל לאור, חשיכא לנהורא, ומרירו למתיקא, זאת התורה חתים רב מתיבתא בהיכלא דמשיחא (בהק’ הוזהר), אבל אנכי רק מאמרים כתבתי, רק הערות קלות, דלות וקטנות, שיועילו רק להעיר לב חכמים אנשי סגולה, והתעוררות הלב תביא את פריה, היא צריכה להיות מתחלת בהכרזתה הכבירה דוקא באר”י, זאת היא משאת גופי ותקותי, והטוב שבמטריאליזמוס ההיסטורי יעמוד בעצמו לימינו, כשנברר בבטחה איך שאי אפשר שתתקיים כשיטה קבועה, ישנה או מחודשת, עם כל ענפיה ושריגיה, כ”א צריכה היא זימור וניכוש, צידוף וחיכוך, והחלק הטוב שבה יהיה לעולם, ככל טוב, מתאים עם אורם של ישראל, עוזם ונצחם.

צדק עולמים, שאנו אמרים ומשננים אותו, הוא גבה באין ערוך מאותה התכונה המוגבלת של הליברליזם, — יליד רעיון אנושי של רגע היסטורי מתנועע, — והוא איננו זקוק למורכך לב ושבר רוח, כ”א הוא חי עם ההגיון הקר שבמח כמו עם הרגש החם שבלב, ועם ההכללה האנושית כולה כמו עם הלאומיות הפרטית ועם המשפחה והאיש. ע”כ גם אנכי הנני אומר ככבידו, שניצוץ תקוה, ורק ניצוץ.

נשקף הוא לנו בתוך האפלה הגדולה שאנו שרויים בה, אבל יודעים ומשיגים אנו בבטחה, שהאור כבר היה. "יהי אור אין כתיב כאן אלא ויהי אור, אור שכבר היה" (מד"ר). והאור נמצא הוא בפועל באוצרנו, ע"כ אין אנו נקטים כלל ממה שאין מתגלה לעינינו עכשיו כ"א רק ניצוץ, בטוחים אנחנו כי ע"י הניצוץ הזה בא נבא למצא אור גדול, לבת שלהבת יה. "עד יצא כננה צדקה וישועתה כלפיך יבער". וע"ד סמיכות הנקודות של המחשבה העליונה ברום עזה עם היותר דלה וקטנה, שיש סמוכים להכפידה מהמושג הפדאי ביותר הקדום מכל מושג דת ואלקות. ודאי כן הוא התוכן, שכל מושג מוגדר כבר קלוש הוא ועמום במקצת, כבר האור האין-סופי בלתי מוכשר להתגלות בו ברום טהרו. ע"כ כל הציורים שמהם נולדו ונצטיירו השמות האלקיים, הנם ע"כ מועבים ומוגבלים במקצת, שע"י הנם נושאים בתוכם איזו הקטנה, שבתגבורת החיים המושלמים הולך האור ושוטף ע"פ כל הציורים, ומאותו המושג המוגבל לא ישאר מצורתו הישנה, מאותיותיו המובלטות, כ"א ציורו הפנימי העמוק מכל זאת ונקודה שלו. מקביל הוא הציור לא רק הפראי כ"א אפילו הבהמי, שרק הסוביקטיביות של החיים נמצא בו, וזולת זה הוא עדום מכל בנין ציורי, וע"כ הוא חפשי מכל חושך והגבלה. א"כ זה הוא דוקא בנין על יסוד אור תורת אמת, המתגלה בעזה באומה יחד דוקא עם המסורת הגלויה והמסותרת, עם חררי האגדה ותכיון הדרש והמשל, שהתורה מתחלת בב' ולא בא' ²¹, בחכמה ולא בכתר ²², במערכה השניה של המחשבה הכוללת האלקית, ולא הראשונה המתעלה מכל ספר וסיפור. אבל כאן הוא האור והשלמות, המציאות וההיות האדירה, שמתוך שאין לנו אפילו הגה של רעיון לאחד מתנאי הווייתה, היא מבהקת אותנו בחשכה, והננו מאושרים להגיד בבירור, שהכשרון היותר פנימי שלנו מתיצב על בסיסו ותקפו דוקא ע"י מערכת זוהר התעלומה, המחיה ומאדרת, שכל דת וכל מוסר, שכל שלו, וכל עונג, כל דעה וחכמה, כל חק ומשפט, כל טבע ומשטר, כל מסודר וכל מדולג, רק מניצוצות האורה המוצצים מתוך מחשך הנוגה הנם זורחים. והכל מעיד על מקור אורה ועל יסוד חיים, שאין לנו עסק שכלי עמו רק בערך מה שמישב את רוחנו ומתמם את סדרי חיינו, הפרטיים והכלליים, ביחד עם האופק המתגלה לנו לפי רוממות התרבות בכל דור ודור. ובדאי הננו מציצים תמיד גם בחיי המוסר לרוממות נשגבה שהיא למעלה מכל חק ומשפט, שהם אינם כ"א לבושי האושר, אבל סדרי החיים העתידיים ודאי עומדים הם להתמם בעצמם, ומצות בטלות לע"ל ²³, אבל זה פועל על מעמד היהדות המעשית שבהוה, כמה שפועל על הברירה, למשל, הרעיון של כביית השמש עם שיטתה מלח, העתידה באחרית הימים ע"פ הציורים של לימודי המציאות החדשים. "וחפרה הלבנה וכרשה החמה". "ונגולו כספד השמים וכל צבאם יבול". אבל הרוח החיים, התוך, הנצח והעז בתוכיות מציאותו, לעד יעמוד, "לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנה הירח לא יאיר לך והיה לך ד' לאור עולם ואלקיך לתפארתך".

כמה פעמים העירותי, שיחידים מכל עם ולשון תמיד הננו מוצאים בתכלית

21 ירושלמי חגיגה פ"ב ה"ד, בראשית רבה פ"א, הקדמת הוזהר.

22 ע' מגן דוד להרדב"ז אות א וב.

23 נדה סא: וע' הגר"עב"ז ראש השנה ל.

המעלה. אפילו בירודות שבאומות. מעשי כנען גרועים היו מכל האומות ע"פ חז"ל²⁴. ומכל מקום יחשו לאיוב מציאות ביניהם²⁵. די לנו מציור אגדה כזאת השקפה של האפשרות ליחידים נעלים להמצא גם באומה היותר חשוכה. ולמה זה יתמה כבוד מיחדי הזמן שבאומות. היונקים ביחוד עכשו הרבה מהתנ"ך בעצם טהרו יותר מההוספה האלילית שנטפלה עליו ע"י הנצרות. וביחוד לא על השורש היסודי דברינו מוסבים. שסוף כל סוף עמד על בסיס עברי. רק על הירידה המזהמת שהיה עלול בתחילה ושע"כ ירד אליה ע"י השפעתם של העמים שהם אליליים לפי תכונתם. וע"ז מוכיחים מעשיהם הנאים ביחושם לצדק וליושר האנושי אליבא דכל הדעות. ואיזה יחס יש לזה עם משאת הנפש של החסידים היחידים? העלמה כזאת שחושדני כבודו בה, נאמר עלי' בצדק "יהא חלקי ממי שחושדין אותו ואין בו"²⁶. גם זאת היא הפרזה גדולה מצדו של כת"ר, שבחקרי הדת הננו עומדים למטה מכל עם. חוקרי דת מצוינים באמת בחכמתם ובחסידותם, שרק הם יכולים להיות חוקרי דת וחכמים אלקיים. הנם מעטים מאד בעולם, ובמספר המועט הנמצא יש לנו חלק הגון כפי ערכנו. אם נהיה מתפתים לאמר, שרק זאת היא חכמה וחכמה מה שנאמר בסגנונם של חכמי העמים דוקא. אז יהיה המספר של חוקרי הדת שלנו מועט. אבל כ"ז היא חולשה נפשית, הדברים צריכים להשקל ע"פ סגנונם מפנימיותם. לא ע"פ שטחיותם וברק לשונם. ואם גם נחדור לסוף עמקן של המחשבות האלקיות המוסריות, הנאמרות בכל המון ספרינו, לא נבוש לדבר את אויבים בשער, ונוכל להציג שדרה שלמה של חוקרי דת ויודעי דת אלקיים משלנו, אולי בשורה יותר גדולה משאר העמים. ואם גם תמצא איזה פחתת וגרעון לפי הערך, הלא נוכל לשקול את מנת צרותינו ופיזור נפשנו, עוני ודלות, גלות ומחשכים, שהננו שרויים בהם. ותגרת יד הרשעה, הרועצת והרועצת אותנו זה דור דורים, כשכל אלה יהיו נשקלים בכף נוכל להתגאות במחקרי דת נגד כל העולם כולו. בכ"ז הנני אומר ג"כ, שברורנו, ואולי גם מעט מזה לפנינו, ואיזה דורות בדילוג, שלא נוכל לסמנם בדיוק, ירד הרבה כח הלימוד של עמקה של תורה מצד העיוני, שהיא אמתת חכמת הדת. ועתה נוגע הדבר עד נפש האומה, ע"כ אנחנו חייבים לעורר בזה הרבה מאד, ואשרי חלקנו אם נוכל לקבוע באה"ק מוסד קבוע, ישיבה מיוחדת, תחכמוני, ללימודי חכמת דתנו הק', שבה יכנס כל מה שהוא נוגע ללימוד הדעות והאמונות, במובן רחב מאד, לתורה ולמוסר. כמובן לא יוכל להפרד מהלימוד המעשי המסודר, כי זאת העצה של הנחת הצד המעשי שבתורה, כדי לפייס את הרחוקים, היא כבר נתבררה שאינה מצלחת כלל. עלינו לחבב בדברי אמת וצדק, מה שיש עמנו די, את החן והנעם, את התפארת וההוד, שיש בצד המעשי שבתורה, כשם שעלינו לברר את האמת והצדק, שבצדה העיוני. וביותר עלינו להסתכל על היחש הלאומי, שהוא חובק בקרבו את רוב המצות השמעיות. כמובן כדי להנצל מאותו השפל המוסרי, שסתם לאומיות יכולה לגרר עמה, צריכים אנחנו תמיד לכונן את דבר החטיבה המיוחדת שלנו, את הלאומיות הישראלית בצורתה האלקית. וקראו להם עם הקודש גאולי ד', שעל ידה יתאחד הכח המוסרי, החברותי, הלאומי והדתי.

24 ספרא אחרי מות פ' יג.
25 בבא בתרא טו.
26 שבת קיח:

לכה אחד, כמו שהוא באמת ברוממות אצילותו. ואז ממילא יתפשט יפה למרחביו הקוסמופוליטיים לפי תכונתו וערכו. ויניח ג"כ מקום רחב לחופש יתר הצדדים שבחיים העממיים, מה שאינם יכולים לפי ההשקפה החיצונה הפתאומית להיות נכללים במגמה הכללית, למען יהיו החיים חפשיים, ולא ב"ב "רציניים" וכבדים, ובחפשיים ישוּבו אל המגמה העליונה של השלמתם הזמנית, כשם שהם שבים ברצינותם אל ההשלמה הנצחית, בין ההיסטורית בין האידיאלית, וממילא שוב ע"פ האמת אין כאן דבר יוצא ומפורד, וההשקפה האחדותית מרתקת את כל ברתוק אהבה וחופש נעים.

כללו של דבר, יסוד ישיבה קטנה לע"ע בכמותה, ובלתי ניכרת במעט בפורמליותה, באה"ק ללימודי התורה הפנימיים, בצירוף המכשירים הדרושים לזה להרחבת הרעת והארת החיים, דבר זה הוא פתח תקוה לישראל ממש בערך יסוד הרעיון של בללות חבת ציון לכל תכונותיה, שבכללותה הננו רואים הזות רב, ביותר אנחנו עדי הראיה העומדים על אדמת ארץ אבות. — יתכן הדבר, שצריכה להיות ההתחלה הצדדית הזאת דוקא לא מירושלים, ירושלים הלכה עם ישראל ג"ב בגולה, אבל הארץ נשתבחה, והתשועה הראשית מבטחת זכירת הארץ בכללה, "והארץ אוֹבֹר", ממילא תתרומם ירושלים בראש לכל, "והושיע ד' את אהלי יהודה בראשונה למען לא תגדל תפארת בית דוד ותפארת יושב ירושלים על יהודה", אח"כ הוא אומר "ביום ההוא יגן ד' בעד יושב ירושלים, והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד, ובית דוד באלקים במלאך ד' לפניהם" (זכריה י"ב). מתאים להצמחה האטית של קרן ישועה חמרית, לאה"ק, הצפונה בחיק הישוב החדש, צריך להיות צמיחה רוחנית, שאח"כ תופיע באור גדול ותזרח על ציון ועל מקראיה, לאוהבי שם אלקי יעקב, הבוחרים בנחלת יעקב, ראויים דברים אלה להיות לרוח חיים ושמחת כליות ולב.

הנני מוכרח לקצר. ואומר שלו' וברכה. כנה"ר ונפש ידידו דוש"ת באה"ר,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל

מה

כ"ה, עה"ק יפו תוב"א (תרס"ז).

בני יקירי אישון עיני שיי.

במה צער יש לי על אשר לא יכולתי לכתב לך על אתר על דברך הנעימים, תוכל אתה לשער מבלעדי. נמלאו עשתונותי בדברך האהובים, ואמרתי הנה אשב ואמלא גליון גדול להשביע נפשך היקרה, השוקקה לדברי, והנה הופרעתי ונתבטלתי ממפריעים שונים, ולכי עלי דוי על צערך, ובמעט הסכמתי לכתב מכתב גלוי, ופשוט בושתי מעצמי לפטרך אפילו לשעה בזה. בראותי שחפצי אין עולה בידי לכתב בארובה, הנני פוטר עצמי בקצרה עוד.

כתוב נא יקירי בפרטיות מענייך, מה ואיך פגשת מעצורים באיזה אופן, ומה סבלת מזה, ואם יצאת עתה מזה הסבל, ואם כבר סדרת ענייך. וע"ד האכסניא אמנם קשה להסכים לשכור דירה על שנה, אך אולי תשיג עד המשך דירה קרובה לשיבה.

שתהי' אתה לבדך העסקן בסעודתך, אפילו הארעית, חוששני מביטול זמנך היקר, וגם כמדומה שחסרות לך הידיעות הקפיליות. להר"מ חרל"פ שי' תר"ש באה"ד.

הערתך ע"ד היתור "שי"ל עדים" ² טובה ונכונה, וכן הת' נכון ב"ה. ויש להוסיף, דאפילו אם נאמר דשני עדים או שתי כתי עדים המכחישים זא"ז חשוב כמאן דליתא, וזה תלוי בשיטות גדולות בסוגיא דתרי ותרי, — ואם תוכל להשיג ס' דברי אמת להגאון הסמדר, טוב שתעיין את הקונט' תרי ותרי ותעמוד על יסוד הענין בע"ה. ואקוה שתוכל להקיפו יפה, — מ"מ כאן כיון דעיקר שבועה זו תקנת, כדי שלא יהי' כ"א הולך ותוקף כו', אין שייך כ"א בתקיפה המצויה, ולא שיהי' לכ"א עדים, שהוא מלתא דל"ש, ע"כ אוקמי אדינא וחולקין בל"ש.

נהניתי בדברך ע"ד ההגדחת, וצריך לצרף תמיד, שאחר כל התנשאות המחקרים שלנו אין אנו משיגים כלל מה הוא רוממות הקדושה של נבואה, ויכולים אנחנו להסביר לעצמנו רק אופן קירוב, כמו שאנו מסתכלים באור העליון של דעת ד' ב"ה, וההשגה היותר בהירה חיה באמת היא הבאה מתוך אמונה שלמה, שבאה עם המחקר הטהור, וגם קודם לו ואחריו. זאת היא מדת א"א ע"ה, שאנו הולכים בדרכיו, "והאמין בד'", ראש למאמינים, וא"א להשיג שום השגה רוחנית באמת כ"א ע"י קדושת אמונה שלמה, והחכמה והרחבת הדעת היא רק גורם להשגה ולא עצמותה, וכי"מ שאדם זוכה ביותר להבנס בחדרי ידיעת השי"ת הוא משיג יותר את בהירות השגת חכמת אמונת אומן, וכל עיקר תיקון הדור בכלל ובפרט תלוי בזה, וישועתם של ישראל וכבודם וישועת העולם כולו רק בזה היא תלויה, שכ"ז שלא יוכו הבריות להרחבת הדעת של קדושת האמונה תהי' כל חכמתם פרטית ומוגבלת, אבל עם עומק דעת האמונה נעשית היא כללית, כמו שהיא אצל השי"ת, "מה שהיא בתוך פיך" ³ "ישקני מנשיקות פיהו", וחכם-לב שכמותך יבין דברי אלה בע"ה.

אם ירפיסו השגות על דברי, אפילו עם דברי זילזול היותר נמוכים, אקוה לשמו ית' שלא יזיק כלל הדבר, לא לי כשאני לעצמי, ולא לעצם הענין של מטרתי הקדושה, לרומם את קרן נשמת התורה בעמנו באה"ק, אדרבא דברים חדים מביאים לידי התבוננות.

חזק בני ואמץ בתו"ר, בשקידה, וחזרה, במדות טובות, באמץ וגבורה, וראה להפיק ג"כ רוח חיים חדשה וטהרה בכל מקום שתוכל, כי לכך נוצרנו, וד' אלקים חיים יאורנו עוז וגבורה, חכמה ודעת, ענות צדק ומשרים, למען שמו ולמען עמו ונצלתו עדי עד. דר"ש הר"א מיכ"ל ⁴ שי', דר"ש מורח חביבי ⁵ שי' באה"ר, צלה ורכב ע"ד אמת בכ"ט, כנה"י ונפש אביך מצפה אשרך בכל לב ונפש, הק' אברהם יצחק ה"ק

2 כבא מציצא פ"א מ"ב. 3 שמור יבה פמ"א.

4 ר' אורי מיכלון, מנכבדי עדת בויסק, שבא זמן מה לפני אאמו"ר הרב זצ"ל לאה"ק.

5 הגאון ר' זרח עפשטיין ז"ל.

מו

לכבוד אחינו היקרים כוללות קהלות עיה"ק ת"ו.

הנני מוצא את עצמי מחויב להודיע לכבודכם, שהננו עומדים עכשיו בפרק הקורא אותנו לעבודה נכבדה, כן עבודה נכבדה ביחווה למצב עירנו בתור עיר חשובה ב"ישראל ובארץ ישראל, ונבבדה לכללות עמנו. המחזיק את עירנו לעיר המרכזית להישוב החדש, המושיט לנו תקוה ונחומים, וחפץ לראות בה חיי צבור עבריים חשובים ונכבדים. אחדים מחברי הועד הודיעו לנו באורח דשמי, שהנם מתפטרים ממשרתם. החדשה הזאת הרעשה אותי, בהוסיפה עלי מחדש עול עבודה, לסדר מעתה ועד חדש להנהגת עיה"ק, שמבלעדה הנני מסובל הרבה, אבל עם זה עודדה את רוחי לחוש, שאמנם עומדים אנו על מפתן של עתיד חדש, ברצות ד' דרכנו. מעתה החובה עלינו, אחים יקרים, לסדר ועד כללי ומרכזי לכל עניני עיה"ק, ועד חשוב גם בכמותו, בכחות פועלים הגונים, ועד שיוד' נושא עליו את דגל האחדות הכללית, בהיותו מרכזי לכל פרטי הכינוסים, שהיו במצב בלתי מאורגן עד כה בעירנו, ושנתרבו ביותר בימים האחרונים, ובתוכו יהי' חזקת ג"כ הרעיון להיות לכח מאחד את החיים הצבוריים והכלליים שממעל לגבול עירנו, וההכרה העצמית שבקרבו תהי' חזקה, שהוא עומד על משמרתו על אדמת הקודש שהיא בית חיינו, במובן רחב וכללי. ואני הנני ידי עמכם בעיה לעבוד ולמשא בעד עמנו וערי אלקינו, ברוח אמונים לממשלה, הסוככת עלינו ביחס של כבוד והארת-פנים, ויחוש הגון נאמן ומכובד לפקדי הממשלות המגילות על זכויותיהם של אחינו נתיני ארצם, באופן חשוב ורצוי, ב"ה, ותלוי שכל אלה הכחות הנכבדים נכונים המה תמיד להיות עומדים על ימינו, לתמכנו בהעמדת סדרים ישרים בחיי החברה וחיי המוסד שבקדחתנו בעין טובה ומבט מכובד.

הנני מציע לפני כבוד מעלתכם, אחים אהובים ונכבדים, שתקבעו במוצש"ק ה' חנוכה הבעל"ט אסיפות מוקדמות, ומכל מקום תפילה מיוחדת יבחרו הש"יכים לו שלשה נבחרים, ויתנו על ידם תעודה בכתב ובחתימות הנועדים כי המה באי כחם, והם יהיו הבוררים את חברי הועד, שיהיו לא פחות משנים-עשר איש במספר, לאשכנזים וספרדים יחדיו, והנבחרים הנ"ל הנני בזה מתכבד לבקשם, כי יבואו אח"כ לאסיפה של בחירה בביתי בערב יום ג' הבעל"ט, וע"פ רוב דעות יבחר הועד המרכזי הכללי, שהוא יהי' יחד עם הכח הרבני הנלוו עמו מצדנו, בעה"ת, המוסד הנושא את דגל השלום והאחדות בעירנו. ואני תפילה לבוחר בארץ חמדה ב"ה, שיופיע על עצתנו וישכין בעירנו אהבה ואחווה ושלום ורעות, ויראנו בישועת עמו ונחלתו בתתו מציון ישועה לישראל תפארתו בב"א.

והנני חותם ברגשי כבוד וצפיית ישועה,

ח' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקדש פה עיה"ק יפו והמושבות תוכב"א.

(עה"ק יפו, כסלו תרס"ז)

מז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ז כסלו תרס"ז.

אחי יקירי ומחמד'י הרב הג' המפורסם לשו"ת מזהר"ר דובער הכהן שליט"א, ונ"ב הרבנית והילדים היקרים שיחי' לאו"ם.

ב"ה על החוה"ש אשר עמנו כולנו, כה לחי.

תוכל לשער, אח יקר ונכבד, כמה נתרגשנו ממכתבך היקר, כמה המה לבבנו עליכם, ועל כל אחינו היקרים הנתונים בלחץ אויב, בחשכת ארץ מאפלי, מקום תנים ומרבץ בני יענה. הושיעה ד' את עמך את שארית ישראל, צעק לבי, העלם מהרה מיון מצולה אל ההר הטוב הזה והלבנון, יחיו דגן ויפרחו: על הרי ישראל, וישב עמי במהרה בנה שלו' ובמשכנות שאננות.

אסירי תקוה אנחנו מני אז, ובצדק נוכל להתנחם כי מעת צרה ליעקב ממנה יושע. סימני-חיים טובים ויפים ב"ה מתנוצצים לפנינו ולעינינו על אדמת קדשנו, האהובה והנעימה, היקרה והחביבה חבת בשר ורוח ונשמה, קול דודנו דוֹפֵק, רוח חיים מרחף. יואל ד' ויפתחו הלבבות הרחוקים, ויחשו וידגישו את תנופת יד ד' אלקי ישראל, הקורא בקול באין אמר ודברים, אבל קול בכח קול בהדרה, שובי בתולת ישראל, שובי אל עדיך אלה.

במהדורה שניה, וביתר תוקף ועז, ביתר עמק וקדושה, הננו קדיבים לחדש עכשיו את כל הרוחניות של חבת ציון, כמו שהיתה בשחר טל ילדותה, כמו שהיתה חיה בלבבות אנשי קודש אשר החלו לטפחה ולטפל בה, כמו שהיתה באוצר-הלב של הגר"צ קאלישער והגר"א גרידיץ וסייעתם ז"ל, טרם נשברו הכלים שלה, טרם נפל אורה בעמקי הדע. ממש כמו בגנוי מעשי שמים וארץ, ממצולות ים מעמקי תהום רבה עלינו לשוב ולהעלות את כל הנצוצות שנפלו, שנשתקעו ונשתכחו, נתעבו ונתגשמו, ונטמאו בידים מסואבות, — אל הקדושה והברכה. עתה ישמעו הדברים בקול יותר מודגש כשיאמרו כדאוי, הרעמים הרבים פשטו הדבה עקמומיות שבלב, עתה מכדיח הוא, בין מצב החמרי בין מצב הרוחני של כללות ישראל, לשוב אל אדמת הקדש בכל האופן שיעלה בידנו, להלקט אחד אחד או קבוצות קבוצות, להקים שוממות ארצנו הנשמה, בבנינים, במסדרים, באוכלסין, בחומדיות וברוחניות, בכל מה שהוא מוסיף פעולה וחיים, הכל הוא אחרית ותקוה, הכל הוא סילול מסילת גאולת עולמים והצמחת קרן ישועה, שתוכל דוקא גם לגדום דליגה אלקית פתאומית, „ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אנחנו מבקשים“.

כתוב נא, כתוב יקירי מכל אשר עמכם לטובה ולברכה. ואם עושים הם טובי הרבנים עכ"פ ברעיון איזה דבר לתקומת האומה והתורה בגולה, אני חייבים ומוכרחים להתדומם באמת ובקדושה כפי אותה המדה ויותר שההתדוממות החילונית ברוח גוברת, שהיא מונחת כגולם ומצפה לנשמת חיים. וכשם שהיא מזקת ומטמאה בהיותה לבדה, כן תהי מטהרת ומקדשת, מאידה ומחיה כשתופיע עליה נשמתה, מאור עולם מאוצר חיים. בקולי קולות ובלב אמיץ מלא חיים אמת ואמונה גדולה אנחנו צריכים להתחזק במעוז נשמתא דנשמתא דאורייתא⁶. ואין מעצור לד' להושיע כי לעולם חסדו.

1 ישעיה לד יג. 2 דברים ג' כה. 3 הושע יד ח. 4 שיר השירים ה' ב'.
5 תהלים כט, ד. 6 זהר בהעלותך קנב.

ומשם הם עתידים ליגאל^ז ולעלות, התנערי מעפר, קומי, שבי, ירחם השי"ת
 דיתן בלב חכמי תורה חפץ ועז לעסוק בהרחבה בפנימיותה של תורה, ולהסבירה
 בשפה ברורה, בכל אופן ומליצה האפשרית, כדי שיגלה ויראה אור קדוש ישראל
 באור גלוי ומפולש, עד "יצא כנגה צדקה וצדקתה כלפיד יבער". מובן שראשית כל
 הוא האמץ הגופני והחמרי ובריאות הנפש הטבעית, שהוקטנה והחלשה הרבה יותר
 מכל אצל תלמידי חכמים. וזה בא ג"כ מסיבות של ציורים מוטעים בכל המרחב
 של הדעה הפנימית, ומאפס מעשה וזעירות מחצרי חקלא⁸ עלה קמשונים. ועתה עת
 הזמיר הגיע בעה"י, ובידנו לקרב ולהחיש את גאולה ושעת רצון, אם רק נרצה
 באמת. "וגברתים בד' ובשמו יתהלכו".

הנני חותם בברכה רב עז ושלום, כתוב נא מכל אשר עמכם לטובה ולברכה,
 הכל באר היטב, ושמחני בדבריד הנעימים ויקרים. והשי"ת ישמחנו בכפלים ויראנו
 בישועתו, והי' זה שלום וברכה, כנה"ר ונפש אחיך דבק באהנ"פ מברכך מקודש
 בכל לב ונפש חפצה.

חק' אברהם יצחק חק' הנ"ל

מח

בי"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ז טבת תרס"ז.

לכבוד הרב הגאון המפורסם סו"ה חפארח ישראל מוהר"א בנימין שלזון

שליט"א.

שו"ר, מכתב כ"ג שי' הגיעני, והנה כפי הנראה שידפיסו את הקונט'
 פרי עה"ד¹, להפיצו בישראל לעורר את האהבה למצוה כתיקונה וכמאמרה, שא"א
 בימינו שתצא לאור כ"א ע"י עבודת אחינו ב"י באה"ק ת"ו. אמנם אין צורך שישלח
 כ"ג את הקונט' שתח"י, שכבר השיגו אותו פה אצל בעה"ב אחד. והנני מתענג
 עתה בקריאתו ב"ה, אמנם תמיהני מ"ש כבוד אביו מאה"ג ז"ל, דל"ס אסימנים
 מטעם אין אנו בקיאים בבדיקה, דזה אינו כלל מוחלט, וזמצינו כמה דברים שג"א
 בקיאים בהם, וריאה שנימוחה גם עתה יש לסמוך כד' הפוסקים נא, וכה"ג טובא.
 ועוד אפילו גבי דמים, דמדינא דגמ' כבר פסקו בקיאינ', ואנו סומכין גם עכשו, וכן מש"כ,
 שיש להבחין זה לעז' כ' קמאי' דלא כרמב"ן, ואנו סומכין גם עכשו, וכן מש"כ,
 דמשו"ה עוף טהור א"נ כ"א במסורת ג"כ תמוה, דשם טעמא הוא משום דחיישינן
 לשיטת הגאונים, דסימן דאינו דורס צריך שיהי' עם כלם, וחיישינן דידרוס,
 וזעובדא דהוי', ואכמ"ל. אך אין משיבין את הארי החי זי"ע, ויש מקום לקיים
 ד"ח, וגם שהדברים נסמכים בעוד כמה אשלי רברבי, בסוגיות ובסברות ברורות,
 תחלטת קמאי דקמאי רובן ככולם.

הנני חותם בברכה ואה"ר, כנה"י ונפש דוש"ת מהררי קודש.

חק' אברהם יצחק חק' הנ"ל

7 ראש השנה ל"א: 8 אדרא רבא וזה נשא קכו.

1 "פרי עץ הדור", מכתבי הגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל ועוד גדולי הדור נגד אתרוגים
 מורכבים.

2 נדה כ: ורא"ש שם פ"ב סי' ד' ופ"י סי' ג'. 3 ב"י יו"ו
 סי' קפו ד"ה והרמב"ן כתב. 4 יו"ד סי' פ"ב ס"ב. 5 חולין ס"ב:

מט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד"ז טבת תרס"ו.

מנחם ציון וירושלים ינחם את המשפחה הכבודה והנעלה, משפחת כבוד האיש הגדול בישראל, הרב החכם הגדול, גאון ותפארת עמו וספרותו, מר שלמה באבר זצ"ל, תנצב"ה.

משפחה רוממה ומפוארה, כרעם בגלגל! הרעישנו השבר הגדול, אשר השברתם זה מקרוב, בהלקח מאתכם נזר תפארתכם ותפארת בית ישראל, כבוד אביכם החכם הנשגב ז"ל. אבדתכם, אדונים יקרים, אבדת רבים היא, וצרת לבבכם עד הכלל כולו נגעה. במות עלינו אביכם, הרב הגדול בעמנו ז"ל, נפקד ממנו כח פועל כביר ואדיר לטובת סגולת קדשנו ואוצרות מחמדנו הגנוזים מימים עתיקים. הנה מי יתן לנו תמורתו, ספרא רבא בישראל, סופר ומונה אותיות דברי קדמונינו, מאיר עליהם אור יקרות ומגישם בכלי טהור, גאה ומהודר, לפני כל אלהי תורה וחובבי חכמה, מוסר ודעת בישראל. גדול כים שברנו, אך בזאת ננחם אנחנו כולנו, ובזאת נתחזקו גם אתם, אבלים כבודים, כי כל אשר יכול כח אנוש לעשות, בשקידה, משך ימי שני החיים, עשה באמונה וחרף נפש כבוד המנוח הגדול ז"ל, ומעשיו יעמדו לדור דורים. דברי חכמים כמסמרות נטועים, ויותר חזקים ואמיצים מכל עמודי פאר והטיבר זכרון. חכמת שלמה חיה היא, וחיה תחיה לעד בישראל, וזכרו כיון לבנוק עדי יקיצו וירננו שוכני עפר. ישלם ד' לכם ולכל ישראל נחומים, בנחמת ציון וירושלים. כנפשתכם הנכבדה, ונפש מוקיר פעלו וזכרו של כבוד אביכם המנוח ז"ל, כותב בלב נשבר ומצפה לישועה ונחמה.

הק' אברהם יצחק הק"ח הנ"ל
עבד לעם קדוש על אדמת הקדש, פה עה"ק יפו והמושבות ת"ו

נ

ב"ה, עה"ק יכו, ר"ח שבט תרס"ו.

כ' ידידי הנכבד הרב המופלג הנניד מו"ה דובער מילשטיין נ"י, שלום וברכה.

הגיעני מכתבו היקר, ואשר בעצתי ישאל ע"ד התנהגותו עם בניו, כבר אמרתי לכ"ת בהיותו פה עמנו, ששיטתי היא להתנהג דוקא במדת החסד הגמור עם הצעירים, ולומר להם שיש בנטייתיהם כמה דברים טובים, וכל עיקר טעותם אינו כ"א מה שהם סוברים שהדברים הטובים שהם מרגישים הם נגד התורה, ובאמת הם הם הנם גופי תורה. ע"כ, אע"פ שראוי ליתן להם חופש ללמוד כתב ולשונות וחכמות, כאות נפשם, מ"מ ראוי שהם מצדם יראו את חבתם ליהדות ולמצות, לכה"פ להעקריות והחמורות, שבזה הם עושים חסד ומשפט עם כלל ישראל. וצריך להסביר להם, לפי מדרגתם, שלעשות צדקה נצחית עם האומה, ע"י מה שיגרמו מצדם, שיחיו בקרבה הדברים המקודשים לה מראש מקדם, הוא דבר ישר לכל אדם, ואיש ישראל צריך להרגיש את היושר הזה באופן יותר גדול, מפני שבכל אופן יוכל אפילו היותר ירוד שבנו למצא, שיש לנו איזה הצטיינות מכל העמים

ברחציות, זאת ההצטיינות אין ראוי לכל ישר-דרך לגרום מצדו שתהי' נשפלת, כ"א ראוי לגרום לה חשיבות, ע"י מה שמתנהגים, ביחד עם ההשכלה, הסדרים והחדשים בחיים לפי הזמן, בכ"ז בדרכי ישראל. זאת היא המדרגה הנמוכה מאד, בתכלית השפלות, שכשידברו ההורים אל הבנים על פיה ימצאו להם בהם אזנים קשובות, ואם יאבו בחזק יד להירימם למעלה ממדרגתם, ע"י התלذכות פנימית של קדושה, שהאבות מרגישים בלבבם, לא יתעיל כלל להם רק יו"ק. ע"כ אשרי אדם שומע לעצתי בזה, שבוה יציל את בניו מרדת ויקרבם באהבה לאט לאט לדרכי ישראל, וסוף סוף כשיבאו בשנים יסיבו מעשיהם, ובניהם אשר יולדו יוכלו להיות טובים מאבותיהם. והשי"ת יעזרנו להטות לבב פושעי עמנו לתשובה שלמה, ויחיש לנו ישרעתו באמת, בבא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב.

וע"ד היין הנעשה ברחובות, יוכל כבודו לשתות בלא שום חשש, כי מתנהג הכל בדרך הכשרות.

אחתום בברכה ואה"ד, כנה"י ונפש ידידו דוש"ת באהבה,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל

נא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ח' שבט תרס"ו.

אורך ימים ושנות חיים ארוכים, של טובה ושל ברכה, אורח ושמחה, לכבוד גאון עוזנו וצניף תפארתנו, הגאון האמיתי, שר התורה, סבא קדישא, מארא דארעא ד'שראל, כקש"ת מרן שמואל סלאנס שליט"א.

אחדשה"ט של הוד גאון אדוננו שליט"א בהדרת קודש.

הגני מתכוין בזה כנגד המברכים, בהשתתפי מרחוק בשמחת ציון, בשמחת עה"ק ת"ו, אשר שמחו בצדק בהדות לד' חסדו, ביום ה' העבר, ב' לחדש שבט, ביום אשר בו מלאו לכבוד גאון מרן שליט"א תשעים ואחת שנה, בכל לבי ובכל נפשי הגני מתכבד להגיש את ברכתי העמוקה מעומק לבבי ג"א, להוד רבינו שליט"א, ואקוה שדברי וברכתי, ברכת כהן הדיוט, יהיו לרצון לפני הדר"ג מרן שליט"א, יואל השי"ת, והמעשה אשר החל, להכין יסוד לבנין גדול ונהדר לת"ת וישיבת "עץ-חיים", יזכהו העליון לראות בעיני קדשו את תכלית המעשה, ויזכה ברב שמחה וגיל לברך על המוגמר, על הבית הגדול כהבנות, החל וכלה, לכבוד תה"ק ולכבוד ירושלים עיר קדשנו ת"ו. וימים על ימי אדוננו יוסיף המחיה חיים ב"ה, ויזכהו לראות בבנין שלם, בנין בית מקדשנו ותפארתנו, ובבא לציון גואל צדק במהרה בימינו, כי ימלך ד' על הר ציון וירושלים, וגגד זקניו כבוד.

הגני חותם חברי, היוצאים ברגשי הודות והלל לשי"ת על העבר, ובבקשה על העתיד, להאריך ימיו ושנותיו להיות לנו למאיר עין, ולנושא דגל השלום הכללי על עם ד' וישיבת ציון, בחכמת לבבו ובצדקתו הרוממה, והשי"ת ימלא לטובה כל משאלות לבב גאון אדוננו שליט"א, כנה"ר והגשאה, ונפש עבדו הצעיר, המתכבד להגיש לו את ברכתו באה"ר מלונ"ת.

הק' אברהם יצחק הכהן הנ"ל

נב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט' שבט תרס"ז.

שלוי וברכה לכבוד אחי יקירי ואהובי הרב הג' המפורסם לשו"ת מו"ה דובער הכהן קוק שליט"א, ורעייתו הרבנית תח"י חרעם זרע ברוך ד' לאו"ט.

הגיעני מכתבך היקר, אשר שמחת בו את נפשנו משלומכם הטוב, ואנכי, מרוב טרדא ופיזור נפש באלו הימים מעינים שונים, נתעכבתי יותר מדאי, ואת כת"ר הסליחה. כתוב נא יקירי מכל אשר אתך לטובה ולברכה, בקודש ובחול. מגיסנו הר"י ש' קבלתי מכתב זה לא כבר הוא מציע שאשלח משולחים ביחוד על החזקת ישיבה, ועל סמך זה להביאו הנה לאה"ק. והאמת אגיד, שמחשבה זו, להביאו לפה למגיד איזה שיעור בשע"ת², היתה לפני במחשבה מאו. אך לפי המצב פה קשה לכוון בזה ישיבה חשובה של בחורים, כי עיקר השע"ת היא ת"ת דתשכ"ר, זרק מלמדים אחדים נמצאו לגמ', ואחד אברך מופלג מצויין מפולין למד עם איזה נערים גפ"ת, ג"כ לא בדרך הדגלות. כי הילדים המתגדלים, אותם שהם ראויים להשאיר בני תורה, נמשכים הם לירושת"ו להשיבות והקיבוצים הרבים אשר שמה, כן ירבו, וכבר ט"ז וי"ז כבר הם באים בנשואים ורחיים על צוארם, ואז ודאי א"א להחזיקם כ"א בכוחות גדולים של הישיבות המיוחדות לכך, שנמצאו להן, עסקנים חרוצים בארץ ובחול. ע"כ נמנעתי מזה עד כה. אבל עכשיו נכנס הדבר בלבבי. אבל מספקני אם יעשו חיל משולחים עתה ברוסיה על ענין חדש, וא"כ יהי צורך תחילה לנסות הענין לשלחם בתור משולחים לת"ת שע"ת, במקומות שלא נמצאו משולחים, שהוא כמעט כל מדינת רוסיה, זולת הר"י ראווין בן הרב מראצק ז"ל, שנוסע לקקאז וסיביר, ומעט בפולין ובפט"ב³ וסביבותיה. ואם יהי אפשר להנהיג חשבון מיוחד מענין המשולחים החדשים, לדעת כמה הם מכניסים, ואם תספיק הכנסתם ליסד איזה ישיבה, דהיינו להחזיק לכה"פ איזה מספר של בחורים גדולים, שיהיו ראויים לברכה, ואולי עוד אוכל להוסיף ע"ז את ההתרגלות שע"פ דרכי, דהיינו שיהי' הלימוד של המוסר והיראה קבוע מדי יום ביומו בשעה הגונה, לא בדרך ארעי, ולא בדרך התפעליות לבד, כ"א בדרך לימוד למען השגת תכלית ידיעה ככל הלימודים שבקודש ובחול, אולי יהי' אפשר אז לכוון ג"כ אופן שיבא הוא ש' וליסד עבורו ג"כ לכה"פ איזה מצב מצער לפי ההכרח. אבל דבר זה דורש הכנה גדולה וסבלנות מרובה, ינחנו השי"ת בעצה טובה, ואנכי הנני מוקף טרדות ודאגות, כלליות ופרטיות, ממצב הבית והסביבה, מצורף לחפצי להיות מעיין ומתהלך בגדולות, מה שהטרדא מונעת מזה הרבה מאד. אמנם תוחלתי לד' היא, שיושיענו ע"ד כבוד שמו ויראנו בישועתו.

באלו הימים כתבתי מעט בענין האתרוגים המורכבים, וזה זמן רב שלא עלתה בידי לכתב ענין בקצת אריכות בדבר הלכה, ונתעוררתי שחץ ליתר החששות שיש במורכבים, הלא ראוי לחוש לחלק הלימון שיש בו ע"י תערובת ההרכבה משום ב"ת, דוזה מינא אחרינא, דלכו"ע יש בל תוסיף, ואפי' להסוברים, דכיון דלולב א"צ אגר אין כאן ב"ת, ואפי' אם אגדו ג"כ האגד לא מעלה ולא מוריד.

דהאי לחודי קאי והאי לחודי קאי, אבל כאן, כיון שבאמת העירו רבים, ובראשם בתשו' מוהר"מ אלשיך, משום חסר, אלא שהמליצו ע"ז, דיי"ל כיון דמחובר הוא בתולדה ביחד א"ז חסר, אבל אם היו חותכים את החלק של הלימון, בכל מקום שהוא נמצא, ומפרידים אותן אז הי' באמת חסר. וכה"ג יש בירושלמי פ"ק דערלה, דבעי על הרכבת היתר בערלה, איך הוא לוקה על כזית, הרי צריך לחשוב רק לפי חשבון היניקות, וכהא דאילן שנוטה לחו"ל בגיטין כ"ב, דטבל וחולין מעורבים זה בזה, א"כ עיקר הכשירו בא מצד החיבור הטבעי, שהוא מחובר עם כל האתרוג, וא"כ הרי האגד נצרך לו, ודומה ממש לכמו שהי' הדין למ"ד לולב צריך אגד, וכמו בתפילין, דחשיב ב"ת ב' הנחנקין, משום דבעי זכרון אחד, והארכתי בזה בעה"י היום ברשימה אפינקסי, ופלפלתי ג"כ בענין איסור ב"ת בשאר ימות החג, ולחכם שכמ"ב יספיק הקיצור.

אפשר הדבר, שידפיס שמואל שי', או האגודה "פרי עץ הדר", איזה קונט' ממני בזה, ובאמת יהמה לבי מאד, כי לא הייתי יכול לשער בחו"ל, שלא ידעתי את טיב מטע האתרוגים בזמנינו, איך שכל האתרוגים, שאין עליהם השגחה, הם כמעט בודאי מורכבים, כי סדר הנטיעה ע"פ לימודי הבוטאניק הוא להרכיב אתרוג בלימון דוקא, והאם יש מקום להסתפק שיעשו כן כל הגננים הנכרים, שאין מי שימחה בידם כלל, ואינם נכנעים כלל מהסוחרים שלהם אם ירצו להחמיר עליהם, שהם יודעים שסחורתם היא עוברת לסוחר, אפי' ע"י הרכבה, ועוד יותר כי לענין קיום האילן וחזיקו הוא מועיל הרבה, וכן לענין שמירת הפרי ויפיו החיצוני, והפוסקים שדברו בזה כולם כמעט, ביחוד האחרונים, מפלפלים רק על חשש מורכב, וע"ז הם בונים דיק איך לסמוך על הרוב החזקה וכיו"ב, מה שעתה הכל נשתנה, שאין כאן שום חזקה כלל, כי אילן אתרוג טהור איננו עומד בקיומו כ"א לערך היותר גדול מעשר עד י"ב וי"ג שנה, ומה שייך חזקה ממקומות שקנו שם לפני מאות בשנים, ובאמת נמצאים מיעוטא דמיעוטא אתרוגים בלתי מורכבים, בשכם, ועוד באיזה כפרים ערביים, אבל הם גדלים פרא, ואין להם שום תואר הידור, ובשנים הקודמות היו באמת שולחים מכאלה, ועתה שהורגלו ביופי אתרוגים כאלה אין להם כיום ערך בשוק, רק מהדרים אחדים נמצאים שדורשים אותם, והעולם משתמש דוקא במורכבים, ובאמת גם הכשרים בבירור הם ג"כ מורכבים, אבל ההרכבה נעשית בהם מב' מיני אתרוג, שנמצאים עם פטמות ובלא פטמות וכיו"ב, ועי"ז יכולים הם לצאת ג"כ בהידור לא כמו ההידור של ההרכבה הפסולה כמש, אבל מ"מ ג"כ באופן הגון, אלא שצריך ע"ז טיפיל מרובה לשמירה ולחידוש נטיעות תמיד, ומאד אחפץ שיוזכנו השי"ת שיתפשטו יותר ויותר אתרוגי המושבות, שיש תקוה שע"י הרחבתם יתרבו הנוטעים, ויבואו שנים שתוכל אה"ק ע"י אחב"י לתן אתרוגים בטוחים לכל ישראל, עד שיוזכנו השי"ת לשוב כולנו אל אדמת הקודש לשמח פני ד' אלקינו לפני מקדשו בתנובת ארץ המדה יכוננה עליון.

בנים חביבים ויקרים רפאל ונחום שמר"י שי' לאוי"ט, בכל לבבי אודה אתכם ואברככם עבור דבריכם היקרים, אשר היו לי לשמחת לב, החזיקו בדרככם הטובה הזאת וכתבו לי תמיד, בכל מכתב ומכתב שיכתוב כבוד אביכם אחי הרב שי', מכל

אשר עמכם לטובה, וביחוד מלימודכם הטוב, אשר אקוה שתהיו מתמידים כראוי באהבת תורתנו הקדושה למען תצליחו. וכשנזכה להתראות יחד בשמחה על אדמת קדשנו, ועם כל אחינו בני ישראל חברים, נוכל להשתעשע עמכם בדברי תורה, בתנ"ך ובגמרא, ובספרים קדושים רבים, ותהיו לתפארת ולנחת להורייכם היקרים ולכולנו, בעהש"ת.

אחתום בברכה ובכל טוב באה"ר, כנה"ר, ונפש אחיך דבק באהנ"פ מצפה לעזרת השי"ת וישועתו, בכלל ובפרט.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

נג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ב שבט תרס"ז.

כ' ידי"ג הרב המופלג אוצר נחמד, מו"ה אביגדור דיבלין שליט"א, שלוו וברכה.

זה כמה מכתבים שקבלתי מכבודו, ולא הספיק לי הפנאי להשיבו מפני האהבה והכבוד, ואתו הסליחה, וידון אותי לכ"ז.

והנה אני מלא תודה לכבוד אהובי, על עצתו הנאמנה, ועל גלותו חפצו להיות לי מסייע למלאכת שמים בעניני הדפסה ע"י היראים שבאשכנז. אבל אנכי אינני מסוגל לשום השתדלות, רק מה שיומין השי"ת ברב חסדו ע"י האמצעים המזדמנים במהלך של ההשלמה הרוחנית עצמה. למשל הנני כוסף מאד לכתב ולהדפיס כפי יכולתי, אולי עיי"ז יתן ד' ויכירו איזה בעלי יכולת, שראוי לסייע אותי שאוכל להוציא דברים, שהם אצלי גנוזים בלב או בבית, לאור. אבל להציג עצמי בתור לוחם, בעת שאני אוהב שלוו ורודפו בכל לבבי ונפשי, והנני מכיר שבא"י בפרט אין מקום ודרך להרבות פירודים, אפילו לשם שמים, איך אפשר שאהיה נזקק לסגנון שאינו כרוזי ונפשי. אדרבא, אקוה בעה"י, שבהמשך הזמן יכירו ג"כ גדולי היראים שבאשכנז, שצריך לצרף לדרךם עוד הדרך היותר רחבה ומאירה, שהיא מציאת האור והקדושה הגנוזה במעמקי כל יחיד מישראל, ולהוציאה לאור בטהרתה מכל הגילולים הנדבקים ע"י מגע זרים, ואז יחלו הלבבות להתקרב, ובית ישראל יהיה הולך ונבנה לחיות לגוי אחד לשם ד' על אדמת הקדש.

וע"ד מצב, הנה עצתי היא, שאם אך יכתבו לו ב"ב שיש אופן איך להחזיק את מעמד החנות ע"י ביאת בנו, ודאי אין כדאי לעזוב עסק, שאיך שיהי' התפרנס ממנו כמה שנים. אך אם יהי' אפשר לקבוע בעיר אחרת הי' ודאי יותר טוב, אבל לדעתי רחוקה זו קצת מהמציאות. ע"כ ראוי לע"ד שישאר הדבר כמקדם בבויסק. והנני מבקש עוד הפעם מכבוד ידידי שלא יקפיד עלי על עיכובי לפעמים תשובה אליו. ידע כי אהבתי נאמנת לו כמו אז, ואולי עוד יותר, אבל הטרדות מונעות, וידידי לא ימוד לי כמדתי, ויכתב לנו מכתביו היקרים, המלאים חמדה, לשמח בהם נפשנו הקשורה באהבתו.

אחתום בברכה וכ"ט, כנה"ר ונפש ידידי דוש"ת באה"ר

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

נד

ב"ה. עה"ק יפו ת"ו, י"ג שבט תרס"ז.

לכבוד הרב הגאון המפורסם פ"ה מו"ה אלי' חזן שליט"א, הנאג"ד דק

אלכסנדריא יצ"ו.

זה איזה שבועות הגיעני מכתב מכ"ג ני"ל, ע"ד היין של אגודת הכורמים ברחובות, והשבתי שהכשר שלהם הוא נכון וישר. עתה כתב לי אחד ממנהלי ה"כרמל" במחנה כתר"ה, שאמר לו שהיתה השאלה על יין של ראש"צ. אולי נאבד המכתב, כי לי באה אגרת הקודש דמר רק על יין רחבות. אמנם גם היין דראש"ל הוא כשר כדת של תורה בהשגחה מעולה, והשימור המקומי מוטל על כל רב באתריה שיהי' כדת. אבל מה שנוגע לפה במקומו הנני בזה להודיע למר, שיין ראש"ל גם הוא כשר בלא פקפוק. והנני בזה דוש"ת באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

נה

ב"ה. עה"ק יפו ת"ו, י"ד שבט תרס"ז.

לכבוד הועד הנכבד בקוסינח"ל ת"ו.

כאשר הגישו לפני את שתי הרשימות של תשלומי החיטים להרופא. משל אשתקד, שהיה כפי הנהוג מאז לפי המשפחות, ומה שנעשה עתה מחדש, ע"פ הסדר של הנפשות, ושאלו ממני חות דעתי איך להתנהג. הנני מוצא להודיע לכבודם בזה, שדעתי נוטה בדרך הקרוב לדין תורה, — כי דין תורה גמור קשה להעמיד בעסקים צבוריים, — שיהי' נקבע מעתה המנהג לעשות ביצוע בין שתי הרשימות, דהיינו לחשוב כמה יהי' מגיע על כל אחד לשלם לפי הסדר החדש וכמה נגרע אז נתוסף עליו ע"פ הסדר הישן, ויעמידו הדבר על מחצה, בין לענין גרעון, בין לענין תוספת.

הנני חותם ברגשי כבוד וברכה,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל

נו

ב"ה. עה"ק יפו ת"ו, י"ד שבט תרס"ז.

לכבוד הועד הנכבד ברחובות ת"ו.

באתי כמזכיר, כאשר שמעתי שאחדים מקילים לעצמם באיזה מושבות, לעקור את הגפנים, ע"י נכרים, בשבת קדש. והנה אין מהצורך לבאר לכל בן-תורה, שהוא איסור גמור לעשות מלאכה מפורסמת של ישראל בש"ק ע"י נכרים, ולכל איש אשר רגש היהדות חי בקרבו אין צורך לבאר את העלבון והחילול שיש בזה, וחילול-השם הנצמח ע"י חילול קודש כזה. ע"כ יטיבו נא כבודם להודיע גלוי בשמי, ע"י מודעות, את האיסור לעקור אפילו בקבלנות ע"י נכרים ביום ש"ק, והשי"ת יזכנו לזאת בבנין עם ד' על אדמת קדשו, לנטוע ולא לעקור, לבנות ולא להרס, יראו עינינו וישמח לבנו בב"א.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש, פה עה"ק יפו והמושבות ת"ו.

נז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ז שבט תרס"ז.

לכבוד אהובי הנכבדים יושבי עה"ק עקרון ת"ו, ובראשם הועד הנכבד
הי"ו, שלום וברכה.

מצאתי לנפשי חובה להודיע לכבוד מעלתם את רעיוני לבבי, אשר אולי יהיו
בעיני כבודם כפצעי אוהב, אבל דוקא מפני זה לא אוכל להמנע מזה. חובת מצות
תוכחה מוטלת על כל אחד מישראל, וק"ו על עבד לרבים שכמוני.
שמעתי למגינת לבבי, שנמצאו אנשים במושבה, אשר הרהיבו עז בנפשם
לבוזת את כבוד יד"נ הרב המאוה"ג האב"ד שלכם שליט"א, ואחד מהם עשה מעשה
רב, בקרעו פתקא אחת, אשר הודבקה מטעם כבוד הרב שי', ועוד העיז לדבר, עם
המעשה הרע הזה, דברים שאין כדאי לשמעם. כאשר נודעתי מזה המה לבבי
בקרבי מנהמת לבי צעקתי אי מה היה לנו. היתכן, שבקהלה ישרה באה"ק, כעדת
עקרון ת"ו, ירד וישפל ככה קרן ישראל, קרן התורה וכבוד ת"ח, ונגד איזה ת"ח.
נגד ת"ח מצוין, ככבוד הרב נ"י, המעוטר במדות כ"כ טובות, כ"כ נעימות, ע'
שאים היו נמצאות כאלה, אפילו אצל אדם מן השוק, היה ראוי להדבק בו באהבה
וכבוד אין חקר. שימו נא לבבכם, אחי היקרים, לעמוד בפרץ בזה, וזכרו יראת
השי"ת הכוללת בתוכה ג"כ יראת ת"ח¹, ומורא רבך כמורא שמים². והחוטא
המדבר עתק ישים על לבו, אם חפץ הוא להגן על נפשו מדין של מעלה, שלא ישלש
בו ח"ו, לבא להתרפס³ לפני כבוד הרב שליט"א, לבקש ממנו מחילה בפני אנשים,
וכדרכיב ישור על אנשים ויאמר חטאתי, ושכר ורפא לו, כי אז נאמר בצדק כי
בשגגה נעשה הדבר, ושגיאות מי יבין. ידעתי כמה לא תסבול נפש הרב יד"נ שי'
את דברי אלה, אבל אני מוכרח, מפני תיקון הכלל, שלא להשגיח בזה על רצוני,
היקר לי תמיד. והשי"ת ישפת עליכם ברכה ורב שלום, ונוכה כולנו יחד לראות.
כי תרוממנה קרנות צדיקים על אדמת הק' בישועת ד' על עמו בב"א.
ידידם

הק' אברהם יצחק ה"ק הג"ל

נח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ז שבט תרס"ז.

לכבוד האדון המרומם מר זאב גלוסקין נ"י, שלום.

הנני בזה עוד הפעם להיות כמזכיר לכבוד אדוני, שהכרח הוא לשלם להמשגיח
הר' שניאור את שכרו בעבר, וע"ד המשטר על להבא, צריכים לדרש הנוגעים
בדבר בד"ת, או שיגמרו ביניהם לבין עצמם, איך לחלק ביניהם את התשלומין.
אבל מה שנוגע לתעודת הכשרות, אינני יכול לחפוץ לדעת מסכסוכי הממונות.
שיש בשכר המשגיח. אנכי דורש בדרך רשמי, שהמשגיח יעמד על משמרתו,
ולא ישארו כרמי ארץ אבותינו חשודים באיסור ערלה, — שהוא אסור אפילו
בהנאה, — לעיני כל ישראל, שתורת אלקים ומצותיו חביבה עליהם כנפשם.

1 קדושין נו. 2 אבות פ"ד מי"ב. 3 יומא פז.

פגם זה אינני יכול להניח שיפול, אפילו על משך זמן קצר, על נחלת ד' באה"ק, ואם יניח המשגיח את ידו מעבודתו, בשביל מניעת שכרו, ביחוד במשך הזמן הקרוב לפרס הפסח, שהעבודה מתחלת בתלישת הערלה ובירודה, תוכל להוליד מזה חלילה מבוכה נוראה מאד. יראה כבודו שאני כותב דברי אלה בדמי לבבי, ויחוס נא להרגיע דוחי הסוער ונכאב בתשובתו הרוממה, שאקוה שתשיב לי מנוחת נפשי.

ברגשי כבוד וברכת ד' מציון

הא' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל

נט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ז שבט תרס"ז.

שלוי וברכה מקדוש לכבוד ידי"ג ולבבי גיסי חביבי כאח לי, הרב הגי המצוין סו"ה מו"ה יוסף רבי שליט"א.

מכתבו היקר ומלא ענין קבלתי במועדו. לא הי' שום אפשרות להשיב על שאלה רבת ערך, שהעיד עליה כת"ד ידי"ג שי' מיד.

אמת הדבר, שזה כמה שאני הולך ברעיון לקבע ישיבה מסודרת פה בע"ה. הדבר היה נחוץ ונכבד מאד מאד, אבל גם רבו המניעות. המניעות הנן חשובות ביחוד דוקא, מפני שכבר יש פה המוסד שע"ת, שהוא ידוע בעולם מכבד, ומשולחים נוסעים עבורו, והוא באמת מטופל בהוצאה גדולה. תועלתו גדולה היא ביחס להעמדת תשב"ר בדרך יהדות הפשוטה, בלא עירוב יסודות זרים, חדשים מקרוב באו. אמנם יש ששמירת הישן הקדוש כראוי בזמננו מוכנה לגדור עמה קלקולים צדדיים ג"כ, כי לא כו"ע דינא גמירי בהלכות ציבור לדעת איך לכלכל דבר, שישמר כת הקדושה בחנוך כראוי, ועכ"ז שיהי' ג"כ בלתי-נופל ואולי ג"כ מתחרה עם החנוכים החדשים, המיוסדים על היבשות של טל אורות קדושת תורת אמת ממקור מים חיים, מקוה ישראל ומושיעו ב"ה. ע"כ יש שבמקום של קדושה ואמונת-אמן של חינוך ביראת שמים, ע"י מלמדים שומרי תורה ומצות, שם ישנם ג"כ עזיבות וקלקולי סדרים, שעפ"ר מונעים הם ג"כ את הפיתוח של הרוחניות של מטרת תוה"ק, שאליה הננו נושאים את נפשנו. וזה הדבר נוהג בכל מקום ובכל זמן, וכמעט שא"א לבקש תיקוני סדדים בדרך פתאומי, מפני תרעומת המינים¹ שע"ז אנו בורחים לפעמים מכמה דברים שהם טובים מצד עצמם. אבל גם לזה צריך מדה ומשקל ואיה שוקל איה סופר. בזמן המבוכה ונפילת-הרוח האיומה כזמננו. בכ"ז תקוה גדולה ויקרת ערך נשקפת ממוסד שע"ת באה"ק. על ידו יהי' לנו סכום הגון של יהודים פשוטים, שדאו בילדותם איך מוריהם הגם זהידים בכל התורה, כפי הנהוג בישראל מני אז. ורק מיסוד יהודים כשרים מחינוך פשוט, אע"פ שלא ימצאו בו אותן המעלות הנמצאות בחינוכים החדשים, נוכל לקוות, שיהיה הקבוץ המתגדל באה"ק, רובו ככולו, יהודים כשרים בדרכי דת משה ויהודית, וממילא יהיו ראויים לתן מכחם ג"כ על החדשים המתלקטים, להשפיע עליהם חם של יהדות וקדושה פנימית, שא"א שתמצא כ"א במקום ששם היה חינוך של חרדות לדבר ד' כראוי, ויקבלו מהם כפי האפשרות את המעלות שהובאו מן החוץ, ע"י המתחנכים בצביונים החדשים, עד שתעטר כנסת ישראל שבא"י בבנים יקרים, טובים ושלמים, ששם אבותינו הקדושים יהי' ראוי להקרא עליהם, ויהיו למופת ג"כ בעולם.

ולכה"פ באופן לא גרוע בכללותו מתכנית הקבוצים הטובים שבמדינות היותר חשובות ביחש למצב הישראלי בגולה. כדי לקרב הענין מצדנו. מחויב הדבר שפה תהיה ג"כ ישיבה הגונה, כדי שהכבוד הרוחני יהיה יותר מוכרע, וכשיצא לפעול על הצדדים היבשים שלנו בהמשך הזמן תהיה עמו ג"כ חשיבות הגונה, וזכות יקרא דאורייתא, שהיא בע"ה רטיה גדולה לכל מחלה כללית. אבל כאן השאלה עומדת איך מיסדים? קופת המוסד שע"ת היא דחוקה, ואין קצבה לזה לומר עד כאן יספיק בריח. א"כ אם יתוספו משולחים, הלא יכנס הכל בקופה הישנה, ומאין ניקח הוצאות חדשות. כי המוסד, ככל המוסדות שאה"ק, הוא מסובל בחובות מרובים, וכשמזדמן דיוח חפצים המנהלים ראש-לכל להקל מעליהם את סבל החובות. ובאים תמיד בטענות שהן צודקות, לפי התכונה הסותרית. כן אני מבין את המצב אפילו בלא נסיון עדיין. אמנם תרופה אחת יש ע"ה, להתנות בתחילה שהכסף, שיבא מהמשולחים החדשים, לא יכנס לרשות הגבאים במחולט, ולפי החשבון שלהם כן תעלה ההוצאה על הישיבה בע"ה. אמנם יתוסף משא חדש עלינו, שהרי המנהלים לא ירצו לתן מקופת הת"ת באופן סתמי על ההוצאות של היסוד המחודש כלל, וד' יודע אם יעלה בידנו ע"י המשולחים להרבות הפירות עד כדי הטפול של החזקת איזה קבוץ חשוב. אפילו אם יהיה בהתחלתו רק מעשרה בחורים חשובים. ג"כ יהיה צריך לעלות ערך קרוב למאה רז"כ לחודש, ושכר הר"מ לזה עוד לכה"פ ארבעים רז"כ לחודש. צריך לחשוב, כי גם אחר ההשתדלות המרובה, ודאי קרוב הדבר שיחסר מזה הסכום. ע"כ אינני רואה דרך לזה, כ"א ע"י סבלנות של חיכוי זמן. אם נמצאים שדר"ם הגונים שיחפצו לנסע, יואל נא כתיב להודיעני שמם וערכם וכמה הם, וליחד לכ"א חבל ידוע במקום ששם עדיין לא נמצאו משולחים ישנים, ואח"כ אנחנו צריכים לחכות משך איזה חדשים מהתחלת עבודתם, וכאשר נראה שיש ע"מ לסמוך, נוכל בעה"י להתחיל בהתחלת העבודה, דהיינו לקרא איזה סך של בחורים חשובים, העולים בערכם יותר ויותר מהילדים שלומדים גם עכשו גפ"ת אצל מלמד חשוב בתורה, בחריפות ובקיאות, אבל הם במדרגה בינונית, ולא נוכל להניח עליהם תואר בני-ישיבה במובן חשוב, וזה אקוה מאד, כי אם רק תעלה בידינו בע"ה ההתחלה הקשה, ילך הענין ויתגדל. ולא נעלם מכבוד ידידי חפצי מני אז, ומה גם עתה על אדמת הק', שיהיה קבוץ קבוע ששם יהיו קובעים שיעור הגון על כל הלימוד הנוגע למוסר ויראת שמים בדרך לימודי תורי, בדרך עיון ושינון, בבקיאות ובחריפות. רק מזה, ממוסד כזה, נוכל לקוות תשובות גדולות על המוני השאלות העומדות על הפרק זה ימים רבים, ואולי ג"כ דורות, בעניני ישראל וא"י, ועל גביהם שאלת קיומה של תורה והשפעתה. אם להדעות הברורות לי יתחברו ג"כ ענינים מעשיים, שהם יותר טובים כשיבאו ע"י הכרח, שאז הנם יותר ניכרים לפנינו שמעשה שמים הם, "נורא עלילה על בני אדם" ¹אז יוכל המוסד שהוא חשוב הרבה ביותר מצד מקומו, מצד היותו בא"י, ובשוב החדש, שהוא צריך להיות הולך ומקבל השפעה של קדושת אמת הראוי לערכו. להיות הולך ומתגדל בע"ה למעלה גדולה וכוללת. הכנות של רישומים יש בו, אבל מוקטנות. יש בו עתה ג"כ מחלקה ללימוד מלאכה. זהו דבר חדש, שהרהבתי ע"י להרשימה

1א תהלים ס"ו ה, וע' בראשית רבה פ' פד.

לתקנו, ובע"ה בהמשך הימים ישא את פריה, שיהיו לנו על ידו המון בעלי מלאכה ואנשי השוק, שלא יביטו על דרכי היהדות כ"גויים גמורים", כפי מה שהדבר עלול להיות מתהלך אם לא יקורב כלל החינוך המעשי של אנשי השוק למחיצה שבה ת"ח שרויים ומתהלכים עכ"פ.

יוכל להיות, שבהמשך הזמן אדפיס אי"ה קובץ, שיודיע לרבים את חפצי לבבי בנידון זה כפי היכולת, ומזה ג"כ יש לקוות, שתהי' תועלת להסכמת הציבור שבחור"ל ועזרו ע"ז באהבה, עד שיוכל להיות שע"י הטבה של בנין אי"י ימשך ממילא שיוכל כת"ר ידי"נ שי' ג"כ למצא בזה איזה מעמד, ולכה"פ כשתהיה התחלת תועלת ניכרת ע"י המשולחים החדשים, נוכל לכתב לכת"ר שיבא לע"ע לברו, עד שיתכונן הדבר בע"ה ונוכל לשלח ג"כ אחרי ב"ב שיחי'. זאת היא עצתי ומחשבותי, הדורשת עמה סבלנות וחפץ פעולה תדירית, לא בחפזון ולא בב"א, ו"מתון ומתון ד' מאה זוזי שויה"2. והשי"ת יפתח לנו פתחי תקוה, לטובת עמו וארצו, ולהרמת קרן תורת חיים ותורת אמת בארץ חיים, ויזכנו להיות מהבונים והעושים בפורעל חפץ עליון בעולמו.

עכשיו הנני עסוק זה כשבועיים בכתיבת קונטרס ע"ד האתרוגים, בענין גודל ההידור של אתרוגים מושגחים בכלל, הבא ע"י החיקור של עומק ההוראה של פסולם של המורכבים, שהם לפי האמת רובם ככולם של כל האתרוגים שבעולם, ויוצא מן הכלל, מהאתרוגים שהגננים עושים בהם מסחר, המה רק אתרוגי אחינו ב"י שבמושבות אה"ק. יש בו ב"ה הרבה ענינים יקרים בעומק הלכה, ועדיין אני עומד באמצע כתיבתי. יזכני השי"ת לגמרו בכי טוב, ולהוציאו לאור עולם לזכות הרבים ולכבוד אה"ק ת"ו.

דברי כת"ר בהערותיו הנחמדות מאירים ושמחים הם. אמנם לע"ד נראה, דיסוד ההבדל שבין לכתחילה בדיעבד בהנאות הוא יסוד עיקרי מה"ת, לא כמו בכל מקום שנמצא שבדיעבד מותר שגם לכתחילה הוא רק מדרבנן, דלא מצינו שנה עה"כ לעכב כ"א בקדשים, כמבואר בדברי רבנן קמאי ז"ל. והיינו שהרי מהתורה אסור לקנות דבר בעד איסורי הנאה, שזהו ג"כ הנאה, רק לד' הרמב"ם רצו קצת לומר דייחשב קנין שלא כדהנ"א, וגם לרעתו ז"ל אין הדבר ברור, כמבואר במ"ל ה' יסוה"ת הידוע, אבל סוגיין דעלמא ודאי הוא דהקנין בשביד איסורי הנאה זהו איסורו. ואעפ"כ בכל איה"נ, שאינם תופסים דמיהן, אח"כ מותר ליהנות, וכמו בחמצן של ע"ע³ מפני שהן מחליפין. ע"כ גם באיסור הנאת כילוי דתרומה, ודאי אפילו אם יהי' לנו דבר שהנאתו אחר בעורו הי' ג"כ אסור לכתחילה לכלות ע"ד ליהנות, שזה מסרה תורה רק לכהנים, אך אם כבר כלה אז באיסורי הנאה ישנם צדדים לאסור, דעכ"פ דומה הדבר לקנין, ובתרומה דרק משום גזל הוא אסור למוכרה וליקח דמיה, ולא משום איסור הנאה שבה, ע"כ לא שייך בה איסור אח"כ. ע"כ מה דתלה כת"ר איסורא דשריפת חיטין לחמם חמין בישראל בהא דתוס' שבת⁴ דשמן פת ותבואה חשוב יותר בעין בשעת שרפה מעצים, לע"ד הוא ללא צורך, דאפילו היו דומין לעצים הי' אסור לכתחילה לשרפם, ע"ד ליהנות מהם, שזהו איסור הנאה של כילוי. וגם אני לא הייתי מתיר לכתחילה לכלות

את הטבל כדי ליהנות ממנה אח"כ, זולת מה שכתבתי שעדיין לא נגמרה מלאכתם והגרעינים לענין שמנם, ולא נעשו טבל, וקודם גמ"ל מותר בהנאה ש"כ, דמותר להאכיל לבהמה אפי' אכילת קבע, דחשיב ארעי, ולאחר שבא גמ"ל כבר נפסלו וכלו, דכה"ג בטבל גמור ובתרומה גמורה ה' מותר בדיעבד ומהני הכא לכתחילה. אין דעתי פנוי' כעת לעסוק בעיון זה כראוי, ע"כ א"א לי להאריך.

יוכל כת"ר לשער בעצמו כמה לבבי חושק שכ' וכל אהובינו שי' יהיו עמנו יחד על אדמת הק', רק שיומין השי"ת בטובו את האמצעים של הכרח. ובודאי בכל האפשרי אחשק בכל לבבי שיעלה כת"ר אל הקודש במקדש האפשרי, כדי שנהי' בחסדי עליון ב"ה ביחד לצורך עיונה של תורה וחפצי שמים הגדולים ונשאים, שמדמנים ב"ה בארץ חמדה. ועליו ב"ה אשליך יהבי, כאשר עד כה עזרני, ויט לי חסד ורחמים במדה טובה מרובה ב"ה, אשר לא פללתי, כ"א מאוצר מתנת חנו, כן יוכני ג"כ ברחמי לימים הבעל"ט ללכת בתומי בחקרי תורתו, ובינת יראתו ואהבתו, ויאמץ זרועי הדלה להוציא אל הפועל עצות טובות ומחשבות טובות על עמו וארצו, למען שמו הגדול ב"ה ולמען עמו ונחלתו.

הנני חותם בברכה ואה"ר. אבקש מאד מכבוד אהובי גיסי רחימי שליט"א, שלא יפל לבבו ולא יתעצב מפאת מצבו הדחוק כעת. נקוה לשמו ית', כי יפתח לנו פתחי ישועה ואורה, ואם יתמהמה מעט נחכה לו, כי קרוב ליראו ישעו. והי' זה שלו' וברכה באה"ר, כנה"ר ונפש גיסו כאח לו דבק באהבה מלונ"ח.

הק' אברהם יצחק הק"ק הג"ל

ס

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ק"ג שבט תרס"ז.

אזון נכבד רב ערך מר זאב גלוסקין נ"י, שלו' וברכה.

יחולו ברכות על ראש כבודו, על אשר הרגיע רוחי במכתבו הנכבד, בדבר השגחת הערלה. אמנם כן, סוער ונכאב היה רוחי, והיה לי ע"ז יסוד נכון, בצדק ראוי לי לחשוב, שבשאלה הנוגעת למצב הכשרות ראוי לדרש ג"כ את דעתי קודם שמחליטים אותה. ת"ל חס אני הרבה על ממונם של ישראל, ואם אך ימצא לנו איזה דרך איך להקל העול, ודאי לא אכביד בשביל טובתו של יחיד את העול של הרבים. והנה יוכל להיות שיצא הדבר אל הפועל להשיג משגיחים פרטיים בכל מושבה, אבל אינני יודע אם הרבה ריוח יהיה בזה. השכר שיצא על היחיד הקבוע יהיה לפי זה נחלק ליחידים רבים, ולענין עצם הזהירות, גם אפילו לענין הריקלמה של הכשרות, ודאי יותר טוב שיהיה המשגיח איש שעיקר עסק שלו היא ההשגחה. אמנם אפילו אם נוכל להוציא הדבר לאור, להעמיד משגיחים פרטיים, צריך הדבר הכנה גדולה. ראשית הנני עומד לימינו של המשגיח ר' שניאור, שאם יסלקוהו מפני החסכון לא יהיה גרוע הוא מכל פועל שסלקוהו, שנתנו לכ"א מהם איזה סכום בתור פרס. וזה העוסק בעבודת שמים, שיסוד העסק תלוי עליו גם במעמדו החמרי, ודאי איננו גרוע מיתר הפועלים המסתלקים. ושנית, צריך שהר' שניאור ימסור את הפנקס, שרק על ידו ועל פי סגנונו אפשר לנהל בקרת בטוחה בעניני הערלה, וכל משגיח פרטי יהיה צריך להוציא רשימה על פי פנקסו, ולהתרגל בעבודת ההשגחה על פי דרכו. וקודם שיתברר לי, שישנם משגיחים כאלה, שיוכל

לבבי לסמוך עליהם, לא אוכל להסכים על סילוקו של הר' שניאור. ע"כ הנני מצפה להתראות עם כבודו, בעת אשר יקח מועד לכבדני בביקורו, ונברר הדברים באופן היותר נאות לטובת הענין, ששנינו כאחד דורשים אותו לטובה בלא לב ולב.

ברגשי כבוד וברכת ד' מצינן

הק' אברהם יצחק הק' הנ"ל

סא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ו שבט תרס"ז.

לכבוד ידידי הרב החכם הנכבד מוהר"ד פרומקין שליט"א, עורך ה"חבצלת".

אבקשו למע"ה לשום דברי מכתבי אלה כצורתם בעתונתו הנכבד. כאשר החמירו חז"ל בעונש של שמיעת זילותא דצורבא דרבנן ולשתוק, כידוע מעובדא דר"א בר"ש בפי' השוכר את הפועלים, ע"כ הנני בזה למחות גלוי, לפני כל עם ד', וביותר לפני אחבי' היושבים באה"ק, ואחינו האשכנזים שוכני העיר אלקהירא במצרים, על כל הזילותא האיומה אשר הרהיבו עז לעשות, מנהלי העדה האשכנזית בעיר הנ"ל, להרה"ג ר' אהרן מענדל הכהן רבם, היושב זה כמה שנים על כסא הרבנות בעירם. וכאשר ראיתי את כל הטענות של אנשי ריבו, שנדפסו בה"חבצלת", אפילו אם היו הדברים אמת כמו שהם, גם אז הי' רק מקום שזקני הרבנים וגאוני הדור שי' יעירו את אוזן הרב הנ"ל, לתקן הנהגתו על להבא, באופן שיתרחק מלזות שפתים, ולא חלילה לשפוך דמו עבור זה ולקפח מחיתו, שהוא מעשה אכזריות שאינה ראויה לבני ישראל, רחמנים בני דחמנים וק"ו שאין ספק בדבר כמעט, שקצת גיוס יש בזה, ובמקצת הגיוס די להפך מאיזה משגה קל, שיוכל לצאת לפעמים גם מגדול וכשר שבאנשים, לחטא נורא ואשמת דם, ומי כאחינו ב"י מנוסים בתוכנן של עלילות שקר. ע"כ הנני אומר בגלוי, שחובה גדולה וקדושה מוטלת על מנהיגי העדה הנ"ל, להשיב לדבם הרה"ג רא"מ נ"י את כבודו, ולפייסו כראוי ברבים, אם הם חפצים לצאת ידי שמים. וידעו שצורבא מרבנן קוב"ה תבע ביקר' ², ואקוה שיקבלו דברי אלה בע"ה בשביל טובתם בבא וגם בזה, כי אין מקיפין בחילול השם ³. ובטוח אני במדת טובו וסבלנותו של כבוד הרה"ג ר' אהרן מענדל הכהן רב דקהלת אשכנזים באלקהירא הנ"ל, שישלח לאשר חטאו כנגדו, כשיראו את חרטתם ע"ז, כמדת ת"ח אוהבי שלו' ומרבים שלו' בעולם ו"ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישרים אתו", ויעמוד על כנו ומשמרתו בכבוד הראוי לו, כאשר הי' עד כה, טרם התחוללה סערת המחלוקת. והשי"ת יפרש על עמו את סוכת שלומו, והאובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים יבאו להשתחות בהר הקודש בירושלים בב"א. והי' זה שלו' על ישראל ועל רבנן ועל העוסקים עם הציבור לשם שמים, כנפשם היקרה ונפש חותם בברכת שלו' על ישראל ועל רבנן,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

אב"ד דפה עה"ק יפו והמושבות תובכ"א.

סב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ק"ט שבט תרס"ז.

לכבוד האדונים הנכבדים חברי ועד העיר, פה עה"ק ת"ו, שלוי וברכה.

אדוני ואחי היקרים, הנני מוצא לנפשי חובה, לעורר את רוחכם הנכבד, בדבר העבודה הקדושה, שמשמרת הכבוד שלכם דורשת כעת מאתכם. עניני עיה"ק ירודים הנם מאד כעת. בידכם, רק בידכם, תלוי עתה גורל העיר, עירנו הק', שלבד ערכה הצבורי, הפרטי לנו, יש לה ערך גדול באומה. אל נא, אדוני היקרים, תסגו אחור מפני איזה מכשולים, אשר אולי תפגשו על דרככם בראשית עבודתכם. אם רק תאבו להתועד יחד, כחק אסיפות הועד, יעלה בידכם, בע"ה, לסדר כל הענינים המסובכים בעירנו באופן הגון ורצוי מאד. מצדי הנני ממלא את ידכם להעמיד ע"פ יושר לבבכם, אשר אמצא אותו נאמן לאושר עיה"ק ת"ו, גם את הענינים הנוגעים למצב הכספים של הרבנות, ויתר השאלות הדומות לזה הדורשות פתרון. רק אל תרפו את ידכם מהנהגת העדה, ביחוד בימים הללו, מי פרס הפסח הקרובים, שמרירות גורל אחינו האביונים נוגעת היא לכל איש, אשר לב האדם ורוח ישראל חי בקרבו.

חזקו ואמצו, והי' ד' עמכם לכונן את מעשיכם לכבוד ולתפארת.

ברגשי כבוד וברכת ד' מציון,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל

סג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ראש חודש אדר תרס"ז.

לכבוד ועד חמועצה לבנין חיקב ברחובות ת"ו, שלוי וברכה.

שמעתי שמקבלי בנין חיקב חפצים לבנות בשבת¹, והנני למחות ע"ז בכל תיקף, כי אין ע"ז שום היתר כלל, ואפילו בדיעבד אם ח"ו יעברו ע"ז יהי' ערעור גדול על חיקב בשביל זה. והנני בזה מעוררם לטובתם באמת, שימנעו אותם מחילול ע"ק, והשי"ת יצוה ברכתו עליהם ועל אדמת קדשנו בכלל.

ברגשי כבוד וברכה,

הק' אברהם יצחק הנ"ל

סד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ג' אדר תרס"ז.

שלוי וברכה לכ' ידידי הרה"ג החכם הנעלה מר שמואל אלכסנדרוב שליט"א.

שמחתי בדבריו היקרים. אין הזמן גרמא כעת להרהיב העיון והדרישה בדברים הנעלים של נושאי המכתב, והנני בזה רק למלא חפצו היקר להודיעו מקבלת מכתבו הנכבד.

כבר אמרתי במכתבים, שמצדם של יחידי הסגולה אין אנחנו יודעים הבדל

בין עם ולשון ו"נכרי שעוסק בתורה ה"ה ככה"ג"1, וכבר אמרו חכמינו הראשונים „נקבל פני פילוסופוס חברנו"2. אבל מה שאנו דורשים בשבחה של כנסת ישראל בכלל, הוא על דבר הסגולה האלקית הנמצאת בנשמת האומה בכללה, וממילא היא מתגלה ג"כ בכל יחיד באיזו צורה מיוחדת, ומקרא מלא הוא: ונפלינו וגו'. והחופש הגמור שלנו הוא, שנהיה מרימים ראש בגלוי להתפאר באהבת כנסת ישראל, החקוקה בנשמתנו פנימה, ואין לנו להכחיש אהבה טהורה זאת, לא מצד כל הגיון מדעי, ולא מצד כל חסידות קוסמופוליטית. כשנהיה יונקים מבארנו, באר ישראל, יהי' לנו כל, גם חסידות, גם דעה, ובהרחבת הדעת של עשירות פנימית נשקיף על כל הככר האנושי, להתכבד בחיל של חלקנו באוצר הכלל ושל חלקנו המיוחד שאין לזרים יד בו. — הללו את ד' כל גויים, כי גבר ע' חסדו. והי' ז"ש וברכה מהררי קודש, כנה"ר ונפש ידי"ע מוקירו ומכבדו.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

סה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' אדר חרס"ז.

אדון נעלה מר זאב גלוסקין נ"י, שלי.

קבלתי מכתבו הנכבד עם הטשיק. ממוצא מכתב כבודו הנני מביין, שבשנתנו ס"ז גם האסיפה מסכמת שלא תעשה שום התחדשות בנוגע למשמרת ההשגחה, כאשר הוא באמת דבר נמנע, אפילו אם יהי' אפשר לסגנן את הדבר באופן אחר, לצאת אל הפועל בזמן קצר. א"כ צריך שבשנה זו ודאי יקבל הר' שניאור את שכרו כמקודם. ובכן אקוה, שמעתה לא יהי' בזה כל עיכוב. אמנם על להבא, הנה הסך ששלח כ' ע"פ הטשיק להוצאות הענין, איני יודע כלל על מה להוציא כסף, ובכלל איני רגיל בעניני כספים והוצאות חשבוניות, ע"כ לא אוכל לקבל תח"י את הסך הנועד לזה. אם יהי' הענין דורש, שאעשה בשביל כך נסיעה מיוחדת למושבות, הלא ישלחו עגלה, ואיזה הוצאות עוד יש כאן. ובענין השכר של משגיחים מקומיים, אם אראה שהדבר אפשר, גם זה הלא נוגע הוא להיקב כמו שכרו של המשגיח הכללי דעכשו. הנני משער שהאסיפה חושבת שאפשר שיהיה הדבר מתנהג ע"פ משגיחים מתנדבים מיושבי המושבות, אבל דבר זה א"א, „אסיא דמגן מגן שוה"1. ההשגחה צריכה לעבודה וטורח גדול, וא"א לסמוך בענין עקרי כזה על נדבות מתנדבים. בכלל צריך הצעד הזה עוד מתינות מרובה לבד כמה שהדין דורש, אל נשכח כי עינים רבות מבני אדם ג"כ צופיות עלינו, וכל עילה בכשרות אם רק יהי' לה איזה בית-אחיזה, תוכל לפגם, חלילה, פגם גדול במצב העסק, וביותר לכבוד של ארץ-אבותינו, החביבה לנו כנשמתנו. עיני נשואות לשמים, שיתקנו ד' בעצה טובה מלפניו בחסדו ית'.

ברגשי כבוד וברכה,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

1 בבא-קמא לה. 2 מס' דרך-ארץ רבה פ"ה.

1 בבא-קמא פ"ה.

סו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ח' אדר תרס"ו.

לכ' האדון הנעלה מר זאב גלוסקין נ"י, שלר.

הגיעני מכתבו הנכבד.

אינני מסכים על סילוקו של הר' שניאור בשום אופן. עכשו טרם שנוסד סדר של השגחה בטוחה אחרת, וטרם שאני יודע איך יוסד הענין. לא לכורמים המשפט להתערב בעיני איסור והיתר, כ"א לעומדים ומיוחדים ע"ז. שאהי' אנכי המחפש את המשגיחים, והעוסק בתשלומין שלהם, זה הוא דבר שא"א. אפילו ליום א'. אינני איש של כספים ועסקי ממון כלל. ע"כ יטיב נא כבודו להודיעני, איך לשלח בחזרה לידו את הטשיק, ע"י איש בטוח, כי איני חפץ לשלחו ע"י פאסט.

הנני שונה בזה לכבודו את האמת המדה, שאם יעמד הר' שניאור בסילוקו, ומשגיחים אחרים א"א שיסודדו בלא סיוע שלו כלל, כי יסוד הידיעה של נטיות הערלה בנוי הוא ע"פ רשימות הפנקס שתחת ידו, אז כל הכרמים בכלל אינם מוחזקים בכשרות, וחלילה חלילה לנו להביא את כרמי ארץ-אבותינו למצב השפל הזה, שיהי' איסור ספק ערלה רביע עליהו.

הנני חותם ובלבבי אש יגון נורא יוקדת, אך זיק תקוה זורחת, כי נוכל לתקן עוד בעזרת צור ישראל, אשר עיניו בארץ חמדה, ברגשי כבוד וברכה,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

סז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"א אדר תרס"ו.

לכבוד ידידי הרב הגדול מו"ה יוסף הלוי נ"י, שלו' וברכה.

אחרתי דברי מפני הטרדא, ואת כ' הסליחה.

עוד לא אדע תשובת ה' גלוסקין ע"ד ענין המשגיח. כפי הנראה שנהי' צריכין לעמוד נגדם בחזקה בזה, השי"ת יעזרנו. ענין הכלאים לא אדע אם נוגע להיקב. כי כפי הנראה לא נמצא חשש מחודש לכלאים, אצל בעה"ב אחד, יותר מבכל השנים, כ"א ע"י סמיכת הגבולים שבין אחד לחבירו. א"כ אפילו ימצא מי שיזרע אצל כרמו של חבירו, יאסרו רק הזרעים ולא האילנות. רק הענין מצד עצמו צריך השגחה, מפני המכשול שבעצם האיסור של מעשה הזריעה, ובאיסור הזרעים, אבל ליחש זה להיקב לא יתכן לפי"ה, רק אם יש חשש ג"כ שאצל היחידים יחודשו כלאים.

והנני בזה דוש"ת.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

סח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ז אדר תרס"ז.

לכבוד הועד הנכבד דמושב קוסטינה¹ ח"ו.

ע"ד השו"ב, הרב ר' שמואל יונה נ"י, כבר אמרתי לכבודם בהיותם אצלי, שכתובת כתב-אמנה עם הועד לא תגרע את כח החזקה של השו"ב כלל, ואם יש להם איזה סכסוכים בעניני החיובים, שעל הקהילה להשו"ב או להיפוך, יהי הכל ע"פ ד"ת. אמנם למען תהי' הנהגת הועד שלמה ומכובדת, הנני מסכים שיחתום השו"ב על הכתב של שטר-האמנה שיעשה הועד, ואם יולדו איזה סכסוכים בעצם הפרטים של השטר יגישו הרבנים לד"ת.

בין כה וכה לא יגרעו שום דבר מהשו"ב, לא משכירותו ולא מהדירה וכו"ב, שהתחייבו לו מאז, ובין פסח לעצרת הבעל"ט יגמרו את הענין ע"ד הכתב. והשי"ת ישיכן ביניהם שלו' אמת.

בכבוד וברכת ר' מציון.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

סט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ער"ח ניסן תרס"ז.

ברכה ונחמה, אורה ושמחה, מהררי קודש ישלח צור ישראל לכי ידי'ע הרב הגאון המפורסם נזר תפארה פ"ה, כקש"ת מוהר"א בנימין קלוגר שליט"א. שלו' שלו' בכפילא. הגיעני מכתב כ"ג שי', ושמחה ויגון נפגשו בלבבי. שמחתי לראות מעשי אצבעותיו ולדעת משלומו הטוב, ולבבי נשבר לשמע האסון אשר קרהו מפטירת חתנו הרה"ג ז"ל. יגדור השי"ת את פראותיו ופראות עמו ב"ה, ולא יוסיף עוד לראבה, וחדות ר' ואור ישע ימינו ב"ה תעודדו, ותשגבהו חיל לאורייתא לאוי"ט, כחפץ לבבו הטהור.

וע"ד האתרוגים, אשמח מאד שגברא רבא ככ"ג שי' יתן ידו עמנו לעדור בלא לב ולב¹, להחזיר עטרת המצוה ליושנה. כי בעוה"ר עד כה כמעט שמצות אתרוג כהלכתה הולכת ומתבטלת, מפני המורכבים המתרבים על פני כל רוחב הארץ, ואין איש שם על לב, בימי הגאונים בעלי הקונ' פעה"ד², ובראשם כ' מרן אביו מאוה"ג זצ"ל, הי' רק ספק וחשש מורכבים, ועתה נהפך הכל למורכבים, ואי אפשר להעמיד את המצוה על כנה, כ"א ע"י מטע אתרוגים באה"ק, ע"י אחינו עובדי אדמת הקודש, העומדים בחסדי השי"ת תחת פקודתי, ומי אשר לו לב קדוש ונאמן לשם השי"ת ואהבת מצוותיו ב"ה, ואהבת אה"ק בוערת בלבבו, שלא יחפץ להיות משמיע לדבר הגדול הזה, לפעול בכל עז שישבו עמו ר' לקנות אתרוגים כשרים מגנות אחינו באה"ק, ובעז"ה גם ממני הצעיר הולך ונדפס בזה קונ' הגון ב"ה³, יזכנו השי"ת לראותו כלול בהדרו, ולהיות מחובר לטהורים, צדיקי וגאוני עולם, לרומם את קרן אדמת קדשנו ולחונן קיום מצוה כמאמרה, ואחתום בברכה ואה"ר,

הק' אברהם יצחק ה"ק

1 באר טוביה.

1 דברי הימים א, יב לג. 2 קונטרס "פרי עץ הדר", נגד אתרוגים מורכבים.

3 "עץ הדר".

ע

ב"ה, עיה"ק יסו ת"ו, ה' ניסן תרס"ז.

יצוה צור חסדו, על איש חסידו, ידידי ורחימי הרב הצדיק מארא דרזין
מו"ה אלתר נח הכהן שליט"א, וכא"ל ירום ונשא וגבה מאד, ברום מעלה
בקודש סלה.

מכתב כת"ר, הכתוב ע"י נאמן ביתו ידידנו הרי"ם הכהן נ"ל, וכן סכום
הכסף, שילוח ראשון ושני, נכון בא לידינו. ומאד ישמח לבי, בהודות לד' כי
טוב, כי כפי הנראה הנה החל אור ישראל ב"ה להגיה חשכנו, וחשק אהבת בנין
אז"ק וישובה, אשר החל לפעם את כת"ר ידי"נ שי' אשר רבים יהיו עמדו בע"ה.
ושלמים מעם קדוש, שלמי אמונים, הנם דבקים באהבת אמונת קדש בכת"ר כראוי
ל' גם הם יוסיפו אמץ להעשות אגודה אחת, להגדיל פעלים בישוב ארץ חמדת
עולמים, ע"י קדושת אש קודש, להבת קדושת אור אלקי ישראל ושם קדשו ב"ה.
שלוה עינינו נשואות מאז ומקדם, ונקוה בעזה"י לעמוד על ימין כ"ק כת"ר ידי"נ שי'
בכל הפרטים.

וכרמים גטועים יש לקנות, ב"ה, במסיבי עיה"ק ת"ו, וכן אם נעשה, ע"י קיבוץ
לצדיקים, יקב לתוצאות יין כשר ומהודר מאה"ק, יש דרך לנטע כרמים חדשים
ולקנות קרקעות חשובות בעה"י, וכן ביתר עניני ישוב אה"ק יש כר נרחב וגדול
לפני צדיקי אמת וקדושי עם קדוש להגדיל ולהאדיר, ואשרי כת"ר, שבו בחרת
ההשגחה העליונה, ע"פ המון מסיכותיה ויסורי הצדיקים שעברו עליו, להיות ציר
שלוה לקחת חלק גדול בבנין ארץ חמדה, ובהרמת דגלה וכבודה, אקוה, שזכתא
דא"י תהי' מעטרת את כת"ר בעטרת קדש, בנצח יהוד, על ראש צדיק כת"ר יחולו,
ועל גביהם הגבה למעלה ממקור הברכות יתברך, ויבוסמו בבוסמין דברכתא ואשר
כבוד חזיים, ונהורא מעליא בשמחת קרבת אלקים אמת עדי עד, כל המחזיקים בידו
ומסתופפים בצילו, צל החכמה ודעת ד' ב"ה, תלי"ת על הטוב אשר עמנו, זכותא
דא"י וזכות התורה ועבודה תמה של אבותינו, גדולי ישראל ז"ל, יעמדו לנו, לזכות
להיות ראויים להתענג על טוב ד' באדץ חיים, באור יקרות וטל אורות², בב"א.

מצב אחינו ב"י באה"ק ת"ו הולך ואור בעה"י, עין בעין אנו רואים, כי
בא עת לחננה, הארץ הנשמה הולכת ונבנית, ירושלים עיה"ק הולכת ומתפארת,
ב"ה, בבנינים נחמדים ע"י אחב"י, הבאים לשחר פניה ולבקש שלומה ופארה,
רואים אנו, כי הנצנים נראו בארץ, כח אור קדוש אנו צריכים להעיר עתה, מבית
ומחוץ, להוסיף חמדת עם ד' לארץ חמדה, וקדושתם של ישראל כשחר פרוש על
ההרים מאיר אורה, באור נוגה מזוהר ארץ-צבי על כל נאות יעקב, לקרב קץ
נחמה, ולרחם אום לא רוחמה, ובמקום אשר יאמר להם לא עמי אתם, יאמר להם
בני אל חי, הגיע זמן לכל עבדי ד' לנחם את ישראל, לשמח לב עגומים בנחמת
ציון וביסוד אתחלתא דגאולה, המתגלה ומתראה בבנין ארץ בית חיינו, יהי' נועם
ד' את כ"ק מר ידי"נ שי' ומעשה ידיו יכונן, ויהי' בעזרו ליסד בציון אבן בחן
פינת יקרת³, ויחד עם עוד אורות ומעשים גדולים ויקרים יצורף להגלות הוד

1 זכריה יד, פסחים ג.

2 ישעיה כו יט, כתובות קיא;

3 ישעיה כח טז.

והדר על הררי קודש. חמדת צבי ישראל. להיות לגאון עולם משוש דור ודור, כדבר ד' הנאמן. הנוהג בחסדו כל דור. "אמר שומר אתא בוקר" 4. והי' זה שלו' וברכת ד' מארץ חמדה והררי קודש לכת"ר וכא"ל. כנה"י ונפש ידי"נ קשור באהבתו ודורש"ת ושלו' כל אשר לו וכל המסתופפים בצילו באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

יודיעני נא בפרטיות מכל ישועת ד' אשר עליו. הכל מפורש ושום שכל, כי ד' הטובה בע"ה. ואמטי ברכתא לידיד חמיד הר' ישראל משה שי'. הנאמן בעבודת הקודש לעדור בלב טהור.

ידידו הדוש"ט הנ"ל

עא

ב"ה. עה"ק יפו ת"ו. ער"פ תרס"ז.

אורה ושמחה, שלו' וברכה, לכאמור הרב הגדול מלא תו"ר וכל חמדה מו"ה שלמה זלמן הכהן שליט"א. ואמי מורתי היקרה וצנועה מנבית מרת פנא זלטה תחי' לאו"ט, ואחיותי היקרות ונחמדות, מבנות ציון המסולאות, מרת רוחמה תחי', עם ילדיה הנעימים והאהובים שליט"א, ומרת פרידא בתי' תחי' לאו"ט. וכבוד חמדת נפשי דיתב בתוונא דליבאי¹, כי גיטי כאח לי הרב המאוה"ג עדיו לגאון ותפארת מו"ה יוסף רבי שליט"א, וכא"ל יתברכו בכס"ט, ודודתנו היקרה מרת חייטא תחי' בכ"ט, יתברכו כולם עדי עד, ברכת שמים מעל, וכל משאלות לבבם לטובה ימלא צור עולמים ב"ה, עוסר ישראל בתפארה ואוזרו בגבורה, המשביע לכל חי רצונו ית"ש.

שלו' שלו' וברכה מהררי קודש.

אמנם אי אפשר כדיום לצאת ידי חובת מכתב ארוך, כראוי ונכון לפי חפץ לבבינו, מפני דת היום הקדוש וחובת הכנת קדושת קבלת ליל התקדש החג, זמן חירותנו הבא עלינו לטובה, ביתרון אורה וקדושה שמחה ועז חופפת עליו בהר קודש אלקינו ב"ה. ועם כל מכאוב לבבנו על בית מקדשנו השמם לעינינו, ועל בני מלכים ושרי קודש, עם אלקי אברהם, ההולכים כעבדים על האדמה הטובה, ארץ הכרמל, המלאה הוד והדרת עולמים, על מקום גאון עזנו וצניף תפארת מלכותנו. אבל לא נוכל ג"כ מהתעלם מנצוצי אורה וברקי זוהר, המתנוצצים כאבני נזר הנה והנה על אדמת הקודש. הלבבות הנדכאים של כל הקהל הגדול, ההולך וגדל ב"ה מנפוצות יהודה, הבאים מארבע כנפות הארץ, להאחז ולהנטע על גבול ישראל, הנם ג"כ מלאים תקוה ונחומים, ובעומק הנשמה הרגשת כבוד מונחת, כי חשכת הגלות תחל להתפור, ענניה השחורים והאפלים ילכו ויקלשו, משביבי אורות אשר יעלו ויראו מאהלי יהודה, קרני שחר הולכים ומתפשטים בהסתר ובגניזה, עומדים הכן לקול מבשר ואומר "שובי, שובי השולמית", כי פקד ד' את עמו ורעה כרמל ובשן כימי עולם 2. כח החיים והבנין, עז הידידות לארץ חמדתנו, המתגלה מדי יום ביומו ביתרון חיל ועז על אדמת הקודש, כשהוא מתיצב בחזון לעומת השממון והיגון.

4 שם כא יב.

1. נדה כ: 2 מיכה ז יד.

שהיו מלאים עד אפס מקום בכל נאות יעקב בהרי יהודה וערי הקודש, הם יתנו לנו סימנים נאים, מרהיבים דעת ומפיקים נגה לנפש נענה, העטופה ביגון קודר על שבר בת עמנו, החומרי וביותר הרוחני הגדול מני ים, אשר רק אויד חיי נשמות של נחלת ד' יהי' לרפואת תעלה, להזיל טללי אורות מקודש על גופות נשברות ועל נשמות שוממות.

ההרגשה הקדושה הזאת, שלכבות למאות ולאלפים מכל פזורי ישראל, אשר נקבצו אל ארץ חיים, הנם חשים בלב ברוח אומן ובטחון נמרץ. נותנת היא מעטה הדר ולוית חן ונעם על מועד החג הקדוש, ביחוד ליל התקדש חג זמן חרותנו, זוהר עליון ויפעת נוגה קדש, שרק על אדמת הקודש יוחש ויוודע. יזכנו צור יעקב ב"ה, לחזות מהרה בחדות קדש כולנו יחד, וכל עם ד' הוא כולו יחד, בשמחת ארץ חמדה, וגאולי ד' ישובו, וגאולת עולמים מהרה תופיע לעינינו בימינו, וראה כל בשר כי פי ד' דבר, והלב המלא אהבה נאמנה לאהובי נפשנו, הורינו היקרים עט"ר שיחי' וכל יקירינו שי', משתוקק מאד לישועת ד' הכללית והפרטית, לזכות לחברת נועם כל מחמדי לבבנו, בנפש עליזה ושמחה, על ארץ חפץ, מתעורר הוא ביותר לכל עת חג ומועד קדש, והוא מוצא מנוחה בתקות ד' לימים הבעל"ט, ומאד יקשה לבאר בזמן כזה את כל מחשבות לבבנו בשום שכל וחשבון, אשר הננו אסירי התקוה, שיר ד' בחסדו הגדול, אשר החל להראות אותנו, תעשה זאת לימים יוצרו, ע"כ יהיו דברי מעטים, בברכת שלו' וברכה לכ' הודי היקרים שי' ולכל אהובינו היקרים הי"ו, כנה"י ונפש בנם עבדם חותם ביראת הכבוד וברכה נאמנה, ואחיהם דבק באהנ"פ ודוש"ט כה"י,

אברהם יצחק ה"ק

אהובי גיסי הה"ג שי', יודיענו נא כת"ר מכל אשר עמדו, ואם איזה דבר חידוש יש במצבו לטובה, והרעיון ע"ד המשולחים, אם אפשר להוציא אל הפועל. הדברים צריכים חיזוק, והשי"ת יהי' עוזר לנו.

הנ"ל

עב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, י"ג ניסן תרס"ז.

לכבוד ידי"נ הרב המאוה"ג, חו"ב סוע"ה, אוצר תו"ר, מו"ה אברהם מרדכי גאלדין שליט"א, שלו' וברכה וכ"ט.

מכתבו הנכבד, בצירוף נדבתו של היקר ר' אלי' ניעפאמנישצי נ"י הגיעני, ע"י כ' מר חמיו הגביר הנכבד שי', ונמסרו למקום אשר שולחו, והנני שולח בזה לכת"ר את מכתבי הקבלות.

ואפריון אמטי למר ידי"נ שליט"א על דבריו היקרים, אשר רבות חכיתי לראות מעשי אצבעותיו. כי מאז הי' אתנו לא זזה חבת הקודש, מאהבת תורה ויראת שמים, הספונה באוצר לב ונפש של כבוד אהובי שליט"א. מקרב לבבי תמיד, ומדי דברי בו זכור אזכרנו באהבה נצחת.

יודיעני נא כפעם בפעם משלומי הטוב, ושלו' תורתו, ושלו' כלל אחינו שבגולה. השי"ת יאיר להם באורו, ויתן בלבם אהבת אש קודש לארץ חמדתנו, ויתגברו בכל חילם ומאדם לעלות לאדמת קודש, ולקבע דירתם ועסקיתם על

הררי קודש, אשר שם צוה ד' את הברכה לעמו עדי עד. ובוה בודאי יפתח לנו פתח גאולה וישועה, ושפע אור פדיון ממרומים יאיר לנו, כפי רבות התעוררות מעשנו בפועל, לכוונן אגודת ישראל על האדמה הטובה אשר נשבע ד' לאבותינו. כי רק מציון ומקודש ישלח לנו עזרו, ורק בירושלים תהי' ישועה לישראל, מיד ולדורות. וחובת כל ת"ח, וכל גבר ירא ד' באמת, שלא לחוש ולא לשקוט, ולעורר ישנים, לבשר אהבת ציון, וחבת ארץ צבי, לאחינו המדוכאים כבושי גולה, ומצדיקי רבים אלה ככוכבים לעולם ועד יזהירו, כי הם הגה הגם שושביני דמטרוגיתא. זו כנסת ישראל, האומרים לבת ציון קומי אורי, שובי אל עריך אלה, שובי ואל תתחמקין, כי ברא ד' חדשה בארץ, ופקד ד' את עמו, ושמרו כרועה עדרו, ואבני נזר מתנוססות על אדמתו, ידעתי בטהרת לבב כ' ידי"ג, כי יעמוד הכן ברוח ד', המופיע מתורת ד' אשר בלבבו, לאמץ חילים ולעודד לבבות למען עמנו וערי אלקינו.

והי' ז"ש וברכה בכל מעבדו, ורב שלו' לו ולתורתו, כנה"י ונפש ידידו עז מברכו מלוג"ח.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

עג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, (אייר תרס"ז).

ישאו הררי קדוש שלוש רב, בריות גופא ונהורא מעליא, לכבוד ידידי הרב הגדול בתורה ויראה, טהר לב וזך רעיון, מו"ה יעקב משה שליט"א חרל"פ.

שחרני כת"ר להסכים על מעשהו הטוב, אשר החל לעשות, לתן שם עולם, להאי נהורא יקירא ועילאה, אשר האיר בעיר קדשנו ירושלים ת"ו, כבוד הרב הגאון הקדוש והטהור מוהר"ר צבי מיכל זצ"ל, שעלה למנוחות בשנה העברה, ונגנז האור הגדול, לדאבון לב כל אשר זכו, אם מעט ואם הרבה, להנות מאורו. וכאשר הגאון הצדיק הלוי היה אור גנוז וסתום, כי כל מעיניו שם, כל ימי חייו עלי אדמות, להיות מצניע לכת בענוה, הגדולה מכולן, אשר על כן רובי תורתו, בעומקה של הלכה ובאוצר חיים של גנוזי תורה באגדה ויראה, הנם חתומים ומונחים בכתב יד קודש, ולא ראו אור הדפוס. וכאשר זכה כת"ר להיות מתלמידיו הנאמנים, ומשותי בצמא את דברי קדשו, הוא היודע שכמהה מאד נפשו של אותו צדיק ז"ל, שיאירו דבריו המאירים לאמתה של תורה ויראה על פני תבל, ע"כ קבל עליו את העבודה הקדושה, לסדר כתבי קודש אלה, חמדה גנוזה, ולהשתדל בהדפסתם, לזכות את הרבים ולהחיות לדורות עולם את שם הארי החי, הגאון החסיד המחבר זצ"ל. והנה מי לא ירגיש ויחוש את כל הטוב, אשר יעשה בזה כת"ר בישראל, להוסיף אורות חדשים, מאירי עינים, באור תורת אמת, שיצאו מפי קדוש עליון בקדושה, בטהרה, ביראה, באהבה, בענוה ובחסידות. אשרי חלקו, שוכה להתדבק בטהור וקדוש, ולהתבסס מריח בשמים של קדושת חקל תפוחין קדישין², של תורת אמת לשמה, הנובעת ממעין חיים של צדיק כביר הגאון הקדוש זצ"ל.

1 ירמיה לא כב. 2 רות א ו. 3 ירמיה לא י. 4 זכריה ט טו.

1 עבודה זרה כ; 2 זהר ויצא קנא—ב, ויחי רכז;

והנה הקדים להוציא לאור דבר קטן, לפתח פתח ביראת ד' ראשית דעת³, מכתבים אחדים שכתב הצדיק ז"ל למיודעיו, שמבין שורותם יצהירו^{3א} עומק דעת, יראה ואמונה, קדושה, אהבה וענוה, כל חמדת קודש לתורה ולעבודת ד' באמת. גם עטר את החוברת בדברי שכל ודעת, אשר רשם בהם בקצרה את תולדותיו של צדיק עליון זה זצ"ל, ברשימה קצרה מעט מהרבה, לתן איזה מושג לדור, להציץ בגדולת ערכו, ובקדושת יראתו, תורתו ועבודתו, באופן נאה ומתקבל, שיהיו מקובלים וערבים, כדי שיהיה אפשר גם לבני דורנו, וביותר לת"ח הצעירים, העוסקים בתורה ובעבודה, לגשת אל הקודש, ולקלוט זוהר אור ממקור הקדוש והנורא העולה למעלה גבוהה, רם ונשא מאד. גם ע"ז יודוהו כל ישרי לב וכל ידאי ד', הצמאים לדברי קודש, השואפים להשביר צמאם מאורם של צדיקים, יברכוהו ממקור לבבם על האוצר הטוב, הגנוז בחוברת הקטנה בכמותה הזאת, אשר תגיש לפניהם, וזכות הרבים תהי' תלוי' בו.

אף שמסופקים אנו מאד, אם ימצא לנו בדורנו, החלש בגופו ובנפשו, אנשים רבים אפי' בין הנחשבים ליחידים הסגולה, אשר יוכלו לבור להם את דרך הקודש של אותו צדיק ז"ל, שעיקר דרך הפרישות, והסיגוף הנלווה עמה כפי מדתה, היא משובחת רק כפי אותה המדה של האורה העליונה של עונג ה', של זיו החכמה העליונה ושפע האהבה בתענוגים הנמשכת ובאה עם יראת ד' האמתית, יראת הרוממות הרצוי', הבאה ביחד עם החכמה והענוה, ע"י העסק בתורה לשמה, בצירוף שמירת דרכי קנין תורה, שסדרו לנו חז"ל הקדושים בפרק קנין תורה. והאור הזה העליון הממלא את הנשמה הפנימית עז וכח, זיו חיים וחירות אמת, הוא דוחה באורו הגדול את כל הדאגות והטרדות, ואת כל התביעות, של חיי החומר השפלים, שלב בני האדם מלא מהם, וצדיקים קדושי עליון כאלה, המועטים בעולם, הנה הנם מגיני הדור ומעמידים העולם כולו בזכותם, ומאורם לנו אור. וזה היה, כפי הנראה, שאיפתו ומגמת פניו של קדוש ד' הגאון החסיד ז"ל. אבל מי שלא גברו בחילו בקדושה עליונה כזאת, ולא עמלו בחכמתה של יראת ד' וקנין אהבה, וכל המדות הטובות שהן דרכי ד' באמת, המביאים לקרבתו ב"ה, בדבקות אמתית, אם יפנו להם אל צורת העבודה העליונה מצד מראה הפרישות הנראה ממנה, וירבו בתענויות וסיגופים, והלב ריק ומצטער על כל הסבל הרב אשר הניח עליו, לא יועילו מאומה, לא לנפשם ולא לדורם. ועליהם אמר "הכוזרי" במאמר שלישי סי' א': "עם מיעוט החכמה הקנויה, והעדר החכמה ההיא הטבעית, מי שהכניס עצמו להנזר בפרישות, כבר הכניס עצמו ביסורין, וחולי נפשי וגשמי, ותראה עליו דלות החללים, ויהיו סבורים בני אדם שהיא דלות הכניעה והשפלות, וישוב נאסר מואס בחייו, מפני קיצתו במאסריו ומכאוביו, לא מתאותו לבדידות, ואיך לא יהי' כן והוא איננו דבק באור אלקי שימצא בו צוות הנביאים, ולא הגיע לחכמות שמספיקים להתעסק בהם ולמצא עריבות בהם". אמנם צדיק נשגב כהגאון הקדוש ז"ל, וביחוד על אדמת הקודש, ובעיר הקודש מקום גיא חזיון ירושלים תובב"א, בנפשו הגדולה דרך על במתי עב, וכאחד החסידים הראשונים, אשר מנשרים קלו ומאריות גברו לעשות רצון קונם וחפץ צורם, זכה לאור הקדושה והטהרה, לנעם

נעימת מתיקת עבודת ה' הטהורה. ולמרות כל תעניותיו הרבות וסיגופיו, אשר ברוח ד' אשר עליו מצא את לבבו הקדוש ישר לצרפם אל החסידות האמתית, שהיתה שמורה וערוכה בנפשו הקדושה, הנה עמד טעמו בו, ביתרון גדול והפלא לעשות חיל בעומקה של הלכה, בכח נפלא בחריפות ועומק הדעת בסברא זכה והרחבת הלב, מפני כי רוח ד' עמו ומשמיא זכו ליה להוסיף אומץ, בגבורה קדושה, מפני שהיו כל אלה ההדרכות משוערות לפי מדת עז הקדושה הפנימית ונעם ד' המענדת לבב, שהיתה מתגברת בקרבן, ע"י עמל התורה והעבודה התדירה, וע"י צירוף העסק הקבוע מדי יום ביומו בתלמוד היראה והמוסר ובחלק גנוי סתרי תורה של אור הזוהר וספרי חכמת האמת, שבהם הגה כל ימיו, שכל אלה הרחיבו את דעתו וקדשו את נשמתו, ויעטרוהו בתפארה ובאור גבורה.

ע"כ אנחנו חלושי המזג, נגועי הטיול ומוכי הבטלה⁴, כשנשתוקק להתרומם מעט משפלותנו לארח חיים למעלה למשכיל, להתדמות, כפי היכולת המצערה, לצדיקי אמת, ע"י חלמוד ממעשיהם ותולדותיהם, מדבריהם שהם הם זכרונם לעד, — ראשית מעשינו צריכה להיות להאיר עלינו באבוקת אור הדעת, להיות קבועים בהיכל הקודש של חכמת תלמודה של תורת היראה והעבודה, מפי סופרים ומפי ספרים, ולהשתדל לעלות ממדרגה למדרגה, בשכל טוב ובנעם מדות יקות ומקובלות, למצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם, להברות את גופנו החלש והנדבא, ולהחיות את רוחנו הכהה והנדבא, באור שמחת חסד עליון, הזרוע באור תורה בכלל, והמפולש וגלוי ביותר בזוהר הפנימי של תורת אמת, בחכמת היראה והעבודה, בין בצדדיה הגלויים לשכל האדם, המצויים בכל ספרי העבודה והנלוים אליהם, מגדולי דור ודור, ובין, וביותר, בצדדים הכמוסים והחבויים, המתגלים כמציץ מן החרכים לכל אשר נדבה רוחו לקרבה אל הקודש, לדרוש ד' ועזו, לא בדרך ארעי, כ"א בקביעות וסידור מדי יום ביומו, "תמידים כסדרם", עד אשר יערה עלינו רוח ממרום, ואור שלווה פנימית ושמחת אמת, בחדות אור תורה ועבודה תמה, תאיר בלבנו, ואז נמלא כח ועז, עד אשר אם נמצא נכון, בדעה מיושבת, לצרף אל דרכנו איזה ענין של פרישות וסיגוף, יהי' כפי המדה והמשקל של שקל הקודש, שלא יפעל כ"אם לטובה על מצב הגוף והנשמה יחד, וזן עליון והוד תפארת אור תורה יגיה תמיד לנו כל מחשכים, ובכל אשר נפנה נשכיל ונצלח, ומעיונות מים חיים של תורת אמת בגמרא וסברא, בהלכה ואגדה, בדרכי שלום ואהבה, באהבת ישראל ואהבת ארץ חמדה, אשר עיני ד' אלקינו בה תמיד, וחמדת כל ישראל אליה, ישטפו ויעברו כל משכיות לב, ומנחל מלא חכמה וקדושת אמת של קדושי עליון, קמאי ובתראי, ומהם ממי פלג מלא אורה של חכמת וקדושת הגאון הקדוש המחבר ז"ל, נשתה לרויה להשיב נפש, ונזכה להיות ממזכי רבים, ולהרים בכבוד קרן תורת ד' תמימה, וקרן הוגיה ועמליה בטהרה על אדמת הקודש, לעיני כל חי, ויתקדש שמו הגדול ב"ה על ידנו מהר קדשו סלה.

וזכות הגאון החסיד המחבר ז"ל יעמד לכת"ר, וכל המסייעים להפיץ אור תורתו וקדושתו בעולם, להוסיף להם שנות חיים טובים ואור שמחת ד' ונעמה, בהצלחת אמת ובאור ישע ופדות עולמים. ונזכה לראות באור ד' על ציון, בשיבת

בניה לתוכה בשמחה, וקרנות צדיקים תרוממנה בירושלים⁵ עיה"ק, ובצמיחת קרן ישועה, ישמח לב מבקשי ד' ויחי לבכם לעד.
כנה"י ונפש המדבר לכבוד תורת אמת וקדושת צדקת הגאון הקדוש זצ"ל.
שהופיעה בהר הקודש קדוש משכני עליון.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק
 עבד לעם קדוש על אדמת הקדש פה עה"ק יפו והמושבות תובכ"א.

עד

ב"ה.

לכבוד האדונים הנכבדים מנהלי היקב בראשון לציון ת"ה, שלוו.

הנני בזה להודיע לכבודם את אשר נגמר אצלנו ע"ד יחושם אל הר' שניאור משגיח הערלה.

(א) הר"ש מחוייב להביא את ספרי הרישום של הנטיעות לפקידות היקב. ע"י הרב ר' יוסף הלוי, משגיח היקב.

(ב) פקידות היקב מחוייבת למסור ליד הר' שניאור העתקה מדוייקת, מאושרת ע"י הר"י הלוי, מספרי הרישום.

(ג) בעד הכרמים שיתחיל בעבודה, כל זמן שעוד לא נגמרה העתקה משוכללת, יהיו הספרים המקוריים עצמם ביד הר"ש.

(ד) שכירותו של הר"ש על שנה זו, מניסן העבר עד ניסן תרס"ח הבע"ל, הוא עשרים וחמשה נאפ'. מזה יקבל עשרה נאפ' כעת, וחמשה-עשר הנותרים בחודש תשרי הבע"ל.

(ה) על הר"ש מוטלת ההשגחה על כל חכרמים שיש לבעליהם איזה יחש להיקב, ולא יותר מזה.

(ו) אחר הזמן של ר"ח ניסן תרס"ח הבע"ל אין לה"ר שניאור עוד שום תביעה על היקב, ולא רשות לעכב את ספרי הרישום, אם ימצאו אז תח"י, כ"א למוסרם להיקב ע"י הרב ר"י הלוי.

והנני מוצא לנכון להודיע לכבודם החלטתי זאת.

ברגשי כבוד וברכת ד' מציון.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל

עה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ב אייר תרס"ז.

אדון נכבד מר זאב גלוסקין נ"י.

הנני שולח בזה לכבודו מכתב שקבלתי מאגודת הכורמים ברחובות, שהם באים בקובלנה על הסינדיקט של היקב הכללי. מובן הדבר, שטענות כאלו צריכות הן לתשובה ולעצה, אם להתפשר עמהם בכי טוב או לברר את הענינים ע"פ ד"ת. ואנכי עם כל חפצי להיות פועל מסייע עם כל האחים הבונים את אה"ק, ענינים רבים הנם מתרחקים ממני, מסבת דעת הקהל שנמצאו בקרב המפחידים מפני השפעת הרבנות, מבלי דעת אותה, ובזה הם חוטאים, — הגורמים הללו, — חטאה גדולה להתקדמות ישוב אחינו על אדמת הקדש, במנעם ממנה כח פועל חשוב כזה של

הרבנות המרכזית הלאומית שבישוב החדש. איך שתהי' הסבה, אבל אנכי הנני רחוק מידיעת כל תוכן המצב, הגורם להסכסוכים שבין האגודה שברחובות ובין היקב הכללי. ע"כ יראה נא כבודו את הדברים האמורים במכתבם של הראשונים, ויכבדני בתשובתו הברורה.

ברגשי כבוד ובברכת ד' מציין,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל

עו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, סיון תרס"ז.

שלוי' רב וברכה מקדוש לכבוד הרב הגדול אוצר תורה עושה אורה מארא

דרזין מו"ה שמעון צבי¹ שליט"א.

יקרת ימין כת"ר הגיעני, בצירוף הספר היקר "קול מבשר". ורב גיל מלאתי לראות ולשמע, כי פקד ד' את עמו, וקול דודנו ב"ה דופק בעיר עז לנו ירושלים עה"ק ת"ו, להעיר ולעורר את האהבה לאחוז בעץ החיים בשקיו דאילנא מלגא², וכי נתחברו חבורי טהרה כינוס לצדיקים לעסוק בכל יום תמידים כסדרם בחכמת האמת, אשר מברק אורה וזהר נגהה יצמח קרן גאולה וישועה. בכל לבבי אקרא בהודות והלל לד', אשר נתן כזאת בלב יקירי יחידי סגולת עיר הקודש. ואשרי כת"ר, אשר נפל חבלו בנעימים, להיות זוכה ומזכה את אחיו עמו, להלהיב לבבות קדושות וטהורות ולחזק ידים רפות, בספרו הקדוש קול מבשר הנ"ל, לקבע למוד קבוע בגנוי תורת אמת.

והנה זאת צריך למודעי, כי אף שאמת נכון הדבר, שאין שיעור וערך למעלת ההוגה בדברי אלקים חיים, בספר הזהר וכל הגלמים אליו, ובדברי חכמי אמת וביותר בכתבי האריו"ל הברורים, ואע"פ שלא בא עדיין למדה זו להבין בעומק העיון את יסוד הענין, ודילוגו עלי אהבה³ וסוף הכבוד לבא⁴, כי ע"י העסק התמידי יגלו שערי אורה ופתחי חכמה לכל הולך בתם בדרך ד', אשר חמדה נפשו לקרבה אל היכל מלך הכבוד חי העולמים ב"ה, וע"כ ברוכים יהיו כל המתנדבים לעסוק בחכמה אפילו שעה או שתיים ביום מדי יום ביומו, אף שעיקר יסוד עיונו ולימודו יהי' ענינים אחרים שבמקצעות התורה, איש איש כפי עבודתו וחפץ לבבו, בתורת ד' חפצו⁵, ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ויחשב כאילו עומד הוא כל היום תמיד בחצרות ד' ומשכנותיו ברזין דאורייתא. מ"מ על יחידי הסגולה, הנגשים אל ד' לעורר לבבות יקרים לעזרת ד' בגבורים, החוכה והמצה לקרא בגרון את אשר דברו חכמי אמת, הראשונים כמלאכים⁶ זי"ע, כי כל חכם ותמים לבב, אשר ימצא בנפשו הכנה ותשוקה לאור חכמת האמת הברה והגנוה, יהיה משתדל לקבע בה עיקר עסק תלמודו, כדי שיזכה באמת בכתרה של תורה הפנימית, ועתים ושעות יקבע למקרא משנה ותלמוד, לפוסקים הלכות ואגדות, ואז יעלה ויצליח ויזכה למאורות גנוזות. בפרט אלה החכמים אשר זכו לעצה וזקנה, מבני חמשים וששים ומעלה, שכבר מלאו כרסם לחם ובשר⁷, מלחמה של תורה⁸ ובשרא דתורא⁹, בפלפול

1 הורוויץ, מחבר ספר "אור המאיר וקול מבשר" ע"ד למוד חכמת הקבלה. 2 הקדמה ב' לתקוני זהר. 3 ע' פתח אליהו, שם. 4 שיה"ש רבה פ"ב. 5 ע' נדרים סב. 6 ע"ו יט. 7 רמב"ם ה' יסוה"ת, פ"ד ה"ג. 8 חגיגה יד. 9 ע' בבא קמא עב.

וסברא, להם קול ד' בכח קורא עת לעשות לד', להגביר חילים במלחמות. ספר ¹⁰א להוציא לאור תעלומה וחמדה גנוזה, וכאשר כמעט א"א לזכות לאור הצפון במוחא סתימאה¹⁰ כ"א לפי מרבית ערך גדולת היראה והאהבה וטהרת המדות, בכללן ובפרטן, ע"כ גם העסק הפשטי בכל ספרי אגדה, מחכמת המוסר והיראה וכל ספרי תיקוני המדות והדיעות, לרבנן קדישי¹¹ קמאי ובתראי, חובה ומצוה שיהי' העסק בהם שגור וקבוע, בבקאות הגונה ושכל טוב, למגמר ומגרס ועיוני, וכפי ערך גדל האוצר הטוב של יראת שמים הטהורה, כן ירבה הון עתק של סתרי תורה, כי ד' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, אמנם הצעירים לימים, או אשר ימצאו בעצמם כבדות ומיעוט חשק למאור הפנימי, עליהם החובה מוטלת לפחות, שלא לגרע חק דבר יום ביומו לשיעורים שעה ושתיים בכל יום לחכמת האמת, ואז בהמשך הזמן תהי' דעתם מתרחבת, ושפע הצלחה יחול על הגיונם גם בגופי תורה, וכח פלפולם ישגא ויגדל ברעיון זך והרחבת דעת, וכל אשר יוסיפו ימים ושנים של חיים וטובה, כן תבא בהם האהבה וחבת הקודש הפנימית, כאור אש שלהבתיה, וידבקו בעץ החיים לשבת בצילו לאבל פריי וטובו, ויאירו אור חדש מציון בספרים יקרים ומוזהרים, לרומם ולאדר לפאר ולעלה את הדרת כנסת ישראל ורוח ד' אשר עליה, בהיותה יושבת על אדמת הקודש ממקום אשר אור העולם הופיע, ואשר עתיד להגלות באור יקרות¹¹ לעיני כל העמים בימיו ד' רוממה, חזקו ואמצו אנשי קודש, עבדי אדון כל הארץ ב"ה, יגבה לבבכם בדרכי ד', ותנו כבוד לתורת חיים, ומטל חרמון שיורד על הררי ציון יצוה ד' עליכם את הברכה, וחיים עד העולם¹² יתעוררו, זרוע ד' כימי עולם¹² ודורות קדומים, כי לא ינום ולא יישן שומר ישראל, ואני ד' ראשון ואת אחרונים אני הוא, והי' זה שלום וברכה ממקור הברכות, כנה"י ונפש דורש"ת ושלום כל לימודי ד' אשר בעיר תפארת עזנו ירושת¹³ ביחוד המתנדבים לרומם קרן¹² בדעת ד' אלקי ישראל בארץ חיים.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקדש פה עה"ק יפו והמושבות תובב"א.

עז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט' סיון תרס"ז.

(להרש"ט גפן ז"ל).

באה"ר אדר"ש ידי"ב הרה"ח שי'.

עיני כת"ר יראו את דברי הבן הנחמד¹ שי', ורב דבריו הנם מכוונים למחשבתו.

אמנם בדבר הפרוגרמה, ודאי חפצי גדול להרבות אור הדעת הכללי בין יחידים סגולה, המצוינים בתורה ויראת שמים של אמת, ועל אדמת הקדש ביחוד, ועיקר-

¹⁰ א' ע' מועדיקטן כה: הקד' תיקוני זהר פיקודא רביעאה. ¹⁰ זהר שלח קסא: האזינו רצ"ב. ¹¹ ע' פסחים קיג: ¹¹ ע' זכריה יד ו, פסחים ג. ¹² ע' זהר האזינו רצו: ¹² א' ע' ישעיה נא ט. ¹² ע' דברייהמים א' כה ה.

¹ א' ע' אגרת הרמב"ם לתלמידו ר' יוסף ב"ר יהודה.

המטרה צריכה להיות, שיהיו לנו ת"ח מובהקים באמת כשנים קדמוניות, וכאשר באמת במובן הרחב של דעת התורה נדרשת לה כל חכמה חשובה, וגם מדומה, ע"כ הגנו צריכים להראות דרך לפני תופשי התורה העתידיים, איך להשתמש בכל ידיעה לשכלולה של הגדלת התורה. למטרה זו ראוי שנסדר הפרוגרמה של הלמודים בקצת ביאור בתוכן של כל לימוד (מהלימודים שאינם מפורסמים אצל ההמונים), ולהראות על איזה מקצע שבתורה הנם משמשים להרחיבו ולבררו. ואע"פ ששלמות האנושי מצד עצמו הוא ג"כ דבר טוב ורצוי, מ"מ אין לנו להתבוסש בהסכמת גדולינו מעולם, שהיו להם כל החכמות לרקחות ולטבחות לתורה: כי רק בזה נוכל להעמיד חכמים שיקראו חכמי ישראל באמת, אבל כיון דנחת לפירודא אז הדברים לוקחים להם צורה זרה, וכשמטערים בזה עוד יסודות מוסריים בלתי-טהורים, אז אין שיעור לעוצם הסכנה. ע"כ הגנו צריכים מאד להחזיק בכלל זה העתיק, שכל החכמות כלולות בתורה, במובנה האמיתי והרחב, וממילא הן כולן צריכות להבנתה והרחבתה. ולשם תכלית זה הגני מתכוון ביריית אבן הפנה לאוצר חיים לעם ד' על נחלתו. ואם רוח כת"ר נדבה להיות בא לעזרת ד' בגבורים, כי כחמנו הרחבה הטובה עליו ב"ה, יהיו נא דברי הללו לו לקו. ואם יואל למלא את הפרוגרמא אשר שלח, או לשכלל אחרת, ע"פ תכונה זאת, יהיו דבריו לתועלת גדולה למעשינו בע"ה.

אחתום בברכה ואה"ר, כנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת.

הק' אברהם יצחק ה"ק

עח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ד כיון תרס"ו.

ישאו הררי קודש שלוי וברכת עולמים לכבוד האי טבא קדישא גאון עוזנו, הגאון האמתי צדיק ונשגב, מוהר"א חיים מייזיל שליט"א הגאבד"ק לאדו ה"ו.

אחדשה"ט דהדר"ג שליט"א. מצאתי נפשי חובה להודיע קדם כבוד גאון מר שליט"א, את טיב הכשרות של האתרוגים מאגודת "פרי עץ הדר", מבני המושבות של אחב"י, שהם נשמרים בהשגחה ושמירה מעולה מכלל חשש הרכבה, ומושגחים בעיני המצות התלויות בארץ, כערלה והפרשת תרומ"ע כדת תוה"ק. וכאשר זה ידוע לכל מאן דבעי למידע, שדרך נטיעת אילנות האתרוגים בזמננו הוא כולו ע"י הרכבה בלימוץ, ומה שהי' בימים הראשונים רק מעט המציאות נעשה עכשו למנהג קבוע, שממנו לא יסורו כל הגננים מקטן ועד גדול, אי' לזאת המכשלה רבה וכל הטורח שטרחו גאוני עולם, ראשונים כמלאכים ז"ע, להשמר מאתרוגים מורכבים, הולך הוא ומתבטל, בעזה"ר, ע"י המנהג של ההרכבה, המתפשט במלא העולם כולו. אך ב"ה אשר השאיר לנו פלטה בהר הקודש, ואחב"י הגננים שבאה"ק שבמושבות, המוטלים תחת שמירה והשגחה, בעינים הנוגעים לרבים ביחוד, על ידם הגנו מוצאים אתרוגים כשרים, ויכולים הם להמציאם לקהל הגולה, עד בא לציון גואל במהרה בימינו. וכל מה שידעו אחינו ב"י יותר לדרוש אתרוגים כשרים על ידם, יתרבו הנוטעים והנטיעות, ויזכו כל ישראל, במצוה כמאמרה.

והנה כאשר הי' פה עמנו פעה"ק ת"ו הה"ג החריף מו"ה שלמה פרידמן שליט"א מנאוידוואר, והודיע לי שבארץ פולין היו הגאונים והצדיקים המפורסמים מחזיקים מאד להדר דוקא אחרי האתרוגים הללו של המושבות מהאגודה הנ"ל, אם הי' להם ידיעה בתוכן הענין, איך שהאתרוגים הנ"ל של האגודה הם נשמרים בכשרותם, ואיך שמבלעדי שמירה עומדים בימינו הכל בחזקת מורכבים, ע"כ מצאתי לי לחובה להודיע דברי אמת הללו להדר"ג, ועוד לאיוה יחידים מגדולי הדור, במדינה הנ"ל ביחוד, שרבו בה ב"ה זהירים ומהדרים במצות לעשותן כמאמרן, כן ירבו, למען זכות את הרבים במצוה כשרה כדון, ואולי תצטרף לזה, ג"כ זכות התרבות נטיעות והתישבות אחב"י על אדמת הקודש ת"ו. אחתם בברכה ועתרת שלו' רב, כנפשו הקדושה ונפש הצעיר הנושא אל הדר"ג שלו' וברכת כהן הדיוט מארץ חיים.

הק' אברהם יצחק הכהן הנ"ל.

עט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ב תמוז תרס"ז.

לכבוד חזקת הנכבד מוה"ר נייזירט שי', שלו' וברכה.

מכתבו הנכבד הגיעני, ומאד שמחתי לראות, כי בחר בספר המעסיק את הלב והרגש בעמקי התורה והעבודה, ומאד חפצתי להגיה אור כפי מיעוט יכולתי על כל שאלותיו בהרחבה, אבל אני טרוד גדול כעת, ומוכרח אני להשיב, בקיצור נמרץ, רק הלכות פסוקות, כפי המבורר בלבבי בקצרה.

כלל גדול אומר לכבודו, שההשקפה היותר מאירה בעיניי אמונות ודעות, כמו בכל ענינים נשגבים, היא לצאת מהחוג הצר, שבו נמצאים שיטות מחולקות, הצוררות זו את זו ומבטלות אלו את אלו, ולבא עד מרום הפסגה, שמשם נשקפות כל הדעות בשרשן, איך שכולן עולות למקום אחד, ורק שינוי תנאים בארצות החיים ובמצב הנפשות הוא המחלק ביניהן. והחוקר המיושב, המשתמש בשכל ישר, מצורף לרגש בהיר ונכון, ידע איך להוקיר כל דבר בערכו, ואיך לשלב כל הדעות במצב כזה, שכל אחת תשלים את החסרון שיש בחברתה, אפילו במקום שהן נראות כחולקות זו על זו. זאת היא ההשקפה העליונה, הנובעת מההכרה האלקית האמיתית, "הכולל הכל וכללם יחד" ¹ וצריך בזהירות לחלק בין הצעה כוללת זאת, שהיא יודעת להעמיק אל חקר כל אחת מהדעות, ולהוקיר כל רגש כפי עומק שיויו, ובין הסבלנות הקרה, הבאה מתוך מה שאין העולם הרוחני תופס מקום בנפש: זאת האחרונה מוכרחת היא לסגת אחור מפני האורה וברק החיים, והראשונה תגדל ותפרח תמיד במעלה יותר גדולה, עד אשר תמלא הארץ דעה את ד', שאז "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדש", ועם מילוי העושר המדעי והרחבת כל שיטה לפרטיה יהיה גדול כח השלום המקורי המאגר את כולם.

ונשוב עתה אל התענית. אנו רואים בעינינו, שהעולם כולו, ביחוד עולם החיים, הוא משתכלל, לא ע"י חיבורי כחות מצומצמים שכ"א ואחד פועל על גבולו, כ"א ע"י התחברות של כחות, שכ"א שואף להתרחב יותר מגבולו, וחברו

ג"כ שואף כן, וכשהם פוגשים זה בזה רוחק כ"א את חברו ועוצרו, וע"י התגוששויות כאלה מתנהג חזיון החיים. זה נהג בין בטבע החמדי, בין אפילו בטבע השכלי והמוסרי. והוא אור זיו חסד החיים, המתמלאים תמיד ממקור אין-סוף בכל צדריהם, עד שהם מסבבים חיים, בין בהתגברם והתפרצם, בין בהרחקם והעצרם. ועפ"ז הכחות הגופניים של האדם הם צריכים להיות בריאים ומלאים, לא רק ע"פ אותה המדה שההגבלה המוסרית דורשת אותם, כ"א במדה יותר חזקה מזה. כן צריך להיות כשהעולם הוא כתיקונו. אותו המותר של ההתגברות הגופנית, באופן הגון צריך הוא להיות הולך ע"י איזה עמל המכשיר את המוסר העליון, זהו עמל התורה והמצות, שכדי להעמיק את דישומם, ולקבע את ערכם חזק בחיים, יש להם דוקא דברים העוצדים בעדם, בין מצד החברה, בין מצד הרעיון האנושי טרם שנתבכר יפה, ובזה הוא משלים את תעורתו. האדם לא נברא ג"כ באופן כזה שלא יחטא כלו, כ"א שיזהר מן החטא, ואם ישגה ויחטא ישוב. התשובה בעצמה היא ג"כ התעוררות חיים נפלאה. בכללות המציאות, ההתעסקות של ההרדסה שלצורך בנין גם היא בנין תקרא. ע"כ מובן הדבר, שאדם שכחותיו הם מלאים יותר מכל הצורך לפעולה, יותר מהנדרש לו להרגשת החיים הישרים ולעבודה נדרשת, עד שגם עמל הרדישה והעיון לא יספיקו להעמיד את הכחות על מרתם הראויה, לאיש הזה התענית היא חובה קדושה, נדרשת לו ע"פ דוב לפי תכונת מצבו החומרי ג"כ, וק"ו לפי מצבו המוסרי. רק הנטיה הפראית של הזלילה תסבול מעט מזה, וזה יוסיף עוד להיות חן על המבוקש של התענית. אבל כל חלקי הגוף והנפש יוסיפו בזה ערך ויופי, וגם אמץ מסודר. וזהו התענית המפוארת בפי חכמי תורה. ממילא מובן, שבזמן שהעולם לקי והכחות הנם מחוסרים, ע"י קלקולי המנהגים של התרבות הפגומה, עד שלא די שלא נמצא באדם שפע כח יותר על הנדרש לעבודת מעשה ועבורת עיון, כ"א עוד חסד לו הרבה מההכרח, אז תהי' התענית לחטא ולא למצוה. תעניות הצבור, שאנו מחזיקים לזכרון החרבן, יש בהן ג"כ ממין זה. חסרון העבודה הלאומית, שאוכלת הרבה בחיי אומה סדודה, גודם שכחות מיוחדים יקבצו באומה בכללה, והתיקון המוסדי הנובע מהם הוא להריקם ע"י תענית, שנועדה ג"כ לזכרון, שהשמוש בכחות המיוחדים לדעה גדם לאבד את אשרנו הכללי, "חיה תף וחליל וגו' ואת פועל ד' לא יביטו" וגו'.

החלומות. מהשקפה בהידה של דעת אלקים, אנו באים להחליט, שהעולם הפנימי שלנו הוא מונהג בסדרים לא פחות מכוונים ומדויקים מהעולם החיצוני, ע"כ א"א שהמצב של החלום, שהוא חלק הגון מהחיים, לא יהי' מקושר בקשר חשוב עם כללות החיים, החמדיים והמוסדיים. וכאשר ע"פ דוב א"א לאדם להכיר אל נכון מצבו הפנימי, יחשו הנאמן אל המושגים האלקיים, שהמה יסוד האושר והמוסר, נטייתו אל האשר והטוב מצד עצמם, לא מצד שום סבה חיצונית הפועלת עליו, ולפ"ז ערך כחותיו לענין שמושם וצדכם. הכרעה פנימית כזאת מתבחת יותר בדרך אינסטינקטיבי, שלא רק השכל יבחין אותה, כ"א ביותר כח המדמה החפשי, שבצירוף הבחנה שכלית מעמידים את הדברים על מכונם, ומבררים את הרשמים הנובעים מתוך התוכן היותר פנימי של ההכרה העצמית, שהם היותר ראויים לסמוך עליהם ביושר לבב, שזהו התוכן של הבחנת החלומות ורגשי הנפש הקפנימיים בכלל.

בנוגע לתענית-חלום. בכלל ראוי לתן מקום הגון בחיים לרגשי הנפש כמו שהם, בלא התחכמות יתרה, שזאת היא עצם חכמת החיים. ע"כ המצב הנפשי, שתובע מהאדם למלא את דרישתו ע"י איזה צער וסיגוף, שהיותר טבעי היא התענית, הוא ענין הראוי לתן לו מקום. ובזה הוא מוצא את ערכו לזכר נפש יקרה ואהובה וכל כיו"ב. אמנם בענין יו"כ, צריכים אנו לשים לב כי המחשבה האלקית כוללת כל רעיון חדש או ישן, ע"כ כל דרך וענין אשר נמצא לטוב נוכל בבטחה לתלות בטעמי תורה, ובכלל זהו דרך התורה לרמוז על איזה יסוד, שממנו אנו יכולים לשאוב מקורי ידיעות והכרות מוסריות כלליות, להעמיד לנו דרך חיים לעד, בכלל חקים ומשפטים צדיקים.

אמנם יתר ההשערות בענינים הנפשיים, העומדים חוץ מגבול החיים המעשיים והמוסריים, אף שאין אנו יכולים להכחישם, מ"מ אין לנו להמשיך על פיהם ארחות חיים ע"פ תורתנו הק', שהרחיקה אותנו מלהיות צוללים בחזיונות בלתי-ברורים, כאשר אסרה לנו כל מיני כשוף ודרישה אל המתים, ואסרה לכהנים להטמא למתים, וקשרה את המצות כולן אל החיים. ואמרו בירושלמי דברכות פ"ג, "כל ימי חיך, ימים שאתה עוסק בהם בחיים, ולא ימים שאתה עוסק בהם במתים". העולם המופשט מן החיים המעשיים ראוי להיות יותר מלא ונשא מהחיים המוגבלים, אבל אם נבא להמשיך ממנו מעשים ונמוסים ורעיונות מעסיקים את הכלל, ודאי יטמאו את הרעיון. ע"כ אפילו הנביאים לא נתנבאו כ"א לימות המשיח, אבל ע"ה"ב עין לא ראתה אלקים זולתך¹.

כללתי במאמרים קצרים את יסודי השקפותי על השאלות האמורות במכתב כ"ת. ויסלח לי על קיצורי, כי א"א לי להרחיב הדברים כעת מפני טרדתי הרבה. ואומר שלו' וברכה, כנה"י ונפש דוש"ת באהבה, הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

פ

כ"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ב תמוז תרס"ו.

ידי"ן וחמדת לבבי, הרב החכם מלא תו"ר מו"ה בנימין מנשה לוי שליט"א. שלו' שלו' אין קץ. מאד נצטערתי על אשר עכבני מניעותי מלכתב לירידי, ומה גם כי ברכתי עצורה בלבבי למועד אשר בא לאוניוירסיטעט, שיהי' להצלחה, לרוממות קרן אורה, למעלתו, לתורה וישראל בע"ה. גם עתה הנני מוכרח לקצר מאד מאד, וא"א לי כעת להאריך כפי חפץ לבבי. והנה מפני הטרדות לא יכלתי ג"כ להשיב להחכם ניוירט שי' כראוי, ורשמתי בקצרה. בטח תדברו בזה, בקיבוץ חכמים טהורי לב אוהבי ד' יראוי וחושבי שמו ב"ה, ותעמידו דבר על בוריו, מה מאד אשמח בכניסתכם ע"ד העבודה הנחוצה לנו בדור זה מאד, לרומם שם ד' ולהניף ברמה דגל ישראל, ע"י חכמי לב מלומדים תכסיסים. אמנם טוב ויפה מאד שנוכל להתאגד, כי הסקירה וההשקפה הפנימית של אנשים כמוני תוכל להועיל הרבה בעה"י למסודרים ומחומשים בידיעות ע"פ הסדר האירופי, וכמו כן יועילו לנו דרכם וסגנונם של המתלמדים בבתי יפת ג"כ, ומניהו ומנן תסתיים שמעתתא

בעה"י. ב"ה שימינו, שהם מרובים במכאובים לעמנו בעוה"ר, הם ג"כ מרובים בהתעוררות החיים, ועת לעשות היא ב"ה, וסוף כל סוף שיתרכזו כל הפעולות לרוממות קרן ישראל בארץ ישראל, במובן רחב המתפשט על כל אפסי תבל. עתה אין לנו מבוקש אשר נאמר שהוא לנו יותר מדאי רחב. הצרות, שהן יותר ממה שהלב יכול לחשוב, נותנות לנו רשות לצפות ג"כ לישועות כמו אלה ויותר מהן, בין במובן המעשי, בין במובן הרוחני, וההשפעה השכלית והמוסרית.

הגני מוכרח, יקירי, לקצר, ע"ד ישיבה, תקות לבבי בעה"י, אקוה לדבר עוד במכתבים הבאים, ואבטח שכל מה שיוכלו כל חכמי לב וישרי דעת לעזור, לרומם ולשגב את הענין, יעשו למען שם ד' ארצו עמו ונחלתו.

אחתום בכל חותמי ברכות, כנה"ר ונפש דבק באהבתו מצפה לתשועה ואורה, הק' אברהם יצחק הק' הנ"ל

פא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד"ט תמוז תרס"ז.

מבין המצרים קרן ירים לעמו ונחלתו, ולכל אוהבי שמו ותורתו, ובתוכם לכ' ידי"ג הה"ג המאוה"ג איש חמודות מוהרי"א ק"ה¹ שליט"א, שלו וכו"ס.

הגיעני מכתבו הגלוי כעת, והגני מוטרד ובא מן הדרך, שנסעתי לקרייתא דארעא קרישא ת"ו, מ"מ לא אאחר להשיב לכ' ידי"ג בקוצר אמרים. ומקירות לבבי אדברה אל כבודו האהוב וחביב עד לאחת, כראוי ליקרת ערכו, כי לא אבין דבריו כלל. מש"כ שמוציאין לעז על אתרוגי קרפו, וה"ז לעז על הראשונים, רבותינו ואבותינו זי"ע, שיצאו בהם יד"ח, תמהתי מאד איזה לעז יש כאן. הרי כתבתי ובררתי את המבזרר לכל מי שירצה לדעת, כי ענין ההרכבה בריבוי וכללות נתרבה רק בשנים האחרונות, וזה אמת וברור כנכון היום. א"כ ודאי שהדורות הקודמים ברכו על כשרים, ועתה הגם כולם מורכבים, ול"ש בזה שמץ לעז כלל. ובר מן דין ל"ש חשש לעז כ"א בחששא ולא בדבר ברור², והרי עצם ההרכבה הוא ברור לנו, בלא שום ספק, כי אנחנו יודעים בטיב מנהג הגננות, ע"פ ראי' וע"פ ידיעה ברורה שאין בה שמץ ספק, בא"י ובכל הארצות, שעושים סחורה בפירות העלולים להרכבה. ואם נבא להקל בודאי מורכבים, זהו ודאי נגד כבודם של ראשונים ו"ל, דפשיטא להו לאיסור, ובודאי הצדק אתם, ומידי ספיקא לא נפקא בשו"א. ומש"כ שהי' האתרוגים פסולים, תמיהני, ברוך השם נמצאים אתרוגים כשרים ומהודרים בתכלית מגנות המשומרים, ואם שוטה אחד קלקל³ במה שרצה להכשיל — בשביל כך יגרע כח המצוה וחבת אה"ק. מעולם לא האמנתי, שאדם חשוב שכמותו שי' יצדד בזכותם של המורכבים שבקרפו ובחול בכלל, והגני חושב שלא סיימו את הענין קמי' דמר שי' כראוי.

אחתום בברכה ואה"ר, כנה"י ונפש ידי"ע דושה"ת באה"ר מהררי קודש,

הק' אברהם יצחק הק' הנ"ל

אני חושש, שאותו שמכר להמו"ץ את הפסולים חשב בזה להשניא את אתרוגי א"י הברורים, והאי מרבנן המו"ץ נ"י בתומו נכשל ע"י שוטה הנ"ל, שנקוה שלא

1 קאמלהאר. 2 ע' פרייחדש אר"ה, מנהגי איסור סיי"ב. 3 ע' עבודה זרה נד:

יהנו מעשיו נגד אור האמת וקדושת אה"ק. גם תמהני, שנראה מדבריו שאינו מבחין כת"ר בין הגנות המשומרים לשאינם משומרים בא"י עצמה. והרי כל עיקר השתדלותי היא שנראה לקנות למצוה דוקא מהמשומרים ע"י אחב"י עובדי אדמת הק'. ובאמת כשיעזרו ע"ז כל ת"ח חשובים, יגיע הדבר שיהי' לנו שפע אתרוגים מהודרים וכשרים בתכלית ע"י אחינו באה"ק ת"ו. והנני ידי"ע.

הנ"ל

פב

(להרב ר' דוב הכהן קוק שליט"א).

ע"ד האתרוגים, מה אומר לך, אחי אהובי, כמה הומה לבבי ע"י, וכמה אשתוקק שיתרחב הענין. כי בעוה"ר ע"י התחלת היוגים, שהרכיבו ראשונה את אילנותיהם כלאים, והטעו את ישראל, נתבטלה כמעט מצות אתרוג לגמרי. כי דרכי הנטיעים החדשים הם דוקא ע"י כלאים, וכל האתרוגים הנמכרים בשוק באים מגננים שיודעים את תכנית המלאכה ע"פ המדה האחרונה דוקא. ואין לא יהמה הלב לראות כל ישראל מוטעים לעשות מצוה שלא כמאמרה, שבאמת אין בה מצוה, במקום שיש לנו דרך ע"י ישוב ארץ חמדתנו להעזור, שיהי' בהמשך הזמן לכל ישראל אתרוגים כשרים בטוחים, עד אשר יופיע אור ד' וגואל צדק מקבץ פזורינו יבא ויגלה, ונבא כולנו להר הקדש ונשמח לפני ד' ממטעי אדמת קודש על מכוון בית חיינו. ברוך המקום אשר לא בזה ולא שקץ ענות עני, ויבחר בשפל-אנשים כמוני לעורר רוח חיים בע"ה, להשיב לבצרון את המצוה הקדושה והחביבה הזאת, ועמה יחד הגברת חמדת תשוקת נעימת ארץ חמדה, אשר הביאני אליה ברב אור חסדו וטובו ב"ה, שזאת היא ג"כ אחת מיסודי העבודה העקרית בדורנו להגביר תשוקת א"י בלב ישראל באופן ממש, כדי שיתרבו ממש עם ד' על אדמת הקודש לבא ולהתישב, להאחז בארץ בעבודה ובמסחרים ובכל ארחות החיים. ואין לבדוק כלל על מדרגת הכשרות של הבאים, כי את הפסולת הגמורה תקיא הארץ, והנותר בה קדוש יאמר לו, ממש כמו שאין מזככים את המאכל מסיגיו הטבעיים לפני האכילה, כ"א מוסרים את הדבר לכת החיים.

(עה"ק יפו ת"ו, תרס"ז).

פג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ח' מנ"א תרס"ז.

לכבוד רבנו קדישי, הרבנים הגאונים יושבי על מדין ועומדים בפרץ בעה"ק ירושתיה, בתי דינים דכוללות אשכנזים, פרושים וחסידים וספרדים, אהובים וידידים, ולמעלה בקודש עטרת ראשנו סבא קדישא הגאון הגדול מרן רש"ס שליט"א, וכבוד רב רח"מאי הגאון הגדול פאר הדור מוה"ר"ח ברלין שליט"א. צור ישראל יאריך ימיהם ושנותיהם בטוב ובנעימים, יאירו אורם על אדמת הקודש, עד ביאת ינון בב"א.

אחדשה"ט. מצאתי לנכון להודיע למעכת"ה, שקבלתי בשמחה מכתב קדשם ע"י שד"ד הרבנים היקרים יצ"ו הר' פנחס והר' בנציון שי', ובנסעי לקרייתא דא"י,

במושבות הסמוכות, לפקח על עניני ערלה וכלאים שבכרמים, סבבנו הדבר לתקן ג"כ את ענין תיקון ההפרשה דתרומ"ע מפירות היוצאים, בפרט הבאים בשוק ירושלים ת"ו, וע"פ ועדי המושבות נתמנו אנשים נאמנים ומומחים לתקן הפירות ולתן הכשר ע"ז. ע"כ יהי' נא מטוב כתר"ה להודיע גלוי לכל עם ד', כי לא יקנו כ"א ממי שמביא עמו כתב הכשר מהממונה שבכל מושבה, שהוא שו"ב המושבה או איש נאמן אחר שנתתי לו ע"ז רשות והרשאה מיוחדת, שישלח בפעם הראשונה ג"כ את תעודתי, ויודיעו מפורש שאין הבדל בין קונה מישראל לקונה מנכרי, על הכל צריך הכשר, ובהכשר יהי' ג"כ מפורש שאין בהם ג"כ חשש ערלה, והאיסור חל בין על החנונים הקונים בין על הקונים מהם, ובזה יתוקן הענין בעה"י כראוי. ואותם הפירות, שהמביאים אומרים שהם של הגויים ממש, יביאו אתם תעודה ע"ז מנאמן מפורסם.

ואחתום ברכה ואה"ר, כנה"ר ונפש הק' המצפה לגאולה וישועה בהר קודש אלקים בב"א.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

פד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ד מג"א תרס"ז.

כ' יד"נ הרה"ג חזקוני מו"ה יחיאל מיכל סיקאצ'נסקי שליט"א, שלו' וברכה.

מצאתי לנפשי חובה לגלות את און כתר"ר את הצעתי, כאשר בעוה"ר נלקח מאתנו מחמד עינינו הגריצ"ב זצ"ל, ולפי המצב, כפי הנראה, ידרש הענין למנות איזה איש מוכשר לעבודה זו בעניני הכולל, ואנכי כאשר ענין הרבנות היא נגד תכונתי וכחותי, ומאד מאד אשתוקק שיהי' שבתי באה"ק בלא משא של עול רבים בעניני הוראה¹. ע"כ אולי יציע כתר"ר, לפני מי שהיכולת בידם בזה, את הצעתי זאת, שאם יואילו לבחור בי הפעוט לעבודת הכולל, לע"ד הייתי מוכשר לזה בע"ה. ונראה שהייתי מוצא בזה את מגמת פני לשבת בעיה"ק ירושת"ו ובלא עול של עניני רבנות והוראה¹.

אם יש לכת"ר בזה דברים, אקוה שלא יאחר לכבדני בתשובתו. ואם יש מניעות, יהיו הדברים כאילו לא נאמרו. והי' ז"ש וברכה, ישועה ונחמה בישועת ד' על עמו, וענינו ירחם, וציון וירושלים ינחם באור ישעו.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל

פה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, [תרס"ו...].

לכבוד האגודה הנכבדה "פרי עץ הדר" שלו'.

אשר שאלוני, ע"ד מכתבי שכתבתי לסוחרי האתרוגים מירושלים ויפו עה"ק ת"ו, הנה עיקר מכתבי בא ביחוד להגן על כבודם נגד דברי הזלזול והקינטוריא, שאינו נותן כבוד לישראל ולא"י, שמזה הי' לי באמת צער גדול. והנני מעורר שראוי

1 הגאון ר' יצחק בלאזר, והיה ה"ממונה" של כולל ווילנא.

1 פזורי האותיות — ע"י המסדר.

להתנהג בכל מהלך העסק בנימוס ובכבוד, והאמת יצליח דרכו בעה"י בשובה ונחת, ואין ראוי לערב בענין גדול וקדוש כזה דברי בוז ומשטמה ח"ו. ובעצם הענין ביארתי במכתב ההוא ג"כ, כפי הכתוב אצלי בהעתקה, שנשטם בדפוס תחת תיבת זכר, וזהו הלשון הנשטם ממכתבי „אנכי חזקתי רק את ענין הבירור של גני האתרוגים שתחת שם „פרי עץ הדר“, שאותם שלחתי לבדוק ע"י אנשים נאמנים, וע"כ פרסמתי שמאותם הגנות האתרוגים הם בטוחים שאינם מורכבים“. ובאמת איני מוצא כלל צורך לחזק את עצם האיסור של המורכבים, שבזה כל המוסיף הוא גורע. פסול המורכבים הוא מוסכם מרובא דרובא דגדולי קמאי ובתראי ז"ל, ראשונים כמלאכים, עד אשר לזר יחשב גם עצם הטיפול של חזיון דבריהם הקדושים ז"ל, שאינם צריכים חזיון, וכבר כתבו ע"ז בצדק תרעומות הגדולים שבדור שלפנינו, כמו הגאון מוהרי"א עניזל ז"ל ודכותי. ולולא שהשעה צריכה לכך לא הייתי גם אנכי מאריך בענין, כדי שלא יתראה הדבר כאילו האיסור המוחלט הזה צריך הוא מצד הדין אימוץ מחכמי דורנו הי"ו. כאיזה הלכה התלוי ברפיון. ומעתה אע"פ שמאד מר לנו מר על הקלקול, המתפשט הולך להכשיל את ישראל באתרוגים מורכבים, ולהשכיח את קדושת המצוה החביבה והקדושה של אתרוג כמאמרה מכללות עם קדוש, לא מצאתי לנכון לגשת אל התיקון ע"י הוספת הודעת חומר איסור המורכבים, שכבר יודעים זה כל אחב"י, כ"א פשוט להודיע לעולם כי יש לנו ב"ה ניר על אדמת הקודש, ע"י אחינו עובדיה ומשדדי־הלמיה במושבות שביושבנו החדש על ארץ חמדה ת"ו, שעל ידם נוכל להשיג אתרוגים ברורים ומובטחים מהרכבה ומכל שמץ פסול וכשרים בתכלית הכשרות. וכשיתפשט הדבר במרבית אחינו ב"י בכל תפוצות הגולה יוכלו הגנות להתרבות בהידורים ושמירתם הברורה בע"ה, ונוכל להמציא אתרוגים כשרים ומובטחים מאה"ק לכל עם ד' עד בא לציון גואל, וגואל ד' ישובו בולם להר קודש אלקינו ב"ה. אבל לעת־עתה שהקלקול הוא מרובה, וסוחרי קורפו ויתר האתרוגים המורכבים מחו"ל עושים את שלהם, למרות האיסורים שנתפשטו עליהם מגדולי ישראל זה כמה שנים, איזה תועלת יצמח לעצם הענין של המצוה ע"י מה שנדחק את רגלי הסוחרים שבא"י העסוקים במסחר האתרוגים הבלתי־משומרים. וכבר כתבתי כן ג"כ בקונ' „עץ הדר“ באות ח' ובדפי הספר ד' י"ג וז"ל ובאמת זכר והמוזים עכ"ל, וממוצא־דבר יראו שהדברים מתאימים. ואע"פ שכ"ז שעוד הפרצה של האתרוגים היוניים גדולה היא, בעוה"ר, ראוי לשא פנים להאתרוגים הסתמיים שבא"י ג"כ, מ"מ אין זה פוטר אותנו מהשתדלות תדירית וקדושה בעוה"י להרים את דגל האמת הגמור של אמתת קדושת המצוה כמאמרה, שגם חבת אה"ק ובנינה כראוי ע"י אחינו המישיבים אותה תלוי בה, שזה מתקיים רק ע"י זכות הרבים של יתרון אתרוגי אחינו בעלי הגנות המשומרים שבמושבות, היחידים בזה בעולם בשימורם ובבטחונם. ע"כ יתחזקו נא כבודם בעבודתם, אל ירח לבבם מפני המכשולים העומדים על דרכם בקודש, כי מלחמת ד' הנם נלחמים למען קדושת המצוה כמאמרה. לכל קהל עם ד', שתתקיים על ידם, ולמען התרבות מטעי ארץ חמדה ע"י אחינו שבי הגולה. העובדים בעמלם את אדמת הקודש בארץ חפץ תובב"א, רק ילכו נא בדרכם דרך הקודש בדרך כבוד ושלום, „אך קרוב ליראיו ישעו לשכן כבוד בארצנו“.

ומהרה יגלה ויראה לעינינו בימינו שנית כמאז דבר ד' הנאמן ע"י נביאו: „ועתה לא כימים הראשונים אני לשארית העם הזה, נאם ד' צבאות, כי זרע השלום

הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה, והשמים יתנו טלם, והנהלתי את שארית העם הזה את כל אלה, והיה כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה ובית ישראל כן אושיע אתכם והייתם ברכה, אל תיראו, תחזקנה ידיכם".
והי' זה של' וברכת ד' מהרי קדשנא, כנפשמ היפה ונפש אסיר תקוה לגאולת עולמים וישועה קרובה לעם ד' ארצו ונחלתו.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק
עבד לעם קדוש על אדמת הקודש, פה עה"ק יפו והמושבות ת"ו.

פו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד"ר מנ"א תרס"ז.
של' וברכה לך הרב הגאון הצדיק גזע קודש מו"ה שמעון סופר שליט"א,
הגאבד"ק ערלוי יצ"ו.

שו"ר, גיה"ק הגיעני, והנה כבר הודעתי גלוי, שלא כל אתרוגי א"י בהדא מחתא נינהו. האתרוגים של האגודה הנם משומרים ב"ה, ומושגחים מכל הששות, מערלה ומטבל ומהרכבה ומכל שמץ פסול ח"ו, ועליהם ודאי חיוב מוטל לכל צדיקי אמת וגאוני הזמן להגן, וממילא יסתעף שיתרבו עי"ז נטיעות ע"י אחב"י באה"ק. ויתר אתרוגי א"י, הנקנים מנכרים, איני יודעם כלל, ולא נמצא מי שמטפל בשמירתם מהרכבה כלל. לע"ע אנכי בעניי הנני עושה כפי יכולתי לטובת קיום המצוה הק' כמאמרה, ואם יתן השי"ת בלב כל חכמי אה"ק וחכמי חו"ל להיות עוזרים לפרסום האמת, ולבקש עצות איך להרחיב העסק והנטיעה, ודאי יבא הדבר בע"ה, כי יזכו כל ישראל במצוה כדניה, עד בא לצ"ג בב"א.

וע"ד הכשרות מצד מומין, הנה ב"ה האתרוגים של אחב"י אינם נופלים בשלמותם מאתרוגים המורכבים, רק מה שהמורכבים יש להם איזה נוי חיצוני, המושך את העין, שזהו באמת נוי פסול, שראוי לדחותו בב' ידיים, ונוי האמיתי, שחוט של חסד משוך עליו, מצוי רק באתרוגים הכשרים, מטעי אחינו ב"י, עובדי אדמת הק'.

וע"ד מצב המסחר, שיעץ כ"ג, אם יעלה הדבר בידם ודאי יהי' לטובה, אבל כפי הנראה לא יוכל הענין להעשות בחפז, רק ע"י קביעות תמיכה בכתב מכל גדולי הזמן יתרומם הדבר בהדרגה בעה"י.

אחתום בברכה וכט"ס. כנה"ד ונפש ידידו דוש"ת מקודש,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל

פז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד"ר אלול תרס"ז.
שנה טובה ומעוטרת וכוח"ט, לך ידי"ג הרב הגאון המפורסם מארי"ג דר"ג, עוטה אורה בגני תורה, מו"ה פינחס הכהן לינטופ שליט"א, אבד"ק בירג, יצ"ו וכא"ל, של' וברכה וכ"ט.

הנני בא בזה בברכתי לכבוד ידי"ג הדר"ג שי', ואבקש בזה את סליחתו למניעת כתיבתי לכת"ר, ביחוד על מניעת תשובתי על מכתבו הארוך, שהגיעני

אחרי קבלתו הקנו' "עקבי הצאן". יאמין לי מר, שחמורות הנם דבריו היקרים לי. אבל דוקא מפני שהם מעוררים את הרעיון אצלי בכמה ענינים נשגבים, המסתעפים להמון דעות אדירות וכוללות, אין לי דרך כ"א לבא בארוכה, וזה ימנעני מצבי וטרדותי.

מאד אשתוקק לדעת את שלו' ידי'נ. ואם הוציא לאור עולם איזה מספריו... יתחזק נא ידי'נ. להאיר את אור חכמת הנסתר בעולם. עתה קרבו הימים, שהכל יכירו וידעו, שישועת ישראל וישועת העולם כולו תלוי רק בהפעת חכמת אור הגנוז של פנימיות רזי תורה בשפה ברורה. הנסתר יעמיד על רגליו גם את הנגלה. וכולא ברזא קיימא². ומה מעטים הנם המשיגים ומכירים את זה, ביותר מת"ח המצוינים ונאמנים, שרק משרידים אשר ד' קורא הנם. אחתום בברכה ואה"ר, כנה"י ונפש ידי'ע דבק באהנ"פ מלונ"ח, חותם: בברכת השנים,

הק' אברהם יצחק ח"ק הנ"ל

פח

ב"ה, עה"ק יפו ח"ו, ער"ה לשנת תרס"ח.

ידי'נ הרב הגדול בתו"ר מוהרי"מ חרל"פ שליט"א, וכא"ל לברכה, עש צדיקים גמורים יכתבו ויחתמו לאלתר לחיים טובים ונעימים ליום הזכרון הבעל"ט.

באה"ר אברך את כת"ר ידי'נ שימלא ד' משאלות לבבו לטובה, ולמע"ה שתהי' עבודתו רק בשמחה, בלא שום עצבות ודאגה כלל וכלל. לנו יושבי חבל הנעים¹, וק"ו יושבי עיה"ק, ראוי לשמח בעושנו ב"ה ביותר, ולעורר ע"י שמחתנו שמחת ד', בכל כלל ישראל מלבם של ישראל. ולמע"ה שלא להכביר עליו שום דבר יותר מכח הבריות, כי זאת היא רק עצת היצר, ולא אותי קראת² וגו'. כ"א לתן מרגע לגוף והרחבה לנפש, ויפה שעה אחת של תורה ועבודה במנוחה מאהבה מכמה ימים של קדירות. והשי"ת יחדש עלינו שנת אורה ושמחה מהר קודש סלה, כנה"י ונפש ידי'ע מברכו באה"ר,

א"ה"ק הנ"ל

פט 1

ב"ה, כ"א מנ"א תרס"ד.

כ' ידידי ואהובי, נחמד ונעים, מלא תבונה ודעת יראת ד', חובב, מו"ה משה זיידל נ"י, וכא"ל, שלו.

דברייך היקרים, יקירי, שמחו את לבבי, ובהיותי יושב פה בנאות דשא במושבת רחובות אשר ביהודה, והנני יושב ונגד עיני נשקפים הררי יהודה, וגאון ד', אשר עטרנו פה בשנים קדמוניות ואשר עוד יעטרנו בחסרו לימים הבאים, כי

2 ע' זהר לך צא: נשא כח.

1 תהלים סז ו, קה יא. 2 ישעיה מג כב.

1 האגרת הזאת ועוד חמש הבאות אחריה סודרו כאן לא לפי סדר השנים, לפי שהן נמצאו אחרי שהקודמות משנת תרס"ז סודרו דובן בדפוס.

דברו ית' לא ישוב ריקם, ירהיב לבבי. אמנם עלינו להתעתד לקראת עתידנו הנהדר ברוח ד', ברוח דעת ואור ד', שיהיה בכחו לאחד את כל הכחות הרעננים אשר בעמנו, להיות מוכנים לחיות חיים בריאים ושלמים, חיים כאלה שיהיו למופת לכל העמים תחת כל השמים, בעוזם וגבורתם ביחד עם הוד קדושתם ורוממותם, שאז נוכל למלא את התעודה הראויה לישראל בארץ-ישראל. וזה אי אפשר כ"א ע"י קיפול כל הטוב הנמצא בחיי האבות והבנים גם יחד, באופן שלא די שלא יהיו הצדדים הטובים שיש בשני דרכי ההיים סותרים וא"ו, כ"א מחזקים ומרוממים זא"ו, והו יסוד השבת לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. במחשבות הללו הנני הוגה ועסוק, ות"ל שכל אשר שיערתי בחו"ל במה שיש לנו לעשות לטובת כלל עמנו וארצנו, בהשפעת רוח טהרה שתחיה את כל המעשים כולם, לאמר בפה מלא "בית יעקב לכו ונלכה באור ד'", הנני רואה עין בעין פה על אדמת קדשנו, והנה בהיותי חושב ע"ד הצמאון לדבר ד', אשר התגלה בדורנו בתור מחלה של עילוף בצמא, אשר רק במוצלחים וניגשים יותר אל הקודש לא הפכה המחלה של הצמאון את הכמיהות לתיעוב, ואשר אני יודע באין ספק, שרק כפי אותה הפעולה של השפעת דבר ד' ואורה של תורה בלשון שצ"ח הצמא מכירים אותו, כן יתחזקו כחותינו, ונהיה מוכשרים ללבוש עוזינו ובגד תפארתנו, ונהיה ראויים לגאולה וישועה, בשוכנו אל ד' ואל דבר קדשו באהבה, הבאה מתוך הכרה וידיעה. ובקשת משם את ד' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך". ודרישה זו, שבכל לב ובכל נפש, א"א כ"א אחרי הסרת כל חשכת המבוכות החוצצות בעד אור ישראל, שלא יוכל להגלה בהדר גאונו, שרק בהכירנו את ערך עצמנו, את היתרון של רוח ד' אשר עלינו, רק אז תשוב אלינו גבורתנו העליונה, ונדע איך לחיות על אדמת קדשנו אחרי כל הנסיונות הרבים והקשים שעברו עלינו ללמדנו דעה והשכל. אשר על כן כל צעיר הבא, ודורש ושואל, ומרצה מבוכותיו, הנני רואה בו דמות אבן יקרה משהם וישפה העתידים להיות נקבעים בשערי ירושלים¹, "ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ, וכל בניך למודי ד' ורב שלום בניך".

ע"כ כל ישיעי וחפציא שיתרגלו הצעירים בעלי-הכשרון ללמוד, בגירסא תחילה ואח"כ בעיקר, את החלק המוסרי והמדעי שבתורה, שהוא כלל תורת הלבבות, שכללם החסיד בחוה"ל בכללים קצרים וכוללים בספרו. הלימוד המתרחב והולך בהדרגה, בקביעות עת ושעה או שעתים בכל יום, עד כדי רכישת השקפה הגונה ורגש פנימי על חלק המוסרי והעיוני שבתורה, יעזן את הרוח, וישובב את הנפש, עד שימצא האדם את עצמו מוכן ומוכשר לדרוש ולחקור, וימלא אומץ לב וגבורה, כי "ד' אורי וישעי ממי אירא". וכ"כ תהי' ההתעסקות בהלכות דעות שבתורה עושה פריה, עד שהפלפול, החקירה, הביאור והחידוש, בענינים הללו יהי' מצוי אצל כל צעיר בעל-כשרון, כמו שהוא מצוי ב"ה בחלק המעשי, ואז יעשה את פעולתו לטובה עד שאפילו את הצד המעשי ירומם וירחיב. ע"כ בראותי דברך, במחקר בדברים העיוניים שבתורה, ובהקריבך אלי שאילותיך, שמחתי ואמרת הודות

1 עמוד ח יג. 2 כבא בתרא עה.

וא ע' שמואל'ב כג ה.

לד', כי לא קול קורא במדבר היה קולי, ואקוה ש"ישוטטו רבים ותרבה הדעת"². אמנם מצאתי נכון להעריך על ההדרגה, דהיינו לרכוש בקיאות הגונה, בכל ספר מוסרי שיבא לידך הקל הקל תחילה, כי כולם נובעים הם מלבם של גדולי דעה חכמי לב וחסידים עליון, ורבים מהדברים העיוניים א"א להבין על בוריים אם לא יהיה הרגש ג"כ מוכשר כראוי, ועל כן נקראת התורה ג"כ שירה^{2א} כמו שנקראח מצוה³, ע"כ צריך להסתייע עם הכת המיוחד להרגיש דברי אלקים חיים, שאינם מתבררים כ"א ללב טהור, וע"ז מועיל הצד המוסרי שאינו מסור כ"כ למחקרים. כ"א לבסס את הנפש על יסודותיה הפנימיות. אבל לא לעמוד כ"א ללכת הלאה, ונדעה נרדפה לדעת את ד', כשחר נכון מוצאו, ויבא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ"^{3א}.

ואחרי ההערה הקטנה הזאת אבא לדבר על הערותיך המחוכמות, אף שהמה דברים שכבר נשאלו הם או כיוצא בהם בדורות שעברו, מ"מ הדברים צריכים בידור בדורנו. אבל תוכן הברור צריך להיות ע"י העלאת כח המדע למושגים יותר רחבים, שזהו התכלית הנמצאת בכל הניגודים המעשיים והעיוניים, וע"י השקפה יותר אמיתית כללית מתגלה אור האמת, עד שאין צורך כלל לתירוצים מיוחדים על כל פרט.

דע לך יקירי, שכאשר האדם נכנס לחקור איזה מחקר ועיון צריך להיות תמיד להכשיר עצמו כפי כחו להיות קרוב אל הדבר הנחקר, ואם יוכל שכ"כ יתקרב אל המושג עד שיוכל לחדש אותו מעצמו, מנפשו ומעומק דגשותיו, אז אם לא ימלא את מה שיכול יחסר תנאי עקרי מהתנאים המוכרחים אל דרישת האמת. א"כ כאשר ניגשים אנחנו לחקור איך להבין דרכי היושר הגנוזים באורה של תורה, שהיא כוללת את החזיון של המציאות ביחש להמוסר האנושי העיוני והמעשי, הפרטי והכללי, החברותי והמדיני, מראשית ועד אחרית, צריך תחילת-כל החפץ לעמוד על האמת לתמם את חזיונות החיים כולם לפי כחו, דהיינו שלא להשקיף על המדרגות המוסריות לפי מצב פרטי של דור מיוחד, כי-אם לפי ערך הנדרש לקבע מוסר כזה שיהיה פועל פעולתו, לפי עצמו ולפי השתלשלות המאורעות שיהיו נמשכים ממנו, עד סוף כל הדורות, להיות תמיד פועל להיטיב ולהשכיל. ולמהלך זה צריכות הפסיעות להיות מדודות הרבה, ואם מדת הרחמים תתפרק, באיזה חלק קטן של תקופה מיוחדת, יותר מהמדה המסכמת עם התוצאות של העתיד היותר רחוק, תסבב היא פעולות מוזיקות ומהרסות לפעמים יותר מהעול הגלוי היותר גדול. וממוצא דבר תשכיל, שאע"פ שאין אנו דשאים כלל לבטל את רגשי היושר והחקים הנולדים מהם ביחש למעשה בהוה, לפי אותן התמונות שהן מתגלות ברגשותינו בהוה, מ"מ אין לנו להתמכר אליהם ביחש של "מה למעלה מה למטה מה לפנינו מה לאחור". והנה את החיים צדיכים אנחנו להבין בשני ערכים, איך המה נמצאים ואיך הם צריכים להיות. היושר המוחלט נעוץ לעולם באותו הצד שהחיים צריכים להיות, אמנם היושר הארעי, הנוגע יותר למעשה בהוה, הוא בנוי על הצד שהחיים הם נמצאים בו בפועל. רוממותה של תורה ואלהיותה א"א כלל שתהי' אחרת כ"א כלי חמדה, לסבב לכונן את החיים אל המצב שהם צריכים להיות בו. אבל צריך

2 דניאל יב ד. 2א נדרים לח. סנהדרין כא: זהר וילך רפז.

3 שמות כד יב, ברכות ה. וע' שבועות כט. 3א הושע י ג.

אתה להזהר שלא תחשוב ששני המעמדים האלה אין להם יחס וצידוף זל"ז, כ"א הם ענינים מצורפים. כאופקים המתחלפים להולך בדרך רחוקה. ודע עוד, שהעבדות, כמו כל דרכי ד' הישרים, שצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם, לא הביאה מצד עצמה לעולם שום תקלה, כי עצם חק העבדות הוא חק טבעי בבנ"א, ואין שום הבדל בין העבדות החוקית להעבדות הטבעית, ואדרבא העבדות החוקית היא ע"פ רשותה של תורה באה לתקן כמה תקלות, שהעבדות הטבעית היא צפויה אליהם. למשל, הרי המציאות של עניים ועשירים חלשים וגבורים דבר מוכרח ונהוג הוא, א"כ אותם שקנו להם נכסים מרובים, שהם משתמשים בכח המשפט לשכר עובדים עניים לעבודתם, הרי השכירים הללו גם להם עבדים בטבע, מצד ההכרח החברתי, והנה למשל העובדים במכרה הפחמים, שהם נשכרים מרצונם, הרי הם עבדים לאדוניהם, ובודאי חלק האנשים שהם צריכים להיות שפלים במצב, לולא הרשעה ששלטה כ"כ בלבות בנ"א, עד כדי רמיסת משפט, הנה אם היו עבדים קנויים קנין כסף אז היה מצבם יותר טוב, למשל עכשיו אנחנו צריכים להערות מוסריות לדאוג בעד חיי העובדים, החומרי והמוסרי, והעשיר שלבו אטום לועג לכל צדק ומוסר, ויותר נח לו שבמנהרה יחסר אור ואויר, אע"פ שעי"ז יתקצרו חייהם של עשירות אלפים אנשים, ויעשו חולים אנושים, רק שלא יוציא מכיסו עשירות אלפים שקלים לכוון את המנהרה במצב יותר טוב, ואם לפעמים תפול מכרה, ויקברו חיים עובדיה, לא ישים על לב, כי ימצא עבדים אחרים נשכרים, מה שא"כ אם היו העבדות הללו נעשות ע"פ זקק עבדות חוקית, שהעבדים המה קנין כספו של אדוניהם, אז הדאגה לחייהם ואשרם תהיה שוה לדאגתו על הונם, "כי כספו הוא", אז היו באמת העובדים הדלים הללו יותר מאושרים וצפויים לעתיד יותר טוב. ע"כ תורתנו הקדושה היא הולכת בדרכה לרומם את לב האדם, לקרבו אל דרכי אדון כל המעשים ב"ה, וממילא כל זמן שהעבדות הטבעית תהיה מוכרחת להיות נהוגה בחברה האנושית, "בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין"⁴, תהיה העבדות החוקית מבסמתה ומחזירתה לטובה. אמנם כל אלה ההשפעות היו הולכות בדרך ישרה, לולא גרמו חטאינו ועונות אבותינו להפסיק על משך זמן ארוך את פעולתנו ע"י אור תורתנו על עצמנו ועל העולם כולו. אבל מיום שחרב ביהמ"ק ונתפורנו בין העמים אין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו⁵, וחשכת ימי הבינים דוקא אז הרימה ראש, ותעות את יושר התעודה של ארחות חיים, ותעשה העבדות למפלצת, ותאבד את תעודתה, שהיא לשמור את הכושלים שבבנ"א מתגרת יד אנשים רעים ותקיפים, ע"י מה שתביאם לאותו מצב של בטחון הרכוש, עד שכפי המצב ההוא היה נשקף שיוצא שכרה בהפסדה, ותגמר האנושיות אומר לבטל את חק העבדות החוקית, אע"פ שלא תעצר כח לבטל את העבדות הטבעית, גם אין בכחה להגן על המגרעות, שביטול העבדות החוקית מביא על החלק העבדתי שבבנ"א. זה צריך להיות גנוז בתורה עד תקופת האורה שמצוין תצא תורה, "ועשרה אנשים מכל לשונות הגויים יחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלקים עמכם". אז תכיר החברה האנושית כולה, כי אחרי תיקון הלב, להיות לב בשר, מלא יושר חנינה

חסר ורחמים. ראוי וכשר הוא לירודים שבבנ"א שיהיו כולם מסורים תחת חסות מעולים וצדיקים חכמי לב, שתהיה דאגתם עליהם מתיחסת כיחס הקנין ובזה ימצאו אשרם ובטחונם בחיים.

אמנם המצב החברותי והמוסדי נעוצים זה בזה ע"פ דעתו של אל דעות ב"ה. ע"כ האנשים הראויים להיות עבדים המה ע"פ תקונו של עולם אנשים כאלה, שהרחבת חופשתם תביא רעה להם ורעה לעולם, בהיותם בטבעם נוטים לחיים שפלים. שרק ע"י כח מעיק מבחוץ יתישרו ויתרוממו. וזה יארע הרבה מהשפעת אבות. כי כמו שמעלות הנפש ותכונות לטובה יבאו בחק ירושה כן תכונות שפלות ג"כ יהיו למורשה, ולפעמים יקנה אדם לעצמו ע"י התגלות נטיה תכונה כ"כ שפלה, שאלפי דור צריכים להרימה, ויחש האבות פועל, בין מצד היחש החומדי בין מצד הקשר הנפשי. אפילו בריחוק מאד. ע"כ התגלות השפלות של חס היא פעלה, שהיוצאים מגזעו יותר הם ראויים להיות עבדים משהיו מושלים בעצמם, ועומק התכונה היא הארירה⁶, שאין ראוי לברוך, שתכונות רמות-ערך ושאיפה לחכמה ואהבת השי"ת ובריותיו הן טבועות בהם, להתדבק בו⁷. וכדי להעיד על עומק היושר, שהאנושיות צריכה להמצא בו, מצד השפעתה של תורה, אסור או ראוי עכ"פ שלא למחק חק העבדות ממציאותו, כ"א לישרו על תכונתו הראויה. וזהו עומק הרושם שצריך להמצא בדין "יום או יומים"⁸ בדיקו שהרי יסוד כל העונשים, אפילו עונש של הורג נפש, צריך שיהי' נשקל ע"פ הפלס של תיקון העולם בעתיד, א"כ כל מאורע שיש לו הגנה על העתיד והרוב, חוץ מהיושר הפנימי שבלב, ע"כ שהעונש צריך שיהי' מוגבל לפי הערך של ההגנה החיצונה, שאם לא יהי' פועל כלל בהכרעתו הרי המשפט יוצא מכלל רחמים ותיקון-עולם לכלל נקמה. ע"כ כיון שכספו הוא, והאדם חס על כספו, ולא תארע כ"כ בנקל הדיגת עבד בזדון, מפני הפסד ממונו, ע"כ לא יוקם, כי אין ראוי למנע ממשפט רושם של שלילת נקמה כ"א תיקון ורחמים על הכלל. ויש לזה רושם ג"כ בהראב"ע ז"ל. ובין תבין, שהערת רבותינו ז"ל⁹ במדרש ובאגדה ע"ד הכרתו של נח בצורך השירות לבנ"א, שאינה כ"א ההכרה בטיב החברה והכרחיותה לעבדות, ושעל כן ראוי שיהי' החלק היותר נאות לשפלות העבדות, מצד שפלות תכונתו למוסר ולחכמה, המוכן להכנע. וזהו יסוד הרצון של ביטול טענת הכנענים¹⁰, שתעודת הכיבוש הנהוגה בכלל האנושיות היא לתכנית הרמת קרן רוח האדם, שהקיבוצים הקטנים עלולים יותר להשפל, וע"י הכיבוש נתאחדו יותר ממלכות גדולות, והוא צעד להתרכזות האנושיות למשפחה אחת באחרית הימים. אמנם ראוי תמיד, שהקיבוץ שממנו יהי' נובע אור יותר גדול וטוב להשלמת הכלל יהי' נכבד, והמתגבר יהי' היותר הולך לדרך האורה, וזהו יסוד העבדות בטבע, עד שיש לכיבוש ישראל מיד הכנענים היסוד היותר חזק בשאיפת ההתקדמות האנושית. שמה נובע החק של

"מה שקנה עבד קנה רבו".

ממוצא דבר תשכיל, שאותם שרצו להעמיד את השאיפה לביטול העבדות בהנהגתם שיתמכו א"ע בכה"ק, הם דומים לאיצטגנינים הרואים ואינם יודעים

6 בראשית ט כה. 7 בראשית רבה פ' נט. 8 שמות כא כו.

9 בראשית רבה פ' לו. 10 סנהדרין צא.

מה רואים. אמנם יש ערך לחק העבדות החוקית, שיהי' משמש לטוב בעולם, אבל צריך לזה עולם מסודר כראוי, ומ"מ הד"קול של אותם היתרונות, שהעבדות מפועלת באופן בלתי-מבורר למחזיקים עצמם, הוא הגורם את התביעה מצד המחזיקים. אבל מבלעדי הכנה כוללת גדולה ועצומה א"א שיהיה העולם נשפע כראוי מקדושת ביה"ק, כ"א עם-ד' לבדו בהיותו מוכשר הכשר פנימי יותר קרוב, ומאז גזרו חז"ל שכה"ק מטמאים את הידים, ולפי חבתן טומאתן¹¹ למי שרוצה להשפיע מהם דברים מעשיים בעולם הכללי, שאינו מוכשר אל הדרכה כ"כ רוממה כעת עד עת קץ.

ודע עוד, שהחזיון של הכחות המתפתחים לטובה ולאורה מצד כח התורה הוא הולך במערכה. עד כמה ראוי שיהי' נובע מכח הדין והמשפט ועד כמה ראוי שיהי' נובע דוקא משוב הלב ומהסכמה פנימית בלא שום מעיק כלל, אפילו מועקה מוסרית. וזהו היסוד שאנו מחברים תמיד ברית אבות עם כל הדברים היותר עקריים, וברית א"י היא מחוברת מחזקת ירושת אבות וקבלת התורה, אמנם האבות קיימו את התורה מהכרה פנימית וחפשית, וזה היתרון ראוי שלא יחסר על חלק גדול מהמציאות המוסרית, וזהו יסוד החלקים הגנוזים שהמה יוצאים דוקא בתור מדות חסידות ולפנים משה"ד, שאם היו באים בתור הלכה הכרחית היו מטשטשים את ההדרכה הקבועה, להיות הולכת הלך ואור לדורות עולם ולהיות לאור גויים ועמים רבים לפי מעלות רוחם השונה מאד. כי הצד המוסרי שצריך להמצא בתור נדבה ואהבת חסד הוא צריך לעולם להיות לו משקל נודע לפי הערך המוסרי הכללי החיובי, כערך האויר החפשי לעומת הבנינים והמעשים הקולטוריים הממלאים אותו, שא"א שלא ישאירו בעבורו מקום רחב מאד, ומה שצריך להסתפח ע"פ נדבת הרוח וחופש הרצון הטוב חייב להרשם בתור מדת חסידות, ואין לשער גודל ההפסד, שהיתה התרבות האנושית סובלת, אם אלה המדות הנעלות היו נקבעות בקבע חיובי, כי רק מה שהוא יותר הכרחי לחיים החמריים והמוסריים בהוה, ופוגע אם יהלש להשרשת העתיד, זה נכנס באזהרה, וגדול המצווה ועושה¹², אבל מה שקולע לעומק הטוב בהיותו עומד ומתפשט בתור טל של תחי' לימים יוצרו, מבלי לפגוע ברכותו וספוגיותו את כל מטרת העילוי העתיד, זכה להקבע בתור נדבה ואהבת חסד, וזה גורל ה"לפנים משורת הדין", שמאד יפעל לטובה לעת אשר יהפך לב האבן אשר לבנ"א ללב בשר, ע"כ אותו החלק הנשאר לפנים משה"ד מוכרח להשאר במדתו, וכל אשר תתרומם האנושיות יצאו מדות החסידות מרשות היחיד לרשות הרבים, ויהיו קנין כל העם, "וכל בניך לימודי ד'".

ודע יקירי, שכל הדברים ההיסטוריים שהיו במציאות צריכים שיובנו ע"פ תעודותיהם, עם הדברים המסובבים מהם בהשגחת ד', לכוונן הטוב והחסד באחרית, וכיון שאנו רואים שהרבה עבדים יצאו מגזע חם יותר משני הגזעים האחרים, אנו מכירים שלתכלית ההשלמה הכללית היו הם ראויים לעבדות, ולו התרוממו לחירות בלא-עת פעלו בודא, בחירותם, הבלתי-ראויה להם, לרעה על הרוח האנושי ועל דרכי חיי הציבור והיחיד, וזהו תכלית הבנת קללת נח, והי"ה בכל עבר היסטורי, שהכל הוא מעשה ד' בחסד ובחכמה, ואין זה מונע כלל את שורת היורש האנושי

לעשות לתיקון הציבור כל מה שאפשר. לפי המתגלה בדור. אדרבא לולא ההשקפה הברורה, שכל העובדות שבעבר היו נועדות לתכלית הטוב, יש להרשים על החיים. רק את כח האגרוף, ולא יקום רוח לחוקק צדק, אבל בידיעה שגם הרשע-כסל' הי' טוב ותכליתי בעבר, וע"כ לא נדמנו לו סיבות מספיקות להרפו, א"כ יסוד היוסר מבונה יפה, וכשמזדמנות סיבות נאותות לגרש את ההיזק המוסרי, שנסתבב: ע"י השימוש לרעה בדברים הטובים, רק אז מתמלא הלב חריצות של צדק להרים כח המשפט והיושר. ואין מעכב ומונע כלל מה שישראל מצוים לשמור את הרושם האלהי, לתעודת בנין העולם לזמן היותר מרומם במוסריותו, והמתעלה מקלקולי העבר ביותר, זהו עבודה מיוחדת לישראל, מוגבלת ומעשית, ועמה דוקא יחדור רוח ד' להרבות חסד וצדק בכל העמים, ע"פ השקפותיהם המתבררות להם. וראוי לכל ירא-ד' באמת לחזק ידי חסידי האנושיות, ולהרחיב יוסר דעותיהם, עם תמכמות. ההשקפה להבדיל בין עבודת פנים לעבודת חוץ, והכלל הוא, שכ"מ שתמצא בזה רושם של יחס הגזע בתורה ובדחז"ל הוא להצדיק משפט עובדא של מציאות, להכיר מעשה ד' במהלך ההיסטוריה, לא פחות מבמהלך צבא השמים, "זכור ימות עולם" "ושאו מרום עיניכם" בחוברת. ע"כ טבע העבודות בכלל האנושיות היתה: ראיה להיות נקבעת במקום הראוי לה ביותר, ע"פ נטיות הנפשיות, והפיכת הסדר של שחרור העבדים אינה פועלת טוב כללי, כיא אותו המספר המוכרח להיות נכנס בעול העבודות הטבעית יובא לאוצר הכלל גם מאותם שהם ראויים להיות בנ"ח ע"פ תכונותיהם, ונעשה עי"ז עולם הפוך, "שרים הולכים כעבדים" ¹³ "ועבד כי ימלך" ¹⁴. ואל תחשוב, שאם נקח לנו את מי שהוא ראוי להיות עבד, ע"פ תכונותיו הפנימיות, ונשכילהו, שבזה יצא מכלל העבודות. לא כן. אם העבד הזה יהי' יושב על קתדרא ידרוש דברים כאלה שהמדות הראויות לעבדים יהיו נטבעות בהם. וזהו היסוד שראינו חכמים גדולים דורשים דברי דופי ורשעה, מפני שזוהמת העבודות דבקה בהם. אמנם לולא הרשיעו האדונים הרעים, להתעמר בעבדיהם, יותר מההכרח הטבעי, היה הדבר הולך בטבעו, אבל רע"אדם הפסידו את זכותם ע"י אכזריותם, והוכרח קשר העבודות הקבוע במצרינו להיות ניתר, ומקומו לקחה העבודות הטבעית, שבודאי לא תוכל להתאים לכל הצדק, עד אשר תצא מציון ישועה ואורה לכל העמים, לדעת איך צריכה צדקת ד' להעשות ע"פ רוחה של תורה, בכח החסידות והנדיבות, הממלא את לבב האומה, אשר רוח ד' אשר עלי', שלא ימוש מפיה ומפי זרעה וזרע זרעה, היא הערובה לגאולתה. רוממות אומה על חברתה, הקבוע בסדר עליות וירידות העמים, היא ג"כ בגוי' על היסוד של ההכשר שיש לכל אומה לשמש ברוחה הכללי, להשלמת כלל האנושיות. וזהו העומק היסודי של תמצית הלימוד, היוצא מ"מה שקנה עבד קנה רבו", כשמשמש במקום זכויות מכריעות בין משפטי עמים, ועל מציאות ההכרח של השימוש לאדם התבונן נח בהשקפתו על הצביון הכללי של העולם בתיבה. וההכרח עצמו הי' סיבה כללית שימצא ג"כ צד שפל וגרוע במין האנושי, הראוי לעבדות, ובהיותו ראוי לזה "אין ברוך מתדבק עמו", כי עירוב מדות העבדים במזגי בנ"ח יפעל לרעה על כלל בנין מהלך הנפש.

והנה מכתבי נפסק ימים רבים מהמון הטרדות, וע"כ הנני אוחד דרך קצרה שיספיק לנבון כמוך, יקירי, בענין דיני ב"נ, דע שישראל, בהיותו העם אשר

בחד בו ד' לאור גויים. יש לו זכיות מיוחדות. שלפעמים כשצריך לקיומו, או לתועלת הרשמת מעלתו, לותר על איזה חק מוסרי, גם זה הוא טובה כללית. שחזרת באחרית אל הכלל כולו. אמנם הגדרים כמה יש לותר צריכים להגבלה תורית, לפעמים מקבלה או מתקנה, ולפעמים גם בדברים מפורשים בתורה. והנה ההכרעה בין שיתוף הקנין, המעביר קו על כח הצדק של "שלי שלי ושליך שליך", ובין הגבלת זכיות כל יחיד ויחיד, זה אחד מהדברים הקשים שבמעמקי המשפט. והנה על הדבר הנאבד באמת הכריעה תורה, שאחד היאוש כבר כח השיתוף גובר בו על כח היחוד, והשיקול האלקי השווה בזה את כף המאזנים לצד הקומונא, שגם בה נמצא גרעין טוב, ובלא יאוש נתן מקום להכריע על ידו את יתרון השימוש לטוב ולצדק בכח הרכוש. ע"כ בין ישראל לישראל המשפט הכללי הוא, שהשימוש בכח הרכוש הוא כערך שווה, כמובן ביחש נערך כללי, שאינו צריך להזדקק לדקדוקי פרטים, וע"כ כח ההתייחדות עודנו פועל גם על האבדה. אבל אם החזקה היא שכת השימוש ברכוש זה כשיהי' ביד המוצא יח' יותר נאות לטובת כלל האנושיות באחרית, מאשר יח' ביד בעל האבדה, או כבר מספקת היא תביעת הצדק להכריע לצד הקומונא והשיתוף הכללי ג"כ באבדה מבלעדי יאוש, והוא איסור החזרת אבדה לגוי, שלולא הדעה הכוללת של רדיפת הצדק הרחוק לא די שלא הי' נאסר כ"א הי' נכנס בכלל חיוב, וע"כ בכל מקום שיוכל שם שמים להתקדש, וקדושת שם שמים היא באמת ע"י הכרה הבאה מן החוץ, שכחה של תורה פועל כ"כ על פרטי אישי האומה. לותר מזכויותיהם הפרטיות בשביל כבוד הכלל, שהיא עצמה מדה משובחת מאד, אז כבר הדבר חוזר לעצמיות חיובו, ו"דרכי-שלו" זה הוא מיוסד על עומק האמת מצדי צדדים, ובשום אופן וענין אין צדקה לשום אומה בעולם להגביל זכיות חברתה בלא תכלית נשגבת כללית, ע"כ צדקו מליצי ישראל בתביעתם, "הלא אב אחד לכולנו"¹³, לבד מה שהעיקר הוא כדעת המאירי¹⁴, שכל העמים שהם גדורים בנימוסים הגונים בין אדם לחבירו הם כבר נחשבים לגרים תושבים בכל חיובי האדם. אמנם גם אם נאמר כפשטם של פוסקים אחרים ג"כ אין בזה בית מיוחד כיון שיש לפנינו ענין תכליתי.

ולמוד התורה, דע יקירי שאין לך דבר המפסיד את יסוד השלמת החברה האנושית, כהשפעת ענינים נעלים בהמון שאינו ראוי לקבלם. ומי שחשב שיצליח את כל באי עולם ע"י מה שילעיט אותם ממוסד התורה, קודם שהוכשרו לכך, לא ירד כלל לעומק הכונה הטובה האלקית, והראי' שתחת המסוה של "ואהבת לדריך כמוך" ערכו במות-תופת לשרוף אנשים, שלא יכלו לדבר על מוסדם שום דופי. והכל הוא מפני שעניני התורה הזכים הם צדיקים הכשר, והיא למימינים בהם סמא דחיי¹⁵, אבל פושעים יכשלו בה, ע"כ אסור ללמד ד"ת לנכרי, ואם יודמן יוצא-מן-הכלל, שפעלה התורה עליו להיטיב, אין למדים מן הכללות, וכל ההלכות הקבועות נאמרו על הרוב הנהוג, והרשות ניתנה לחכמים מובהקים להורות היתר להודאת שעה, מכ"ש כשיש בזה משום קידוש השם או מגדר מילתא, ויתר הגדרים הנצרכים לה, שאין כאן מקום ביאורם.

וחסידיו או"ה, שכתב הרמב"ם¹⁶ שאם עשה אותם מהכרע הדעת אינו מחסידיו

13 ע' מגלת תענית פ"ב, ראש השנה יט. 14 בבא קמא לח.

15 שבת פח: 16 הלכות מלכים סוף פרק ח.

או"ה ולא מחכמיהם, הנה הגירסא האמיתית היא „אלא מחכמיהם“, ודעתי נוטה, שכונת הרמב"ם היא שמעלת „יש להם חלע"ה" היא מעלה ירודה מאד, אע"פ שהיא ג"כ טובה גדולה, אבל כיון שאפילו רשעים וע"ה שבישראל זוכין לה היא לפי ערך המעלות הרוחניות מעלה ירודה, והרמב"ם סובר שהמושכלות מצליחים את האדם הרבה עוד יותר מהצדק של ההנהגה, ע"כ סובר שהמדרגה של „יש להם חלע"ה" היא מעלה של חסידי או"ה דוקא, שלא גברו במושכלות, כ"א קבלו האמונה בתמימות רגשי לבב, והתנהגו בדרך ישרה, ע"י מה שקבלו שהמצות שלהם ניתנו כך ע"פ ד', אבל מי שע"י הכרע הדעת זכה להשיג ז' מצות ב"נ הוא באמת חכם לב ומלא תבונה, הוא נחשב מחכמיהם, שמעלת החכמה היא גדולה מאד, וא"צ לומר שיש לו חלע"ה, כ"א הוא עומד במדרגה קדושה, שצריכה להתפרש במבטא יותר מלא מהלשון של „יש לו חלע"ה“, וגם אם יהיו דברי הרמב"ם כפשטם, אין בהם זרות אם נאמר, כי מדת עוה"ב, שהוא מדבר עלי' בספרו, היא אותה המדה המיוחדת, שהיתרון האלקי שיש לתורתנו הקדושה הוא מקנה למקיימיה, ויש מעלות אחרות שכל דבר טוב יכול להקנות אבל אין זה נקרא בשם עוה"ב, ובאותו היתרון הוא בא מכחה של תורה, ומסתגל למי שמקבלה בקדושת אמונתה, ואין זה שולל כלל מעלות אחרות מצויירות לכל פילוסופיה כדרכה.

ועניני המלחמות, אי אפשר ה' כלל, בשעה שהשכנים כולם היו זאבי ערב ממש, שרק ישראל לא ילחם, שאז היו מתקבצים ומכלים ח"ו את שאריתם; ואדבא ה' מוכרח מאד גם להפיל פחד על הפראים גם ע"י הנהגות אכזריות, רק עם צפיה להביא את האנושיות למה שהיא צריכה להיות, אבל לא לדחוק את השעה, ודע שבהלכות הציבור לא התמירה תורה כלל לדחוק את רוח העם לחסידות, מפני שאז היתה החסידות הכללית נעשית דרך קבע וחובה, ותכלית התורה היא שתקבע ההערה השכלית בכח אהבה ונדבה, וזהו יסוד כמה קולות שיש בדין-תורה ביחש לסדרי המלחמות, ועויבת האלילים היא נאותה לתעודת ישראל הכוללת, ומובן שמ"מ ה' הדבר מסור לב"ד לראות מצב המוסר של הע"ז ההיא, ולא היו כל הענינים שיום, ובעוה"ר לא נתפרשו לנו הדברים לפרטיהם, ממיעוט השימוש המעשי מאז אבדנו חסננו הלאומי, עד אשר ישיב לנו השי"ת עטרת תפארתנו במהרה בימינו.

והדעות הרעות, צריך אדם להתגבר עליהן בכח שכלו, ואם אינו יכול לברר לעצמו עכ"פ כיון שהם גורמים הירוס בחיי החברה ע"כ יש כח להכריח שלא ידבר בהם באזני זולתו, שזהו דבר מעשי, וכשישמור זה ממילא יבא להכרת האמת, ותדע שסמכה תורה ענין נוקב שם ד' למכה אדם ומכה בהמה ז', כלומר שהוא ענין הריסה חברותית נוסף על הקלקול השכלי והמוסרי.

ומה שכתבת על דברי בענין החפשים, אבאר לך: כונתי היא, שיכולים להסביר להם ג"כ, כי מה שנתקיימה האומה עד כה ע"י קיום המצות אנו רואים בעדות של נסיון, שא"א להכחישו, ואם אפשר שתתקיים היא ורוחה בלא קיום התורה לפי ידיעתנו הוא דבר נמנע, אבל גם אם ניתן להם טעותם לא יוכלו לומר שקנו ע"י; נסיון ארוך, השוקל כאותו הניסיון הבטוח שלנו, אי"כ להכניס בסכנה קיום האומה, החביבה גם להם לפי דברם, הוא רשע וכסל, ומי שמכיר, אפי' רק מהכרע הדעת,

שיש נפש משכלת במציאות, ושכל דבר שהוא עול ורשע אי אפשר שיהי' לו אחרית טובה, יבין כי מי ששולח יד בקיום האומה, בין מצד תאותו בין מצד דמיונו, הוא חבר לאנשי-משחית היותר רעים. עכ"ז אינני שולל טענת כף זכות, שרבים מרעועי הדעות שבדורנו הם קרובים לאנוסים, מפני שיבושי הדעות ומיעוט השפעה לברר דרך הישרה לנבוכים. וד' יגיע חשכנו בחסדו.

מכתבי זה התחלתי לכתוב ברחובות, כאשר בא מכתבך לידי, ואח"כ נטרדתי הרבה עד אחר ר"ה העבר, ב"ה, וכשבא אחי ש"ח שי' נזכרתי להשלימו בחפזן גדול. ותיטיב לדקדק בדברי, אקוה שתמצא מבוקשך. וכתוב נא לנו מכל אשר עמך, ואל תמנע ממני טוב הערותיך המחוכמות, כי מעוררים צעירים בדברים-שבלב יקרים לי מאד, ואקוה בל"נ לעת המוכשר ביותר לבאר יותר בסגנון מובן בעזה-שי"ת. הנני חותם בברכת השנים ואה"ר, יצליחך השי"ת בתורתו ויראתו, וירחיב דעתך בשכל טוב לדעת שמו ית', ותהי' לאיש מצליח בכל מילי דמיטב, כנפשך וזיקרה ונפש ידיך אוהבך, שוחר אשרך מעל אדמת הקודש.

אברהם יצחק ה"ק

צ

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו י"ז שבט תרס"ה.

שלום, וברכה לך אהובי נפשי ויקירי החתנים המפוראים, בתורה וחכמת לב, ויראת ד' אוצרים, מר בנימין מנשה לעווין ומר משה זיידל נ"י, ירוממו אף ינשאו לשם לחהילה ולתפארת.

אחדשה"ט באה"ר.

מרב עמל ועבודה, ומרב דאבון נפש על מצב אחינו שבגולה, ירחם צור ישראל חלק יעקב ומושיעו בעת צרה, ויוציאם מהרה מאפילה לאור גדול, לא הי' לי שעת הכושר להשיבם על מכתביהם היקרים. וגם עכשיו, שלקחתי לי זמן קצר לזה בחזקת היר, הנני מוכרח לקצר כפי האפשרי. והנה מכתבו של בנימין שי' נאבד כעת מידי, ומונח לפני רק מכתבו של משה שי', ועליו יסובו דברי המעטים כעת. העירות יפה, אם חלק ההגנה של שמירת הרכוש שבטבע ימעט כח העונש לכדי יום או יומים, אם כן באב שהרג את בנו הי' ג"כ ראוי להיות העונש ממועט באיזה מדה. והנה אני צריך לחזור עוד הפעם, מה שכבר העירותיך במכתב העבר, שאין כונתי להעמיד את דרך הדרישה בהלכות דעות באופן הדומה לפלפול פרטי, שאנו מציבים קושיא ואחריה תירוץ, כ"א לרומם את המחשבה להשקפות כלליות בעומקה של תורה, שכל מה שנשכיל יותר לרומם ולהרחיב את השקפותינו נהיה יותר קרובים לאור האמת, ומוארים יותר מזיו החיים של תורת אלקים וזים ב"ה. ע"כ כשנפגש בדרכנו איזה קושיא, אל יפול לבבנו לפנות מדרך הכללית המאירה, ב"א ננסה חילנו לגלול על ידה אור חדש. וממוצא דבר תבינו ידידי נפשי, שכאשר אנחנו באים לדבר על דבר כללי תורה, אם יסתעפו לנו על פיהם פרטים מעשיים, אנחנו צריכים לחלק את הנידונים, אם יהיו מעשים השייכים לנו בגבול ההוראה המעשית אנו דנים ע"פ דברי חז"ל המפורשים אצלנו, וע"פ תולדות המסתעפות מדבריהם, אבל כשאנו באים לצייר איך נידון בענין שאינו נוגע אצלנו למעשה,

אין אנו יכולים לדרן איך היה דרך ההוראה המעשית מסתימתם של דברי חז"ל. שהרי זה הדרך עצמו של ההכנה בכללי תורה, כזה וכיוצא בו ויותר הרבה רחב ממנו. הי' דרך הפלפול אצל שופטי ישראל, הנביאים והגבורים, הסנהדראות והנשיאים, בשבתנו על אדמת קודש ורוח ר' עמנו, וכל ב"ד ידע לכלכל דבר במשפט, לדעת מה יעשה ישראל, ע"פ עומק אמתתה של תורה, קודם שנגזרה הגזירה, מפני ירידת הדורות ופיזורם של ישראל, "לצור תעודה ולחתום תורה בלימודי"ג. ע"כ אין אנו יודעים כלל אותם דרכי הפלפול, שהיו הסנהדרין, למשל, דנים אם הי' בא משפט בדייני במאורע של אב שהרג את בנו, שע"כ אין אנו יכולים לעמוד על הפרטים, איזה אופנים של קולא, שהיו המזכים דנים בזה, ע"פ יסוד אותו הפלפול העקרי הנובע מכללות יסודה של תורה, איך להגביל ולמעט כח העונש מפני כח ההגנה של רחמי האב, שאנו למדים יפה את המדה מדין "יום או יומים" של עבד, אבל להגבילה בדיוק יחסר לנו אותו כח השופט, שצריך עמו דוקא כח החיים השלם של האומה במקום אשר בחר ר', לבד מה שגם משפט הפשוט הוא ג"כ אמת, שהתורה דברה תמיד על צד הרוב, ולא על הענינים הזרים שחוץ לטבע המציאות, וזה השריש הרמב"ם בכמה מקומות במד"ג, ע"כ אין צורך להתעסק ביחוד באותו מאורע של אב שהרג את בנו, והדבר מסור לבינת-לב של דרישת הבי"ד בשעתו.

ב), ועל דבר העבדים, שהעירות למה יהיו חלים משפטי העבדים גם על ב"ג שאינם מבני כנען, לא דייקת יפה בדברי, אנכי אמרתי, שיש הכרח טבעי במצב האנושי שיהיו מקצתם עבדים, והחק הטבעי יעשה את שלו, המלאכות הכבדות והבזירות נעשות ע"י עבדים, ואם לא יהיו עבדים ע"י החק יהיו עבדים ע"י מכריח עצמי מדאגת קיומם, א"כ לא הרוח השחרור מאומה בכלל המין האנושי, וזולת לפי אותו הערך של התמעטות הצורך למלאכת עבדים בכלל, שזה הולך ומתקדם ע"י ההתפתחות של חרשת המעשה, שהאדם רודה על ידה ביותר בכחות הטבע, והדברים הולכים בהדרגה לפי ההתאמה של חקי המוסר, ע"י השגחה נפלאה של אדון כל המעשים ב"ה. א"כ העבדות של כנען היינו שבגזעו תתגבר אותה השפלות ודלדול הכחות הרוחניים המביאים לידי עבדות, וכן היה באמת שמרבית העבדים היו תמיד מבני חם, אבל כל מי שנעשה עבד ע"פ הכרח מצבו לעולם יהיה עבד גם אם לא יהיה לו קונה, כי "אכף עליו פיהר"ג, ובתיקון דרכי המוסר הטוב היותר נאות לירודים שבבני אדם, הוא להיות עבדים לאנשי מעלה, ויפה התפאר אליעזר "עבד אברהם אנכי".

ג) ומה שכתבת במה התיחד כנען מיתר בני חם, ההכשר לעבדות הוא ההכנה למדות שפלות ותאות גסות, שאינן מתעדרות אפילו ע"י ההרגש של כבוד המדומה, וניכר כח זה בכנען, כמו שהעידה תורה "כמעשה ארץ כנען לא תעשו", ואמרו בספרא שהיו מקולקלים בתועבות מכל האומות, א"כ הובלטה עבדותו של חם בכנען ביחוד.

ד) ואשר חשבת שבהיות האדון צדיק ובעל-מוסר לא ידאג רק לחומריותו של העבד ולא לכחנייתו, לא כן הדבר, אותה המדה של הרמה רוחנית, שבעל נפש הראויה לעבדות צריך לה, כבר מוכן הוא כל איש תמים בדרכיו לדאוג בעבור עבדו,

זכשיהיה העבד יותר שלם במדותיו ושכלו יביא לבעליו ריוח יותר. אבל לדאוג יותר מדאי בעד הרוחניות, כבר ביארתי שההלעטה יותר ממדה הראויה לפי מצב הנפש, אע"פ שתחכים את האדם, אבל לא תהפך את יסוד תכונתו. ואז ישמש גם כח החכמה לתכונה של העבדות, ויהיו "עבדים רוכבים על סוסים ושרים הולכים כעבדים על הארץ"³, שהוא ענין רע.

ה). ומה שהעירות מענין איסור לימוד תורה לנכרי, ממה שאמרה תורה לכתוב על האבנים את דברי התורה, כדי שילמדו או"ה⁴, אין למדין דורות משעה. אותו ההכשר, שהוכשר העולם בעת יציאת מצרים ומ"ת, מהתסיסה הגדולה שנעשתה ע"י גילוי שכינה, שאח"כ נתגלתה לאטה בין או"ה, ויצאה אל הפועל שיהיה חלק גדול כ"כ מהמין האנושי עוזב מה שהורישוהו אבותיו, ושב להכיר את שם ד' אלקי ישראל ב"ה, זה היה מאורע שאינו נמשך. אבל ההדרכה הקבועה היא, שיחרור האור בעולם דוקא ע"י אורם של ישראל, אז יהי מובן דעת ד' ועוזו עם כל סדרי החיים. המתחסים לאותה האמת הגדולה, בין ביחיד בין בציבור. אבל אותה המחשבה, שחשב מי שיצא ללמד משפטים בלא-עת לאותם שנאמר עליהם "ומשפטים בל ידעום", גרמה שרק המשפטים האמוניים נשאו על דגלם בלא יחש לכלל סדרי החיים, ביחוד הציבורי, ואז המה מוכרחים להשתבש, ע"כ נשתבשו בין בדעה, שנעשו קרובים לע"ז, בין במעשה, שלא נודרכו כלל במדותיהם, כראוי למי שנושאים דגל של אהבה וחסד בידם לפי טענותיהם.

ו). אמרת שלפי דברי התורה הולכת ומתפתחת, וח"ו לא אמרתי מעולם דבר זר כזה. מושג ההתפתחות, שרגיל העם ליחש, הוא מאורע של פנים חדשות, המביא קלות ראש. ומה שאנכי אומר, שהידיעה העליונה, הסוקרת כל המעשים מראש ועד סוף, היא סיבבת את כל התו"כ, היא אמתת קבלת עול מ"ש, שהוכנו מראש כל הסיבות שסיבבו ההבנות וההרגשות לבא לידי החלטות בכל דור ודור כראוי וכנכון. ע"כ אי-אפשר לאמתתה של תורה להתגלות כ"א בהיות עם ד' כולו בארצו, מבונה בכל תיקוניו הרוחניים והחומריים גם יחד, שאז תשוב תורה שבע"פ לאיתנה, לפי הכרת ב"ד הגדול, היושב במקום אשר יבחר ד', על כל דבר אשר יפלא למשפט, ואז אנו בטוחים שכל תולדה חדשה תהיה מוכתרת בכל עז ובכל קודש, כי קודש ישראל לד'. ואם תפול שאלה על איזה משפט שבתורה, שלפי מושגי המוסר יהיה נראה שצריך להיות מובן באופן אחר, אז אם באמת ע"פ ב"ד הגדול יוחלט שזה המשפט לא נאמר כ"א באותם התנאים שכבר אינם, ודאי ימצא ע"ז מקור בתורה, והסכמת המאורעאות עם כח ב"ד ודרישת המקרא יחד אינם דברים שמזדמנים במקרה. כ"א הם אותיות מחכימות מאודה של תורה ואמתת תורה שבע"פ, שאנו חייבים לשמע לשופט אשר יהיה בימים ההם, ואין כאן "התפתחות" של גריעותא. אבל מי שבא לדון בזמן הזה, שאנחנו מדולדלים וחינו הכלכליים אינם נערכים לשם חיים לגבי מצב האומה בצביונה הראוי, ע"פ אותן הדרישות הרוממות, הוא נכון למועדי רגל, ורחמנא ליצלן מהאי דעתא. וכל ענין הזה ועבר וכיר"ב, שהגני מזכיר תמיד ביחש המעשה לכללי התורה, הכל נמשך ע"פ הציור של חיי עמנו וארץ חמדתנו בתכלית השלמות, בהיות אדירנו ממנו ומושלנו מקרבנו, ארמון על משפטו ושופטנו

ויועצנו ככתחילה, וארץ צבי שתולה בנוה בקיבוץ כל בניה בתוכה וכל יושביה עליה. אז כל היוצא ממעין בית ד' יהיה קודש לד'. אבל בזמן החשך והדלדול אמנם אין מעצור לאדם להתנהג ע"פ הרגשותיו היותר עדינות, כשהוא מכין בהן לרומם נפשו, ולקרבה אל אור האמת והצדק, שהוא אור השי"ת וחסדו. אבל אין זאת הדרכה של תורה כ"א מדה מוסרית פרטית. ע"כ אם בהיותה מתרחבת תביא איזה דברים של הפסד באוצר הכלל, ע"י אותו הדרך שנטיות הקדומות בזמן מביאות, יהפכו מנטיות מוסריות לדברים שיש בהם נזק לרבים, שכל חכם לב ואיש-חסד יבין, שהחוב היותר קדוש ונשגב הוא לקמץ גם הוד מוסר נפשו לפי ערכו הפרטי, כדי להעמיד טובה למוסר הכללי, שהוא יסוד הצדק העומד לעד. וע"ז נאמר "העם ההולכים בחושך ראו אור גדול, יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם".

ז). ומה שנשאלת לפי דברי בענין צמר ופשתן⁵, מה נשתנה פשתן מצמר-גפן. הנני צריך להעריך עוד על כללות דרך הדרישה של טעמי תורה, שהמצות הן כדמות האותיות והתיבות שעל ידן אנחנו מבינים את המושגים, ואם תיבה אחת תספיק היתכן לשאול מפני מה לא נוספה עוד תיבה להאמר, המורה על אותו ענין בעצמו. אמנם ודאי התיבה החקוקה באורה של עולם היא צריכה להיות מובלטת בתכלית הבהירות, וזה אנחנו צריכים לרדוף לדעת את ד' ובוראי שהמחשבה העליונה הזאת צריכה להיות נחקקת בציור של חשובי בנ"א, ובכלל מחוברת עם הצד הנחשב של מציאות הבגדים, דהיינו לכבוד ולתפארת, ולא רק לכסות קלון ולהגן בקרה, שזהו הצד הנמוך והתלוש של האדם, הבא ג"כ מנפילה מוסרית, שהננו צופים שתתעלה בכחה של תורה, ע"כ השש, שהוא פשתן, היא ההלבשה המעטרת ביותר בארץ הקדם, עמה ראוייה המחשבה הנאצלת הזאת להתאחד, לא עם יתר ההלבשות הנמוכות ממנה, שהן תוצאות של הכרה וחולשה.

ח). ומה שכתבת בענין ד' רש"י⁶, שזכר הקב"ה לבע"ח זכות שלא קלקלו. ענין הזכות הוא היסוד מפני מה אלו ראויים לקיום ולא אחרים, ומפני שהם לא נתקלקלו בנטייתם המוסרית ע"כ הם ראויים לישוב העולם על ידם, ואין זה נוגע כלל לבחירה חפשית, כמו שיש ענין זכות אבות שאינו נוגע לבחירה. אמנם עיקר שלילת הבחירה מבע"ח לגמרי אין לה יסוד, ודאי אינם כ"כ רחבים בבחירה כהאדם, אבל יש לכל חי לפי מדת כשרונו ג"כ חלק בבחירה, וזהו יסוד השתלמותו בעתיד, עד אשר "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי". ומחקרי בע"ח שנתחדשו מראים יותר את האמת הזאת, שכבר אמרה תורה, וקדמום נביאים, בהרחבה, ודבר אלינו יקום לעולם.

בנימין יקירי, מכתבך היקר איננו כעת לפני, ע"כ לא לקחתי אודותו דברים כעת, ואתך הסליחה.

כתבו לי ידידי האהובים, מכל אשר עמכם לטובה ולברכה. יחזן השי"ת את עמו וירומם בכבוד קרנו, ותפארת עמו וארצו יפריח במהרה בימינו. והי' זה שלוי וברכה, כנפשכם האהובה ונפש מוקירכם, ואוהבכם, דורש אשרכם בכל לב, נושא לכם ברכה מארץ חמדה.

אברהם יצחק ה"ק

5 בסעם הרחקת חומר הלבשה ממה שהוא משל בעלי-חיים למה שאינו משל בעלי-חיים, "אמיקים כנגב" פרק י, "הפלס" תרס"ג. 6 בראשית ו כ.

צא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, יד סיון תרס"ה.

שלוי וברכה לידדי אהובי חתן תורה ממולא בדעה ויראת ד' סתורה
מר משה זיידל שליט"א.

הגיעני מכתבך הנעים, ואם הי' הזמן מספיק הי' ראוי להאריך הרבה, לבאר
שורש דבר בכל ההערות שהעירות, והדברים היקרים המסתעפים מהן בשאלות
חכמת האמונה, שכל הכשלונוֹת באים רק מפני שאין דורש ומבקש, וכ"א פותר
לו את שאלותיו היותר גדולות ע"פ ידיעה כהה, ע"כ יצא משפט מעוקל, ועלינו
החובה לברר אמרי אמת בתורת אמת.¹

וע"ד המדרש², הפי' הפשוט הוא, שלולא שהאדם בבחירתו איננו יכול
לקבל דב טובה היתה הבריאה יותר מבורכת, והי' טעם העץ דומה לפרי, שזה
הוא אב לכל יתר הכחות, שהיו יותר מבורכים, אבל מתוך שהאדם עתיד הוא לצאת
מגדר היושר ברוח טובה ע"כ זה היה המעצור המוסרי, שלא תשתכלל הארץ כראוי.
וזהו פתרון לכל המגרעות התכונות הנמצאות בבריאה, שמבקרי היצירה עמלים
בהם, ורק לכשישכילו את התאחדות כח המוסר עם יתר כחות המציאות יבינו
תוכן הדברים. וזה נקרא חטא הארץ. שפירשו יותר במדרש כמקלל שדי אם רשע.

וע"ד מנין שנות היצירה ביחש להחשבונוֹת הגיאולוגיים בזמנינו. כך היא
הלכה רוחת, שהיו כבר תקופות רבות קודם למנין תקופתנו הוא מפורסם בכל
המקובלים הקדמונים, ובמד"ר³ "שהי' בונה עולמות ומחריבן", ובזהר פ' ויקרא⁴
שהיו כמה מיני אנשים חוץ מאדם שנאמר בתורה: אלא ששם צריך להשכיל יפה
את המליצות העמוקות, הצריכות ביאור רחב מאד מאד, א"כ אותן החפירות מורות
לנו, שנמצאו תקופות של בראים, ואנשים בכללם, אבל שלא היה ביניהם חורבן
כללי, ויצירה חדשה, ע"ז אין מופת מוכיח, כ"א השערות פורחות באויר, שאין
לחוש להן כלל. אבל באמת אין אנו נזקקים לכל זה, שאפילו אם הי' מתברר לנו
שהי' סדר היצירה בדרך התפתחות המינים ג"כ אין שום סתירה, שאנו מונים כפי
הפשטות של פסוקי תורה, שנוגע לנו הרבה יותר מכל הידיעות הקדומות, שאין
להן עמנו ערך מרובה, והתורה ודאי סתמה במעשה בראשית, ודברה ברמיזות
ומשלים, שהרי הכל יודעים שמעשה בראשית הם מכלל סתרי תורה, ואם היו
כל הדברים רק פשוטם איזה סתר יש כאן, וכבר אמרו במדרש⁵ "להגיד כח מעשה
בראשית לבו"ד א"א, לפיכך סתם הכתוב בראשית ברא אלקים", והעיקר היא
הידיעה העולה מכל הענין לדעת ד', וחיי המוסר האמיתי, והקב"ה נותן במשקל
אפילו הרוח שחל על הנביאים⁶, הוא צמצם שדוקא כשיכנסו הדברים הגדולים
שבאלה הענינים באלה הציורים יוכלו בנ"א לשאוב מהם, עם כל השתדלותם, את
כל היותר מועיל ונשגב להם, ואור יקרות וקפאון, שהם סתרי תורה, שבעזה"י

1 החלק הראשון של מכתב זה, שהעתק ממנו היה בידינו מקודם לפני שנמצא כל
המכתב הזה, נדפס למעלה סי' כ.

2 בראשית רבה פ' ה, שמאמר חדשא הארץ הוא שגם העץ יהיה נאכל כמו הפרי.

3 שם פ' ג וט. 4 דף י.

5 רמב"ם פתיחת המורה נבוכים, רמב"ן בראשית א. 6 תנודע רבה פ' טו.

הם יקרים ויהיו קפריים^ד לע"ל, רק הוא יגלה לנו פרטי הדברים. אבל עכ"פ אין שום סתירה לשום דבר מן התורה מכל דעה מחקרית שבעולם כלל, אלא שאין אנחנו צריכים לקבל השערות לודאיות, אפילו יהיו מוסכמות הרבה, כי הן כצ"ח נובל, שעוד מעט יתפתחו יותר כלי הדרישה, ותהיינה כל ההשערות החדשות ללעג ולקלס, וכל החכמות הנעלות שבימינו לקטנות המוח. ודבר אלקינו יקום לעולם. "כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה" והסדי מאתך לא ימושו וברית שלומי לא תמות אמר מרחמך ד". כי יסוד הכל הוא מה שאנחנו מלמדים בעולם, שהכל פועל ד', והאמצעיים, רבים או מועטים, לרבבי רבבות, הם הכל מעשי ד', שלא חיסר מעולמו כלום, ושאיין קץ לגבורתו ועז חכמתו ותפארתו ב"ה וב"ש לעדי עד. ופעמים שאנחנו מזכירים את האמצעיים ג"כ בשם: להרחיב את הדעת, ולפעמים אנו אומרים בדרך דילוג "ויצר ד'" "ויעש ד'" כמו שאנו אומרים "אז יבנה שלמה", ואין אומרים ששלמה צוה לשרים והשרים להנמוכים מהם, והם להאדריכלים והאדריכלים לאומנים והאומנים לעושי המלאכה הפשוטים, מפני שהוא דרך ידוע, וגם איננו עקרי. כן כל מה שיחקר בהרבה רבבות שנים בהגדלת הדרכים והאמצעיים, שהם מוסיפים לנו דעה והשכל בגאון ד', המה ברב הפעמים מקוצרים. ותוכן הדבר שיש משקל מיוחד לכל רעיון ומחשבה לזמן לידתו ופועלתו. באין שום מקרה והזדמנות בלתי-מכוונת כלל, למשל אנחנו יכולים להבין, אם הי' נודע דבר תנועת הארץ לפני כמה אלפים שנה למפרע בהמון הי' המין האנושי מתירא לעמוד על רגליו, פן יפול מכח התנועה, וק"ו שהי' מתירא לבנות בנינים רמים, וזה הי' מביאו לרפיון-לב למניעת-פיתוח שאין לשער, ותחשובו של כח המושך לא הי' יכול להבטיחו, אחרי ראותו בעיניו שכל דבר העומד על דבר מתנעע איננו בטוח מפילה, רק אחרי בגרות של הרגל יפה היה מקום לצאת ההכרה של תנועת הארץ, שלא תקבל האנושיות מזה אך טוב.

כן הדבר נהוג ג"כ ביחש הרוחניות, למשל השגחת השי"ת היא יסוד המוסר האנושי והצלחתו, ולכשיתברר יפה בעולם בדעה גדולה ובהירה הוא יהיה יסוד האושר, "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ד'". והנה כנסת ישראל היתה צריכה להתעמל הרבה עם כל עובדי ע"ז, להבינם שעם גודל הברואה אין עכ"ז האדם מכוון עד שלא יהי' ערך להנהגתו המוסרית, כ"א היצירה המוסרית של האדם היא חשובה מאד יותר מזו:ברואים היותר גדולים בכמותם לאין ערך. אבל לא נקל עלה הדבר להטביע במקצת חותם ידיעה זו עם השמירה של ההכרה הפנימית של כבוד ד', שהוא ג"כ בעיקר היסוד היותר הגדול להשתלמות האנושית, וכל היצירה הכללית בהוה ובנצח, בחיי חומר וחיי רוח. וכ"ז העמל היה נדרש, איך להתאים בלב הקטן של האדם את המחזה של גדולת היצירה ושפלות האדם עם חזיון הכרת יד ד' הגדולה, ואיך שהוא נעלה ומרומם מכל הערכים ההסכמיים של כל נוצר, מה היה אם היה אז ידוע ג"כ מכל המון העולמות המעשיים שבציורי המדעים כעת, אז היה כדק נחשב, ומוסרו כאין, ולא היה אפשר להקים בקרבו רוח חיים של גדולה ותפארת כלל, רק עכשי, אחרי שגם עם הציור שהיה גדול אז לעיניו כבר נלחם ויוכל, שוב אין מבעתים אותו בשום גדולה כמותית לפי האמת. אבל כל אלה צריכים זמנים והכנות, והציורים הסיפוריים, בין

ד ע' פסחים ג, בכדבר רבה פ' יט.

הנמשכים מכה הסקידה על הבריאה מדרך המושכל, בין הבאים מהתגלות יד' על ידי נביאיו, צריכים תמיד להיות נושאים עמהם את הכח המאדיר את החיים זאת ההצלחה לאמתתה, ולא להביא לאדם ציד של יריעות קטועות להשתעשע בהן בשחוק ילדות. וכשתשכיל בזה תבין, שיש ערך נשגב למה שמתגלה וכן למה שמסתתר, ודרכי ההסתרה הם רבים וגדולים מפליאות נתיבות חכמה העליונה של ארון כל המעשים פלא יועץ ב"ה. וכשתלך בדרך זה הנני בטוח בע"ה שלא תכשל ותעש חיל בישראל, את האלקים ידא ומצותיו שמור כי זה כל האדם. ותשמח ותעלו בגאון שם ד', ובמתת חבלנו להיות לברית עם לאור גויים, ונזכה לשוב במשוש ארץ צבי, לספר בציון שם ד' ותהילתו בירושלים, בהקבץ עמים יחדו וממלכות לעבוד את ד' בתתו מציון ישועה לישדאל תפארתו. "והלכתי עורים בדרך לא ידעו, בנתיבות לא ידעו אדריכם, אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור, אלה הדברים עשיתם ולא עזבתם", אמרו חז"ל⁸ כבר עשיתם לד' עקיבא וחביריו. והי' זה שלו' ובדרכה, כנפשך היקרה ונפש ידיך עז דוד"ש והצלחתך מלונ"ח, הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

צב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, קט סיון תרס"ו.

ברכת שלו' וכ"ס לידי חביבי חתן תורה נעלה ושלם מר משה זיידל שי'.

שמחתי מאז בדברריך היקדים, ולולא טרדתי המדובות הייתי מקציע זמן להשתעשע עמך בדברי תורה וחכמה, כי חמודות אתה לי יקירי מאז, ומה גם עתה, אשר אקוה כי הוספת ועוד תוסיף אומץ בכל מילי רמיטב. אבל עכשו המניעות מעכבות הן, ואתך הסליחה על דברי הקצרים. ביחוד אינני זוכר אם אני חייב לך תשובה על איזה העדה, ומה תוכנה, אם הייתי זוכרה חושב אני שהייתי מעיר עלי, אבל עתה אין מכתבך לפני.

כתוב נא לי מכל ענייך לטובה, במה אתה עסוק בקודש ובחול, ומי המה מקרביך, ומה תחשב לעתיד בע"ה.

גם אובה לדעת אם הנך בא בחליפות מכתבים עם ידידנו ד"ב לעווין ז"י, ואיך הוא יחושו אליך. על התבדלותו עם היראים שבאשכנז, אותם שהתאימו את צרכי הזמן עם התורה והיראה, הנני שמח מאד, ואקוה, שגם אתה תלך בדרך זה, ותקבל היתרונות המצויים באחינו היקרים הללו, חלוצי הגנת ברית ד' באשכנז, ותקפל את המעלות העליונות, שדק ע"פ חינוכנו היינו יכולים לזכות בהן, עמם יחד, ומהחיבור הנעלה הזה יוצג לפניך טפוס יקר מקורי ואורגני, הכולל ומאחד, קדושה, חכמה, וגבורה, תקות צדק ואמת וזיו חיים.

חזק ואמץ יקירי, מסערת הזמן החומריות והרוחניות אל ירך לבבך, "ע"כ לא נירא בהמר ארץ", "יהמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בגאותו סלה", "נהר פלגיו ישמחו עיר אלקים" — יעזרה אלקים לפנות בקר", בב"א.

ידיך מוקידך מברכך מהררי קודש,

אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

צג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט' תשרי תרס"ו.

ידידי אהובי חכמי לב לתורה ולתעודה יקר מפז מו"ה משה זיידל שליט"א.

נמח"ט וכט"ס.

בדברייך היקרים שמחתני, אהובי, אשמח מאד על קרבתכם זה לזה במקום וברוח, אתה ויקירנו רב"מ לוי. חמודים אתם לי, עדי אתם שבהם אראה מופת, שדברי-תורה האמורים בעומק רעיון של דעה כפי האפשרי קולעים הם אל המטרה, לטהר ולעזר נפשות יקרות, לרוממם ולשגבם באהבת תורה ויראת שמים, ותקותי נכונה, שבכחכם זה תלכו הלך ועלה, וד' אלקי ישראל יהי' בעזרכם, להופיע אור על דרככם בחיים.

היום מעלי יומא דכיפורי, לולא אהבתנו העזה לא הי' כלל אפשר לחד זמן לכתיבה אפילו מועטת, אמנם יקרת ונכבדת בעיני יקירי, ומרחוק מאדמת קודש אזכרך באהבת-אמן, כי ידעתי את כשרונותיך הטובים, את מדותיך היקרות ולבך הנכון להשכיל ולהטיב, וביותר נוגע לי במה שהנך רגיל בסגנוני, ומוצא את כונתי בדברי יותר קרוב מאלה שלא לקחתי עמהם דברים בע"פ, אפילו אם יהיו מהירי כשרון, אקוה שתשים עיניך גם במחברת השנית הזאת, "עה"צ"ג, ואמרי' יהיו לפניך לרצון, תדע ותשכיל לחבר דבר אל דבר ולהוציא מרגליות מבינות לגלגלי הרעיונות הבלולים, להיות נכון בלב שלם לעבודת ד' אלקים אמת, שבראנו לכבודו, לעבדו ולשבחו, ולספר הודו.

ביאור דברי, "שכל גדולה כרוכה היא עם חסרונות מקבילים לה" ² הוא פשוט, "פלגא משמיא לא יהיב" ³, כל הכחות נוצרים בכלליהם, וזאת תורת האדם לכויך דרכיו, לעשות את עצמו שיהי' הכח הכללי משתמש לטובה ולא לרעה, כבר קדמו גדולי הקדמונים בזה, שהזכרון המופלא יזכיר לאדם כל החכמה והטוב שראה אבל ג"כ כל הסכלות והרשע, וכן כל כחות הגפש כולם, א"כ החסרון הוא דבק בטבעם, וממילא הידיעות היותר גדולות והתכונות היותר יקרות הן בע"כ מחוברות עם חסרונות גדולים לפי מדתם, רק בעליתו של אדם למעלה העליונה, שרואה את האמת האלהית בגילוי, שם לא יגורוהו רע, שאין רע וכיעור נמצא באמת כ"א לפי אותו הערך שהאורה האלהית נסתרת מכללות המשיגים והמרגישים, כי רק מאשר "לא יהי' לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך, והי' לך ד' לאור עולם ואלהיך לתפארתך", או "ועמד כולם צדיקים" ⁴, אבל זאת ההכנה צריכה הכשר פנימי, עדינות עצמית, עד שהחפץ הנמרץ של החיים עצמם יהי' בעצמו אור החפץ האלהי, "חי העולם" ⁵, צדיק חי עלמין דמני' פרחין נשמתין — לבני נשא" (זוהר) ⁶, ואז אין שטן ואין פגע רע, וממילא אין צורך ללחוץ שום כח ושום חפץ אנושי שלא יתרחב, וממילא אין צורך אידיאלי לכל מועקה, וטפשותא ועניותא ⁷, שהם מכשירי העולם מצד ביצור כח הרשעה הנמצא על ידם, לא תהי' להם כל מטרה, וממילא יהיו בטלים ועוברים, וכל צעד שהננו מתקרבים לחפץ ד' בעולמו, הננו מנשאים את החיים ומכשירים אותם יותר ויותר למטרה הזאת, של

1 "עקי הצאך, שהופיעה אחרי "אור היקר", 2 לעיל סי' כ, 3 עי' דימא סט..

4 ישעיה' ס, יט—כא, 5 דניאל יב ז, 6 הק' ת"ז, ועי' זוהר ח"א יג וקצח, וח"ב ע, וקלח.

תמימות הטוב. ומאשר בעולם צריכים עמים לפעול, ולא אישים פרטיים, ע"כ הננו מנשאים את נפשנו תמיד לפעול מצד חלקינו בכנסת ישראל, להעלותה לשגבה לרוממה ולכבודה, וכ"א חייב לומר בשבילי נברא העולם⁸, ומעשי מתי יגיעו למעשי אבותי אברהם יו"ע⁹, שנשאו נפשם להאידיאליות הכלולה בכנסת ישראל גם קודם שיצאה מן הכח אל הפועל. וגם היום, אע"פ שאנו משוקעים בכנס"י מצד היותה בפועל, הננו תמיד קשורים ג"כ למעמד של אבות, שהיא הצפיה למה שיצא אל הפועל לעתיד, ואנו מתעלים והולכים ביחש של כללות האומה, שאינה מתחשבת לפי ערך פרטיות האישים והדורות כשהם לעצמם, כ"א לפי צירופם הכללי, דוגמת הסיבוב הגדול של השיטה השמשית לעומת פרטי הכדורים, וכל מה שהוא בכח הוא ע"כ מחובר עם איזה חסרון. ומי לנו בכל האומות שבעולם שכ"כ יהי' לה בכח מה שלא יצא אל הפועל, עם כל הקיום של צביון האומה, שמה וערכה וכל סגולותי', כישראל. ע"כ מוכרחים חסרונות גדולים להמצא, אבל הם כולם מעלות נפלאות כשיבאו למרום מרכום. „לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל, ד' אלהיו עמו ותרועת מלך בו“.

הפסיקוני באמצע כתיבתי, והיום מלא עבודה. אקוה שמכתב זה, אע"פ שהוא קצר, תמצא בו איזה גרגר תוכי, כראוי לדברי תורה שכ"ז שאדם ממשמש בהם מוצא בהם טעם.

אחתום בברכת השנים בגמח"ט ורב שלו, לך ולעוזריך, כנה"י ונפש ידיך מצפה תפארתך והצלחתך בכל לב, מברכך מההרי קודש.

אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

צד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' תשרי תרס"ח.

גמ"ח וכת"ס לכבוד הועד הנכבד בפ"ת ת"ו, שלו וברכה.

עיני כבודם יראו את אשר כתבו לי הרבנים הגאונים מירושלים עה"ק ת"ו, וכל בעל דעה מתונה ומיושבת יבין שהצדק אתם. ההנהגות הטיאטראליות, ביחש להמדות הטובות והקדושות שבהן יתפאר ישראל לנצח, הנן בודאי למטה מכל בקורת. ביחוד כפי מה שנוהגים המשחקים וקהל המתענגים עליהם, באופן גס ופרוע. אפילו אצל ישרי לב שבאוה"ע הוא לזר, ובוז מתחלל שם א"י לדאבון לב כל אוהבי' באמת. הערה זאת היא אמיתית בכל הזמנים, ומה נאמר לעת צרה ליעקב כעת הזאת איך אפשר לשבת בסוד משחקים ולעלוז¹ בשעה שדמי ישראל נשפכים בחוצות ובשוקים. ע"כ הנני מציג לפני הדרתם את בקשתי העמוקה, שישתדלו נא בכל עז שבידם, לבטל את המשחק המתעתד להיות במושבה. ואקוה שרב בני דעה מכל הכתות ידעו איך לכבד המבוקש הזה, שהוא מלא צדק ומשרים, ביחוד לפי מצבנו ההוי. והשי"ת יחדש עלינו ועל כלל עמו, ארצו ונחלתו, שנה טובה, לגאולה וישועה, אז נעדה תופנו ונצא במחול משחקים², נגילה ונשמחה בישועתו ב"ה.

והי' ז"ש וברכת השנים, כנה"ר ונפש דורשם לטובה, לכבוד ולברכה,

הס' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

8 סנהדרין פ"ד מ"ה. 9 תנא דבי אליהו רבא פ' כה.

1 ירמיה טו יו. 2 שם לא ג.

צה

ב"ה. עה"ק יפו ת"ו. ח' תשרי תרס"ח.

(להרבנים ר' נחום כהנא שפירא שליט"א ור' שלמה ראב ז"ל).

חמודי לבבי. יקירי ירושלים הרבנים האהובים שי' שלו' וגמח"ט.

שחרתם אותי להשביעכם רצון חביבי לבי. במכתבים, לדבר בדברים העומדים בדומו של עולם ברעת שם ד' ב"ה ובעמקי הצרדים הרוחניים שבתורה, שנעזבו מאד מאד, לדאבון לב כל אוהבי שמו ית' וחובבי עמו ונחלתו באמת; והעזיבה הזאת, הלא ידענו, שהיא מקור כל הריסותינו, ובתשובתנו לה יראה אלינו אור וישעו ואור חדש על ציון יופיע. ואנכי הצעיר מה מאד אשתוקק להשביע רצון נפשות עדינות ולבבות טהורות שכמותכם: כי הלא ידעתם, אחי הנעימים, שאם אך ה' בכחי לא הייתי פוסק אפילו רגע מלקרא בגרון בקול גדול, לכל עבדי ד' הנאמנים בבדיתו, לכל חכמי התורה, בפרט יושבי אה"ק, למהר ברב כח וחיל לתקן את המעוות האיום ולשוב אל החלק הנעזב הזה שבתורה שהוא בית חינו, שדוקא עמו ועל ידו ישוקה כל עץ החיים של כללות עסק התורה והעבודה, וכל השפלות והאורך של הגלות הוא רק משום "דעברין לאורייתא יבשה" ¹. אבל מעולם לא אוכל להסכים, שאני הנני המוכשר ברברי בלבדם לתן כח ורוח חיים בלבבות נדרמים ומיוגעים. כי מה יסכון רעיון אחד, או אפילו הרבה, הנשמעים או נקראים פעם או פעמים ואח"כ המחשבות פונות למחשכיהן הרגילים. על-כן כל מה שאני כותב ומעורר בדברים אינו כ"א שנקום לעזור את נשמותינו, — שתשועת הנשמה הכללית של כל עם ד' בכך תלויה היא, — ע"י מה שנקבע לימוד קבוע בכל אותם הספרים היקרים, הראשונים והאחרונים, של חלקי המוסר והיראה, הנגלים והנסתרים, ספר אחר ספר, ולהשתדל לעלות במעלות הסברה והעיון בזה, לא בדרך הציור של יראת שמים המודגלת, שהיא באמת רק בבואה רבבואה של יראת שמים אמיתית. הבאה מתוך לימוד קבוע ומסודר בלא הפסק אפילו יום אחד.

על-כן במכתבים אין לי מה להוסיף, אך אם את הדבר הזה ישמעו יקירי תלמידי-החכמים אז יהיו הם הפותחים את הדלת לשיבה לבצרון לאסירי התקוה. וע"י התרבות כבוד שמים ועז אהבת ד' באמת ואור חכמת האמת ישפיע אור חיים ורוח רוממות וגבורה ורוח ענוה טהורה, המעלה ומקדשת את כל הכחות, ויחל ציץ של שפע רוח הקודש לחול על עם ד' היושב על ארמת הקודש, ותורה תתגדל ותתאדר ממילא בכל מקצועותיה. ושפע כבוד ועושר וחכמה וחסד ישפיע ממעין העליון, ונשמות חרשות ימשכו מאוצר הטוב ממקור חי העולמים, לחדש הדרת ארץ צבי יהוד תורת אמת, ויתקדש שם ד' אלקי ישראל גם מעל לגבול ישראל, ע"י השפעת שפע העז והחן, הכבוד והפאר, שיאיר על פני כל חכמי התורה באה"ק, הזוכים להתבסס מאויר חיי נשמות שרק על-ידי הצנוד של פנימיות התורה בסדר קבוע יינקו מזיו כבודה ומשד תנחומי ². אף אם בתחלה יהי' הדבר קשה מעט, כי חסרון ההרגל הוא מעכב את ההתחלות, מ"מ לא יארכו הימים ויהפך בפיכם כדבש למתוק כל למד רוחני בכל מרחבי התורה והיראה, וישפיע מנעימותו על כל התורה.

¹ תקו"ה, חיקון ל' מתיב תנינא.

² ע' ישעיה סו.

המעשית. ועל בריאות הגוף והנשמה, ועל שלות הלב והשקט הפנימי. המעודן ממשיך זיו גן עדן העליון של חי העולמים ב"ה. והכל בהדרגה ובתוספת לקח מדי יום ביומו, וקישור של אהבה נאמנה לכל החברים השרידים אשר ד' קורא. הנגשים אל ד' לעבודה אמת בדרישת שמו הגדול ודרכיו באמת. ובפרוץ הדבר והכחות יתעלו, אז יפתחו שערי אורה ליחידים המצוינים איך להפכא מריא למתיקא וחשוכא לנהורא³, ואז תחל פעולה חדשה וכו' נרחב לעבודה לחכמי אה"ק, לרומם קרן התורה ודעת ד' בדגל רם ונשגב, אשר מפיו יבהלו כל המתהללים באלילים ובכל ילדי נכרים. ואור של תשובה עליונה ומאירה יופיע מציון על כל מקראי ועל פזורי הגולה. והי' ענין זה להתחלת התעוררות קול השופר הגדול, לביאת האובדים והנדחים באשור ובמצרים להשתחות לד' בהר הקדש בירושלים. ומתוך התגברות הרוח הכללי לרוממות קדושה וחכמה, שדרכו הוא שבתחלה בא הוא ברוב ענין ואינו יכול להתלבש בתיבות ובענינים חתוכים, יבא שפע ההכמה עד מדרגת שפה ברורה וחדוש שיטה ספרותית מכובדת ומקפת, ההולכת בכל תכסיסי החיים והמשטר, שהכל מוכרחים לכבדה ולהכנע לפני הדרת עשרה, לפי אמתה ורעם גבורתה, ואור החיים שלה יהי' כ"כ מלא טל, עד שאפילו כל יתר העבודות התוריות, אפילו ספרי הלכה פלפול וכו' ב, יהיו כולם מבוססים בנועם ד' בגלוי. ויוסר מסגנונם כל צד מחשיך וממרר לב, וק"ו שהאגדה, הדרושה מאד להשפעה הכללית לכבודה של תורה בהמון רב, תפריח בפרחים חדשים מלאים קדושה ושמחה גיל אלקי אמת ב"ה, ויפתחו מקצעות חדשים ועבודות ארוכות, הנותנות רב ענין לשדרות רחבות. מוכן ממילא, כי אפילו תיקון המצב החמרי של חכמי א"י, ושל כללות א"י ושל כללות ישראל, בזה תלוי. בקיצור, צריך לבקש לדעת את ד' באמת ובצדק, "דרשו ד' ועוזו בקשו פניו תמיד", והכל בכלל. אקוה, שאתם בעצמכם תתחזקו בעבודת הקודש ותזרזו את החיל אשר נגע ד' בלבבו, וד' יאר לנו באורו וישעו למען שמו עמו ארצו ונחלתו.

והי' ז"ש וברכה וגמח"ט, כנה"ר ונפש חפץ באשרם באמת ומשתוקק לכבודו של הקב"ה ולכבודם של ישראל שיאיר מארץ חמדה על כל אפסי ארץ בב"א.

הק' אברהם יצחק ה"ק

צו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו. [תרט"ח].

בני ציון היקרים הרבנים הגדולים אוהבי שם ד' ויראיו בשכל טוב,

אגדת קדוש כנסי' של תורה¹ בעה"ס ירושת"ו.

עתרת של' וברכה.

רק מפני כבודכם הגדול הנני פונה עכשו מכל המניעות, אשר יסובוני, לכתב לכם דברים אחדים. כי זולת זה אי אפשר לי כלל בימים הללו, מריבוי טרדותי, לכתב אם מעט ואם הרבה. אבל רק לכתב מפני הכבוד, להראות את שמחת לבבי בכנוסכם הטהור, יעלה כעת בידי, אבל למלא חפצכם, מה שבאתם

3 הקומת ס' הוזהר.

1 מיסד "בית ועד לחכמים", שנוסד אז, לבירור עניני תורה, מבחידי גדולי בני הישיבות

בעה"ק ירושלים ת"ו.

על דברי תורה לתהות על קנקני הריק. אי אפשר לי: מן המוכן כתוב אין ביד מאומה בענין זה. ובכלל אינני כותב כמעט מאומה בעניני פלפול וחדוש זה כמה. כי-אם במקום הכרח גדול. רק הנני מרגיש חובה קדושה לעיין, כפי היכלת, מעט בהלכה זו, שאתם עסוקים בה, ולהודיע לכם את אשר אתבונן בזה, אבל זה א"א לי כעת בשום אופן, ובפרט בענין חיו במתנ"ע עכשו במה שנהגו להיתר ע"פ איזה סמוכין, דאף אם יתברר לחיוב רחוק שיתקבלו הדברים, ומוטב וכו', ובפרט שחששא גדולה יש, שעניי הנכרים או המתרוששים מהם יהיו מזה עכ"פ יותר מעניי ישראל, ע"כ למעשה כי פקדתם את חלק זה, הנעזב עד כה.

אבל, יקרי לבבי, אמצא ישר להעיר אתכם, אם כי טרם אדע מהות כנסתכם ותוכן ערכם של החברים בפרטיות, מ"מ כגון זה צריך למודעי, כי אם בימינו אלה הנכם מיסדים כנסי' של ת"ח בעיה"ק, שעניי כל ישראל אלי, תראו להשתדל לבקש דוקא גדולות ונשגבות. דורנו הוא כולו דור שואף, ואם השאיפה הריקנית של החורבא והתהו עצמה עד מרומי רמים, כמה צריך שיגבה לב דורשי ד' הנגשים אל הקודש. המבוקש, לכה"פ, צריך שיהי' לקדש שם שמים ושם ישראל, בקידוש שם ירושלים בחפץ גדול להראות לכל העולם נצחונה וגדולתה של תורת א"י, שלדאבוננו העמוק עומדת היא בשפל, תחת שהיא יכולה ומוכרחת לשבת על גפי מרומי קרת לעיני כל ישראל ונגד כל הגוים אשר ברא ד' בארץ. ועתה הוא עת לדרש את ד'. ההכרח מרומם אותנו למדרגות גדולות.²

הבדל עצום ונשגב בין תורת א"י לתורת חו"ל. בא"י שפע רוח הקדש מתפרץ לחול על כל ת"ח שמבקש ללמוד תורה לשמה, וק"ו על קיבוץ של ת"ח, והרוח הכללי, השופע בנועם והילך ומתפשט, הוא הרודד את הפרטים, הוא המרחיב את ההלכות, הכל מלמעלה למטה. מה שא"כ בחו"ל. רוח כללי קדוש א"א לשאוף באויר טמא ועל אדמה טמאה. אלא כל פרט ופרט מן התורה מעלה איזה ניצוץ, איוו הארה, להתקרב אל רוח אלקים חיים, השוכן על עמו פה בארץ חיים. על הגאולה זה תלמוד ירושלמי ועל התמורה זה תלמוד בבלי (זוהר חדש רות). הידיעה הזאת היא מאירה נתיבות גם על מהות הלמוד בכלל, גם על סדריו, גם על סדר העבודה השלמה הראוי' לבחירי יחיד סגולת ת"ח במקום אורו של עולם, גם על עצם תכנם של עצמיות הסברות, ההיות, החדושים והפלפולים. "עתידין בכ"ג ובמ"ד שבחו"ל שיקבעו בא"י".³ אנחנו יכולים להמשיך טל אורות של אויר ארץ חמדה באופן כ"כ נוזל ושופע, באופן כ"כ מעדן ומקדש כל רוח ונפש וכל קרב וכליות, עד שילך עמנו אור הבבלי להתאחד עם התלמוד הירושלמי ויחדיו יאירו באור שבעתים. ואל זה אנחנו צריכים לשאוף. לא לעזות יחשב לנו, כי "חביבה כת קטנה שבא"י מסנהדרי גדולה שבחו"ל".⁴ יסוד הגלות והשפלות הנמשך בעולם בא רק ממה שאין מודיעים את א"י, את ערכה וחכמתה, ואין מתקנים את חטא המרגלים שהוציאו דבה על הארץ, בתשובת המשקל: להגיד ולבשר בעולם כלו הודה והדרה, קדושתה וכבודה. והלואי שנזכה אחרי כל ההפלגות

2 חסר כאן בהעתק קרוב לשתי שורות.

3 מגילה כט.

4 ירש' נדרים פ"ו ה"ח.

כולן, מצדנו, להביע אף חלק אחד מרבבה מחמדת ארץ חמדה ומהדרת אור תורתה ועלוי אור חכמתה ורוח הקדש המתנוסס בקרבה. מובן שבכל דבר שבקדושה, וכמ"כ בחול, ישנן מעלות ומדרגות, ו"כ"א נכוה מחופתו של חברו"⁵. אבל זה המין של האור והערך של הקדושה הנמצא בא"י לת"ח מבקשי ד', איננו נמצא כלל בחו"ל. ואנכי הנני בזה יודע ועד, כפי קטני.

יסוד הפלפול וההידוש שבא"י, אפילו בהלכה, בנוי הוא בעיקרו מעצם עומק היסוד הרוחני של הפץ אדון כל עולמים יתעלה שמו, הנמצא בכללותה של תורה ומזהיר ומנהיר בכל מצוה והלכה, בסעיפיה וסעיפיה סעיפיה. עד שהדברים שמחים כנתינתם מסיני. בחו"ל צריך לעולל במחשכים [ע"י]⁶ התיבות של התולדות, לדמות רק מהן מלתא למלתא. והנקודה התוכית, המיוסדת במעמקי קדש העליון, אי-אפשר לתפוס. מובן הדבר, שע"י עזיבה, ע"י מיעוט ידיעת הערך העצמי, ע"י השפלה של הגבירה נגד שפחתה, ושהיא עוד מלוכשת בתואר של מין יראת שמים, מה שהוא למרות עיני כבודו ב"ה, ע"י מה שנותנים בזה למרמס את כבוד ארץ חמדה ומקום הדום רגליו יתברך עדי עד, — הדברים נעשים עמומים; ות"ח שבא"י חוזרים להיות שפופים ושפלים, ועוזבים את חילם, וסוברים שלא נוצרו כי-אם למגרם גרמי? אצל חכמי חו"ל ולחקות פלפולים נמוכים, הבאים מתוך מחשכים, ובה באמת כחם של חכמי א"י חלוש, מפני שהם [נוצרו]⁶ לגדולות מאלה. אבל כשהם מעמידים עצמם על כנם הרם, אז הם מוצאים הכל, ו"בכלל מאתים מנה". ערך הכמת היראה, האמונה והעבודה, הרחבת המוסר וחכמת החיים, עם עמקה של תורה וגדולתה באורח גאוני אמת, הוא מפולג ומחולק מחו"ל, ומוכרח להיות מפולג. ביסורים גדולים עומדים ת"ח וצדיקים שבחו"ל, המבקשים לאחד מקצעות נפרדים לפי [הרגיל]⁶, והכל מפני שאין ההארה העליונה של האחרות האלקית מאירה שמה. פה נודה, אחים, ונברך את שם כבוד ד' אלקי ישראל, אשר העמידנו בקרן אורה, הכל אפשר, ולא רק אפשר כי-אם מוכרח: כשמבקשים את הטוב העליון המוכן להדרש בציון, מוצאים הכל. [וכשמסתפקים]⁶ פה בדרכים נמוכים, שהם ראויים רק ליושבי חשכת ארץ מאפלי, אין מוצאים אפילו את השיעור המועט. גם הבדל גדול יש בין הזמנים: בימינו עת לחננה הוא. אל ימעט ואל יקטן בעינינו ערך ההתישבות הגדולה, לפי ערך השנים הקודמות, של עם ד' על אדמת הקדש. אות ומופת הוא לנו על צעדי מלאך הברית ההולך וקרב, ע"כ בלב מלא קדושה ואורה, גדולה ושמחה, צריכים אנו לגשת לעסוק בתורה לשמה על אדמת הקדש. [לדרוש]⁶ אנו חייבים את המעלה היותר עליונה, שיגיעו מעשינו למעשי אבותינו א"י ויעקב⁶, [לגלוין] אלי' זכ"ל ולתחה"מ, שבכל דבר בזה ישנן מדרגות לאלפים ולרבי רבבות, עד שנעלה למעלה כ"כ גדולה שמתפלשת ג"כ עד עולם המעשה, יקיצו וירננו שוכני עפר בפרעל ממש בב"א.

עסקו נא, ידידי האהובים, בכל יום ויום בענינים כאלה, שיוציאו אל הפועל את רוממות רוחכם ועזו הקדושה העליונה החבויה בנשמתכם. השואפת טל חיים טל אורות מהררי קדש. אפילו יום אחד אל תעזבו את רוחכם הבהיר להפקות.

5 ע' ב"ב עה.

6 חסרה כאן מלה: בהעחק, תשלם ע"פ השערה.

7 ע' ב"ב כב.

הרבו אור [צח] ⁶ בגבורה ובמנוחה מדי יום ביומו. ואם גם יהי' כבוד מעט הדרך בתחלה אל תרגזו ואל תחפזו. אם רק תהיו לאנשים מהרה יגלה ויראה עליכם מסתר לבבכם אור [העליון] ⁶, ורוח ד' מלאה שמחה, ענוה וגבורה, תלבשכם ותרום אתכם. כי ברית כרותה היא ב"ה: „אתה מבקש לראות את השכינה בעה"ז — עסוק בתורה בא"י" ⁸.

כל המקודש מחברו הי' שמם מחברו בימי הרמב"ן ז"ל. עכשו ב"ה חוט של חסד הולך ונמשך, ואנחנו צריכים להיות נכונים לקבלו ולאמצו באתערותא דילך. הנשמה של כנסת ישראל עומדת להתנער בארץ המדה, ואנו צריכים להוסיף לה אומץ [ועז] ⁶, רובם של בני תורה שבא"י הרוסים הם וצריכים הם טפול ואמוץ. חיים של שמירת [הבריאות] ⁶, שהיא מחוברת ג"כ עם עבודת ד' באמת בזירות וזריות, שמחת [הנפש] ⁶ וצחלת הרוח, עם נתינת חלק הגון בעתו ובזמנו להרגש הצער העליון, צער העולם כלו וצערה של כנס"י, מחמת סיתום המאורות העליונים ומיעוט שפעם, על לב כל בשר ועל המון גוים וממלכות בארץ מתחת ועל שריהם ומנהליהם ממעל, שרק ת"ח שבא"י מסוגלים להרגיש יפה את המרירות העמוקה ולשא [דע] ⁶ להושע תשועת עולמים בפדות גוי קדוש ואלקיו ב"ה. המרירות הזאת, [כשהרוח] ⁶ מלא אורה מתהפכת גם היא לעונג ישרים מכשרת לקרבת ד', לטהרה [ולקדושה] ⁶, לאהבת תורה ויראת שמים מרוצפת באהבת ישראל ואהבת הבריות. העושה את האדם נחמד למטה ואהוב למעלה.

יסודות כאלה הנם בודאי כבר ערוכים ושמורים בלבבכם הטהור, ואינכם צריכים לדידך ולמטלעתי בזה. מ"מ לא יכלתי להתאפק מלכתב דברי אלה המעטים אל אזנים שומעות ולבבות נדיבות שכמותכם, מחמדי לבבי, ומה מאוד אשמח אם תשימו [עין] ⁶ לפרקים אל דברי המעטים הנדפסים, ואף שאין בהם צדדי חדוש מרובים לאנשי ⁶ [מעלה] מ"מ הם טובים לעורר את הלב אפי' כמה וכמה פעמים: ביחוד מאמר „דעת אלקים" ב„עקבי הצאן" ראוי לחזרה כמה פעמים.

והשי"ת יאיר עלינו באורו ויאמץ חילכם בתורה וירומם [קרנכם] ⁶ למעלה למעלה, לתפארת עם ד' ונחלתו, כנה"ר ונפש דוש"ת באה"ר, מצפה רוממות קרן ירושלים ושמחת בני' בונייה ב"ב.

הק' אברהם יצחק הק' הנ"ל

צז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ז, י"ב מ"ח תרס"ח.

שלך וברכה לך ידי"נ הרב הגאון המובהק נודע לשו"ת מוהר"ר יואל

זלקינד שליט"א, האבד"ק רייגאד יצ"ה, שו"ר.

מכתבו היקר הגיעני, והנה ב"ה החילותי לעשות הכנה בפועל ע"ד הישיבה, השי"ת ירחיב לנו. אמנם לשלח משולחים כמנהג הרגיל עוד לא הסכמתי ע"ז, והמשולחים שנוסעים על מוסד שע"ת הוא ענין אחר, ומחשבתי ע"ד ישיבה חדשה למרכז הישוב החדש, היא ענין גדול ורם ערך מאד ומחודש לגמרי, באופן שראוי שיקחר בו חלק הל גדולי צמנו, כדי להרים קרן ישראל, וקרן התורה בעולם באמת בדוממות

קרן היהדות באה"ק ת"ו. והדבר העומד על הדרך הוא האמצעי של כסף, שצריך ממש כסף תועפות, כדי לכוונן את הענין בכבודו הראוי לו בע"ה. וסכומים כאלה לא ע"י משולחים יוקחו, כ"א ע"י השתדלות של גדולי תורה וחכמה אצל גדולי עושר ונדיבות בע"ה.

אחתום בכרכה באה"ר, כנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת.

אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

אולי יוכל כת"ה לשלח לי "ויכוח על האהבה" ¹, ואשלח נגדו בל"ג הספרים שהו"ל כפי שיכתב כת"ה שי.

הנ"ל

צח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ב מ"ח תרס"ה.

כ"י האדונים הנכבדים, הרבנים החכמים, חברי לשכת "המזרחי" לארצות המערב, שלוו וברכה.

מכתבם הנכבד, רצוף בשאלות חכמים, המלאות חן אהבה לשם השי"ת, לעם קודש ולאה"ק, הגיעני. מפני מניעות שונות לא הי' אפשר לי להשיב על אתר. והנני כעת בתשובה קצרה על אותן השאלות, שהנני מוצא בקרבי הכשר להשיב עליהן, כפי הנראה לעיני רוחי, בעה"י.

1. הישיבות והמוסדות לת"ת, הנמצאות בכלל באה"ק, רבות הנה וא"א לי לפורטם. אך בכלל, הפרוגרמה הישנה היא שולטת בכל המוסדות הישנים. — סדר כזה שיש בו הרבה מעלות, ולא ניקה ג"כ מחסרונות, שהכרח גדול הוא לתקנם. אבל בהם הננו בטוחים שיהודים הם מגדלים לנו, וכשיתקנו המגרעות יהיו גידוליהם יהודים שיהי' לתפארת ארה"ק, בישראל ובאדם. המטרה של אגודת "שומרי תורה" היא להגן בעד היהדות, השומרת ברית יתורה במלא המובן, שהיא הולכת ומתמעטת באה"ק ע"י בתי-החינוך החדשים, שחפצים רובם ליסדם על ההכרה הלאומית היבשה, המשוללת אפילו מאמונה בכלל, וק"ו מאמונת-אומן המחיי את בני' באור ד' ובשמירת התורה והמצוה באמת ובתמים. עד כה מצאה ידה של האגודה הנ"ל ליסד איזה בתי לימוד ע"פ הסדר הישן, ולפעמים יש שיש בהם קצת ריכוך ויפוי מול ערך הישן, אבל עוד צריך הדבר להיות הולך ומשתכלל. לזה דרושה עזרה רוחנית, והשפעה טובה מחכמי לב, ועזרה חומרית מבעלי הון אוהבי צדקת ד' ומשפטיו עם ישראל.

2. הועדים המפקחים על כל בתי-הלימוד הערוכים בסדר הישן בכלל, מתנהגים ע"פ גבאים ומפקחים, וישנם ג"כ ע"פ רוב משגיחים שכורים בכל מוסד, ובתי-הלימוד של "שור"ת" עומדים תחת ההנהגה של האגודה, שהם רבנים בעלי תורה וי"ש באופן מצוי, ומהם מסורים להרעיון בכל לב, והם יושבים בידושת"ו.

3. הילדים שם במושבות הנם מבני המושבה, פה ובירושלים נמצאים בבתי

1 לר' יהודה אברבנאל; הספר יצא לאור ע"י חברת "מקיצי נרדמים", שהרי"ז היה מקושר אתה.

הלימודים ג"כ אחדים מחו"ל ומערים אחרות. נמצאים ג"כ מעטים מבני התימנים ומהגרים שבאו מרוסיה.

4. המורים הנם ג"כ רובם אנשים כשרים ובני תורה מהדור הישן. נמצאים ג"כ כאלה שיש להם איזו מדרגה של השכלה עולמית, באותה המדה של משכילים מעצמם. שעות הלימוד הן ע"פ רוב ערך שבע-שמונה ביום.

5. לדאבוננו עוד לא נמצא שום מוסד של שומרי תורה ומצות בדרך הישן שיסד בית למוד לנערות, וההשפעה של בתי הלימוד של הנערות ע"פ רוב מחלשת מאותה החולשה החדשה, שיש בה הפגה לטעם אמונת אמן. ודבר זה דורש תיקון בלא איחור כלל.

6. בכל בתי הלימוד הישנים לבני אשכנז באה"ק שולטת שיטת התרגום לזרנגון.

הנני מוצא נכון להעיר, כי ניצוץ אור לטובה התחיל להאיר פה, עי"מ שנתיסד חדר אחד מבע"ב, שיש בהם תורה ויראת שמים, וחפצים בחינוך בניהם באופן המתאים באיזה מדה לדרישת החיים. — שעיקרם הם הדדים בחלק מן העיר הנקרא "אחזה", — ויסדו חדר, שהשפה השולטת בו היא עברית במבטא האשכנזי. (בעלי המהלך החדש בוררים את ההברה הספרדית דוקא, אע"פ שהם אשכנזים, ומזה יצמחו לפעמים פירודי דעות במשפחה ובבתי כנסיות). בזה הזמן צעד הדבר לפנינו במדה הגונה. נתקבל למפקח ד"ר אחד נכבד בתורה, ביראה ובמדע, מר זליגר מאוסטריא. וזה החדר הוא מתאחד עם המוסד "שערי תורה" אשר פה, שהוא עומד בכללו כולו על פי המשטר הישן, ובהמשך הזמן תוכל ההתאחדות הזאת להתגדל ולתת פרי הגון. אמנם כמובן צריך גם זה היסוד תיקון ושכלול, אבל מזה יש כבר זריחת תקוה, לבסס את היהדות הנאמנת עם יסוד של דרישות החיים ההולכים ומתגברים גם באה"ק ת"ו.

11. 1. בתי-ספר ללימודי חול ולמלאכה נמצאים רבים במרחב אה"ק. לפורטם אינני יכול, כי כמעט כל מה שנוסד מחדש עקרו הוא בחול. רק פה החילוני ליסד מחלקה של מלאכה, מצורף ל"שע"ת", והדבר עומד בראשית התפתחותו, וצריך אימוץ ועזרה מוסרית וחמרית מרובה, ואז יוכל להועיל הרבה למצב אה"ק ולהרמת ערך היהדות הנאמנה.

1—2. השפה העברית היא מדוברת (במבטא הספרדי) בכמה בתי-ספר חדשים, ולוקחת ג"כ חלק הגון מזמן הלימודים. לרוב בתי-הספר החדשים ישנן פרוגרמות, נכתבות או גם נדפסות, שמהן אפשר להודע פרטי הלימודים. (אם הם נשמרים בדיוק בפנים לא אדע).

4. מכל המפלגות נמצאים ששולחים בניהם גם לבתי-הספר החדשים, ונמנעים מהם רק המצויינים בשמירת תורה ויראת שמים, הפורשים מצד החולשה שיש בהם ביחש לדת, והיראים מפני הממונים של הכוללים מצד קיפוח חלוקתם, שעכ"פ מזאת היראה, עם כל שפלות ערכה, יוצאת ג"כ איזו תועלת, לפי המצב הבלתי-נעים בהוה. הנערים הנם מהערים, ומהמושבות ג"כ.

5. המורים והמזכירים הנם הועד שבכל בית ספר מאלה, המפקחים ג"כ על הסדרים וכאמור לעיל 2 ו 1.

6. המורים נמצאים מהם דר"ם בעלי דיפלומים, ויש מהם סתם משכילים

הראויים מצד יריעתם לעבודתם.

101. 1. המחסור היותר גדול הוא עכשיו בהישוב החדש, כמו פה עה"ק ת"ו ובהמושבות, ליסד בתי ספר כאלה, שיהיו המפקחים והמנהלים, המורים והמלמדים, כולם אנשים שהם בעלי אמונה ויראת שמים באמת, ושהיו מודים בלב שלם בהצורך שיש למילוי הדרישות של החיים בתוכן הלימודים בא"י, ושהיי' בעיניהם דבר זה חובה ומצוה, אחרי שרק בזה יתכונן ישראל בא"י כראוי, בעז ובקדושת אמת, וע"פ רוח זה יתכוננו ג"כ ישיבות גדולות, ויהיו לכל אלה מצורפים ג"כ בתי מלאכה, מונהגים ברוח הטוב אשר יתן ד' על עמו בהר קדשו.

2—3. האמצעים לעזר להרים את מצב אה"ק, ולסבב עי"ז הרמת מצב היהדות הכללי, הנם לפי דעתי תלויים דוקא בצפיה לרחוק מעט, דהיינו שלא רק במה שניגש אל הטבת חינוך הקטנים נצליח, כ"א ע"י מה שנשים פנים ג"כ אל החינוך של המגדולים, שחסרון הסדר של חינוכם הילדותי הוא עדיין מעוות שאפשר לתקן. מהם יצאו לנו בקרוב בתי אבות בע"ה, ובעלי רושם ניכר בהחיים של היהדות הארצי-ישראלית. אבאר בקצרה. הננו סובלים פה, משני צדדים. הדרך הישן בחינוך יש בו תוך תמציתי טוב, והיינו קדושת האמונה והדרכת י"ש, אבל יש בו חסרונות רבים. חסרון הסדר החיצוני של המחנכים והמתחנכים, שהרבה גורם העוני, אבל גם אם יוסר זה החסרון, עוד צריך לסלק את חסרון ההסכמה של הביטול, המצי' במחנה הישנים, לעומת כל הטבת תואר חיצוני, בצורה החיצונית של בית התלמוד, בנקיונו הפנימי, בתלבושת המורים, בסדרי נימוסיהם, בתלבושת התלמידים, במהלכם, וכאלה. עוד יש חסרון פנימי כללי, שהוא באמת מסבב הכל, הוא מצוי בכל מקום ומ"מ הוא מורגש בא"י ביותר והוא עלול להיות ב"ה מתוקן ביותר: הפרעות בסדרי החינוך, אותם שנשמכים על רגש המתייחס לפי הפרסום ליראת שמים, כלומר שרבים טוענים שזהו דוקא דרך האמונה, ובזה מגדלים יהודים כשרים כחפץ השי"ת. זה נובע מפני חסרון דעת ד' בידיעה מסודרת. הלימודים הרחבים המתייחסים ליראת שמים אינם נלמדים בקביעות, לא אצל הקטנים ולא אצל הגדולים. ע"כ יצא משפט צורת ההדרכה ע"פ סדר של דמיון נפסד. בארצות שהמעמד החברותי מכריח, שיהיו החיים מסודרים, בתיקון חיצוני עכ"פ, אין הדבר ניכר, ובא"י, שהעניות, החלוקה והממשלה העזובה, גם יחד הנם מכשירים, שצורות דמיוניות בתוכן החיים הרוחניים יוכלו להטביע את המטבע שלהן על החיים החברותיים ולהזיקם, — ניכר ההפסד הרבה. ע"כ אנחנו צרכים להעמיד זדר בחדרים, בישיבות ובכל בתי-לימוד, שלימוד יראת שמים, הכולל את כל הצד הרוחני שבתורה ומוסר, יהיה נלמד כסדרו, כדי שיהיו הדעות הולכות ומתישרות. ובהמשך הזמן יהיה לנו רוב ניכר ומכריע של אנשים בעלי צורה, בני תורה ויראי ד', שמחשבותם על החיים לא תהיה כפי הדמיון המזיק ומחריב את הכל, כ"א ע"פ התורה האמתית והשכל הצלול והבהיר אור ד' בארץ. המחשבות האלו יכריעו את בעליהן לקחת חלק בכל דבר טוב, בכל שכלול, וכל כבוד של ישראל ושל א"י, ויוכלו יפה להתאגר עם כל הטובים והמעולים של דורשי טוב על ישראל ועל אה"ק, שבכל הארצות של הגולה, ולרומם קרן לעם ד' באגודה אחת.

וזאת לדעת, כי המקום היותר מוכשר, שראוי להקדים בו מוסדות משוכללים, ע"פ רוח טהור של חיים טהורים, ממולאים באור תורה, אמונה וקדושה, ומסומכים בכשרון של מדע, אמנות מלאכה, הוא דוקא הישוב החדש, ולא ירושלים עה"ק ת"ו בעצמה. בירושלים צריך עוד להיות הסדר הישן קבוע. שם אין ההתמוטטות של היהדות הנאמנה בולטת כ"כ. וגם עלינו לא לשכח, כי איזו תעודה נמצאת באותו הדרך של הנדירות מן החיים, אפילו למראה העין החיצוני ג"כ, אלא שהתעודה היא מכוונת אל גלותנו וענות נפשנו. אבל בירושלים, שרושם של אבלנו הוא כ"כ גדול ותיף, בית מקדשנו השמם לעינינו, ומקום מקדש מלכנו, שאנו בקרבו עבדים מרודים, הוא דוקר את הלב ומדאיב את הנפש, מוכרח הדבר שאותו הרושם ישאר איזה עקבות מלאות חלחלה וזרות בחינוך ובסדר הליכות החיים, עד עת לכל חפץ. לא כן הוא משפט הישוב החדש. פה רוח חיים לאומיים הולך ונושב, כל עקרו נוסד מתנועת זה הרוח, אלא שמבלעדי בסיס של יהדות אמיתית, של קדושת אמת ושל אור חי עולם של שם ד' שעל עמו ונחלתו, אין רוח זה כלום, עובר הוא כקצף על פני מים, וכציץ נוכל דמיונו. אבל כשיבוסס בידי פועלים נאמנים, המכירים את חובתם ויודעים איך לעבוד את ד' באמת, בתורת חיים ואור אמת, יהיה באמת רוח בהיר, רוח המביא טל של תחיה לישראל ולאהלי יהודה כלום. ורק בהנשא הכח האמין של הסביבה, תתרומם ירושלים בתור המרכז, מקום אשר עינינו ולבנו שם.

ע"כ צריכים אנחנו ליסד במרכז הישוב החדש ישיבה גדולה, שתהיה מתנהגת בכל ארחות הכבוד והחיים היותר טובים ומשוכללים, עד כמה שהיד מגעת. שם צריך שיהי' תופס החלק היותר גדול לימוד התורה שבכתב ושבע"פ בסדרים טובים, שיהיה כולל בקרבו גם את כל המובן של חכמת ישראל בדורנו ג"כ. החלק הרוחני והמדעי שבתורה לכל צדדיו צריך שיהיה נלמד בזכות שוה, כקביעות ההלכה והתלמוד. הסדרים החיצונים צריכים שיהיו עשויים בטעם טוב, המוצא חן בעיני כל איש ישר ומנומס, הבנין, התלבושת, ההתהלכות עם הבריות וכו'. המדעים הכלליים, צריכים לתפס בה מקום רשמי בלשון הקודש, והכשר ולימוד של שפות זרות, מערביות ומזרחיות, ראוי שינתנו לתלמידים, חוץ מזמן הלימוד בישיבה, שלא יארך יותר משמונה שעות ליום, ע"י מורים וספרים טובים, עד שבהמשך של זמן לימוד של שש-שמונה שנים יוכלו לצאת מקרב ישיבה כזאת אנשים משוכללים, שיהיו באמת תפארת לישראל ולא"י. אמנם גם מזה לא נניח ידינו, לשכלל את הלימוד של החדרים ובתי הת"ת באופן קרוב לזה, וכ"ז יותר רצוי ויותר נח שתהיה התחלת העבודה בישוב החדש לכל אנפיו, (הנני מליט בזה מכתב נדפס ע"ד מחשבה זו, הכוללת הרבה מאד בע"ה). בתי מלאכה ובתי ספר לילדות בטעם כזה יוכלו ג"כ להתכונן, וכ"ז יהיה לו בסיס ועתיד מובטח, עם השכלול של הישיבה במילואה העליון, שתגדל לוחמים מלחמת ד', נגד בעלי הדמיון הנפסד, החושבים את עצמם ליראים, ונגד גסי השכל ובעלי טמטום הלב, החושבים את עצמם לחפשים. הבו אחים, נתאחדה ונעשה, חזקו ונתחזקה בעד עמנו ובעד ערי אלקינו.

4. במדה זו הנני אנכי הצעיר, במעמד של הרבנות הכללית לישוב החדש, שהכרעתו היא עה"ק יפו והמושבות ת"ו, — ושאר הסעיפים יהיו משתלמים בע"ה

ע"י השתלמות החלק היותר יסודי — מוכן בכל כחי בל"נ להיות לעזרת גבורי כה עושי דבר ד', היודעים בינה לעתים, לדעת מה יעשה ישראל, לעזרתו ולתשועת ארצו ונחלתו. הרבה מגדולים וחשובים, בארץ ובחו"ל, ימצאו בע"ה שיעמדו לימינו, וד' עמנו מתנשא לכל לראש ב"ה.

5. יותר טוב הוא בודאי שיהיה הכל מאושר מטעם הממשלה התורכית. אמנם א"ז דבר קשה, וגם אינו מעכב הרבה, וב"ה יש עמנו מאוהביו, יראי ד' וחושבי שמו, שיד ושם להם ג"כ אצל מי שהיכולת בידם, ולא יהי' מזה שום עיכוב כלל. רק נקבץ נא כחות רוחניים ומעשיים.

6. זה פשוט, שאם המצויינים שבחכמי תורה וי"ש יהיו יודעים את השפה הערבית והתורכית, יחד עם מדרגה הגונה של השכלה, או בהיותם ע"פ חפצם לנתיני תוגרמא יוכלו לזכות לכל המשרות היותר רמות בממלכה, ולפעול טוב הרבה על ישראל. והננו רואים מופת לזה מאחינו הספרדים, אלא שרעיון הבנין והתחיה הלאומית הוא רחוק מהם קצת, וצריכים אנחנו להעיר כח חיים זה באה"ק בטעם יהודתי מלא.

7. ההוצאות א"א לסמן, ואפילו אם בהתחלה נוכל להעמיד כת קטנה משוכללת, לפי חפצנו, ג"כ דבר גדול הוא, ומובן שלפי התגדלות הכחות נוכל להרבות המפעלים, ולהגדיל תורה ולהאדירה.

את אלה הדברים ראיתי בעניי להשיב לכבוד הדרתם באמת, וישנם עוד דברים רבים ונכבדים, שראוי לדבר בהם, בענין הגשגב והקדוש הזה, ונחשך את הדברים בעה"י למועד אשר אתכבד בתשובת הדרתם על דברי אלה. והנני חותם בברכת ד' מציון ומקודש, כנה"י ונפש דורשם לטובה ולברכה, ברגשי כבוד והדר

הק' אברהם יצחק ה"ק. הנ"ל

מצדי אין שום מעצור לפרסם תשובתי זאת בשמי, בהזתקות וגם בדפוס, אם ימצאו בזה איזו תועלת. הנ"ל

צט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ה כסלו תרס"ח.

לכבוד הרב הגאון הגדול פאר חכמים מוהר"י אייזיק הלוי שליט"א, מח"ס

הנעלה דורות הראשונים, יהי ד' עמו ויעל.

ימים רבים עברו, שהנני מתעתד לכתב לכ"ג שי', וטרדות שונות מעכבות אותי. חפצתי לכתב דברים ארוכים קצת, לבאר את תוכן המבוקש שלי, שאקוה שגדול דעה וצדיק כביר ככבודו שי' יהי' מראשי העומדים על ימיני, לכוון מעשנו בע"ה למען ד' ונחלתו. אבל בראותי, שלא על נקלה תשיג ידי לכתב בארוכה, אסתפק כעת בדברים קצרים, וכשאזכה לקבלת תשובה מכ"ג שי', אז נוכל לבא כפעם בפעם בחליפות מכתבים לבאר כל הענין.

כללות הענין הוא, הנני קורא את כ"ג, ואת כל חכמי ישראל, היודעים את מחלת עמנו וחפצים להחיש לרפואתו, לתן יד לכוון ישיבה גדולה פה בעה"ק יפו ת"ו, שהיא עומדת במרכז הישוב החדש, ההולך ומתרחם, הולך ומתפתח, ע"י כחות אשר ביחש לנשמת ישראל האמתית, לאור ד' ותורתו, הנם זרים לגמרי.

ואין חקר לתוצאות המדאיכות העלולות לבא מזה, אם לא נחיש ישועה שיהי' הבנין של האומה, מיסודו על אדמת הקודש, תוכו רצוף בתורה ואמונת אמן, מובן הדבר דוקא באופן שיהי' יכול להתהלך עם החיים בכל הליכותיהם הטובות באמת. וישיבה כזאת מחייבת היא להוֹסֵד פה, להחיות את כלל הישוב החדש, ופריו יתן ג"כ על הישוב הישן ועל קדושת ירושלים עה"ק ת"ו וכל ערי הקודש הנוסדות מכבר, ומחיבורם של שני הישובים יחד יהל אור על כללות ישראל בכל הגולה כולה, לרומם רוח ד' על עמו, ולקשר נפשות רבות לחבת אה"ק בקדושה ועז, ישיבה כזאת צריכה להוֹסֵד בעושר וכבוד דוקא, בתכסיסים נאים והדורים, וברוח קדושת אמת העולה על הכל, כראוי לאוירא דא"י המחכים ומחי' נשמות, והנה כבוד אדוני, התחיל בישועת ישראל בספרו הכביר, משמיא קא זכו לי' לרומם שם ד', ולהקים כבוד רבותינו, אשר מפיהם אנו חיים, על מכוננו, — אקוה שלו יאתה לשים ידו הגדולה עם ידי הכהה, לעדור¹ יחד בעבודת ד' זאת. הנני רוצף בזה מכתבי הנדפס², ואקוה להודיע עוד דברים יקרים ונכבדים בזה, בע"ה, וצוד ישראל יגמר בעדנו, הנני חותם בברכה נאמנה ואה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

ק

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ר"ח סבת תרס"ח.
שלו' וברכה מהררי קודש לכ' מר ידידי הרב הגאון הגדול, גדול הדעה וכביר העלילי, מוהר"י יעקב ריינוס שליט"א, הגאב"ק לידא יצ"ו.

אחדשה"ט.

עברו עלי ימים רבים, ולא יצאתי אל גדולי עמנו אשר בחו"ל, ע"ד הפעולות הנחוצות ונכבדות לנו לעשות עכשו באה"ק, וביותר מכל, המוטל עלינו לרוממות היהדות, והצקת רוח ד' על צאצאינו. חשבתי להתבונן תחילה לדעת יפה את התנאים, ואח"כ לצאת בכחובים, אמנם עתה כבר השעה דוחקת אותנו, ע"כ הנני פונה בזה לכ"ג, בהערה שנשתדל להיות יחד מקושרים בפעולותינו על אדמת הקודש, לא יתפוצצו נא כחותינו לרסיסים. ב"ה אשר רוח חיים מנשב במחנה, וע"י קיבוץ הכחות וסדורם באופן הגון נעשה ונצליח, וד' אתנו.

ראשית כל עלינו ליסד פה ישיבה גדולה, במרכז הישוב החדש, להחיות את רוח הישוב בטל תורה, מובן הדבר, שאנו חייבים לקשטה בכל דרכי הידור פנימי וחיצוני, ולקחת את כל חלק טוב מכל מקום שידנו מגעת לנטע בקרבה, ע"כ הבה נתקשרה נא יחד, ונצא לעזרת ד' בגבורים.

הנני מצפה על תשובת כ"ג שי' שלא תאחר, ואז נוכל לדבר ג"כ בפרטים. אחתום בברכה ורב שלו' כנה"ר ונפש ידי"ע קשור באהבתו, אסיר תקוה לישע עמנו וישע את¹ נחלתנו בארץ חיים.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

1 ע' דברייהמים א', יב לג. 2 קריאה לעזרה ע"ד התיסדות "הישיבה" בעה"ק יפו.
1 ע' חבקוק ג' יג.

קא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ראש חדש טבת תרס"ח.

לכבוד הרב החכם הנעלה המטיף הנפלא מו"ה צבי הירש מאסלאנסקי שליט"א, שלו' וברכה מקודש.

הנני נשען על ידיעתו הרחבה של כבודו בכל עניני הכלל של אומנתו, שאין צורך להאריך לפניו להודיעו את תוכן מצב הישוב החדש, ואת החוב הגדול שמוטל עלינו להעמיד בו יסוד של חיים גדול באור של תורה, במדה גדולה ובצורה מפוארת הראויה להתקבל בדור. ע"כ הננו מחוייבים ליסד פה, במרכז הישוב החדש, ישיבה גדולה ומפוארה, מובן הדבר שצריך ע"ז אמצעים רחבים, כי הדבר הגדול הזה, שכבוד בית ישראל ראוי שיהי' נשען עליו בעה"י, צריך שיהי' באמת גדול והפלא. וכאשר ידעתי משמע און את טהרת דוחו ואת גדול פעלו לטובת הדת והיהדות, בכח הטפתו הנפלאה, הנני פונה בזה אל כבודו הנעלה. יתן נא ידו עמנו, לרומם בית אלקינו, להקים מכון לרוח ד' אשר על עמנו, על אדמת הקודש, במרכז החיים החדשים המתחילים עתה לשוב על עמנו, בחבל נחלתו. בתקותי, כי לדבר גדול וברור כזה אין צורך להאריך לפני כל ישרי לב, הנני מקצר, ואומר שלו' מהררי קודש, כנה"י ונפש מכבדו ומוקירו.

הק' אברהם יצחק ה"ק. הנ"ל

קב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' טבת תרס"ח.

ידידי הנאמן הרב החכם מחולא בכל טוב מו"ה בנימין מנשה לוי' שליט"א, שלו' וברכה מרובה.

הנני משתוקק לכתוב לך בארוכה, יקירי ואהובי, אבל פיזור נפשי על כמה סעיפים וחייבים, שונים ומשונים זה מזה, ימנע אותי לע"ע מעבודה מסודרת. וב"ה שאני יכול לצאת ידי חובתי כמעט במכתבו של בני שי', אשר הוא ת"ל הוא כמעט האחד עמי המתרגל לעמוד על דעתי ולהקשיב את שיח נשמתו. נפשו ב"ה טהורה היא ועדינה, והוא מבוסס ב"ה בהמון רעיונות טובים ומאירים, שיהיו בע"ה לברכה לו ולעולם.

הישיבה, מגמתה האידיאלית אצלי הלא ידועה היא לכבוד מעלת ידידי, להציל יחידי סגולה ההולכים לטמיון ע"י השכחה הנוראה של הצד הפנימי, שהוא אור החיים הגנוז בתורה ובשורש נשמת האומה, ע"י מה שנקבע לימוד מסודר, ממטה למעלה, לכל הזרמים המשכלים והמורגשים כרגש הלב שביהדות במלא רחבה. מובן הדבר, שרוח ד' צריך להיות מתגלה בזה, בדפיקה על נימי הלב, ולזה מוכשרת רק ארץ ישראל, ארץ חמדתנו וגאון עוזנו, המשביעה זיו וחיים רוחניים למתענגים עליה, בעפרה ואבניה, באוירה ושמה, ובזכרון הודה והדרה מקדם, ובתקוה המזהירות לעתיד, אשר גם לגלות חבה זו, המלאה בלבבות הטהורות והמלאות עז, בלב היחידים הראויים לקבלה, בארץ ובחור"ל, צריכים אנחנו לקבע מדרש ומסכת, המטרה השניה היא להחיות את רוח הישוב החדש.

בטל של תורה, להוציא את האפלה ואת היבשות המחניקה מִי־טודו, ולהמציא לו לח של חיים שממנו ישאב לשדו לדורות. מצד זה צריכה הישיבה להכשיר תלמידים, הנושאים בקרבם ובנשמתם את כל קדושתה והדרה של תורה, ושחבת בנינה של האומה בארצה, על אדמת הקודש, תהיה אור לנתיב חייהם; מה שעכשו הדעה המפורסמת היא, שרק אותם שכבר חדל הדופק הישראלי להחיות את לבם, הם הנם המתאמצים בתחית הבנין של הארץ, והכשרים, בעלי הנשמות הישראליות באמת, מביטים ע"ז רק כעל רע מוכרח ועל גזירה שא"א לבטלה, אוי לה לאותה בושה.

כל המטרות הצדדיות יוצאות הן משתי אלה העקריות.

וכשם שהישיבה צריכה אימוץ ותיקון נאה, כמו ברוחה פנימה גם בחיצוניותה ותכסיסה, התלמידים והמורים, נימוסיהם וסדריהם, בכל היופי הדרוש לעם מסודר הקבוע במקומו, לא המתגודד בגלויות, כן צריכה גם הרבנות המרכזית לשוב החדש להתכונן בצורה נאותה ומרווחת, בהשפעה של יכולת לנסיעות תדירות על כל הכרך הישובי, ביהודה ובגליל, להדפסות תדירות של חוברות ושל מכתבים, למגמה של איגוד כל הכחות והחזרתם לתחיה, ועי"ז יתרומם קרן היהדות בכל אופניה, ותמצא האומה כולה את מקום הצלת חיה בשני המובנים, במובן המעשי ובמובן הרוחני, על אדמת הקודש, ובה יחל זרם אמיתי לקישור האומה לא"י, ברוח ד' החי וקיים לעד כימי עולם, כל אלה הלא דברים קטנים הם, ומי בז ליום קטנות, וכמה גדולות הן התוצאות האפשריות לצאת מהם. אין אני מכין בזה לכבודי ולכבוד בית אבא, כ"א לכבודם של ישראל וישועתם, שזהו רצון ד' ע"ד האמת.

מטרות צדדיות שהנן מפסיקות אותי באמצע כתיבתי, הנני מוכרח להפסיק מכתיבתי זאת האהובה, שהיא מזכרת אותי את המעמדים שבהם הייתי מדבר באזניך את רחשי לבבי, משפע של אור ד' אשר באור תורת אמת, והנני משה לנגד עיני את נפשך העדינה, שספגה בקרבה באהבה רוממה את כל אומר והגיון, ועתה הנני רואה אותה צועדת בגאון שם ד' להגיע אל המעלה הדרושה, להיות ממקדשי שם השי"ת ושם ישראל באמת ברבים. עלה והצלח ויהי ד' עמך, כחשק לבבך הטהור ונפש ידיך עז, נאמן אהבתך מצכה לתשועת ד' על עמו בהר קדשו,

הק' אברהם יצחק ה"ק

קג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ז, ד"א סבת תרס"ח.

ערת שלו וברכה מוררי קודש לכבוד הדת הרב הגאון הגדול, עטרת תפארת ישראל, מגדל עז לתורה ולתעודה, כקש"ת מו"ה יצחק אייזיק הלוי שלי"ס"א, מחבר ספר המופתי „דורות הראשונים“, יהי ד' עמו ויעל.

אחדשה"ט דהר"ג באה"ר וברגשי קודש של כבוד והדר.

היום הופיע האור בביתי, כי הובאה החבילה ובה חמדה גנוזה ספרי דבי רב הנהדרים, ארבעת הכרכים של „דה"ר“ אשר לפי מכתב שבא אלי מידידי הרב היקר מו"ה אביגדור רבלין ב"י, שד"ר למוסד „שערי תורה“ אשר בפה עה"ק ת"ז, שדר לן מר

הני מרגליתא טבאן דלית להו טימא במתנה. יומא טבא הוא לי יום זה בהגלות נגלות אור יקרות זה בביתי. אף כי אמנם הרבה שמעתי את שמע ספרו הנשגב, ומעט ראיתי בדרך העברה מאשר בא לידי בדרך שאלה, אבל לא זכיתי עד כה שיהי עמדי בקביעות משלי, למען אוכל להתבסס יפה מבסמו בכל עת חפץ. והנה אין הזמן גרמא, מרוב הטרדות, וגם טרם שנתתי לכריכה הגונה הראויה לפי כבודו של אוצר אורה זה, להרחיב איזה דברים אף באחד מכל המקצעות הרבים אשר לתורה הכלולים בספרים הקדושים הללו. הבנוים לתלפיות לחומת אש, מפני אויב ומתנקם החפץ לבלע את הקודש, של עזה ותקפה של חיי עולם הנטועים בתוכנו, זו תורה שבע"פ¹. מ"מ כדי להביע מעט את רגשי תודתי להדר"ג מר שליט"א, אציע בזה הערה קטנה וכללית, הנראה לע"ד בענין אשר הרחיב בזה הדר"ג מפרק ט"ו עד פכ"ג מחלק ג' מספרו המזהיר, בדבר היחס שבין הבבלי אל הירושלמי.

והנה הדר"ג, שהוא הראשון אשר פתח בדורנו את הדלת הננעלת, שהיתה מפסקת בין חכמת ישראל, כפי מה שנקלט מושגה ע"פ הספרות האחרונה, ובין עומק חבמת התלמוד, ע"פ המושג הטהור והישר, שהוא מורשה לנו מדור דור, שעבדו בה באהבה ומסירות נפש כל גאוני הדורות, — לו נאה להציע לפניו, כי לדעתי העניה יש לנו עוד מחיצה אחת, שהננו צריכים לפתח בה ג"ב פתח להרבות הכניסה והיציאה מגבול לגבול, והיא: בין חכמת האגדה וחכמת ההלכה. באמת, כשם שחבמת ישראל ההיסטורית לכל ענפיה חיה היא ויונקת מחכמתה של תורה לעמקה ולרחבה, והאחרונה מושפעת ג"כ הרבה מהראשונה, כן הוא בענין חכמת ההגדה עם חכמת ההלכה, שיסוד הראשונה חכמת הלב והרעיון, שכל ההלכות המרובות התלויות בדעה ובמחשבה נובעות ממנה, והשניה היא חכמת המעשים. ששניהם נובעים משני השרשים שמסתעפים מתוה"ק, הם החכמה והנבואה, שלא נתבארו עדיין יפה גדריהם ביחס לנתוח ההלכות וענין תורה שבע"פ. כי הך כללא ד"לא בשמים היא" יש בו כמה הררים גדולים, אע"פ ששיטת הרמב"ם היא ביסודי-התורה (פ"ט) דאין שייכות לנבואה לענין הלכה, מ"מ הלא שיטת התוס' (יבמות י"ד ד"ה רבי ועוד כ"מ) היא דאין זה כלל גדול, ופשוט שהיו לכלל זה ג"כ יוצאים, והיתה הנבואה מעולם פועלת ג"כ על הליכות תורה שבע"פ, והכי משמע פשוט המושג דאבות: "וזקנים לנביאים", שהי' ערך לענין הנבואה בענין תורה שבע"פ, דדוחק הוא לומר שרק במקרה היתה המסורת ע"י נביאים ובאמת לא פעלה כלום הנבואה בזה, וכן משמע לע"ד בהא דזבחים (ס"ב) ג' נביאים עלו עמהם מן הגולה, והלא היו שם ג"כ כמה חכמים, אלא שהיו ענינים כאלה שצריך דוקא כח נבואה, ואפי' אם נאמר שאין גומרים ההלכה ע"פ נבואה, מ"מ פועלת היא על סדור הלמודים. ע"כ בא"י, שהיא מקום הנבואה, יש רושם לשפע הנבואה בסדר הלימוד, וההבנה היא מוסברת מתוך השקפה פנימית וא"צ כ"כ אריכות בירורים, והיינו "אורא דא"י מחכים"², ותלמודא בבלאה הוא מטריד להו³, וחכמת הנבואה, שהיא יסוד לחכמת האגדה, שהיא הצד הפנימי של שרשי התורה, פעלה בא"י הרבה יותר מבבבל, שאינה ראויה לנבואה, כדאמר'י' במו"ק (כ"ה) "ראוי הי' רבנו שתשרה עליו שכינה, אלא שבבל גרמא לו". והנה אותם המושפעים

1 טור א"ח סי' קלט. 2 בב"ת קנח: 3 בבא מציעא פה.

מהשרשים של חכמת הנבואה — הקיצור הוא מעלה אצלם, והנתוח של ההלכות והוצאת דבר מתוך דבר נעשה אצלם בסקירה רחבה מאד, ודי להם רמז קל להחליט משפט, וזה הי' יסוד סדר הלימוד של ירושלמי, שלגבי אותם הזוכים ליהנות מאורה של מעלה הי' די דקדוקים קצרים לבירור ההלכה, אבל לגבי בני בבל, ששרשי הנבואה לא השפיעו עליהם כ"כ, לא הי' מספיק הקיצור והי' צריך אריכות דברים. ונראה לע"ד, דיסוד הדבר תלוי בחילוק שבין בבלי וירושלמי בסוגיא דוקן ממרא בסנהדרין, בפירוש "דבר" האמור בפרשה, דהבבלי מפרש "זו הלכה" וירושלמי מפרש "זו אגדה". דבהקדמה לחוה"ל כתב, דעניני הדעות (שבאמת הן הן עניני האגדה העיקריים) לא נזכרו במקרא "דכי יפלא", וזה ראוי דאין זה שייך לחכמי הסמך והמסורת כ"א אפשר לברר ע"פ השכל, וכמה מהגאונים אמרו ע"פ זה שאין האגדות כ"כ מיוסדות להלכתא; אבל היו מהם, כפי הנראה מתשובת רב האי גאון בעניני החכמות, שהיו מחזיקים לעיקר ג"כ עניני ההגדות. והחילוק הוא פשוט, דסדר לימוד שהוא נסמך על שרשי הנבואה וסעיפיה, ההלכות עם האגדות מתאחדות על ידו, ויש עניני קבלה ומסורת בדעות כמו במעשים, וזאת היא דעת הירושלמי שלא כד' חוה"ל, אבל בסדר לימוד שבחו"ל, שאינה ראויה לנבואה וממילא אין ענפי רוה"ק מתלכדים עם ההלכה ונתוחיה, הדעות הנן רק מה שאפשר להוציא מתוך השכל ההגיוני, ואין לעניני האגדות שייכות להלכה ולא שייך עליהם לא-תסור, וזה החילוק טבע את חותם ההבדל בין בבלי לירושלמי. ולע"ד זהו החילוק שבין כהן לשופט, המוכר בתורה לענין קבלה מבי"ד, שהכונה: בין דרך לימוד שרוח הקודש ג"כ מסייע את בירור ההלכה, והיינו כהן ד"שפתיו ישמרו דעת כי מלאך ד"צ הוא", ובפרט כהן גדול דבעי' שיהי' מדבר ברוה"ק בשביל אורים ותומים (כיומא ע"ג), לשופט דהיינו שמוציא משפט ע"פ הסברא ודרך הלימוד המבורר מתוך פלפול, ובאמת יש לכל אחד מהם צד חידוש שישנו בכלל לא תסור, דאם הי' כתוב רק כהן הייתי אומר דדוקא בהמדבר ברוה"ק יש ל"ת, ואם הי' כתוב רק שופט הייתי אומר דאין שייכות לענין רוה"ק כלל בנטית סברת ההלכה, וי"ל דבמקום שאין שם שום צד מקום ספק ע"פ סברת העיון שייך "לא בשמים היא" אליבא דכו"ע, אבל במקום שיש ע"פ עיון משרשי התורה, הכתובה או המסורה, צדדי ספק, כבר אין זה בכלל "לא בשמים היא", וי"ל, שההלכות שנשתכחו בימי אבדו של משה נשתכחו לגמרי, ומשרה לא הי' אפשר להתזירן כ"א ע"י פלפול של עתניאל בן קנז (כתמורה ט"ז), וי"ל שהי' די באמת שיוציא את צדדי הספיקות מתוך פילפול, וההכרעה תהי' ע"פ נבואה או רוה"ק דיהושע או של פינחס, אלא שהי' מאת ד', בהתחלת נטיית תורה שבע"פ, לחזק ידם של חכמים ע"פ השכל היוצא מפילפולה של תורה, וזכה עתניאל לברר אפילו את גמר ההחלטה ע"פ פלפול, והיינו שנתן לו גולות עלית וגולות תחתית, נגד שני עניני הבירור: מה ששייך לשכל הארצי ההגיוני ומה ששייך לשכל העליון של השפעת הנבואה ורוה"ק, וי"ל דהיינו הכאה ולכידה דאמר קרא, ואמר הכתוב רבותא, דאפילו הגמר שאחר הוראת צדי הספק ע"פ עיון השכל, שהי' אפשר להיות מוכרע מהשמים, מ"מ גמרה עתניאל בפילפולו, דהיינו "וילכדה עב"ק".

ובאותו הדרך, המתעלה מעל נתוחי הסברות הפשוטות עד שפונה אל נטיית

ההערות העליונות, ישנו ג"כ מין עומק שכלי, שמ"מ אין דרך לפרשו בחתימת תלמוד, והוא מסוד לת"ח המשכילים בשכל טוב, והירושלמי סומך יותר על רמזים כאלה משום יתרון התכמה דאורא דא"י. למשל, בסוגיא דבב"ק (ס"ו) בפ"ג קנסא או ממנא: "ליתני זה הכלל כו', תיובתא והלכתא פ"ג קנסא. תיובתא — והלכתא? אין, ט"מ הוי תיובתא משום דלא קתני כמו שהזיק, לא פסיקא ליה משום דאיכא חצי נזק צדורות כו'". והדבר תמוה למה לא אמר בתחילה התירוץ ולא תהי' תיובתא כלל, ואינו דומה להא דעירובין בב' המקומות (י' וט"ז). דהתם ממקום שמותיב הויא תיובתא, אלא דמ"מ קיימא הלכתא משום דיל יסוד ממ"א, אבל כאן אין כאן תיובתא לכתחלה ולמה לן להאריך בשפת יתר. ונלע"ד. דביסוד הלל"מ דצדורות י"ל, שההלכה באה לא לחדש דין חתוך בתור הלכה עקודה שאין לה דמיון, כי"אם לברר לנו בהא דנזק אינו חייב כ"א בפועל אבל גרמא פטור, וגבי בהמה ודאי לכו"ע גרמא פטור, א"כ גבי כחו יש בזה צד לומר שהוא גופו וצד לומר שהוא כחו, ובאה הלל"מ לומר שיש בזה חלק מגופו וחלק של גרמא, ע"כ החצי דגרמא פטור והחלק דגופו שיש בזה חייב, ומשו"ה באמת הוי חצי נזק דצדורות ממש כמו שהזיק, דגרמא לא מקרי "הזיק", ומ"מ לא פסיקא לי'. דסברות כאלה צריכות כמה הסברות כדי להעמידן ואינן נמסרות לכל, והיו טועים לומר דהוי פחות ממה שהזיק, משו"ה נקיט מלתא דפשיטא, ואפי' לר"ג, דבדליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי * מכ"מ כאן דומה להא ד"מי מצי אמר בשר אזיק אימורין ל"א", וה"נ גרמא אזיק כמו גופו, דעצם מהות כחו הוא ממוצע בין גופו לגרמא ויש בו מענין שניהם ככל הממוצעים, אבל מ"מ לא ניתן דבר כזה להאמר בסגנון של תלמוד בבלי, וכה"ג במכות (ה') במימדי דרבא: "שנים באו ואמרו במזרח בירה הרג פלוני אה"נ כו', מהו דתימא ניחוש לנהורא בריא", ואח"כ אמר "באו שנים ואמרו בסורא בצפרא בחד בשבתא כו', מ"ד ליחוש לגמלא פרחא", ולכאורה שניהם ענין אחד דאין חוששין לדבר שאינו מצוי, ונלע"ד, דיש סברא מחודשת במאמר הב', דהו"א כיון דע"ז גזה"כ הוי בעינן דוקא שתסרה גופה של עדות מעצם עדותם של המזימין, והיינו כשהעידו על השעה ההיא עצמה "עמנו הייתם", אבל כשאמרו הזמה כזאת שאני צריך בה הוכחה צדדית להכחישם, משום דאי אפשר אח"כ להיות בשעה אחרת במקום אחר, שאינו לפי הזמן, הייתי אומר דזהו הכחשה, אלא דאין דרך לפרש דיוקים כאלה בבבלי, ע"כ סמכו אגמלא פרחא והמעין יבין הרמז, וכיו"ב בריש בב"מ בסוגיא דתנא ד"ח, ומה פיו שאין מחייבו ממון, ופיו מחייבו ממון וכו', מאי ממון קנס", דהו"א כוז קשה למצא, וי"ל שרמז, דכח נאמנות של פיו אינו מועיל כלל אפי' לממון, וחייב הממון בא רק מצד שבכחו לחייב עצמו, כד' המפרשים, ומהא דאינו מחייב עצמו בקנס מוכח דחייב הממון הוא מצד התחייבות, דאם מצד נאמנות של הסיפור הלא בקנס אין הסיפור של הידיעה מועיל כי"אם צריך ביד כמו מיתה, א"כ למה נוציא הודאה מ"אשר ירשיעון אלהים": אפי' הודה מ"מ בעינן אלהים שירשיענהו, אלא ודאי ענין ההודאה היא ההתחייבות דהיינו ההרשעה, ולזה הוציאה תורה מקנס, א"כ גם בממון אין כח של הודאה בתורת נאמנות, ומ"מ אין דרך לפרש ענין

כזה שיוצא מחוג הסברות המובנות לכל שהם יסוד התלמוד בבלי. וכה"ג בחולין (ס"ו): "יגדיל תו"י", נלע"ד דהפי' הוא, דעניני ידיעות נמצאים הרבה בתורה שאין בהם הלכה, ויפה שיחתן של עבדי אבות כו"י, וא"כ אם הי' כתוב קשקשת הייתי אומר שכח הטהרה מונח בקשקשת לבד, ובסנפיר לא משכח הטהרה, כתב דחמנא סנפיר להודיענו היריעה המופשטת שכח הטהרה מונח בשניהם, וממילא ידענו שאין הסימנים ענינים הסכמיים, אלא שבהם מונחת הטהרה, ויש לבנות על ידיעה זו כמה דעיונות טובים שהם הם גופי תורה, ומ"מ אין זה דרך של פירוש בסוגיא. וכבד כתב רמ"ע מפאנו, דכ"מ שיש "שתיק רב" הי' בזה ענין נסתר, ויש בזה כמה פנים זה לפנים מזה, וכל שהשכל הוא יותר כללי הוא משוטט יותר מענינים דקים ודי לו פלפול מועט, והכלליות של השכל עצמו נמשכת משפע של רוח"ק, עד אשר אפילו בדרך דחוק הרבה יש בו איזה רושם, וזה הרושם הוא עיקר ההבדל שבין בבלי לירושלמי. ומשו"ה לדידן הבבלי עיקר, בדרך הלמוד הפשוט מוסבר בו בהרחבה, ומ"מ לכל עת שיחדש השי"ת לב חדש על עמו ויוחזר כח קדושת אה"ק בגלוי, יגלה האור של הירושלמי מצד סגנונו הקצר והעמוק. שמשתייע ממהלך שכל עליון, וההגדה המקובלת מחובדת בו עם ההלכה בדרך פעולה נסתרת.

וישנן סברות מופשטות למכביר רמוזות בבבלי, שהן מסגנון הירושלמי. למשל, בב"מ (ט"ז) לענין מתנה כמכר, שסותר, ע"פ הכללים דחולין (צ"ג), להא דמגילה (כ"ו), כד' הטו"א, — רמוז דהמתנות יכולות להיות בעולם או ע"י השתדלות של המקבל או ע"י הטובה שמקבל הנותן, אפי' בלא כונה מהמקבל שע"י יתן לו מתנה, וזה הוא משפט כללי בחכמת החברה ולא בודד על ענין פרטי. וממילא למ"ד דתלינן בהשתדלות של המקבל, אע"פ שהנותן לא נהנה ממנו, יהי' גבי ביהכ"נ כירושא, דלא בא לידו דבר שיהי' כעין פדיון, וגבי גולן כמכר, דטרח וארצי, ולמ"ד דתלינן בהנאה שמקבל הנותן אפילו בלא השתדלות מהמקבל, ממילא גבי ביהכ"נ יהי' כמכר וגבי גולן כירושא, דמ"מ לא השתדל, ורמז בלשון דבב"מ אמר "טרח וארצי", ובמגילה — "הוה לי' הנאה מיני". ויש לדמוז דוגמא על קירוב הדעיון לנסתר ונשגב, שבירושלמי יותר מכפי הסגנון הרגיל של בבלי, שסתמו הדברים יותר בזה מפני כח התלמידים שאינו כ"כ יפה בחו"ל, מהא דיומא (ל"ט) בעובדא דשמעון הצדיק, שעובר ע"ז הבבלי בשתיקה והירוש' מתנשא לחביון עז הסוד, ופריך ע"ז: "והא כתיב וכל אדם כו' אני אומר הקב"ה היי", וכן יש להביא דאי' על רמז הנטי' אפי' מדיוק הלשון, מהא דרבי יוחנן בן בג בג דשלח אצל ריב"ב, בקדושין (י) אי' "שאתה בקי בחדרי תורה", ובירושלמי דכתובות פ' אע"פ ה"ד הלשון, "בסתר תורה" אפילו לדרוש בק"ו, והיינו כפי הנטי' הירושלמית שפועלת על הסגנון.

ובמה שהעיד הדר"ג² מענין אשת חמיו, שדבריו המאירים אינם צריכים חזק, נלע"ד להעיד ביסוד הענין, דעיקר הדאי' להיתר בירוש' הוא מדוד שנשא רצפה בת איה, ובדאי הכי קים להו שדק את רצפה גשא מנשי שאול, והכי אי-

5 בראשית רבה פ' ט. 6 עשרה מאמרות, יונת אלם, פרק ק.

7 דורות הראשונים חלק שלישי פרק כב.

נמי בירושלמי סנהדרין בפ' כהן גדול ה"ג, והנה רצפה היתה פלגש שאול כמבואר בשמואל ב' (ג' ז'), ולפי זה תלוי הוא אם פלגש היא בקדושין. והנה גי' הרמב"ם ידועה דהוא בלא קדושין (פ"ד דה' מלכים) ולפ"ז אינה בכלל אשה כלל, וי"ל לפ"ז בירושלמי וברייטא דיבמות ס"ל דפלגש היא בקדושין, וכדמשמע בירושלמי דפ' אע"פ ה"ב, דפליגי ד"מ וד"י רק לענין כתובה אם יש לה, או בתנאי כתובה, משמע אבל קדושין ודאי יש לה, ומשום ה' הוי ראי' מדוד דאין אסור-תורה בדבר, אבל לפי גידסתנו בסנהדרין (כ"א): "פילגשים בלא כתובה ובלא קדושין" אין ראי' כלל מרצפה בת איה, ודאוי לאסור. עכ"פ משמע מהירושלמי, שהאיסור הי' פשוט טובא בסברא, עד שרצו לומר שהוא תורה, ועל כרחין לאו דוקא תורה ממש אלא הלכה לממ"ס או גידה קדמונית, וכהא דתוס' יומא פ' ד"ה וחצי, דגידה קדמונית מיתלפא בשל תורה, על דרך סלקא-דעתא. ואע"ג דמל' הרמב"ם דה' מלכים הנ"ל דכ' "קונה אותה", י"ל דבמלך אפי' בלא קדושין קונה אותה והוא כאשתו ממש, לא כדהי' פשוט להרא"מ דלא היא בכלל ג"ע, מיהו מד' התוס' יומא ס"ו ב' ד"ה פלוני משם ר"ח נראה דפשוט להו דגם במלך לא היא פלגש בכלל אשה אם היא בלא קדושין. א"כ אין ראייה מדוד, וי"ל דחזר הדין ע"פ סברא דדאוי לאסור, ואולי זהו שסמכו עליו לאסור אע"פ שמפורש ההיתר בבבלי, ולפ"ז י"ל דלדידו אסורה באמת מצד חומר של איסור, כס"ד בירושלמי, ולא דק משום מ"ע.

וילה"ע ראי' דבה"ג הי' לפניו הירוי, מהא דבה' ע"ז דנקט טעמא דנמנו וגמרו דעל ג' דברים יתרג וא"י, אמר ע"ז "מניין, מחנני מו"ע", ובבבלי ליתא מזה מאומה, אבל מירושלמי דפ' זה בורר ה"ה נראה דהי' לפנייהם לימוד זה, דמסיים "אני פי מלך שמור כו' אנכי ד' א"י" ומסיק בנוטריקון דנ"ג שאמרו לו חמו"ע. והדברים נראין, שע"ז סמך בה"ג, וכן השאלות, דג"כ סמך להא דיהרג וא"י דע"ז אחמו"ע. אלא דעלה על דעתי לפקפק בזה, דאולי לקחו זה ממדרש שה"ש רבה, אע"ג דדוחק הדבר לומר שיקבעו סדר של מקור הלכה ממדרש אגדה, וכה"ג יל"ה ג"כ על ראייתו דהדר"ג מאשת חמיו, דאולי הי' להם מסכתא ד"א (ולפ"ד בעל הריב, הוא ב"דורו"ד, הי' לפני בה"ג מס' ד"א), ושם מפורש איסור דמ"ע. והנה להדר"ג פשוט, דמה שאמר ר"ח בירושלמי "יסבון באתר דלא חכמין לון" קאי ג"כ על אשת חמיו, ולע"ד מתוך הלשון נראה דקאי דוקא על שני חורגין הדרים בבית אחד. וטעמא רבא איכא בזה, משום דיש לדייק עוד בלשון הירוש', שבאשת חמיו איתא סתם "אסורה מפני מראית העין" וגבי שני חורגין אמרו "אסורין להנשא מפני מראית-העין", ולא סתם "אסורין", וי"ל דעיקר מ"ע הוא מפני היחוד, שבל מה שהם דרין בקביעות י"ל דהרחוקים שאינם יודעים ענינם אינם יודעים כלל שהם דרים בקביעות, והקרובים להם שיודעים זה הרי ידעו ג"כ את צד הקורבה שלהם שאינה אסורה, ודמי להא דכ' הפוסקים באו"ח סי' רמ"ד במרחץ שאין רוחצים בו אלא שכני הידיה, משום שהם יודעים הענין, והרחוקים אינם יודעים שיש מרחץ. ולפ"ז י"ל דדוקא בחורגין, דהמ"ע הוא שישברו שהם אח ואחות, די"ל כר"א (קדושין פ"א) מתיחד אדם עם אחותו, וה"נ אי' בירושלמי, וכד' ח"מ ובי"ש באה"ע דיש סי' כ"ב, דלא ס"ל כהשמטת הראשונים הק' דינא, דצריך טעמא, א"כ אין מה"ע תמידית כלל, דהרחוקים אינם יכולים לדעת כ"א ע"פ מקרה שיראו שמתיוחדים, ע"כ אין מה"ע כ"א בשעת נשואין, ע"כ

אמר ר"ח דוקא דיסבון באתרא דל"ח לון ואח"כ מותרין לקבע מקומם אפי' באתרא דחכמין להון. אבל באשת חמיו י"ל הגזירה היא משום חמותו או משום אשת אביו, דאסורין ביחוד, והוי גזירה קבועה, ול"מ מה שינשאו באתר דל"ח, וי"ל כיון דהמ"ע היא תמידית חיישינן שיבאו אנשים מאתר דחכמין להון ויש בזה משום מ"ע, משו"ה לא התיר. ויש לדון בזה הרבה.

כתבתי דברי אלה המעטים בחפזון נמרץ מתוך טרדות שונות, ואת הדר"ג הסליחה אם לא יצאו הדברים מנופים ומסודרים כראוי לפי כבודו הגדול. ואני תפילה, יחזק השי"ת את חילי דמר ויזכה לגמור בכי טוב את אשר כבר עשהו⁸, לרומם קרן תוה"ק ולהחזיר עטרה ליושנה, לאחר קדושת חכמת ישראל במקור קדושה ממעין תורת אמת, ואל ישעו עוד אחינו ב"י בדברי שקר של הני טורמיסין וסורמיסין⁹, אשר עשו את תולדתנו הק' פלסתר, וע"פ רב מבלי דעת.

והנה אם דברי אלה המעטים יהיו לרצון לפני הדר"ג, לכבדני בתשובתו היקרה, אז אקוה לשמו ית' שיהי' דבור של חבה מצוי בינינו בכמה מקצעות של תורה, ותלמוד יביא לידי מעשה בע"ה לחזק את ידי הבונים באה"ק, שצריכה בדורנו חזק ואמוץ מרובה, לרומם בה קרן תוה"ק ודת משה ויהודית באמת ותמים בכבוד זהדר. והדר"ג, דמן שמיא זכו לי' לקדש שם שמים בפרהסיא, אקוה שמגלגלין זכות ע"י זכאי, ועל ידו תתעורר ישועה ג"כ ע"ד חפץ לבבי, אשר גליתי במכתבי לכ"ג שי', על הדבר הנכבד של קביעות ישיבה פה בעיה"ק במרכז הישוב החדש, הצריך שמירה מרובה ויש תקוה לכוננו ולשגבו בקדושת אמונת אומן, כחפץ לבב כל יראי ד' וחושבי שמו ית', אמנם צריך לזה עצה ותושי', ואני הנני עני וכואב צעיר לימים ולדעת, אקוה שע"י קבוץ גדולי עם ד' מזה ומזה, אשר יתמכוני וינהלוני בעצתם, נוכל לחזק את דגל תורת אמת באה"ק, לקבע ברכה לדורות בעה"י, ואשרי הזוכים לעבוד בעבודת-הקדש זאת להחיות את אה"ק בחיי אמת.

אחתום בברכה וברגשי כבוד עמוקים מקרב לב עמוק להדר"ג, וברב תודה וברכה על אות חבתו ואהבתו הנאמנה, אשר הרבני בענותו. והי' ז"ש כנה"ר וגפשי ידי"ע דוש"ת באה"ר וחותרם בכל חותמי ברכות מקודש,

הק' אברהם יצחק הק"ק הנ"ל

קד

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, ר"ב טבת תרס"ח.

אח יקר ואהוב שמואל שליט"א.

עברו ימים רבים ולא כתבתי לך, יקירי, מפני טרדות נפשי הרבות. כן מעניני הרוחניים ידעת, שגדול מאד הוא חפצי ובידי אין עולה כלום בעוה"ר. אין לי עם מי להשיח לבבי, לא מזקנים ולא מצעירים, שיוכלו להגיע עד קרוב לנקודת חפצי, וזה מיגעני הרבה.

הכתבים שהעתקתי בקצת הטבה, מוצא צב"י שי' שהגם צריכים עדיין עיבוד וסידור, והצדק אתו. אבל כמעט א"ז ביכלתי. הוא שי' התחיל להעתיקם עוד

מחדש, ע"פ סידור שהציע שאולי יהי' יותר מקובל, אבל מי יודע אם יהי' זריז בעבודתו שלא להניחה. הנני משליך על השי"ת יהבי בין בעניני הגשמיות ובין בענינים הרוחניים. ה"דורות הראשונים" קבלתי, וערכתי לו מכתב בתודה ובהערות מענין ספרו, והוכרתי ג"כ ע"ד רעיוני, אולי תהי' מאת ד' לצאת פעולה לטובה, אפי' ע"י מי שאינו הגון וכדאי כמוני בעניי.

כתוב נא, יקירי, מכל אשר עמדך לטובה, ומה טוב יהי' אם תוכל לשמחני, כי עתה בהיותך בודד וברשות עצמך הנך קובע ג"כ עתים לתורה, אשר ידעתי באמנה כי כן הוא ג"כ חפצך הטהור הפנימי.

אחתום בברכה ועתרת שלו, כנה"י ונפש אחיך מצפה אשרך מברכך באה"ר, הק' אברהם יצחק ה"ק

קה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ח טבת תרס"ח.

אחי יקירי החה"ש מר שמואל הכהן ש"י לאוי"ט, ברכה וכ"ס.

תמול כתבתי לך בצרוף הכתבים¹. אקוה שקבלתם, ועתה נוסע המוכ"ז, והנני שולח עמו את הת"ז². מובן הדבר, שכשיפסו ישלחו לי הקוריקטא כדי שאוכל להגיה, ואולי להוסיף איזה הערות, כי יש מקומות מד"ק של א"ז הרב זצ"ל שצריכים ביאור, כאשר הראיתי לדעת בהגהות הזוהר, שהתחיל לעסוק בזה מעט המנוח הורביץ³ ע"ה, נבדל לחיטו"א.

וע"ד מאמר לספח להמס"י⁴, אמנם היא משרה כבודה מאד להתחבר לקדוש עליון ואוצר המדע שכמותו זצ"ל. אבל עוד לא הוסכם אצלי באיזה סגנון נכון לערוך דברים כאלה. יתקננו חונן דעה ב"ה בעצה טובה בע"ה. למותר לבקש את כבודך ע"ד תשובה על כל הפרטים.

אטריחך בדבר מצוה. המוכ"ז הציץ לפני, שאביו עשה צוואה, וכפי מה שנודע לו ממנה לא הניח להוקנה אמם כלום, (זולת כתובתה הקטנה). וזה אפשר להאמין, מפני שהיהש שלהם הוא תמיד מזור מאד, ל"ע. אם הייתי יודע מזה, לא הייתי מניח בשו"א להוציא אל הפועל סדר צוואה כזאת, בכל כפי' מוסרית שהיתה בירי, (מצד לפנים משונה"ד, שי"א שמותר לכוף ג"כ עלי' במקום שלפי ראות עיני הדיין השורה דאוי' לכך, ומנהגי לסמוך ע"ז לפעמים). וגם עתה מצוה רבה היא לפעול על הזקן, שישנה זה הפרט, ויניח הכרעה למצב האשה אחר אריו"ש, כפי הכבוד של בע"ב שהי' נהוג תמיד. אקוה שתקח לך מועד בחכמתך לפעול בזה כמה שתוכל. על טרחתך תסלח בטח. את טוב לבבך ידעתי היטב ב"ה. הנני חותם בברכה ואה"ר, אחיך דו"ש ואשרך כה"י,

הק' אברהם יצחק ה"ק

1 קבוצת מאמרים, שהתחילו להדפס ולא נמשכו.

2 תקוני-זהר, עם הערות רבות בצדי גליונותיו מאת הגה"צ ר' אברהם ז"ל אבי הרב ר' רפאל ז"ל, אביה של מרת פנחס זלאתא ז"ל אם אאמ"ר הרב ז"ל.

3 מר אריה לייב, ספרן הספריה "שער ציון" בעה"ק יפו, חתנו של הודשן המפורסם מעסקני חובבי ציון ר' חיים יוסף יפה ז"ל.

4 ה"מסלת ישרים", שהיה אז במחשבה להוציאו לאור בהוצאה חדשה.

קו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ט סכת תרס"ח.

הררי קודש ישאו רב שלוי וברכה לכבוד הרב הגאון הגדול בישראל
ובאדם מו"ח נפתלי הכהן ד"ר אדלר שליט"א, הגאב"ק לונדון והמדינות הי"ח.
שלמא רבא וכס"ס.

למען אהבת ארץ חמדה, ויקרת החזקת ידי בוגיה, ועובדי אדמת קדשה בעמל
ויגיע כפם, באתי בזה לבקש מהדר"ג שי' כאשר במושבה רחבות, הסמוכה לפה.
עה"ק ת"ו, נועדו האכרים אחינו ויסדו להם אגודת כורמים, ויקב בנו להם לעשיית
ינם, זה איזה שנים, והכל נעשה בתכלית הכשרות כדת של תורה, בקיום המצוות.
התלויות בארץ, ובכל עניני הכשרות לכל ימות השנה ולפסח. והנה האנשים הללו
הגדילו לעשות, ופעלם ראוי להיות לשם ולתפארת, כי הוסיפו בנין ושכלול לאה"ק.
לא ע"י נדבות ותמיכות כ"א בכחם ואונם, בדרך הגון ומכובד. ע"כ הנני רואה,
שחבת הקודש של אה"ק ת"ו ראויה היא שתהי' מכשרת¹ את לב גדולי האומה הע"י.²
לצאת לעזרתם בתמיכה רוחנית, וכאשר בעיר-התבל, מחנה-קודש דהדר"ג שליט"א,
יסד אחד מאגודתם מר משה ריינשרייבער בית מסחר למכירת יין האגודה הנ"ל,
מצאתי חובה קדושה לעצמי להציע את בקשתי קדם הדר"ג, שיטה נא חסדו אליהם,
ויאר להם את פניו, בעזרתו מקודש ככל אשר יראה בצדקתו וטהרת לבבו, ואהבתו
הנאמנה לאה"ק ת"ו. וחכות מצות ישוב אה"ק יעמד להדר"ג להאריך ימיו ושנותיו
בטוב ובנעימים, ויזכה לראות בשוב ד' שבות עמו להר קדשו, בבא לציון גואל
בעמוד הכהן לאורים ולתומים, כנה"ר ונפש מתכבד לדרש"ת ברב כבוד וברכה,
נאמנה.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

קז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ג' שבט תרס"ח

שלוי וברכה לכבוד הרב הגאון המפורסם, חכם וסופר, אוצר תו"י טהורה,
מו"ח אלי' מאיר שליט"א פייוועלזאה, האב"ק קופישאק יצ"ו, וכל א"ל שלוי
וברכה מהררי קודש.

לשמחת לבבי הגיעני מכתב כ"ג שי' היקר, אשר דרך אגב נתבשרתי בו
על חילוף המקום למעליותא לק' החדשה יצ"ו. יה"ר שיהי' להצלחה רבה, ויאיר
אור תורתו ויראתו הטהורה ברב כבוד ועז, ויחד עם צאן מרעיתו נזכה להתראות
בחדות ד' בבא לציון גואל, וגאולי ד' ישובו ובאו ציון ברינה.
הרעיון ליסד ישוב ע"פ שלומי אמוני ישראל, ברוח אמת של תו"ר, הוא
נעלה ונשגב, וזה מקרוב החל אחד מרבי החסידים להתעסק בזה והי' פה, ובכל
חפץ לבבי תמכתי את ידיו במכתב ערוך ביסוד הענין. אבל מסופקני על הוצאת
הדבר לפועל, מפני רפיון הידים שאנו פוגשים בעוה"ר דוקא אצל היראים. וידועים
דברי הגר"א ז"ל, שהעוסקים לשמה אינם זריזים כ"כ כהעוסקים שלא לשמה, שהגטיה

1 ע' חולין לג. 2 ישעיה לח טז. — (נכתב ה לכני השם, ולא ד כרגיל בכ"ק).
3 ע' אכן שלמה פ"ח סק"י.

של הפניה החמרית מוסיפה זיוו. וכ"ה בנ"ד שהאש מן ההדיוט, אע"פ שהיא נמוכה, מ"מ אותם שמציבים לפניהם רק תועלת קרובה חמרית, פרטית או כללית, הם זרזים בעבודתם, והיראים שמחשבתם משוטטת במרומים הם רפויי ידים בעז"ר, יתן ד' וקויו יחליפו כח.

הנהגה מפני חפצנו לבקש גדולות, דהיינו מושבות חדשות שלמות, אין לנו להתאיש מן הקטנות שהן בידנו, דהיינו לחזק את יסוד היהדות בשוב החדש. כי ב"ה הרבה ת"ח ויראים נמצאים בכל מושבה, ואין הענין כמו שמגזימים בחו"ל, אלא שמ"מ צריך המצב הרמה, רפואה בדוקה לזה היא כשיעורנו השי"ת לקבע ישיבה גדולה מיוחדת לשוב החדש, כי בזה יתגדרו הרבה, וידעו שיש להם קנין של תורה, וכמובן שמוכרחת ישיבה זו להיות מסומכת ג"כ בדרך ארץ מעבר מזה ובהשפעה רבה של יראת שמים מעבר מזה, ואז יהי' זה הישוב עצמו ישוב שראוי יהי' באמת להתפאר בו על אדמת הקודש, ותהי' מצות יא"י מתקיימת כתקונה, ויתנהג הכל על טהרת הקודש ממילא, כי כל הפרצות מתחזקות רק מפני שהם צוחים שבבתי החינוך הישנים אין בהם רוח דרך ארץ ורעיון לאומי, אבל כשיתמלא זה החסרון, לא יהי' להם פ"פ, וממילא תהי' יד יראי ד' מתרוממת, ויהי' הישוב ראוי ביותר לעורר רחמי עליו לקירוב גאולה אמתית בע"ה.

כמובן יש בזה לדבר הרבה מאד, אבל אני מוכרח לקצר מפני הטרדא, ואקוה שימנה גם כ"ג וסיעת אוהביו ומוקיריו הרבים בין תומכי ידינו לכבוד עם ד' ונחלתו.

והי' ז"ש וברכת ד' מקודש, כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר.

אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

קח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ח"י שבט תרס"ח.

חביבי ויקירי החריף ושנון מלא ברכת ד', מר משה זיידל נ"י.

שלו וברכה.

טרדות רבות ושונות מונעות אותי מלמלא חפצי ולכתב בארוכה לך, חביבי, אף שמאד אצמא לדעת מכל אשר אתך, ולחקור על כל ענייך, בקודש ובחול, בפרטי פרטיות, אקוה שלא תמנע ממני הטוב, ולא כמדתי תמוד לי.

חפצתי מאד להשיב לך על הערותיך על החוברות שנדפסו. אבל הזמן נדחה, ועכשו כבר קשה עתיקא. בכלל אעירך, כי בענינים הרוחניים הננו תמיד קשורים אל היסוד הסודי, שזהו האמת היותר גדולה שבהכרתם. ע"כ אין לתמוה אם בתוך דברים מובנים, ההולכים בהרצאה במובן רגיל ומעשי, נפגש בפתע דברים המנשאים אותנו מעל כל החוג החושי וההגיוני הרגיל. וע"פ רוב דוקא אז הננו שבים לדבר בתמימות פשוטה, תמימות של ילדות טהורה, "מפי עוללים ויונקים יסדת עז", וכל מי שהוא מדבר דברים מעומק נשמתו, מוכרח הדבר שימצאו בתוכם הנקודות הללו, שעל ידן זוהר האמת התוכית מתגלה. כמדומה שזהו מפתח נאמן למקורות קשים בדברי, ובדברי כל המדברים בסגנון זה, ראשונים ואחרונים.

מאז שאלתני יקירי ע"ד בחירת איזה מקצע². אם ה' הזמן מספיק בידי לחקור יותר בדיוק על התוצאות המעשיות של הגומרים את הלמודים, ואת האופנים אשר בהם יבחרו את דרכם בחיים, הייתי חפץ מאד להודיעך חות דעתי, שכמובן תהי' מיוסדת על הצד הרוחני שבהם. אבל זה קשה לי לברר, ע"כ לא אוכל להשיאך עצה מעשית. רק אגלה לפניך, יקירי, את נטייתי, כי שלשת המקצועות אשר ליקר ערך, מלא דעת ויראת ד' טהורה, לבחור למען התועלת הרוחנית של כלל עמנו, הראויה להצטרף לכל מטרה פרטית, הנן לדעתי הפילוסופיא, השפות השמיות וספרותן, והאקונומיא הלאומית. נימוקי הוא, משום שהרעיונות נבוכים הרבה בדור, והמבוכה מתכנסת בעולם בחוג הרעיונות האקונומיים, ומושפעים מהפילוסופיא, ונכנסים לגבול ישראל בתור נטיות לאומיות וגזעיות, וכל אלה יש להם יחס מרובה להספרות השמית, הצור של מחצב אומתנו. אשר לזאת תקוה נפשי, כי אם נעמיד חניכים, ממולאי כשרון ויושר לב, באלה המקצועות, ירבו את האור ע"י עבודה חפשית, שתהי' ממילא ברורה ומכוונת אל האמיתיות היסודיות, שעל ידן יהיו לעזר לברר את הרעיונות המסובכים של הדור. כמובן א"א להשלמה כללית מדעית שתבא, כ"א כשתלוז לזה ג"כ הידיעה בהדברים הגנוזים ביתר אוצרות המדע, אבל מ"מ העבודות העקריות הנצרכות ביותר הנן אלה אשר ציינת.

אם ה' הזמן מרשה הייתי מבאר הדברים יותר, אבל אקוה שדי בזה לחכם לב שכמותך. בטח כבר בררת לך את דרכך, יצליחך ד' ויגיעך למטרה היותר רצויה ועליונה, צלח ורכב ע"ד אמת³, כנפשך היקרה ונפש אוה"נ דו"ש ואשרך ומצפה הצלחתך בכל לב ונפש.

הק' אברהם יצחק ה"ק

קט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, י"ט שבט תרס"ח.

אזר ישראל בגבורה ועוטרו בתפארה, יאזר ויעטר בגבורת תפארת ועטרת ישועה, את כבוד ידידי ורב רחמי, הרב הצדיק חכם חרשים, מעין חכמה ורזי תורה, עוטה אורה, כקש"ת מו"ה אלתר נח הכהן שליט"א, וכא"ל, שלו' רב וברכת ד' מקודש.

אחדשה"ט באה"ר.

יקרת ימין המכתב הנחמד, גם התשורה היקרה, אשר הואיל כבוד הדרת תפארת ידי"נ שליט"א לכבדני, באו לנכון, והופיע בלבבי אור וגיל מחיבת ידידות נפשי, כמים הפנים לפנים, ולי מה נכבדו אותות אהבה הנאמנים, ומה יקרו לי דעת פליאות חסד עליון אשר הצליח עד כה דרכו בקודש, ואקוה כי יגדיל פעולת צדיק לחיים, לקשר נפשות רבות בקהל קדושים לחבת ארץ חמדת עולמים, מקום עיני ד' בה, להאירה מכבודו בהארה והטבה, ובזכותה יעלה ויראה אור ד' בלב כל בני עם קדוש באמונה גדולה וקדושה וטהרה, להאיר אור משיחו הולך תמים. אקוה שבמכתבים הבעל"ט יוסיף מר ידו להודיעני בפרטות מכל אשר עלה בידו חפץ צורנו ב"ה, בדבר התישבות אחינו יראי ד', ושומרי אמונים באמת, על

אדמת הקודש. שהוא עיקר עבודת הקודש באה"ק בדורנו. להקים ביר לישראל.
והכנה ברכה לגאולת אמת. ע"י כלים המוכשרים לקבל טהרה.
הי' זה שלו' וברכה ממקור הברכות. כנה"י ונפש ידי"ע דבק באהנ"פ הק',
כהנא מסייע כהנא.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל
לתודות על התשורה אין מן המדה. ואדון ההודאות יברכהו כגמול ידיו במלא
חפנים ורב נחת.
הנ"ל

קי

ב"ה. עה"ק יפו ת"ו. ר"ט שבט תרס"ח.
לכבוד ידידי הרב הג' החכם הנשגב מו"ה שמואל אלכסנדרוב שליט"א.
שלו' וברכה מקודש.

זה לי איזה ימים שקבלתי את קבוצת מכתביו הנעלים. והי' ראוי לי להשיב
מיד מפני הכבוד. אך עכבני מניעות רבות ומטרידות. כמו שבכלל נתעכבתי על
ידן עדן ועדנים מלכתב לכתרה. אמנם כאשר ראיתי. שהענין נדחה יותר מדאי.
הנני חוטף כעת וכותב מעט. הנני נותן לו את תודתי על התשורה היקרה בכלל.
אף שבפרט יש בה כמה דברים שראוי להעיר עליהם. בעיקר צורתם ובמובן מגמתם.
ואולי ירהיב ד' לי ונדבר בכל פרט בפ"ע בהרחבה.

כעת מונח לפני מכתבו האחרון. ואתפלא. שעל מה שכתבתי בענין אחדות
ההפכים. משיב כבודו עלי מהדבר הידוע שאין אפשרות לשני הפכים שיהיו בנושא
אחד. ותמיהני. וכי לזו אנו צריכים. הלא עיקר הצד של חידוש שבדברי הוא. מה
שמצד המחשבה העליונה. הסוקרת את עמקם של דברים. אין במציאות כלל הפכים.
וכ"מ שיש הפכים יש שם בודאי איזה תנאי געלם. שכשיתפרש נמצא ששני המשפטים.
שנראו במבטא ובציור הפכים. שאחד מהם הוא בנוי על צד אחד מהמשפט והשני
על צד אחר. ונמצא שע"י שני ההפכים יחדיו אנו רואים את המשפט משני צדדיו.
ונמצא שאין כאן הפכים בדרך החלט. ומצדם אין כאן נושא אחד. כיון שהיחושים
של הנושא הם שונים. ובענין שאנו עסוקים. דהיינו מה שנוגע למצב הרעות. מתפשט
זה המשפט על כל הרעיונות הרוחניים. וניגוד אמיתי לא נמצא כ"א במה שנוגע
להעובדות ההיסטוריות שהנן מבונות בידיעתנו ע"י הקבלה והמסורת. שגם הן
כל מה שהרעות הרוחניות מאירות יותר. נעשות הראשונות יותר מוזקקות ויותר
קרובות אל הלב. עד שמגיע האדם גם בהן למדת המדרגה העליונה שבתמימות.
אחר ההרחבה היותר בלתי-מוגבלת של חופש המחשבה. ודוקא על ידה.

וע"ד מציאות האין בדברי הנוטים לבודאיות. נראים הדברים שכונתם היא
למציאות הכח השואף להעדיף ולאפס בערך מוחלט. ע"כ הוא בעצמו בפנימיות
ישותו הוא הויה ומציאות. אלא שישותו היא שאיפה להעדר. ואפילו להעדר של
עצמו. כן אנחנו יכולים לצייר לנו את מציאות האפס שלהם. שעכ"ז הוא אצלם.
מציאות. ובוה אין אנו נכנסים כלל למיסתיקה בלתי-מובנת. והתכרה הישראלית.
בדעת ד' כי טוב. מביאה להכיר את המציאות המוחלטת בשאפה להיה גמורה.
ושלמה. והיא מתענגת על ד' ועל טובו. ובוחחת בו בכל לב. ההפך מטענות
המתיאשים. שיסודם הוא חזיון הרע שבמציאות. שהוא נשאר אצלם במרירות טעמו.

כ"ז שאינם מתרוממים לנעם ד', שעל ידו מתהפך כל מר למתוק. ונמצא שגם הניגוד הזה, שבין הכוזבאות והיהדות, איננו ג"כ הפך מוחלט, כי המציאות הנסקרת בשכחות ד' היא כולה רעה ומרה, ובקרבה מונחת שאיפה של העדר מוחלט, שסופה להתמלא. "וחפרה הלבנה ובושה החמה" דא חמה ולבנה דקליפה, "והיה אור הלבנה כאור החמה" וגו' דא הוא חו"ל דקדושה, כד' הוזהר בתיקונים¹.

ומה שכתב כבוד ידידי, על דברי שכתבתי שהתנועה הישראלית כמעט שלא נשתנתה מימי אברהם וכו', ממקרא מפורש של "ושמי ד' לא נודעתי להם", תמידני, והרי כתבתי שלפעמים היא מתעלמת. א"כ משמע שלפעמים מאירה באור יותר בהיר ולפעמים באור כהה, ומה יש להעיר מעתה, וכי אין ההבדל בין שמות שונים על מושג נשגב ענין אחר כ"א הגדרות על הארתה, בין מדרגה של אור מזוהר ובין מדרגה של אור כהה, או לפי שינויי המדרגות של פרטי האורות, אבל התנועה היסודית, שהיא הגעין האלקי, שלא גרעין הוא, כ"א יסוד הלכ, הכולל את כל המגמות מראש ועד אחרית במצב לחוץ מאד בתכונת ז"א, זאת לא תשתנה, כ"א תתרחב ותתעלה, עד שתמלא כבודה את כל הארץ.

ומה שהעיר כבודו על ההבדל שבין הכלל להפרט, שאמנם הורגלו הלאומיים שלנו לדון, שע"י שנחלש הרוח הלאומי בתקופות האחרונות. הוחל הלימוד של הפרטיות להתחדש. מקצת אמת יש בדבר, אבל לא כדבריהם. הם סוברים, שהנצחיות הפרטית היא תורה מחודשת, שנולדה מסבת החלישות הלאומית, אבל באמת כבר בימים היור עתיקים, שהרוח הלאומי היה בפריחתו, כבר נאמר "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים"², ובדברי התקועית "ולא ישא אלקים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח"³, והלשון "אסיפה אל האבות"⁴, שכבר העירו עכ"ז הראשונים שעסקו באלו הענינים⁵. והם דברים חיים וקיימים לעד, שהיסוד האינדיבידואלי לא יוכל לעולם להיות נשמט לגמרי מכל רוח כביר וכללי, אלא שכהכלליות מתגברת הוא איננו ניכר כ"כ ואינו בולט, מפני שאיננו משמש כ"א בתור מרכז להעגולה⁶ הכללית הגדולה והרחבה, וכיון שהכלליות מתחלשת אז העגולה נעשית יותר ניכרת, והיא מתמלאת בפתגמים ובדרושים רבים, ומחזקת מקום יותר רחב בציור הפרטים הרבים שנתעלמו מהם חיי כלליותם. ע"כ בשקיעת שמש האומה ברוח גאונה נקבעו הלימודים של חטיבת הפרט, של כל אישיות פרטית, ביותר הרחבה ויותר פרסום, וזה הכריח ממילא להתאמץ לגלות כמה סודות פנימיים מהעבר הרוחני של המציאות המוחלטת הרחבה מאד. מתוך החושך של הירידה הזאת יצא אור גדול של התפשטות הידיעות הרוחניות בעולם, שזקקו הרבה את התכונה האישית.

ומה שהעיר כתר"ה על מה שכתבתי, כי "התכונה הפנימית הזאת אינה נשמרת כ"א ע"י אותה ההדרכה ההיגיונית, הצריכה לשמירתה כו' לכל המצות המעשיות

1 ע"ש תיקון ח.

2 ש"א כה כט.

3 ש"ב יד יד.

4 בראשית טו טו, שופטים ב י, מ"ב כב כ, דהייב לד כה.

5 רמב"ם ה' תשובה פ"ח ה"ג, מו"נ א יא, איר ד', ר' חסדאי קרשקש מאמר ג' כלל

ג. וע' נשמת חיים לר' מנשה בן ישראל מאמר א פ"ז.

6 ע' ראש פ' ט"ז מה' קדוש החדש.

שבתורה: שבכתב ושבע"פ". שהלא מסתמא יש מושג רוהני לענין קיום כל הת"כ של אברהם אבינו, ולא כפשוטו. ונראה שכבודו רוצה להוליד מזה, שא"כ גם ענין התכונה הזאת הפנימית, שהוא הגרעין האלקי, ג"כ אין לו יחס כ"א למושג הרוחני של המצות. אני תמה, הלא על אבן מעמסה זו אנו מצטערים מימי האלכסנדרונים, שע"י הנצרות אתגלי בהתתייהו⁷ ביחס לקיום האומה וקישורה. ואיך לא יספיק כ"ז ללמדנו, שעכ"פ איך שהיתה צורת החיים של האבות בכללם, הנה הם מתוארים בדרך יחושי של דימוי מצבם למצבנו, שאז היו מצד אותו הרעיון האלקי שלהם מקיימים את הכל כפשוטו, אפילו עירוב תבשילין, דהיינו אפילו אותם הקיום הדקים שמבדילים בין קודש חמור לקודש קל, שהם יותר נעלמים מאותם שמבדילים בין קודש לחול, ובין טמא לטהור וכו'. א"כ המוסר היוצא מזה לנו הוא, שיש כח בדינו לפחת ג"כ את הדק הפנימי, עד שיתרחב ע"פ תכונתו, וישיב את כל החיים ברוחו לכל התכונה השלמה, של המצות המעשיות כולן, שהן תולדה נאמנה ע"פ שינויי המצבים מרוח ד' שעל אבות העולם לפי מעמדם הם, לא רק במושגים רוחניים אוריים, כ"א בדרכי חיים מלאים ושלמים.

כן מה שמזכיר כתר"ה אותי, שהצוירים של אהבה העליונה אינם מיוחדים דוקא לישראל, כי טובי חושבי אוה"ע גם הם מדברים בזה. לא אמרתי מעולם, שהדיעות הלעיונות חסרות הן למין האנושי. אם היו חסרות בטבע, לא היתה שום תקוה להעלותם למרומי האושר שאנו מקוים לו, אלא שהן עלומות הרבה, ואינן חיות בלב האומות במהותן הלאומית, ובנחלת ד' האהבה האלקית היא צביונה הפנימי, שחיה הלאומיים נובעים ממנה, וממילא מוכרח הדבר, שיהיה ג"כ הפרש, בין האשים הפרטיים, אע"פ שההבדל הוא לפעמים מתעלם מאד, שמ"מ רוח הכלל חלק ממנו שורה הוא על כל יחיד, ע"כ אומר גם היחיד בשמחה "שלא עשני גוי".

ואל יחסדני כבודו, שהנני הולך אחר הרגש בלא הארת השכל. רק שהנני משנן תמיד, שהרגש הוא יותר שכלי כשהוא עומד במעלתו התמימה. מאותו החזיון הפסיכי שאנו קוראים לו שכל, שאפילו מה שאנו נוטים לאהבת השכל הוא מיוסד ברגש, ואלמלא הרגש הזה לא היו בעלי שכל מתגברים במושכלותיהם, וק"ו שלא היו בעלי מוסר מתגברים במעשיהם הטובים, מפני שהשכל מביא לו את סמוכותיו מעולם אחר, והרגש טובי" גניז בגויה, ואינו צריך להביא ממרחק לחמו; — אבל לעולם לא יבא לתעודתו כ"א לפי רוב הארת השכל עליו.

מפני הטרדות הנני מקצר הרבה מאד. אחתום בברכה וכ"ט לכתר"ה וכא"ל. כנה"י ונפש דוש"ת, מכבדו ומוקירו.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

מצאתי לנכון להעיר ע"ד הישיבה, שזכר כתר"ה. לפי התכונה, שהנני מצייר לי את ההכרח ואת האיריאל הגדול במציאותה, הוא דוקא כשתתכונן כעת לא בירושלים, כ"א במרכז הישוב החדש. עלינו להכין סביבה טובה, קדושה וחכמה, כדי שתוכל ירושלים עיה"ק ת"ו להיות מטרופולין עליה. הרעיון של תחיית האומה, במובני המעשי, חי הוא בפועל דוקא בישוב החדש, ובירושלים היא עומדת לגדולות,

לעת יפוח היום, לכשיתרומם רוח האומה בגבורתו ובטהרתו בא"י בכלל, ורוח חיים הנושב מצפונותיה של תורה, בהתאמה אל החיים והמציאות, ימלא כל לב הבאים מארצות נכר להתישב על אדמת הקודש, אז יגיע זמן, שנוכל לדבר ע"ד החזיון המרומם, להראות את מקור החיים לעמנו בהר הקודש בירושלים. לעת עתה משמשת היא עדיין ירושלים בתור מקום ומכון לאבלי ציון המזכירים את ד', בתור אות מוחשי על חרבנו, ועל עומק הכאב המוחש והדוקר בקרב נשמתה של האומה, ממכאובה וזירידתה הנוראה. זעקה זו צריכה היא להתלבש בבגדי אבל, שהשמעון נוטל בהם חלק גדול, אע"פ שהוא מעוטר בהרבה רגשי קודש ומדות טהורות, נשגבות ונעלות, אבל כל המקודש מחבירו חרב מחבירו. ע"כ אותם שמסידים יסודות מתאימים לרוח התחיה בירושלים עיה"ק כעת, מוכרחים הם לשכח את צער האומה, את גלות השכינה ועומק צרת הנשמה הישראלית, השרויה שמה גם בחורבנה ושוממותה. ירושלים בתור כלילת יופי ומרכז מקדש מלך לא התחילה עדין כלל להתנחם, היא תנחם רק כאשר תוכל לשמח בבניה. ע"כ תחילה אנו צריכים להכין יסודות טובים ובריאים, מלאים רוח חיים ורוח קדושה, בישוב החדש, שבתור ישוב הארץ יש בו קצת סימני נחמה, כדי שתהיה הנחמה הולכת ומתבססת. ובוה הננו מכינים עז לירושלים לימים הבאים.

ע"כ מגמתי היא לקבע ישיבה ממולאה בתורה ודעה, ברגש ותחיית האומה, ברוח ד' מלא, שיקיף אותה וישכללנה, לעת עתה פה, בעיה"ק, שהיא עיר החוף לאה"ק, ומרכז הישוב המתחדש ברוח התחיה הישראלית, בהתחלת הניצנים אשר נראו בארץ, והשי"ת יעזרנו ע"ד כבוד שמו.

קיא

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, כ' אדר תרס"ח.

לכבוד הדרת הרב הגאון הגדול, אוצר חמדת ישראל, מו"ה יצחק אייזיק הלוי שליט"א, מח"ס היקר דורות הראשונים, שלו, וברכה מקודש.

כפי יכלתי אשיב בזה על שאלותיו של כ"ג. ואכתב בתחילה את לשונו במכתבו הנכבד, כחפצו הטהור.

1. "אם טוב הדבר ונחוץ להשתדל כי יהיו רבנים בכל קאלאני, ככל אשר הוא בכל ערי ישראל ברוסיה, גם בעיר היותר קטנה, וזה יתן עז לתורה ולכל דרכי היהדות לכל פרטיהם".

ע"ז אשיב, שברוסיה מחולקת היא עבודת הרבנות לשלשה חלקים ראשיים. הא' הוראת או"ה, הב' דיני ממונות, הג' עסקי צרכי ציבור, לבד החלק הרביעי, שאיננו כולל את כל הרבנים, הוא חלק הדרשות. והנה מצד הוראות או"ה בודאי תסובב טובה גדולה, במצב היהדות של המושבות, במה שיהי' להם במקומם רב מורה הוראה. אמנם מצד החלק השני, של ד"מ, הנה באה"ק כל הענינים מסורים בזה לבי"ד, והרבה פעמים צריכים לדון בכפיה בכח מסודר, מפני שכל סדר ההנהגה של הישוב חלוי בכח המשפט, ע"כ הכרח הוא שיהי' כח המשפט כח היותר חשוב שאפשר. וסאשר הרבנות הכללית פה עה"ק נתחזקה בכח משטרה, והמושבות שביהודה הגו נשמעות אלי' ב"ה, ע"כ אין כדאי הדבר להקטין את זה היסוד, גם יחי' קשה מאד לחדש כח מוכרע בכל מושבה באופן שלא יזיק למנוחתה ולשלומה.

ע"כ בזה החלק יותר טוב הוא להניח לע"ע על המצב הראשון, וראוי עוד לעבוד בזה, ולקשר ג"כ את יתר המושבות, שבגליל, שיהיו ג"כ זקוקים להנהגת הרבנות הראשית, כדי שיהי' תוקף דיני תוה"ק מתנהג על אדמת הקודש באופן מסודר וכללי. החלק הג', העוסק בצרכי ציבור, במושבות מעת הוסדן, הונהגו אצלן ועדים, שהם עסוקים בכל הענינים הציבוריים, ומנהיגים באמת את משטר העדה באופן הגון מאד ביחס להמצב החמרי, ממש כמשטר הפאליצי באירופא. ע"כ אין בזה מקום לעבודת הרבנות, אמנם אם יצליח ד' בירינו להשיג רבנים, שיהיו ג"כ דרשנים טובים באמת, ויהיו באמת יראי ד' וחושבי שמו, התפצים לרומם את קרן היהדות באה"ק, אשער שתהי' פעולתם גדולה במושבות בע"ה.

2. „אברכי ירושלים מוחזקים לבטלנים, כי מעולם לא ראו כי אם את ירושלים. לבריה, ועל כן עלינו לרעת אם ההכרח להביא לזה אברכים מופלגי תורה ויראי ד' באמת מארץ רוסיא, מאלה היודעים להלך גם נגד החיים, ואשר יהי' בכחם למשך אחריהם את לבב הקאלאניסטים, או שאפשר הדבר למצא זה גם בירושלים. כי טובת תלמוד תורה רבים בירושלים דורשת לקחת אברכים משם.“

ע"ז אשיב, שהבטלנות של אברכי ירושלים אינה כ"א בטלנות חיצונית. באמת נמצאים ביניהם בעלי כשרון נעלים, ופקחים מאד בהיות עולם, נוסף על חשיבותם בתורה וביראת שמים, אלא שההלכשה המזרחית המזודה לבני אירופא. שבני הישוב החדש הנם מהם, היא עושה אותם מוחזקים לבטלנים. אבל מובטחני, שאם רק ימצא אוצר של כספים בידי אחינו היראים באשכנז, ויוכלו לקבע פרס הגון וחשוב, באופן המספיק לפרנסה בכבוד, לרבני המושבות בעתיד א"ה, אלא שעם זה יגלו רעתם שהם הפצים שתהי' התלבשת של הרב במדה של מיווג, באופן שיהי' מקובל ג"כ על הבריות בעלי נימוס אירופי, שאז לא תהי' מזה מניעה, וממילא תוסר חזקת הבטלנות מאברכי ירושלים, ונוכל למצא מהם רבנים כאלה, שיוכלו לפעול לטובה על מצב היהדות שבמושבות.

בהערה כותב כ': „יחד עם זה נרצה לרעת באיזה אופן אפשר לתקן דרכי הלימוד בירושלים, אשר נשתומם לראות כי עד היום לא יצא מירושלים עצמה לא לבד גדול הדור, כ"א גם לא תלמיד חכם גדול ומצויין, ואין ספק שזה הוא מפני שהאברכים שם, גם היושבים באהלי התורה, יעסקו בדקדוקי עניות, ואינם יודעים דרכי הלימוד אשר הורו לנו רבותינו הגאונים, כהש"ך בחור"מ, המשנה למלך והפרי חרש, המחנה אפרים והקצות החשן, הנודע ביהודה ורבינו עקיבא איגר זצ"ל ודומיהם.“

האמת אגיד לכבודו, שאין דרכי הלימוד בירושלים צריכים תיקון בנוגע לידעת סדר הלימוד. יש להם להלומדים כל סגולות הלמדנות לא פחות מהמצויינים שבחור"ל. יודעים הם היטב את דרכי גדולי האחרונים, ועסוקים הם ג"כ בחידושים ופולולים, ע"פ אותה הדרך הכבושה ללומדים, מאז הופיעו ספרי גדולי האחרונים בעולם. והסיבה שלא יצא מירושלים עצמה גדול הדור, במובן של הפרסום, הוא באשמת המצב. כי גדול הדור אפשר שיתפרסם או ע"י רבנות חשובה, או ע"י ספרים שידיפים, ושתי אלה יחד לא היו באפשר בארץ ישראל בכלל, וק"ו בירושת"ו בפרט. לרבנות, וראי שאין מקום לכתרים הרבה בעיר אחת, ובכללות אה"ק הלא היו רק ארבע הערים הידועות, ולספרים, העניות הלא היא גדולה עד שאין לחשוב

כלל ע"ד הדפסת ספרים, כי איפו יוקח הכסף להדפסה, ומי יקנה אח"כ את הספרים הנדפסים. וכמה גדולי עולם נמצא בירושלים, שאינם כותבים כלל את חידושיהם, וכן ה' תמיד. ובאמת אגיד לכבודו, שאנשים שהם גדולים בתורה, ממש ככל גאוני הדור המפורסמים, נמצאים בירושלים גם עכשו, ואין אדם סופנם, ובעצמם הנם ג"כ שפלים בעיניהם, ואינם יודעים כלל את ערכם. מובן שכאלה הנם מעטים במציאות, אבל ישנם. והלא מספר גדולי הדור באמת הוא מועט מאד גם בחו"ל, המרובה באוכלוסין כ"י. וע"ד ת"ח גדולים ומצויינים, נמצאים ב"ה לעשרות ת"ח, הראויים לעמוד בשורה הראשונה עם כל המצוינים שבחו"ל, אלא שהעניות מדכאת את רוחם, וצריכים אוהבי תורה שבחו"ל להשתדל ביהוד בתקנת מצבם. ולא היתה ירושלים בפרט, ולא א"י בכלל, צריכה לבקש רבנים מן החוץ מצד חסרון גדולת התורה שבת"ח שבא"י, כ"א מצד חסרון הפרסום שלהם, ומצד מניעת השמוש הנסיוני, בהנהגת רבנות, שהי' מוכרת להיות לרגלי החרבן הנורא, בעוה"ר, השורר בא"י.

אמנם יותר ויותר עלולה היא א"י בכלל וירושלים בפרט לתן, כאשר יתקנו החסרונות, שבאו לרגלי העניות הנוראה. שאירא דא"י מחכים הננו רואים בחוש. לא מצאתי כמעט ילד הריוט (איריאט) אחד מכל ילד אה"ק, וכל הנולדים באה"ק כולם הם בטבעם חרי השכל ופקחים מאד, שלמרות כל עניותם הנוראה, וכל מה שסבלו מצרות המצב, ודכאות הרוח של החרבן, המדכא את הנפש, לא הספיק לטמטם את אור שכלם, והנם מלאים דעה ושכל טוב.

אמנם לא לבד להיות גדולים בסברא ופולחן סוגיות מוכשרים הנם בני אה"ק. להם יש חוש עליון, ועריגה פנימית לדברים עליונים ודעות נשגבות, שאם נתת להם הרוחה הגונה עלול הדבר שיעמדו מקרבם גדולי עולם, שיושיעו את ישראל ישועה רוחנית, בהארת אור חכמה עליונה והתנוצצות רוח הקדש כימי עולם.

3. "לדעת הדרך הטובה והישרה איך לחנך את נערי הקאלאניסטים, שיהיו שומרי תורה ומצוה, ורוח מלא יראת ד', וכי גם אלה אשר ישארו אכרים פשוטים, תהי' גם להם ידיעת בית רב בתורה, ובעלי הכשרונות יהיו מוכנים עד כי יוכלו גם להשתלם בתורה ולצאת לפעלה".

זאת השאלה היא מחוברת עם השאלה שלאחריה.

4. "אם נוכל להיות בטוחים, כי בהוסד שמה בתי תלמוד תורה ישלחו רוב הקאלאניסטים את ילדיהם".

זה תלוי רק אם יהי' בידינו יכולת ורצון, ליסד בתי תלמוד תורה כאלה, שימצאו בהם כל אותם הדברים הטובים הנמצאים עכשיו בבתי הספר, וההפרש יהי' רק מה ששם משפיעים בכונה מיוחדת. ע"פ חפץ המיסדים והמורים, רוח בער והרס, ובבתי הת"ת תהי' ההשפעה מלאה רוח תורה ואמונת ד' ותורתו באמת. אבל מה שנוגע למשטר ולסדרים, לנקיון ולהנהגת הבריאות, למדעים ולכל הרגשות הבריאים הנהוגים אצל המתקדמים המהרסים, הכל צריך שימצא בבתי הת"ת. אז אין ספק שרוב הקולוניסטים, וכולם כמעט, ישלחו את ילדיהם דוקא לבתי ת"ת

כאלה, ובה ננצח את בה"ס הכפרניים כולם, בעה"י.

5. „אם ילמדו בת"ת גם שפת המדינה, אם אפשר להשיג שם מורים יהודים כשרים אשר תחלתם וסופם יראת שמים".

אני מסופק בפירוש התחלת הסעיף, אם כונת כתר"ה היא אם בהת"ת שכבר נוסדו באיזה מושבות ילמדו גם שפת המדינה, או אם כונתו אם להבא, כשיסוד בית לת"ת, ילמדו שם שפת המדינה. איך שיהי' כאן אנו נוגעים במקום הכאב, ואפרש מעט את הדברים.

זה כחמישים שנה ויותר, אשר התחילו אוהבי השכלה, מצדדים שונים, להשפיע על ירושלים בפרט, ועל א"י בכלל, רוח של השכלה. והנה כפי אשר ידענו את הפחד הנפרז מההשכלה, שהי' שורר בכל גבול ישראל, שבקרבו הי' מונח ג"כ יסוד של אמת, כמובן עלה בירושלים ובא"י, מצד ריבוי החסידות והיראה הנמצא בה, ומצד מצב העניות וההפרדה מכל העולם החי המעשי וכל תהפוכותיו, במדה יותר גדולה, עד אשר הביא לגדישת הסאה. וחכמי אה"ק, שהיו בהם כמה גאונים וצדיקים באמת, גזרו בח"ת איסור על כל חכמה של חול ועל כל שפה זרה, ולא השאירו היתר גם לשפת המדינה, והחזיקו את הדבר בחומרות רבות, ביחוד השתמשו בזה באישיותו הגדולה של הגאון המפליא ד"ל² זצ"ל. עכשו לפי מצב הזמן מוטל איסור זה כעול-ברזל על צוארי האנשים יראי-ד' ותמימי-דרך, כי אין להם שום עצה בחינוך בניהם. הם רואים עין בעין, כי א"א להתקיים ולהחזיק מעמד, לפי תנאי החיים החדשים, בלא שפה ומדע. וכל פורקי עול תומ"צ מחנכים את ילדיהם בבה"ס, ומכשירים אותם למלחמת החיים בתכלית השלמות, ורק הילדים של התורים שהם קשורים בקדושת תורה ואמונה נשארים נחשלים בארחות החיים. אנכי העני מאז באתי פה גליתי את דעתי ליחיד-סגולה, שלא טוב הוא הדבר להחזיק במעמד כזה. עלינו להיות רואים את הגולה, ולהקדים רפואה למכה. הודעתי את דעתי, שאנו מחוייבים, משום „עת לעשות לד'"³, להכנס בפרצה היותר רחוקה רק להכשיר את הבנים, המתחנכים ע"י הוריהם ומוריהם בדרך התורה והמצוה, למלחמת החיים בשפות ומדעים היותר נחוצים. והגני מעלים עין מאותם שיסדו חדר מיוחד ולקחו מורים ללמוד לשון ומדע הנחוצים, והם מתנהגים בדרך התורה והיראה, אע"פ שהוא הרבה נגד השיטה הקבועה לחוש לאיסור של חכמים הראשונים ז"ל. ומ"מ כשיבא הדבר לידי מעשה, שנהי' אנחנו בעצמנו המיסדים והעושים, נהי' צריכים להצעת דברים, בדרך משא ומתן של הלכה, בערך האיסור, והטעמים המספיקים להתירו ע"פ התנאים הראויים.

מובן של „שפת המדינה" פה איננו מדויק. כי שפת הממשלה, היא השפה התורנית, אין בה שום צורך בסדרי החיים הקבועים, ומעטים הם מאד המשתמשים בה. אמנם ראוי מאד שיהיו לנו לכה"פ מצויינים יחידים בין ת"ח היודעים אותה, כדי שיוכלו להתקבל אצל פקידי הממשלה הגבוהים באורח כבוד. אמנם השימוש המעשי הוא בשפה הערבית, ודיבורה מסגלים להם רוב ילדי הארץ, גם בלא לימוד, ולכתובתה ודקדוקה לא נמצא כ"כ ערך חשוב, ועכ"פ לא תספיק לצרכי

החיים והמסחר כ"א אם תהי' מצורפת לידיעה של שפה אירופאית, כאנגלית וצרפתית, ולזה ראוי להגיע.

ממוצא דברינו ידע כ"ג, שבהת"ת שכבר נוסדו עוד לא ילמדו שום שפה, ובאותם שנה שיוסדו בעה"י צריכים אנו לתקן את הדרך לזה באורח שלו וקדושה, שיהי' רוח חכמים נוחה הימנו, ומה באה ג"כ תולדה, שקשה הדבר פה מאד למצא מורים לשפות, שיהיו בדוקים ביראת שמים. כי ע"פ רוב אותם שלמדו שפות למדום באיסור, ונטו כבר אחרי החיצונים, מחבלי הכרם. ואם ימצאו יחידי סגולה, לא יספיקו לכל בתי הת"ת. ע"כ ראוי ונכון יהי' לשלח כאלה מחניכי היראים שבגרמני, עד אשר תסולל לנו בהיתר דרך כבושה לזה, כהא דשמואל "והכל לשם שמים" ⁴.

6. איזה קאלאני מוכשרת יותר להתחיל ממנה.

בזה אין להכריע דבר, כי כולן הגן נצרכות לזה מאד. השפעת בתי הספר היא מזקת ומחרבת את א"י, ובתי הת"ת עוד לא באו למטרתם מפני חסרון ההשלמה העולמית המוכרחת, החסרה עדיין מהם, שהסיבה הראשית לזה היא מיעוט היכולת של העסקנים, ומצטרף ג"כ הרגל הדעת לשנאת כל חדש. אבל אם נתאגד יחד, חכמי לב מוחזקים בתורה ויראת שמים, נוכל לתקן הרבה בע"ה. מ"מ ראוי להקדים את הקולוניות העזובות, שאין בהן ת"ת כל עיקר, ואח"כ לפנות לתקן את אותן המושבות שיש בהן בתי ת"ת, אלא שאינם מסודרים כראוי. את המצב, של מושבות הגליל לא אדע. אמנם היותר קרובה ליהודה היא המושבה סאמארי ⁵ (שומרון). שלה ראוי להקדים הצלה. כי שם נעצה השיטה הצרפתית את יתדה, וחרשי-משחית גלוו עמה, ורחוקה היא מכל עיר מערי-הקודש, ומ"מ נמצאים בקרבה אנשים רבים, הנוהים בכללם אחרי חינוך ישר ומקובל ביראת ד' באמת. מתוקן יפה עם דרכי החיים.

והנה אחד מהתיקונים היותר גדולים, שבהחזקת היהדות במושבות, הוא שאהי' אנכי בעניי מסבב מפרק לפרק במושבות, להשיגה על דרכי היהדות הכוללים, ולדרש דברי תוכחה ומוסר השכל. אבל צריך לזה הוצאה תשובה, כי אנו מוכרחים להנהיג את הרבנות הכללית בדרך כבוד, וק"ו שלא להשפילה ע"י קבלת שום טובת הנאה מאותם שאנו חפצים להאיר את דרכם בקודש. וע"כ ראוי שתהי' אצלי מוכנה תמיד מרכבה, כדי לסבב על כל המושבות הנפוצות ביהודה ובגליל, העולות למעלה משלשים במספר, והגן עזובות באין דורש ומבקש. ואנכי יודע ועד כמה גדולה היא השפעת הסיבוב המכובד והשיחה והדרשה וכל ארחות הקירוב, אבל צריך ע"ז קופה הגונה. אולי מאת ד' תהי' זאת, שיוחל אור חדש להאיר על אדמת הקודש בישוב החדש, לקשרם בעבותות אהבה לתורה ויראת ד', ותהי' צדקת המעשים לזה שלמה ותקותם לדור דורים.

הישיבה, כשיוכנו השי"ת להוציאה אל הפועל, בה יהי' פתח תקוה לכל, לשאלת הרבנים, לשאלת המורים, ולכלל כבוד התורה והיהדות בישוב החדש, ולקשר קביע ופנימי לישוב החדש עם הישן, ולשניהם יחד עם כללות תפוצות ישראל בגולה.

וצור ישראל יופיע על עצמינו, ויהי עמנו בכל פעלנו. והי' זה שלוי וברכת ד' וטובו. כנפשו הרוממה ונפש דורש'ת הק' באה"ר ורגשי כבוד והדר.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

דברים רבים מאד יש לדבר ע"ד תקון המצב של ת"ח הצעירים, ביחוד של א"י בכלל ושל ירושלים בפרט, וע"ד עניני הרבנות של הישוב החדש, וע"ד הצורך של התקשרותם עם גדולי עמנו בכל הגולה, ונחשך למכתבים הבאים בזה"ל.

קיב

ב"ה. עה"ק יפו ת"ו, י"א אדר"ר תרס"ח.

לכ' ידי"ג הרב הגאון המופלא, חכם חרשים ונבון לחש, מארי"ל זריון, מו"ה פנחס הכהן שליט"א, אבד"ק בירז' יצ"ו, שלוי שלוי וברכה.

המחברת היקרה, מבין האומה" באה לידי, בשמחה פנימית קראתיה. אברך את ד' אשר הגיענו לזמן הזה, כי יחלו גדולי הרבנים לעסוק בשאלת האומה ממקור התורה באורח מדעי, באורח כזה שלא יבושו כי ידברו את אויבים ואת אותבים בשע"ד. אמנם לא אוכל לכתוב מכבוד ידידי, שנדרש מאד לתקן את הסגנון בהדפסות הבאות, ביחוד להזהר כמה דאפשר משבושים מורגשים בדקדוק הלשון, המביא לידי בוז אצל קטני הדעה, שהם הרבים, גם את הענין הנשגב של הנושאים בכלל. אבטח שישמע כ"ג לעצתי בזה, והוא דבר קל מאד, שיתן כל חוברת, לפני ההדפסה, ליודע פרק בדקדוק לש"ע, והוא יתקן את הדברים הבולטים ביותר. גם ארהיב עז לדרוש מכבוד גאונו, להשמר מכל עניני דרוש והדומה להם בשעה שאנו עסוקים בשאלות גדולות העומדות ברום עולם. לעולם צריך שיהיה הגבול נשמר בין עולם לעולם, ודרושי הקטנות אינם רשאים להתערב בתוך דרושי הגדלות. עכ"פ אלה החסרונות הנם ככתמים שעל פני השמש הברה בשחקים. לעומת האור הגדול, שיגלה כת"ר ע"י ספריו הנפלאים, כשיופיעו בעולם בע"ה.

האמת אגיד לכבוד אהובי, שאין לי מה לבקר על כללות דבריו היקרים, כי הם משובצים זהב טהור של הישן והחדש ע"פ השפעת קדושת פנימיות התורה, כאשר ידעתי כבר את ידידי ואת שיחו. אמנם הוסיף הרבה לקח ורעיון, בימים האחרונים, ע"י כל ניצוצי הקדושה שהעלה מעמקי הקליפות ע"י המון החדשות של הספרות החדשה. ישר חילו, כך יפה לנו, וכן חייבים אנחנו.

מצדי הנני מוכן בל"ג לעמוד לימין כ"ג בכל אשר תשיג ידי, כי לעבודת שמים הכל מסייעים. אחי שמואל שי', שהו"ל את חוברותי, הנהו עתה בירושלים עסוק במסחר, ואיני יודע אם יפנה אל עסק הו"ל. אבל בכ"ז אקוה, שיהיו אחי שי' בכלל ואהובי מהעוזרים על יד כבודו. אם כי עזרה חמדית מובן שלא תוכל לבא מאה"ק, לפי מצבה כעת, מ"מ יש תקוה לעזרה מוסרית של כבוד ופרסום, שגם הם נחשבים לדבר גדול בפעולה כללית.

מאד הייתי חפץ להאריך בדברים את כ"ג, אבל רבו עלי טרדות וחובות מכתבים ומעשים העומדים על הפרק, ולא אמנע מלהעיר את כבוד גאונו שי'.

שצריכים אנחנו להיות משוקעים בפועל בבנין אומתנו באה"ק. ולא להפליג לכל דבר, לגעור בקטני האמנה המגבילים את יד ד' דוקא ע"פ אותם הציורים הנדמים להם בדמיונם. כשם שאמר הבעש"ט ז"ל, שצריך לעבוד את ד' בכל הדרכים.² כן צריך ג"כ לצפות לישועה, שהיא אחת מיסודי עבודת ד', שעליה נשאלין ביום הדין.³ בכל הדרכים, ואין דרך אחד סותר את חברו כלל. עלינו רק לסקל את הדרכים, להסיר בכל כחנו את הקוצים והחרולים ואבני הנגף שעולים עליהם, אבל בעצמותם הכל מוביל אל התכלית. וכל שהתכלית יותר קרובה ומובנה אין ערכה נגרע בשביל כך. אדרבא, "ד' בחכמה יסד ארץ", ודוקא "אבא יסד ברתא".⁴ והנקודה התחתונה, "אבן מאסו הבונים", עתידה לעלות לרום חביון.

מגמתי ביסוד ישיבה חדשה להישוב החדש בכללו, להחיותו בטל של תורה ולקבוע למוד קבוע ומפורסם בהלכות דעות ואמונות, שגנוי תורה בארחות הקבלה לכל דרכיה יקחו בה חלק בראש, בטח כבר ידע כ"ג מהמכתב הנדפס אשר נשלח לו. נעבוד ונעבוד, נעשה את שלנו, אמת מארץ תצמח וצדק משמים יהי נשקף לנו. אין ספק שרוח ד' מעוררנו ומעוררנו לפעול ולעשות, ואורו ואמתו יעמוד לנו לחזק ידיים רפות וברכים כושלות לאמץ.

ע"ד האמונות הזרות, אומר לכ"ג את דעתו, כי לא הבלעתן והריסתן היא מטרת אורם של ישראל, כמו שאין אנו מכוונים הרס כללי לעולם ולאומיו כולם. כי אם תקנתם והעלאתם, הסרת סיגיהם, וממילא יצטרפו בזה למקור ישראל, להשפיע עליהם טללי אורות. "והסרותי דמיו מפיו ושקוציו מבין שניו ונשאר גם הוא לאלקינו".⁵ וזה נוהג אפילו באליליות, וקל-וחומר בדתות הנסמכות בחלק מיסודותיהן על אור תורת ישראל. וגדולים דברי הגר"א ז"ל⁶: ואת עשו שנאתי — את הטפל לעשו, אבל עקרו שהוא ראשו בהדי אבהן דעלמא גני, ועל-כן "ראיתך פניך כראות פני אלקים" אמר איש האמת יעקב איש תם, ודברו לא ישוב ריקם, ואהבת אחים של עשו ויעקב, של יצחק וישמעאל, תעלה על כל אותן המהומות, שהרשעה הנכרכת בטומאת הגויה גררה אותן, תתגבר עליהן ותהפכן לאור ולחסד עולם. דעה רחבה זאת, ממותקת במתקה ודבשה של תורת אמת, צריכה להתלוות עם כל ארחותינו באחרית הימים, למחתם אורייתא בהיכלא דמלכא משיחא בהפיכת מריא למתיקא וחשוכא לנהורא.⁷

ההרגל לצאת מתלמוד אל תלמוד, ולהנצל מאותה המארה של אין שלום ליוצא ולבא,⁸ הוא מוכן עתה דוקא. כל עיקר המנוחה, בעולם וביהדות, הוא רק מפני רבוי המאורות הזורחים ושופעים כאחת. הדרך הישנה של בחירת אחד הדרכים, ללכת בה במתון, לא תקום ולא תהי'. יותר ויותר מזה נתגדלנו ונתפתחנו. לתפוס כללות הדרכים כולם ולאגדם במנוחה שלמה ובטוחה, היא התחלת הדרך של הפיכת ע' דעור לאלף דאור, הכתוב בתורתו של ר' מאיר⁹, שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו¹⁰ ולא נסוג אחור גם מלמוד תורה מאחר באותה שעה שרכב על הסוס בשבת¹¹, ולא נמנע מלהכניסו בגורא כדי להביאו לחיי העוה"ב¹¹. אמנם.

2 ע' ס' כתר שם טוב ד' יג ע"ב. 3 שבת לא. 4 זהר פנחס רנו: רנת. וע"ש ויגש רז. תיקוני זהר תי' ס"ט ועור אני ישנה שניה. 5 ע' מגילה ו. 6 ע' לקוטים שבסוף ס' סערת אליהו. 7 הקדמת ס' הזהר. 8 חגיגה י. 9 בראשית רבה פ"א כ. 10 עירובין יג: 11 חגיגה טז.

«אחר» אחד וגדול חד היה גבן. שנצח ר' יוחנן ופסק עשן מקברו¹, אבל את ה«אחרים» הרבים אשר בקרבנו אותם נקלה בנורא למען הביאם לחיי עולם, להתם סיגיהם ולהעלות המוכחר שבהם לתוך אגודת החיים, ולא ידח ממנו נדח. וכמדומה שבאחד השיחים כבר המתקנו סוד ע"ד עבודת התקון של הנשמות העשוקות והגדחות של דורות שעברו. הראויה ומחויבת לצדיקי הדורות, ועבודת הקודש הזאת אין ראוי לזנח באחרים הימים, כי נשמותיהם של רשעים הנן מזיקי עלמא, וכשהם מתתקנים חוזר העולם כולו ונבנה בהדרגה.

הגני בכל לב מצפה ליום אשר יאיר אור כבודו בספריו כולם כלולים בהדרם, ויה"ר שיתאספו בעלי אסופות רבים והיו עמנו באגודה, לעבוד בכרם בית ישראל בחכמה ע"ד האמת.

והיה ז"ש וברכת ד' על עמו, כנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

קיג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"א אדר תרס"ח.

שלוי ברכה ומרפא לרוח וגו, לכבוד ידידי הרב הנכבד החסיד מו"ה דובנר הלוי מילשטיין נ"י.

אחדשה"ט.

עברו ימים ושבעות וחדשים מאז קבלתי את מכתבו היקר. אמנם מאד אחרתי מהשיבו, יאמין ידידי, כי דבריו היקרים והצעת צערו הדאיבו גם את לבבי, והייתי נדהם ולא ידעתי מה לענות. אמנם אח"כ נתישבתי כי לא יפה היא השתיקה, בפרט כי דעתי העני' מסכמת שאין לנו להתיאש כלל וכלל משום בן ישראל, וגם כי אשב בחושך ד' אור ליי. ע"כ אגלה בזה לכבודו כי אף שבאמת אם היו בניו קשורים לכל-הפחות לאומה הישראלית ברעיונם, והיו מחובבי-ציון או ציונים, הי' יותר נקל להשיבם לאיתן דרך ד', מפני שיש יחס גדול בין ההכרה הלאומית בישראל אל שורש הקדושה באמונה ובקיום תורה ומצות, מ"מ גם עכשיו שהרחיקו ללכת אין להתיאש מהם כלל וכלל, סוף-כל-סוף כ"כ פעל אור ד', אשר הופיע בעולם אלפי שנים ע"י תוה"ק, שעכשו כבר אין לנו אותה המינות הארורה, אשר כל באיה ל"י, שהיתה בימים הראשונים. עכשו אפילו הדעות היותר רעות עומדות הן על הבסיס של בקשת היושר והצדק, שבאמת הוא בעצמו הוא דרך ד' שצוה אברהם אבינו ע"ה את בניו ואת ביתו לעשות צדקה ומשפט. ונמצא שכל הטעות של הדור היא רק מה שהם אינם יודעים, שכדי לבוא אל המטרות הטובות שהם חושקים, צריכים בני ישראל להיות מכבדים את התורה ודבקים יפה באמונת ד' ב"ה, שהיא אור העולם כולו וחיינו. ע"כ לדעתי, לנפולים כאלה צריך להסביר פנים בזה האופן, להגיד להם כי יסוד מטרותם היא באמת רצויה, אלא שראוי שלא ילכו כסומא בארובה¹ אחרי המנהלים ואחרי הדעות המתקבלות בהמון. כי ידוע הוא שכל דעה חדשה נולדת עם חסרונותיה וסיגיה, על-כן הם צריכים לפקח עין לצרף סיגיה, והצרוף של הסיגים יהי' קרוב להם ע"י מה שיהיו משתדלים בכל היכולת שלא להתרחק מהיהדות, כדי שיאיר בנשמתם האור הנצחי אור ד', ואז יהיו הם עומדים על הבסיס הטבעי שלהם, ויהיו שלמים בנשמתם, ויהיו כל כחותיהם הרוחניים

חיים עמהם. וידעו בהכרה פנימית לשום את דרכם. ולתן לכל נטי' את מדתה. ולא להיות אדוקים באין קץ דוקא לדעות החדשות של הזמן. על כל סיגן ופרשן. לע"ד בדבורים כאלה ירך לבכם מעט. ואם יתחכם כת"ר להתנהג עמם באהבה ובמדת רחמים יוכל להיות שיעלה אותם מדרגות רבות מדרת שחת. ומה שלא יוכל לפעול אצלם בפעם אחת יפעול אח"כ. והזמן בעצמו יגלה את העורון. שיראו את הזיוף של הדעות החדשות בכללותן. ובכ"ז לא יזניחו לגמרי את הצד הטוב שבהן. שהוא החשק של רדיפת היושר והצדק הכללי.

כן. ידידי. נתקים בימים הללו בקץ החזון "והי' כאוב מארץ קולך"1. כי אנחנו צריכים להרכין את הרגשותינו הקדושות הרבה כדי לספר עם הבנים בלשון שהם נזקקים. ועם זה להאמין באמונה שלמה. שאור ד' שורה על כל יחיד ויחיד מישראל. ושכל הנסיגות לאחור אינן כי"אם שגגות גדולות. והם במדרגת טועים בדבר מצוה. שחושבים שכך היא החובה המוסרית. שהיא באמת אמתת חפץ ד' בעולמו. כי הוא ב"ה אוהב צדקה ומשפט.

ע"כ ידידי. עצתי היא. שבכל האופנים לא יפקיר את בניו ויקרבם כפי היכולת. וסופם בודאי לתשובה. ואם הם רק יתחילו להתעורר לטובה. ישלימו בניהם אחריהם את פעלם לטובה. ורחמי ד' מרובים הם. כי הוא נוהג בחסדו כל דור. את העי"2 לא הדפסתי עדיין מחוסר אמצעים. והשי"ת יעזרנו לעבוד עבודת ד' באמת ולקרב רחוקים לאורו ואמתו. ולראות מהרה בישעו ותפארתו על ציון קדשו. והי' ז"ש וברכה כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

אשמח מאד במה שכת"ר מחזיק באהבת אה"ק וקונה יין מאכרי עם"ד'. יברכהו ד' מקודש בכל טוב.

הנ"ל

קיד

ב"ה. עה"ק יפו ת"י. י"ב אדר תרס"ח.

שלו' וברכה לכו' ידידי הרב המאוהב אוצר תו"י מו"ה יקותיאל שלי"א

קאממעלהאר.

אחדשה"ט.

מכתבו וקונטרסו הנחמד קבלתי. ואין הזמן מסכים לפלפל בד"ת. גם אין זה ממלאכתי להאריך בדברי פלפול. כ"א מתוך הכרח גדול. ועפ"ד איני מעלה אפי' על הגליון לעצמי כל עניני פלפול. זולת בירור הלכה ועיון תורה בקצרה. ובנ"ד לענין דינא אין שום נפ"מ. כי עכ"פ רוב רבותינו האחרונים. משנים קדמוניות. החליטו לאסור מורכבים. ואם גם נרבה ראיות להתיר. שערי דחויים לא ננעלו. ואותם שהתירו אתרוגי קורפו ה' רק מפני שהיו אז רק ספק מורכבים. ובספק ודאי יש לסמוך עכ"פ בשעה"ד על הסימנים. אבל בזמננו נתברר לנו בבירור גמור. באין ספק כלל. שלא דוקא אתרוגי קורפו כ"א כל מיני אתרוגים הנמכרים בשוק. שהמוכרים משתדלים לפרס את סחורתם. כ"ז שאין ע"ז השגחה מדויקת הם כולם מורכבים. וכשם שהם ודאי מורכבים. כך הנם ב"ה אתרוגי אחינו. עובדי

אדמת הקודש, ברורים ומשומרים מכל חשש הרכבה. ואיך שייך לרפות את הידים בזה. ובפרט שב"ה גם האתרוגים של אה"ק הנם הולכים וטובים במראיתם. מדי שנה בשנה. ע"י ההרכבה הכשרה של בעלי הפיטמות בשאינם בעלי פיטמות. ואם יתחזקו כל אתב"י בקניית האתרוגים של אחינו מישבי אדמת הקודש, יבא ע"י תיקון גדול לישוב אה"ק, והידור גדול למצות אתרוג, שסוף כל סוף ע"י עבודה והתחכמות בסדרי הנטיעות ושמירתם יהיו ג"כ מהודרים בתכלית. ולמה לנו לאהדורי אחר הקורפיים, שעכשו הנם מורכבים ברורים. ובודאי חבת אה"ק ויתרון הכשרות הברור ביחד מכריע את ההידור המדומה. ובודאי דוקא בזמן הגלות, שרוב האומה נתרקה מאדמת הק', יש לעשות זכר למקדש ודרישה לציון ביותר מבזמן הבית, כשהיתה נטועה בארצה, וכדתיקן ריב"ז זכר למקדש דוקא אחר חרבנו. ולע"ד ראוי ובנכון, שגם כת"ר ש"י, ואחוות מכיריו הרבנים ש"י, יחזיקו גם הם במעוז אתרוגי אה"ק ת"ו. ואין שייך בזה כלל לעז ראשונים בדבר שנשתנה הענין, כי מנהג ההרכבה לא ה' נפרץ כלל בימים מקדם, וה' רק חשש של תערובות. אבל כעת הוא חק קבוע, אצל כל הגננים ביחוד במיני האתרוגים, ואיך ננהוג קלות בדברי גאוני עולם רבים ועצומים ז"ל, במקום שהמיעוט שצדדו בעד הקורפיים גם הם יודו, כפי המצב של עתה. ובפרט שהננו בזה מישבים את אה"ק, וגורמים לחבבה ולהעלותה על לב כל עם ד', ובודאי ענינים כלליים של מצוה כללית. כקישור ישראל לאה"ק, עדיפי טובא מדיוקים פרטיים שאינם מחוורים, כספק של הידור מראה. ובפרט שבוז מחזקים ידי עובדי עברה, שהגויים כשרואים שקונים מהם את המורכבים הם מרכיבים יותר ויותר, ועוברים על איסור הרכבה. וכי לא טוב יותר שנחזק ידי עושי מצוה, הבונים ומישבים את ארץ חמדת צור עולמים ב"ה. ומה אומר ואדבר אלמלא כל הימים דיו וכו' לא נוכל לסיים שבח חבת אה"ק, וחובתה המוטלת עלינו, בכל פינות שאנו צריכים לפנות.

בדבר הישיבה, עיקר כונתי היא שיהי' קבוע בה לימוד בקביעות בחלקי התורה הפנימיים, מהתחלת המוסר והמחזק עד עמקי הקבלה והסוד לכל פרטיהם. כי מובטחים אנו, שזה יביא לגאולה שלמה, וזה נאה מאד להמצא באה"ק. אמנם צריך לזה הכנה מרובה, ולע"ע עוד לא הסכמתי על פרוגרמה מפורטת. וכשאתקנה ואדפיסה בע"ה, לא אמנע הטוב מכת"ר בל"ג. אחתום בברכה ואה"ר, כנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת מלונ"ח.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

קטו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ד אדר תרס"ח.

אדון חביב ורב פעלים מר זאב נלוסקין נ"י, שלו וברכה.

ברוך אתה בנאך

היום שמעתי, ששני פועלים מן היקב נחשדו, בחשד שיש בו ממש, בחילול ש"ק. באופן בולט. והנה על המשגיח הרב ר' יוסף ג"י הטלתי, שירחיק אותם מן היקב, עד שיבורר הדבר בפני ע"י עדים, ועד שיתוקן הדבר על להבא.

את לב כבודו אעיר, שדאוי להודיע באופן רשמי, מטעם משרד היקב, את גדולת ערכה של הקפידא ע"ד חלול שבת, מטעם המסחרי ושמירת הכבוד של היקב בכלל. פצע לבבנו עמוק הוא ואנוש מאד, כי לנשמת חיי אומתנו, פה בארץ אבות, אנו צריכים לכחות צדדיים לרשם ערכה, והד קול ד' של ברית ואות לדורות עולם לא נשמע מפני המונה הגס והחצוף של הברדות והכפירה הגסה והמנוולת. אמנם נפשי המשתוחחת תנחם כי עת השכרון לא יארך, ומהר ישוב וניחם גם העם ההומה, הדור הצעיר, לקדש את קדוש ישדאל ואת קדשיו, ורוח ד' תניחנו להאיר פניו אליו, לנטע אותו על אדמת חבלו, בעצם טל חייו אשר מן הקודש והמקדש המה יוצאים.

הנני מחכה לתשובת אדוני הנכבדה ע"ד תיקון המאורע.

בכבוד וידידות,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

קטז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ד אדר תרס"ח.

לכבוד הועד הנכבד בראשון לציון ח"ה שלח.

היום החרידה אותי השמועה, שנועזו איזה יחידים פועלים לחלל שבת בפרהסיא באופן מדאיב באמצע היום במושב, במלאכות להכנת תיאטרון. את האש, הבערת בעמק פצע נשמתי משמועות כמו אלה, לא אוכל, אחי האהובים, למסור לכם על גליונות. אבל את זה אמצא בצדק לשחר את פני כבודכם, שלא לעבור על מאורע זה בשתיקה, בלא גערה של פומבי ומחאה רשמית מצדכם. שמחתי אמנם לשמע, כי בכלל העיר דבר הנבלה הזאת קצף בין בני המושבה. אות הוא לי על הנשמה הישראלית החיה בקרבה, ועל אור ד' המאיר בלבבה, אשר עוד יתדומם וינשא, לאשרנו ונחמת תקותנו על אדמת קדשנו ובית חיינו. אבל לא רק בקצף של דברים בעלמא אנו יוצאים ידי חובתנו, בעמדנו להגן בעד הנשמה של אומתנו בכללה, בעד אור החיים של יום הקדושה והמנוחה, עטרת ד' אשר על ראשנו, בעת יעמדו משחיתים, בני בלי רגש ובלי דעת, לשלח בו יד, על אדמתנו, בקרב מושבנו, לעינינו. חובת הועד היא להגן בעד כבוד קדרשת אה"ק וכבוד האומה, שלא יתחלל שם שמים, וככל אשר תשיג ידו ייסר למשפט את מחללי הש"ק, וישתמש נא במאורע זה, אשר ראוי הוא שיהי לנו למוסר, עד כמה תוכל הירידה הרוחנית לפגע בנו אם עוד נחשה ולא נשים על לב, להודיע גלוי את מחאתו הרשמית של הועד על כל ענין של חילול ש"ק, ביתוד של פרהסיא, בתור כח פועל העומד לשמור במקומו על עניני האומה היותר חשובים הנוגעים בנחלתה. חזקו ונתחזקה בעד עמנו ובעד כבוד ד' ורוחו, אשר תניחנו בארץ אבות, אשר אנחנו שוכנים עליה, והגנו מלאים עז תקוה להושע בקרבה בורע ד' כימי עולם וכשנים קדמוניות.

בברכה נאמנה, ברכת ד' מציון, וברב כבוד,

הק' אברהם אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

ק"ז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ז אדר תרס"ח.

לכ"י ידידי הרב הג' החכם הנשגב מר שמואל אלכסנדרוב נ"י, שלום וברכה.

הגיעני מכתבו היקר. והנני מוקף המון רב של טרדות ממשא עם ד' המתישבים באה"ק, וא"א לי בשו"א כעת בעמק הראוי בדבריו. בכלל תמיהני למה אנו צריכים לתן גבול מוחלט בין רגש ושכל. החילוקים אינם כ"א סוביקטיביים, ואפילו החילוק של מוחש, מורגש ומושכל, ג"כ הלא איננו מוחלט, כ"א יחושי. שהכל הוא מלא חיים ודעת, הלא היא דעה פשוטה וישרה לכל משכיל. ומיד אנו אומרים, שהענין הולך לאין סוף ואין תכלית, ואנו באים לעומק הדעה, שהשיגאות והקלקולים הנם ע"מ לתקן, וזאת היא חכמת האמונה.

ובכלל אין אנו צריכים להיות כ"כ מאודקים לשיטת ההתפתחות. יש בה ודאי כמה נצוצי אמת, אבל ג"כ כמה כוזבים ודמיונות. עובדא ברורה היא, שהיו בדורות הראשונים אנשים גדולים שאין לנו דוגמתם, ולכה"פ לא נוכל להעמידם במעלה התחתונה מההתפתחות לערכנו. אלא שההתפתחות האיטית היא אחת מרובות אין-סוף הדרכים, שחי העולמים מתגלה בהם. הבדל יחושי אמרתי בין אברהם למשה, שלעומת האחרון נחשבת השגת הראשון למאופלת, על-דרך "כתר עליון אע"ג דאיהו אור צח אוכם איהו קדם עלת העלות"י.

בכלל הנני רואה הברירה מפחד ויראה מתגברת בדור, וזו עצמה מביאה בפנים הלב יראה של חולשה וקטנות, אבל החפץ לקבל היראה העליונה מכין את המעז והצלילות של הדעת. אין שום יסוד לברירה ממצות המעשיות, שהנן מוסריות, ביחש הפרט או הכלל, וכשאין המוסריות בולטת בהן הנן ג"כ מוסריות, מתוך כל דרכי הרעיון שאנו יכולים לתלות בהן, שגם אנו ורעיונותינו אינם בריאה חדשה, וקודם שנוצר האדם מחשבתו גליה. וגם מפני חיבת האומה, שקשורה בהן בחמודות רבות, ראוי לכל חכם לחזקן ולאמצן מאד.

והנני ידידו דוש"ת.

אברהם יצחק ה"ק

ק"ח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ה אדר תרס"ח.

שלום וברכה מקודש לכ"י מר ידידי הרב הגאון הגדול רב פעלים מו"ח יצחק יעקב ריינעס שליט"א, הגאב"ק לידא יצ"ו.

שלום עד העולם.

מכתב כ"ג אשר הגיעני שמח לבבי. והנני רואה בעה"י, כי קרן ישועה הולכת ומצמיחה על ארץ חמדתנו, רק שאנחנו, אשר יד ד' וחסדו נטויה עלינו להיות מהבונים, הננו צריכים להתאמץ ולהתחזק יפה יפה, כי ב"ה פקד ד' את עמנו.

1 תיקוני זהר תיקון שבעים.

וארצנו הק' הולכת ונבנית ומתישבת לעינינו בבני', ועלינו רק לצקת רוח חן ותחנונים על יושבי יהודה וירושלים, ולקשר את לבבות כל הפזורים ונפוצים, בין במקום, בין בדעה, למקום בית חינו, למען יציץ ופרח ישראל, באור רח ד' ותורתו אשר עליו, על אדמת קדשו.

והנה ע"ד איחוד הישיבה עם בית המדרש אשר יבוקש מטעם המזרחי להקים בעה"י. הנני רואה הדבר מוכשר כעת הרבה, להוציא הענין הנשגב הזה אל הפועל. כי ב"ה כמה סבות, וביניהן ג"כ השפעת הדלה, גרמו שעתה כבר נתבכרה ההכרה בלב רבים מגדולי אה"ק, שהחובה עלינו להתייבב על דרך מחודש, כדי להחזיק מעמד לתורה ולאמונה על אדמת הק' בפרט ובכללות היהדות בכלל. והאגודה "שומרי תורה", שבתחילת יסודה חשבה להרחיק ללכת ולא לסבול שום דבר תיקון שהשעה מחייבת, גם היא התקרבה להרגיש שאנו צריכים לרכוש לנו כחות חדשים למען ד' ועמו. ע"כ ע"י פעולות רצויות אפשר לקשר הרבה, וביחוד ע"י המגמה הראשית של הישיבה לקבע ג"כ חלק רשום מהמצויינים ביותר להעיונים הרוחניים, ליסד על דרך הקדושה אמתת חכמת ישראל לכל סעיפיה, בכל הרחבתה, עד שלא יהיו עוד חכמת ההסתוריה והבקורת, הגיון הדעות, הפיוט וכל ענפיהם, שייכים דוקא לאותם האנשים החפצים דוקא בהירוס התורה ואמונת השי"ת, כ"א "ליושבים לפני ד' יהי' סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק"ג. בזה נרויח את החלק היותר גדול ממה שאנו צריכים לעשות לד' בעת כזאת, לתשועת ישראל. ע"כ ראוי לגשת אל המלאכה, להכנת הבנין, וסידור הענינים הנדרשים למעשה, ע"י עצת שלו' בחכמה ויראת ד', ידע הדר"ג, שמניעה גדולה נמצאת באה"ק, לכל שכלול הדרוש להרים קרן של יראי ד' בחינוך הבנים ביחוד, מפני שמוחזק הרבה איסור גדול בח"י, שגדרו הרבנים שהיו בדורות שלפנינו, על כל לימוד חיצוני וכל שפה זרה באה"ק, ובאמת ה' הדבר מוכרח לשעתו למי שידוע השתלשלות הדברים בפנים, וכל ענין מה שאנו יכולים לומר ע"ז שגדשו סאה², הוא דק מה שלא הגבילו הדבר בזמן, ולא נתנו יד לבי"ד אחר לבטל ולהתיר לפי צורך השעה, ע"פ גדרי תורה ויראת ד', וגם עתה יראים הם, מפני לעז של פריצת גדר, כל חשוב באה"ק, לעשות בזה איזה דבר רשום. אמנם, אנכי העני אשר מאת ד' היתה זאת, שיהי' מוטל עלי סבל עבודת הישוב החדש, אשר עין בעין אראה, שרק אם נקדים רפואה למכה, וניסד ישיבה במובן רחב וגדול, לנטע עץ חיים בלב הישוב החדש, אז יהפך הכל לברכה, הנני מוצא לעצמי חובה להעמיס עלי ג"כ את גודל הענין הזה, ואקוה שרבים גדולים וטובים יהיו עמנו לחזק ידינו בשם ד'.

ולא אמנע מהביע לכ"ג את דעתי, שהנני רואה שאנו מחויבים לשאוף דוקא לגדולות, דהיינו שנגביא את הישיבה למצב כזה, עד אשר תוכל להוציא מקרבה גדולי ישראל, במובן המלא של המלה, גדולי דעה כאלה, שיוכלו לעמוד בראש השורה של ההשפעה על הכלל בישראל ובעולם, ע"י הגיונות לבבם ומעשיהם. ועפ"ז אנו צריכים ליחד חלק קבוע בעד ההתייחדות להחלק הרוחני שבתורה כולה, להיריעה הרחבה והכבירה של דעת ד', בצירוף כל המכשירים הישנים והחדשים הדרושים לה, באופן שתצא ממקור הקדושה העליונה של תורת איי השפעה

קולטורית אדירה בעולם, אשר תגיע לידי זה ש"מלכים יראו וקמו, שרים וישתחוו" ³.
ולדבר גדול כזה אין אנו צריכים להיות בעלי דמיון נלהב, כ"א בעלי מעשה
נאמנים, הדוגלים באמת בשם ד'. כי אין לשער ואין לספר מה גדול הוא אור
החיים של חיי נשמות, אשר לאור ארצנו הק', ליודעים להשתמש לאורו, וב"ה כי
עת לחננה, כי בא מועד.

לולא טרדותי הרבות הייתי מאריך הרבה על כמה ענינים פרטיים הנוגעים
לענינינו. אבל כעת א"א לי. ע"כ אקצר. ואחתום בברכה של מרפא וארוכה ונהודא
מעליא לכ"ג וכא"ל, כנה"ר ונפש ידידו דורש"ת וקשור באהנ"פ.

הק' אברהם יצחק ה"ק

קבלתי את החוברת ע"ד הישיבה ברב ת"ח. מאד אשתוקק לדעת איך
הדבר מסתדר. ד' יעזרנו ע"ד כבוד שמו.

קיט

ב"ה, עיה"ק יפו ת"ו, י"ו אדר תרסח.

לכבוד הרבנים החכמים רבי המעלה, מנהלי לשכת "המזרחי" בק' 1909, מ.
וביחוד כבוד הה"ג עשרת תפארת מוהר"י פוזנא שליט"א, וכבוד הצייר המהולל
ברב תשבחות מר שטרוק נ"י, שלו' וברכה מהר"י ציון.

המכתבים הנכבדים מאדוני היקרים, טובים השנים אשר נקבו בשמותיהם;
הגיעוני, ומפני הטרדא הרבה עלי אחרתי את תשובתי, ואת הדרת כבודם הסליחה.
הנני מוצא לנכון להודיע לכבודם תוכן הרצאת הד"ר טהון נ"י, שהיתה בשם
הא' שטרוק, לבאר את החקים התלויים בארץ, ביחוסם לענין הישוב המעשי.
וע"ז היתה תשובתי, שאע"פ שיסודי המצות התלויות בארץ, שיתפסו מקום גדול
בחיים המעשיים, אינם נוהגים עכשו במילואם. למשל, תרומות ומעשרות.
אם היינו נוהגים לתן באמת את מנת הלויים, המעשר-ללויים, אז היתה שאלה
גדולה אם יוכל הישוב להתקיים בזה, אחרי העול הגדול של העשור, שלוקחת
הממשלה התורכית, אבל כבר פשט המנהג, שעושים בדרך היתר להקנות לכהן
וללוי, בדבר מועט, את מתנותיהם, כדי לקיים דין התורה. ולפי המצב הוא הכרח
גמור להתנהג כן, עד אשר ישובו לנו הימים הטובים וישכון ישראל בטח בדר
בארצו. אדירו ממנו ומושלו מקרבו, ומקדש ד' כמו רמים בנוי בהר מרום הרים,
כתקותנו בב"א. וכן הדבר מגיע לענין השביעית, שאם היתה יכולה להתקיים בלי
שום צירוד היתר של הפקעת המצוה, ע"פ דרכי ההיתר הנהוגים בכל דחק,
היתה לשאלה מעשית גדולה, אבל כיון שמפני רדול מצבנו א"א כלל, שתתקיים
כדינה, — חוץ ממה שתתבע הממשלה את חקה, — ועלול הכל להחרב, לפי
המצב השומם והעזוב, ע"כ ההכרח הוא לסמך לעת עתה על ההיתר של מכירה
לנכרי, ואח"כ עושים ע"י נכרים רק ארבע המלאכות האסורות מן התורה, שהן
זריעה וזמירה קצירה ובצירה, וחרישה עמהן, ויתר המלאכות שהן אסורות מדרבנן
סומכים על היתר המכירה לעשות ע"י ישראל, עד אשר תבנה ותכונן ארה"ק בבניה,
ונוכל לקיים הכל כדת של תוה"ק, ובזה כבר חדל ענין השמיטה מלהיות נוגע

בדרך ישר אל החיים. ואלה שני הענינים. תרומ"ע ושמיטה. הם היותר חשובים. שאפשר שיהיו פועלים הרבה על הישוב במהלכו. אמנם שארי מצות התלויות בארץ. — יוצא מהן לקט שו"פ, שבוענינו א"א לקיימם כהלכה. כי לא יהנו מהם עניי ישראל כלל. כי השכנים הערבים יפשטו על שדותינו ויקחום, וכבר זכרו זה הפוסקים ג. וזה המצב עדיין לא נשתנה. — נשארו רק ערלה. כלאי זרעים וכרם. שהן ב"ה מתקיימות כהלכה. ואינן פועלות שום מועקה על סדרי הישוב. רק בענין הרכבת אילנות נתעוררו מקרוב משאלות חדשות. שהן מזיקות אותנו לתשומת-לב מיוחדת. אבל זה אינו נכנס כבר רק במצות התלויות בארץ. כי הרכבת אילן אסורה גם בחו"ל. אלא שפה הדבר נוגע לנו ביותר ע"פ מצבנו האגרי. ע"כ באמת לא מצאתי כ"כ ענין לבאור חקי המצות הללו. עם מגמתנו בעבודת הישוב וקשר המעשי של אומתנו לאה"ק בהוה. זה הי' תוכן דברי להד"ר טהון נ"י.

אך עם כ"ז, אמרתי. שהשאלה הזאת אינה מצומצמת רק בחיי שעה. כי ישנם רבים החפצים לדעת ג"כ הליכות עולם. איך יהיה אפשר לעמנו להיות ע"פ חקי תוה"ק על אדמתנו. כשישתכלל המצב ויהיו כל החקים מתקיימים במילואם כהלכתם. ע"כ החלטתי בל"נ לכתב חוברת קטנה, שתכיל קיצור תמציתי מכללות המצות התלויות בארץ. בהערות קטנות ע"ד יחושן למצב החיים המלאים של האומה, וע"ד ערכן בהיותן משתמרות אצלנו בתור זכר למקדש. ככל מצות הזכרון. שהן קדושות מאד ומלאות חיי עד בקיומן למען ד' ועמו. וכשאמצא פנאי לשכללה אוכל לשלחה לכבוד הדרתם. ואם ישר בעיניהם יוכלו להרפסיה כחפצם הטהור.

וע"ד עצם הציונות. וביחוד עבודת הקודש של ההארה של רוח ד' עליה. שהיא באמת ראויה להיות עבודת ה"מזרחי". חשקי מאד לחבר בזה. אבל לא הושכרה לי עדיין השעה לדברים פופולריים, ומה שנמצא עמדי בשרשי הדברים ההולכים על דרך המדע העמק. שאינו שוה לכל נפש. מסופק אני עדיין בתועלת הפעתם לענין תכלית מעשי. ועיני נשואות לראות דבר מה יראיני ד' ע"ד כונניות הישיבה. אשר החילותי לעסוק בהכנה. שהוא הצורך היותר נכבד להחיות את הציונות במקורה ומקומה בטל אור ד' באמת. וכן התרכזות הרבנות ע"י קישור כל המושבות שביהודה וגליל לחטיבה אחת. למען יהי' ראוי הישוב החדש להאגד יפה עם הישוב הישן באה"ק. להיות ממנו מושפע ועליו משפיע. כדי שיתבוללו חלקי החיים והטוב שיש בזה ובזה. לבנין עם ד' על אדמתו. ובתוך כל הארג המעשי הזה אקוה. שיבא ג"כ ענין הדפסת ספרים וחוברות. המופיעים אור על צעדנו בדרך התחיה הלאומית. ההולכת ומתרחבת לעינינו על אדמת הקודש. והדורשת עבודה רבה ונאמנה. מכל איש אשר ידו אמונה לד', לעמו לארצו.

אחתום בברכה ורב כבוד מהררי קודש. כנפשם הרוממה ונפש אסיר התקוה לתשועת ד' על עמו בחבל נחלתו.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל

קכ

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ו אדר תרס"ח.

אח יקר ואהוב מר שמואל שליט"א, שלו וברכה.

זמן רב עבר ואנכי לא כתבתי לך מאומה. קצת גרמה זה טרדת נפשי בכמה ענינים הסובבים אותי. אמנם סניף יש כאן ג"כ קצת עגמת נפש שיש לי ע"ד הכתבים, אשר חשבתי שעל ידך יראו אור, והנני רואה שטעיתי בחשובני, ונתעוררתי לזה ביותר אחרי רואי שאתה רומז לדמות את מה שאין הסגנון מלוטש אצלי, לפי דעתך, לאותם השכושים שבשפה של הרפ"ל¹ ש', ואתה חושב שכל מה שאינו מסוגנן לפי הטעם של הספרות החדשה זאת היא שבשתא. ואנכי יודע, כי לא תאריך הרבה ממשלת הסגנון החדש בעיני חכמה חשובים. כי פזיזות וקלות הדעת קבעו עליה אות קין, והיא עומדת להיות עוברת מן העולם, ותחתיה תקח מקום צורה שכובד ראש ויראת שמים מיושבת חקוק עליה. וזה הוא נימוקי, בזה שאני משאיר ממה שנראה לצעירים מגומגם. — עכ"פ אם אין חפצך, או אין ביכולתך, להו"ל את המאמרים המעטים, תטיב נא לשלחם בחזרה לי, ואמצא בהם חפץ לעיין בהם לכה"פ לתועלת עצמי, לזרזני על אותן הבקשות הטובות הכלולות בהן.

ומה נעשה עם התקו"ז², היש תקוה שיהי' נדפס?

כתוב נא יקירי מכל אשר עמדך לטובה ולברכה. והשי"ת יצליחך ויברך אותך בכל טוב ואושר, כתקות אחיך דור"ש וטובך כה"י.

אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

קכא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ט אדר תרס"ח.

שלו וברכה מקודש לכבוד ידידי הרב הגדול בתורה ויראת שמים, מלא חכמה ודעת, מוה"ר אהרן ש"י קאצענעלענסאהן, וכא"ל כן יפקדו לטוב מדי הסוב ב"ה.

אחדשה"ט באה"ר.

יקרות ימין כבודו בשני מכתביו, החתום והגלוי, לנכון הגיעוני, ומה אומר ואדבר, כמה נשבר לבי לשברי שברים, על שבר בת עמנו הגדול כים, השבר החמרי וביותר הרוחני, אשר יחדו כתומם באו עלינו, ואנכי מצדי הנני מסכים בכל לב להצעת כת"ר, שיחד עם כל דרכי העצה וגדירת הפרץ, אשר חובתנו היא לאחוז בהם בכל עז, דהיינו לקשר יחד את לב כל הצדיקים והגאונים לעסוק בהארת אור ד' ב"ה, קדושתו ואמונתו בישראל, ע"פ עצות עתיקות ועצות חדשות, אשר מקרוב תצמחנה מידי בורא רפואות ב"ה, אשר יצמיה ישועות לכל עת מצא, בכל דור ודור כפי ענינו, הנה התרופה המיוחדת של תענית צבור כללית גדולה היא מאד, בין ברוחניות, לעורר ימין עליון ואור חסד על עם ד', בין במורגש, התעוררות הלבבות לחיזוק התורה והיהדות והחזקת מעוז עץ החיים. אבל כשאני לעצמי, מובן הדבר שלעשות פעולה מאה"ק צריכין אנו דוקא לעשות ע"פ עצת זקני גאונינו ש"י, והישיש שבהם הגר"ש סלאנט ש"י בראשם, והוא נ"י דעתו

מסכמת רק אז לצאת בכח גזרת תענית ציבור כללית, כשיהי' הענין נדרש מרוסיא. מיחידי גאוני הדור אשר שם, כמו הגאונים ר' חיים מבריסק ור"א חיים מלאדו ובעל חפץ חיים שיחי' וכיוצא בהם. ומה טוב ונכון הי' להענין, אם יצא בזה לעזרה: כבוד הגאון אבד"ק דמח"ק הר"מ שליט"א¹, להיות פועל יחדו עם סיעת הגאונים הנ"ל שי', ואנכי הצעיר הנה ידי עמם בע"ה, לכל דבר קדושת השי"ת ואור ישועתו על עמו, ועינינו תלויות לרחמיו הרבים אשר ברוגז יזכר, ובאורו ואמתו יאר לנו. ע"כ כת"ר המתחיל במצוה אומרים לו גמור, וראוי לע"ד שיעשה הדבר ליום כ' סיון הבע"ל, יהפכה השי"ת לששון ולשמחה לנו ולכל ישראל, וא"כביר לא ימאס².

הי' זה של' זכרכת ד' וישועתו לראש כבוד ידי"נ וביתו וכא"ל, ירומם: אף ינשא, כנה"ר ונפש ידי"ע מוקירו ומכבדו באהנ"א. הק' אברהם יצחק הק"ק הנ"ל

קנב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, בדר"ח אדר"ב תרס"ח.

של' וברכה מהר"י קודש לכבוד ידידי וחביבי הרב החכם הנעלה, אוצר תורה חכמה ויראת ד' טהורה, מו"ה בנימין מנשה לעווין שליט"א וכא"ל רב אושר ושל'.

זה זמן כביר אשר מכתבך היקר הגיעני, ומה אערך לך מחמדי את שמחת נפשי על עז אהבתך הנאמנה, התלוי' רק ברוח ד' ואהבת דבר קדשו, שהוא הרתוק המחבר את נשמותינו, ומאד הי' ראוי שאשיב לכת"ר על אתר, אבל הפריעוני הרבה מאד טרדות מעשיות וטרדות מחשביות. כי הנני נתון במצב כזה, שים גדול של עבודה, עבודת מעשה ועבודת רוח, סובב אותי תמיד, ואני שט בו בעמל' נפשי ומיעוט חילי, רק אתחזק בצפיה לישועה, כי עזרת ד' ועזתו בא תבא ולא תאחר להופיע על דרכי, למען עמו, ארצו ונחלתו, ולמען אור רוח קדשו אשר עליהם חופפת, המוכנת להתעורר מני קודש ולהפיץ אור חיים ונעם ד' על מלא כל העולם, לעורר ולקייץ נרדמים ונדהמים. אמנם רבה העבודה, והכח מזער, ע"כ לפעמים יפל הרוח, ועד ישוב להתחזק ולהתנער יחלפו זמנים, והיתה העבודה מופסקת. נותן ליעף כח ב"ה ישפיע עלינו אמץ רוח ולב, ויתן בלב רבים ונכבדים, מקרוב ומרחוק, להתאגד יחד לשם ד' וארץ חמדתו שהיא בית חיינו לעד. ואתה, יקיר לבבי, תסלח לי על דברי שגם כעת מעט, כי אנוס אנכי לקצר מפני המפריעים.

וע"ד ההערה בעובדא דיד אחת דרבינו שרירא¹, אינני נוטה כאן לדרכים נסתרים, כ"א עובדא פשוטה שכך גזרה מלכות הרשעה שיתלה בידו אחת, וכדכ' "שרים בידם נתלו"². ובהא דרב נטרונאי³, לע"ד צ"ל "שהיא מדה אחת", הכונה

1 ר' אלי' ברוך קאמאי ז"ל, האב"ד ור"מ דק"ק מיר. 2 ברכות ה.

1 ונתלה רב שרירא בידו אחת, יוחסין מאמר שלישי, סדר הגאונים, הדור השביעי.
2 איכה ה יב.

3 חזיתון של ראשונים, הלכות נדה: "אינו רשאי לשמש לפני השמש שמא תתעבר מזוה שהוא ביד אחת".

שהוא דרך חציפות. והיא נכללת בט' מדות שאחת מהן בני חצופה, ואע"ג דמוקמינן לה אתובעת בפה, מ"מ סבר הגאון ד"ל שה"ה כל עניני חציפות, ועיקר הקפידא היא שמא תתעבר ויצאו מזה מורדים ופושעים, שהם בני ט' מדות, כספ"ב דנדרים. וכ"כ הפוסקים ע"ד האר"י ז"ל שעיקר הקפידא בענין עיבור, ובענין "נפק רבנו ביד גדול", אולי צ"ל מיד רשע גדול, או מאד גדול, והוא לישנא דתברא, וכפ"ק דע"י, כלומר מצרה גדולה, ומה נשתבש לשון "מאור" שבהוצאת שעכטער, יש אמנם במשלים של נסתרות ענין שיש לצרפו בענין יד אחת, אבל אין זה ענין לכאן. הנני חותב בברכה ומצפה לדברייך היקרים, המבשרים שלומך וטובך, ושלו החברים היקרים שוקדי הדעת, השרידים אשר ד' קורא, העומדים לעזרת ד' בגבורים, יברכם ד' מציון ומקודש, כנה"ר ונפש דבק באהנ"פ,

הק' אברהם יצחק ה"ק

קכג

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, כד"ח אדר"ב תרס"ח.

כ' יד"ג הרב הגאון חו"ב אוצר תו"י מוהר"א הכהן שליט"א, שלוי וברכה.

מפני הטרדא לא יכולתי לכ' לכבוד ידידי שי'. ועל של עתה באתי ע"ד האתרוגים המורכבים, שראוי לנו לגדור את הפרצה, והדבר מוטל עלינו, בתור רבנים של הישוב החדש, ואין לנו על מי להטיל, וכאשר ב"ה רבים אתנו גדולי ישראל מחו"ל ומאה"ק, אשר יעזרנו לפרסם את פסול המורכבים, ולהזהיר מהם את ישראל, ע"כ הנני מוצא בזה חובה להודיע גלוי לכל הנוטעים, על להבא, שלא יהיו נלטע באיסור, ולא יכשילו את הרבים ביד ישראל באמצע, וכן מי שכבר נטעו שיעקרו ההרכבות האסורות ויטעו במקומם אתרוגים כשרים, אם חפצים הם באתרוגים. ואם לא ישמעו לקולנו, נהי' מוכרחים להודיע ברבים את שמותיהם של בעלי הגנות עוברי עבירה, וכמובן לא יזיקו אותנו לבא למדה זו, ובעצמם יתקנו את המעוות, ואקוה שכת"ר יעשה בכל תוקף למען המצוה והסדת המכשול, והנני נכון לעמוד על ימינו כאיש אחד חברים בע"ה בל"נ. והי' ז"ש וברכת ד' וטובו לכת"ר וכא"ל, כנה"ר ונפש תדרשנו לטובה ולברכה באה"ר,

הק' אברהם יצחק ה"ק

קכד

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, ב' אדר ב' תרס"ח.

אחי אהובי מר שמואל שליט"א.

שלוי וברכה.

ב"ה על החוה"ש אשר עמנו.

ע"ד ההדפסה, דאוי להתחיל, איך שיהי', הגליון הראשון אין חשש שיהי'.

4 "ובהוא יומא נפק רבא (רבנו?) מיד גדול", סדר עולם זוטא, קרוב לטופו.

1. הרב ד' אהרן הכהן אורלנאסקי ז"ל, רבה של פתח תקוה.

כמו שהוא, ואח"כ אולי תוסף לי הרחבת הרעת, ע"י ראית הנדפס, להיטיב יותר את הסגנון.

ע"ד מכתבי אלכ' 1, ג"א נצטערתי, וכן נצטער ע"ז ידידנו ר"ב לוין נ"י. מ"מ אין חשש, כי המבינים באמת יבדילו, ויכירו את רוחי כמו שהוא בעה"י, ומבלתי-מבינים א"א להזהר וא"צ כ"כ להזהר.

הרבה מעבב עלי, לעשות ולכתב, העול הגדול, המעשי והעיוני, שמוטל עלי. יחנני ד' בחופש הרעיון, להעמיד כל דבר וענין לזמנו ולמקומו, כדי שאוכל להועיל באמת במיעוט החיל, אשר מיד ד' נפל לי חבל, אבל אני צריך לחשב הרבה מאד, ולפעול ולכתב רק מעט מן המעט, תמצית קטן הכמות, או הדבר מתוקן לכה"פ ברוחי, והמצב מכריחני לדבר, ולפעול, ולפעמים ג"כ לכתב, ע"פ התעוררות של רחיקה מן החוץ, וע"ז אינני בעל כשרון כלל, כי אינני איש מלומד, ולא עשיתי חיל בכחי כלל, כ"א מחונן מאת ד' בכשרון מקורי, אבל הוא צריך דוקא להתפשט בפנימיותו בבטחה גמורה, בלא שום שעבוד אל החוץ, וכשיתגלמו דברי שבכתב ע"פ זאת התכנית, הנני רואה שסוף כל סוף יעשו פרי ויהיו לברכה, בחסד עליון ב"ה, ואם אכביד עליהם את יד ההתלמדות והמלאכה, איני יכול לעשות מאומה, ברב עניי וחולת ידיעתי.

חפצתי מאד לדעת מה המה הענינים שכ"כ יטרידוך, יברכך ד' בכל טוב, והיית לאיש מצליח עושה חיל ומלא רצון וברכה, כנפשך היקרה ונפש אחיך אוה"נ, אברהם יצחק ה"ק

קכה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ג' אדר ב' תרס"ח.

שלוי וברכה מקודש לכי אחי יקירי ומחמדי הרב הג' המפורסם לשו"ת מוהר"ר דובער הכהן שליט"א ונ"ב הרבנית תחי' והבנים והבנות ש"י לאו"ט ברב טוב ונחת.

אחרי זמן רב של הקוה לקריאת נעימת ימינך, אחי יקר, קבלנו את מכתבך הגלוי, אשר כפי הרגלנו, להיות מן העשירים המקמצים¹ במכתבים, גם זה נחשב לנו לאושר. ב"ה על השלוי אשר עמכם, הנני קורא לך, אחי יקירי, והנני כולל גם את נפשי גם בקריאה זו, שכבר בא מועד שנשוב מעצלות זו, ויותר טוב שנהנה עצה ותושי' איש מאחיו, בארוכה או בקצרה, הכל לפי הזמן, ולהשיב את נפשנו כפעם בפעם במכתבי ידידות, מכתבי אחים, ולא מכתבים של בני חבורה המכירים זא"ז במקצת. אותי אף שיש לדון לכ"ז במדה הגונה, מ"מ איני חפץ להצטדק לגמרי, הרבה גורמת ג"כ חלישות הגוף, ויותר מכל אלה חלישות הנפש, שהיא מום מוסרי, שע"י הבחירה אפשר לרפאותו, פשוט לשוב מזה החטא של מניעת הטוב, ד' יכפר בעד², אמנם לא תחשוב, אחי יקירי, שמגומת היא הצעת טרדותי, הנני באמת ג"כ עמוס בעול גדול, עול של מעשה ועול של מחשבה ורעיון, מה מאד הומה רעיוני בראותי לפני כר נרחב לעבודת אמת, עבודת ד' הבהירה בעד עמנו וארצנו, בעד אור עולם, ורב טוב מונעת העצלות, של כבודות האברים וכבודות

1 "מכתבי מחקר ובקרת מאת שמואל אלכסנדרוב".

2 ע' תולין מה. 2 ע' ובריהמים ב, ל יח.

הרוח. בימים הללו נעשה משטר לטובה אצלינו, בהליכות הביד"צ בהוספת דיין אחד ³ גדול בתורה ורצוי לבריות, ואקוה שע"ז יוכל לי העול המעשי במעט. החילות להיות מתקשר מעט יותר עם אגודת "שומרי תורה", מה שלא עשיתי כן בתחילה, מפני שינויי דעות שחששתי להם, אקוה שיוכשר הענין יותר בע"ה. בת"ת שע"ת פה הוקמה ע"פ הרשאתי מחלקה למלאכה, והיא הולכת ומתגדלת, ואקוה שתתן כבוד לשלומי אמוני ישראל, להודיע לכל, שהננו חפצים בבנין הארץ המעשי. עתה כבר עסוקים הם בתעשית ארונות הברזל לבתי האוצר, אשר לא יפלו בשכלולם מהמובאים מאירופא, והפירמה של "בית מלאכה לשע"ת" תתנוסס עליהם. לפי דעתי ראוי לשמח ע"ז ב"ה. — ע"ד הישיבה, רבות הנן המחשבות. אצל היראים באשכנז עשה הענין רושם גדול. הרב ר"י אייזיק הלוי, בע"ס דורות ראשונים, הוא קרוב להיות ג"כ מהעוררים, ויש לו יד חזקה במערב. ה"מורחים" משם מצדם ג"כ חפצים להכנס בזה, ומצדדים אחרים ג"כ יוכל עזר להמצא, אמנם הדבר צריך להיות מותחל דוקא בגדולה, כראוי לכבוד אה"ק ואור תורה אשר בקרבה.

חפצתי מאד לדעת אם עושים רבני רוסיא איזה דבר להצלת היהדות בארצם, ומה המה דרכי פעולתם, ואם אפשר להתאגד עמם. כמדומה שכבר הגיע הזמן להתעורר משינה הליטרגית של שוא"ת, ולחפש דרכים, דרכי חיים, חדשים וגם ישנים, לעזרת ישראל. תמה אני אם יש מי שפטור כעת מעבודה זו, אסור להיות ענותן בזה, כל יד פועלת, מעט או הרבה, מצלת קמעא ומצטרפת לחשבון גדול, רק שתהי' העשי' בשיקול דעה ושכל, לא רק בהמיית הרגש שבלב, המעורב בשמרים בלתי מוזקקים כלל.

אולי תוכל להודיעני איזה רושם עשתה החוברת "בנין האומה" של הרב רפ"ל נ"י. למרות שיבושי הדקדוק שלה, ועוד מגרעות טכניות, יש לה ערך הגון, אבל מסופקני אם נמצאו שומעים ומתעוררים.

כתוב נא בפרטיות מכל אשר עמדך לטובה, ובסדר לימודך. כמדומה שראוי להתרגל הרבה בחזרת רמב"ם כסדר, פרק או פרקים בכל יום, כפי האפשר, פעם בלא נו"כ ופעם עם נו"כ היותר עקריים, אבל העיקר החזרה ההקפית, שבהמשך הענין כמדומני שעתידי ספר "היד" להיות המעין המרכזי לת"ח, ע"פ סדרי הלימוד שבהכרח יתחדשו.

גיסנו הר"י ש"י כתב לי, שיש תקוה שתמצא לפניו ישיבה במקום מושבו ³, אם יוכל למצא ממנה את פרנסתו בכבוד הייתי מזה מלא רצון, אע"פ שהייתי חפץ יותר שנוכל כולנו להקבץ במוקדם היותר אפשרי לאה"ק לעבוד יחד את העבודה הגדולה, שראוי לעבוד בקרבה, ולד' הישועה.

בטח ידעת את האסון של גיסי הרב מראגאלא ⁴ ש"י, "נחמהו ד", ראוי להתקרב אליו ולנחמו, הוא מתאונן על בדידותו, ולפעמים במכתב וקשר ידידות מחיים ומעודדים איש נכה-רוח במצב כזה. — משמואל ש"י מסתמא יגיעוך מכתבים, הוא יותר זריז ממני. ב"ה שהוא קובע עתים לתורה, ואהוב לבריות בעיה"ק ת"ו יצליחהו

3 הרב הקדוש ר' זלמן שך ז"ל הי"ד

1 הרב ר' פנחס לינטופ ז"ל, 2 הרב ר' יוסף רבי ז"ל, 3 ווילנא.

4 הרב ר' יעקב רבינביץ ז"ל, שנתאלמן או.

ד'. הנני כופל את הצעתי, שנתחיל מעתה לסדר בע"ה באופן יותר מלבב את מרוץ אגרותינו, ונסבב בזה קורת רוח הגון וכשר לעצמנו, ויותר מזה לאיזה ענין כללי, ע"י אגד רוחני שלנו ברצות ד' דרכנו.

ע"ד האתרוגים, ראוי לעזור ולקבץ כחות כפי היכולת. מה הומה הלב אחרי הידיעה, של ברור ההרכבה של כל האתרוגים של ידי נכרים, וברור הכשרות של אתרוגי אחב"י, והחשבון הברור של טובת ישוב א"י היוצא מזה, והענינים סגורות, אין חש ודורש. מ"מ ב"ה שפעלי לא הי' לריק, ועוד לו עתיד גדול, אודה לד' חסדו.

והנני חותם בברכה באה"ר ונאמנה, כנה"ר ונפש אחיד קשור באהנ"פ דיוש"ת מהררי קודש.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

קכו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ג' אדר ב' תרס"ח.

אח יקר ונעים, המופלג בתו"י חכם לב ונקי הדעת מו"ה חיים הכהן שליט"א, ורעיתך היקרה תח"י לאו"ט, וכא"ל שלח וברכת ד' וטובו.

זמן רב עברי, אח יקר ואהוב, שלא כתבתי לך מחמדי דברי אחוה כראוי. אך אחוה זה לא נגדך לבד, אחי אהובי, הפרתי, כ"א גם נגד יתר אחינו האהובים ש"י, וביחוד הנני נלחץ במיעוט כתיבה להורינו היקרים ש"י, כי כולכם, הקרובים והרחוקים במקום, קרובים הנכם אל הלב והנשמה כחותם על לבבי, אבל מה אעשה, אסור וקשור אני בחבלי עבודת עבודה ועבודה משא, עבודה כזאת הדורשת כח של אדם גדול בענקים, ואני גמד שבגמדים, חלש ורפה כח, בחמר ורוח, הנני בעניי רובץ תחת משאה, משא המעשה והרעיון, אשר גם בעתות המעטות של המרגע לא ישכב לבי, והמון מחשבות ממכשירי פעולה ועבודה גם הם מוסיפים סבל וממלאים עול, עד אשר כמעט לא ישאר זמן, מקצר רוח, למלא את החובות היותר חביבים, החובות הבלתי נשכחים בכל עת ועונה, חובות אמונת הורים ואהבת אחים הנאמנה. שאני, יקירי מחמדי, אשר נפשי לך ערגה, ובטובך תדינני לכף זכות. תקוה אמנם נשקפת לי, כי יסודרו מעתה באופן יותר מהוגן עניני העבודה, מצד טוב סדרים פנימיים, אשר נסדרו ב"ה בעתים הללו, בסדרי הבר"צ העומד על ידי, והתחלת יסוד ועד מיוחד לענינים הרוחניים שבעה"ק, אשר נקוה כי יצליח הענין, בעזרת הבוחר בארץ חמדה ב"ה, להועיל ולהקל מעלי מעט, למען נוכל להגדיל פעלים לטובת עם ד' וארצו באורח מתוקן ומסודר. ואולי יחנני ד', ואוכל לקחת לי מועד, לדבר לפעמים יותר תכופות דברי ידידות עם אהובי לבבי ונפשי, אשר בכל עת ועונה צמאה אליכם נפשי ממרחקים, ומארץ ירדן והררי קודש אוזכרם אהובי לטובה ולאהבת אמת. ב"ה מצב החוה"ש עמנו כרגיל. לפי רוב עבודתי הנני רואה, ב"ה, פעולת אה"ק וחמדת אורה הנחמד והמחיה לטובה.

צבי יהודא ש"י נשאר זה הזמן פה, מפני רוב תשוקתו להיות לעזור ולמעורר להוצאת דברים טובים ונכבדים אל הפועל. אמת שתשוקתו הציבורית מבטלת אותו משקידה ועשיית חיל בגפ"ת לפי ערכו, אבל לא אוכל לעצור בעד לבבני

להחיות את העולם בגוף בלא נשמה. הנני מוכרח לומר לכ' שאפילו החסידות, שכל יסוד הווייתה בעולם ה' להאיר את האור האלקי בעשירות ובזריחה מבהקת בכל לב וכל מח. שנתה את טעמה, והיא הולכת עכשו רק בדרך החרדות הפשוטה, עד שאין בינה ובין המתנגדות מאומה. ע"כ סר אור החסד מתוך הלב, וכל הפנים הנם נזעמם ומלאים דינים תקיפים, קשים ועצובים, ע"כ הכל נופל. כל אלה הדברים המעשיים, שכת"ר חושב, ימצאו מקום, לפעמים יהי נכון להגן בכח נגד הפסולת היותר גרועה של ע"ר, אשר התעוררו בימינו, ימי עקבא דמשיחא, אבל לא בזה תלוי הנצחון. העיקר הוא שנתאגד אגודה אחת להזריח את האור האלקי בעולם, בחכמה כתבונה וברעות, ולחזק ישיבות בחו"ל וביותר באה"ק שיהיו הענינים האלקיים נלמדים בהן בקביעות ובשכל רחב, טהור וצלול, ולקחת תחת ידינו את החלק המעשי של ישוב אה"ק, ליסד מוסדות ולא רק של נדבות עולמיות, כ"א של עסקים ושל אומניות, תחת יד יודעי שם ד' ב"ה ואוהבי שמו באמת. ותיכף כשנרים זה הנס יתש כחה של הרשעה באה"ק, ויתקלס עילאה, וכל מה שנוסף פעולות יהי הענין הולך ומאיר, ורבים מפריצי עמנו ישובו בתשובה, והסיגים הגמורים יודחו ויתבטלו.

ומה שנוגע לחלוקה³, ודאי מצדנו נעזור כפי היכולת, שלא יותן חלק לכל פריץ ועובר על דת. וכמדומה שעד כה עוד לא הוזז זה היסוד ב"ה. אבל לא ע"ז בנזי הוא יסוד העבודה. הננו סובלים מאותם המואסים בחלוקה יותר ממה שאפשר לסבול מהנזקים לה. העיקר הוא, שצריך להאיר את האור הפנימי, בין בהרבות לימוד החסידות, בין בכל גנוי סתרי תורה, על דרך העבודה ועל דרך ההשכלה, כדי שיהי האור האלקי גלוי בעולם, ואז יהי ידים לכל התיקונים. מפני טרדתי לא אוכל להאריך כעת. אחתום ברב ברכה, כנה"י ונפש דרש"ת מקודש.

הק' אברהם יצחק ה"ק

קלג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ג' אייר תרס"ח.

לכבוד החכם הנשגב מו"ה יהודה דוד אייזנשטיין נ"י, עורך "אוצר ישראל", שלו' וברכה מקודש

מלאתי שמחה כאשר הופיע לעיני הכרך הראשון מ"אוצר ישראל", אשר הואיל הדרתו בצדקו לכבדני בו. שמחתי על המטמון אשר יאצר בקרבו בשפת קודש המון ידיעות הנוגעות לישראל, ויותר מכל שמחתי לראות את רוח המתינות וישוב הדעת המהלך בהעריכה הכללית של האוצר, שהיא הביאה לעורכיו את הידיעה המבוכרת, שלא להתפעל ביותר מהמון הזרמים החדשים הבאים להרוס ולא לבנות. הנני מלא תקוה, שרב טוב יצמיח לבית ישראל הספר הכללי הזה בהכנתו בכל ערכיו. והנני מוצא לי לחובה להעיר על איזה מקומות, אשר הרגשתי בהם מדי עברי בהם.

(א) בערך אומן. מנה בין התנאים והאמוראים העוסקים באומנות את רב

אדא סבולאה (ב"מ צ"ג). והמעין בגמרא יראה שהג' היא בר אדא סבולאה, ולא ה' רב מעולם, כ"א רועה פשוט. ולא עוד אלא שמוכח מהענין שם, שלא ה' אפי' בן ישראל כ"א נכרי. וכן מה שמונה שם בר אמודאי, לשם-עצם לאיש, זהו טעות. והוא שם תואר כללי לצולל במים, ועי' ב"ק צ"ח א' ברש"י ד"ה פטור ותוס' ד"ה עכורין.

(ב) בערך אדם קרמון. נבהלתי לראות, איך ציירו צורה גשמית למושג א"ק של הקבלה. שהוא רק מושג מטפניזי ע"ד השכל האלהי כפי מה שהוא מושג. להמחשבה הכללית. וחלילה להרשות לעצמנו להגשים מושגים קדושים כאלה. אפילו בדרך לימוד. ואע"פ שהתירו לעצמם קצת מקובלים לעשות ציורים של קוים ועגולים, ויש אשר הפליגו עוד לצייר ג"כ ידיים, ויש — עינים, אבל לצייר פרצוף של אדם במלא התכונה זהו צעד אשר לא אחד הרשה לעצמו לעשות כן. ועל הראשונים אנו מצטערים. אלה הדברים כשהם יורדים לשדרות של הלומדים. ההמוניים מביאים היוק רב, ומאפילים את זוהר אור האמונה הטהורה של היהדות. ואקוה שלא יוסיף כבודו לעשות כזאת עוד, ומי יתן שיהי אפשר לתקן ג"כ את העבר. ויסלח לי כבודו בטובו אם הם לבבי בזה.

(ג) וכן בערך איסור גיורא. הובאה העובדא עם רבא, בשנים עשר אלף דינרי שהיו בידו, שלא כפי הרצאת התלמוד. ומה יצאה תמונה, המהפכת לחוב את המחשבה של רבא. ותרעומתו שהיתה כשרה. הסופר העתיק בטעות: (א) שלכתחילה נתן איסור את הכסף לרבא עבור רב מרי בנו, שאז ה' זה מרבא גזל וגניבת דעת. לקבל פקדון שלא לתן למי שנתן עבורו. (ב) שהעתיק שהטענות היו, כאשר שב רב מרי מדרכו, אחרי מותו של איסור, כאילו החזיק רבא בכסף ולא רצה להחזיר. עד שהיה רב מרי צריך להוציא ממנו בדין, וחלילה לחשוד בזה את אבי התעודה. רבא. (ג) שכתב שנודעו לרב מרי הטענות שיטעון נגד רבא. ושע"ז איקפיד רבא. כאילו רצה חלילה לזכות בטענות שלא בצדק. אבל הדבר הוא כולו להיפוך. פה לא היה שום מקום לטענות, והיה רק מאורע פשוט של חיתוך דין, שהיה כאן דרך שהיה רבא זוכה בהכסף ע"פ דין תורה, אם לא עשה איסור פעולה שעל פיה זכה רב מרי, ועל הלימוד של הפעולה הקפיד רבא, שאם לא היתה הפעולה נעשית אז לא הופקע הכסף מידו. וכך ה' הענין: איסור הפקיד אצל רבא כסף בתורת פקדון, ולא אמר לו כלל אז שיתן לרב מרי, רק אח"כ כאשר היה סמוך למתתו, ורצה שרב מרי יהיה היורש שלו, מה שהוא לא כדין תורה, שע"פ דין בן של גר, שהיתה הורתו שלא בקדושה, אינו נחשב לבן לענין ירושה, כיון שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי. ודרכי קנין היו מנועים. משום דלקנות בחליפין א"א, שאין מטבע נקנית בחליפין, וקרקע לא היה לאיסור, באופן שיהי יכול להקנות אגב קרקע, א"כ ה' ע"פ ד"ת שייך הכסף לרבא, שהי' זוכה מן ההפקר. אבל איסור שמע שיש דרך קנין של אודיתא, דהיינו שיודה שהכסף שייך לרב מרי, והדין הוא שאע"פ שאנו יודעים שההודאה היא כשקר מ"מ הודאת בע"ד כמאה עדים דמי, ובזה קנה רב מרי, ואיקפיד רבא על אותם שלמדו עצה זו לאיסור, שע"ז הפקיעו ממנו את זכותו. וזה אין לו שום ענין לטענות, כ"א פעולה שהועילה להקנות, שאם

היתה מנועה אז היה הענין עומד על שורת דין תורה. ולא נזכר כלל. שדב מרי היה לו איזה דין ודברים עם רבא. כשהיה צריך לזכות בכספו. וע' תוס' בב"ת שם ד"ה דקא, שמוכה שלא הופקד אצל רבא עבור רב מרי.

ואשר דרש כבודו ממני להשתתף באיזה ערכים, באמת הנני טרוד מאד בכמה עבודות ומקצעות שונים. מ"מ מאשר יקרה בעיני מאד עבודתו היקרה. לטובת היהדות הנאמנה והרחבת דעתה בישראל בכבוד, אקוה בל"ג לערך איזה ענין או ענינים, בארוכה או בקצרה, כפי הפנאי. אבל בתחילה ראוי שיודיעני כבודו איזה ערכים הם נצרכים לו, או איזה ערכים כבר נעשו, ואז אוכל למלאות בע"ה את בקשתו בעבודה כזאת, שאדע שלא נעשתה ע"י אחרים.

אחתום בברכה ורגשי כבוד רב, יתן ד' וחפצו יצליח בידו ברב פאר והצלחה לרומם קרן ישראל. ולחבב את התורה ולימודיה וכל עניני היהדות האמיתית על בני עמנו, והי' חלקו בין מצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, כנה"י ונפש דוש"ת מהררי קודש,

קלד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ה' אייר תרס"ח.

ידידי וחביבי החכם השלם אוצר תורה ויראת ד' טהורה מר משה זיידל שליט"א, שלו' וברכה.

התענגתי על דבריך היקרים, אשר זה כמה הגיעוני. אבל לא מצאתי עת כשר להתענג ג"כ בהשיבי לך, מחמדי, דברי שלו' ואמת. גם עתה הנני מוקף טרדא ופיזור נפש. ומ"מ הנני מבליג על המניעות ואכתב מעט, בעזה"י.

בכלל הנני מוצא לעצמי חובה להעיר את רוחך הטהור, ע"ד הדעות הבאות ע"י המחקרים החדשים, שהם ברובם סותרים את פשטי דברי תורה. דעתי בזה היא, שכל מי שדעותיו ישרות ראוי לו לדעת, שאף שאין כל אמת מוכרחת בכל אותן החדשות, מ"מ אין אנחנו חייבים כלל להכחישן בבירור ולעמד נגדן, מפני שאין זה כלל עיקר של תורה לספר לנו עובדות פשוטות ומעשים שהיו. העיקר הוא התוך, ההסבדה הפנימית שבהענינים, וזה יתרומם עוד יותר בכל מקום שנמצא כח סותר, שאנו מתעוררים להתגבר על ידו. עקרם של דברים נאמרו כבר בדברי הראשונים ובראשם במו"נ¹, והיום הננו מוכנים להרחיב את הדברים יותר. אין לנו שום נפ"מ אם באמת היה בעולם המציאות תור של זהב, שהתענג אז האדם על רב טובה גשמית ורוחנית. או שהוחלה המציאות שבפועל מלמטה למעלה, מתחתית מדרגת ההויה עד רומה, וכך היא הולכת ומתעלה. אנו צדיכים רק לדעת, שיש אפשרות גמורה, שהאדם אפילו אם יתעלה במעלה גדולה, ויהיה מוכן לכל כבוד ועונג, אם ישחית דרכיו יוכל לאבד כל אשר לו, ויוכל להדע לעצמו ולתולדותיו עד דורות רבים מאד, וזה הלימוד יוצא לנו מהעובדא, של מציאות אדם בגן עדן וחטאו וגירושו. ואדון כל הנשמות יודע עד כמה צריכה להיות עמוקה הרשימה בלב בנ"א להיות זהירים מן החטא, וכפי אותו העומק ממש באו כ"כ אותיות ע"ז בתורת אמת. וכשאנו באים לידי מדה זו, אין אנו נזקקים עוד ללחום דוקא נגד הציור המתפרסם

בין החוקרים החדשים, וכאשר אין אנו נוגעים בדבר נוכל לשפוט משרים, ועתה נוכל לבטל את החלטותיהם במנוחה במדה זו שהאמת תורה לנו את דרכה. עיקר תפארת חיינו, הוא האמת, של האחדות ברום גבהה ופארה הנצחי, והצדק הנצחי ההולך עמה בלא פירוד. זאת היא נשמתא דאורייתא² שדוקא מבעדה נוכל להציץ גם על גופא ולבושין ידיה. ובכלל הרעיון של ההתפתחות האיטית עומד הוא גם הוא בראשית התפתחותו, ואין ספק בדבר שישנה את צורתו, ויוליד חיוניות שבהם נראה ג"כ דליגות, המשלימות את חזיון המציאות, ואז יובן אורם של ישראל בעצם בהירותו.

הדבר הוא ההפך ממחשבת החוקרים באה"ע, ובישראל ההולכים בעקבותיהם. הלוקחים את התנ"ך ע"פ ההסברה הנוצרית, שעל ידה נעשה העולם הזה בית כלא. אבל ההבנה הטורה של שמחת החיים ואורם, אשר בתורה, היא דוקא ע"י הערובה הבטוחה של העבר, שהיה האדם מאושר מאד, ורק מקרה של חטא הרחיק את דרכו. מובן הדבר שמכשול מקרי מוכרח הוא להיות נתקן, והאדם ישוב למעלתו לעד. אבל רעיון ההתפתחות בלא סיוע מהעבר, יפחיד לעולם שמא יעמד באמצע דרכו, או שמא יסוג לאחור, כיון שאין אנו מוצאים מקום בטוח לומר שהאשר הוא טבע קבוע לאדם, וק"ו להאדם החמרי כמו שהוא בגוף ונשמה יחד. ע"כ רק היות האדם בגן-עדן מקיימת לנו את עולם האור, וממילא הרי זה ראוי להיות אמת מעשית והסטורית ג"כ, אע"פ שאיננו מעכב לנו.

ובכלל זהו כלל גדול במלחמת הדעות, שכל דעה הבאה לסתור איוה דבר מן התורה, צריכים אנו בתחילה לא דוקא לסתור אותה, כ"א לבנות את ארמון התורה ממעל לה, ובזה הננו מתרוממים על ידה, ובעבור ההתרוממות הזאת הדעות מתגלות, ואח"כ כשאין אנו נלחצים משום דבר, הננו יכולים בלב מלא בטחון להלחם עליה ג"כ. יש ע"ז דוגמאות מוכיחות, אבל קשה לי להאריך, ולחכם לב שכמותך יספיק הקיצור, למען דעת איך לדגול בשם ד' ממעל לכל הרוחות המנשבות, ולהשתמש בכל לטובתנו האמתית, שהיא גם טובת הכל.

ד' תוס' דתענית ט"ו קשים באמת, ונראה שהם נסמכים ע"ד הירושלמי. שאומר שרואין כאילו אפרו של יצחק צבור, ומ"מ נראה להגיה "מעשה אדם", והכונה אפר מקלה שע"י שרפה, לא טבעי, שהוא מעשה שמים, עפר. ועיי' מש"כ רש"י, ובגבורות ארי בזה, ובירו' מפורש שחולקין בזה לפי הטעמים.

וע"ד המקצעות אשר בחרת, יואל ד' להצליחך, ויאר עליך מאור חכמתו ויפעת חסדיו המרובים, ותזכה להיות ממקדשי שמו ב"ה בעולמו, ולישראל תהיה תפארת, לאמץ ברכים כושלות באהבת תורה ויראת שמים של אמת, הדרושה מאד להסמך בדורנו מכל אשר לו לב נכון ורוח אמת. אחתום בברכה ואה"ר, כנה"י ונפש ידי' ע דורש"ת באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

אאמו"ר שליט"א בקשני להוסיף כי מכתבו זה נכתב מתוך טרדה ופיזור נפש מרובים, שאינם נותנים לעיון מנוחתו, ולכן אינו יכול לבאר ולסדר יפה ולדבר כאשר עם לבבו, וצר לו. צבי יהודה

קלה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, ז' אייר תרס"ח.
 שלו' רב, מריבון טב¹, לכבוד מר יד"נ גברא רבא ויקרא הרב הגאון
 עוסה אורה, כליל תפארת, מלא וגדוש, בנלות וגנונות, עמוס בתורה ויראת
 ד' טהורה, כקש"ת מוהר"ר יעקב שליט"א, אבד"ק דרבנד והגלילות, וכעת אזה
 למושב לו עיר עו לנו ירושלים עיה"ק תובב"א.

שלו' רב בכפילא כדאמרו רבנן².

יקרת ימין מר יד"נ שליט"א, בצירוף המחזור היקר עם פירושו הנפלא
 „אהלי יעקב“, לשמחת לבבי קבלתי. ומה רחב לבבי בגילה ורינה, לראות את
 מעשי ידי כתר"ה להתפאר. מה רב טובו אשר יעשה בזה לבית ישראל, וקהילות
 קודש הספרדים ד' עליהם יחיו, בהאירו אור יקרות על כל הפיזטים הקדושים,
 אוצרות אור וקדושת אמת משנים קדמוניות. ומה יקר הוא אוצרו הטוב, אשר קבץ
 את השירים היקרים משרי קודש הקדמונים, אשר היו פזורים זה בכה וזה בכה,
 ועתה הנה הכל שולחן ערוך מלא ברכת ד', מוכן לכל החפץ בעת רצון לדלות
 פנינים ממעמקי לב עמוק. זכות הרבים תהי' תלו' בו עדי עד.

ואשר דרש ממני כתר"ר לבא בהסכמה על ביאורו היקר, קטנתי מאד ממדה
 זו, כי דברי קדשו כולם חביבים ויקרים, מעידים על טהרת לבב אומרים, ועל ידיעתו
 הרחבה בכל מקצעות התורה, ואנכי הצעיר ושפל אנשים, מה כחי לשבח את השבח
 המגיע לכתבים כאלה, המפיקים אור וזהר כמראה הבזק וכעין החשמל להמדת
 עינים ותאות כל נפש.

אין לי כ"א לחתום בברכה, יאריך השי"ת ימי כתר"ה ושנותיו בטוב ובנעימים.
 ותוסיף עוד ידו לתת לנו מטעמים מפרי תבונתו, להאיר עיני רבים, ותחינה עינינו
 בשבט לציון גאולים, ובעמד הכהן לאורים ולתומים, ושירי קודש שיר חדש ישאו
 בגאון שם ד' בבית נכון ונשא, ויוסיפו ענוים בד' שמחה, ואכיוני אדם בקדוש
 ישראל יגילו בשמחת הר קדשו, כנפשו היקרה ונפש ענוד באהבתו, מציק לפניו
 מעומק לבו את ברכתו.
 הק' אברהם יצחק הכהן קוק
 עבד לעם ד' אלה, גוי קדוש על ארמת הקודש פה עיר הקודש יפו והמושבות תובב"א.

הנני מליט בזה איזה הערות. אמנם מפני הטרדא א"א לי כעת לעבור על כל
 ד"ק, ואם יהי' בחפץ יד"נ יואיל נא להודיעני, ובהמשך הזמן, אשר יזמין השי"ת
 מדי עברי, קמא קמא אשלח לידי בתר"ה, ויוכל לעשות בהם כחפצו הטהור.
 ידי"ע הנ"ל

דף ד' ע"א. בפזמון „קמתי באשמורת“ לרמב"ע: „ונפשי שחרחרת“ פי'
 באה"י, כי החטאים פוגמים בנפש, ואם כי הדבר ודאי אמת, אבל לענין פשט כונת
 הסלה נלע"ד, שהוא הצירוף הפשוט, שנפשו עצובה ושחורה בקדרות רעיון ועצב.
 כלבש שחורים, המורים על אבל ועוצב, ובהו הוא מבטא ענין של חרטה על החטאים.
 שהוא אחד מעקרי התשובה כמש"כ ר"י בשע"ת³.

„ותן כקדם סגולה“. הגיה כתר „ותחילה“, אבל אין הלשון נושא עליו
 צחות השיר. ואולי צ"ל „דגולה“, שהיא כנס"י הדגולה מכל העמים, כמו שאנו

1 ע' תענית כה: וזהר בלק קפו: 2 ע' גיטין סב. 3 שער תשובה, שער א סי' י.

אומרים על הקב"ה "דגול מרבבה". וכה"ג דשבת פ"ח. דנמשלה כנס"י לתפוח משום דכתיב "כתפוח בעצי היער" על הקב"ה. וי"ל דחביבא לי' להביא מדדשא. שהשבה הנאמר אצל הקב"ה ראוי להאמר על כנס"י. יותר מקרא ד"ריח אפיך כתפוחים" ומיזב קהתיז שם ד"ה פריז. ולקמן ד' ט"ז א' בפיוט "אראלי מעלה" אי' "דגולי סגולה". והעיר יפה שם כת"ר ע"ש "איזמה כנדגלות". ע"כ קרובה היא הגהה זו לע"ד, ומקיימת יפה את צלצול החרוז בנקודותיו. כשיר משובה ובאות לרוח השיר.

שם ע"ב "בן אדם". פי' כת"ר, ד"ישראל נקראים אדם" "אתם קרויים אדם". ויש להם תשובה. יל"ה דהלא תשובה מועלת אפילו בב"ב, וננוה תוכיה. כמ"ש חז"ל⁴ שהם קרובי תשובה. ואולי י"ל, דדוקא על עבירה דחמס מהני תשובה. דמתקן בזה את הלאו ע"י ההשבה. ולא בשאר עבירות. שא"א לתקן העברה. אלא דלפ"ד רש"י. עירובין ס"ב א' ד"ה לא. דגבי ישראל כתיב והשיב את הגזילה. אבל בעכו"ם לא כתיב השבה כו'. א"כ גם בגזל מן הדין אין שייך תיקון. כיון שהעשה לא קיימא עליהו לנתוקי ללאו. ומ"מ חזינן דבידי שמים מהניא תשובה. אלא שהתוס' השיגו ע"ד רש"י, וס"ל דב"ב ג"כ חייב להשיב, וי"ל דאה"נ מחולק חמס משאר עבירות. דלא שייך בהו תיקון. ואפי' לר' רש"י י"ל ע"פ דברי רד"ק⁵. דהקב"ה מקפיד על החמס בב"ב יותר משאר עבירות. מפני שהוא נוגע יותר לישובו ש"ע. וא"כ י"ל דכיון דשבו בפועל, ונתקן ישוב העולם. שוב אין הקב"ה נזקק להם לענשם בעוה"ה. ומ"מ י"ל דבעוה"ב עוד עונם בם. אבל הלא ידוע דאדה"ר וקין⁶ הרוח וישמעאל⁷ עשו תשובה ונתקבלו. והתוס' ע"ז ג' ועוד כ"מ כתבו דבני אדם מקרי ג"כ ב"ב. כלומר בני אדה"ר. ומשו"ה נקרא יחזקאל בן אדם, כד' האר"ז"ל בלקו"ת⁸. משום שהי' ממש בנו של אדה"ר משורש קין. וכ"ה בגילגולים פכ"ג. וי"ל דה"נ אמר בן אדה"ר שעשה תשובה. וראויים כל תולדותיו ללכת בעקבותיו ולשוב אל ד' ורפא להם.

ד' ה' ע"א, "רחץ וטהר". ראוי להשלים עם ד' כת"ר, כשם ששם אמרו לו שהוא דבר קל. — והריוח מרובה, שרק ע"י הרחיצה הקלה ישיג רפואה שלמה. ה"נ התשובה היא קרובה מאד וקלה. כעדות תוה"ק "כי קרוב אליך הדבר מאד". והריוח גדול מאד רפואה שלמה לגוף ולנפש ולכל העולם כולו. כדחז"ל בשלהי יומא. שאפי' אחד ששב מוחליץ לו ולכל העולם כולו ומביא רפואה לעולם. וכמשל הר"י בשע"ת⁹ ע"ד התפוסים ע"י עון למלכות. שהשאר להם מחתרת פתוחה. והי' הקצף גדול על מי שלא ברח. כיון שראה המחתרת פתוחה לפניו. ש"מ שרצון המלך להנצל על ידה בנקל. כי חפץ חסד הוא.

שם. "מאסונים". העיר כת"ר שנקט יראת העונש, משום דלאו כולי עלמא גמירי לאחז בתשובה מאהבה ומיראה עילאה, וכהא דקיי"ל דברכות וקללות או אוהרות ועונשים נקראים ומתרגמים. מגילה כ"ה ב' ולא חיישינן דלמא אתו למיעבד מאהבה ומיראה. ומ"מ י"ל דאסונים כולל ג"כ האסון היותר גדול של הריחוק מקרבת ד' ב"ה שהוא הטוב האמיתי. א"כ הי' בכלל יראת אמת הבאה מאהבה.

4 מכילתא פ' א. 5 יונה א. 6 ע' בראשית רבה סוף פכ"ב ופכ"א.
ד ע' שם פ' לח. 8 לס' יחזקאל. 9 שערי תשובה שעור א סי' ב.

ד' ו' א'. "אתה יודע רזי עולם". לא אמנע מהציג מה שפרשתי לע"ד בנוסח זה. שהוא מובא ג"כ בהקדמה לוידי' "על חטא". ולכאורה אינו כ"כ מענין וידוי. אלא דבאמת עקרי תשובה הם שלשה. כד' הר"י בשע"ת¹⁰, חרטה על העבר, ועזיבת ההטא מהמחשבה והרצון בהוה, וקבלה על להבא. ולפ"ד הרמב"ם בריש ה' תשובה נראה שמצות וידוי הוא שיאמר אלו הענינים של החרטה העזיבה והקבלה, וכלשון הוידי' שהוא ג"כ בירושלמי שלהי יומא, אמנם בבבלי לא נזכר שבכלל מצות וידוי הוא שיאמר עניני התשובה לחלקיהם כ"א "אבל אנחנו חטאנו", כדאמר' ביומא פ"ז ב' ש"מ עיקר וידוי האי הוא, וע"כ לא מצינו במטבע התפילות של הקדמונים הקבוע לכל ישראל מפורש פרטי חרטה עזיבה וקבלה. כ"א הזכרת החטא שהוא ענין הרחבה ל"אבל אנחנו חטאנו", ונראה דהפרטים ע"פ הבבלי הם בכלל תשובה שבמחשבה ולא בכלל מצות וידוי. ולפי"ז צ"ע למה פסק הרמב"ם, שצריך שיאמר אלו הענינים. ואולי י"ל שחילק בין יחיד לציבור, דבירו' וכן ברמב"ם הוא לשון יחיד, וכדאמר' בברכות י"ב ב' למען תזכרי ובושת דילמא ציבור שאני, וי"ל דה"נ יש להקל גבי ציבור בהזכרת החטא בעלמא יותר מיחיד, שצריך ג"כ לפרש פרטי התשובה בוידוי, והכי שפיר לן שלא לאפשי במחלוקת בין התלמודים כמה דאפשר. וי"ל דמ"מ רמזו כאן כל שלשת דרכי התשובה בוידוי, דהנה החרטה כבר כתב הר"י בשע"ת¹¹ דאינה דומה לפי מה שהחטא גדול בעיניו, שהרי הפסד דינר ג"כ קשה בעיני האדם ומתחרט ע"ז ומ"מ אינו דומה חרטתו למי שאבד כל הונו בענין רע, וק"ו הנשמה היקרה כבודה בת מלך ממ"ה הקב"ה, א"כ א"א שתהי' חרטה גמורה וכדינה כ"א אם ידע האדם כמה החטא פוגם, וכאשר באמת פגמי החטא עולים הם למעלה בסדרי העולמות והנשמות כולם, דחד בחד סביך, ע"כ אמתת צורת ההרטה אינה גלויה כ"א ליוצר בראשית ב"ה, שהוא לבדו יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי, ויודע עד היכן שפע החיים של כל חי נפגם ע"י סתימת החטאים, ועל פיהם ראו שתהי' עמוקה החרטה, ולענין העזיבה כן לא יוכל האדם לדעת את לבבו בעצמו, כי ישנן מחשבות נעלמות שאפילו בעל המחשבה לא ידע אותה, ולפעמים היא מתגלה ע"י התעוררות מן הצד ואתגלי בהתא¹², אמנם יוצר האדם הופש כל חדרי בטן ובוהן כליות ולב צריך שיהי' ענין העזיבה על דעתו העליונה ב"ה, ולענין הקבלה להבא הלא צריך לקבל לעמוד בפני החטא גם אם יזדמנו סבות מזיקות ומעוררות את כח הרע בנפש, מ"מ יהי' גיבור לעמוד בפרץ, ואיך ידע האדם יכמה גדול הוא הכח העתיד לבא עליו בתור נסיון, אלא יודע תעלומות אשר אין דבר נעלם ממך ואין נסתר מגד עיניך, אתה יודע כל העתידות, וע"פ כל האופנים העתידים החקוקים בידיעה העליונה תבא הקבלה על להבא להתגבר על יצרו ולהמנע מן החטא. וזהו ענין "יעיד עליו יודע תעלומות" האמור בהר"מ¹³, וכללו כאן ברמיזה ג' תוכני התשובה לצאת ידי הירושלמי גם בוידוי הנאמר בדיבור.

10 שם ס"י יא מט.

11 שם ס"י יב.

12 ע' חולין נ"ז.

13 ה' תשובה פ"ב ה"ב.

קלו

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, ז' אייר תרס"ח.

ידי"ן וחביבי הרב הנעלה בתו"ר, כבוד אומר כולם, מוהר"ר אבינדר
ריבלין שליט"א, שלו' באה"ר וכט"ס.

זה לי זמן כביר, ידידי, שלא כתבתי לו, גם נתחייבתי תשובה על מכתבים
רבים שלא עניתיו, וכל אלה יוכל לזקוף בטח רק על חשבון טרדויות המרובות.
וחולשתי הגורמת שהטרדות הנן מיגעות, ופעמים רבות נחשב לחשבון גדול אפילו
כתיבה קלה וקטנה. יאמין לי אהר"נ, שלא יזון זכרו הטוב ואהבתו הנאמנה מלבבי,
ותמיד זכור נזכרהו באהבה ובחבת אמת.

כמדומה לי ששכחתי מלהודות לכת"ר על ספרי „דורות הראשונים" שהואיל
המחבר הגנ"י לשלחם אלי, בודאי ע"י סיבוב כת"ר. אמנם מסידור חליפות המכתבים
הנני משער, כי רוחו שונה מרוחי, וכן אני רואה בסגנון הספר. הוא לבוש קרבות
מראש עד רגל, אמת שמלחמת ד' הוא נלחם, ואנכי הנני איש שלו' ורודף שלו'.
אפילו במקומות כאלה שרב בנ"א אינם מעלים על דעתם שגם שם נמצאהו, אבל
כך היא מדתי, וביחוד דמורעא דאהרן קא אתינא, שברית השלו' נאמנת לו. ע"כ
כמדומה לי שאיני מוכשר לסגל לי את קישורו למחשבותי והלך-נפשי, החפצים
להתגלות בפעולות על אדמת קדשנו. מ"מ חשוב לי מאד ספרו ואישיותו. מי יתן
וירבו הולכים בעקבותיו, אז מכולהו יחד, הדורכים כ"א בשבילו, תסתיים שמעתתא
להזכיר את זוהר הרקיע² הפרוש על ראשנו מלמעלה.

הרעיון של ביאת כבודו לאה"ק, לראותה, ולראות את חיי עמנו ההולכים
ופורחים בראשית אביבם על אדמת אבותינו, וממילא לראות ג"כ את המוסד³ אשר
בגללו הוא עובד, ואת עתידו אם יושפעו עליו כחות הגונים, הוא דבר נכון מאד.
כמובן לא ילכו הגבאים עמנו לבתי משפט ע"ד ההוצאות, ואם ירצו שיסבול גם
מצדו לחלקו אין הפשרה רחוקה, והענין שזה רחוק מהפסד, וקרוב לשכר רוחני
בודאי של ראית ארץ חמדתנו תגב"א.

אתתום בברכה וכט"ס. כנה"ד ונפש ידי"ע הנאמן באהבתו ודושי"ת באה"ר.
הק' אברהם יצחק ה"ק

פליאה בעיני, שלא קבלתי המכתב הנדפס שהזכיר במכתבו. הנ"ל

אחרי הכתיבה העירוני מהשע"ת, שלע"ע ראוי לעכב הנסיעה, מצד דוחק
קופתם הם, עד אשר ירוח להם וירדעו.

המכתב הנדפס קבלתי, ובטל הקדושין א"צ לכאן כלל, והיתר הנשתטית
הוא פשוט.

1 ע' במדבר כה, יב; מלאכי א, ה; אבות פ"י, מ"ב.

2 ע' דניאל יב ג. זהר בראשית טו. 3 תלמוד-תורה „שערי תורה".

קלו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ב אייר תרס"ח.

שלוי וברכה לכבוד הרב הגאון הגדול, אוצר חכמה וכליל תפארת, מו"ה
יצחק אייזיק הלוי שליט"א.

הנני מוצא חובה לעצמי להעמיד את כ"ג שי' על אמתת הדברים ביסוד
פעולתנו לטובת אה"ק.

הנני רואה, שכת"ר מזרז במכתבו, את רבני אה"ק שלא להפיל אפילו קוצו
שי' מדעתם, כאילו הורגלו הם לבטל את דעתם מפני השפעת חוץ. ידע אדוני
שאין הדבר כן. אם נחפש בכל מלא רחב הארץ לא נמצא אנשים כ"כ עומדים על
דעתם, בקביעות ודיוק נמרץ. כמו רבני אה"ק, במה שנוגע לשמירת האמונה, וע"ז
אין הם צריכים שום זירות. אמנם חובתנו עתה היא לאידך גיסא. אנחנו חייבים
לראות את הנולד ולדאג בעד מצב היהדות הארצישראלית, שהיא במזבח ידוע
היהדות הכללית של כל ישראל, שיהי' לו בסיס חזק לדורות יבאו. וזה אי אפשר
כ"א ע"י מה שנמשך כחות חרשים אל תוך המחנה המחזקת בעץ החיים של תורה
ואמונה. באופן שיהי' להם מעמד נכון בחיים. ע"י מה שיהיו מוכשרים לחיי התורה,
ע"י הידיעות הנחוצות בלימודי ידיעות העולם והשפות היותר מוכרחות, ועם זה
להמשיך אורה עליונה של דעת היהדות במעלתה היותר עליונה. שהיא מגעת עד
מרומי דעת ד', ע"י התרחבות ידיעת חכמת ישראל לכל מקצועותיה. ולזה צריכים
אנו לחדש סדר הישיבות, ושינוי סדר זה לא יעלה בידינו בשום אופן אם נתחיל
עם המוסדות שכבר הם קבועים. יוכל להיות בזה רק תוצאת דברים משני הצדדים,
אבל לא תועלת וקיום אור ד' על ישראל, שאנו מצפים לו. עלינו ליסד כעת ישיבה
חדשה, ודוקא במרכז הישוב החדש. שהוא יותר נזקק לתוצה רוחנית. פה נוכל
להאגד יחד בעצה אחת. תכלית הישיבה תהי' בראש, שהמצוינים שיתחנכו בה
יוכלו להיות רבנים במושבות, מפני שידעו יפה את העולם ואת החיים, ויכלו להשפיע
רוח דעת ואהבת תורה ויראת שמים של אמת במושבות, ויתר החניכים יהיו ג"כ
אנשים שימשיכו עליהם אותו החן והפאר הראויים לבני תורה המעורבים בדעת עם
הבריות. המוכשרים ביותר יוכלו להיות מחברים טובים בכל אותם המקצועות
של תורה וחכמה, הדרושים לעבודה בדורנו, כדי להשיב לשם ד', לארץ ישראל
ולישאל, את כבודם הראוי להם, והמוכשרים לפדגוגיה יוכלו להיות מורים טובים
ומכובדים על הבריות, מלאים אור של חיים בריאים ורוח איתן של יהדות ואמונה
שלמה. שיהי' כח בידם לעמד נגד הפרוץ המרובה של הפדגוגיה החדשה, ההולכת
לבלע את כל קודש ד'.

ועם זה עלינו ליסד בתי מלאכה, ובתי ספר לעבודת האדמה, ממולאים
ברוח תורה ואמונה, בדעה ושכל טוב, בחפץ טהור להבריא את הנשמה ואת תנויה
הישראלית בארץ ישראל. וזה אמנם צריך שיבא אחר יסוד הישיבה הראשית.
ואז כאשר חפץ ד' בידינו יצלח, ומן הנסיון יראו הכל איך הדרך הישרה
היא באמת אותה, שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, וכאשר יוכחו שכל
אותם הפחדים הדמיוניים, שמפחדים מנהלי המוסדות הישנים, מפני כל שינוי
לטובה, אע"פ שהוא מוכרח מן התורה ומן השכל הישר, שהוא יסוד הסברה הברורה,

שהם פחד לא הי' פחד ג, ולהיפך ע"י שוא"ת שלהם הכבנה היא בולטת, שכיון שכל המתחנכים תחת ידי בעלי תורה ויראה אינם מתכשרים ללכת עם החיים, לא מצד ידיעותיהם ולא מצד הנהגתם ונימוסיהם, ממילא נעשים הם בגדלם לאנשים חלשים, נמוגי רוח, ומוטלים על הציבור, וההולכים בדרך ההרס ההולכים ע"י זה ומתחזקים במפעליהם, אע"פ שסופם הוא הריסה מוחלטת, המורגש יפה למי שיש לו עין צופיה, — ואחר כל אלה הנני להעיר את כבודו, שרק אז כשיהי' לנו על מה להראות באצבע, אז יודו לנו גם הישנים שכונתם לשם שמים, וממילא יתפשט החידוש לטובה על כל בתי החינוך והישיבות באה"ק, ויתרבה עז ותעצומות לעם הקודש בדרך אמת, העומד להיות קיים לעד, והעתיד להוציא ניצנים לתפארת, לשמחת א' ואנשים.

לכן למה זה נפור בתחילה את כחותינו ללא הועיל, על דרישה של תיקון ביחד עם אחינו יחיד הסגולה הארטאדאקסים האשכנזים, על המוסדות של הישיבות העומדים בצביונם. טוב יותר שנחל בתחילה ליסד את המוסד החדש לגסיון, והננו יכולים להיות בטוחים כי נכח ד' דרכנו, וכשיצלח פעלנו בזה אז יהי' לנו יתד הגון על מה לתלות את התיקונים הנדרשים בכל מרחבי אה"ק.

עם פ' נתן² דברתי מקופיא, ע"ד יסוד ישיבה פה למטרת חינוך רבנים ביישוב החדש. יותר לא יכולתי לפי מצב נפשו להסביר לו. כמובן נקדתי לו, לא פעם אחת, כי ההנהגה הפנימית כולה מוכרחת היא להיות רק ביד שומרי אמונים, וביחוד היושבים בפנים והיודעים יפה את הארץ ואת מחסריה.

הנני מקוה, שאתכבד בתשובת כת"ר^ה על יסוד דברי למעשה שלא באיחור זמן רב. כי הענינים הנם דוחפים אותנו בכל עת, להחל בפועל את אשר יהגה לבבנו זה כמה.

אחתום בברכה וכ"ט מקודש, כנה"ר ונפש מתכבד בידידותו ודו"ש"ת באה"ר,
הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

קלח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ט אייר תרס"ח.

שלוי וברכה מקודש, לכי ידידי וחביבי הרב הנכבד בתורה ויראת ד'
אמתית מו"ה דובער מילשטיין שליט"א.

זה לי ימים רבים אשר לשמחת לבבי הגיעני מכתב כת"ר. שמחתי לראות דבריו היקרים לי כחק אוהבים נאמנים, אבל נעצבתי ג"כ הרבה מצערן של ידידי על-דבר בניו, וזה כמה שהנני מבקש לכתב לו כבקשתו, וטרדותי ימנעוני, עד אשר נדחקתי קצת על זמן קצר לכתב מעט.

כן, ידידי, הנני מבין הרבה את דאבון לבבו. אבל אם יחשוב כת"ר כרב המון הלומדים, שראוי בזמן הזה לעזוב להפקר את אותם הבנים אשר סרו מדרכי התורה והאמונה על-ידי זרם הזמן הסוער, הנני אומר בפה מלא שלא זו הדרך אשר ד' חפץ בה. כשם שכ' תוס' סנהדרין כ"ו ע"ב ד"ה תשועה, ריש סברא לומר דלא יפסל חשוד על העריות לעדות משום דחשיב כמו אונס, משום דיצרו תוקפו,

1 ע' תהלים נג ו. 2 ראש חברה, "העזרה" של יהודי גרמניה, שנקר אז בארץ ישראל.

זכה'ג שכ' כן תוס' גיטין מ"א ע"ב ד"ה כופין, שכיון שהשפחה משדלתם לזנות חשיכי כאונסין, כן היא השפחה בישא"י של זרם הזמן, שנתנו לה מן השמים שליטה טרם שתכלה לגמרי ותגדף כעשן, שהיא משדלת בכל כשפיה הרבים את בנינו הצעירים לזנות אחריה. הם אנוסים גמורים וחלילה לנו לדון אונס כרצון. על-כן יש מכל אלה אחריית ותקוה. הנשמה הפנימית של קדושת ישראל מסתתרת בקרב לבבם בכמה מדות טובות הנמצאות בהם, וכל עיקר מה שיכלה הרשעה לתפס אותם בלבם² הוא ג"כ מצד נטיתם הפנימית לטוב ולחסד. ע"כ כאשר הציעה לפניהם את רב העול הנעשה בסדרי-המדינות לפי השקפתם נעשו ללוחמים בעד הכלל, אע"פ שהם טועים בזה לגמרי מצדי-צדדים, מ"מ א"א לדמות אותם לרשעים ההולכים רק אחרי תאותם הבהמית באין שום מטרה של יושר. ואם לא נדחה אבן אחרי נופלים כאלה כ"א נקרבים כפי היכולת, אז כאשר זרם-הזמן יתהפך ויכירו את הטעות הגדולה הנמצאת בעיקר הרעיון, שבשבילו זנחו את בית-חיים. יהיו מוכנים לתשובה ולהטבה, והדורות הבאים יוכשרו ע"י זה להיות רמים ונעלים מאד, מחזיקים בתפארת ישראל³ ובאור ד' המאיר בקרבם בכל חם ועו.

ע"כ לדעתי, עצתי היא לכבודו, שאמנם יותר מכפי יכלתו ודאי אין שום חיוב להעמיס על עצמו, אבל כמה שיש יכולת בידו יקרבים בסיוע לצרכי פרנסתם וצרכיהם המוכרחים, ויהי' לו בזה מקום להביע דברי מוסר בשכל טוב במכתבים. וברית כרותה היא לדברים היוצאים מן הלב, שהם פועלים אם הרבה ואם מעט, אבל גם המעט הוא יקר מאד.

והעיקר של דרך המוסר לצעירים כאלה, הוא לעת-עתה לעורר אותם שלא יעזבו את אהבת עמם, אשר ממנו חוצבו, ולא ישגו בדמיונות כי יהי' להם מעמד הגון ומכובד בחיים ע"י קרבת בני-נכר, אשר הם מקרבים אותם רק בשעת הנאתם, ואח"כ בכל עת כשלון הנם שמחים במפלתם. וע"י ההתעוררות של אהבת האומה יובער הזיק של רגש אמונה ונטית קדושה, הטמון בעמקי הנשמה הישראלית, ויוכל לבא הדבר ג"כ עד לידי תקון המעשים, שיוכל להביא באחרית מרפא של תשובה גמורה, ואין להתיאש כלל משום אחד מזרע-קודש, ואסא דקאי ביני חילפי אסא שמייה ואסא קרו ליה⁴.

ידע כת"ר, שהתשובה שתבא מתוך הכרת השכל ותשוקת היושר, אחרי הפרץ הרחב והגדול שנפרץ עכשו, אע"פ שאין אנו צריכים לצייר אותה בציור של עצבון נורא ופחד משבר כל העצמות, כפי המובן של התשובה הפשוטה, אלא שתהי' שכלית פשוטה, כמו אדם שחוזר בו מטעות בחשבון שנתברר לו ע"י מספרים ברורים, — מובן הדבר שאי-אפשר כלל שלא יהי' הלב הומה ממראה הדרך העקום והגלוי שהלכנו בה בתעותנו כ"א לפי דרגה דילי, — מ"מ כיון שבאלה שנספחו על גדודי המלחמה של הזמן, בכל צד של אלה הנטיות, היתה להם מטרה שכלית לפי דעתם, כשישובו ישובו ג"כ בשכל, והתשובה השכלית היא באמת תשובה מאהבת, שהיא חזקה ונכבדה מאד, ועל זה נאמר "לשבי פשע ביעקב"; הפושעים המורדים,

1 הקדמת תקוני-הזהר. 2 ע' קדושין מ.

3 ע' "אורות ישראל" א יב, זהר משפטים קיז: בהעלתך קנב.

4 סנהדרין מד.

שהם אינם אסירי תאוה כי-אם מוטעי דעת, הם ישובו במעלה אדירה מאד. ע"כ יש תקוה גדולה לכל בנינו, רובם ככולם, ונחזיק בם ואל נרפם, "ובמקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני א' חי".
אחתום בברכה ואה"ד, כנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת ומברכו שיראה בטוב ד' באה"ק ובשמחת עם ד' עלי' בב"א.

הק' אברהם יצחק ה"ק

קלט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"א אייר תרס"ח.

שלו' וברכת אין קץ לכבוד האגודה היקרה - קהלת יעקב"א ולכל מטעיה

ברכת עולמים.

בדק אור של שמחה פדץ אל לבבי למראה החוברת, אשר הואלתם בטובכם לשלחה אלי. בשביל החפץ הנכבד לבדו, מטרתכם הקדושה כשהיא לעצמה, ג"כ הנכם ראויים לתורה ולברכה מכל אהב לראות בטוב ד' בארץ חיים. הנני חפץ לקוות, שכל גדולי ישראל, מקרוב ומרחוק, יתנו לכם יד, הגיע הזמן, אחים יקרים, שכל החרדים באמת לאהבת שם ד', והמייחלים לאור דברי קדשו על אדמת הקודש, יצאו חוצץ לכבש את העולם המעשי שבאה"ק, לא בתגרות ובמריבות, לא בדברים שוללים כ"א בפעולות חיוביות, לבנות ולכונן מקורות לפרנסה ולכלכלה. ע"י עבודה ובנין, לרוב בני תורה ביחוד, אשר רק באופן זה יוכלו להשאר היותר מצויינים והראויים להיות גדולי הדור להיות קבועים באהלה של תורה בהרחבת דעת ורב כשרון וחכמת אמת, והחיל כולו אשר נגע ד' בלבכם יתרומם כבודם וערכם, וארחות חיהם, המבוססים על יסוד התורה ואמונת אמן באחיזה של בנין עולם והרחבת הישוב המעשי בארץ הקודש, יהיו למופת לכל המון אחינו המתנחלים בישוב החדש מיד ולדורות. וכל אשר תוסיף תחריצות המעשית, ועמה ההצלחה בברכת ד' על הולכי בדרכיו, בהיותם ג"כ עמוסים בדרך ארץ ויגיע כפים, המנעימים את החיים ומבריאים את הגוף ואת הנשמה ביחד, כן תוסיף הפעולה הרוממה הזאת להרחיב את חוגה ולאגד את משמרת ד' בהליכות החיים של תורה ומצוה עם תחיית מאומה המעשית על ארץ חמדתנו, שזה הוא באמת יסוד הצמחת קרן ישועה לבית ישראל.

ע"כ אחים אהובים, חזקו ואמצו את הדגל הקדוש הרם והנשא, של חפץ בנין אה"ק בפועל, על יסוד אהבת התורה והמצוה והרחבת גבולם בחיים המעשיים של ארץ ישראל, המתרחבת והולכת לעינינו, את דגל קודש זה אל תעזבו, הרעיון הנצחי הזה, הנובע ממקור חי העולמים ב"ה, יתן לכם עז ועצמה, למען תגיעו למטרתכם הקדושה, אשר גם אם יהיה ראשיתה מצער יש תקוה שאחריתה ישגה מאד.

אחיכם המברך אתכם בכל לב בתחיית רוח וחיים של חילוף עצמות, למען נתלת ד' גאון יעקב אשר נאהב סלה.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הני"ל.

קמ

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, י"ז אייר תרס"ח.

לכבוד ידידי הרה"ג החכם הנשגב מו"ה שמואל אלכסנדרוב נ"י, שלר

וברכה מקודש.

זמן הגון עבר מעת קבלתי את מכתבו הנכבד, ולא מצאה ידי להשיב כראוי, ממניעות שונות, ואתו הסליחה. גם עתה לא אדע אם יעלה בידי לברר את המושגים החיצונים בינינו, עד אשר נוכל בבטחה להעתק מענין אל ענין, ולא להשתקע בפולימיקה שאין לה סוף בענין אחד החוזר חלילה. מ"מ הנני מוכרח לדבר כפי היכולת גם בענין זה, שכבר כ"כ רבו עליו הדברים ממי שקדמונו וממנו.

כבודו מרים על נס את ביטול המצות של לע"ל, ומשמע מדבריו, שאני חולק על יסוד זה, משום שהנני יותר נוטה למ"ד אין מצות בטלות לע"ל¹. לא כן ירדתי, בזה כמו בכל המחלוקות יצדק מאד "אלו ואלו דברי א"ח". הננו כולנו מבחינים, שאותו המרחב של לע"ל הוא כ"כ בלתי-מוגבל, כ"כ רחב ומקיף, עד שאין המקום צר להכניס בו שתי הדעות זו אחר זו. יש לע"ל שאין מצות בטלות בו, ויש לע"ל שמצות בטלות בו, ועל החפצים להיות מעיינים בתלמודה של האמונה, בכל טהרה, גבהה והרחבתה, החובה מוטלת רק להגביל יפה את התנאים, הסימנים והגדרים, המגבילים את שני מיני "לעתידי-לבא" אלו, ולהבין בשכל מפותח ומיושב איך הדברים מתאימים לכל אחד לפי ערכו. והנני סובר, שעל זה אין ראוי שיפול חילוק בין הוגי דעות. עיקר הדבר, מה שהנני מוצא חיוב להבליט במכתבי לכבודו, הוא על מה שנראין דבריו לפעמים, כאילו הוא דוחק את הקץ של אותו לע"ל הרחוק שמצות בטלות בו, ולהעמידו דוקא בתקופה שלנו, המלאה שברון והתמוטטות, שהיא צריכה בנין ממשי ואימוץ מעשי דוקא. ע"ז אני חולק, וראוי לדעתי שכל ישר-לב יסור מסברא זו, שדוגמתה ראינו כבר בתקופות שונות. להחליט, שכבר עלה העולם במוטרו, עד שאיננו צריך עוד לשום צירוף, לשום הדרכה של אמונה, ושל חיוב של מסורת והסכמה, מאיזה צד שיהיה, בין ממקורות עליונים, נבואיים רוחניים, בין ממקומות לאומיים, חברתיים מעשיים, בשעה שאין לנו ע"ז שום אות ומופת, והננו רואים ממש ההפך, זאת היא פשוט טעות בחשבון של תקופות רבות מאד.

והטעות הזו, לחשוב את העולם מתוקן בשעה שהוא עדיין מלא סיגים, הצריכים לצירוף, וצירוף אחר צירוף, עלה לנו בשכר-לימוד הרבה. בכמה תקופות כבר אירע הדבר, שיחירי סגולה, שהיו באמת בעלי מוסר נעלים, דנו מעצמם על כל העולם, או מנקודה מאירה אחת, באיזה זמן של התרוממות באומה, על המצב התמידי, ורצו בשביל כך להחיש את הקץ, לבטל את החיובים הקבועים במעשה ובמסורת, במדה ובמשקל לפי הערך הנקצב של מצעדי עולם. אבל תמיד נגלתה הטעות ע"י מכאובים רבים, והעולם שב לסובב על מעגלו, והתולדה המעשית והרוחנית שבה למהלכה הרגיל, לקבץ על יד² חסן ויקר, ע"י שמירת מנהגים ומסורת, אמונה ומצות, לעלות דוקא ע"י מהלך אטי זה אל נקודת-פיתוח יותר גבוהה.

1 ע' נדה סא: ר"הות ריעב"ץ ז"ל ראש-השנה ל'.

2 ע' בשלי יג יא.

השכל המיתושב יורה דוקא אחרת. לא די שאין לדון את כל העולם כולו באותה אמת המדה של יחיד הסגולה. שיוכל להיות שנתעלו מתוך החיובים הקבועים והקצובים עד למרום המוסר הפנימי הנעלה, ואת כל הזמנים ע"פ איזה זמן מיוחד. המוכשר ביותר לתועלות נפשית, אלא להיפוך, שראוי לדעת תמיד שהפרט אע"פ שהוא מתעלה מ"מ קשור הוא באלפי קשרים אל הכלל, וכל אותן המחלות המוסריות. השולטות בדרך קביעות וזרם מהיר בהכלל, יכולות הן לשלוט ג"כ בו באיזה מדה. והזמן המאושר, גם בעודו בחסנו, עלול הוא למפגע מכל זרם החיים של מהלך הזמנים הקבועים לפניו ולאחריו. ע"כ ראוי לעולם שלא להיות קופץ להירוס ולהקלשת חיובים קבועים, אפילו ביחס ליחידים המעולים ולזמנים העוברים המאושרים. כ"א לסבול באהבה כללית את עולם ולמוץ מהם טל של חיים לימי הטובה, אשר בא יבאו בבא עתם, בעת אשר האור כ"כ יהיה מלא ומזהיר, עד שלא יפול ע"ז ספק, אם כבר בא הזמן המאושר או לא, עד שכל תבנית החיים כולה. בחיצוניותה ובפנימיותה, תעיד הנה זה היום שקיינוהו בא. והארץ וכל צאצאיה תעטה גיל ושירה. אבל כל זמן שהרע מרובה על הטוב, וההושך על האור, על כל צופה באמת החובה מוטלת להזהיר את העם ואת הסגולות א בכל דרכי אורה ושכל, לאהבת המצות הקבועות והחיובים המקיפים את כל הכלל, חיובי המוסר הכלליים. המקיפים את כל האנושיות, וחיובי האומה הפרטיים, מקטנם ועד גדולם, כדי לבא על ידם אל האגד השלם הלאומי, שיוכל להאיר בקרבו ביותר האור הפנימי של המוסר החפשי והעליון, אשר אותו אנו מבקשים.

ואותם הנסיונות, שעשו בני אהרן³, ואח"כ באופנים אחרים האלכסנדרונים⁴, ובפנים נפולים ושקועים בעומק הרשעה השבתאיים, שראינו את פרים, יהיו לנו למורי דרך להיות יודעים מהי אחריותה של המהירות. כבודו מוצא סימנים להאנארכיות הליברלי המוסרי ביהדות. טוב, כל הרעיונות אפשר למצא במקור של אמת. האמת אי אפשר שתהיה חלקית, האמת מוכרחת להקיף את הכל, אבל סגולתה היא שתהיה מהפכת את הכל לאורה האמיתי המאיר. לא רק האנארכיות הרצוף בליברליות ימצא לו מקור ביהדות, באור ישראל, כ"א גם האנארכיות הגשמי האינדיבידואלי ג"כ, אבל גם הוא יטהר בבאו אל גבול הטוהר. ההכרה העליונה של האחדות, כשהיא מתבודדת בעליונותה, היא מוכרחת להוציא משפט, שכל הפרוצס של פרטים הוא רק דמיון כוזב, קוצר חוג הראות. האברים שלנו יחד הנם קשורים בקשר אורגני, ע"כ כשאחד נלקה כולם מרגישים. ובכן יש לנו אהבה עצמית אנארכיית חלקית, שגם היא מופשטת לסעיפיה, "עור בעד עור"⁵, ע"י אותם הצינורות המוליכים את ההרגשה מאחד לחברו. יחשים כאלה הנם נמצאים במובן רוחני נסיוני בקישור של נפשות אהובות, שמהם נוסדה המשפחה, עד אשר, אם רק לא יהיה קשה לנו להשתחרר מן ההרגל, לא נתן ערך רב להכחול הנמצא בין אותה ההרגשה המתפשטת לעונג ולצער, מאבר למשנהו או מהבן אל האב ומאהוב לאהובה. כשהצינורות מתרחבים ביותר נעשות ההרגשות

2: ע' כוזרי א צה, ג יט.

3 ע' ספרא שמיני פ"ב, וזכרים קטן: ורש"י ד"ה והיינו, וזה ח"א ע"ג, שעד הפסוקים פ' שמיני.

4 ע' לעיל ע"מ קלה.

5 איוב כ, ד.

יותר זורמות, ויותר מוחשות ובלטות. כשהאורגן הלאומי הוא במילואו ושלמותו מתארג גם הוא בדוגמא של משפחה. ההתפתחות צריכה רק להרחיב את הצינורות. והאחדות האינדיבידואלית מתרחבת עד גבול הלאם. מהלאם עד לאנושיות רק צעד. מהאנושיות לכל החי עוד צעד. מהתענינות במילוי של כדור אחד, עד כדי ההתענינות הפנימית והרצינית למלא המציאות בכל רחבו. איננו כ"א מהלך, מהלך אמנם רחוק, אבל הנצח איננו צריך לחפזו. והדבר הולך ובא עד כדי התעלות אינדיבידואלית של כל היקום. א"כ אין לנו צורך כ"א באנרכיזם, באהבה עצמית רבה וגדולה, כבירה ומפותחת, אבל הדרכים המובילים לה הם ארחות החיים הנובעים ממקור האחדות של יחיד חי העולמים, שהיא היהדות. וכשניצוצות גבוהים כאלו נופלים למטה הם יורדים ושוקעים, שוקעים בעמק הרפש של החיים, המה הנפילים אשר מעולם⁶. ע"כ מה עלינו לשגן, כי היהדות אוצרת את כל במובן היותר רחב, היותר טוב, אבל היא מדרכת למעשה ע"פ דרכיה המיוחדים לה. החיים וקיימים לנו ולבנינו, אשר בהבקע אורם הפנימי לא נהיה עוד צריכים לחקר דבר, כ"א לילה כיום יאיר לנו וכאור בוקר יזרח שמש⁷.

וההתפתחות היהדות המורגלת כ"כ להאמר בימינו, הלא היא רק צד אחד של המטבע. נח לדבר על אותו הצד שיש שיווי ליהדות עם כל העולם שחוצה לה, אבל מתי נעשה גם אנו לביתנו, לדבר בחופש ג"כ על אותו הצד המובדל, שהננו בו נבדלים מכל העמים אשר על פני האדמה. עד מתי נהיה כ"כ בטלנים, עד שנחשד תמיד רק את עצמנו, שכל השבחים והמעלות הרמות הנאמרים ממקורות כ"כ חשובים עלינו, שלו היו דברים כאלה נאמרים על כל עם ולשון היו מתנשאים בגאון ורהב נורא על כל, היו יודעים תמיד להתוות יפה את היתרון המיוחד שלהם, ואנו משעה שפעפע בנו הארס של הליברליות החיצונית, אין אנו יודעים אחרת כ"א למחק את כל התוים הבולטים כ"כ, המבדילים אותנו בהבדל כ"כ עצמי מכל העמים, הבדל כזה אשר אין לפחות אותו אפילו נימא אחת מגדרו של הכוזרי⁸ "סוג חמישי". לא, הכל נתפתח — האנושיות הכללית עד באה לתכונתה, אבל לא היהדות. היהדות היא התמצית הפנימית של האנושיות ושל המציאות במובנה הרחב, וההתפתחות איננה שולטת כ"א על הסגנון, על הלבוש, ולא על התוכן הפנימי. האחדות העליונה, כשהיא מבהיקה מסוף העולם ועד סופו, מאחדת היא ג"כ את הפסיכולוגיה עם הקוסמולוגיה הכללית. הראשונה צריכה לבא לידי הכרתה, עד שתדע את אחדותה במקורה העליון, מקור החיים והכח, ששם החופש והמוסר היותר מזהיר גלוף בכל צבעי חמדתו. אותה ההארה הפסיכולוגית הלאומית בזקה בבת אחת בחפזו, בהעליה הנפלאה של יציאת מצרים, אשר אין לה דוגמא היסטורית בכל מלא העולם, העליה הפסיכולוגית העזה, שהיתה כ"כ חזקה עד שהוכרה ג"כ על המהלך הקוסמולוגי, סדרי העולם, של דור המדבר כולו, שהיא אפיוודא היסטורית בפני עצמה, עלבון הוא לנו אם נזיף את תולדתנו הכבירה כ"כ בכוחה המיוחד. היצירה הפסיכית הלאומית המיוחדת היא באמת הישראלית, "אחת היא לאמה", אמנם

6 ע' זור בראשית לו.

7 ע' למהלך האידיאות בישראל פרק ה.

8 ע' מאמר א קג ומאמר ד ג.

אח"כ, כאשר זוהר והתברקה הפסיכית הרוממה, שהיתה מושפעת בכחו של רועה נאמן, שקעה, שב מהלך ההתפתחות להמצא ביהדות כמו שהוא מצוי בכל עם ולשון. אבל לעולם אין התוים היסודיים של ההתרוממות העליונה, האלהית, נמחקים ממנה. ההתעלות הפתאומית נשפלה, ע"י העגל, שבירת הלוחות, והם ישובו לאורם לעתיד. מובן, שכל ארחות החיים יהיו נראים בצורה יותר מאירה, וממילא יותר חפשית ויותר קדושה בקדושה של אמת, הטהורה מכל אותם הערפלים המכהים שהם מכסים כעת את המובן של הקדושה. עכ"פ הגנו יכולים להבין, שכעת הגנו עומדים על אותה החלקה של התקופה, שעלינו להראות בה את כל המאורות הגנויים באוצרנו. גם אותם אשר שימושם המעשי יהיה דוקא לעתיד רחוק מאד, אבל עם זה לבצר את כח התכנית המעשית, שהיא מחזקת מאד את אופינו הלאומי המיוחד, הצריך בטבעו מזון תמידי לגידולו, וחלילה לנו לדרוש שנוכל עכשו לשאוב את האורה הפנימית שלנו ברוח בלא בשד, ברעיונות מופשטים בלא הגשמה מעשית.

צחוק יעשו לנו אלה המדברים עכשו ע"ד ביטול הנביאים והכתובים, מפני שהמוסר שלהם הוא מוגבל וצר להם, — בעולמנו זה, שהוא כ"כ רחוק הרבה ממוסר בינוני. אמת, שכמה גרעיני טוב נמצאים בתוכו, אבל כמה פיתוח הם צריכים, והפיתוח ההוא האפשר לו שיבא אחר כ"א ע"פ אותו המוסר הנעלה של הנביאים, שלא נסתגל העולם עדיין אפילו להבינו כראוי, וק"ו לקנותו, וק"ו אבי אביו של ק"ו שיחלום עוד ע"ד הגבול העולה עליו. יחידי סגולה יכולים לדבר על הכל, ולא עוד אלא שלפי התפתחות הסגנון של הספרות יכולים הם ג"כ לבאר המון רב של משאות-נפש גנויים, בתור דברים של צפיה, המוכשרים לרומם את הנשמות, אל אותו הגובה שהם שואפים אליו, אבל יחד עם זה דוקא לבצר את עמדת הזוהר, כדי להכשיר יפה את הדרך אל העתיד. יש לנו הרבה מה לבנות לפני חורבנו של העולם הישן, רב עז וחיים עוד ישנם לכל התהלוכה המעשית, כשתתחבר האידיאה האלהית עם הלאומית, ושתיהן יחד עם המוסרית והריליגיונית בחיבור אורגני יפה, הכל לפי רום המעלה, ולפי גודל הכמות והאיכות של זרם-החיים שיזרם בהם, יקיצו לתחיה כל הרוחות המלאים חיים הנמצאים בכל החקים, אשר המביטים עליהם מרחוק יאמרו עליהם, "יבשה עצמם". ועד אותו הזמן הארוך הרחוק, שבו יהיו המצות והקרבנות⁸ בטלים, עוד זמן גדול וארוך, שבו עולם גדול ומיושב, מלא הוד ויפעה, ימצא לנו, שנראה בו מלך ביפיו, ארמון על משפטו, שירות היכל הקודש במלא נועם והוד קדשם, וסדר העבודה בכל משטריה ודיוקיה, לשמחת לב האומה ולרוממות קרנה. אפילו אותו הניצוץ המסותר, של מחייתה של ע"ז, שפעלנו ע"י ריקון כל העבודות לשם גבוה⁹, כשיתפשט בכל מרחבו ועשרו, הוא לבדו כדאי הוא להאיר אור מרהיב על עולם מלא, המתמלא שלל צבעים המשמחים חיים, וק"ו שישנם עוד מרחבים יותר רחבים וענפים, שיש להם עסק מלא חיים עם ההוה והעתיד, לכל התבניות החוקיות הללו. לא מתוך חרבן והתמוטטות הכח תבא תקופה עליונה ומזדירה, שבו יעמד העולם ממעל לכל חק ולכל מוסר קצוב, כ"א מתוך עולם מיושב מלא נעם, מוכתר בכל בניניו המעשיים והמוסריים.

8 א ע' ויקרא רבה סוף פ' כז.

9 ע' סנהדרין ס:

ממולא בכל נועמי שירי קודש ובכל עדני עדן עליון. כשתשאב הנשמה האנושית יפה יפה אל קרבה את כל הטל הפנימי. הכמוס בכל מלא חק ומשפט, אז רק אז תשא אבר אל החופש העליון המעודן. העומד ממעל להשמות האלהיים הנקראים בעולמנו. המעולף בקדרות. ומה דמיון ידמה כבודו את משא הנפש של ביטול המצות והקרבתה. המקודש והמיושב. לאותה התנועה החולנית והמסואבת של מאיסת החוקים, שהננו נפגשים בה בדורנו, שאנו מוצאים את עצמנו מחוייבים ללחם בה ברב כשרון ועזיזים. והננו מצפים לתשועה, שכל טהר לב ומלא דעה וחירות של אמת ילוה על מחנינו. לבא לישע עמנו. לישע את משיחנו. לעזרת ד' בגבורים. — ובמרץ של חיים נשליך את אותה ההשכלה. חזרת הפנים וחזרת הדם, היודעת רק להחליש ולא לאמץ; כי חיים כח וגבורה אנו צריכים.

ועד היאוש. כבודו מפריו על המידה. אמת הדבר, שירדנו הרבה, ההמון ויחיד הסגולה גם יחד. אבל כשנסתכל יפה נמצא פתרון הירידה בעצם תכונת התחדשות החיים היותר טובים ונעלים הצפויים לאומתנו. מעמד השינה באורגן החי. ביותר באדם, מכניס את כל כחותיו פנימה. ההגיון לא יפעל. החושים לא יעבדו. לעומת זה יעבוד כח הנמוך שבחי את עבודתו בזרירות. והדמיון הולך בלא מפרע. לחכמי לב ולישרים המצויינים יגלו חלומות עליונים, מחזות רבי-ערך ומראות מרהיבי לב. העומדים ממעל לאפשרות המוחשית. כשהיקצה מתחלת והאדם הוא נים ולא נים, תיר ולא תיר¹¹, מעוף הדמיון פוסק, המחזות העליונים מתעלמים. וכח החיים הנמוכים החזקים חדל מתעצמותו. אמנם עבודת ההגיון וזריות החיים הערים, פיקוח החושים וחלוץ העצמות, טרם באו. ע"כ האדם או הוא מרופף ומלא רגשות דומים לטירוד ויאוש. הזריו אמנם יתגבר כארי ויעיר שחר, אבל גם הגבור שבאנשים לא יוכל להמלט מרגעי חולשה, והרגעים בחיי עם הנם תקופה ניכרת. ישננו בגלות שנת תרדמה, החושים הלאומיים לא שמשו לנו כמעט מאומה, כלי המעשה והעבודה, ההגיון והדעה, ביחש לאומה בכללה. לא היו להם כל תפקיד. אמנם כח החיים הנמוכים התבצר יפה. הדבקות הלאומית. שהיא באה בתור נובלת מאור האלהי העליון שנגנו באמונה. פעלה בחזקה את פעולתה בצורה נמוכה. בהמון התעלל הדמיון בכמה חלומות נעימים ומרים. יחיד סגולה חזו מחזות עליונים. שיסודתם באמת נצחית המנצחת על כל. כה עברו עלינו חיי התרדמה שנות מאות. ועתה הקיץ הקץ. אבל רק החל להקיץ. נפקחו העיניים לחוש יפה את העולם המסבב אותנו. כח החיים הנמוכים של נחרת השינה פסק כמעט. הדמיונות ההמוניים גזו וחלפו להם. מחזות עליונים של אנשי קודש נתעלמו. וברגע זה הננו מרופים. אבל מי לא יבין, כי מצב זה לא יאריך, הוא ילך ואור. אומות אחרות לא היו נזקקות למצב של שינה. מפני שלא האריכו כ"כ ימים עד שיכבדו עליהם החיים, וכאשר עיפה נפשם ישנו שנת עולם. אבל אנו — „אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי ד' יסמכני“. אחרי יגיעה גדולה. במלחמת החיים החמריים והרוחניים. ישננו, אמנם שינה בלתי נעימה. „הכנונו כל חלינו הלמונו כל ידענו“. אבל בפנים נשאר אוצר חיים גדול של מקור חיים לאומיים רשומים ומיוחדים לנו. עתה בעינים פקוחות נבא חשבון, והחשבון יהיה תמיד על צדנו. זקן העמים יקיץ ויתעורר, יזכר את

ארצו, את חסנו וכבודו, יזכר את שפע החיים אשר השפיע ואשר ישפיע על אדם רב, ישוב לעבודתו לקומם הריסותיו, ויחד עם ההתפתחות האיטית הנה תופיע הזרחה פנימית עליונה פתאומית, שהיא מיוחדת לו, לא ע"פ הסגנון שהוא הצד השווה שבו עם כל העמים, כ"א ע"פ התוך הנבדל. אין עם בכל עמי התבל, שיקרת הטוב של האודה היותר עליונה תהיה גנוזה במהותה של שורש נשמתו, כ"א ישראל. ישנם חסידים וחכמים, יחידים, אבל אין בארץ "גוי צדיק" כ"א ישראל, והיסוד הזה הוא מתפשט ועובר על פני כולו. הבנים אשר נתרחקו מאתנו, רובם הוא מפני שהנם מחפשים את היסוד של הצדק המוחלט, אשר לא ימצאוהו. דומים הם, שאיננו בתוכם, מפני שאינם רואים את פעולתנו על שדה המערכה העולמית, והם אינם יודעים שהחסרון הוא לא ברוחנו פנימה כ"א מפני חסרון האמצעים, הארץ והממלכה אשר אבדנום, והננו מתעוררים לשוב אל הדרך אשר נכונים נהיה שישונו לנו. והיחידים החכמים, יותר מן הכל הנם לקויים בחולשה גופנית ממש, המביאה לחולשה נפשית, אבל אינם טבועים, כמו בעלי הרוחניות שביתר העמים, בבוץ החמירות, המשכחת כל קודש עליו. לזאת הנגר יכולים להחיות את עגומי הלב, לנחמם מיגונם, כי אמנם שבורים ונדכאים אנחנו, אבל כח חיים עליונים, נצחיים ואדירים, מפעם בנו. ודאי צדיקים אנו להגביר את זוהר הרעה, הכלולה כעת ברובה בהכרת עצמנו, ועמה יחד לחזק את הצד החמרי העזוב, העומד להחלש בימי הבינים, במצב שבין התרדמה והערות. יוכל להיות וקרוב לודאי הוא, שעוד יבאו משוגות חדשות, אבל כל אלה יעברו ויהפכו לטובה, המכשולים, שאמנם ביוקר יעלו, יהיו למורי דרך. אין אנו צריכים לנעוץ את נקודת החיים באיזה דבר מיוחד. התרכויות ודאי אנו צריכים. ארץ-ישראל ודאי תשאר ותהיה הבסיס לכל. הר ציון יהיה מקום האורה. אבל התנועות הרבות בכל מקום שהן פוגות יפעלו ויעברו. את המרכז אנו צריכים להגדיל בכמות ובאיכות, וממילא יבא כל אושר וחיל להלות אליו. רעיונות פזורים יתקבצו ויהיו יחד למערכה שלמה, וכמו במובן החמרי כן במובן הרוחני שוש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה. אמן כן יאמר ד' במהרה בימינו.

והנני בזה ידירו דורש"ת

הש' אברהם יצחק ה"ק

קמא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד"ח אייר תרס"ח.

לכבוד ידידי חביבי הרב המאוהב אוצר תורה ויראת שמים מו"ה צבי פסח פרנק שליט"א, חד מביד"צ בע"ק ירושתי.

ע"ד הרב מוהרי"י הלוי נ"י, שהציע כת"ר למנותו בעקרון ת"ו, הגני סומך בזה על כת"ר, דקים לי בגור' טובא, ועדותו נאמנת לי, שראוי והגון הוא האיש לאותה איצטלא.

אמנם בשכבר הימים הציע לפני הגר"ז בראווערמאן שליט"א את הרב ר' דוד טיקטין נ"י, ועד כה לא ידעתי למה נשתקע הדבר. ע"כ אם הרד"ט הג"ל כבר משך ידו מענין זה, מאיזה טעם שיהי', אז אין מצדי מניעה, ואקוה לעזור על ידו בע"ה בכל היכולת. כי מאד עגמה נפשי על ביטול הרבנות בעקרון, אחרי שכבר

נתכוננה. ואולי יחונן ד' ית"ש, ונוכל לקבע רבנות גם ביתר המושבות, למען ישוב להן תואר מלא של ערי ישראל עם קדוש.

וע"ד הערתו בד' תוס' 1. דהדיב' פת, למה יפטר באנוס ע"פ תק"ת בסוף המעשה. ההסבר הוא לע"ה, משום די"ל שזה הכח שנתנה תורה לחכמים, להעמיד דבריהם בשוא"ת אף נגד ד"ת, הכונה היא שמסרה תורה ליד חכמים לבטל את כח המצוה, וה"ה כשהוא נוגע לאיסור לבטל את כח האיסור, כיון שהענין הוא עכשיו שוא"ת. וניחא בזה שיטת הר"י, בפ"ק דברכות, בק"ש לאחר חצות, שתמהו ע"ז, דאיזה שייכות יש כאן ליש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת, ולפ"ד עיקר ענין זה הוא מה שיש בידם לבטל צד המצוה או צד האיסור שיש בזה, וממילא אין זה דומה כלל לשאר אונסין, שלא נסתלק שם האיסור ממקומו, אבל כשחכמים ציוו שלא ירדה נסתלק האיסור מהאפי' ההולכת ונגמרת, ונשארה רק פעולת הדיבוק, שאין בה מצד עצמה סקילה וכתר.

וגוף סברא זו שנוי' היא במחלוקת. דלד' תוס' יבמות צ', דנקטו דסדיון בציצית חשוב שוא"ת דוקא מטעם דחיוב ציצית בא אחר העיטוף, אבל מצד עצמו הי' זה קו"ע, נראה דלא הופקעה המצוה, שאם הופקעה המצוה הרי אין כאן קו"ע כלל, כיון שפטרוהו איננו עושה שום איסור בלבישת הבגד. אמנם השא"ר 2 באמת כ', דהעיקר הוא דהוי הענין מצד עצמו שוא"ת, וזה נוטה לסברתנו, שעשו את המצוה כאילו אינה מצוה, וה"נ עשו את האיסור, הבא בשוא"ת, כאילו הוא היתר. הנני מוכרח לקצר מפני הטרדא. אחתום בברכה ואה"ר כנה"י ונפש ידירע דוש"ת.

חק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

באה"ר אדר"ש כ' ח"ז דכת"ר הרב הגאון רח"י שפירא שליט"א. הנ"ל

קמב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ה' סיון תרס"ח.

רב שלוי' לכבוד רבנן קדיש, די בקרתא קדישא, הרבנים הגאונים מאורי אור בעיר עז לנו, ירושלים עה"ק ת"ה, וביחוד גאוני עז מיחד' הדיבור של חבה, כ"ס ס"ס הרש"ט, והגאון ר"ח ברלין, ומעלת ראשון לציון הרה"ג מוהר"א פאניזיל, שיחיו כולם לאו"ט, ויזכו לראות פני גואל צדק בב"א.

שלוי' שלוי' בכפילא.

נתמלא ביתי אורה, בקבלת מכתב קדשם, אשר מאז עליו חכיתי, שיופיעו עלי באורם וישעם, בימין ד' רוממה, גאוני טהרה אשר בכלילת יופי עי"ק טובב"א, לאמץ זרועי להקים על תלה דת קודש, בישוב החדש בכלל, ובפה עיה"ק יפו והמושבות הסמוכות בפרט. מי יתן והי' זה החלם לברכה, ועוד גוסיף אומץ, שיהי' דיבור של חיבה מצוי תמיד בינינו, להקים תורה ועדות ה' 1 ומשפטיו על ישראל, בקרב עם ד' המתנחלים באה"ק, אשר אך זה ראשית דרכם, להרחיב הפעולה על דברים רבים ורמים, אשר ברומו של עולם עומדים, למען יעשה שורש יעקב, המתחיל להכות

1 שכת ג. 2 סי' לב.

1 כבי"ק ביהא.

גזעו על אדמת הקודש, צמח ופרי, „הבאים ישרש יעקב ויצין ופרח ישראל“.
ועל של עתה באתי, בענין תיקון הפרשת המעשרות ע"י פקוח הועדים. הנח
ידי עמכם, רבותי, ובכל אשר ימצא חילי החלש הנני עומד על ימינכם. והנני נכון
כעת לכתב בעה"י הרצאת דברי קדשם, והצטרפותי להדר"ג בהסכמה בעה"י, לועדי
המושבות, ונראה דבר מה יענוני. ועוד אקוה בקרוב להיות במושבות, לפיקוח
עניני הערלה וכלאי הכרם, כדרכי בכל שנה בעזה"י, וביחוד שנה זו אשר הננו
זקוקים למשגיחים מיוחדים ע"ז בכל מושבה, כי גבר זרזי וממולא ובקי בענין
כהמנוח הר"צ שניאור ז"ל כמעט שאין למצא, באופן שנוכל למסור על יד אחת
ההשגחה הכוללת. וכבר החיליתי להעמיד משגיחים פרטיים בכל מושבה ממושבות
הכורמים. אמנם הענין צריך עדיין חיזוק, וצור ישראל ב"ה יאמננו בישועתו. ובעה"ה
ע"י הנסיעה נדע בבירור איך להתנהג עם הסדר החדש, ואיך לבצרו ולאמצו.
ואקוה להודיע הכל להדר"ג שי'. והנני חותם בכרכה ובבקשה רבה, תהי נא ידם
הקדושה תמיד יחד עמדי, לרומם הדר קודש ד' בהררי קודש של הישוב החדש.
למען שם ד' ולמען עמו ונחלתו. והי' זה שלי' וברכה, כנה"י וכנפש חותם ברגשי
קודש ואהבת אומן, מצפה לתשועת ד' ועזו.

הש' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

לפרטי הדברים, איך להתנהג נגד הממאנים, אם ימצאו, צריכים עוד להמתין
סוד בעה"י, בעצת חכמה ותבונה.
הנ"ל

קמג

ב"ה עה"ק יפו ת"ו, ט' סיון תרס"ח.

לכבוד הועד הנכבד ברחובות, שלי' וברכה

את מכתבי הנני כותב לשם כללות ישובנו החדש. הנני מוכרח לנגע בשאלה
כללית, אשר לעזבה אי אפשר. כבר הגדתי לכבודם, ולעוד אנשים ממושבות, אשר
דבר הישוב קיומו וכבודו נוגע אליהם, בלב מלא תם ויושר, כי צעקת העם, מקהל
שומרי אמונים בחו"ל, גדולה אלינו על העזיבה של תיקון הפירות הנשלחים לחו"ל.
השקדים והאוראנוזים¹ ועוד. הם באים אלינו בקובלנא רבה: אתם רבני אה"ק
למה תניחו להכשיל אותנו באיסורים, ולמה לא תהיו חרדים על חקי תורתנו הק'
שיתקיימו באה"ק, אשר זכינו לראות תחילת ישובה, וביחוד במה שנוגע אל הכלל
כלו המוסר נפשו על מצוה קלה כחמורה. נוסף לזה צועקים ג"כ כל שלמי אמונים
בערי א"י פה ובירושלים ת"ו ועוד. על המכשלה הגדולה הזאת, היוצאת לנו בשמירת
דתנו הק', אשר עליה הורגנו כל היום, דוקא ע"י אחינו בשרנו אכרי ישובנו החדש
ראשית תקותנו. ואני כאלם לא אפתח פה מרוב בושת פנים ועגמת נפש זה כמה,
ועיני גשואות לשמים שיתן בלב אחינו להבין את יקר ערך קדושת דתנו הק'.
והכבוד הגדול שאנו חייבים לכבדה, ועד כמה עץ חיים היא למחזיקים בה לפרט
ולכלל כלו עדי-עד, ויתחילו לנהוג כבוד בדיני תורה"ק, ולא יקלו את דעתם בזה
ביחוד במה שנוגע למכשול רבים. אבל הימים נקפו ואני אינני רואה בעיני אות
לטובה, התמרמרות רב המון שלמי אמונים הולכת וגדולה, ולב ישראל מתנקע

מחבת אה"ק, ותקות הישוב וחינו נופלת ג"כ ע"י זה במדרגות ידועות. פונים אלי כל הרבנים הגדולים, הגרש"ס והר"א פניויל החכם-באשי, הגר"ח ברלין וכל בתי הדינים לפרושים וחסידים ולספרדים, כלם אומרים כאחד כי הדבר תלוי, בצוארי הוא הקולר, ובידי לתקן ולהציל הכל, להשיב להישוב את כבודו, ולאחינו היקרים שומרי תורה ומצות את שלות לבם, בכלל להציל רבים ממכשול עון החדש של אכילת טבלים, שהחל לבא ע"י התישבות ישובנו החדש בא"י, והנם מציעים לפני הצעות איך ובמה להוציא את הדבר הנכבד הזה מן הכח אל הפועל. ועתה אהובי לבבי, אליכם אצוק את מצוקת לבבי, יודעים אתם ועדים את אהבתי הבוערת כאש להישוב החדש, שכל גשמתי נתונה לו, הושיעוני נא ויחד נקים דבר שיהי לנו לשם ולאות, לתפארת אלקים ואנשים.

וזה הדבר אשר הרבנים הנ"ל מבקשים, והנני מוצא שבכללות הכרח הוא להוציא את המשאל הצודק הזה מן הכח אל הפועל: הועד יתן צו, שלא יהיו שום איש להוציא דבר בלתי מתוקן ומועד ע"י הכשר נאמן מן המושבה, לא לירושלים, לא ליפו, ולא לחו"ל. וכמובן ראוי שיבאו הדברים הללו בהכרת ערכם לשמירת התורה, להתקדמות הישוב ולכבודו. ואם ימצאו אנשים כאלה, שגם אחרי אזהרת הועד לא ישמעו, ואחרי ההזהרה הנאמנה לא יזהרו, אז ראוי ונכון שכבוד הועד יודיע אלי, שמאיש הזה בפרטיות הגם מסירים את ערבותם, מפני שאין בידם להכניסו בסדר תקונם, ואז תחול על האיש הפרטי ההוא חובת הרבנות, לראות באיזה אמצעים נאותים איך לפעול עליו, באופן שסוף כל סוף יעלה בידנו הדבר הגדול הזה, להסיר חרפה מעל ארץ אבותינו, שלא יאמרו אחינו יושבי הגולה, שהישוב החדש הוא חרב להחריב את יסוד הדת וקיום תורה ומצות מישראל, תחת אשר באמת הוא סם חיים לכל עם ד' בהוה ובעתיד. שימו אחים יקרים את לבבכם על דברי אלה, מהרו להשיב אותי דבר והשתדלו נא למלאות את שאלתי בכח עז רוחכם וישע ימינכם אשר עוד תכפל ותגדל בימיו ד' רוממה על ארץ חמדתנו, כתקות נפשנו לדור דורים.

אחיהם הק' אברהם יצחק הק' הנ"ל

הידיעה ע"ד מי שלא יהי נשמע לתקנת הועד בזה תוכל לבא ג"כ ע"י הממונה הקבוע לתקון הפירות, רק שביסוד הענין יכנס הועד להקים כבוד הדת על תילה כחובתנו הק'.

הנ"ל

קמד

כ"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ג סיון תרס"ח.

אדון נעלה ונכבד מר יהושע שאכנאוויץ¹ נ"י, שלוי.

עברו שבועות מספר כמעט, מאז קבלתי את מכתבו היקר עם הקטע מהד' הזמין. בין כה חקרתי לדעת בבירור תוכן הדבר, והנה הפרצה מהצעירים היתה באופן יותר מגונה ממה שהיא מתוארת במה"ע הנ"ל. הועד עשה, כמובן, את חובתו, ויגזור שלא תנתן עבודה לאלה המכאיבים בנו חלקת הדת והאמונה עד אשר נאלצו לעזוב את המושבה.

זהו כל עיקר הענין הפרטי. אבל מה שנוגע ללמד על הכלל כולו מזה הוא, שהננו צריכים עכשו אימוץ גדול כעת חיה, שזרם החיים בארץ ישראל הולך ומתגבר, לשמחת לב כל אוהב עמו וארצו, אבל לעומת זה, עם פרץ זרם חיים זה עצמו, באים יסודות מקולקלים וחמרים מזיקים להאסף באה"ק. ותרופה אחת אין כ"א לחזק את ידם של שלמי אמונים, בכל דבר מעשה וישוב, ובהרמת קרן בתורה ובמדע, למען יעטרו הם את החיים החדשים ההולכים ומתהווים בא"י, בעטרת הקדושה וההוד המרופדת על רגשי קדש נאמנים.

לזאת צריכים אנו כל שלמי אמונים להאגד יחד מקרוב ומרחוק, להקים לנו גדר ביהודה², לכונן עתה ביישוב החדש, במרכזו, ישיבה חדשה ומפוארה, מעוטרת בכבוד ונימוס חיצוני, ומושפעת בפנימיותה באור שלהבת אש קודש, של חם יראת שמים של אמת בשכל טוב, ובתי-תלמוד של אומנות ושל עבודת-אדמה, תחת השגחת מורים כאלה, שלא רק דגל הלאומיות החדשה בידם, אותה הלאומיות, שהניצוצות המחיים את האומה מעולם ועד עולם, היוורדים תמיד כטל חרמון על הררי ציון, משמי קדם של אמונה טהורה ואהבת דת קודש ותורת אמת, נדעכו ממנה, כ"א מורים, שהחבה הלאומית וההשכלה המדינית והמעשית שלהם תהי' היה וקיימת בקדושת ישראל, באור ד', ובחיי עולם של התורה והמצוה. יסוד זה אם נניח, נעשה ונצליח באמת, להרים קרן ישראל בא"י ובעולם כולו. והחלקים הטובים, שהם מתקלקלים כעת מצד הכשלון וחסרון הקנינים של כשרון-החיים המלא בשדרות האמונים לתורה ולמשפטי ד' הישרים, שהנם על כן עלולים להתדבק במחירי קודש, הם עצמם ילכו עמנו יחד, לעבוד בכל כח ובכל שכלול, לטובת נשמת האומה האמיתית, הגנוזה באמונה ובחקי תורת אמת. ולמראה אור ברק שכלול ישוב של אמת, על אדמת הקודש, יגוסי הצללים, והפריצים יחופו ראשם, ולא יוכלו להרים קרן בגאווה ובוז.

ואתה אדוני אתכבד להודיעך, כי זה לי זמן הגון אשר בחנתי דרכי, ואדע נאמנה שכל תקות ישוב א"י, וכל תקות הצמחת קרן ישועה לישראל מציון, תלויה היא בנקודה אדירה זאת, שיאספו אלינו כחות טובים, לעסוק בבנין הרוחני והחמרי של ארץ ישראל, ודוקא ע"פ יסודות הקולטורא ההולכת בצעדי-און בא"י כבכל העולם כולו, וכל מי שנקודת יראת שמים אמיתית בוערת בלבבו, לא יוכל להיות שיתעלם מלבא לעזרת ד' ועמו. אל נא נאחר את המועד, אל נא נתן את הרומסים לרמוס כל היונקים, שרשי צמח-ד' העולים על אדמת הקודש. אחינו היקרים, שלומי אמוני בני אשכנז, ההולכים בעקבות גדול-הדעה, נזיר-אלקים המרומם הגר"ש רפאל הירש ז"ל, אשר הציל בגבורת ישע ימינו את שארית ישראל המערבית, ע"י אשר למד והורה לאחוז בכל תכסיסי החיים במילואם, לכונן על ידם את עמדת היהדות הנאמנה, רק בתנאים אחרים, בפרטים משתנים, אבל ברוח אחד, הננו נקראים לעבוד כן בארץ ישראל עתה בימינו, אם נעזוב את שעת הפשר, של התחלת התפתחות הישוב, והחלישות הגופנית והרוחנית וחסרון אמצעי המלחמה יבאו עז מרום קצם אצל שלומי אמונים שבא"י, והיד הרמה המזומשת בהפקרות ודרכי הגויים, באין זכר לקדושת ישראל באמת, המחפה את חרסיה בסיגים של

לאומיות מזויפת בגרגרים של היסטוריה ושל חבת השפה, המלבישה את החיים צורה ישראלית מבחוץ במקום שהפנים כולו הוא אינו יהודי, העומד להיות נהפך למשחית ולמפלצת, ולסוף ג"כ לשנאת ישראל וארץ ישראל, כאשר כבר נוכחנו ע"פ הנסיון. — היד הטמאה הזאת תתגבר, אז אין די באר גודל האסון. אבל בד' בטחתי, שלא יתן למוט רגלנו, וכל חרד לדבר ד', וכל חפץ בישועת עמו וארץ קדשו, יעמד על דגלנו, ונתחיל ליסד בציון פינת יקרת, ולהחיות את הישוב ההדוש, על בטיט טהרת האמונה, המחוברת עם ששון החיים ודרישת משאלותיהם הצודקות, וזה' ד' עמנו, לקומם הריסות עמנו לדור דורים. ואתה, עורך נכבד, שים נא ירך עמנו, ובא בראש כל חלוץ, לימין ד' רוממה.

הנני חותם בברכה ורגשי כבוד ויקר.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

הנ"ל

לוטה פה העתקה ממכתב הועד דפ"ת.

קמה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, ט"ז סיון תרס"ח.

לכ' ידי"נ הרב המאוה"ג טוע"ה אוצר נחמד בתו"י מו"ה צבי פסח שליס"א פנקס, שלו' ובזכה באח"ר.

יקרתו הגיעתני, ומפני הטרדא הנני מוכרח להשיב בקצרה.

א. ע"ד עקרון. העיקר תלוי באגודת "שומרי תורה", שראש העוסקים הוא כידוע הרו"ב שי', שיסכים לתן את חלק המשכורת השייך להם, וברצון מנהלי הישיבה על [חלק] המשכורת משלהם. ומה שנוגע לעצם הסכמת בני המושבה, זהו' בל"ג לסיוע בעה"י כפי היכולת.

ב. ע"ד הערתו, דסברתי לא תתכן לד' פרמ"ג ורש"ש בנותן סמוך לערב פת לתנור במו"ש, י"ל דמ"מ הוא מהחייב אח"כ להסיר, וזה החיוב גומר את האיסור למפרע, אבל כיון שחז"ל הפקיעו כל חיובו הוי כמו שכבר רדה.

ג. וע"ד חמי טבריא³, אצלי העיקר שכל דבר שבתורה הוא כדרך העולם ברוב, וכיון שרוב הבישולים הם באש ודאי גם סתם פירוש בשל בפסח ג"כ הוא כך, וה"ה נמי גבי שבת ומשכן גופא, דתלינן בדרך הרוב של בנ"א.

אחתים בברכה ואה"ר, כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת מלונ"ה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

יודיעני נא כתה"ר בטובו ממצב כ' מד זקנו הגנ"י, ישלח לו השי"ת רפו"ש בקרוב בתושחי, ויאריך ימו"ש לתו"ע עד ביאת גואל צדק בב"א, כברכת ידידו הנאמן.

ויל"ה קצת על סברא הנ"ל, דתולין בכל ענין שהי' כרוב, מהא דע"ז ו' ע"א

1. או"ה, פתיחה כוללת, בענין נתן קדרה סמוך למו"ש, ונתבשל כגורגרת בחול, — דהא כל אוכה ומבשל מהתחלה מהחייבין ליה.

2. שבת ע"ג. 3. פסחים מ"א.

ודילמא נח גופי' טריפה הוה, ולמה לא נלך בת"ר גם על עובדא. וצ"ל ראי' מכאן דליא אצל ב"נ בת"ר, וי"ל דה"ה במדות ההלכות השייכות להם, ושם עסיק ר"א במחז"א דאסור לב"נ. הנ"ל

קמו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, י"ז סיון תרס"ח.

מקודש יענה אלקים שלומי, לאיש צדיק הולך בתומו, גדל'דעה משגב לעמו, כבוד הדב הנאון הגדול עטרת תפארת מוהר"ר יצחק אייזיק הלוי שליט"א, וכל אשר לו, שלו' ובדכה, ברב טוב וחסד.

הנני נכון בזה להשיב לכ"ג על מכתבו הנכבד, כפי יכלתי, בעה"י.

א) פאול נתן לא התראה עמדי בפעם הזאת. מפי השמועה נודעתי, שהוא עוסק עכשו ביסוד בית-ספר טכני בחיפה. אבל כמדומני שבטח הוא שלא בא בשום משא ומתן עם הרבנים, ביחוד מהמחזיקים במוסדות של הישיבות ות"ת. בכלל כבר הודעתי לכבודו, שלפי מצב הישיבות שבירושלים, א"א שיעשה בהם שום דבר חדש. מצרכי-הזמן היותר נחוצים כעת, להחזקת מלחמתנו נגד מהרסינו ומחריבינו, וכיון שהם רחוקים מכל תיקון חדש מובן שאין לפתור כלל שהם יתחברו עם ה' פ' נתן ומסעדי. ובשום אופן לא ישיבו לו אלה מחזיקי בתי הרבים, שהם נכונים לחדש פני הבתים, לא ע"פ אותה התכונה שאפשר לצייר שאנשים שכמותו ימצאו בה חפץ, ולא אפילו באותה הצורה הכשרה אצל ארטאדאקסי אשכנז, כי הקצוות רחוקות הן אולי יותר מרחוק מזרח ממערב.

ב) כמדומה אני, שהננו עומדים על נקודה אחת, ומ"מ הנני מוצא הכרח לבאר מעט דברי.

מעולם לא יעלה על דעתי, שתכלית הישיבות בישראל היא רק כדי להעמיד רבנים. תחיית התורה, המעמדת קדושתם של ישראל בכלל, ע"י גדולי תורה באמת, מיחידי סגולה, וע"י המון רב כפי האפשרי של בע"ב ת"ח הגונים, צריכה להיות לעולם המגמה הראשית בכונניותן של הישיבות. אבל כדי להביא את מצבנו הנשבר, בכל מקום, וביחוד באה"ק, לידי מדה זו, צריכים אנחנו להסתכל יפה במצב הזמן וארחות החיים הממשיים השולטים במציאות, כדי שנבנה את בנינו על בסיס חזק, ונטיעתנו תהיה עלולה להיות קיימת ועושה פירות. בכלל זה הוא כמובן הסדר, להקדים את המוקדם, וממילא יתאחר המאוחר. הרבנות, אמת הדבר שכפי צורתה היום היא חטיבה מאוחרת. מ"מ אנו מוכרחים להודות, שלפי מצב היהדות בימינו, אנו צריכים לדאוג הרבה בשביל קיומה וחשיבותה. ועל כן כאשר אנו מוצאים כעת את הישוב החדש ההולך ונבנה, שהיסוד החשוב הזה חסר בו לגמרי, אנחנו חייבים להשתדל לכל לראש בתיקוננו, להסיר את הסיבות אשר גרמו את החסרון, ולהעמיד את היהדות הארצי ישראלית של הישוב החדש בצורה אחת עם היהדות האמיצה של המקומות היותר טובים שבגולה. שאז כמובן יגלה עליה האור של מעלת ארץ ישראל, עד שנוכל לקוות, שתעלה עוד בכמה מעלות בקודש על כל המקומות אשר נתפזרו שם נפוצותינו מעולם על אדמה טמאה.

ומאחר שמצאתי את מצב הישוב החדש ירוד בפרט החשוב הזה, לעומת מצב היהדות שבגולה. תחת אשר בכל תפוצות ישראל, תיכף כשמתקבץ איזה ישוב

של איזה עשרות משפחות מאחינו, מיד מרגישים צורך במינוי רב להורות איסור והיתר, ובכלל שתהיה הדרת היהדות שלמה בתכסיסה, הנה פה יש מהמושבות שהנן עיירות בינוניות, ומהן שמונות משפחותיהן למעלה ממאה ויותר, ומינוי רבנים מקומיים לא יצא כלל כמעט אל הפועל, בלתי במושבה האחת הגדולה, פתח-תקוה, שנתישבה לכתחילה מבני ירושלים, מבעלי הישוב הישן, שהם השתדלו למנות להם רב מיוחד, וכאשר החילתי לסור אל המושבות מצאתי בבירור, שאם היו לנו רבנים חשובים, בכל אחת מהן, היה מצב היהדות עומד במעלה יותר גבוהה. התחלתי לדבר ע"ד הרבנות המקומית, ומצאתי ע"ז מניעות וניגודים פנימיים וחיצוניים. מהחיצוניים היא ג"כ מניעת השכירות, מצד דלדול המצב, ובאחדים מצד רגילות קבלת תמיכה, שהרגל זה מפקיע את המתרגל מלשא בעול בכל דבר הטעון חסרון כיס. אבל זה לא היה כ"כ עומד על הדרך. אגודת "שומרי תורה", ביחד עם הישיבות שבירושלים, הנו תמיד מוכנות לעזור בחלק היותר עיקרי מהשכירות, ואם יחסר איזה סכום נמצאים בכל מושבה יחידי סגולה, יראי ד' וחושבי שמו, החפצים בכל לב בהרמת קרן היהדות, והיה נקל להשלים. ובזה היינו יכולים לכבוש את המניעה העקרית מהמניעות החיצוניות.

אבל, לא זה הוא העיקר. מניעות פנימיות החלו להגלות, שיסוד הכל הוא מה שאין רוח הישוב החדש יכול לשאת את מהלך הרוח, את הסגנון ואת התכונות של חניכי הישוב הישן. וזה הוא דבר המקיף לא רק את קלי-העולם, המואסים בתורה ובמצות, כ"א גם חלק גדול מההגונים, בני תורה ויראת שמים. התנועה החיה של הישוב החדש, חרות החיים ואומץ הלב, הרחבת הדעת, וגאות הלאם השורר בקרב הישוב החדש, לא יכולה לשאת את הגו הכפוף, את הפנים הצמוקות והעצובות המפיקות פחד ומורך לב, את העינים התועות המראות יאוש ושנאת החיים, ההלבשה הזרה המזרחית, כשהיא מצטרפת עוד עם איזה דכדוך של עניות היא מטלת אימה של בוז, על האיש המורגל בחיים אירופאיים, אם מעט ואם הרבה. כל אלה לא יוכלו להיות מתקבלים בלא זעף בקרב הישוב החדש, וכאשר הטפוס היותר מצוי בין חניכי הישיבות של הישוב הישן הוא זה הצביון, ע"כ עצום הוא הניגוד במושבות נגד קבלת רבנים. וכאשר בינוני בדבר ראיתי, שאפילו אם נתגבר על כל הניגודים, ונכניס רבנים בחזקת היר, לא יביאו כלל את התועלת הרצויה, כל זמן שהניגוד הפנימי, שיסודו הוא עמוק ברוח האדם, אי אפשר לו שיסור ממקומו.

וכאשר לשנות את צביון החיים בקרב הישוב הישן, מבלי להזיק לכמה דברים יסודיים, הוא דבר שאי אפשר, כ"א בהדרגה גדולה ואריכות זמן גדול. — והענין עומד ודוחק. ע"כ החלטתי, שאי אפשר לנו לתקן את הדבר הגדול הזה, העומד ברום עולם היהדות של הישוב החדש, ושנוגע הרבה ג"כ להישוב הישן, ע"י השתלשלות הפעולות שהקיבוצים פועלים זה על זה, כ"א ע"י מה שניסד ישיבה פה במרכז הישוב החדש. פה שהחיים הגם קרובים בכל מהותם לחיי המושבות, ע"י השגחה טובה, מכשרונות טובים הנמצאים באה"ק והנכונים לבא מחו"ל, עם שטף הכניסה ההולכת וזורמת, יכולים לצאת אנשים מוכשרים, אם ימלאן את תפקידם יפה בשקירת התורה ועמלה, בחריפות ובבקיאות ובהוראה, בעומקא רדינא, להיות מתקבלים בקרב הישוב החדש, ולהרים שמה בקביעות. את קרן היהדות, מה שאי אפשר למדה זו להעשות כעת ע"י השפעתי הרחוקה.

לבדה, שאינה נפגשת כ"א עם המושבות הסמוכות, ולעתים רחוקות. וזאת היא הסיבה אשר אמרתי, שתכלית הישיבה בראש תהי' שהמצויינים שיתחבכו בה יוכלו להיות רבנים במושבות.

ומה שכבוד הדר"ג חושש, שישביה כזאת כשתוסד ביפו תהיה גורמת ביטול, הלילה, לישיבות שבירושלים. מטעם אשר החסרון היותר גדול בבישיבות הירושלמיות הוא מה שחסר להם השלא-לשמה, כי לא הי' להם מקום תקה להיות לגדולי הדור ולהיות רבנים גדולים ומנהיגי הדור, ואם תקום ישיבה בפנים חדשות ביפו, לגדל רבנים עבור ערי ישראל שם, ירדו הישיבות בירושלים עוד הרבה יותר ממדרגתן. מפני שכל בעלי הכשרון ילכו ליפא. ידע אדוני, שאע"פ שאמת נכון הדבר, שיש איזה צד חסרון במה שהגורם הבריא של תחדות החיים, המעוטה ביסוד של השלא-לשמה, חסר הוא מהישיבות שבירושלים, אבל חסרון זה אין בידינו עכשו לתקנו. הרבנות של המושבות, שלכל היותר נוכל להוסיב עליה עד עשרים רבנים, — כמובן אין להעלות בחשבון את המושבות היותר קטנות, שאינן מצטרפות למנין עשר משפחות, — היא לא תעלה רפואה של המצאת השלא-לשמה בתוך הלימוד הארצישראלי. רחוקה היא עדיין מאד רבנות קטנה כזו של מושבה, שתתן את האומץ ע"י התקוה שלה. רבני המושבות, מצד הרבנות שלהם, לא יוכלו להחשב לגדולי הרבנים ולמנהיגי הדור, כשם שלא יוכלו להחשב כן כל הרבנים של העיירות הקטנות בחו"ל. וביחוד לפי המצב הנוכחי, שהמשכרות של הרבנות אינה ניתנת מהמושבה, כ"א מקופת הישיבות. הניתנת גם בלא עול הרבנות ללומדים בישיבות, וההוספה המועטת, שאולי תגרום הרבנות, אינה כדאי להכריע את הכף. אפילו לקבל את הטפול והעול של רבנות המושבות הקשה ביותר, מצד מניעת הרגלם של בני המושבות, זה רבות בשנים, לשאת בעול ההמרי והרוחני של רבנות קבועה בתוכם. ע"כ כאשר עוד נוסף לזה, שגם עכשו רחוק הדבר שיתקבלו רבנים במושבות מהניכי הישיבות, אם לא יהיו בתחילה מושפעים מרוח חדש שיוכל לקרבה יותר אל חיי הישוב החדש, אין כדי למנע מליסד את הישיבה ביפו למטרה זו. מכני הדאגה שמא יהיה בזה קפוח לישיבות שבירושלים, ובעצם הענין הנני אומר ברור, שלא לבד שישביה זו כשתוסד ביפו, ברצות השם יתברך דרכנו, לא תוכל לגרום שום הפסד לישיבות הירושלמיות, כ"א שהיא עתידה לרומם את ערכן. כי באמת לא רק אותה המניעה של חלק השלא-לשמה, שמצד חסרון רבנות, הוא לבדו הוא הגורם בשפלות הידים של הלומדים בישיבות, שאינם יוצאים אל הכועל לפי ערך כשרונותיהם, כ"א בכלל תרדמת החיים הבאה ע"י הרוח הישן, שהחזק ובה מאותה התקופה שהיתה עדיין הארץ חרבה, ורוב הגרים בה לא באו כ"א לצפות ליום האחרון ולהקבר בקרבה, וימי חייהם היו רק שלשלת של קבלת החלוקה, המצומצמת המחוברת באי-כבוד, ותפילות על מקומות הקדושים החריבים בעוה"ר, שהיה הסר מעיקרו את זרם החיים הטבעיים ומרוצתם העליוה, המעוררת לעבודה מעשית ושכלית. במצב כזה היו יכולים לעמוד בשלמות רוחנית רק יחידי הסגולה, שהיו אנשי קודש, ואור ד' הופיע עליהם, ומתוך החרבן והשממון שאפו את אור קדושת אה"ק. אבל יתר כחות הצעירים, שלא באו למדה זו, נרדמו כשרונותיהם, ורוח עצבון זה, אע"פ שב"ה הוא הולך ומתפכח, מ"מ עדיין שולט הוא בישוב הישן, ורק ע"י התעוררות חיים של הישוב החדש, כשיהיה מחובר באור תורה באופן

גדול ומצויין, ישוב גם הישוב הישן וכל לימודי ד' אשר בתוכו לתחיה, ויתחילו הכשרונות הצפונים בהם להגלות.

יותר מזה, שאינני קובע מסמרות בדבר, שיהיו חניכי הישיבה, אפילו המצויינים, דוקא רבנים. אדרבא, כל חפצי הוא, שיהיו מהם מתלמידים, במשך שנות לימודם, חלק הגון מידיעות שמושיות, ואותם שיש להם נטיה למלאכה יתלמדו איזה שעות ביום בבית-המלאכה, אשר כבר הועמד עמנו פה במוסד "שערי תורה" (שהו מקרוב אשר נוסד, ערך שנתים, ועתה הוא עומד ב"ה במדרגה כזאת, עד שהבנק אנגלא-פלשטינא הכין על ידו ארון-ברזל, ע"פ תכנית הארונות האירופאיים, בפורמאט גדול, והם מלאים רצון מטיב המלאכה), עד שיצאו לנו ג"כ גדולי-תורה שיהיו בעלי-אומנות, המתפרנסים מיגיע-כפם, או אנשים מוכשרים לכל עסקי החיים, ותהיה התורה נלמדת דוקא לשמה, משום תכלית החיים שבהגיון התורה וחבתה.

ומאחר שזאת היא כל עקרה של הצורה החדשה, שאני חפץ בהישיבה, דהיינו שיהיה שורר בקרבה עז החיים, הראוי לשמעתתא דבעיא צילותא¹, ושמתח לב, אין בה כמובן שום מניעה, באופן שלא תוכל לתן לנו "גדולי תורה הבקאים בש"ס בבלי וירושלמי, אשר כל ישעם וחפצם וכל חלקם בחיים הוא להבין ולהשכיל בדברי תורה", ולא יוכל להיות חסר בה "הרוח הגדול אשר יעטר את תלמידי חכמים הגדולים". ודוקא בישיבה כזאת יוכל להתקיים התוך של דרשת "אדם כי ימות באוהל"², אדם חי, המטה את השוקותיו וכחותיו לא להוללות וסכלות, כ"א לעמלה של תורה ושמתח השגתה, אבל מי שאין לו הרגשת החיים וזיום הוא לא יכול להיות אדם אשר ינצח באוהל. והמצויינים מישיבה כזאת לא יוכלו להיות ממוצעים, שהם כקדרה דלא חמימא ולא קרירא, כ"א גבורים כאריות במלחמתה של תורה, ומלאים חפץ לרוסמה ולשגבה על אדמת הקודש, לא משום פניה ותכלית של רבנות, כ"א מפני אהבת השם יתברך, אהבת התורה, אהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל, הבערת בקרבם בשלהבת אש קודש.

אין אנו זקוקים בשום אופן ללמוד מדרכי אירופא, — אע"פ שגם זה איננו כלל מוחלט, וממתקנים שבהם הלא עלינו החובה ללמוד³, אבל בימינו נתקלקלו כ"כ הדיעות, עד שקשה למצא את הנקודה של המתקנים שבהם, — אבל עלינו לחדור ביותר בתוך מאור התורה עצמה, לא תוכל לעד התורה להיות מצומצמת רק בחקר הלכה המעשית לבדו, החלק הרוחני שבתורה, לכל רחבו, עמקו והקיפו, מוכרח גם הוא למצא מקום בישיבה, האגדות, המדרשים הנגלים והנסתרים, ספרי המחקר והקבלה העיונית, המוסר והרעיון, הדקדוק, הפיוט והשירה, כמובן של חכמי אמת וחסידים הראשונים, גם הם הנם גופי תורה, שאף ע"פ שאי אפשר לתן להם כ"כ זמן וכ"כ קביעות, כמו ההלכות והתלמודים, הפוסקים הראשונים והאחרונים, מ"מ א"א כלל, ביחוד בימינו, וביותר בארץ-ישראל, הדורשת תעופה רוחנית מבניה בשבוע קדושתה, המלווה את כל אוריה, למנע את כל אלה מלקחת עבורם מקום חשוב, וצד חידוש זה הוא מוכרח בדורנו, ומוכרח הוא ביותר בישוב החדש, הדורש רפואה רוחנית. וחדש כזה איננו אירופי, בשום אופן, כ"א כלול שלנו.

"הישיבות בירושלים צריכים תיקון גדול (כותב כ"ג), ועלינו להשתדל

לתקנם. שיתאימו גם לצורך הדור ודרכי החיים. אבל לא לבטלם חס ושלום ולבנות עתה חדשות בעיר יפו. אבל רק ע"י בנין ישיבה חדשה, שתוכל בלא התנגדות לקבל לתוכה את יסוד החיים של הקדושה והעז. יפוח רוח טהור, אדיר וקדוש. גם על הישיבות שבירושלים, ולא לבד שלא יתבטלו כ"א יוסיפו פאר והדר. ואם במרכז הישוב החדש, המחובר בחפץ אדיר לבנין האומה ולרוח ד' אשר בתוכה, ע"י הרבנות הכללית של יפו והמושבות, לא תוסד ישיבה חדשה, חלילה, רק אז צפויות הנן הישיבות הירושלמיות לירידה, לא מצד תחדות של ישיבה, כ"א מצד תחרות של רוח האדם והכפירה, שעכ"פ יש עמו ניצוצות של ברק החיים, המושך בכל יום לבבות מבית המדרש מתוך חולשה ויגון.

כ"ג חושדני, שאיני יודע כ"א את רוסיא, ואם הייתי רואה את ירידת היהדות שבאשכנז, שבאה מפני שלא שמו על לב לתקן את קלקול הישיבות ולהשאירן כמו שהן, אז הייתי אומר אחרת. הנני מוכרח להעיד על עצמי, שלא נעלמו ממני כל פרטי חיי היהדות שבאשכנז, לכל צדיהם, אם לא מראיה, אבל מעיון והגיון נוסף. על המחקר שע"פ השמועה, אבל דוקא ידיעה זו היא המכרחת אותי לבקש ליסוד ישיבה כזאת, שהיא ממש כחפץ כ"ג "תקון לקלקול הישיבות ולהשאירן כמו שהן". כלומר, להכניס רוח חיים בתוך הגיון התורה באופן חזק כזה, שיוכל לעמוד בפני סערת הזמן, ולהגדיל את הכמות ואת האיכות של למוד התורה, להרגיל את התלמידים ללמוד גם המקצעות, אשר כפי ההרגל הישן לא היה להם עסק עמם, כמו שימת הלב להצד ההיסטורי והבקורתי, אשר חטפו אותו בזרוע מהרסים ומחריבים, עד אשר קם כ"ג להושיע את חכמת ישראל ביחש להצד הראשון ביחוד, וכדרכה של תורה, כל אשר יוסיף לעבוד במקצו זה, החדש כמעט אצל חכמי תורה האמיתיים, כן יוסיף להניח מקום לאחרים לשוטט ולהרבות הדעת. וחידוש כזה איננו עלול בשום אופן להשכיח את התורה, חלילה, ולעשות את הרבנים לאינם יודעים אותה, ואת היראים, המושפעים מרוח קדוש זה, לאינם יהודים יותר מיהודים, כ"א להרחיב את השכל, להגדיל את החריפות ואת הבקיות, לחבב את התורה, לרומם את הנשמה הישראלית ולגרש את כל רוח זר, אותו שהוא כרקב לבית יעקב, ע"י רוממות הנפש. הבאה מידיעת גדולת ערכה של תורה וכחה האלהי, המתגלה דוקא ע"י כל הקיפה.

"מי ימלא גבורות ד' ישמיע כל תהלתו".

"עלינו להשמר מאד מדרכים חדשים" אומר כבוד גאונו, ואני הנני אומר בבטחה, שכבודו יודה, שיותר הועיל הוא למצב היהדות בספריו ההיסטוריים, אע"פ שביחש של כל המחברים משוקדי תורה הלך בדרכים חדשים, ממה שהועילו לנו כמה מחברים אחרים, שנתנו לנו עוד חידושים ופלפולים ע"פ הדרכים הישנים. הננו רואים החרבן הולך ומתגבר, אין מנוס מפניו, לא בחו"ל ולא בארץ. הישיבות המלאות תורה בפלפול ובקיאות ברוסיא לא תוכלנה לעמוד בפני זרם ההרס, וכל עמל התיקונים הקטנים ילך בתהו. אך דרכים חדשים הננו חייבים לסול, שהם הם הנם באמת הדרכים היותר ישנים, שבהם הלכו רבותינו הראשונים, ביחוד אותם שעמדו לישראל בעת צרתם הרוחנית וההומרית, ויאירו להם את דרכם באור תורתם, צדקתם וחכמתם גם יחד. ואם הדרכים הללו נשתכחו כמעט, הננו מוכרחים לשוב

דליסדם, והיכוד הראשון מוכרח הוא להיות כעת על אדמת הקודש, ובישוב החדש, שבעצת ד' הנה הוא הולך ונבנה, ונוכל להיות בטוחים שכל המסייע בזה, יהיה מהקראים הראשונים לקול העתיד לפוצץ בראשי ההרים: "כל מי שפעל עם אל יבא ויטול שכרו"⁵.

לא רק "ידיעות שמושיות והשקפה כללית על העולם ועל דרכי העולם" חסרות לנו לתן בישיבות, הצריכות להמשיך את קיומן לתן לישראל את אודו וישעו, אע"פ שגם אלה הידיעות וההשקפות ג"כ אי אפשר להכניס בהמוסדות הישנים שבישוב הישן, רק ע"י מה שמתחילה תהיה להם הבחנה מוחשית על הצלחת החדוש, שזהו אפשר רק בנסיון חדש, אבל לא רק בזה נושע, אלה הידיעות הנן טפלות, וכמובן א"א שתהיינה חסרות מבעל-תורה חשוב בימינו, כדי שלא יתחלל שם שמים על ידו, אבל העיקר הוא הרחבת הדעת בעומקה ורחבה של תורה עצמה לכל צדדיה, ע"פ אותה התכונה שבקיעי הזמן מכריחים אותנו להעמיד להם בונים זגוררים.

כמובן, המחלקות התחתונות של הישיבה הן עצמן יוכלו לשמש אותו השימוש שאנו מבקשים מבית-ספר למורים, אבל גם הוא צריך שיהי' רטוב מטל חיים של צדדי התורה, המבוקשים ביותר בימינו באורח מתאים עם ידיעתה של תורה, הרגילה מאז, ע"פ הדרך הישן, באין מחסור דבר.

והמחלקה העליונה היא באמת הישיבה, בקרבה לא ימצא מקום יכ"א לתורה, אבל לתורה בכל עשרה ותפארתה, אנכי הנני עושה את שלי, ידעתי כי למחיה שלחני ד' אל אדמת הקודש, והנני מוצא לעצמי חוב קדוש לדבר כפי רוחי הפנימי, בעבור שמו הגדול ועבור עמו ונחלתו, ועוד אקוה לברר הדברים, כשיזכני כ"ג בתשובתו היקרה, בעזה"י, ישלים ד' פעלו, ויאיר אורו על עמו ועדת קדשו לאורך ימים טובים, ויזכה לראות בטוב ד' בהר הקודש, בשוב לו הודו והדרו, בעת אשר מלכים יראו וקמו ישרים וישתחוו, כדבר ד' אשר נאמן, והי' זה שלו' וברכת אוהב נאמן, מוקיר גדל ערכו.

חקי אברהם יצחק ה"ק הנ"ל?

מפני כבודם של ת"ח, הנני מוצא את עצמי מחוייב להודיע לכ"ג, שאמנם ימצאו בישיבות, שבישוב הישן בכלל ובירושלים בפרט, ג"כ כאלה שאינם לקויים באותן החולשות ע"פ המדה אשר ציירתי, מ"מ הטפוס המוחזק הכללי הוא זה אשר בארתי, ומפני כך הדבר מוכרח שיצא תיקון של מטבע כללית חשובה מהצד החדש של הישוב, ואח"כ תגדל ע"י זה עצמו תפארת הישוב הישן, וקורא אני על מצבנו מקרא שכתוב "והושע ד' את-אהלי יהודה בראשנה למען לא-תגדל תפארת בית-דוד ותפארת ישב ירושלם על יהודה, ביום ההוא יגז ד' בעד יושב ירושלם, והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד ובית דוד כאלהים, כמלאך ד' לפניהם" (זכרי' י"ב, ז ח), עכ"פ צריך שיושעו תחילה אהלי יהודה, ואח"כ מזה עצמו תצא הגנת ירושלם וההולכת ועולה, וכל שיהי' בצורה גדולה תקדים להיות קטנה בהתחלה.

הנ"ל?

בטח יזכר הדר"ג את אשר אמרתי במכתב, זה כבר, כי הבטלנות של ת"ח שבישוב הישן איננה כ"א בטלנות חיצונית, אבל בפנים הם מלאים חכמה ושכל טוב, ונמצאים בקרבם כשרונות יקרים מאד. אוירא דא"י המחכים לזוהם הוא בכל עז גבורתו עם העניות המדכאת ומשפלת, ורבות דבות מאד נצח את האחדונה. וכל אשר תחדל העניות לדכא את חיי המצויינים שבבני תורה שבישוב הישן, כן יראה יותר הדרם. ע"כ גדולה היא מאד החובה להרחיב את המעמד החמרי של יחיד-הסגולה, הנמצאים במספר הגון בין הישוב הישן בכלל, ובשפע ביחוד בירושלים. כ"ז היא אמת ברורה לענין מה שנוגע להשלמת עצמם של ת"ח הללו, אבל כדי שיוכל לבא קשר של השפעה מת"ח על הישוב החדש, ועל הישן ההולך גם הוא ומתחדש, ע"י חזירת הרוח, דרך בקיעים ופרצים שבבנינו העתיק, דבר זה עלול לבא, לפי מה שענינו רואות, רק ע"י יסוד ישיבה גדולה ורבת ערך, ומכובדת מכל צד, במרכז הישוב החדש. מההשפעה של חיבור רוח החיים לקדושה ואמונה, לתורה, ויראת שמים, שרק ע"י שיחות ומעט ספרות החילותי להורים על כללות הישוב, שהנני רואה את פריה לברכה ב"ה, נוכל להיות בטוחים, שאוצר-חיים מלא, כשיוסד לנו פה, נשים ע"י ממש נשמה חדשה מלאה ישן וקודש-קדשים בכנסת-ישראל שעל אדמת הקודש, ד' יסעדנו.

קמז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ז תמוז תרס"ח.

לכבוד הלשכה הנכבדה לאגודת ה"מזרחי" המערבית, שלו' וברכה.

מכתבכם הנכבד הגיעני, והנני מלא רצון לראות שהענין הולך וצועד לצאת אל הפועל בעה"י.

והנני מוצא את עצמי מחוייב להעיר את כבוד הדרתם. כאשר בעיה"ק יפו כבר נמצא בית-ספר אחד, אשר מטרתו מתאימה היא לחפץ כבודם, והוא בית-ספר "תחכמוני", שחברו בו תורה וחכמה, והשלטת השפה העברית, בתור שפת לימודים, והוא נוסד כולו על פי חפץ שלומי אמוני ישראל, באופן שכל יראי ד' וחרדים אל דברו יוכלו למצא בו חפץ, אבל מפני שהאמצעים החמריים אינם בריוח בו, ע"כ לא יוכל עדנה להתפתח ברום הערך אשר יחפצו טובי אחינו למצא בו, והנה באו אלי הנכבדים מנהלי ביה"ס הנ"ל, והודיעו לי את חפצם לאחד את מפעלם עם מפעל כבוד הדרתם, והאנשים הנכבדים הנ"ל שלמים הם אתנו, כי הם יראי ד' וחפצים בהיגון על טהרת הקודש, בתורה ודעת, ובהכשרת החיים כראוי, וממולאים באהבת הלאם והארץ ותחיית האומה, באופן שמצד השיטה הנני מוצא שאין כאן שום דבר חוצץ. ע"כ הנני מציע ג"כ מצדי את הצעתם הנכבדה של האדונים הנ"ל, שכשר הדבר לאחד את המפעלים, והמחלקה הראשונה, אשר הסכימו כבוד הדרתם ליסד בע"ה, מחוברת עם אותן המחלקות אשר כבר נפתחו מטעם ביה"ס הנ"ל, והכל יכנס תחת שם "בי"ס מזרחי". אקוה, שאם תמצא הצעה זו חן בעיני כבודם אז תהי' פעולת התועלת, אשר יכונו הדרת כבודם במוסדם הנכבד, מתקדמת לבא, ובימים הבאים תתפתח בכמות ובאיכות גבוהה, אשר תוכל להיות למופת באה"ק ולתפארת ישובה, והנה אם יסכימו ע"ז כבודם תהי' שאלת הדירה לביה"ס

נפתרת באופן הגון מאד, בצירוף המעון של המוסד האמור אשר יגבל יחד עם מוסד כבודם.

ואחכה בזה לתשובתם הנכבדה. אחתום בברכה מקודש ובצפיה להפיכת צום הרביעי לששון ולשמחה במהרה בימינו, בישועת ד' על עמו וארצו.
הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

קמח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י' תמוז תרס"ח.

מבין המצרים קרו בכבוד ירימ, לז' ידידי הרב הגדול חז"ב מאד נשמד מו"ה יעקב יוסף שליט"א, וכא"ל שו"ר.

אחדשה"ט באה"ר,

מכתבו היקר הגיעני, והנני נכון מצדי לעזור על יד כת"ר להוציא את חתפץ הטוב ע"ד רבנות עקרון ת"ו לאור. ובשמו ית' אבטח, כי יעזרנו לבצע את הענין בכבוד הנדרש למען כבוד תוה"ק. והנה מה טוב יהי' אם יביא כת"ר עמו מכתבים, בהסכמות ע"ד הרבנות עבורי, מגדולי עיה"ק ת"ו, ואם אפשר גם מהגרש"ס שי', עכ"פ מהחשובים והידועים, בין אם יהיו ערוכים אל הועד או אלי. אמנם ביחוד צריך כת"ר להיות מתחלה מובטח כראוי מהשיבה ומאגודת "שומרי תורה" ע"ד המשכורת, וביחוד שירצה כ' ידידנו הג"ר זרח ברא"מ¹ שי' להכנס בזה כראוי בענין נכבד כזה. והנני מניח הדבר ליד כבוד ידידי, אשר בטח ינחהו בעצה וסיוע, כ' ידידנו ההג"ר צבי שי', ומתרויכו יתקלס עילאה ב"ה. והנה אם ירצה כת"ר להתעכב בירושלים עוד כשבועיים, יוכל להיות שאהי' מתחילה בעקרון, לבסס את הענין, ואח"כ יוכל כ"ת לבא בעצמו. אך אם ירצה יוכל לבא ג"כ שבוע דגא, ובעה"י ניסע בזה² לכונו הרבר.

אעיר את כ', שיכין איזה דברי-אגדה נאים² להגיד לפני הציבור. וישים עין על המצות התלויות בארץ, ביחוד כלאים ותרומ"ע, העלולים להיות נשאלים. וד' ית' ינחהו באורח מישור למען שמו ויאמץ לבבו להיות לאיש, כדי לכבד את התורה ולחבבה על הבריות, שזהו יסוד קידוש השם, הגדול מכל המצות כולן. בחתימת דברי הנני מוצא את עצמי מחוייב להתנות מפורש, שתוצאות הענין איני מקבל עלי, ואם תהי' חלילה (את אשר אקוה בעה"י שלא יהי') איוז מניעה לא תהי' לכת"ר, עלי שום תרעומת לא ע"ד הכבוד ולא ע"ד ההוצאות. כי כונתי² כולה לטובת קיום תוה"ק, ולטובת כת"ר, אשר מצאתיו נכון² לתורה ויראת שמים. והנני בזה ידידו דוש"ת.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

הנ"ל.

באה"ר אדר"ש כ' ² מוהרפ"צ פרנק שליט"א.

1 בראורמאן ז"ל, שהיה ראש ומנהל אגודת "שומרי תורה".

2 חסרה מלה ושחים בהעתק.

קמט

ב"ה, רחובות, ד' טנ"א תרס"ח.

מבין המצרים, קרן ישועה ירים, מאיר לארץ ולדרים, לכבוד הרב הגאון הגדול, תפארת עז ומגדול, כקש"ת מו"ה יצחק אייזיק הלוי שליט"א שלו שלוי בכפילא, לכ"ג וכא"ל באה"ר.

מכתבו הנכבד דמר הדר"ג שי' מיום כ' תמוז הגיעני לשמחת לבבי. והנני רואה כי הננו הולכים ומתקרבים אל המטרה. כי רוב חילוקי הדעות שבינינו אינם נוגעים לעצם הענין כ"א תלויים הם בשמא בעלמא. ומה אקוה, כי גם הענינים שעדיין עצמם מחולקים, ג"כ יתבררו יותר עד שמה שיהי' נוגע למעשה נעמד בעה"י על נקודה אחת. לעבוד עבודת הקודש לד' ולעמו על חבל נחלתו.

אבאר דברי מעט:

הנני רואה מתוך דברי כ"ג, שגם הוא שי' מסכים על הצורך הגדול, שיש לנו כעת, לעשות את הבנים, המגודלים בתורה ויראת שמים, חמושים כפי ההכרח בזיון של הידיעות השמושיות. הנוגעות לצרכי החיים, למען לא יהיו הם בגדלם החלק היותר חלש מהאומה, כ"א יוכלו בעזרוח להרים קרן בדעותיהם הטהורות ומעשיהם הטובים לעמד במעמד של כבוד והדר נגד המשחיתים המהרסים את כל חומות בית ישראל. השורפים את כל מועדי אל בארץ. ההבדל בינינו איננו א"כ אלא בשם: אנכי קורא לאלה המחלקות, שבהן נהיה מושיטים לתלמידים את הידיעות השמושיות, ביחד עם היסוד העקרי של תורה ויראת שמים במדה היותר רחבה האפשרית, בשם "המחלקות התחתונות של הישיבה", וכ"ג קורא לאלה "בתי ספר נמוכים" או "בתי ת"ת". הנני בכל לב מסכים לשינוי שם זה, רק שהדבר יעשה ביסודו, והמחלקות הללו תהיינה כפרודורים, להביא את הטובים שבתלמידיהם אל הישיבה, שאליה עינינו נשואות.

בעצם הישיבה, כבר אמרתי במכתבי הקודם, שכל מגמתי היא שבה יהי' מקום רק לתורה, אבל לתורה במובן הרחב והמקיף שלה, הכולל את כל חלקיה, בין מצדה המעשי, בין מצדה העיוני והרוחני. וע"ז כנראה אין כ"ג מסכים, ומה שאני קורא גופי תורה, ועורג להכניסם בסדר הלימוד הקבוע, כפי הנראה שקורא אותם כ"ג, "דברי חקירות ישנות שאינם לא מעלים ולא מורידים בימינו אלה", ובוה הנני מוצא את עצמי מחוייב לברר מעט את דברי, למען נתיצב, כאשר אקוה, גם בנקודה עיקרית זאת על מצב אחד.

כשאני אומר, שהננו צריכים ללמוד גם את הצד הרוחני שבתורה בדרך תלמוד קבוע, ושבוה תלויה היא ישועת הדור, אינני חושב כלל לצמצם את מגמתי על איזה ספרים מיוחדים, לא אחרונים ולא ראשונים. אין כונתי ללמוד את "האמונות והדעות" לרס"ג, את המו"נ והכוזרי ודומיהם, כשהם לעצמם, כדי ללמוד את הדעות שבהם, למען שנקח מהם זיון ללחום מלחמתנו. ידעתי גם אני רוב הענינים שבספרים היקרים הללו שעבר זמנם, הרבה מהם באמת נתבטלו מפני שנתבטלו יסודותיהם הפילוסופיות, וחלק גדול מהם, אע"פ שבאמת ראויים הם ללמוד וללמד, מפני שהם רעיונות נצחיים שאינם יכולים להתבטל מפני כל תמורה מדעית שבעולם.

אבל העולם נעתק מכל המרחב העיוני הזה, מפני שעזב את כל המחשבות הרוחניות, ויבחר לו את חכמת החיים והמעשה תחתם. אמת הדבר, שהחסרון של השמן הרוחני שבמחשבותיו מעיק עליו הרבה, ומאבד את כל החן והעדן של חוג החיים, אשר על כן ברור הוא שסופו לשוב ולחפש בנרות את האוצר הרוחני אשר זנח. בהחפזו לתפש בידו את הומר החיים, אבל דבר זה הוא חזיון שרק יחידי סגולה יראו אותו, ולא נוכל עדיין לצאת עמו בפומבי אל שוק החיים. ע"כ אינני מדבר בשביל טנדנציה מעשית, כ"א בשביל חובת תלמוד תורה במובנה הגבוה, שסוף הכבוד לבא², ובוה אינני מוציא מן הכלל שום צד, מכל הצדדים שנמצאו אתנו באוצר הרוחני שבתורה, בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ, מן הראשונים ומן האחרונים, בין מן הפילוסופים, בין מן המחקרים, בין מהמקובלים, בין מבעלי האגדה והדרוש, בין מבעלי המוסר והעבודה. כולם יחד הם לנו מקצע גדול בתורה, שחובת ת"ח בזמננו גדולה היא לדעת אותם. כמובן נכנסים גם בכלל זה כל צדדי החקירה של המדע ההיסטורי לכל צדדי, שספרי תר"ה המה בימינו הראשים שלהם, וכשם שהעושר של ההלכה משתלם הוא וע"י ידיעת כל השיטות כולן, בין שהן מוסכמות להלכה ובין שהן דחיות, מפני שרבו הידיעה והכרת הגוונים המרובים והשונים מחכים את הלומד להיות עושה את עצמו, שיעשה בעצמו אדם מקו"י, היודע לזרות ולהבר, להכריע ולחדש, — כמו"כ העושר האגדי, לא במובנו השטחי, כמו שעשו חכמי אשכנז, וכשם שנוהגים בעלי הסימינארים, כ"א במובנו העמוק והפנימי, הנקנה ע"י יגיעה ותלמוד קבוע, המחובר עם קדושה ויראת שמים טהורה של עוסקים בתורה לשמה, הוא מכשיר את האדם להיות בעצמו איש חי חיים רוחניים וקדושים. באופן שיהי יכול לחדש מעצמו דרכים רבים ונשגבים, להאיר באורה של תורה, בכל הצדדים שהרור צריך להם בימינו, ממש כאותם הענינים והפעולות שעשו הגדולים הקדמונים וחשובי האחרונים בזמניהם.

אין אנחנו יכולים להעלים עין מכל הצעקה המרה, שצווחו גדולי העולם, בין המקובלים, בין הפילוסופים, בין בעלי המוסר והעבודה, על העויבה הרוחנית, שיסוד הקובלנא הננו מוצאים בתורה, בנביאים ובכתובים, ובדח"ל כולם, דעת אלהים, אהבתו ויראת הרוממות, הבאה מתוך הכרה וידיעה המשובצת ברגשות חיים ומלאים המתחדשים לבקרים, הוא היסוד הפנימי, לכל העולם כולו, לכל החיים, לכל המטרות של כל התורה והמצות, של כל התלמוד וההלכה, אשר אם הוא כאן הכל כאן, הסבה, אשר הניעה את לב מהרסי העולם לקצץ בנטיעות ולהפוך את הקערה בהכחשת הקבלה, בפנימיותה היא רק מה שנחשך העולם מדי דור ודור מכל מאור פנימי, הבא דרך צינורות הרוחניות. ע"כ חדלה האהבה מתוך מיעוט הידיעה, ומתוך יבשת הרגש פסקה החבה, ומתוך שנתבטלה האהבה יצאה הרשעה לקצץ את חבלי היראה, שנעשו למעמסה, ולא מצאה ע"י יכולת כ"א בהכחות רשעיות ובוריות, ואם היתה האהבה נמשכת מתוך קדושת הנפש וחיבורה לאורה של תורה, ע"י כח ההגיון הרוחני, המתחבר עם עומק ורחב של ההלכה המעשית, לא היתה באה כלל לידי מדה זו, וממילא היתה מרגשת שהפכות הסדרים שלה בהצעת הדורות, שעשתה אותם פלסתר, לא יועילו כלל להפר חק ולנתק מוסרות. למשל, כשם שלענין קדושת

שמירתנו את יסוד שיעורי התורה אין לנו שום הפרש אם השיעורין הם הלל"מ כמסקנת הבבלי (יומא פ'), או שבאמת הם תקנת ב"ד של יעבץ, וכפשטם של דברי הירושלמי דריש פאה, לדעת רבי יונה ורבי הושעיא, מפני שציקר הכל היא קבלת האומה, ומתוק קבלת האומה הננו מקיימים בטהרה גם דברים שהם באמת תקנות של דורות אחרונים, כחדר"ג ותקנות שו"ם וכיו"ב, כן אין לנו הפרש בדבר יחושנו בקדושת אמונתנו לתורה שבע"פ, בין אם נחתמה המשנה בדורות קדמונים או אחרונים, וכיו"ב התלמוד. אלא שהלב הכשר המלא קדושה ואהבה לתורה וצדקה הנובעת מתוך אהבת ד' ודרכיו, המחוברת באהבת ישראל ובצפיה לישועתו ולכבודו על אדמת הקודש, אשר הפליא לו צור עולמים לנחלת עולמים, הלב הזה הוא רואה את הדברים בחוש ישר, ומוצא בקרבו בהבנה פנימית את הסקירה הנאמנה בשלשלת הדורות והשפעותיהם הרוחניות. ע"כ לא יעלה על דעתו כלל לאחר את המוקדם, אע"פ שלא היה נוגע לענינו כחוט השערה, והלב אשר נתרקן מכל קודש מבקש תואנות, וחושב במהומת זדונו, אולי יקל לו לבא למטרת ההריסה ע"י הפיכת סדרי המעשים והדורות. ואם נעזוב את הלב בריקניו ונאזיחו במאור הפנימי, הנובע מקדושת טל של תורה, המחיה את הנשמה בעדן אהבת שם ד' ואהבת עמו ונחלתו, ע"י התגבורת הרוחנית של שביעה גדולה מכל הצדדים הרוחניים שבתורה, כשהם דוקא מחוברים לכל התלמוד המעשי הרחב והעמוק, ע"פ הסדרים של רבותינו הראשונים והיותר מובחרים של גדולי האחרונים, כדברי כ"ג, אם הריקניות תשאר במעמדה, או אם גם עשרת מונים נחסס לפני הרשעה את הדרך של הפרצות התאריכיות, תמצא לה חבלי שוא אחרים במה להמשך אל כל דחי. ע"כ יחד עם הדרך הסלולה, אשר הישיר כתר"ה בחקר ההיסטוריה, ע"פ סדד הלימוד הישר בגופי תורה, של הורה שבכתב ושבע"פ, במשנה ובתלמודים וכל אבזריהו, מוכרחים אנו לצרף את כל הצדדים הרוחניים אשר אמרת, לדעתם, להבינם ולהרגישם, ולהוציא על כיהם לקח ותלמוד להחיות לב דור אחרון. וחלילה חולין הוא לנו לדמות בית נכון ונשוא המיוסד על פי רוח קדוש וטהור זה, לבתי הסימינארים המערביים, שאפילו הטובים שבהם עשו את מלאכתם לחכמות חיצוניות ולנימוסי הטרקליניות המערבית עיקר, ותורתם ויראתם טפלה. ולא המיסדים כולם אשמים בדבר. כי הלא היו מהם ג"כ צדיקים וגדולים בתורה לפי הערך, אלא שכבר נשחתה היהדות האשכנזית והמערבית בכלל, בתחילה, ע"י המאשרים המתעים שקדמו בדור שלפני פנינו, עד שלא מצאו להם גם ישרי-הלב ידים וחומר נכון על מה לבנות את היסודות היותר עקריים, לקומם את התורה ואת היהדות בכלל על יסודות נאמנים. והננו זוכרים אותם לטובה על החלק אשר הצילו מכליח חרוץ, אע"פ שרחקה מאד עבודתם מהמגמה של החזרת עטרה ליושנה. כדרך שעשו אנשי כנה"ג, שברכו את שם ד' הגדול, מ"מ עשו מה שהי' ביכלתם לעשות. ואנחנו, אמנם אם לא נאחר את המועד, אם נחיש את מעשנו פה באה"ק, כעת בעוד יש לנו ת"ל חומר הגון וטוב, יהדות בריאה ורעננה, אלפים ורבבות שלמי אמוני ישראל, אוהבי תורה ומסורים לברית ד' לעמו ונחלתו בכל לב ונפש, נעשה ונצליח. אנחנו לא נהי' כעת צריכים לקשט את ת"ח העומדים בראש היהדות דוקא בכל קישוטי

הבל של נוסח אשכנז, אשר ממילא מוכרח הוא ע"פ רוב שיתרוקן מתורה ומיראה, כ"א להעמיד לנו ת"ח מובהקים, שעיקר יתרונם הוא גדולת תורתם ויראתם, אלא שעם זה יהיו אנשים מן הישוב, אנשים חיים ומלאים עז וחיל, בעלי שפה ודבור, בעלי תרבות ודרך ארץ, לא באופן מגוהץ ומבורק של דקדוקי עניות תורה, כ"א באורח תפארת הדאוויה לת"ח, שהיתה מעולם נחלה לישראל, טרם כסה החושך ארץ אחרי הגזירות האחרונות האיומות והבלבולים הרוחניים העצומים, של שנות ת"ח ות"ט ותקופת הש"צ שר"י וכל הנגעים אשר נמשכו אחריהם.

העיקר בהישיבה צריך שיהי' הרוח השלם והמלא, רוח הקדושה והעז, לפעמים נמצא כמה מקצעות, שא"א ללמד אותם בעצם היכל הישיבה, מפני שאינם שוים לכל נפש, ויוכלו להמשיך ולחקות את הראויים אותם שאינם ראויים לכך. זה מסור כמובן למנהיג ראשי, הנותן לבו לעדרים⁴, אבל שכל המגמה תהי' להעמיד לישראל על בסיס היהדות הנאמנה אנשים שלמים בכל מלא אור התורה והחיים, דבר זה מוכרח.

הלימוד הרוחני של התורה, בתור חלק רשום הנדרש כראוי, אף אם לא הי' נהוג בדורות הראשונים, שלא היתה המחלה הרוחנית גדולה כ"כ, גם אז היינו חייבים לחדש אותו ולקבעו, אבל באמת קבוע וקבוע הי' מראש מקדם, וכי יוכל לעלות על דעתנו, שכל ההגדות כולן והמדרשים, שבהם גנזים אוצרות חיים של גבזי תורה, חכמות רוחניות ונשגבות, אלא שנתעלמו במעטפות מפני כמה מטרות, אשר כבר בארו אותן הראשונים^{4א}, האפשר הוא שלא היו למדים אותם עם הראויים להם בכל תודם וזוהרם הפנימי, ובדורות האחרונים למדו כמה מגדולי ישראל באורח קביעות את התלמוד הרוחני, אם בדרכים של חכמי הקבלה, או בדרך המחקר והמסור, אבל למדים היו בדרך הרחבה הראוי לעשות פירות ופרי פירות, אלא שאז עוד לא הי' המצב מחייב להרחיב כ"כ את הדברים, כמו שלא הי' המצב מחייב כ"כ להסיר את המעקשים מדרך התולדה וסדרי דברי הימים, מפני שלא היו הדברים כ"כ מסוכסכים, טרם באו פריצים ויחללום.

אין אני אומר, שכל בני הישיבה יהיו מלומדים גדולים בכל המקצעות, זהו דבר למעלה מן היכולת, יחידי סגולה יכולים להולד בכשרונות כאלה, שיוכלו להיות סופגים את כל הצדדים, אבל הרוב יתפרדו כ"א למקצע שלו, ואין אדם לומד כ"א ממקום שלבו חפץ⁵, אבל בכללות הישיבה חייבת היא לתן לאומה כל מה שחסר לה, וכיון שבין כל הדברים המושכים את הלב בזמננו, והפועלים הרבה על החיים, היא הספרות והשירה, מוכרחים אנחנו לראות שגם בזה המקצע יהי' לנו משלנו, ולא תהי' עוד ברית כרותה שכל בעל כשרון ספרותי, וכל משורר מפורסם, מוכרח הוא להיות כופר ופושע־ישראל למפרע, את מגדל־תרמית זה אנו חייבים להרוס, ולהראות לכל באי עולם את ההוד השירי והנעם הספרותי, אשר יפרחו בהיותם משוקים ממקור חיי האומה הטבעיים והנאמנים, מקור מים חיים ד'⁶.

4 ע' משלי כז כג, וע' בראשית רבה פ' ע.

4א ע' רמב"ם הקדמת פירוש המשנה ומורה־נבוכים פתיחה ושם חלק א' פ' לא—לה, ר' חסדאי קרשקש אור ד', מאמר רביעי דרוש י'.

5 עבודה זרה יט.

6 ירמיה יז, יג.

ובמה שנוגע לרבנים במושבות, אע"פ שא"א הדבר שתענגה המושבות, עד אשר יוכלו לצאת מהצעירים שבחניכי הישיבה ראויים להוראה ולרבנות הישוב החדש, מ"מ אפשר לתקן הדבר ע"י מה שניקח מבחירי תלמידי הישיבות מירושלים, מצפת ומטבריא, אחדים ת"ח הגונים, וע"י שימוש של שנה ושנתיים יהיו כבר מורגלים בהנהגה, הדרושה לרבנות המושבות, ובתהלוכות החיים המתקבלות בהן. ואם ימצא לנו ע"ז די יכולת נוכל לבוא במשך זמן קצר אל המטרה, להושיב רבנים הגונים, שיהיו לחן ולתפארת במושבות, ושדבריהם ונימוסיהם יהיו מתקבלים יפה, ויוכלו לפעול הרבה להרמת קרן היהדות, ויהיו סוללי דרך לחניכי הישיבה הגמורים, אשר יצאו חמושים בכל אותם דרכי הזיון, שבני הדור החדש הבאים לכבוש את א"י מתגדרים בהם, באופן יותר שלם ומשוכלל בעה"י.

כללו של דבר, אין אני מוצא בין השקפותינו מחיצה גדולה. ובדבר אשר יהלמני צדיק חסד, להיות שומע לעצה, הנני מודיע בזה לכ"ג, שהנני רחוק מאד מהעמיד על דעתי שום דבר בחפזון, וכל מה שהנני מכריע, ביחוד בעניני הכלל שהם עומדים ברומו של עולם, איננו בא כ"א ע"י עיון גדול בכל הצדדים וצדי צדדים, ובכונה מיושרת לשם שמים, בלא שום פני חלילה, ואחר כל אלה הנני מוכן להרכין ראשי לפני כל ראשי עם ד' העסוקים גם הם בכל לב ונפש בשאלות הנוגעות להקים תורת ד' ובריתו בישראל, כדי לכוון יסודות אשר יבנה עליהם היכל ישועת ד' לעמו על ארץ חמדתו.

הנני חוזר עוד הפעם את דברי, שראשית מעשנו לתיקון אה"ק בזמנינו צריכה להיות מתחלה דוקא משיבה חדשה, גדולה ומרכזית לישוב החדש, והבחר בתורת חיים, יראנו בתחיית תורתו ועם קדשו על אדמת הקודש, וירים קרן לעמו ויראו באמת.

ברוך יהי כ"ג מר שליט"א ברב טוב חסד וברכה, ויזכה להאיר עיני ישראל בספריו היקרים לאורך ימים טובים, ויתענג על טוב ד' על אדמת הקודש, בראש שבי ציון ברנה וצהלה, בבא לציון גואל, מלכם לפנייהם וד' בראשם, כנפשו הגדולה ונפש מוקיר רוממות ערכו, מושיט לו ברכתו באה"ר מהררי ארץ חמדה.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

קנ

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ד מנ"א תרס"ח.

לכ' ידידי הרב הגאון, כליל חכמה, תורה ויראה, מו"ה יעקב יצחקי שליט"א, רב ראשי מק' דרבנד והגלילות ומשכנו כבוד כע"ק ירושת"ו.

שלו' וברכה באה"ר.

אבקש בזה מכת"ר להודיעני אם יש לו ידיעה נכונה איך לעשות ע"ד מצב החינוך במושבו¹ באר"י-עקב, כי כמובן א"א לנו לעזוב הדבר ליד החדשים, שדרכם להסית ולהדיח ילדי ישראל מהדת והאמונה הק' לגמרי. יודיעני נא כת"ר באיזה

ד ע' תהלים קמא, ה.

1 שנוסדה בהשפעתו ע"י יהודי גרוזיא, שהוא היה רב ראשי להם בחו"ל, ושהיא נקראה על שמו.

אופן יש לפעול עליהם, ובכלל אם ישחתפו גם מצדם בהוצאות ת"ת, ואם יהי מצדם לעזור ליסד שם ת"ת הגונה ע"פ התורה והמצוה כראוי.
והנני בזה דוש"ת ומצפה לתשובתו, ידידו מכבדו כיקרת פאר ערכו,
הק' אברהם יצחק ה"ק

קנא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ז מנ"א תרס"ח.
ידידי הרב הנעלה מוהר"י פורת שליט"א, שלו' וברכה.

מצאתי לנפשי חובה להשקיע כמה דאפשר את לב כל אוהבי ע"ד הסכמתי, אשר נתתי למיסרי ביה"ס למזרחים¹ ביפו, כי היו בזה כמה טעמים עקריים, שע"פ שיקול דעת נכונה לא הי' אפשר באופן אחר.
הא'. אחרי שנתיסדה הגימנסיה, שהיא מיוסדת בדרך חצוף על כפירה מחלטת, והיא מושכת אלי' המון רב מילדינו, ראוי לנו לחזק כל כח אשר יולד שיציל איזה מספר ילדים מדי שנה בשנה מבאר שוחה² זו. ע"כ שמחתי על הצעתם ביסוד ביה"ס, שעכ"פ ישמר בו יסוד היהדות.

הב'. אם הייתי מסלק את השגחתי מזה, אז אפשר הדבר שיפלו ע"ז מנהיגים כאלה, שיעמדו לנו לשטן בכל דרכי התורה, ויתוסף לנו צר ואויב, נוסף על הצנינים הרבים אשר סבנו כבר.

הג'. לפי דעתי ראוי לנו עכשו לקבל השגחה על כל מוסד שירצה להיות תחת השגחתנו, אע"פ שאין אנו מרוצים מיסודו, כדי שעכ"פ נמעט³ כמה דאפשר ע"י השפעתנו.

הד'. ע"פ התכנית שלהם ירצו להתחיל ממחלקות הנמוכות, ותעברנה איוז שנים שלא ילמדו בו שום שפה זרה, ואין זה לפי"זה בכלל האיסור הידוע, וכשיגיע הנזם בעוד משך שנים, ויהי' צורך לדבר ע"ד שפות אחרות, אז נחכם בדבר אי"ה לעשות על צד בירור של היתר.

ואחרי כל אלה לא חשבתי שיפרסמו שהוא תחת הנהגתי. מ"מ אחרי שעשו ופרסמו — גם זו לטובה בע"ה, למען נפקח את עינינו לדעת באורח שכל איך להציל את אה"ק מיד מחריביה, ע"י מה שנחמש את חניכינו בכחות למלחמת החיים, ולא ע"י שיטות כאלה המביאות רפיון-רוח ועצבון, המחשיכות את אור הנשמה ומביאות התגברות לבעלי פרצים, אשר רבו בעוה"ר.

ואקוה. שכל אשר יש להם יראת-שמים של אמת יקיימו "בצדק תשפט ארץ"⁴, ולא יבהלו כלל מהפחדים הדמיוניים, העלולים לעלות על לב כל מי שאינו שם דרכיו בעומק עיון לדעת איך לעבוד את השי"ת בלב-נכון ובשכל טוב. ואנן שליחותיהו דרבנן קשישי קא עבדינן, שאם הי' לפניהם מצב אה"ק כמו שהוא עכשו ודאי היו נותנים ידם עמנו, לגבר חילים, לדורות הבאים שלא יהיו יראי ד' וחושבי שמו נשפלים נגד הרשעים המרימים קרן בגאווה.

1 ע' משלי כג כז: ב סז יט, ה כ, עבודה זרה יז.

2 חסרה כאן מלה בסיק.

3 שבועות ל.

הנני דורש ידידי הה"ג מהרי"מ 4 שי' חזקו ואמצו אהובי נפשי, והי' חדות ד' מעוזכם, ובאודו לנו אור, כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר, הק' אברהם יצחק ה"ק

קנב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ג מנ"א תרס"ח.
לכבוד הלשכה הנכבדה ל"מזרחי" בארצות המערב, שלוו.

בתשובה על מכתבם הנכבד מיום ז' ח"ו, הנני בזה להודיעם, שאני מוצא את ה"תחכמוני" מתאים למטרתנו, וקה אקה שע"י שיתוף הכחות יבא למטרה רוממה מאד, לטובת החינוך באה"ק. הענין בכלל דורש זריזות, כי צעירינו הולכים ודלים, מעבר מזה מתדלדלים באפס סידור פדגוגי היודע להלך עם צרכי החיים כראוי, ומעבר מזה מהרסים את כל יסודות הדת והאמונה הק' מלבבם. והנני מקה מאד, שכאשר יצורפו הכחות החדשים מצד כבודם אל ה"תחכמוני", יעשה לדבר משוכלל, שנוכל לקוות ממנו הרבה בע"ה.

המורים שב"תחכמוני" הנני מוצא אותם לעת עתה ראויים למשרתם. אמנם נדרש מאד מנהל מומחה, שיהי' מובהק בכל מקצועות הפדגוגיה של הבית, וירא שמים אמיתי, ומסור בכל לבבו לחפץ תחיית עמנו. על אדמת הקודש, ושיהי' עם זה מוכשר לשפך את רוח החרדות באמץ-לב על הליכות הבית ושמירת משטרו כראוי. —

הנני חותם בברכת ד' מציון ברגשי כבוד ויקר,

הק' אברהם יצחק ח"ק הנ"ל

קנב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ז אלול תרס"ח.

שנה טובה ומעוטרת לראש כ' יד"ג הרב הגאון המובהק, טועמיה, נזע קודש, תפארת ישראל מו"ה אברהם בנימין קלוגר שליט"א.
שלו' רב וברכה וכוה"ט,

מכתב כתר"ה, עם הספר הקדוש דמרון אבזה דמר ה"ג ז"י, עבודת עבודת ח"ב, לנכון הגיעני, ואין בפי די תודה על המתנה הקדושה הזאת, ממפלאות מעשה ידי אמן מאורן של ישראל מרן אביו זצ"ל זי"ע. אמנם נתאחרתי מהשיב, מצד היותי בקרית חוצות, במושבה רחובות, וסובב הלכתי ג"כ במושבות האחרות, הסמוכות, כדרכי בכל שנה לעת הבציר לפקח על המצות התלויות בארץ, מערלה וכלאים וכי"ב, וזה גרם עיכוב התשובה. אמנם שלחתי להגיד לבעלי האגודה, שישלחו לכ"ג אתרוג הדור וטוב, אקה שבודאי יקיימו דברי בעה"י, אף כי שמעתי, כי שנה זו הי' גידול האתרוגים הכשרים בכבודות, מצד איזו לקותא שנפלה באילנות, מ"מ כפי האפשרי ודאי יבררו הטוב היותר אפשרי.

וע"ד הקונ' "פרי ע"ה"², הנה המכתב העקרי של מרן אביו גאון ישראל זצ"ל הדפיסו בלוח מיוחד זה מאז, והפיצו אותו ברבים. ובעיקר הענין עכשו פני

המלחמה אינם כ"כ על אתרוגי חו"ל, שכבר נתגלה קלונם שהם מורכבים, כ"א על האתרוגים של הגויים אשר באה"ק, שגם הם הנם מורכבים, כדרך ההרכבה הנהוגה בחו"ל, ומ"מ הם דוחקים את רגליהם של האתרוגים הכשרים ממטעי אחינו העובדים את אדמת הקודש, שע"ז יחדתי הדיבור בקונ' „עץ הדר", שזה הי' עיקר מטרתו. ובאמת אם יחזיקו במעוז כשרות האתרוגים כל גדולי עם ד' יהי' מקור נפתח ע"י אה"ק, וע"י אחינו העובדים את אדמתה, לקיים את המצוה כמאמרה בכללות ישראל, מה שאם נעזוב את הענין — המכשול הולך ורב. ע"כ אין שיעור לגודל המצוה להחזיק דוקא את אחינו העוסקים הכשרים. ואין לזה ענין כלל מה שכתב הגאון מבערעזאן שליט"א ע"ד אתרוגי קורפו, כי לא לזה אנו צריכים עכשו.

מאד הייתי חפץ להשתעשע עם כ"ג באיזהו מקומן של שבחים בסה"ק דמרן אביו מאוה"ג זצ"ל, ובחידת דמר נ"י המחוברים עמו. אבל רבו עלי טרדותי כעת, והספר הק' הוא עתה אצל הכורך, ולא אוכל לעיין בו עכשו.

כמדומה אני שראיתי בד' נ"ב, שמעיר ע"ד המובא במג"א³, ע"ד דאורייתא ודרבנן הבאים בב"א, דמחמירים בספק דרבנן כ"ה דלא לזלזלו, מהא דמחלקינן בין איסור לטומאה בתקרות ע"ז של אוכלין. ולע"ע לא אוכל לדרת לסוף דעתו הק', שהרי במקום שהדברים מחולקים מטעם וראי בין דין תורה לדרבנן ודאי ישנם חילוקים רבים, שאפילו בענין אחד מחמירים בצד דאורייתא שבו ומקילים בדרבנן, וא"ז זילותא כלל. למשל בריש מ"ק, דמחלקינן אבות אסור רחמנא תולדות לא אסור רחמנא. ע"כ מתירין בב"א כמה עניני תולדות בשעה שאנו אוסרין את האבות, וכה"ג בכ"מ שניכר שעושה בדרך שאין בו איסור תורה ונשאר איסוד"ר. כה"ג דכתובות ס' ע"א מתקן כלאחר יד הוא, בהא דממעכין ברגלו, ול"ג רבנן, והרי ניכר שהאיסור דאורייתא אסור, שאסור למעך כדרכו הקשקשין שעלו בצינור, וממעכין בשינוי ברגלו, א"כ מראין הדברים שדאורייתא חמור מדרבנן ול"ח כלל משום זילותא דרבנן. והתם לא אמר כללא ידי' כ"א במקום ספק, שמתוך שאנו מחמירין בדאורייתא מכריעין אנו שנעשה הדבר באופן המביא חומר, וה"ז כעין חזקה דמהני מענין לענין, כהא דמהני רובא גם לענין ממון רפדיון הבן משום שהחזק לשאר מילי, וכד' המקנה⁴ הידועים וכה"ג טובא. והיינו שאנו מכריעין ע"י פעולתנו את הענין לצד ודאי, וכשמברך ג' ברכות הוא מחזק ע"ז שלא בדרך עריץ, וכיון שלא יברך הטוה"מ הוא מזלזל בדרבנן, ול"ש זה כ"א בזילוק של ספקות ולא בעניני ודאי שהדינים מחולקים בהם. וכבר כתבתי שלע"ע אין ת"י הס' הק' לראות מה אסיק בה מרן אביו רשכבה"ג זצ"ל.

היום היו אצלי מהאגודה, וזירותים עוד לשלח לכ"ג אתרוג כראוי לפי כבודו, ואקיה שיקיימו ורצון אדיק שי' יעשה.

והנני חותם בברכת השנים ואה"ר, יעודדהו השי"ת בישועתו וינוב בשיבה טובה, ויראה בנחמה ושמחה בכט"ס מכא"ל, ונזכה להתראות בהר הקודש בשוב גאולים ברינה ושמחת עולמים, כנה"ר ונפש דבק באה"ג דוש"ת מהררי קודש.
הא' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

3 סי' קפד ס"ק ז.

4 סי' ההפלאה כתובות סוף פרק ראשון, — (מהרי"מ הרלפ שליט"א).

קנד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, ח"י אלול תרס"ח.

שנה טובה ומנוחת, בכוח"ט בספר החיים, לכבוד חברי ועד המושבה
היקרה זכרון יעקב ת"ה, וכל עדת ד' היושבת שמה על אדמת הקודש, ובראש
כבוד הרב הגדול בתו"ר מהולל בתשבחות מוה"ר חאלפערט שליט"א, המורה
לצדקה במושבה לעם ד' אלה, יברכס ד'.

ידידי נפשי וחביבי, הנני מרשה לעצמי לדבר באזני כבוד מעלתכם דברי
אלה בהשעני על מדותיכם הטובות ואש קודש של היהדות הטורה היוקדת בלבבכם
הטהור. הנה מאז שמעתי שמועה טובה מדשנת עצמות, כי רוח טהור התחדש במחנה
קודש של המושבה, ותחת אשר זה כמה היתה ללא כהן מורה, וכמובן שבאפס חזון
יפרע עם, ונעשו כמה פרצות ע"י אנשים הרחוקים מן הדת והיהדות, אשר הנם
אבני נגף ומכשולים גדולים על דרך הקודש, שאנחנו צריכים ללכת בה, ע"פ תורת ד'
ומשפטיו על ישראל, שלא זוהי שכינה ממנו גם בכל נדודינו בארצות נכר, וק"ו
הדברים כאשר מאת ד' היתה זאת נס להתנוסס להתחיל בהצלה, להשיב חלק אחד
אחוז משארית ישראל אל גויהם על אדמת הקודש, שהמעוז הלאומי הרצוף ומחובר
בקדושת אמונת דת קודש ואור ד' אלהי ישראל יחד יהיו לנו לאבן בחן ופנת
יקרת על כל דרכי החיים של היחיד וביותר של הציבור. וזוהי נעשה ונצליח, ונהי'
לשם ולתפארת בישראל ובאדם, ושם ד' יקרא עלינו, לרוממנו להיות ראשית לצמיחת
קרן ישועה לבית ישראל הגוי כולו. אמנם במשגה נתקלקלו איזה מנהגים, שנתערבו
זמורות זר ומנהגי עמי נכר, בין עדת קודש, אשר עתה בהארת אור תורה ע"י
מורה לצדקה קבוע, המלמד דעה, בשים שכל ואמרי חן, נקה כולנו כי הכל ישוב
לטובה, וזכדון יעקב תהי' כאשר יאתה לה אבן-חן במושבות אה"ק.

והנה אחד המנהגים הגרועים, אשר תקעו יתדם במושבה, כאשר שמעתי,
היא העמדת החופות בבית-הכנסת, עם כמה מנהגים אשר לא לרוח ישראל וקדושת
תוה"ק המעורבים עם מנהגי החופה, כמו פריצות איזה גדרי צניעות ביחש המינים,
אשר נחלה היא לעם קדוש להיות מתנהגים בזה בקדושה יתירה והנהגה תמה,
בתומת ישרים. ובכל אופן כבר גזרו אומר כל גדולי ישראל¹, שהחופות תהיינה
דוקא תחת כיפת השמים בחצר בית הכנסת וכיו"ב. ע"כ אקוה, כי מעתה יהי' מנהג
קבוע וקיים חק ולא יעבור, לשוב לאיתן קדושת תוה"ק, שיהי' מעמד החופות כחק
לישראל מעולם, ומנהגים העומדים נגד דרכי קודש של צניעות ישראל כליל יחלפו.
אז נדע, כי רוח ד' החל לפעם את עמו, על אדמת קדשו, להחיות רוח לאומנו בקרבנו,
ולשום אור תורת חיים נזר לראשנו.

בטוח אני ביותר בלבבכם, ומדותיכם הטובות, ובפרט ביקרת כבוד הרב
חישש שליט"א מורה-הצדק, המישר את דרך ד' במושבה, שכולכם יחד תקומו,
בשלו' ובמישור, באהבה וחק, להרים מכשול ולפנות דרך ד', במקצע זה וביתר
מקצעות לכל אשר ימצא שם בדק. וכל אוהבי עם ד', ארצו ונחלתו, ישמחו ויתהללו
בכבוד המושבה היקרה, אשר תתרומם לתפארת ארץ הגליל, וחרפת הזריות ונימוסי
הנכריות לא תשא עוד. וקרן הדת והיהדות, והארת אור תורת ד' במוסר השכל

1 ע' שד"חמד, אסיפת דינים, מערכת חתן וכלה וחופה סי' א.

ומדות רצויות וטובות, לתפארת אלהים ואנשים, יקחו מקום במושב קודש של עדת-קדשכם להיות נוספות על כל הטוב והתפארת אשר כבר נפל לכם חבל בנעימים. כאשר מודעת זאת, שנמצאים במושבה בכלל אנשים יקרים ממולאים במעלות ומדות יקרות, כל אחד לפי תהילתו, בחכמה ובמדעים, בטוב לבב ובמדות יקרות, ובכל חמדת קודש אשר לעדת ישורון. אבל הגיע זמן, שיגלו לעין-כל כל היקרות הגנוזות, ואורן יאיר על הנהגת המושבה בכלל ובפרט, להשוות את כל הדר הקהילה עם כל קהילות הקודש הנאמנות לד' ולישראל עמו, מבית ומחץ, ואדון השל' והבוחר בארץ חמדה, אשר דברו הטוב, אשר דבר על ישראל, לא ישוב ריקם, כי הוא אומר ועושה, גוזר ומקיים, יפרס עליכם סוכת שלומו ותפארתו, וירומם את קרנכם למעלה למעלה, ויחד נזכה לראות ברוממו קרן לעמו על הררי קודש, וישמח ישראל בעושיה, ונגיל יחד באור ישע ופדות על חבל נחלתנו גאון יעקב אשר נאהב סלה. והי' זה של' ושנת ברכה וכוח"ט, כנה"י ונפש ידידם עז דורשם לטובה באה"ר, מצפה תשובתם היקרה ואהובה,

הק' אברהם יצחק הק' הנ"ל

קנה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ח"י אלול תרס"ח.

אדון נעלה ומרומם מר פרנק נ"י, של' וברכת השנים.

אדוני הנעלה.

הנני פונה אל כבודו המרומם במכתבי זה, בשאלה הנוגעת לכללות הישוב באה"ק, אשר ע"כ אקוה שיואל נא הדרתו להשיבני בטובו במקדם האפשרי ברור דברים.

ידע אדוני, שאחרי עבור השנה הבעל"ט שנת תרס"ט, ותחל שנת תרע"א לטובה, תחל אז השנה השביעית, שע"פ דת תה"ק היא שנת השמיטה, אשר לא מצאו כל גאוני הדורות, אשר באה לפנייהם שאלת הישוב, עצה איך להמשיך את עבודת האדמה, בלא שום מעצור מצד הדת, כ"א באופן שיעשה שטר מכירה למכור את הקרקע והאילנות, ע"פ תוכן ידוע שמועיל ע"פ הדת, לאינו-יהודי. והנה המכירה הזאת צריכה להיות מאושרת מטעם כבוד הברון או באי-כחו, וכאשר מצד ההלכה צריכים להכין את שטרי המכירה בזמן מוקדם, כי יש ע"ז הצעות רבות שהדין מצריך לעבוד בזה, ע"כ הנני פונה בזה בשאלתי מכבודו, אם בכתב-האמנה המסור ביד כבודו כבר יש די שיוכל כבודו לחתום שטר-המכירה, שיעשה ע"פ הדת, או אולי דרשה על זה הרשאה מיוחדת מכבוד הברון ומהנהגת יק"א מפאריז. בשמיטה העברה באה הרשאת כבוד הברון ראטשילד, והאדון ברון שהקרקעות הנם על שמו, שניתנה רשות לאדון פאריענטי לעשות את המכירה, ע"כ אבטח שאם יהי' הענין דורש ודאי יעשה כבוד הברון גם כעת את החובה הקדושה הזאת, לתקן את סדרי עבודת הישוב בשנת השמיטה באופן שאינו מגד אל דת תה"ק. כי תיקון ענין זה נוגע הוא חוץ לענין הדת גם למצב המעשה והמסחר בפועל, כי זולת זה לא יש היתר על מכירת הפירות והיין וכל יבול הארץ, לבר איסור העבודה, אולי דורש

כבודו את בירור הענין יותר, אוכל לברר את הדבר לפני ע"פ איזה אופן שירצה לפניו בדבור או בכתיבה.

קעת הנני מצפה לתשובתו הנכבדה על שאלתי. אחתום בברכה ורגשי כבוד כבירים,

אברהם יצחק ה"ק

קנו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ק"ח אלול תרס"ח.

שנה טובה ומבורכת לגיטי יקירי וחביבי המופלג השנון וי"א מוה"ר בנימין שליט"א וכא"ל, שלו וברכה וכוח"ס באה"ר.

הגיעוני דבריר היקרים במכתבך הנחמדים, אשר היו לי לעונג לראות מעשי אצבעותיך. כן תטיב להתנהג גם לימים הבעל"ט להודיעני מכל אשר עמדך לטובה ולברכה. והשי"ת יזכנו לבשר ולהתבשר בשורות טובות ונעימות מלאות שמחת לב, ויחנינו לראות בקיבוץ גאולים להר קדשנו במהרה בימינו.

ע"ד האתרוגים. דע יקירי, כי האתרוגים של אחינו האכרים שבמושבות, שאני נותן עליהם את ההכשר, הם הנם הכשרים האמיתיים שאין בהם שום פקפוק, וכבר הודיעני ע"פ עצתי, גלוי לעולם כולו, שכל מי שרוצה יבא ויראה בעיניו. ודע שכל יתרי ההכשרים לא העני שום רב חשוב לכתב שהם נקיים מהרכבה, כי הם יודעים כעצמם שהאתרוגים של הגויים בחזקת מורכבים הם, אלא שכבר נתיאשו האתרוגים כשרים באמת. וב"ה עתה תהי' תקומה למצוה היקרה הזאת ע"י ישוב אה"ק, ובע"ה לימים הבעל"ט יש תקוה שיתוספו כמה פרדסים כשרים בתכלית השמירה, ויהי' להספיק אתרוגים כשרים באמת לכל ישראל בכל מקומות פזוריהם. ומהרה ישא נס לגויים ונדחי ישראל יכנס, ונשמח בבית ד' בפרי ארץ חמדתנו בלב טוב ורב נחת.

אחתום בברכת השנים בכוח"ט ובכל טוב סלה, כנה"י ונפש גיטך ידידך יושיט לך ברכתו באה"ר, למועד צאת השנה ובא השנה הבעל"ט לאורה ולשמחה לגאולה וישועה.

חק' אברהם יצחק ה"ק

קנז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ק"ט אלול תרס"ח.

שנה טובה ומעוטרת בכוח"ס בספרן שצ"ג, לכ ידידי הרב המאורג איש חי רב פעלים, כליל חמודות, מוה"ר בנימין הלוי הורוויץ שליט"א, שלו וברכה.

הנני שולח בזה לכבוד תורתו את אשר העליתי על הגליון¹ ממהשבתי ע"ד פעלנו במושבות², אמנם ע"ד נחיצת איזו שפה זרה במושבות יש חלקים מטעם הפדגוגיה, ואומרים שבבתי-ספר נמוכים של כפרים כאלה אין צורך בזה, רק שיהיו הלומדים העברים נלמדים בסדר נכון, והנהגה תהי' מנומסת כראוי בכל

1 לא נמצא עדיין. 2 לסדור בתי הלמוד תורה ובתי ספר כשרים שם.

התכסיסים כאשר דברנו. ושמעתי שבבתי־הספר שלהם³ הדלו כעת מלימוד שפה אחרת. ע"כ איני קובע מסמרות בפדט זה.

השבחים של תכסיסי ז"א, ששבחתי בהם את בתי־הספר, הנני אומרם רק מאומדנא, אבל ידיעה פנימית אין לי מהם, כי לא בקרתים מעולם. אמנם הידיעה ע"ד הרושם השלילי שהם עושים ע"ד הדת והיהדות — זה אין צריך לביקור, שמעשיהם מוכיחים עליהם. ויכול להיות שאין בהם אותם הצדדים היפים החיצוניים, אבל מ"מ לנו הוא ענין אחד, כי עלינו לשפר מעשינו כאילו היו הם באמת מתוקנים כראוי, ובוה נצליח בעה"י.

מה טוב הי' אם יהי' אפשר שאראה את עבודת כת"ר באשכנזית לפני השילוח לתמן⁴.

הנני הותם בברכה, ברכת השנים לטובה ולברכה לחיים טובים ארוכים ומתוקנים, כנה"ר ונפש ידי"ע דושי"ת מצפה לישועת ד' על עמו ונחלתו ב"ב בקרוב. חק' אברהם יצחק ה"ק

ע"ד בית הועד⁵, לא מצאתי כעת לנכון לדבר, ועוד נקוה לקחת בזה דברים כראוי, יהוקנו ד' ע"ד כבוד שמו ואומץ תוה"ק על אדמת הקודש. הנ"ל

קנח

ב"ה.

לכבוד ראשי החברה הנכבדה לחכמת האמנות העברית אנודת "בצלאל" שלר

קו איר אחד האיר לנו מתוך הערפל העב של עולמנו ההשך כעת. פה ושם בתפוצות אחינו הנה תוהו ובהו והשך. דמים נשפכים, גויות נרמסות, גלגלות מתרצצות, בתים חנויות וכל שכיות ההמדה נבזזות ונשדדות, בת עמנו שוכבת למעצבה בין פרסות חזיר מיער, שרומס וטורף באין מציל. אפסה גם תקות אהבת ירעים, מתני אהבים, מאוהבי החופש, גם אלה עמדו מנגד ביום צרה ולא נחלו על שכר יוסף², ולא הועילו כל המעשים, החיים וקיימים אשר עשה ישראל הצעיר להתקדמות דרישת החופש, שמה ברוס"א המלאה דמים, הכל נמחק מן הלב, כאילו היה חוב ישן שכבר עברו עליו שמיטין ויובלות. — חשך ואפלה מנודה³.

אבל הנה זרם מים קרים על העצמות המפוצחות: "ארץ־ישראל מתנערת". התעורה היא אמנם אטית, אטית מאד, עקב בצד גודל, ובהפסקות גדולות, אבל מכל־מקום היא מתנערת. נצני התחיה נשקפים למי שחפץ להסתכל יפה.

אחד מסימני־התחיה המובהקים היא הפעולה הנכבדה העומדת לצאת מאגודתכם הנכבדה: "תחיית האמנות והיופי העברי בא"י". מלבב המחזה ומרהיב לראות את אחינו רבי הכשרון, גאוני היופי והאמנות, המוצאים מקום הגון בשדדות הרחבות והגבוהות של החיים הכלליים, ורוח מרום נשא אותם להביאם ירושלימה, לעטר את עירנו הקדושה, שהיא כחותם על לבנו, בפרחיהם הנחמדים, להיות בקרבה לכבוד ולתפארת, גם לברכה ותועלת.

3 החפשים. 4 לגרמניא, ע' לעיל סי' צח וקיא.

5 "בית ועד להכמים" למדולי בני הישיבות בעיר ירושלים, ע' לעיל סי' צח.

1 אגרת זאת חזרה ונמצאה אחרי הסידור בדפוס של האגרות הקודמות בובן. והוא הדין, לשתיים הסמוכות לאחריה. 2 עמ"ס ו, ו. 3 ע' ישעיה ח, כב.

וסימן טוב כזה נכון שהכל יהיו שמחים בו, הצעירים וגם הזקנים, גם היותר קרים והיותר טרודים בשאלת הקיום החמורה מאד. הילדה הנעימה והאהובה, הבת הנחמדה, שאחרי מחלה ארוכה וממושכת, גם נואשת, אחרי מראה של פנים חורים כסיד, שפתים כמראה התכלת, חם בוער כתנור, סימור ופרפור צמרמורי, הנה פקחה עיניה ותפתח שפתיה הסגורות הותם צר, הידים הקטנות מתנועעות בתנועה של חיים, האצבעות הדקות והצחות הולכות אנה ואנה, הן מבקשות את תפקידן, השפתים נעות, כמעט שבות למראה בשר, וקול כאוב מהן נשמע: "אמא, אמא, הבובה, תני לי הבובה, הבובה החביבה שזה זמן כביר לא ראיתיה". קול ששון וקול שמחה, הכל שמחים, האב והאם, האחים והאחיות, גם הזקן והזקנה שכבר שכחו מרב שנים גם את משחקי הילדות של בניהם. "שושנה הקטנה מבקשת את הבובה", ב"ה אות לטובה. ודאי כבר חלצתה חמה³. גם הרופא הקרוא כאהוב הבית והמשפחה לקחת חלק בשמחתה, תחת אשר השתתף בצערה, הנה גם הוא מסכים: "אות לטובה", הקרייזס עבר בשלום. עתה התקוה משחקת כי תחיה שושנה, תגדל ותיף, ותהי לגברת בבנות. הבובה אמנם היא השאלה הראשונה, אבל עוד תשאל ותשאל. רוחה וגויתה ילכו הלך וחזק. תדרוש עוד גם מרפא, גם מרק, גם בשר ולחם, גם שלמה, גם שביסים ושהרונים, גם מורה ועט, גם ספר ועבודה, ועוד, ועוד. למראה דברים כאלה יצהלו הכל. הזקן והזקנה יחגרו גיל, האב והאם עיניהם דולפות דמע ששון. האחים והאחיות הצעירים ימחאו כף וירקדו משוב לב. וזה לזה ממללים: "שושנה קטנה, היפה ונחמדה, שואלת בובה, האח!"

ירושלים האהובה, שושנת עמקים⁴ זאת, הבת-ציון היקרה, זאת הבת היקרה, חולת מחלת הגלות המרה, הזעומה והממושכה, בניה שכחיה, רבים נואשו מרפיון לב, מתקוה וחיים עבודה. עתה זרם חיים מרעיד ברעד נעים את העצמות המדוכאות והחולות, היא דורשת יופי, אמנות, מלאכת-מחשבת. אולי אין הדבר בעתו, יאמרו בעלי השבון, ישנם צרכים קדומים, יותר מוכרחים. כן, אולי ואולי, יש ויש, אבל הדרישה הבאה מלב בניה, מרוחה אשר שפכה עליהם, הדרישה בעצמה היא אות חיים, אות תקוה לישועה ונחמה.

ומה נכבד הוא לדעת, שאות-חיים זה איננו רק אות ריק מכל תוכן ממשי, כ"א יש בו ג"כ פרי ותועלת. המקצע החשוב הזה, של האמנות היפה, יוכל באמת להביא ברכה ולפתח שערי פרנסה וכלכלה למשפחות רבות מאחינו היושבים על אדמת הקודש. "והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה"⁵. והוא יפתח ג"כ את רגש היופי והטהרה, שבני ציון היקרים מוכשרים לו עד מאד, ידומם נפשות רבות ומדוכאות לתת להן הסתכלות בהירה ומאירה, על הדרת החיים, הטבע והמלאכה, על כבוד העבודה והחריצות. כל אלה הנם פרינציפים נשאים, שממלאים את נפש כל איש עברי רגשי גיל והדר.

ההתקוות הטובות, המתנוססות בלבבי לרגלי תנועתכם החדשה ונכבדה, הן נותנות בי די אומץ-רוח לדבר באזניכם, אדונים נכבדים ואחים אהובים, דברים

3 א ע' שבת קלז.

4 שיר-השירים ב א. 5 יחזקאל מז יב.

אחדים, הבאים אמנם מאופק אחר, לכאורה אחר לגמרי מאותו האופק של היצירה של היופי והאמנות, — אופק הרבנות, אבל מקוה אני, שהדברים יהיו לתועלת. ע"י ידיעות קלות נסיר מכשולים אדירים מדרכנו, ונפנה את דרך התועלת והשכלול למשאת נפשנו, לזיו ההוד והיופי, להתגבר ולהופיע על עמנו בארצנו ובעיר קדשנו. לכללות חמדת היופי והאמנות, המתגשם ביצירות מעשיות, מעשי ידי אדם, מתיחש עמנו לעולם ביחש טוב וחביב, אבל גם מוגבל. נזהרים אנחנו משכרון והפרזה, אפילו מהדברים היותר נשגבים ונעלים. הצדק הוא נר לרגלנו, ואנחנו קוראים במקרא קודש „אל תהי צדיק הרבה“⁶. החכמה היא אור חיינו, ואנחנו אומרים „אל תחכם יותר“⁷, „אכל דבש הרבות לא טוב“⁸. זהו הכלל המקיף את כל חוג חיי עם עולם. מעולם לא נתמכר לאידיאה פרטית אחת במדה זו, עד שנהיה טובעים במצולותיה עד לבלי יכולת לתן לנו קצב ומדה להרחבת ממשלתה. אמנם ההגבלה כשבאה, לצורך דברים טובים ונעלים לעצמם, היא דקה ורכה, ענוגה ויפה, „סוגה בשושנים“⁹. „אפילו בסוגה של שושנים לא יפרצו בה פרצות“¹⁰, ודי לה לכנסת ישראל גדר של שושנים, קו אחד חשוב, חוט-סיקרא¹¹ אחד, שרטוט אחד הנושא עליו את חותם ההגבלה, להאידיאה הנכבדה, מצד מה שלמעלה הימנה, מצד הכללות העליונה. „כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם“¹². לפעמים בנקודה ניכרת אחת היא מבעת את רוחה ומגיעה לחפצה, מבלי לפגם את החפש של כל אוצר מיוחד שברוח האדם ע"י רתוקי-ברזל וחומת-סינים.

עמנו העתיק כשבא לעולם ומצא את האנושיות חתולה בחתולי ילדותה הפראית, ורגש היופי הפראי, המחוסר זך ועדנה, הולך וכובש לו את העולם, והיופי בעצמו כבר עלול הוא להתהפך בידי ההמון הגס למין גלוסקא-שמנונית ומשקה משכר, אם לא יוכל לינק מהדר האמת המדעית והמוסרית, האלילות, עם כל תועבותיה, סמכה את כפיה, המגואלות וזבות דם, על הפרח הנחמד הזה, על היופי והאמנות, ותשביתוהו כמעט מטהרו. כנסת ישראל נטתה ידה, בעז הרר אל-אמת אשר הופיע עליה, בברקי אור בעמק צלמות, להציל את השושנה הנחמדה, את עדנת היופי לבל תרמס כולה, לבל תתמעך ותתנול בידיה הגסות של האלילות הבזויה. „ד' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארך“. בימין דוחה ושמאל מקרבת. „לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם“, „לא תעשה לך פסל“, „אלהי מסכה לא תעשה לך“ — מעבר מזה, „ראו קרא ד' בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה, וימלא אותו רוח אלהים, בחכמה בתבונה וברעת ובכל מלאכה, ולחשוב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת, ובחרשת אבן למלאות ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכת מחשבת, ולהורות נתן בלבו הוא ואהליאב בן אחיסמך למטה דן, מלא אותם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב ורוקם בתכלת ובארגמן בתולעת השני ובשש, וארג, עושי כל מלאכה וחשבי מחשבות“ — מעבר מזה.

גם אחרי הנצחון הגדול, שנצחה היהדות כמעט את האלילות, על מרומי העולם הקולטורי, השאירה לה כנסת ישראל קו אחד לאות עולם, על גבורת ישע

6 קהלת ז טז. 7 שם, שם. 8 משלי כה כז. 9 שיר-השירים ז ג.
10 סנהדרין לו. 11 מדות פ"ג מ"א. 12 קהלת ה ז.

ימינה. — ע"פ התורה הכתובה והמסורה. קו כזה, אשר גם בעת תקטן מדת ארכו ע"י שעדי בינת ההוראה המתאמת עם צרכי החיים, במובנה הנכון הריאלי והאידיאלי, מ"מ גם תחת מחבא הנקודה האחת, אשר לאורך ימים תשאר, יתכנס כל הרוח האדיר והגדול, המבטא את עז נצחונה בעבר, ואת אדיר תקותה לעתיד.

כל המרחב הגדול של הגוי וההידור, היופי והציור, מותר לישראל. רק קו אחד, שרטוט אחד, הנראה לכאורה ארוך הרבה, אבל באמת הוא גדול רק באיכות, ולא בכמותו. הוא אומר הרבה ברוחו, אבל רק מעט הוא פוגם את החרשת והאמנות, למרות כל המגמות האדירות שלו: "כל הפרצופים מותרים חוץ מפרצוף אדם"¹³. אמנם רק פרצוף אדם בתמונה בולטת ושלמה, וגם על זה ישנם דרכי בינה, להעזר ע"י חברת אומן עוזר שאינו בן-ברית, לעת השכלול האחרון של התמונה המיוחדת, שבה נמצאים תנאי האיסור. אמנם רק נקודה קטנה תשאר מכל הקו הארוך, אבל מה רבו מחשבותיה: התמונות המיוחדות לאלילים, בין בעולם האילי העבר וההווה, ובין בעולם הנוצרי, תתעב כנסת ישראל ולא תוכל שאתם.

ע"כ הדור הדבר, בחובה קדושה לנו, שבאוצר המשכית הלאומי שבעיר קדוש אלהינו לא ימצאו פסילים כאלה. ובכלל נכבד הדבר מאד, שתודיע האגודה הנכבדה גלוי לכל העולם הנאור העברי והכללי, שהיא עושה את כל מעשיה, אותם המתכנסים באותו המשעול הצר, שבו יפגשו רגש האומה, הדת והאמנות, ע"פ חפץ האומה ושאיפתה הכללית, לראות ביחוד בעיר מושב תקותה, אוצר כל יקרתה וחסן עזה ומקדשה. — ע"פ הוראת הכמי תורה, גאוני ארץ-ישראל המפורסמים באומה¹⁴.

בטוחים תוכלו להיות, אחי, שהזהירות הקלה הזאת תסול למטרתכם, שהיא משאת נפש כלנו, האוהבים את עמנו וארצנו והפצים בכבודם והפרחתם, נתיבות סלילות בלבבות. התועלת והברכה המעשית מהמוסד הנכבד שלכם, לא תפגענה שום מכשול רשום על דרכם, ושלוכי יד עם כל פלגות עמנו, הנפוצים בגולה ויושבי ארץ הצבי, כולם יחד, ילכו להאיר אור חיים מעשיים, על שאיפותיכם העדינות.

וכשנבא לגבול התועלת המעשית, שאתם חפצים להביא, במעשה הנכבד הזה, לאחינו יושבי אה"ק, נקל לנו להבין, כי רק אז יוכל הבית אשר תיסדו להביא את תועלתו הרצויה, להביא אל תוכו המון רב מאחינו, העוסקים במלאכות כאלה, או המוכשרים להן, להשלים את כשרונם ולשפר את עבודתם, ולהמשיך ג"כ חניכים רבים מבני ציון למלאכות המכובדות הללו, מהענפים הרבים המתפשטים מעץ החיים של הציור והאמנות, מכל מפלגות עמנו היושבים על אדמת הקודש, — רק באופן שלא יחזק הבית בכללו לבית האוצר בקרבו דברים שמצד חובת דתנו הקדושה נביט עליהם בעין של משטמה רוחנית פנימית. וכבוד הדרתכם, שמטרתכם קדושה היא לתקן ולא לקלקל, לבנות ולא להרס, בטחתי בכבוד נפשכם הנשאה שתשימו לבבכם על דברי אלה, היוצאים מלב מלא אהבה וכבוד ליסודי חפצכם הנכבד.

(עיה"ק יפו ת"ו, תרס"ח).

13 ראשיהשנה כד:

14 הדגשת פזרי האותיות בכ"ק.

קנט

ב"ה.

סאלו שלו' ירושלים, ישליו אהבין. למען אחי ורעי אדברה נא שלו' בן, למען בית ד' אלקינו אבקשה טוב לך.
הררי קודש ישאו ממעון הברכות שלו' רב ושפע ברכה, לכבוד רועי ישראל, רבנים גודרי גדר ועומדים בפרץ בעם ד', צדיקים יסודי עולם, קדושים וטהורים, גאוני עולם יושבי על מדין, וכל רבי המשרה, פועלי צדקות וקמים על נדיבות, אלופי קהילות יעקב, תומכי שה פזורה¹, אשר בארצות הגולה, יברכס צורם וברכות יעטה מורה², שלו' מאדמת קודש, ממרום הר ד', מקדוש משכני עליון, מארץ חמדת אדון עולמים, מההר הטוב והלבנון, רב ברכות ושפע הצלחות עד בלי די מסל חרמון היורד על הררי ציון, מארץ המעוטרת בעשר קדושות, שחבורה לה יחדו, להצמיח ישועה וההילה, אורה ונחמה, להחיות לבב נדכאים, אסירי החקוק ושבים לבצרון, יחי לבבכם לעד.

מצאתי לנפשי הובה קדושה, להעיר ולעורר את כל לב טהור בכל יראי ד' וחושבי שמו, כל החיל אשר נגע ד' בלבבם, הזוכרים מרחוק את ד' וירושלים תעלה על לבבם, הדבקים בכל לב ונפש באמונה קדושה וטהורה באהבת ארץ חמדה, חמדת צבאות אדון עולמים ב"ה. כאשר אנחנו שרידי חרב, אשר מאת ד' היה זה זאת כי נלקטנו אחד אחד אל מקום בית חיינו, ויד ד' היתה עלינו להוציאנו מן אדמה טמאה, ולהביא אותנו אל קדושת ארץ אשר ד' דורש אותה תמיד. אה"ק ת"ו. והננו הרואים והיודעים, כי הגיע עת לחננה, הננו עדי ראוי, להעיד לכל עם ד', כי התנוצצות עת פקידה הגיעה, לבנות את ציון והרבותי, ע"י צאן עמו המתקבצים מארבע כנפות הארץ, לרצות את אבני קודש ולחונן את עמר ארץ חפץ. והנה מקדם זאת הופיעה עצת ד' על יחירי הצדיקים קדושי עליון מדורות שלפנינו, שהציתו לבת אש קודש שלהבת בוערת אהבת קדושת אה"ק בלבב עם ד', ומידם היתה זאת שנתקבצו יחידים ושרידים לארץ הנשמה, עד אשר חלקים חסובים ממנה היו ב"ה לגן עדן, וקהל גדול וחשוב של כללות כנסת ישראל הולך הוא ומתישב על אדמת קדשנו ת"ו, ועצם הזמן עת פקודת ישועה ורחמים, וכל הצרות הרבות והרעות עם גלי ים וזעף ושבך על שבר אשר נקרה בבית ישראל, מרעי גויים אשר קמו בבלע ולהשחית ולאכל את יעקב בכל פה, כל אלה יחד מעירים ומעוררים את כל אשר נשמת אלקים חייט בלבבו, לשא בכח קול עז ולמלא ידיים קודש לד', להתחזק לשוב יעקב אל אדמת קדשנו ת"ו. בכל ההתאמצות האפשרית, לשום בהר ציון פלטה והתחלת צמיחת קרן ישועה והתנוצצות גאולה ופדות. אמנם מאד ידאב לב כי יראי ד' ואוהבי שמו, למראה עינים, אשר אף כי בדורות שעברו החרו³ החזיקו צדיקי הדורות יסודי עולם בכח קדושתם ואש להבת שלהבתם, יראתם ואהבתם, בקדושת אהבת בנין אה"ק ת"ו, ורק בכח הזיקים הגדולים, אשר הפיתו קדושי עליון בלבבות עם קדוש בא לנו הבנין הקדוש על אדמת הקודש, אשר עינינו ראוות לשמחת לב והשבת נפש. אבל בימים האחרונים מעט מעט השתמטו אחד אחד מחבת בנין אה"ק כל צדיק וכל גדול באמת, בתורה ביראה, בקדושה ובחכמת אמת, והבנין הקדוש הזה, שהוא מקור נפתח לחיי עולמים, לגוי קדוש ולכל העולמים כולם, הולך הוא ונמסר בידי חסרי דעה ודלי מעש, אשר על כן הושפל יקר תפארת חמדת ארץ חמדת

בעזה"ר זהיר וזהיר וזהיר כמעט. והגנו רואים, כי רק מאשר בתחילה נתנו צדיק אמת מהודם על עצם חשקת קדושת חבת בנין אה"ק ותשוקת שיבת שבי הגולה אלי, מכל הארצות אשר נדחינו נפוצים בהם, — מכח זה יונקת היא החבה הקדושה בפועל ובמעשה גם כעת לבנין ציון והשרשת שורש ישועת ישראל עלי באמת ובצדקה. אבל כאשר במשך השנים הרבות רפו הידים של הבונים האמיתיים מהחזיק במעוז ארץ חמדתנו, וקיבוץ בני' לתוכה בחבת אמת, הולך הענין הקדוש והנורא הזה ומתרפה, בעת אשר החובה הקדושה היא כפולה ומכופלת להתחזק ולהתאמץ, לכוון ולהעריך חבת בנין ארץ חיים ולקשר נשמות צאן קדשים אלי באהבת קודש בפועל ובמעשה, לישב קהילות קודש מתמימי שלמי עם קודש על אדמת הקודש.

והנה מה מאד עלז לבי ואגילה באלקי ישענו ב"ה, כי גם בזה הראנו הארת פני המזרח, וחבת צדיקים רועי ישראל, המקשרים לבם לאביהם שבשמים בקדושת אהבת השי"ת ויראתו, באמונה ודבקות כשכל טהור ואור צחצחות, ממקור הנשמה העליונה המופיעה מקדושת כנסת ישראל בכל דור דור ודור, גם לרבות בדודותינו האחרונים, הנה החלה להתנוצץ, ומפתח תקות ישועה, שנפתח כחודו של מחט, נקוה לד' שיאר לנו לפתח פתחים רחבים, כפתחו של אולם, ואורח צדיקים יהי כאור נוגה ההולך ואור עד נכון היום.

כי הנה העיר ד' את רוח אחד מיוחד מיחיד סגולה, חד מרבנן קדיש, אשר זכה להתבסס מקדושת אה"ק עוד בימי עלומיו ושחר טל ילדותו, ואור ד' הופיע עליו ברזי תורה וגבוזי יראה בסתר חביון מאור ארץ חיים, הלא הוא כבוד (הסיום לא נמצא לע"ע)

(עה"ק יפו ת"ה, תרס"ו).

קס

ב"ה.

לכבוד ראשי אלפי ישראל, גבורי כח וגבורה, עוסי אורה, הרבנים הגאונים שרי תורה, רועי ישראל, הצדיקים הקדושים, מנהלי שה פזורה, אסירי התקוה הקשורים בחבלי אהבת עולם לארץ חמדה, מתאנחים ובוכים על שוממותיה ומצפים לאורה ושמים בתחומותיה, יברכם ד' מציון ובירושלים ינוחמו, ויוצו מהרה לראות בתפארת עזה ורוממות קרנה בימין ד' רוממה.

שנים לעשרות עברו מאז הוחל ישוב מעשי להתגבר בארצנו הקדושה, ותחת אשר מני-אז היה כל יסוד מושב אהב"י על אדמת הקודש בחורבנה נתמך על צדקת נדבות עם ד', אשר זכרון ציון וירושלים חקוק כחותם על לוח לבבם, והם שלחו את מתנות ידם, לכלכל בהם את היושבים לפני ד', שהיו מעולם יושבים בקדושה על אדמת הקודש, מנייהו מלכי רבנן, גאוני-עולם וצדיקי-אמת, קדושים וטהורים, נוראים כמלאכי ד', ומנייהו לומדי חוגי תורה, ת"ח הגונים, איש כפי ערכו, ועליהם נלוו המוני-עם עניים ודלים, אבל כולם כאחד ישבו בקדושת אמונת אמן, ולבם יידם מלאו לד', לשאת רנה ותפילה בעד אחיהם שבגולה, הנקשרים בהם ועל ידם לקדושת הדר ארץ הקודש מקום בית חיינו, הנה בימים האחרונים מאת ד' היתה זאת, ורוח חדש בא מירכתי-ארץ, וחבת ציון ואהבת אה"ק, אשר היתה רפודה בקדושה וטהרה, לקחה לה גם-כן דרך-חול ע"י אנשי-מעשה, אשר החלו לעסוק

בבניינה, וע"פ התנועה הזאת, אשר היא נודעת למדי לרבת בני עמנו, נתוספו דיורים רבים מאחינו מפוזרי הגולה, ומושבות וקהילות נתישבו באה"ק, עוברי-אדמה ואכרים, ועוסקים בכל מעשה ומלאכת יד נתרבו. והנה אף שזה הישוב המעשי גם הוא היה מאז וגם עתה זקוק לתמיכות ונדבות, לעזרו ולסעדו, מ"מ עיקר יסודו היה על ההשתדלות של מחבבי אה"ק וחפצים בבנינה, שירבו פעלים לתוצאות הארץ למכירת היין, העומד בראש לכל מקורי הפרנסה, שהרחבת ישוב אה"ק נשען עליהם, וליתר תוצאות אה"ק, הנותנת פריה וטובה ב"ה גם בשוממותה וחרבנה. והנה הישוב הזה המחודש, וההשתדלות הגמרצה להגדילו ולהרחיבו, היה ראוי לטול חלק בראש אצל כל גדולי עם ד', אצל כל אדירים בעם, אצל כל הצדיקים הקדושים, רועי צאן מרעיתם באור קדושת חסידותם וצדקתם, ואצל כל גאוני יעקב אשר עיני כל ישראל עליהם ליחל לדברי קדשם, והיה ראוי הדבר להקיף את כל נאות יעקב, וביחוד ממכר היין, שהוא ראש המוסדים לבנין הארץ במצבה החדש, היה ראוי להיות הולך ומתרחב, וכל עדת ישראל בכל תפוצות הגולה היה ראוי שיפנו לקנות רק היין הטוב של אה"ק, העבודה בידי בניה, הבאים אליה מכל קצוי תבל. אבל לדאבון לבבנו לא כאשר תשאל לבנו כן הוא, ורבים מעשירי עם ד' יראי ד' וחושבי שמו, אשר אם היו פונים תמיד להדר לכל שימושי ביתם יין של אה"ק היו מוכים בזה את בנין א"י, והיו מתוספים על ידם כרמים רבים ומושבות חדשות, ודיורים של אחב"י על אדמת הקודש, הנם מושכים את ידיהם מהיין הזה, שהוא ג"כ ב"ה עולה בטעמו ובכל תכונותיו, במדרגה טובה והדורה מאד להתפאר. ואנחנו נדע נאמנה, כי רבים וכן שלמים מצטערים ע"ז מאד, ואין לאל ידם להושיע, ביחוד גדל הכאב מאד בשנה העברה. שכי"כ הגיע המשבר של מניעת מכירת היין, עד שלדאבון לבנו הגיע העת לעקור נטוע, וכרמים רבים נעקרו, אחרי אשר נטעו גם שורשו, מאין תקוה לבעליהם למכור את יינם, המחזה נורא היה ופולח לב. אמנם הסבה הפנימית של מיעוט הקישור של כללות עם ד' לחבת הקודש של הישוב החדש, שעל ידה בא המעמד המעציב הזה, שאנו חייבים להתאמץ בכל עז כחנו לתקנו, ולחזור ולקשר את כל עדת עם ד' לחבת הקודש בעומק לב ונפש, למען יקחו כולם, ע"פ ראשי אלפי ורבבות ישראל, את חלקם בבנין אה"ק ע"י בניה, בני מלך ישראל וגואלו ב"ה, אשר הנם הולכים ונקבצים אליה, — הוא מפני שהקישור הפנימי האמיתי של עם ד' לאדמת קודש עומד הוא כולו בקדושה, בקדושת שם השם יתברך ואור קדושת חבת תוה"ק, בקדושת אמונת אמן ואהבת אמת לתורתו ומצותיו, לעשות אותן על האדמה אשר נתן ד' לאבותינו מעולם, וכאשר אלה אנשי-המעשה, אשר בימים האחרונים עסקו בבנין הישוב, לא ידעו את רוממות העיקר הגדול הזה, ופנו להם לדרכי חול, וחפצו להתוות על הישוב החדש תו החול, תחת הקדושה העליונה השורה עליו באמת מקדושת ארץ הקודש, רעיון החול של המנהיגים פעל ביחוד על דרכי החינוך, שתחת קדושת אמונת אמן ואור תורה ויראת ד' טהורה, הראויה להיות מושפעת על ילדי צאן קדשים בכל מקום שהם, ובמדה יותר מאירה ורוממה בהר קודש ד' וחבל נחלתו, ע"י חינוך ע"י מורי-תורה מובהקים, מלאים בתורה יראה ואמונה שלמה, נוסדו בתי-ספר בצורה של חולין, וממילא הקדושה העליונה נפגמת, ורוח ד' המאיר על אויר ארץ הקודש אינינו מתגלה, ע"י טמטום

הלב של הדרכים החדשים, שהמה צמח לא יעשה קמח¹, וכל רוח וחיל אין בהם. ועם ד' מרחוק הרגיש את כל אלה, וגדולי האומה צפו ממרחק את כל זה, ע"כ באה ההתרשלות הנוראה מהחזקת היר של הישוב החדש, וע"י נפילת הרוח נפל ג"כ ערך החבה לתוצאות הארץ, וביחוד להיין של אה"ק, אפילו להמשימר והמושגת יפה בכשרות כראוי גרם רפיון הרוח מניעה גדולה למכירתו, וממנו תוצאות למניעת התעלות מצב הישוב החדש, שראוי להיות באמת אהוב וחביב ונחמד לכל עם ד' הגוי כולו.

והנה לכל זמן, ועת לכל חפץ, ומאת ד' היתה זאת, שיגלה ויראה בימינו פתח תקוה, ואור ישועה כפולה רוחנית וחמרית לעם ד' יושבי אה"ק והמתישבים עליה, כי ראה ד' בעני עמו ויחמול על ארצו, להשיב להישוב ההרש את הודו וכבודו אשר גלה ממנו. כי נתעוררו בימים האחרונים בכינוס לצדיקים, ובעיר עז לנו ירושלים עה"ק ת"ו נוסדו יחדיו גדולי ישראל צדיקים וגאונים, ועמהם נדיבים מלאי אור תורה ויראת ד' טהורה, וימתיקו סוד להרים דגל בשם ד' לרומם את קרן הישוב החדש, להחיותו בחיים של קדושת אמונה טהורה ותמימה, בשלהבת אש קודש מאור ד' ותורתו. הם אך החלו לעשות וד' יצא לקראתם, ועין בעין הננו רואים כי אך זה הוא הדרך לבנין ארץ חמדה, ע"י הדר קדושתה ואור תורת ד' ואמונתו ית'. והם בונים ומצליחים ב"ה. ועתה כבר בנתה ויסדה האגודה הגדולה והקדושה הזאת בתי תלמוד תורה בכמה מושבות, ברוח ד' הנאמן באור תורת אמת ויראת שמים אמתית, והדברים הולכים ומאירים. ואך רב עוד הדרך, האגודה הקדושה הזאת. אגדת "שומרי תורה", צריכה להיות מעוטרת עושר וכבוד, כדי להרים בכבוד קרן התורה ויראה על אדמת הקודש, להשיב להישוב החדש את אור כבודו בלב כל אחינו עם ד' כולו, וע"י החבה יתרבה קשר הקדושה, והפעולה לתוצאות סחר אדמת הקודש, ולכל מעשה התרחבות ישוב אה"ק, תגדל משנה לשנה. והנה כבר הכין ד' את האגודה הקדושה ורצה את מעשיה, וקנתה לה נכסים גני חמד ופרסום עושי פרי תפוחי זהב ושקדים, ונוסף לזה נפל חלקה בנעימים בכדם חמד במושבה רחובות, ורכשה לה יקב הדר ומפאר לעשיית יין וקוניאק בתכלית הכשרות, כראוי לחבת הקודש של יין אה"ק, ב"ה ענוד בכל פארו והדרו בתפארת קדושתו באור לבת אש קדושת אמת, כראוי למעשיהם של צדיקים בוני ארץ חמדה באמת.

ע"כ נקה לשמו ית', כי יהי עלינו נועמו, וכל רבי המשרה וגדולי המפעל בעם ד' ישובו לחבת קדושת ארץ חמדה בישובה החדש ההולך ומאיר באורה של תורה וקדושה נאמנה, ויחזק את ידי הבונים ויגבירו זוילם לעבודה בקודש, לחרבות הישוב והבנין באה"ק. כי עינינו הרואות, כי יד ד' נוהגת בנו להשריש הכל סוף-כל סוף בקדושת אמת, כראוי לארץ אשר ד' דורש אותה תמיד, ובכל לב יעמדו לימיננו גדולי ישראל וכל נדיבי עמו, להרים קרן האגודה הקדושה ולקנות את היין המשובח, שזכרו כיון לבנו² המלבין עונותיהן של ישראל³, בזכות קדושת תורת ארץ ישראל ויסוד ישובה בקדושת השם ית', אשר שמו הגדול נקרא על עמו ועל נחלתו. והבוחר בארץ חמדה ירים נס לגויים ונדחי ישראל יכנס מארבע כנפות הארץ. ורעה בשן וגלעד כימי עולם⁴, ויחיש לנו אורו וישעו בבא לציון גואל בב"א.

כעתירת אסיר התקוה לציון ומקראיה, מתענג על זיו הדרה ומתאנח על חרבותיה ושוממותה, מצפה לאורה וישעה ברוח ד' על עמו וארצו.
הק' אברהם יצחק הכהן קוק
עבד לעם קדוש על אדמת הקדש פה עה"ק יפו והמושבות תובב"א.
(עה"ק יפו ת"ו, תרסח).

קסא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' תשרי תרס"ט.
שלו' וברכת השנים לכ' ידיו הרב הג' החכם הנעלה מוהר"ר שמואל אלכסנדרוב שליט"א, וכא"ל שו"ד.
כעת הגיעני מכתבו היקר בברכתו. יהי ברוך למקור הברכות על אהבתו וכבודו.
לולא הטרדות ה' ראוי להאריך לכבודו ע"ד שאלתו למצבנו באה"ק כעת. אחר הקונס' ג, אבל אין דנים אפשר משא"א. ע"כ כעת אסתפק בקצרה, ואודיע ברור לכבודו, שדרכים רבים של תקות גדולות פתח אדון כל המעשים לפנינו כעת על אדמת הקודש. מצב מאיר כזה בא"י לא ה' לנו מאז גלינו ממנה. עתה אנו צריכים לאגור את הכל אל א"י, כל מה שאפשר מכחות רוחניים ומעשיים. הנה ד' יצא לפנינו. יאמץ לב אוהבי עמם באמת, להראות באצבע כי מקור ישע הולך ונפתח, ובשובה ובנחת נושעה. ענן היאוש הה' פרוש על דורות יוכל להתפור בתנופת יד קלה. עלינו להבין מה המה מעשי ד' במערכות התולדה. אחתום בברכה וצפיית ישועה משמי שמי קדם עד שדמות ארץ חמדה.
הק' אברהם יצחק ה"ק

קסב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' תשרי תרס"ט.
לכבוד ועד המושבה ה"ו ברחבות.
בששון לב ובתודה קבלתי את הזמנתם החביבה לבוא לחגיגת הנחת אבן היסוד לבנין הבתים בעד אחינו הפועלים התימנים. וכבודם בעצמם יודעים כמה קרוב הדבר הנעלה הזה אל לבי, כמה שמח אני בהתחלת הוצאתו אל הפועל בעה"י, בעצמם ידעו כי מאד חפצתי להיות נוכחי בחגיגתכם הקדושה ולהשתתף בשמחתה שמחה של מצוה. אבל למורת רוחי מחלת העינים, אשר תקפתני בימים אלה, היא תמנעני ממלא חפצי זה, על כן מוכרח אנכי להביעהו רק ע"י ברכתי החמה לחגיגתנו זו — בכתב.
יהי נעם ד' וברכתו עליכם, אחי החביבים, כל העסקנים בבנין החשוב הזה, שוכני הבתים אחינו התימנים בעצמם, יפרס עליהם את סוכת שלומם וישים שלום במעונותיהם ושלוח באהליהם כל הימים, יחזק ישובם ויצליח עבודתם בארץ חמדה, אשר עיני ד' א' בה מראשית שנה עד אחריתה, לטוב להם יחד עם כלל ישראל עד

העולם, ותכתבו ותחתמו כולכם לשנה מבורכה בכל טוב בעד הכלל והפרט, ונזכה לראות מהרה בנחמת ישראל וירושלים בשוב גאולים לציון ברנה.
כא"נ המברככם מלב מלא אהבה וברכה וצפיה לישועה.
חק' אברהם יצחק ה"ק

קסג

ב"ה. עה"ק יפו ת"ו. ו' לתשו' תשרי תרס"ט.

שלו' וברכה וגמח"ט לכ' הרב הגאון הגדול רב פעלים מו"ה יצחק אייזיק הלוי שליט"א.

יקרת כ"ג מיי"ט אלול העבר הגיעתני לנכון.

מאד מאד אשתוקק, שלא תפזר האגודה¹, שכת"ר שי' הוא היושב בראשה, את כחותיה ע"ד עניני מינויי החכמים² בשיים³ ואיחוד בכל תוגרמה. כי חוששני מאד שתפסת מרובה לא תפסת. לעת עתה ראוי להשתדל, שתהי' משרת הרבנות-מטעם הזאת מסורה בירושח"ו ביד יראי ד', ובדרך אגב ראוי לשום עין ג"כ על יתר המקומות. אבל חלילה להחליף עבודה זו בעבודה העיקרית של הרמת קרן התורה. ע"י ישיבות טובות. המחודשות ברוח היום ובקדושת אמת, שזה יכין כל הנצחון לעתיד בע"ה. בודאי הי' טוב אם אפשר הי' לשמור את משמרת הרבנות הרשמית בידי גדולים, גאולי תורה, אבל הננו רואים שזהו דבר שא"א, ולקהלות האשכנזים אין זה נוגע כמעט, כ"א בדרך שלילי, שלא תמסר המשרה בידי משחיתים. כמוכן הירידה הראשונה, שכבר נפקעה גדולת התורה לפי ערך מהרבנות הזאת, היא הכשירה את הירידות האחרות. כי מעכשו אין פה להגיד להממשלה שיסוד הרבנות הבשית היא באמת לפתור את השאלות של הדת, במקום שכל גדולי הרבנות שבמדינות מסופקים, שהיא יודעת היטב שכבר נפקעה גדולה זו מכבר, ושלא ימצא לה יושב על כסא הרבנות בקונ"2, שיהי' דומה להרא"מ³ או להחכם³ ר"י בכר דוד בעל "דברי אמת" בדורותיהם, וממילא מתלבשת היא בצורה של פקידות בממשלה, לצרכם של בני אותה הדת. ובאיזה כח נלחם. ע"כ הננו צריכים לשוב לרומם את כח התורה במעלה עליונה, ולהשתדל שיהיו בעתיד מגדולי ת"ח בא"י אנשים הראויים להתיצב בהיכלי מלך, אז יהי ד' עמנו, ונכוונן יחד לעמנו במקום קדשו.

אחתום בברכה באה"ר, כנה"ר ונפש ידידו דוש"ת בהדרת כבוד.

חק' אברהם יצחק ה"ק

1. "ההתאחדות הכללית" למשמרת עניני התורה והמצוה של היהדות בגרמניה, שהתחילה באיתן השנים כיתוד לעסוק בחזקת ושכלול מצב היהדות באה"ק.

2. של הרב הראשי. 3. בקונסטנטינופול. 2. להגאון ר' אליהו מורחז.

3. ע' נודע ביהודה קמא, אבן העזר סי' עד. וע' לעיל סי' מה.

קסד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ק"ו תשרי תרס"ט.

ידיד לבבי ונפשי, החכם השלם, מלא חמדה ותפארה בתו"י, מו"ה משה

זיידל נ"י, שלוי רב לך ולכל אשר לך.

חבתך, יקירי, שאיננה זוה מלבבי, תזכירני תמיד את חובתי לכתב לך. אבל האוכל לצאת ידי חובתי, כפי אשר ימשכני לבבי, — בהחלט הנני מוכרח להשיב ע"ז בשלילה. הנני בעל מלאכות רבות, המשפיעות כל אחת מהנה רגשות הסותרות זו את זו, והנני מוכרח תמיד לנוד מאחת לחברתה, עד אשר לפרע את החובות, שהלב הפנימי כ"כ עורג להן תמיד, לא ישאר עפ"ר פנאי, וכשאני חולץ א"ע מעט ממסגרותי לשלם, הנני מוכרח לעשות פעולתי בחפזון, עד שאיני מוצא קורת־רוח שלמה בסגנון דברי. מ"מ על כל תכסה אהבה נאמנה.

ובאמת מאד הנני משתוקק, שיהי' דיבור של חבה מצוי בין חבורתנו, בין יחיד־הסגולה המבינים ומרגישים שיש לנו עבודה רוחנית עזה, חדשה וגדולה. המקצעות הרוחניים שבתורה מוכרחים הם שיעבדו, באותו המרץ שנעבדו ושצריכים להעבד המקצעות המעשיים שלה, — זהו הלא פתגמי העתיק. ומשא־ומתן ושאלות ותשובות בהלכות דעות ואמונות צריכים להיות נכתבות, בסברא ברורה בלב מתנה וברוח דעה וגבורה, דוקא מחכמי־תורה הקבועים באהלה; למרות מה שאם הדור כותב איזה דבר בזה, הכותבים הם ע"פ רוב אותם ששנו ופרשו, אותם שחיי ההפקר, לכל הפחות ביחס להכרת אורה של תורה, כבר סתמו להם את דרך החופש של הכרת אור הגנוי, החי וקיים עדי עד, שבאוצר חיים של ישראל.

ואלה השאלות ותשובות יעמדו לנו בדורנו זה במערכה אחת עם כל השאלות ותשובות של גאוני הדורות, המלאים פרטים מעשיים בבירור הצד המעשי של היהדות שגם הוא הנהו יסוד נכבד ושדה־תבואות, אבל הצד הפנימי, המוחי והליבי, הלא הוא עולה עליו, מאיר אותו ומחיהו.

ע"כ הייתי חפץ מאד לקבוע קורספונדנציה קבועה עם כל השרידים של נבוני הצעירים, יודעי תורה ואהביה, נוצרי אמונים ושומרי חורה ומצות, ועסוקים במדעים באופן הגון ומזורז, ומנן ומנייהו תסתיים שמעתתא בע"ה, להחל ספרות הגונה רוחנית ופוריה, במקצע העזוב של הלכות הדעות והאמונות, בבירור גמור, "בשרא שמינא" אפתורא דדהבא".

ולפי גודל הענין כך גדולות הן המניעות, המעכבות את יסוד דבר זה. ומ"מ אינני מתיאש, ותוחלתי לך, היא, הנותן לנו אור עולם באוצר חיים, שעוד יזכני לכונון חפצי. וע"י עזרתכם, אחי האהובים, אתה ואהובנו הרבמ"ל³ שי, וסיעת מרחמיכם משם, ומפה כל חלוץ אשר רוח ד' עמו יקום ויתן לנו יד, ומרוץ אגרות מלאות טוב ד' להגדיל את הפלפול של אמת בחכמה⁴, כראוי לנו בזמננו להחיות את רוח עמנו, ולגלות אורו והדרו על בניו, יחל להיות תכוף בינינו. ויתקיים פיוטי אשר שרתיו זה כבר: "ומנקודות מחשבותי, שיקבצו לעדרים, אקח אותיות, והיו למאמרים, והמאמרים בחוברת, יהיו לספרים, והספרים, בכל קרת, יהיו נפזרים", כו'.

1 ב"ב כב: 2 תענית כה. 3 הרב ר' בנימין מנשה לוין, ע' לעיל סי' צג.

4 ע' שבת לא, מורה־בוכים ג נה, וע' סנהדרין י"ז, תודיה שיועד.

ויחדיו עמי תשירו שירה זו בפועל, ומכנף הארץ זמירות נשמע, וחדות ד' תהי מעוזנו.

הנני לוחם עם המניעות מלחמת מצוה. הננו רואים עין בעין שבא עתה⁵, אור ד' יאר לנו, תקות ישראל ותחיתו הולכת ומתגלמת, בסתר המדרגה בארץ חיים. הרוח הגדול, שחיי עולמים שרוי בתוכו, הנהו עדיין מקופל כעובר במעי אמו, אבל יגיע הזמן וימיו לא ימשכו, ותנועת לדה תשמע, אחרי צעקת חבלים, קול חדש ומרנין של ילד נולד, אשר יולד גוי פעם אחת, וציון תחל וילדה את בנה; אבל הגברת הרוח, השלמתו⁶, מהירות באו, — על זה הננו נקראים לפעול עם אל⁷. עד כה עומדת הקולטורה המיוחדת של ישראל, כרחל גאלמה. דבר אלהים היה לחרפה, כי לא יהין שום משכיל לרצות ממנו יותר ממה שתתן ע"ז אירופא דיפלום, ואירופא לקחה את דבר ד' בצינור מלא רפש של הנוצריות שנתלכלכה בגויות, ואברה את שריד חמדתה, אשר גולה מעם-עולם, וחשוכא חפי להני אינשי⁸, אשר התפאדו כי לקחו להט אור ישראל ושמו בכליהם. הקולטורה העצמית שלנו, שאין לנו בה שותפות של כל גוי בעולם, ותחיתנו הלאומית על אדמת הקודש, היעודה להיות גי חזיון עולמים, חלום נאמן אחד הוא, אשר רק בשגגה יראה כשתי מערכות סותרות ומנגדות זו את זו. לעבד את היסוד האמתי הזה, להראותו ביד רמה וקומה זקופה, בגדולה והוד, זאת היא עבודתנו, עבודת חכמי אמת, יראי ד' בידאה פנימית, שאינה נגועה בסיגים של יראה פסולה⁹, חיצונית ומשפלת רוח ונשמה. אותם היודעים לתן גודל לאלהינו¹⁰ באמת וביושר לבב, וע"ז צריכים אנו להחל ביסוד של ספרות, חדש-ישן, שלא יפנה אל הישן עורף כ"א יודיין עם החדש לדעת את כל עומק הטוב של הישן, ואיך החדש הולך עמו ומשלימו תמיד, ותלמידים ותיקים יגדילו תורה ויאדירוה להחיות רוח ישראל, ולתן כבוד והוד, לאדמת הנבואה, אשר שמיה והרריה ירעפו עדי-עד טל-חיים דוקא לעם המדגיש את קשר נשמתו בתוכה, ולא לעם אחר, ולגטמעים עמהם, שאינם מבחינים בין אדמת חול לעפרות קודש. השכל הישראלי יתרומם, והרגש חחי שלו יתעורר לעומתו בכל מלא עז וחיים. הגבורה המעשית ליסד ולנטע, לבנות ולשכלל את הכל בחיי גוי איתן על אדמתו כמקדם, תתעורר בזרע ד', אשר תכירו ותדע לשוב אליו באהבה והכרה מלאה תנובה וחיים. שידים חיים עבראו, מלאי עז אלהים, ושרות של קולטורה חדשה ומאידה יפדו ויעלו, יעטפו בר ויתרעעו אף ישירו. הישן יתחדש, והחדש יתקדש, ויחדו יהיו לאבוקות אורים על ציון, ובמשיכת חן. תחל או ציון למשוך אל תוכה את בחירי בניה בוגיה, ומשכללי הבנין, הנטע והמזרע, התעשייה והמסחרים, יהיו במשך הזמן גם הם זלופים מטל חיי נצח, מים טהורים יזורקו עליהם, ויכירו את חסנם ואשרם בהיותם בונים חומות וחיל¹¹ לישראל בארץ חמדת עולמים.

רוח הדת הנלחץ והמרוצץ, אשר הושגר באירופא הנוצרית ובאזיה המושלמנית, אשר לא הטיבה הרבה מהראשונה, ולא יכלה להיטיב, לא הי יכול לדור בכפיפה

5 ע' ישעיה ס כב. 3א לא ברור בהעתק כ"ק אם הוא "השלמתו" או "השלטתו".

6 ע' ירוש' שבת פ"ו ה"ט. 7 סנהדרין צ"ט.

8 ע' זרר בראשית יא: תיקוני-זהר תיקון ל"ג. 9 ע' יומא ס"ז.

10 ע' ישעיה כו א.

אחת עם התחיה החברותית. המלאה אונים וחפץ חיים מזהירים, שכדי לשכללם יפה צריך דוקא אור אלהים אמת בתוך הגשמה הקיבוצית, וזה לא נמצא כ"א בישראל כמו בראש ימות ההסתוריה גם עכשו. הפילוג של הדת והחברה נאה ויאה להם, מה שהוא מזיק לנו. אמנם אם לא נצא להאיר את האופל, להסביר את ההבדל שבין דת לדת, כלומר שבין הדת שאינה ראויה להקרא בשם עצם פרטי זה, מפני גבהה ומקוריותה, לבין דת מחוקה וסעיפית, שאין לה אלא כפי מה שיכלה לדלות מהמקור בדרך גניבה וחלחלה, — מבלעדי פעולה רוחנית אדירה זאת, ישאר עומד הענין סמוי מן העין, והעבודות הפנימית תקום להתבושש עם היהדות הפנימית, אחרי אשר חקתה שלא להתבושש כמעט עם החיצונה. השפע הפסיכולוגי של כנסת ישראל הוא יותר מלא חיים ותעודה מההגיונים הכהים של המושכלות הספרותיות, האחרונות כלולות הן בקרב הראשון, ככללותם של פרטי פרטי בכולי כללים. בשלמותה תופיע בשביל חיבורה של כנסת ישראל ורוחה באדמת ישראל, גשמה לעם עליה, וברקים ירוצו גם לכל לב שוקק המצפה לראותה בזיהו וחמדתה. הספרות החיה החדשה שלנו תסביר רק את עזוזה של השפעה הגדולה הזאת, כי כח אלהי עולם בכחה טמור.

הבריאות הפסיכית תסיר בזרע עזוזה את מחלת השכחה, כמו את מחלת הבערות וההתנכרות, מתוך נשמתה של האומה ושל העולם. הזכרון הלאומי ישוב ויחיה בכל מלי אורו, ותקופות האורה שלה ישובו לעמוד כמו חיים היום נגד עיניה ורוחה, והדעה הברורה תדע ללמד את בניה, ואת הכל, כמה אפשרית היא, וכמה היא מוכרחת נאמנות עדותיה, וכמה בקרבם ימצא אור והיים לכל, לפגרים מתים, של דורות, של עולמים, ושל נפשות ועמים רבים.

ההשכלה היא רק הלבשה חיצונה, לאור החיים הפסיכיים של האומה הנאורה בעז אלהים, אבל על ידה יראה יהודה והדרה, ותעזו ימינה. לא ההשכלה הרגילה תוכל לתן החיים המשוקקים מכל רוח ונפש, כ"א רוח של נשמת עולמים יתן בה כח ותנועה אדירית.

רוח חדש חי וקיים בריא ומחולל פלאות כשיפוח מני ארץ אשר אמרו הכל שוממת היא, לא יהיה נזקק לברר דבריו קטעים קטעים, פסוקים פסוקים, זעיר שם זעיר שם, כ"א בכח רב אדיר וגדול בבת אחת ירקדו הררי עדי, וישחו גבעות עולם, האמת הישראלית תצא ממחבואה, וצדק משמים נשקף.

מפני גודל הצדק וריבוי תועפות ערכו, א"א כמעט לסמן עכשו את הצורה המיוחדת של הסניגוריה הנפלאה, לאור ישראל נגד כל מעיבי ערכו. עכשו הזמן גורם לעסוק בכללים, בתעופות של הארות רעיונות בריאים, והפרטים יתשרו בדרכים רבים ושונים, לפי גודל עמדת הרוח ועצמות קליטתו בכל לב הוגה.

נעלה הוא ישראל ונעלה כחו לאלהים. איננו מחובר את התרבות האיטית בכל עורקי נשמתו. כח קפיצה ודילוג רוחני יש בו. הוא יוכל להגשא בפעם אחת עד לכוכבים אף כי ירד עד עפר, מפני שאוצר גדולתו ספון לעד בקרבו פנימה. זכן הרעיונות היותר ישראליים, כפי אותה המדה שהם מתקרבים למקורם, אינם כבולים לחבלי ההתפתחות, וע"כ דוקא את הרעיונות היותר מאירים א"א למסור

ע"י סימני פיתוח של ריקום עיבור ולידה בתור תחומים מוגבלים. אמנם יש מקום לכל התיאוריה הזאת בתור מדרגות של גבורה רוחנית בעצם חלקי הרעיון, כשמתפלג בפילוג לימודי, ביחוד בשעה שהוא בא להשפיע על החיים, על המעשים, המדות, הרגשות והדעות, היחידות והקיבוציות, ואז באמת רב לנו המקום לצאת בחכמה היסטורית מבוססת, הנעלה מכל ההרצאה ההיסטורית הרגילה, הבונה מעלותיה על השערות פורחות, בזה שהיא מכוננת את בנינה ברוחה פנימה, ובכחה המתגלה בחיים ובמעשה, בהוה ובעבר, ע"פ חשבון ברור וצלול, שאיננו צריך לכל עמל תאריכי. היה בדכה יקירי, חזק ואמץ ויהי ד' עמך, ותהיה מהבונים בהיכל ד' על מרומי הררי קודש, כנפשך היקרה ונפש אוהבך בכל לב מצפה צביונך ותפארתך באה"ר, אברהם יצחק ה"ק

באה"ר מסור נא דר"ש בכל חס"ל לידידנו הרה"ח רבמ"ל שליט"א, וכמעט שגם אל כבודו הם הם הדברים.

קסה

כ"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ו תשרי תרס"ט.

שלו' וברכה מקודש לכבוד ידיינ' ש"ב¹ הרב הגביר, עדיו לגאון ותפארת, סועיה, כליל חמודות, מו"ה צבי הירש יפה שליט"א, וכב"ב שו"ר.

בתודה רבה הנני בזה לכבוד אהובי על דבריו הנעימים בברכתו לשנה הבאה עלי"ט בעה"י, ואברכה את מברכי חטיבה מול חטיבה באה"ר. מפני העבודה הרבה העמוסה על שכמי הדל אין באפשרי להרבות אמרים. בידידות ודעה הגונה כראוי לגברא רבא וידיד נאמן דכותי שי', ואתו הסליחה. וע"ד קבלתי תחת השגחתי את המוסד ה"מזרחי"², מי יתן וכל גדולי עמנו, הגאונים והצדיקים שי', יתן ד' בלבם ויקבלו עליהם השגחה של כל המפעלים, אפילו אותם שאין דעתנו נוחה מהם כלל וכלל, כדי שנציל כמה שנוכל להציל, וחלילה להקפיד בזה על כבודנו ולהזניח כבוד שמים. כי הלא המה ייסדו מה שהם חפצים, ומה תהי' התועלת כשלא תהי' לנו שום השפעה ודעה, הלא יקפצו מסביב כל רשעי ארץ להוסיף קלקלה ומשטמה. אמתתם של דברים אלה וקדושתם אפשר להבין רק בראית עין את העשוי על אדמת הקודש, ובין מפלשי העבים שמש ישועה זורחת בע"ה.

והי' ז"ש וברכת ד' מקודש באה"ר לכת"ר וכא"ל, כנה"י ונפש ידי"ע דבק באה"פ התשובה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

1 בנו של הגאון ר' מרדכי גימפל יטה מראזינאי ז"ל. 2 בית הסתר "תחכמוני", בעה"ק יפו.

קסו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' חשוון תרס"ט.

לכבוד ידידי נפשי עם ד' היושבים על אדמת הקודש במושבה הקדושה קוסטימה ת"ו, וביחוד לכבוד הועד הנכבד, ולכבוד ידידי השוי"ב הרב היקר ש"י, ולכל יחיד סגולה אשר במושבה הנ"ל, יברכם ד' מציון ומקדוש יסעדם.

אתכבד להודיע בזה את כבודם, כאשר הצעתי לכבוד ידידי הרה"ג המצויין לתפארת מר"ה יעקב יוסף שליט"א, הרב ומרא דאתרא דמושבה עקרון ת"ו, שיבא לפעמים גם במושבה הנכבדה שלכם, לדרוש ולהטיף דברי תורה, נעימים ומתוקים המשיבים את הנפש, ומקרבים את הלבבות לאביהם שבשמים, כיד ד' הטובה עליו ב"ה. ע"כ אבקש בזה את כבוד הדרתם לקבלו בבאו בכבוד וחדר, כראוי לכבוד התורה והיראה, ותיכף לת"ח ברכה. ויתברכו בכל טוב בנפשם ובמאדם, על הארץ הטובה אשר נשבע ד' לאבותינו לתת לנו לנחלת עולמים, כנה"ד ונפש מוקירים ומכבדים באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

קסז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"א חשוון תרס"ט.

(לאגודה להרכיש קדשי ישראל בארץ ישראל לעם ישראל והמכון לחקירת ארץ ישראל בירושלים, — א' גראיבסקי).

ועד נכבד,

שמחתי מאד ברעיון הגדול והטוב הצפון באגודתם הנכבדה, הכולל בקרבן שתי מטרות הנכבדות לנו מאד. תחוקנה ידיהם בשם ד', הבוחר בציון עדי עד. מצדי הנני מוכן לשרתם בל"ג, ככל אשר יזמין ד' להיות לאל ידי. המכבדם ומוקיר פעלם בכל לב

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

קסח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ב חשוון תרס"ט.

אדון נעלה החכם הנעלה מר דוד ילין נ"י, שלו' וברכה.

האסון אשר קרה פה, ע"ד התנפלות שודדי לילה, ביריות אקדחים בבית האדון סלוצקין, הרעיש את לב יושבי עירנו. לדאבון לבבנו מתבגה המשטר המקומי בחיקור דבר זה בקרירות נוראה. אנכי ערכתי מכתב לועד התורקים פה, אשר העתקתו אתכבד לשלח לכבודו, ואבקשו מאד להיות לנו לעינים בדרך ההגנה והשמירה שהגנו זקוקים לה כעת. באהבת אחים ורגשי יושר וטוב אשר בלב כבודו אשען שיתן ידו עמנו בכל חוג יכלתו.

בברכת ד' מציון הנני חותם בכבוד רב.

אברהם יצחק הכהן שוש

קסט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ב חשון תרס"ט.

כבוד הועד הנכבד של התורמים הצעירים, שלוי ורב כבוד ואהבה.

כבודכם, אדונים נכבדים, הגדול בעיני, ובעיני כל ישרי לב, ומטרתכם הנכבדה לעבודת הפרחת הממלכה העותמנית להצלחת כל העמים היושבים בה, לאשרם בחיי שלווה, בטחה וכבוד, המגדלת את ערך מוסריותכם המשוכללת במדרגה גבוהה מאד, בעיני ד' יוצר האדם ובעיני התבל התרבותית כולה, — ערך כבודכם זה, המתנוצץ בעטרת זיו על ראש ועדכם הנכבד, יברכהו ד', הוא יניע אותי להעיר את כבודכם בדברים מעטים, אשר אקוה שיש בהם די לפי מעלת בינת לבבכם ויושר גפשכם הכבודה.

המאורע המעציב והמחריר, אשר אירע בעירנו, בבית אחד התושבים הישרים והשקטים, האדון סלוצקי, אשר התנפלו עליהם שודדים מזוינים בכלי מות, וברצח ירו מקני רוביהם גם פצעו את האדון סלוצקי, איש זקן ונכבד מאד, ואת בתו, ורק בחמלת ד', אשר הטיל פחדו על הרוצחים, נמלטו כל בני הבית ממות בידי הרשעים השודדים, ורצח זה, אשר נעשה בלילה שוקט ומואר קצת, יפיל פחד על כולנו, לדאגת לילות החורף הארוכים והחשכים, המתלווים לפעמים עם גשמים עזים, סערות וברקים ורעמים, שקול צעקת אנשים לא ישמע בגללם. ד' יודע כמה נבלות ורעות נוראות יכולים לעשות רשעים שודדים, אם לא נקדם בעצה נכונה של הטלת פחד המשפט, בחקירה על הנחשדים בהוכחות גלויות, ולהעמיד בכח הממשלה המתוקנת שמירה בטוחה באנשי חיל אמיצים ונאמנים.

בטוח אני, שבטחון החיים והרכוש של כל יושבי הממלכה המאושרה בכלל, ושל כל יושבי עירנו בפרט, נוגע הוא אל לבכם הטהור ומלא דעה ויושר. ועל כן אקוה, שלא תאחרו את הדבר הגדול הזה, הדורש זירוז מיד, ותראו את פעלכם הטוב להשקיט את בני עירנו בכלל, ואת יושבי הפרור "נוה שלוי" בפרט, הנרעדים מהפחד אשר בא להם, ולהושיבם לבטח בחסד עליון, אשר יתן לכם רוח עצה וגבורה.

החותם בתקוה טובה וברגשי כבוד עמוקים וכבירים.

אברהם יצחק הכהן קוק

קע

(אל עורך ה"חבצלת")

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ד חשון תרס"ט.

עורך נכבד ואהוב, שלוי וברכה.

הנני נזקק בזה לבאר בעתונך היקר דברים אחדים, אשר אבקש מכבוד הדרתך שתשימם בו בלשוני:

מטרת החינוך היא להכשיר את האדם לצורתו המתוקנת, שהנקודה המרכזית שבה היא לעשותו טוב וישר. מאז אשר החל אברהם אבינו לקרא בשם ד', היתה לנו לנחלתה, כי כל מה שתהיה מושרשת בלבו של אדם יותר הקריאה בשם ד', כן יגדל טובו וישרו, ויהיה יורר מאושר לעצמו ולחברה כולה.

כנסת ישראל נתיחדה מכל האומות להרים ברמה את הדגל של החלטה זאת בעולם, שהטוב והיושר של האדם היא התכלית היותר נשגבה שלו, ושהקריאה בשם ד' והשרשת ידיעה זו היא ההכשרה היותר בטוחה למגמה זו, עד שהמגמה וההכשר הנם דבר אחד ולא יתפרדו. וכאשר לתכלית השרשת הקריאה בשם ד' בלב ונפש, ביחיד ובאומה בכללה, דרוש תלמוד קבוע, משחר טל הילדות של האדם, על כן לקח מקום בראש החינוך הישראלי תלמוד תורה, — ודוקא תלמוד תורה ולא ידיעות אחרות, שאין מטרתן כ"א להכשיר את האדם למלחמת החיים, ולא לעשותו טוב וישר לפני ד' ואדם. זאת היא הדרך העתיקה, אשר בה הלכו אבותינו מעולם, וע"פ דרך זה נשמר שם ישראל בכלל, והצליחו גם עשו פרי, שיצאו מגדולי הדורות המצוינים מאודי אור בעד האומה ובעד כל העולם כולו. הכשרת האדם למלחמת החיים נחשבה בנו תמיד למדרגה השניה של צדרי החינוך, ולא עצם מטרתו. ברבות הימים עברו על ראשנו גלי הזמן, ועם ישיבתנו בארצות הגויים, אשר המטרה הראשית של חנוכם אינה כ"א ההכשרה של האדם למלחמת החיים, והדרישה של הטוב והיושר, — וק"ו הקריאה בשם ד', שהיא הבסיס שלה, — גם אחר שספגו מעט מזה אל תוכם על ידי צנורותינו, נחשבו בכל זאת לטפל נגד ההכשר אל החיים החמריים ומלחמתם, — חדר גם בנו רוח כזה, ורבים מאד הם לדאבוננו, אשר שכחו את צורת החינוך העקרית שלנו, וישכחו מבתי לימודיהם את הראשיות של מטרת היושר והטוב ואת הקריאה בשם ד' הקשודה בה, ויטביעו את חותם החינוך כולו רק על הכשרת החיים הזמניים, במלחמתם ותאותיהם. האומה בכללה חשה וגדוליה הכירו את הסכנה הצפויה מזיוף חותמנו זה, ולשם דגל מלחמה נקבע, בחזקת-יד ובמסירות-נפש, נגד כל גלי הזמן, חותם צר על בתי החינוך העתיקים, שיהיו מיוחדים רק לרוח ישראל ומטרתו המיוחדת, והטפל של מלחמת החיים יבוקש מן הצד, באופן אשר יודע כי יש הבדל בין קדש לחול. הידיעה הברורה, שנצח ישראל לא ישקר, וכי למרות כל צרכי הזמנים, המשתנים ומתחדשים, היסוד הראשי קבוע הוא ועומד: מלכות ד' וממשלתו, הכשרת האדם והאומה ללכת בדרכיו, המושפעת מהחינוך היסודי, המיוחד בלא שום שיתוף, רק לתלמוד תורה, זהו עומד לעד, "מלכותך מלכות כל עולמים, וממשלתך בכל דור ודור".

מוסדות עתיקים ממין זה יש לנו בגולה ע"י רועי ישראל, גאוני וצדיקי הדורות, וביותר באה"ק, — מקום-המבצר לרוח עמנו היסודי לעד, — ובהם נתפאר סלה.

גם אלה אשר החיים הכבירו עליהם את אכפם, והם מרגישים לחץ כבד ברוחם מדאגת החיים הזמניים של בניהם, והרשו להם לצרף לתכונת החינוך חול אל הקודש, אל נא ישכחו, כי צירוף זה צריך שמירה גדולה, שלא יבא הדבר לידי זיוף המטבע החינוכית שלנו בכלל. זה צריך בכל מקום להיות משונן וניכר, ויותר מכל באה"ק, אשר בה צריך להשתכלל רוחנו העקרי, בצורתו המיוחדת לנו, השונה מכל העם אשר על פני האדמה¹. אל נא ישכחו, כי לא שפות זרות, לא לימודים שמגמתם היא הכשרות חומריות, יצאו ביחוד מציון, — אלא "כי מציון תצא תורה

דבר ד' מירושלים"².

כשיהיו דברים הללו חרותים על לבם של האחרונים הללו, נוכל בטח לקוות כי לא ירחיקו ללכת, וגם בניהם יהיו שתולים בחצרות ד', "והקדישו את קדוש יעקב: ואת אלהי ישראל יעריצו"³.

זאת היתה כונתי בשיחה הקטנה, אשר הבעתי אותה בעת שמחת תורתנו הקדושה, בבית המדרש הגדול, להמוסד הקדוש "שערי תורה", שהראוני שהובאה בעתונך היקר, נומר 11.

ידידו מוקיר ערכו ורוצה פועל ידיו באהבה,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

קעא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ו חשוון תרס"ט.

ברכות ועז ושלו, רב לכבוד אוהב אהוב, ידיד בן ידיד, האברך כמדרשו, הרב הגדול לתורה ולתעודה, חריף ובקי, אוצר נחמד ושמן, מגזע היחש והמעלה, מו"ה יצחק נ"י לבית אויערבאך, מח"ס היקר "אוצר הלכה", יהי ד' עמו ויעל.

שמח לבי ואורו עיני, ממנחה בלולה רטובה ומלאה לשד שמן משחת קודש, מחברת הקודש של ספרו היקר והנחמד. ברכתי ברכת הנהנין, ברוך ד' אשר אור תורה זורח על הררי ציון, וגם מצעירי ת"ח יצא פרי קודש הילולים, משמחי אלהים ואנשים, מחוברים בסדר נכון ובבינה ישרה. אקוה שיהיה ספרו לתועלת להרבה לומדים, ויתענגו עליו רבים. ילך כת"ר ידידי בדרכו זאת, ויעשה ספרים כאלה רבים, והי' לברכה ולתפארת בעה"י.

מפני הטרדות המקיפות אותי לא אוכל לקחת מועד להעיר על דברים היקרים. אבל בכלל דרכו היא משמחת לב אוהבי תורת ד', תחזקנה ידיו והיה ד' עמו להגדיל תורה ולהאדירה, ועמה תרום קרן עיר עז לנו, תרוממנה קרנות צדיק במהרה בימינו. וכנה"ר יתברך בכל טוב וכנפש ידידו חפץ אשרו והצלחתו, רעד ורע אביו הרב הגא' נ"י דוש"ת בכל לונ"ת,

הק' אברהם יצחק ה"ק

קעב

"דבר בעתו מה טוב"

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ה חשוון תרס"ט.

לכבוד אחינו היקרים יושבי המושבות באה"ק, שלו' וברכה.

כאשר בשנה הבעל"ט, שנת ת"רע"ן, תהי' שנת השמיטה, והדבר ידוע, שישנם הרבה שאלות וספיקות בכל עניני עבודת הארץ בשביעית, שעם כל מה שנהגים להקל, ע"פ הוראת הגאונים המפורסמת בדבר המכירה לנכרי, בתור הודאת שעה, שיתירה ב"ד חשוב כל זמן שיראה שהמצב של הישוב מוכרח לזה, עוד נשארים ענינים רבים שצריכים להתבאר, איזו עבודות הן מותרות לגמרי, איזו מהן מותרות הן דוקא ע"י נכרים, ואיזו מהן שאינן מעכבות את סדרי הישוב ותיקון המצב ההכרחי, ואין שום היזק אם ישארו על השנה של מוצאי שביעית.

שצריך למנע מהן לגמרי. והנה אע"פ שלפתרון של כל השאלות הללו יש לנו ב"ה מורשה ממקורה של תורה, מדברי חז"ל וגדולי הראשונים והאחרונים, שיש לברר על ידם את הספיקות כולם, ע"פ דרכי ההוראה בעומקה של הלכה, מ"מ צריך עם זה ידיעה הגונה ג"כ בפרטי העבודות, בתכונתן, בשמושן והכרחן, אשר לפעמים לא יוכל הדבר להתברר כ"א דוקא ע"י ידיעות נסיוניות מהעובדים בעצמם. ע"כ אבקש בזה את כל אחינו העוסקים בעבודת ארצנו הקדושה במושבות היקרות תובב"א, את היחידים ואת הועדים הנכבדים, שיטיבו נא להמציא לי, כ"א כפי יכולתו, ידיעות מדויקות מפרטי העבודות הנהוגות בסביבתם. ואת תופשי התורה שבהם אבקש, שיעירוני נא בטובם, כ"א על הספיקות אשר תשיג ידו להעיד בהן, לפי ידיעתו של כל אחד בתורה ובבקיאות עניני עבודת האדמה, למען נוכל לברר את הענינים על מכוונם, להשיב לכל שואל דברים בדורים לאמתה של תורה, בעזרת השי"ת. וביחוד אבקש את היחידים המהדרים האמידים, אשר לא ירצו להתנהג בהיתירים הנובעים מהנהגת המכירה, אלא לשמור את השביעית במילואה, שהם צריכים לדעת ביותר דיוק את כל פרטי העבודות והנהגות השייכות לקדושת השביעית הבעל"ט, שיקדימו להציע את ספיקותיהם בפרטיות, כדי שנוכל להעמיד את הענינים על בורים בעה"י למועד הנכון. כל מי שיכול להציע דבריו בלשוננו הקדש ודאי הדבר נאה ומתקבל, אבל כל מי שאין יד ידיעתו משגת אל ימנע מהודיע את אשר עם לבבו בזה בכל לשון שהוא שומע. וצור ישראל יצמיח לנו מהרה קרן ישועתו על אדמת הקודש, ויריק שפע ברכה עד בלי די לעם קדשו על חבל נחלתו, לתן אותנו לשם ולתהילה בכל עמי הארץ, בתתו מציון ישועה לישראל תפארתו במהרה בימינו, כנפשם היקרה ונפש קשור באהבתם, המתכבד בכבודם.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פה, עיה"ק יפו והמושבות תובב"א.

קעג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ראש חדש כסלו תרס"ט.

אדון נעלה וחביב מר זאב גלוסקין נ"י, שלוי וברכה.

לא נעים לי ביותר, אבל מוכרח הדבר, שאדבר מעט על דבר המאורע של משפט מר ז' ג'. כל בריחה מדיני ישראל בארץ ישראל, כשהיא מוצאת עוזרים רשמיים מצד באי"כ צבוריים, תזכירני תמיד את הבאתו של הדין פומפיוס בשערי בת ציון, ע"י שני בעלי הדין, הורקנוס ואריסטובלוס, ומה גרם לנו משפט פלילים זה. מרה עלינו לצעוק על השפלות והעבדות, הטמונה באותו הרגש של הבח למשפט ישראל בארץ ישראל, ביחוד ב"עת" שיש ידים לכנות אותם בשם הכבוד של התעוררות תחיה לאומית, אע"פ שהיא בועזר זעיר אנפיו. מה עול מצאו במשפטי תורת חיים, המאירה לכל העולם בכבודה, כי סרו מאליהם. וכי מפני שמרגישים לפעמים, שמדת הרחמים היא מתנגדת למדת הדין, וכי זאת היא רק מדתה של תורה בלבדה, ואיה חק ומשפט כללי בעולם שיהיה נזקק למדת הרחמים. מי כאנשי המעשה והמסחר, אשר להם נאה לדעת, כי א"א לעולם להתקיים כלל במדת הרחמים.

כ"א במדת המשפט המדויק, צירוף של מדת הרחמים עם מדת הדין לא יוכל לטשטש את צורת הדין כחוט השערה. עמוד ברזל הוא למשפט. שלא להדר פני דל. כמובן הקובלנא שלי סובבת היא על האנשים המתעסקים בשמחת לבם בעסק המשפט של מר ג' הנ"ל, להוציאו מתחום תורתנו הקדושה, ומה ידאב לבי כשהם נתמכים בכח הסינדיקט² הנכבד שלנו.

מר ג' אומר שהוא מרוצה גם לזבל"א, אבל חפץ הוא שהמכריע יהי ת"ח. איש אשר מדת משפטה של תורתנו לא תהי' זרה לו, — היש בזה עול? אפילו כגריזימי הזו הבאה באחרונה בקנוח סעודה לא עשוני בני"א³. אם גם זה לא ירצה, ותוכחתי תהי' כקול קורא במדבר, לכל הפחות ראוי שיבררו הברודים משני הצדדים ב"ד של זבל"א על שאלת המכריע מי יהי', וע"פ הכרעתם יקום דבר. יודע אני, שאין כבודו שייך לענין זה כלל, אבל אין לי אופן לדבר דבר. שאני עוד מסופק אולי יהי' נשמע בזה, כ"א באזני אדוני הנכבד. בצפיה לישועת אמת, ובברכת ציון ורגשי כבוד ויקר,

המ' אברהם יצחק הק' הנ"ל

קעד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ה' כסלו תרס"ט.

לכבוד דודי היקר הישיש הנכבד ותיק וחסידי מלא דעת ויראת ד', מו"ת יהודא ליב פעללמאן שליט"א, וכל אשר לו, וכל יו"ח וצאצאיו כן יפקדו לטוב, לברכה והצלחה, מתקור כל הברכות חיים עד העולם.

תליית על החוה"ש אשר עמנו כולנו, כה לחי. שמחתי בדברים אשר בחתומי זיכה לנו, לבשרנו משלומי הטוב, ולדרוש את שלו' כולנו. ב"ה אשר גבר עלינו חסדו לשבת בארץ חמדתנו, אשר לעד יסדה להיות מקודשת לפניו ב"ה מכל הארצות מראש מקדם ועד עולמי עד. מהחדשות¹ אשר צמחו בממשלה, אשר הפקיד צור ישראל ב"ה את ארצנו הקדושה בידה, עד אשר תחזור במהרה בימינו בקרוב לבעלי' האמתיים, דע עבדיו ינחלוה², אין מה לפחד כלל וכלל. אדרבא אנו רואים יד ד' שהכל לטובה, ולהצמחות קרו ישועה. גזרת הא"ח³ נפדית היא בחמישים לירה טורקית, שהוא ערך קרוב לארבע מאות ר"כ. גם כל מי שהוא צורבא מרבנן פטור ע"פ דין המלכות, שחכמים פטורים. גם אפשר יהי' בעה"י להמציא שיהי' מאכל כשר לאחב"י, ושהיו משחררים בשבתות וימים טובים, ולעומת זה יכולים הם לעלות בכל מדרגות הממשלה, גם היותר גבוהות. והם אוהבים דוקא את המאמינים בד' ית"ש ובתוה"ק, וכבוד התורה גדול בעיניהם. בקיצור אין לפחד מזה כלל וכלל, ואשרי מי שמזכהו השי"ת בעושר ונכסים ומתישב על אדמת הקודש, שיראה עולמו בחייו מזיו נועם קדושתה, ויופי חמדת אוירה הנעים והטהור, אשר ממעט מהנגלות נוכל להציץ כמציץ מן החרכים את הנסתרות לד' אלהינו, בתפארת זיו הדרה, כבודה ופארה, ד' יכוננה מהרה מהרה, ברב טוב לבית ישראל.

2 אגוד הכורמים. 3 פתיחתא איכה רבה י. ביצה כה;

1 מהפכת העברת ממשלת יחיד של השולטן ע"י מפלגת-העם של התורכים הצעירים. 2 תהלים ס"ט לו. 3 האנשי-חיל, עבודת הצבא.

כן אבקשהו נא לשמחנו לפרקים תכופים במכתביו היקרים, לבשרנו משלומו המוב. ושלוי כל אשר אתו וכל זרעו מקרוב ומרחוק, יברכם ד' בשפע ברכתו וטובו. **זהו' זה שלוי'** וברכה מהררי קודש, כנפשו היקרה ונפש בן אחותו קשור באהבתו בכל לובית, מצפה לתשועת ד' על עמו בחבל נחלתו במהרה בימינו בקרוב, **הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל**

קעה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ה' כסלו תרס"ט.

שלוי' וברכה מקודש, לכבוד ידי'ן הרב הגאון המובהק, צדיק ונשגב,

מוה"ר נפתלי אמסטורס שליט"א.

יקרת מכתב כ"ג מר אהובי שי' הגיעני. וע"ד המוסד הנשגב „אסף הנדחים“, שדגל הדר"ג מתנוסס עליו, חשבתי בדעתי שאך למותר הוא לחזקו בדברי. אבל לעשות רצון צדיק חפצתי, ואדברה נא נגר כל קהל עם ד', בארצנו הקדושה ובכל תפוצות הגולה. כמה מעלות גדולות וקדושות לבית הגדול הזה, אשר ישים את עין טובתו על האומללים שבאומללים אשר באה"ק, המה הזקנים הנדחים, אשר אין להם כל מכיר וגואל, ואין ידם משגת לתן כל מכסת ערך, לסיוע הקופה, כדי להכנס לאיזה מוסד, אשר רבו בהם הזקנים היושבים מכבר, כן ירבו, ביחוד מאלה שיש להם איזה סכום כסף, אשר אמנם לא יספיק להם למחיתם, והמה מקבלים טובה רבה מבתי המחסה לזקנים, אשר נוסדו מכבר, בהכנסם אל תוכם, גם אחרי אשר יתנו איזה סך לקופת הבתים הנ"ל, כי גדלה מאד הוצאתם, יהיו פועליהם ומחזיקיהם ברוכים לעד. אהל גורל הזקנים האביונים, שאין להם לא יכולת להכנס ע"י זכות מעט רכוש, וגם לא ע"י איזו זכות של הצטיינות מיוחדת, — אשר כמובן ת"ח מצויינים יתקבלו תמיד בהיות מקום בבתי המחסה הקבועים, גם כשאין להם יכולת לתן איזה סיוע לקופת המוסדות, — ועם זה המה זקנים כשרים, ומהם רבים הוגי תורה ושוקדי עבודת ד', מי ינוד להם, מה מר הוא מנת חבל חייהם, בשבתם בענים בעיר קדשנו ותפארתנו, אשר נהרו ממרחקים, לפעמים במסירות נפש, לשמה ולזכרה הקדוש. ומי זה יוכל לתנות איפוא צדקת גדולי המעשה, מיסדי בית „אסף הנדחים“, שכולו מקודש דוקא לזקנים האמללים שבאומללים, הנשכחים מאדם ומתבל. מה גדול הוא מעשה חסד זה, לזכרון לעד יהיה שמם חכרם של פועלי צדק אלה בהיכל ד', אוהב חסד וצדקה, השוכן את דכא ושפל רוח, להחיות רוח שפלים ולב נדכאים. די' לנו הערובה של שם כבוד גאונו, המפורש על יסוד המוסד הזה, שנהי' בטוחים בו, שהכל יתנהג לתעודתו היותר נאמנה. וכן כתב לי כ' גאון עוזנו ס"ק מרן הרש"ס שליט"א במכתב קדשו, בתשובה ע"ד שאלתי ממנו אודות הבית הגדול הזה, שאמנם מפני מצב בריאות גופו הטהור הרפה, — יחזקתו השי"ת לאורך ימים טובים לשמחת כל בית ישראל — לא יוכל לבקר בעצמו את המוסד, אבל מפי כבוד גאונו שמע כי ישרה הנהגתו. ואקוה שכל יודעי שם הדר"ג ומכירי צדקתו, חרבים בישראל ב"ה, יתאמצו בכל כחם לחזק ולאמץ את המפעל הגדול הזה, אשר כוננו ידי צדיק כביר כ"ג שליט"א. ובכח הרבים, אשר מקרוב ומרחוק יתאמצו לחוסף אימוץ, ליסוד עמוד אור חסד זה, על מכוץ עיר עז לנו, אלקים יכוננה סלה. יוכלו בעזרת השי"ת להגדיל פעלם ולאסוף אליהם כל נדח באה"ק, לתן להם מקור

מנוחה ומחיה וארוכה די סיפוקם, למען יוכלו לבלות את ימי זייהם בתורה ובתפילה על פלטת שה פזורה בין עמים רבים, ולעורר תמיד רחמים רבים בתפילת ישראל, על כל איש מרנפש וכל נתון בצרה וצוקה. ותפילת עניים נכאי רוח כאלה כמה גדולה היא ונשגבה, כמה היא בוקעת ועולה למרומים, לפני שומע צעקה הקרוב לשועת נכאים. וכד' זוה"ק פ' בלק קצ"ה א': "מאן חשיבא מכולהו הוי אימא תפלה דעני, תפלה דא קדים לתפלה דמשה, וקדים לתפלה דדוד, וקדים לכל שאר צלותין דעלמא, מ"ט בגין דעני איהו תביר לבא וכתוב קרוב ד' לנשברי לב וגו', ומסכנא עביר דתיר קטטה בקוב"ה וקוב"ה אצית ושמע מלוי, כיון דצלי צלותיה פתח כל כוי רקיעין, וכל שאר צלותין דקא סלקין לעילא דחי לון ההוא מסכנא תביר לבא, דכתיב תפלה לעני כי יעטוף, כי יתעטף מבעי ליה, מאי כי יעטוף, אלא איהו עביר עטופא לכל צלותין דעלמא, ולא עאלין עד דצלותא דיליה עאלת, וקוב"ה אמר יתעטפון כל צלותין וצלותא דא תיעול לגבאי כו', עיישה. אשר מזה יראו כל נבוני לב, היראים וחרדים לדבר ד' באמת, אוהבי צדקה וחסד, כמה גדול ונשא הוא מכוון קדוש זה, אשר נדחים עניים ואביונים, אנשים תמימים, נדכאים ונאנחים, יוכלו לעסוק בתפלה בעיר ד' שמה, כמה ריוח והצלחה יש בזה למחזיקיהם מכל צרה וצוקה, וכמה שפע ברכה וחסד נכון לפניהם מתפילת עניים כאלה במקום קדוש משכני עליון.

בשמו יתברך, הקרוב לצעקת עניים ומרחם על נדחים וחלכאים, אשים מבטחי, שיצליח כ"ג וכל מסעדיו על דרכו בקודש אשר החל, וברכת אובדים, זקנים, נאנקים, עליו תבא, והמוסד היקר הזה יהי' לשם ולתפארת בין המוסדות היקרים, המתנוססים בכל גאונים ותפארתם, לפאר את מרום עיר קדשנו ותפארתנו תובב"א, והי' מעשה הצדקה שלם, כנפשו היקרה ונפש ידי"ע דורש"ת בכל לונ"ת, מברכו בהצלחת פעלו המקודש באה"ר,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק
אב"ד דפה עיה"ק יפו והמושבות תובב"א.

קעו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י' כסלו תרס"ט.

אדון חביב ויקר מאד מר זאב גלמסקין נ"י, שלי' וברכה.

כעת ממש הגיעני מכתבו הנכבד, שרוח אהבת אמת אצילית של נפש יקרה מרחף עליו. אבל עוד הפעם, ישים גא כבודו אל לבו, כי כל חק ומשפט שבעולם לא ימלא לעולם את כל הדרישות של כל הפרטים. חקי דת ודין, כמו חקי הטבע, הגם כוללים, וזאת היא תהלתם ועוזם. החמה תצא בגבורתה, ואם תקפח לפעמים על ראש איזה נפש חיה, בהמה או איש, לא תחדל בשביל כך את אורה ותומה הטוב לכל. תפילתם של עובדי דרכים אינה נכנסת בעת אשר הכלל צריך לגשמי ברכה. כל תביעתנו מיושבי על מדיו לא תוכל להיות כ"א ידיעה הגונה במקצע שלהם, דהיינו בחקי המשפט, ויושר לב, מאין שום גטיה של משא פנים ומקח שחד חלילה. ואחר

כך הרינו מוכרחים להיות נמשכים למשפטם, אם אנו חפצים בחיים ציבוריים קיימים שלנו, לא חיים רפים ונובלים, ולא של אחרים, שאינם מושיעים לנו כ"א הרס ורסבון. ואי לה לקללת דעת, שתשלח ידה במקדש רם ונשא, בהיכל המשפט, אפילו אם תהיה מעוטרת ברחמים ויושר בלתי-חקי, ידע אדוני, כי אותה מדת הרחמים הלוקחת מהבן את ירושתו, שזכה לו המשפט של התורה, בשביל הרחמנות שיש על הבת, צריך מדין גזרה-שוה להתיר לשלח יד גם באוצרו של אדיר אוצרות, בשביל רחמנות של מחזור על הפתחים, ואוי לעולם מרחמנות כזאת שהיא אם לכל אכזריות וכל נבלה.

הקובלנא של שטחיות ידיעה בהויית העולם איננה מיוחדת על בתי-דינים שלנו. כל מלומד של מקצע רוחני לא יוכל לקפל את כל הידיעות המעשיות. אבל לעולם אין רב ודיין יפה חשוד, שכשתחסר לו ידיעה בהיות העולם, לצורך איזה משפט, שלא יפנה לעצת המומחים בדבר, מובן הדבר, שרק הידיעה החסרה לו יוכל לקחת מאת המומחים, אבל לא כל בנין המשפט, כי זה הוא שב אל מקומו, אל אולם המשפט, ולשכת שיש לנו יתרון, שאנו משתבחים בחקים ומשפטים צדיקים, מפני שהם נובעים ממקור חי כל העולמים, מתורת ד' תמימה, גם זה נאה לנו שלא לעשות כן. אבל לעניננו די לנו גם במדת ההשואה, שנרגיש את כבוד משפטנו, לפחות כמו שאנו רוצים להרגיש את כבוד שפתנו וכל קניינינו הרוחניים. אל תגעו, אדוני היקרים, בקדרות המשפט, כי המשפט לאלקים הוא, וכשם שאנו ממתיקים את מרירותם של חקי הטבע, שלפעמים הם חזקים יותר מכחותינו, לא ע"י העברתם מן העולם, שלא נוכל ולא נחפץ בזה, כ"א ע"י תיקונים מלאכותיים המכשירים אותנו ליהנות מטובם, על פי אותה המדה המתאמת למצבנו, כן אנו משתדלים בכל עת הצורך, כשיש אפשרות לדבר, להכנס בפשרה, ע"פ רצונם של בעלי הדין, ביחוד במקום שמדת המשפט היא חריפה יותר מדאי לאיזה צד, ומכ"ש כמו שזדמן גם זה כשהיא כבדה על שני הצדדים יחד, ועל זה אנו קוראים "צדק צדק תרדוף, אחד לדין ואחד לפשרה". אבל חלילה לנו לבעוט בשביל זה במשפט שלנו, שזהו הדבר היחיד חשוב מכל רכושנו הרוחני, והנכבד יותר לקיומנו בתור עם חי, מכל הקנינים הצדדיים שאנו רגילים להכריז על זכויותיהם, ובצדק, כי הכל אהוב וחביב ונחמד. אבל להבחין אנו צריכים בין אברים שאין הנשמה תלויה בהם לאברים שהם מרכזי החיים, והנשמה של כל אומה, וביותר של אומתנו, תלויה היא בשלטון המשפט שלה דוקא.

ע"כ הנני עוד הפעם פונה אל אדוני במחאה גלויה, נגד רומסי משפט תורתנו הקדושה, ביחוד במשפטו של ג', ידע כבודו, שאין לנו מקצע של דיני ממונות, שיהיה כ"כ מוצא את עצמו מחובר למשפט כתוב, כמו משפט הירושה, כמובן לא אוכל במכתב זה להעביר לפני כבודו את הסבות החזקות, בחיי האדם והעולם, שהן גורמות לזה. אבל עובדא היא, שאפילו באותן הממלכות, אשר העבירו את המשפטים העתיקים ממקומם, הניחו ביותר את מקום כבודם בתורת הירושה, והרבה אומות נאורות מיפות בסדרי הירושה את כחן של בתי דינים רוחניים, יותר ממה שהוא בכל דין ומשפט, ומה נדבר, ומה נצטדק, אם כ"כ נשפיל בידנו את משפט

תורתנו. להעביר ממנו את השלטון במקצע של הירושה, בארצנו, "הגם לכבש את המלכה עמי בבית". וידע אדוני, כי המקום אשר אויבתנו הנצרות, הבת הנושכת שדי אמה, רצתה בדגל הרחמים שלה, שהיא נושאת בידים מלאות דם נקי, להעליב את היהדות. הוא זה הנושא של הכרת ירושת הבת נגד משפט תורתנו הקדושה. זאת היא ידיעה נאמנה למשכילי בינה והיא מסורה לנו בחידת חכמים בתלמוד (שבת דף קטז ע"ב).

על ההתנצלות הנכבדה של כבוד אדוני, על דבר פצעי אוהב הפוצעים גם את לב כותבם, הנני הותם גם אני את ידי.

בדגשי כבוד ויקר ובברכת ד' מציון.

הנ' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

קעזא

בשם ד' אלהי מערכות ישראל.

לכבוד אחינו היקרים יושבי המושבות על אדמת הקודש, שלו' וברכה.

השנה הבאה לקראתנו לשלום, שנת התר"ע, היא שנת השמיטה. כפי המנין שאנו נוהגים ובאים ע"פ גאונים הראשונים מקדם קדמתה.

מאז החל הישוב החדש שלנו באה"ק "לעמוד על הקרקע" ¹, על עבודת האדמה, היתה שאלת השמיטה לשאלה רבה, כי מעמדנו רטוש תרום הוא: אנו כעת רק המעוטים באה"ק ודובה מיושבת מבני נכר, וכל עיקר פרנסת הישוב בנויה על משאומתן של מסחר-היין ויתר תבואת-הארץ; וכאשר משני הטעמים היסודיים הללו, ומטעמים אחרים, דבים ועצומים, אי-אפשר לנו בשום אופן לקיים מצות השמיטה בכל חוקיה ומשפטיה, לבטל לגמרי עבודת הקרקע ולהפקיר את כל הפירות ולהתנהג בהם בכל דין קדושת שביעית, כי לפי-זה מוכרח הישוב כלו להיות נהרס לגמרי, חס-שלום. בהפסק במשך השנה חבורי-המסחרים, הזאכרים המעטים יהיו מוכרחים לעזוב את הארץ הקדושה אשר לא תוכל לפרנסם בעניה, מפני מעוט אחינו ב"י הנמצאים בקרבה כעת, ונשארו חס-שלום המושבות שוממות ונעזבות: — ותוה"ק הלא דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום וחיים וברכה לעולם.

על כן נמנו וגמרו רבנן קשישאי, רבותינו הגאונים, שעמדו על שאלה זו בשמיטות שעברו, כי אחרי אשר ע"פ עומקה-של-הלכה ישנם כמה טעמים שמחלישים קצת את חומר דין השביעית בזמננו לעומת החומר הגדול שהיה בו בימי קדם. האחד מפני שרבים מהפוסקים סוברים ששביעית בזמן הזה היא דרבנן, ושנית מפני שהקרקע היא ע"פ חק המלכות קנין המלך יר"ה, ודין היושבים על האדמה, לפי, אינו כ"א כמו אריסים בקרקע של אינו-ישראל, ושלישית, שישנם ספיקות גם במנין השמיטה מתי היא שנת השביעית האמתית, ונוסף לזה עוד כמה טעמים צדדיים. ואע"פ שגם כלם יחד אינם מספיקים לבטל חס ושלום דין שביעית, כי הטעם הראשון שהוא דרבנן ודאי שאינו גורע מחבתו וחומרו מאומה, כי הלא "חביבים עלינו דברי סופרים יותר מיינה של תורה" ², ואמרו חז"ל: "חמורים דברי סופרים מד"ת" ³, ומה שהקרקע היא של המלך ג"כ אינו מספיק כשהוא לעצמו מכמו טעמים, וכן

וא נדפס בתיר כרוז בגליון מיוחד. — פזורי האותיות הם מהדפסה ראשונה.

1 ע' יבמות סג. 2 ע' עבודה-זרה לה. 3 ע' ירושלמי ברכות ס"א ה"ד.

מה שיש ספיקות במנין השנים ג"כ אינו מועיל להתיר: חדא, שכבר הוחזקנו וקבלנו מרבחתינו הראשונים גאוני עולם — בהסכמת ראש המורים הרמב"ם ז"ל — שע"פ חשבונם אנו הולכים, באופן ששנת התר"ע הבעל"ט היא שנת השביעית באמת, ועוד שאם באנו לספק על איזו שנה שתהי' ולהקל מפני זה נעקוד ע"י ספק זה מצות שביעית לגמרי, — דבר זה לא יתכן לעקוד ע"פ ספק מצוה גמורה לגמרי, אבל עכ"פ מתוך שמצינו לפעמים שהכמים נתנו רשות להקל בדבריהם יותר מבד"ת, בצירוף של סניף מהטעמים המבוארים ועוד טעמים שונים, ועל הכל גודל הדחק ואי האפשרות לקיים את המצוה בכל פרטיה ודיניה — עד אשר ישקיף ד' וירא בעני עמו, וישיב את כל עם ד' על אדמת קדשו ויצוה עליהם את ברכתו, באופן שלא יהיו מוכרחים לשא עיניהם למכור את יכול אדמתם לחו"ל, ושבת הארץ תהיה גיכרת באמת על אדמת הקודש מפני שיהיו כל יושביה בניה בני ישראל ויהודה עליה, אשר יהיו קשודים אל חבת אדמת הקודש בקשר אהבה מתוך שובע ומנוחה, כי ישבו לבטח בארצם, והשגחת ד' תראה אז בגלוי לצות את ברכתו בשנה הששית לעשות את התבואה לשלש השנים, כדבר ה' הטוב אשר לא ישוב ריקם בבא עתו, שאז יהיה אפשר לקיים כל דיני שמיטה ככתוב, מה שאי אפשר לעת כזאת.

אשר על כן הסכימה דעת רבנן קשישאי, אשר ראו בעני עמם, למצא עצה ותרופה בתור הוראת שעה, אשר בכל שמיטה אשר יראה הדבר בעני ב"ד יפה, שעוד הזמן גרמא להשתמש בכחא דהתירא זה, יסמכו על כחם של זקנים ללמד את בני ישראל היושבים על אדמת הקודש לעשות כדת של תורה, שיוכלו לעמוד על אדמתם, ושלא לחיות בכלל עוברי עבירה, המחללים את קדושת השביעית לעבור על דברי תורה חלילה.

והנה בעצם העצה, לבד מה שהיא מועלת לתקן את האיסור עוד יש בה משום „מצוה לשמוע דברי חכמים“⁴, שנוהגת בכל דור ודור, ואין לך אלא „שופט שבימך“⁵, וגם יש בה זכר לשביעית, שלא תשתכח מאתנו תורת שביעית, למען יהיה זכרונה חי עמנו, לעת אשר יטיב ד' לעמו, וירם את קרנו על אדמת קדשו, באופן שנוכל לקיים באהבה את כל חקת התורה לקדושת השביעית, שתהיה ערוכה ושמורה עמנו ואב לבנים יודיע, ע"י זכר לשביעית הנעשה כפי היכולת בכל שמיטה, בעת המצוק והדחק שאנו שרויים בו עכשו.

העצה הניתנה היא: כאשר כבר פסקו רובא דרבוותא שאין דיני שביעית נוהגים כ"א בקרקע של ישראל ולא בקרקע של אינו יהודי, ע"כ גמרו לעשות מכירה כדת של תורה למכור את כל הקרקעות והנטיעות שעליהם, שאנו מוכרחים לעבוד אותם ולהנות מפירותיהם בדרך של חול, לאינו ישראל על משך זמן כזה שתהיה שנת השמיטה נכללת בתוכו; וממילא כשהיו שייכים ע"פ דת תוה"ק כל הקרקע והנטיעות לנכרי, לא תהיה חלה חובת שביעית עליה, כאשר הכריעו כן מאז רבנן קשישאי ז"ל, ואף שהישראל יהיה אח"כ פקיד מן הנכרי, שיעשה ע"פ תוקף כח המכירה לבעל הקרקע במשך הזמן הנ"ל שתהיה השביעית כלולה בו, מ"מ כיון

4 הלכות שמיטה ויובל פרק י.

5 יבמות כ.

6 ע' ראש השנה כה: ותוספתא שם סוף פרק א.

שעצם גוף הקרקע יהיה קנוי להגוי שוב אין דין שביעית נוהג בפירותיה ואין כ"כ איסור בעבודת אדמתה.

וכאשר אנכי הוציאתי בצירוף כבוד ורחמים בראיית דפח עיניך והמושבות ת"ו, ראינו את מעמד הישוב בזמננו, שהוא צריך עדיין לאותה ההוראה שיצאה מלפני רבנן קדושי לשעה, גם בשנת השמיטה הבעל"ט, לפי מה שענינו ראות, ע"כ הסכמנו, בכח ב"ד יפה, בהסכמת כמה גדולי אה"ק, להשתמש גם בשמיטה הזאת הבעל"ט בסדר תקון-היתר הנ"ל.

והנה כדי להוציא מן הכח אל הפועל את המכירה, אנו צריכים, שכל הצדדים שיש להם תפיסת-יד וכח-זכיה בהקרקעות והנטיעות יהיו מסכימים ומרשים למכור את הקרקע והנטיעות הנ"ל בכל אופן מועיל ע"פ דין תוה"ק, וע"כ, מכל מה ששייך בקרקעות הנ"ל ונטיעותיהם לכבוד הברון הנדיב שיחיה, כבר נמסר לנו רשות מהפקיד הראשי, שיש לו זכות מוחלטת בהם בכל מה שימצא לנכון, למכור בכל תוקף ובאופן היותר מועיל, וע"י הפקיד הנ"ל יעשה סדר המכירה מצידו, וכן יעשה בעהשי"ת גם מיתר הכחות הצבוריים שיש להם זכות בקרקע ונטיעות הנ"ל. אבל לאותם הקרקעות, שהן לגמרי של יחידים, או אותם שיש בהם זכיות ליחידים ואיזו תפיסת-יד, — לזה צריך, שיהיו היחידים היושבים על הקרקעות הנ"ל או ב"כ שיש להם רשות למכור את הקרקעות והנטיעות הנ"ל, הם עצמם או שלוחיהם וב"כ, מוכרים את הקרקעות והנטיעות הנ"ל לא"י, או להרשות למכור כל הנ"ל כדין תוה"ק, וכאשר הענין של המכירה הוא מרובה בסדר הלכות ודינים, שא"א למוסרם לכל אחד ואחד, ע"כ עלה בהסכמתנו, שכל יושבי המושבות על אדמת הקודש ת"ו יתנו הרשאה לנו הוצ"מ, למכור את כל קרקעותיהם ונטיעותיהם שעליהן, כפי ראות עינינו, בכל אופן היותר מועיל, ובשליחותם נמכור אצלנו בע"ה את כל הנ"ל ע"פ דין תוה"ק באופן היותר מועיל, להסיר את המכשלה של העברת איסורי שביעית, ובאופן היותר נאות ע"פ דין תוה"ק בעצם עסק מכירת הקרקע בארץ ישראל לא"י, כפי היכולת האפשרית עפ"י דעת תורה ודעת נוטה, לאהדורי אתפנתא. ע"כ הננו שולחים בזה את כתבי ההרשאות, ותואילו נא כולכם בטובכם לחתום עליהם, וכבוד הועד שבכל מושבה יאשר ויקיים בח"י חברי הועד ובחזותמו את ח"י החתומים, יושבי המושבה או ב"כ.

ובזה נוכל לאשר ולקיים ולהוציא אל הפועל את דבר המכירה ע"פ האופן היותר מועיל, באופן שלא יהי שום מכשול ואיסור בעבודת האדמה ובשמוש תבואת הארץ, ע"פ המהלך המוכרח בימינו בשנת השביעית הבעל"ט. וזאת לדעת, שההיתר הנ"ל הנסמך על תקון המכירה, שהוא נעשה רק בהוראת שעה ומצד ההכרח הגדול והעצום, לא נתן להשתמש בו כ"א במה שנוגע ממש לעיקר קיום המושבות ומעמדם באה"ק, דהיינו: עבודת הקרקע המוכרחת ומכירת יבול הארץ והנאתה כדרך כל השנים. אבל בכל הדברים שאינם נוגעים לעיקר יסוד הישוב, כגון: נטיעת גנות לשם פאר והרחבה וזריעת ענינים טפלים, שאינם מעלים ומורידים כ"כ ביסוד מצב המושבות וכיו"ב, — חלילה לסמוך על זה ההיתר, שנאמר רק מפני דוחק הומן. וראוי לנו לעשות זכר לשביעית לשבות עכ"פ מעבודת הארץ ככל מה שיהיה אפשר לנו בלא השבתת סדרי מחית הישוב, ובפרט בדברים שהם רק בתור מותרות.

וכן בגופי המלאכות, הנה ישנן ארבע מלאכות, שהן חמורות ואסורות מן התורה, והן: זריעה, קצירה, זמירה ובצירה, שהן אינן מותרות גם אחר המכירה להעשות ע"י ישראל, כ"א ע"י פועלים נכרים⁷, וחרישה צריכה תמיד שאלת חכם לפי הענין והדחק, אם תהי מוכרחת להעשות ע"י ישראל. ואם יהיו לכבודכם איזו ספיקות בפרטי דינים, בהנהגתכם בנוגע לדיני השביעית, הטיבו נא להודיענו, ונשיב לכם בעה"י באר היטב כפי דעתנו ע"פ התורה והמצוה.

וכן כל איש אמיר, אשר נדבה רוחו לקיים כל מצות השביעית בלא שום הפקעה, אם יש לו ספיקות בהנהגתו, יטיב נא להציע דבריו, ונשתדל בע"ה להשיב לכל אחד ואחד כפי צרכו, בסגנון ובלשון שהוא שומע, בכל פרט ופרט, ומ"מ ראוי ונכון שגם אלה אשר ירצו לקיים כל חומר מצות שביעית בלא שום הפקעה יחתמו גם הם על ההרשאה, מכמה טעמים.

ההשי"ת הבוחר בארץ חמדה, אשר עינו בה מראשית שנה עד אחרית שנה, יגיענו לשנים ולשמיטות הבע"ל לשלום, שנהיה שמחים בבנין עירו וששים בעבודתו, ונוזכה לקיים את כל המצות התלויות באה"ק בכלל ומצות שביעית בפרט בכל פרטיה ודקדוקיה באהבה ובשמחה מרוב טובה ושלחה בעושר וכבוד, כי ישוב ד' שבותינו ויריים את קרן עמו על אדמת קדשו וישלח לנו גואל צדק מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיה.

בעה"ח יום ועש"ק בדר"ח טבת, שנת תרס"ט.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פה עיה"ק יפו והמושבות תוככי"א.

קצת

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ז' טבת תרס"ט.

לכבוד ידידי אהובי, הרב החכם השלם, אוצר אורה, מר בנימין מנשה

לעזרי, שליט"א, וכא"ל, שו"ר.

במועדו הגיעני מכתבו היקר מיוד מרחשון העבר, ובשום אופן לא עלתה בידי לקחת מועד להשיב עליו כראוי, לפי חפץ לבבך, יקירי, ולפי חפצי ואהבתי העזה לכבודך. אמנם כאשר ראיתי, שהזמן הולך ונמשך, ואנכי לא אוכל להתנער מטרדות עבודות שונות שמפריעות אותי מחפצי, הנני מתגבר וכותב, איך שיעלה בידי, בחפזון, רק כדי שלא להניח את יקרת מעלתך בלא תשובה.

והנה ע"ד צורך מענין ב"א, מרה נפשי גם אני על זה, אבל ראוי לנו להשקיע את רוחנו, כי אם רק נעורר את הרוח, והאור האצור במקור ישראל יגיח ממקומו, ישובו לנו כל אשר סרו מעלינו, למשל, כאשר יגלה לעין כל, כי כל חלק טוב הנמצא בתוך האנרכיה הנה הוא נמצא עמנו בתכלית שלמותו בטהרת הישראליות, ואותם הובלים וההריסות הרעות, המגובלים בה בהכרח, אין אנחנו צריכים להם כלל. אז תקיף האורה הישראלית ג"כ את כל אנרכיסתינו. כל שיטה שבעולם אינה צדה נפשות בצד הרע והשפל שבה כ"א בצד הטוב וניצוצי האורה שבה, עלי-כן עבודתנו היא למצא את ניצוצי האורה שבכל שיטה, אפילו המהרסה, ובטוחים אנו שכל מה

שהוא טוב מסכים הוא עמנו. אך טוב לישראל אלהים לברי לבב. ע"כ על שאלתך יקירי, בנידון זה "עד מתי קללת אלהים רובצת עלינו", שתשובתך היא "ר' אלהים הוא יודע", מוסיף אנכי רק את סיפא דהאי קרא: "וישראל הוא ידע"¹, וכשידע ישובו לנו הימים, שבהם נתהפכה קללתו של בלעם לברכה², ותשוב גם קלה זאת של האנרכיה ויתר הפגעים האוכלים אותנו בכל פיותיהם, לברכה.

וע"ד מנהג הספרדים בסירכא דלבא בא"י הם נוהגים להחמיר בזה כדברי הב"י, שהם נוהגים תמיד אחריו. רק זה נודע לי מפי שו"ב ספרדי אחד, שבא ממערב (ממאראקא, כך קוראים הספרדים פה את בני מאראקא: מערבים), שאצלם פשט המנהג להתיר ע"י נפיתח, כפי שהובאה כבר הוראה זו בדברי גאונים קדמאי ובתראי, דהיינו שאינם קולפים את הסירכא, כמו שהונהג אצל האשכנזים בתקופה האחרונה. אלא הם נופחים את הריאה כמו שהיא. עם הסירכא שבה, וכיון שאינה מבצבצת, הרי אין בה נקב, סומכים ע"ז ומתירין אותה בלא בדיקה אחרת. ובאמת הוראה זו קרובה היא יותר לשיטת התלמוד. ממנהגנו לקלף את הסירכות בלא הבדל בין מה שנסרכה לריאה עצמה, אפילו שלא כסדרה ממש, דהיינו מאונה אחת להאחרת הרחוקה ממנה, בהפסק של אונה המבדלת ביניהן, שזאת היא תכונת "שלא כסדרן" הברורה מדין התלמוד. ובאמת אין לכחד, שאחינו אלה, הרחוקים יותר ממנו מחיים קולטוריים מחודשים, עמד בם הטפוס של סדרי החיים שהיו מונהגים בימים הראשונים, יותר ממה שהם עומדים בשלמות צביונם אצלנו. זה השו"ב בעצמו נתקבל פה אצל הספרדים, והנה היה אצלו מנהג חדש שהשו"ב צריך גם הוא לעשות הפעולה של השחיטה, אצלם במערב אין המנהג כן, אלא החכם, שהוא השו"ב לפי מובן שלנו, הוא בודק את הסכין, ומוטר אותו לטבח (הקצב), והטבח יודע רק חמשת ההלכות שבשחיטה, שהייתה, דרסה, חלדה, הגרמה ועיקור, והוא שוחט, והשו"ב בודק את הריאה, ובזה תמה כל עבודתו, והאמת אגיד, שאצלי מוצא חן סדר כזה, וזהו יותר נוטה לרוח ישראל סבא, תלמיד-יחכם, איש רוחני, ועם זה קבוע יהיה לעסוק בזביחת בעלי חיים ונטילת נשמתם, אין זה מסכים עם רגשי הלב הצלולים. אע"פ שהשחיטה, ובכלל אכילת בע"ח, היא מוכרחת עדיין להיות נוהגת בעולם, מ"מ ראייה מלאכה זאת להעשות ע"י אנשים שלא הגיעו עדיין להמדה של התעדרות ההרגשה, והמלומדים בעלי המוסר, הרעה והדת, הם ראויים להיות פקידים על שמירת התכונה שלא תהיה ההמתה של בע"ח ברברית, ושיכנס בכל הענין הזה של אכילת הבשר אור אצילי, שיוכל בעתו להבריק את העולם. וזה אצור באמת בהלכות שחיטה וטריפות³, כאשר ידוע לנו לנו, יקירי, ובעיקר הענין בסירכא דליבא אם היא מחוברת לשומן הלב, אין הדבר ברור לאסור, ואין לתמוה כלל על המתירין, שאפילו ע"פ תאחרונים שלנו יש מקום לעשות אותה עכ"פ לספק טריפה, ע"י מקדש מעט שבס' דעת קדושים סי' ל"ט סקפ"א, ואי אפשר לי כעת להאריך בענין זה, שרבו שריגיו.

ע"ד השמות שבפרגמנט⁴, אין בהם כל חדש, ובאחדים נראה להגיה קצת. אדירירון

1 יהושע כב כב. 2 דברים כג ו וע' ויקרא רבה פ"ד.

א2 ע' "אפיקים בנבב", ב"הפס" תרס"ג, פרק ח י. 32 קטע כתב"ד עתיק שנמצא בספריה בעיר ברן.

מצוי בתקוני-זוהר³, ודרשו אותו ע"פ הוראות „בי' אדיר בי' ירון“, כלומר הרננה האדירה של ההויה, כמו שהפיתגוריים היו אומרים ע"ד ההרמוניאה של המוסיקה הכללית, שודאי חזיון נצחי הוא בעמקי הרוחניות. הדרניאל הוא ג"כ מצוי אפילו במדרשים, ונמצא בספר הקבלה השימושית „רזיאל המלאך“, בסופו, וכן נמצא שם ג"כ אנסיפאל, ואולי צריך לנסח כן את אנסיפאל שבפרגמנט, וההוספה „אנס“ היא הוראת הנצחיות בכפל אמן נצח סלה בר"ת, והיורד להוראת היחש והיחוד. פתחאל ג"כ נמצא בספר הנ"ל, והכונה היא ההויה המתחלת ופותחת פתח לכל המציאות, הכללית והפרטית, המורגשת ומושגת מההברקה של האמונה והידעיה באור האלהות ועוזו. וגנזיאל נראה לנסח זוגאל, שהוא מצוי הרבה, והכונה היא ההלבשה החיצונית של כל המהויות הדוחניות והחמריות בכללות המצוי, כמו זג שהוא הפך החרצן הפנימי, ולפעמים מתאים הדבר ג"כ על ההצטיירות של התוכן הפנימי בנגוד להמתודיקה החיצונית, לאותו מ"ד שהפנימי קרוי זג, כמבואר נזיר ל"ד ב', והכל ע"פ העז האלהי חיי החיים. במקום מכודתאל נראה להגיה אכתריאל, המצוי גם בגמרא⁴, צב צביב נראה שצ"ל צבצביה, והכונה: צב' מצבאות, שהוא השרש של צבא, כלומר מקור החיל להכחות וההויות המרובים שבמציאות, וקשרות הרוחניות עם החמריות והפעול בפועל, והוכפל לכונה של חיזוק הרושם, וכמו שמכפלת הפילוסופיא את המושגים האביקטיביים והסוביקטיביים. הבהביב ג"כ יותר טוב צ"ל הבהביה, כלומר: כח התביעה למלא כל חסרון ולקבל תמיד שבמציאות, כמו שהשכל מקבל מושכל והחומר — כח, ויתר האיכויות, שכח-התביעה „הב הב“⁵, שהוא ההעדר המקביל את ההויה, עומד ופועל תמיד, והמסתכל עליו בעין חמושה באור אמונה בהירה רואה ומרגיש את האלהות הפועלת שבמציאות ובכל פרטיה. הקבוץ הכללי של כל ההורחות וקשר הכחות בכל מלא העולמים, בחומר וברוח, במוסר ובחברה, — זהו מובן השם הגדול הכולל כל, וההסתעפות של המובנים לפלגות של כחות הפעולה וההנהגה בריבויים, שהם שבעים, — משבע של יסודות הכמות המעשית, כמו ששה קצוות של החומר והכללות שלהם, וכיצא בזה דימויים רבים בריבויים ע"י עשר, — הם הסך-הכל המתגלה במרחק אופק ההסתכלות⁶, וראויים האורות הללו למסור ציור הוד מלכות למלך עולמים, ע"פ חזון ברואי מטה הקוראים בשם המלך הגדול, לאשר הוא למעלה מכל שם ותא, אבל מקור חיי כולם. — תחת צורנוק צ"ל צורתק, והוא שם מצוי בספ"ר הג"ל ובכתבי האר"י ז"ל^{6א}, והכונה היא: אור האלהי שבהויה הנגלית, „צור עולמים“, ת"ק הוא מחצית מספר האלף, הרביעי שבמספרים, הנחשב כסמל הריבוי, „בין ארץ לרקיע ת"ק שנה“⁷, „עץ החיים מהלך ת"ק שנה“⁸, כלומר: הגלוי שבכל וכח הפועל והמחזיק שבו, המטביע את החותם על אופני ההתגלות וגוניה המיוחדים הכבירים מאור.

בספירה כזאת, שהיו הלמודים המטפיזיים מצוים, נעשו מבטאים כמו אלד

3 תקון שבעים. 4 ברכות ז. 5 משלי ל טו; עבודה-זרה יז.

6 „שבעים שמות שיש להקב"ה“, במדבר רבה פ' יד, אותיות דר' עקיבא, ובפרגמנט הנ"ל

8א ע' סדור האר"י (להרב ר' שבתי מראשקוב) מוסף ראש-השנה, פידס „האזהרה“, וסתר

תורה זחר וירא קח: 7 תגיגה יג. 8 ירושלמי ברכות פ"א ה"א.

שגורים, ובאוצר מלים של חביונות כאלה השתמשו בו. ובאמת יש כח-פועל נפלא לכל מבטא מהם, העשיר בתכנון וקצר בביטוי. זהו כח דינמי המחולל נפלאות. בכחות הנפש אנו רואים את גבורת הכח של ביטוי קצר ועשיר, בחיי החברה ובחיי המוסד. יש סגולה פנימית לפעמים להרגיש את עזו עשדו של איזה מבטא, אפילו בלא הכרה שכלית, כ"א ע"י איזו הרגשה סמויה. וכשאוצרות דעה והרגשה כבידים מאד סגורים בתיבה אחת, כשהיא מתלווה להכנה דוהנית ארידה מצד המבטא אותה, היא פועלת על ההויה כפי אותה מכסת הכח הרוחני, שנצבר בה לצורך התהוותה. כדי לבא לענין זה בכל עמקי תכניותיו צדיכים לגשת אל הערפל, המלא אורה ויפעה למוכשרים להציץ בתוכו, של המיסטיקה בכללה, ולכל הערך הכללי של החכמות הנסתרות, באדם בכלל ובישראל בפרט, שרק נשמות קטנות יכולות לזקוף חזיונות-עולם הללו, שספחו אבידי דעה וגבורה רוחנית בכחם, על החשבון של הרמיון הכובני, שההשכלה המודרנית היא פורה ממנו את מחזיקיה. אבל האמת היא, שהעולם הנסתר, בחומד וברוח, עשיר הוא באין ערוך יותר ויותר מהעולם הגלוי עם כל הופעותיו, ואותה התשוקה לנסתר, הנמצאת ביחיד האנושיות בכל דוד ודוד, היא נטיית האורה היותר גדולה, שבמקורה היא נטיית החרות העליונה, החפצה לנתק כל חבל מצמצם ומתיש כח. ביחוד תגדל השאיפה להיות נפרה מהצמצום הדלוני בעולם הרוח, ברגשי המוסד, האהבה, היופי, העז והצדק, ונשמתו של אדם מתרוממת אל האור האלהי ומודירה ממרומי עוזה סדרי חיים כאלה, הרגשות עדינות כאלה, שרעפי גבורה כאלה, שהם משחררים את החברה הצבורית כולה מגסותה ומופיעים עליה אורה. הנובלות שבאלה הנטיות הנצחיות הנן פזורות בכתבים בלים ומפורדים של בעלי הקבלה השימושית. בהמשך הזמן רבו הממששים בקליפתם של המושגים העשירים הללו, אשר מעולם לא הציצו בתכנם הפנימי. סגולה יש לאוצרות כאלה, שבלא דעה ג"כ הם שופכים על הנשמה איזו הפעלה; כשהיא לפחות ישדה, כשהרגשותיה הנן נודמליות, תוכל ההפעלה להיות עדינה. רגשי האמונה, שהנם הסימנים היותר מובהקים לנשמה בריאה, מתגברים, ונטיית האצילות מתחזקת, והבחילה בגסות החיים מתאדרת, גם ע"י סגולת הצלצול המבטאי של אוצרות חן הללו. אבל אם הדברים באים לשדרה שפלה, שהגאוה הטפשנית מצויה בה, והרשעות והשפלות, שהבערות מחוללתן, לא יחסדו לה, אז עלולים אוצרות כאלה להתהפך לדרעץ⁸. לטות קודים שחורים במעמקי הנשמה, אשר יוכלו להיות למקור משחת של השקפות-עולם הפוכות ומדולדלות, שבכחן להרעיל נשמות רבות ולחלחל את ארסן גם בירושה של דורות, עד אשר תקום נטיה של חיים ריאליים. שאינה חפצה בשם נסתר, ובמטאטא השמד טאטא את הקורים הללו. ובדאותה שהגדילה את האורה, תדמה כי רמה ידה וכי אין חביון ואין סתר במלא ההויה. אבל מיד תרגיש את חולשתה. אחרי אשר תרגיש דק מעט, כי אותה המלאכה של סיני הקודים כמעט צלחה בידה, תמצא את עצמה עלובה עם כל אוצרה הרוחני הגלוי. שלא יוכל למלא את נפשה, ואז תרגיש את הטוב הגנוז באוצר הסתר, כשהוא אך ינתן לה באופנים הגונים, בשיעורים מתאימים, באופי נעדר ובתכסיס מלא של דעה שלמה ומוסד מעשי בריא וחסן.

תענית הנסתר בעולם הקולטורי, תחיית ישראל בלאומים, תחיית ארץ ישראל בארצות, המלאות כולן רוי עולם, דופקות בקרבנו את דפיקתן בחזקה. ההיליניות עשתה את השכלת המערב, ההולכת אחרי עיניה, החפצה להיות שבעה בגלוי שבהיותה. אבל כל זמן שהבילתי-מוגבל לא יגבל לא תאמר הנשמה די בגלוי. הציבור האנושי יחל כמאז להרגיש את מכאוביו, כי חסר לו הכל, כי חיי החברה, הממלכה, חדת והמוסר שלו, כולם הם רק גולמים מוגבלים. ואיה הוא העושר הגדול, המעין שמימיו מפכים תמיד, הגנוז בנסתר, בסתר עליון? אז יבקע אור „אל מסתתר אלהי ישראל מושיע“⁹. ו„עם ענני שמיא כבר אנש אתה“¹⁰. „ומלכותא תתיב לקדישי עליוניך“¹¹. והנה החזון מתחיל להתנוצץ. האומה הרוזית שבה לארץ הרוזים, ארץ הפלאות מתחלת להיות נודעת בחיים, והחיים בבאם אל תוכה אינם יודעים את עצמם, כי הם נתעלו, כי קודש קדשים הם. אבל עלילות לעלילות יצטרפו והאור יבקע מציון, וגור אריה יהודה יחל לחוש את רעם גבורתו.

נפשי ערגה מאד לדעת מכל פרטי עבודתך הספרותית וגא, ומתי תצא לאור בעה"י וע"י איזה אמצעים. והעריכה של „התחכמוני“ ג"כ הייתי חפץ לדעת בפרטיות מי משתתף בה ביחוד, ותוכן המאמרים שיבאו בו, וכמה תהיה כמותו. והאגודה שלכם¹² האם היא מתקדמת, אם נתוספו לה חברים ואם היא מסמנת את מטרותיה ברוח נכון. בעת כזאת הגנו כולנו קרואים לעבודה, כל אחד ממנו צריך לתן יד לבנין האומה ולהחזקת מלחמתה הפנימית והחיצונית. ועיקר-הכל: החתירה היא האגודה אל התוך הנשגב שבאהבת-ציון; היודעת היא איך לשגב את בנין הארץ. שהוא הבסיס לכל האור והחיים לנו ולכל; היודעת היא, כאשר אקוה, שלא להתבהל מפני הרבים הנסוגים אהור, מזה ומזה, מהקשר הגדול אשר לישראל בארצו. שכל צפיית ישועה וכל קדושה ואמונה וכל דחיית דופי וכפירה רק בצירופה יצלחו. צלח ורכב ע"ד אמת, יקרי, ד' יהי' בעורך ויופיע על עצותיך אור, ויצליח את דרכיך בחיים, והיית לברכה ולהחילה בישראל, ובנו ממך חרבות עולם, מוסדי דור ודור תקומם, כנפשך היקרה ונפש אוהבך הנאמן מצפה ישועת ד' על עמו ונחלתו במהרה בימינו בקרוב

הס' אברהם יצחק ה"ק

קעט 1א

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ז' סבת תרס"ט.

אח יקר ואהוב הר"ש ש"י, שלוי וברכה.

זה ימים מספר ששמחתני בהערותיך על מגילת תענית. חשבתי כמה פעמים למלא חפצך לדבר עליהן עמך, ולא עלתה ביד מפני הטרדות המעשיות והעיוניות. אמנם רגשי האהבה תבעוני זה כמה לכתב אליך, כי יחזר מדאי עצרתיים בחבי. אבל לא אלה המה הרגשות הטובים הראשונים, שהמצב גורם לעצור אותם בלב פנימה. ועינינו צפויים תמיד לימים הטובים אשר יאמר לאסורים צאו.

9 ישעיה מה טו. 10 דניאל ז יג. 11 שם כו.

11א מבוא לאגרת רב כרירא גאון.

12 של המתלמידים הנאמנים לתורה באוניברסיטת ברן.

1א נדפס בקובץ „זהב הארץ“.

בהערה הראשונה ע"ד הגימ' 1, תמהתי על ישר לב כמוך שתדקדק בכמו אלה. הנח להם לבעלי הרשומות, ידרשו כחפצם. אם יש אדם אחד שמוצא טעם בכמו אלה, כבר הדיו והנייר שוים ע"ז. וכבר אמרתי וכתבתי, שבמחשבה הגבוהה לא נמצא שום פגישה מקרית, ע"כ מחשבה של מספר גימ', באיזה צורה ודוחק שיהי', עם מחשבה של מחבר, אמיתי או מוסכם, יש להן תמיד איזה יחש מסודר, ויחש זה נותן הוא את ערכו לגרגרים כאלה. אבל כמובן אין מקום לכל דקדוק ופלפול בזה, ואם אחד רוצה לומר רבי חנני', מפני שבדורות המאוחרים כבר הודגל בכך, ולכוין ע"ז גימ', אין מוֹחִיחִין אותו. ולעולם אין רמזים תלויים בכונת המחברים. כ"א ביחש של השכל הכללי הפועל את הדבריות וסולל לה את מסילתה. ועי' אדר"נא שאין חוה קוראה לאדה"ר אלא רבי, ואם אדם קדמא יכול להיות רבי באגדה ק"ו שחנני' בן חזקי' ב"ג יכול להיות רבי בגימ', שהיא באמת אחת מדרכי האגדה, שהם מאירים את העינים למי שמשכיל את מהלכם ומחשיכים את האור למי שאינו יודע את דרך רוחם. וכן כשיש איזה צד של מוסר לכתב לפעמים חזקי' מפני כבוד השם, רשאים כבר לרמוז גם זה בגימ'.

וע"ד טעם לתרומת הלשכה 2, אין צריך ע"ז שום פלפול כי הלא צריך חלק מן הלשכה לצורך הוצאה, ובאיזה אופן שילקה זהו הרמתם. ואם באנו לתן טעמים למה ישנם דברים הבאים מתרומת הלשכה ודברים הבאים משירי הלשכה 2א, זהו ענין אחר, ופשוט שמה שהוא שייך יותר למקדש נתנו ע"ז מעיקר התרומה, וישנם דברים שאין קפידא כלל אם היו באים מיחידים ומ"מ היו באים מתרומת הלשכה כפי חבתם. כמו מגיחי ספרים 3, ויסוד שם תרומה נראה שבא להשוות עם תרומת דגן, שכמו שהטבל מעורב בו התרומה, ונקרא עשה"כ "דמעך" + מלשון דמוע ועירוב, ועי' ההרמה נחשב כאילו מכל חלק וחלק לוקח חלק הקדושה וע"כ נעשה הוא כולו חול ושיריים, כמוֹכֵן התרומה עושה כאילו נלקח מכאן"א מהשקלים לצרכים היותר מקודשים, והעיקר לקרבנות הציבור, ובענין מסירה לציבור דנשים ועבור"ק הדברים יגעים, וכבר עמדו עליהן בעלי תריסין, עי' מל"מ בשקלים 5 ובכלי המקדש 6, ולע"ד בדיעבד אין חוששין, אבל לכתהילה ראוי לחוש שמא לא ימסור יפה יפה. גם יש חילוק בין דבר המעורב כמו שקל אחד בשקלים הרבה, שמה"ת בטל ברוב, וכ"כ בשעה"מ"א, אלא שמקשים ע"ז דקיי"ל ממונא לא בטל, ולא ק"מ דמ"מ יש לבעל הממון רק חלק קטן בקרבן זה, אלא שיש איסור מה שאינו של ציבור זה החלק, וזה האיסור איננו ממונא כ"א איסורא ובטל, אבל בשומרי ספיחין 7, שהי' כולו שלהם, יש לחוש יותר, וכ"ז שייך רק לענין מי שאינו מחויב לשקול, וביחוד בקטנים יש אומרים שצריך עכ"פ שיגיע לעונת הפעוטות, שמתנתו מתנה במטלטלין 8, וי"ל

1 כיוון ערך המספר של "אילן יומיא דלא להתענא בהך", שבתחלת מגילת תענית, שהוא בגימטריא "רבי הנניח בן חזקי' בן גרין", — שהיא כהוספת התאר "רבי" וכהשמטת אות ההא מחזקי', אל פ"א מ"ו.

2 אח"ה שם כמגילת תענית, שקרבנות תמידים באים מתרומת הלשכה, 2א שקלים פ"ד.

3 כתובות קז, 4 שמות כב כה, תמורה 7, 5 פ"ד

6 פ"ח ה"ז, 6א ה' שקלים שם.

7 שקלים פ"ד מ"א, בבא מציעא קיח, 8 ע' גיטין נט.

ע"ז הפקר ב"ד, וכבר כתבו ע"ז האחרונים ואין לי אפשרות כעת להאריך בדבריהם, אבל מי שמחוייב ושוקל א"צ כלל מסירתו לציבור, שהתורה מסרה בע"כ, ותדע שהרי ממשכנין אותו אפי' בע"כ⁹, וע"ז לא מצינו אפי' שיהי' צריך לומר רוצה אני, אע"פ שחצינו זה בחייבי קרבנות שכופין אותו¹⁰, משום שכיון שחייבה תורה לשקול היינו ענין הציבור שמתחידים בחובתם הכללית, ע"כ לא שייך כלל לחלק בזה בין תרומת הלשכה לשירי, ואתה ערכת יחד שני הענינים של חובה ושל שוקל מעצמו, והם מחולקים באמת, ולדינא החייבים א"צ כלל מסירתם והפטורים עיקר טעמא הוא משום שבטלים ברוב, ע"כ ל"ח כ"כ שמא לא ימסרו יפה יפה, ואולי יזכני ד' עוד לברר סוגיא זו בבירור מבאר, כי הדברים יגיעים בה בקדמאי ובתראי.

וענין מסירה יפה יפה הוא, שיש מוסר לציבור שכא"א מהציבור יהי' לו בזה חלק וזכות, ונמצא שגם הוא יש לו זכות בה בתור יחיד מהציבור, אבל אין זה עיקר ענין הציבור, שיסוד דבר של ציבור וקרבנות ציבור הוא שיחיד בתור יחיד אין לו בזה כלום כ"א דוקא כלל הציבור, וע"ז צריך באמת דעה, ונאמר על קנין הצריך שכל: "שאני זקן וידע לאקנויי", בפ"ב דגיטין ג', וכש"כ דבר דק ועיוני כזה, וי"ל לפ"ז, שלמסירה פשוטה, שמוסר ברשות הציבור בתור שכולם שותפים, לזה א"צ כ"כ דעה יתירה, ואין חוששין שלא ימסור בכה"ג, אלא עיקר הדבר שחוששין הוא שמא לא ימסור כעין המסירה המוחלטת, שהיחיד נתרוקן ממנה לגמרי, ולפ"ז אין כאן קרשיא דממונא לא בטל, משום שכיון שמסר לציבור אפילו מסירה פשוטה ג"כ אזיל לו כח ממונו הפרטי, וחלקו היחיד הרי גם בכללות הציבור נמצא הוא, אלא שיש חילוק בצורת הקני', והוא ענין של רוחניות של מצוה ושל איסור, ושייך בו ביטול ברוב.

על יתר הערותיך אין לי פנאי, מפני קדושת הש"ק הקרוב, להעיר אפילו במקצת, ואת כבודך הסליחה.

חזק ואמץ, אח יקר, והי' ד' בעזרך לקבע עתים, להגדיל תורה ולהאדירה, ונראה בישועת ד' על עמו ונחלתו ורוממות קרן ישראל על חבל נחלתנו במהרה בימינו בקרוב, כנה"י ונפש אחיך דוש"ה קשור באהבתך.

אברהם יצחק הכהן קוק

קפ

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י' טבת תרס"ט.

לכבוד ידידי הרב המאה"ג, יקר מחכמה ומכבוד, מו"ה יונתן בנימין הלוי איש הורתיץ שליט"א, שלו וברכה.

מכתבי כתר"ה הנכבדים הגיעוני, ואשמח מאד על ההתחלה אשר נעשתה לטובה בפ"ת¹, ואם כי הדברים עוד צריכים חיזוק, נבטח כי יעורנו ד' ויגמר בעדנו את אשר החילוננו לעשות.

וע"ד גיסו של כבוד אדוני, הרב רש"פ, לדעתי כל מקום שאנו מוצאים, אפילו כמלא חורה של מחט סידקית, שנוכל להשפיע על ידו, אמונה ויראת ד' טהורה בלב בנינו, בכל מקום שהם, ובאיזה מצב שהם, אסור לנו לעמוד מנגד, ע"כ הגני בפד

מלא מסכים. שיקבל כ' גיסו נ"י את המשרה. ויבאו לנו בנים נאמנים גם ממקום ברח זה, בעה"י.

בדבר המכתב של הגדולים¹ וא בענין הח"ב², הנה לע"ע איני מוצא לעצמי שום עבודה בזה. מפני שאינני בקי במהלכים של פוליטיקה זו. אך אם יש לכבוד הדרתו איהו מקום מיוחד בענין זה, ששם תהיה לתועלת איוזו פעולה מצדי, כמובן שלא אמנע בר³, להכריע את הכף כמה דאפשר, — שלא ישב על כסא הרבנות הבשית מי שאינו בגדר ת"ח ויר"א, — לפי כח ידי הכהה.

ע"ד "הניר", הנה נדפס הגליץ הראשון, ששם יש מאמר ממני. וכפי הנדאה בשבוע הבע"ל תגמר החו' הראשונה בעה"י. ואני חושב, שאת "הניר" בעצמו נוכל לבסס בהמשך הזמן, שיהיה הוא הירחון שאנו חפצים בו. וכבר הודעתי לכ' ידידי, דעתי שעלינו ללכת בדרך הרחבה של המדע בעז' לאלהים, ועם זה יצורפו לנו מאמרים מעשיים, בהמשך הזמן, אשר יחזקו את מטרותנו להקים גיר היהדות האמיתית בכח התורה והמצוה על אדמת הקודש. והנה כעת יש להשיג רשיון רשמי בעד סך מצער, לא יעלה לעשרה נאפ'⁴, וראוי לדעתי לרכוש לנו כח זה. וצור ישראל יהי' בעזרנו, לאמץ ולחזק את כל החיל אשר נגע אלהים בלבבם, ומעשה ידנו יכונן. והגני בזה ידידו הנאמן, קשור בחבלי אהבת נפשו העדינה, הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל.

אולי יודיעני כבוד הדרתו, עד כמה תגיע ידו להוצאת הירחון בכל חודש, כדי שגורע לימים הבע"ל בעה"י, עד כמה נוכל לשכללו בכמות ובאיכות. כי נכון שלא לקמץ ג"כ בהוצאה של שכר סופרים, במקום שהענין דורש. אבקש בזה מכתרה, להודיע בטובו לוועד החינוך בפ"ת, לשלח גם לידי את התוצאות של הבחינות בכל חודש, כמו שישלחו לוועד הירושלמי. הנ"ל

קפא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ק"ד טבת תרס"ט.

יצוה צור חסדו ובריתו שלו, לנופך ספיר ויהלום, הרב הגאון, מאור גדול וקדוש, מוהר"ר שלמה עליאשאוו שליט"א.
שלו רב באה"ר וחמדת נפש רוח ונשמה מארץ עיני ד' שמה.

נתמלא הבית אורה, בהופיע ספרו הקדוש¹ דהדרת גאון כת"ר לידי. ולא אעצר כח לגלות לפני כבוד קדושת מר ידיד נפשי את רגשי שמחתי הפנימית, מהאור כי טוב. ובי"ה אשר יראה לנו אורו וישעו בקץ מגולה של התישבות ארץ חמדה, כדחז"ל הק' ² מצד אחד, ושל התפשטות אור פנימיות תוה"ק מצד השני, אחרון חביב.

לעת עתה בעוד ספרו הקדוש בכפי בלעתי כמה וכמה דפים, טרם נכרך, מרוב חבת הקודש, ויהי בפי כדבש למתוק. ברוך הוא וברוך טעמו. כן יוסיף

¹ א בחתימות גדולי רבנים מחוץ לארץ.

² החכם בשי — הרב הראשי בקנסטנטינופול. ³ ע' משלי יא כו סנהדרין צא;

⁴ נאפוליאון, מסבע-חב של עשרים פראנקים צרפתיים, שהיתה מתהלכת אז באה"ק.

¹ הקדמות ושערים. ² סנהדרין צח.

המוסיף ב"ה ממקור החיים חיים ארוכים ושנים של טובה ובריות גופא ונהורא מעליא על כתר"ק ידי"נ שליט"א, להוציא אל הפועל כל אשר ברוח ד' עמו, והדברים יתעלו בעילוי אחד עילוי, בבואם אל קודש ד' וחבל נחלתו, כד' הגחת"ס ז"ל בת' רל"ג בחי"ד. ואם בפשטי תורה כד' ברזין קדישין על אחת כו"כ. ומה מאד תשתוקק נפשי לראות את מכמני כ"ק דמר גאון קדשו שי', ואם הי' אפשר הרבר להמציא לי ע"י סופר העתקת קונטרסיו החמודים, לא הייתי חס על ההוצאה, רק כדי להקדים לי את קרני אורם להרנין לב על ארץ רבה ת"ו.

רבו עלי טרדותי ממשא עם ד' שאר ישוב, יברכם עליון. ע"כ הנני זקוק ומוכרח לקצר במקום שאמר לי לבי להאריך, כדי להסתכל ביפיו של זיו כ"ק כתר"ה בעיני רוח, בעת אשר הדברים מכוונים להגיע מול אור פני מגורת זהב מהוד, כתר"ר שליט"א, אשר בנפתולי אלקים נפתלנו, במעמקי לבב.

ואחתום בכל חותמי ברכות מהררי קודש, כנה"ר ונפש ידי"ע דושתה"ק באה"ר וברית שלו, אמת בכל לונ"ה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

קפב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ד טבת תרס"ט.

לכבוד אחינו יושבי המושבות באה"ק ת"ו, שלו וברכת

אחים אהובים ונכבדים,

הגיע הזמן שהנני מכיר חובה לנפשי להעיר את רוחכם, על-דבר מקצע אחד הנוגע למטעי ארץ חמדתנו — נטיעת עצי אתרוג בטהרת שמירה מכל חשש הרכבה פסולה, כאשר החלו לעשות כן זה איזה שנים בעלי-הגנות הנודעים לנו בכשרותם. התרבות מטע אתרוג יקרה לנו מאד, וביחוד כעת אשר כל פה וכל לב פונה הוא, ברוך השם, להתרחבות ישובנו בארצנו הקדושה.

שלוש מטרות נכבדות לנו כלולות בעבודת קודש חביבה זאת:

(א) להציל את כלל עם ד' מביטול מצות אתרוג ומיניו, המעכבים זה את זה, אשר באו פריצים בני-נכר ויחללו את הקודש על-ידי אשר מלאו את העולם באתרוגים מורכבים בהרכבת איסור;

(ב) להרחיב במקצע זה את גבול ישוב ארצנו הקדוש, ע"י הוספת נטיעות נושאות פרי, המביאות ברכה לבעליהן, ושטף הכסף היוצא מאחינו היקרים ובא לידי בני-נכר, אשר מהם צרינו ושונאי נפשנו, יבא לידי אחינו, המאדירים את כח עמנו בהגדילם את ישובנו בארץ חמדה מקום בית-חיינו;

(ג) לקשר בתוספת-אהבה וחבת-קודש את נשמותיהם של אחינו היקרים פזורי-הגולה אל אהבת ארץ חמדתנו הקדושה, החביבה ואהובה עדי עד, ע"י זכר דרישת ציון, אשר יעלה על לב כל איש, בהיותו נוטל את האתרוג בחג שמחתנו, מפרי עץ הדר גידולי קודש של ארצנו הקדושה, בתוספת שבח ותפארת, בשגם הוא ממטעי אחינו, המחיים בפועל את אדמת קדשנו מקור טללי תחייתנו.

והנה מאז נשמעו הדברים בין החיים, וטיבו של בטחון הכשרם של האתרוגים מטעי אחינו על אדמת הקודש החל להיות נודע לרבים, ולעומת-זה הודאות של

הרכבת האיסור של האתרוגים אשר ביד בני נכר נתפרסמה יותר ויותר, נהרו רבים על אתרוגי המושבות החמודות אשר לנו. המשומרים בכשרותם. אבל פנו אלי רבנים גאונים צדיקים ואנשי שם חשובים בשאלה אחת, אשר לא נוכל לפתר אותה בדברים כ"א במעשה. אחינו הגדולים הללו, אוהבי ציון ומקראיה, החפצים בכל לבם בתיקון המצוה היקרה כמאמרה, אשר כבר באה חכמה בלבם כי רק ממטעי עם ד' על אדמתו תבנה ותתכונן המצוה בכל מלואה, שואלים אותנו: היספיקו האתרוגים הגדלים כעת בגנות המשומרים, של אחינו העובדים את אדמת הקדש, לכל עם ד' הגוי כולו, — אשר רק באופן כזה נוכל להתעודד לגדור גדר בעד כל אתרוגים אחרים, ונוכל לקות שסוף כל סוף ישמעו דברינו?

וכאשר עבודת-קודש זאת היא עבודה שהיא מיד ולדורות, ע"כ מצאתי לנפשי חובה, להעיר את לבבכם, אחים יקרים, העוסקים במטע אדמת קדשנו, שיואל כל אחד מכם בעת נטיעתו לתן מקום ג"כ למטעי עצי אתרוג בשימור וכשרות, עד אשר מכל היחידים הנוטעים יחדו יקבץ לנו, בחסד עליון, בזמן בלתי-ארוך, סכום אילני אתרוג כזה, שנוכל להבטיח בו מצדנו, שאנו הננו נכונים, ושארצנו הקדושה מספקת היא כבר, ע"י עמל בניה בונה, אתרוגים כשרים לכל קהל עדת ישראל הגוי כולו בכל מקום שהם, ואז אקוה, שרבים מגדולי עמנו הרבנים הגאונים ונשיאי ישראל, כל אחד לפי מעלתו וכח השפעתו, יחזקו את ידנו, ונתיה באמת משובבי נתיבות השוממות של המצוה הקדושה הזאת, אשר בלעז זרים, וענף חיים זה, של סחר האתרוגים, יאסף אל המקום אשר לו יאתה, להוסיף עצי חמד וגנות פוריות מפרי עץ הדר כתורה וכמצוה על הרי ישראל.

הגני חושב, אחים יקרים, שלכם יאתה לעשות את הנסיון החדש הזה, להביא את הדבר הגדול הזה, של תיקון המצוה, הוספת שכלול הישוב, ורוממות ערכה של דרישת ציון מלב ורוח אחינו, המזכירים מרחוק את ד' וירושלים תעלה על לבבכם, — לידי גמרו.

אקוה שישמע עם קדוש את אשר חלק ממנו, שכבר הכה שורש על אדמת מטעו, עושה עבורו, ועבור הפרחת ארץ חמדתו, ויתעורר כולו לתן ידו אל העוֹדֵרִים בהררי קודש, וסוף הכבוד לבא שינער את כפו מכל האתרוגים המורכבים, אשר פסלו אותם גאוני דור דורים, — והם הנם כל האתרוגים ממטעי בני-נכר, — ובכסף מלא יקח את האתרוגים אשר מטעם וגידולם בקודש, ממעשי ידי אחינו המשוֹדֵדִים את עפרות קדש, לשום ארץ קודש אשר היתה לשמה — לגן עדן כימי עולם.

תחזקנה ידיכם, עובדים חביבים, והיה ד' עמכם, ויכוֹנֵן מעשה ידכם למען עמו ונחלתו:

חק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פה ע"ה"ק יפו והמושבות תובכ"א.

קפג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ר"ט טבת תרס"ט.

כי ידידי וחביבי, אלופי ואהובי, הרב המאוה"ג, אוצר נחמד עשור בתוו"ר, מו"ה יונתן בנימין איש הורוויץ שליט"א, שלוי רב וברכה באה"ר.

מצאתי חובה לי למלאות את בקשת נכבדי פתח תקוה, אשר בקשני בעל פה, וזה פעמים בכתב, שאדבר עבורם לפני כתר"ה, שנשתדל שיהיה המנהל של הת"ת איש המדוצה להודרים, ושיוכל להטביע חותם של כבוד על התלמידים לעומת מורי ומנהלי בתי הספר, אשר לא לד' המה.

כת"ר ידידי שי' יורע את כל חפצי ומגמת פני, לתן עז לידאי ד' ולחזק את יסוד האמונה, ע"י כל דרכי האומץ והכבוד הנהוגים בעולם החיים והמעשה. ועבודת קודש זאת מוטלת היא עלינו, כאשר רק יחידים שרידים נמצאים עדיין כעת באה"ק, המכירים את גרולת האמת הזאת. אבל מובטחים אנו, בנוחן עז לידאיו, שיאורנו חיל ודרכנו יהיה הלך ואור, כי היא דרך צדיקים ב"ה.

ע"כ חלילה לנו לגרע ממטרתנו הקדושה מאומה, ולא לנו למלא את רצונם של חביבינו היחוד אהובים, שאנחנו מקושרים בהם בקשר אהבה שאינה תלויה בדבר, מפני תורת ד' ודאיתו אשר בלבם, אם הם הולכים בזה הענין אחר התרגל, זאינם רוצים לפקח את עיניהם לדאות מה ד' שואל מאתנו כעת.

לחשובת כת"ר אקה ע"ז, וגם אם יואיל להשתתף או לקבל את משא הוצאת "הגיר" אשר אקה ממנו תוצאות חשובות בע"ה.

בכבוד וברכה נאמנה, כנה"ד ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל.

קפד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' שבט תרס"ט.

שלוי וברכה לכבוד ידי"ג הרב הגאון המפורסם, חופש נגזי נסתרות ודולה פנינים ממעמקים, מו"ה פנחס הכהן שליט"א, שלוי למר ולתורתו, לרוחו וגויחו ולכל אשר לו.

זמן רב עבד עלי ולא יכולתי בשום אופן לשלם חובי לידידי, להשיב לו על מכתביו היקרים, ער אשר בושתי לשלם כעת אחרי אורך זמן כזה. ובפרט כי בשום אופן לא אוכל לצאת ידי חובתי, להשיב באדוכה על כל פרט מפרטי רבדיו. העשירים ברגש ובענין, וביותר, שאורך הדברים, שבין הצעת מחשבתי והלך דעיוני לבין דרכי המחשבה של כבוד ידידי, צריכים לא מכתבים ולא ספרים כ"א ספרות שלמה, שאע"פ שהיא מקופלת בנשמה, בנקודתה העליונה, אבל כמה עבודה וכמה פירוד דרוש כדי להוציא רבר דבור על אפניו, עד שהנקודה וקוציה שכלפי מעלה וכלפי מטה ו תוציא לעולם תגלוי את כל חילה ואוצרותיה, אשר רק אז יבחנו הפרצופים השונים ע"י הבדליהם היסודיים. ואנכי הנני עבד נמכר לרבים, לעבוד ולמשא, לעם

1 ע' דש"י סנהדרין צה: ד"ה עשרה. וע' ראש הלכות קטנות ה' ספר תורה סי' יב קי"ז של יוד למעלה ולמטה, ובתחלת עץ חיים שער הכללים "נקודה הכלולה מיוד", ומתוכה נמשכו הפרצופים שבהיות העולמות, וכן בנשמות. וע' פתחי שערים להגאון ר' יצחק אייזיק חבר ר"ף נתיב עולם התיקון פרק יד.

ד' המחל להכות שרשיו על אדמת נחלתו, בתקות גאולה וחיים חדשים ורעננים, שהטיפול המעשי כ"כ מרובה בההעתקה החדשה ממצב למצב, המתגלה פה בנקודת החיים האמיתיים של אומתנו, עד שמונע הוא בכח תסיסתו את העבודה הרוחנית, אפילו אותה המוכרחת לו לשפעת חייו ותנועתו, ואין צריך לומר אותה הראויה לו לתפארתו והשלמת צביונו, העולה במעלות אין קץ, ואני הנני עומד בתוך, וברוך השם אשר עשה לי את הנפש הזאת, שרוח ונשמה חיה ומרגשת את כל התנועות והזעזועים השונים עם כל ציריהם וחבליהם בקרבה, אבל גם עם כל תוקף עז חייהם ואמונת ישעם, והדברים כולם פוגשים בי פגישה מוחשית, ואני מוכרח לטפל בהם בפועל ובמעשה, ולסבול את כל המשברים של הזרמים השונים ושיא דכים, ולהקשיב אל הקול הגלוי והנסתר שבהם, אדמה שנשמה עליונה של כבוד אהובי תוכל להרגיש גם מרחוק את עמל נפשי, וידון אותי לכף זכות גמורה על אשר כל כך עכבתי את דברי, וגם על אשר גם כעת הנני מוכרח להסתפק רק בקיצור דברים.

תקותי של כבוד גאונו על אסיפות רבנים, הנן אצלי תמיד חלומות, שאין בהם כעת, לדאבון לבנו, אפילו קסם של יופי המעטר איזה דמיון נאה, בתרדמה עמוקה ישנים הם רועי עמנו, לא מרוע לב כ"א מחולשת נשמה, אשר לא טעמה ימים ושנים, וגם תקופות, מזון מחיה ומבריא באמת, שהוא רק המאור החי שבפנימיות אור העליון שבאור תורה, כשיתאספו לאסיפה לא ייחסו לעצמם שום קוצר דעת וחולשת רוח, ולא יאמינו לקול היחידים החמושים בורע ד'². את שולחן האסיפה יעטרו בודאי באיזו חקירה של דבר הלכה, בענין קטן שבקטנים, מצד נושאו הפנימי, אלא שיחיה אולי גדול ורחב מצד עומק התחבולות הנדרשות לפתרונה, כמי שעושה "מכונה מאלפי אלפים ככרי זהב כדי לעשות מחט־ברזל אחת", או באיזה דבר אגדה שישבצו אותה ברעיונות של מוסר רצון מן החיים, של קבלה מגומגמת או של פילוסופיה ישנה, ובוזה יגדל עוד היסוד החנקי בהאטמוספירה הרבנית, ומכאוב חדש יולד לציריה הגדולים של כנסת ישראל, המתהפכת בחבליה, לא כן, אחי, לא זו הדרך, לא נבקש כעת עדיין אסיפות, כ"א ספרות ניסד, באומל חד, חרב פיפיות, שגופו וראשו ושני חודיו הנם אותיות של שם מלא³, נחתך את הבשר החי, אשר לא אבד את סגולתו הלבית להיות מתחלחל ומתפתח ומלא מורך, בתחבשת של שפע רוח קודש עליון ונחל עדנים ממקור חכמת אלהים נרפא את פצעי, בצמחי דשא שבע טללי אורות עליונים נעצור את זוב דמו, וזרם חיים חדשים ממקור חי העולמים יחל לזרום בקרב הדם החי, אשר יולד מהמזון החי והמבריא, אשר נושט לו משדמות חכמת האמת, אשר יעבדו ע"י מחצדי חקלא⁴ הנאמנים, גבורי חיל, אוהבי ד' ועמו, ומחונני בריותיו ועולמו.

זאת היא מטרתנו בצעדים מדודים מאד בהתחלת עריכת "הניר", עלינו להתחל ניר, לעקור ולשרש את הקוצים, מכל הצדדים, ולהכשיר את כנסת ישראל לזריעה של אור חדש, אשר יתן לנו את תנובתו כימי עולם, וביתר שאת של נקיון וטוהר, כי לא לחנם צורפנו ומורקנו, בכור מצרף ומטהר של גלות ארוכה

2 ע' תיקוני זהר ת"כ, כא. 3 ע' זהר משפטים קטן, תיקוני שם, והקדמה.

4 ריש אורא רבא, זהר ח"ג קכו:

יוקדת כזאת, אע"פ שהרבה סבלנו בשביל ביסוס העולם, לא נכחד כי גם אנחנו צריכים אנו מירוק, אשר פעל עלינו לטובה, ומפני שישבנו בחשך, הנה ד' אור לנו. בטללי אורות, שמקורם יהיה נחל עדנים של ארץ חמדה, בית חיינו ומקום גאוננו וחביון עוננו, נחיה את הכל, דבר לא נאבד, מפכים קטנים^א, עד הוד של ארץ ושמים^ב, הכל נאגד לאגודה, הכל ישוב ויפרה. אהבת האומה, הפשוטה, הישרה והטבעית, הרעננה והבריאה, מוכרחת היא להוליד להיות לכח פועל ומאיר בלב כל הראויים באמת להעטר בשם גדולי ישראל, ועל נקודה עליונה זו יבנו כל מגדלי עופל, וכל שלטי הגבורים עליה יתלו. בחילה העז תזרום דוקא ממקום חיה, מארץ החיים, אשר הגנו מרגישים את גאון הודה בשבתנו עליה בבטחון תקות גאולה וישע עולמים, ההלך ונעזר, ובזרועות עזה תחבק את כל העדרים הרחוקים, אשר "נתפזרו מהר לגבעה ולא שכחו את גדריה"^ג, ואת רועיהם עמם.

עורה עורה אחי יקר, ומאורות נשמותינו, אשר נשאב ממקור העז והאורה, יאירו ברקים תבל, וצדיקי ארץ ישראל עם צדיקי חוץ לארץ יתאחדו, לגדולת ארץ צבי והוד חסנה, ולא יחלק עוד לבם. הסודות יגלו והרמזים יתפרשו, הדרשות יתבררו והפשט יתרומם, וכולם יחד ימלאו פני תבל תנובה, מאמצת כח ונותנת עז לאלהים.

יסיח כבוד אהובי את דעתו ממחשבתו, שרק על ספרותו, אשר עמל בה הרבה, לבדה יחיה ישראל. ספרותו נכבדה ויקרה היא לנו, אבל היא ג"כ אחד מהחזיונות החשובים המתגלים ברוח האומה, שכולם יש להם בית אב בתורה. ישתדל להפיץ את מחשבותיו בכל אשר תשיג ידו בלא הגזמה יתירה, המביאה לידי רפיון ויאוש מבפנים, ולידי מנוד ראש וליצנות מבחוץ. נאחד את כל אורותינו יחד, ואור על אור יחובר, ודרכנו ילך הלך ואור.

לא לנו לדיב עם הראשונים, כ"א לחסיף על אורותיהם עוד. אז ממילא יתפשטו הקמטים, והצורה הטובה והחיה הגנוה בהם תמיד ממקור ישראל תגלה בכל חדר יפיה. ואם אנו סרים לפעמים מדרכם וממחשבותיהם, "דור דור וחכמיה, דור דור ומנהיגיו ופרנסיו"^ד, "הכל מיד ד' השכיל"^ה, ותמיד נוקיר את הטוב אשר פועל בזמנו מאיזה רעיון טוב לשעתו, אשר גם לא תמיד יתקיים, ו"תורה שאדם לומד בעולם הזה הבל היא לפני תורתו של משיח"^ו.

לאט לאט, ולפעמים ג"כ ברילוג ובקיעה, נכשיר את הלבבות לחיים בריאים. אז ישוב תחפץ לעסוק בבנין האומה ברוחו האיתן, לא בשביל להקרות רב או מפורסם, ולא בשביל לקבל שכר טוב וחלק נאה בגן עדן, ולא להנצל בזכות זה כמוקדי שאול ומלאכי תבלה. כל אלה המחשבות, אף שאמת נצחית טבועה בהן, הן קטנות ופעוטות, לגבי המחשבה העזה המתגברת ע"י ההזנה הבריאה של לחמה של תורה, העשוי סולת^ז שמן^ח ודבש^ט, שכפי גדלה כך היא פשטותה, טובת האומה ותפארת עזה, הצלתה מתוך המהפכה, והרמת קרנה בכבוד, זה הוא העדן והגן, שאין קץ לעציו, ענפיו ופריו, ואין ערוך לחמדת עינים של ירק דשאיו ופרחיו.

א ע' חולין צא. ובראשית רבה פ' עז, ושם ונשגב ד' לבדו.

ב ע' תהלים קמ"ח יג, ומדרש תהלים פ' כד. 5 "ציון הלא תשאליו" לד' יהודה הלוי.

ג ע"ז ה. אור"ג פל"א. 7 ע' דה"א כח יט, ונחם סב. 8 קולת רבה פ"א.

ד ע' חגיגה יד, זהר ח"ג רכז; 10 ע' שיר השירים רבה א ג. 11 שם ד יא.

הננו מכשירים את האמצעים, שתוכל כנסת חכמים להולד, ואז נוכל, רק אז, לדבר ע"ד אסיפה בפועל, וד' אתנו.
הנני מוכרח לקצר. ידידו עז נותן ידו עמו לעבוד ולמשא¹², למען עם ד' ונחלתו.

הק' אברהם יצחק ה"ק

קפה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"א שבט תרס"ט.

לכבוד ידידי, אלופי ומיודעי, הרב המאוהב מלא זיו ואורה, רב פעלים, מו"ה יונתן בנימין הלוי איש הורוויץ שליט"א, שלי' וברכה באהבה ואמנה.

שמחתי ביקרת כת"ר מר ידידי מה' דנא. יתן ד' ויסכימו על התנאים של השכירות, כדי שנוכל לגשת אל העבודה הנחוצה מאד, להצלת המושבה והארת אור ד' בקרבה. ורבים וגדולים מאד יהיו הדברים הטובים שיצאו מזה לכללות הרמת קרן היהדות הנאמנה באה"ק בעה"י.

וע"ד "הניר" הנני שונה את דעתי, כי עלינו ללחם עם הרשעה דוקא מראש פסגת המדע היותר גבוה, וחלק זה אסור לנו לעזוב. וזה יביא לנו גבורים חדשים, מהמצויינים שבת"ח שבאה"ק, שיתקדש שם שמים ושם ישראל וא"י על ידם. וזה הוא הריוח היותר עליון מכל מעשנו על ארמת הקודש. רק כדי שיהיה הדבר שוה ג"כ לכל נפש הנני חושב להבא לצרף לו בעזה"י חלקים פפולריים. אבל חלילה לקבע לנו אורגן שיהיה עיקרו פולמי כ"הפלס". זה לא יועיל מאומה תועלת של אמת, כי אם יזעזע את הלבבות ועזזעים ארעיים, שהם עלולים להביא מרגלים ורתיחת דמים, לא אורה ומנוחה, ואהבת העבודה לשם ד' למען עמו ונחלתו. אמנם להגדיל את "הניר" בכמותו, כמובן צריך ע"ז כח חומרי הגוף, שראוי שנדאג ע"ז, ויהיה אז הוא בעצמו "תוצאה בעד הקהל", והקהל יתרומם על ידו, משפלות דעתו ונמיכות מצבו, ויכיר תמיד יותר ויותר, שאנו מתחשבים עם דעתו ומצבו להעלותם, וע"י זה ירבו מגוייו בחסדי השי"ת.

וע"ד עתון יומי, ולכה"פ "דו־שבועי", אשמח מאד אם יעלה הדבר, והנני כמובן מוכן לעשות בזה בל"ג ככל אשר תשיג ידי הכהה. אמנם שאהי' אנכי העורך הראשי, מסופקני אם הדבר מסכים עם המון טרדותי. ועוד, כי לפי זה הלא צריך המשרד להיות גם הוא פה, ואיני יודע אם יסכימו ע"ז אחינו בדעה.

כשאדע מכבוד ידי"ג כת"ר, שהדבר מוכן לפועל, אציע בל"ג פרוגרמה, לפי עניות דעתי, ומגיהו ומנאי יתקלס עילאה ב"ה, ויה"ר שחפץ ד' בידנו יצלח. והנני בזה ידי"ע דוש"ת באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

בכלל הנני מוצא לנכון שנתאמץ ביסוד האגודה שו"ת², אע"פ שהיא צריכה תיקון. אבל מ"מ ע"פ יסוד מטרתה נוכל לפתח בעה"י פיתוחי קודש לד'. הנ"ל

12 ע' במדבר ד כג.

1 הדגשת פזורי אותיות אלה וגם סימני המרכאות של שורות אלה. — בכי"ק.

2 "שומרי תורה", לסידור בתי תלמוד תורה במושבות. ע' לעיל עמ' קטו. קמח: רי:

קפו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ד שבט תרס"ט.

לכבוד ידידי הרב המופלג בתו"י מוהר"מ זינגר שליט"א, שלו וברכה.

הגיעני מכתבו היקר עם הרשימה¹, וישר חילו.

אמנם אבקשו בזה, שיואיל כת"ר, לדרוש מהמורשים², אם יש להם כח והרשאה ג"כ על מכירה, אז יהי' די במה שיבאו עה"ח על ההרשאה³ עבור שולחיהם. אבל אם אין להם כח כ"א לנהל את הנכסים, אז יהי' נדרש לפי האפשרות לשלח כתבי הרשאה לכ"א מהבעלים, ולבקשם שיחתמו עליהם, וישלחום בחזרה לידנו, ועכ"פ לדרש מהם במכתב שיתנו רשיון להמורשים לחתום עבורם על ההרשאה של צורך המכירה.

בתקותי והשעני על יקרת נפשו, שימלא הכל באהבה, למלא את דבר התיקון כתורה וכמצוה, אקצר ואחתום בברכה, כנת"י,

חק' אברהם יצחק ה"ק

כן יהי' מטובו להודיעני באיזה מצב עומדים נצני השקדים, המרים והמתוקים. למען נדע אם כבר הגיעו לכלל חנטה אותם שצריכים לצאת מערלה אחר ט"ו דנא הבעל"ט. ומה טוב אם יוכל לשלח לי איזה שריגים משני המינים, למען נוכל להבחין במראית עין.

קפו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ז שבט תרס"ט.

לכבוד הועד הנכבד לחובבי ציון באדעססא, שלו וברכה.

אתכבד לשלח בזה לכבודם את ההרשאה, שציויתי להדפיס כדי להכין בעוד מועד תיקון המכירה להכנת שנת השביעית הבעל"ט, כדי שלא יהי' שום ערעור ובלבולי דעות בהנהגת השמיטה מצד הדין, לפי מצבנו. ואבקש בזה מכבוד הועד, שעל הנכסים בא"י, שיש להם יפוי-כח למכירה, יואילו הם לחתום על ההרשאה, ולאשרה ולשלחה אלינו, באישור חותם הועד.

כן יטיבו נא להודיעני את אדרסתם של האנשים דרי חו"ל, ששייכות להם איזה אחוזות בא"י, אשר יש להם איזה יחש לכבוד הועד, למען אוכל לשלח להם את ההרשאות, למען יחתמו עליהם וישיבום לנו.

מדי דברי עם כבודם הנני להציע לפניהם את אשר כתב לי אחד מגבדי דוסיא¹, אשר לבו להרחבת הישוב, שכשר הדבר שנשתדל שתהיה לנו באחת האניות מסעדה כשרה, להקל את טבל טורח וסיגוף הנסיעה מהעשירים הרוצים לעלות, וחפצים הם בשמירת בריאותם במשך ימי הנסיעה, ואינם מתגאלים במאכלות אסורות. אולי יקח לו כבוד הועד ענין זה, והי' לנו לתפארת אם יעלה הדבר בידך, ורקלמה טובה להכרת ריחוף רוזן ישראל, גם בדרך העולה לא"י.

1 של בעלי הקרקעות שבראשון לציון.

2 של בעלי הקרקעות היושבים בחוץ-לארץ.

3 למכירת הקרקע ע"י בד"צ לשנת השמיטה, ע' לעיל עמ' רכח.

1 ר' יקותיאל מאנקיביץ ז"ל מחילנא. ועי' להלן סי' קצז.

במדת טובם אבטח, כי יכבדוני בתשובתם במוקדם ביחוד ע"ד ההרשאות הנ"ל.

אחתום בהקדמת תודה וברכת ד' מציון, ברגשי כבוד ויקר, הק' אברהם יצחק הי"ק

קפח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ט שבט תרס"ט.

שלי' וברכה לכבוד הרב הגאון הגדול, אוצר תו"י מו"ה איסר זלמן שליס"א, האב"ד ור"מ דע"ת ק' סלוצק יצ"ו.

אחדשהיט באה"ר, הגיעני הקובץ "יג"ת"¹, עם מכתבו הגלוי דכ"ג שי', בעצם ימי טרדותי המרובות בעבוה"ק הנתונה על שכמי החלש, משא לעיפה, ולא עצרתי כח למהר לשלם את חובת הכבוד והאהבה לכתר"ה, להשיב לו תודות על פרחי חמד אשר כבדני בם בחוברת הראשונה. אקוה, שבפרק הדבר יעוטרו שוקיה של תוצאה זו בפרי חמד מרבים וגדולים, אשר יתמכו את יד כ"ג ואשר על דגלו, בעזר מעשי ורוחני, ויגדל הענין וירבו סעפותיו להגדיל תורה ולהרחיב תעודתה. להראות את חבתי לפעלא טבא דמר ארשום בזה הערה קצרה, מענין הנוגע לנו ביותר בעבודת הקודש של הגדלת ישוב ארצנו הקדושה, אשר באור ד' יאר לעמו, לפתח לנו פתח ישועה וקוי אור של זיו פקודת ישועה ורחמים, ע"י קץ המגולה² של הרי ישראל, המתחילים לשאת ענף ופרי, לעם קדוש, שבי הגולה, ההולכים ומתנחלים אל המקום אשר היה שם אהלנו בתחילה³.

ועתה אכתב מעט לכ"ג בענין המטרה השניה שנתן להקובץ, — מצד היחש הספרותי. הגה אין לכחד את התועלת הגדולה, שתוכל ספרות ערוכה בכל התכסיסים הזמניים לעשות בשביל בנין בית ישראל ותיקוני בדקיו אשר רבו. אבל, אהובי לבבי ונפשי, אנו צריכים להיות לזה נכונים לא רק בדברי התעוררות בעלמא היוצאים מן הלב, — אע"פ שגם הם טובים לפעמים, — כ"א בעיקר בדברי דעה והשכלה עמוקה היוצאת מן המח החושב, — וזה ישוב לנו כשנסול דרך להבחירים שבעלי-הכשרון שבמצויינים שבין תלמידי-חכמים הצעירים, שיהיו יודעים פרק בחלק העיוני שבתורה, המקור לכל דעה נשגבה וכל רגש עדין וקדוש, וע"י הגדלת חלק-תורה הנעזב הזה והאדרתו, בכל מקצועותיו ובכל מכשיריו, יולדו לנו מהרה אנשי לב כבירי כח, שידעו לדבר בשער דברים אשר ישיבו רוח חיים ללב אומתנו, המתעלפת בצמאון נורא לרבר ד', ואם שאמת נכון הדבר, שלא כל המוחות ראויים להשכלה עליונה כזאת ולא כל הלבבות — לרגשי קודש פנימיים כמו אלה, מ"מ לא אלמן ישראל ומבחירי פרחי קודש של יקירי ת"ח ימצאו בכל עת, ובפרט בעת כזאת, — שהרברים נוגעים לנו עד הנפש, — מספר חשוב, שהם ברוחם נוטים לתן חלק חשוב ללמודים הרוחניים בהרחבה, בעמל ובעומק-עיון, בחפץ לבב ובשמחה פנימית, ולהם צריכים אנחנו לפתח פתחים רחבים כפתחו של אולם, "ישוטטו רבים ותרבה הדעת", וע"י היחידים המצויינים הללו נזכה להעמיד בצד הספרות של

1 "יגדיל תורה", לחדושי תורה בהלכה ואגדה ודברי ספרות.

3 דברי הלכה מאת נדפסו ב"משפט כהן" סי' כא.

ההלכה, וההגדה הרגילה, עוד ספרות „ספרותית“ קדושה ומאירה, מלאה בכל הוד חייו חיים במלא המובן של המלה, באופן אשר תעלה ביפיה והדרה, וק"ו באמתתה ועז גבורתה, על כל הקסם הנמצא כעת בהספרות החדשה, אשר היא מלאה בפינותי הרבות רעל והשחתה, ואז יליו אלינו מחנות וגדודים, גם מהחיל הנופל אל האויב, בעת כזאת, אשר מלה חיה, בסגנון המתאים למשאלות הרוחניות היותר פנימיות של הדור, עוד טרם נשמעה מגדולי ת"ח על שדמותיה של תורה. ישמש נא כת"ר בכח הקובץ היקר להעיר לב על השאלה הנכבדת הזאת, אשר בידני לפתרה, ועם הרמת הדגל לכל רעיון מרומם את הנשמה ממקורה של תורה ירים גם לשיבת ישראל לארץ חמדה, ע"י עז כחם של ת"ח היודעים לצאת לעזרת ד' בגבורים, אשר יחלו לדרש בהלכות-ציבור היותר עליונות ומקיפות, בשכל טוב וברוח חיים מלא נועם ועז, ותגלה ותראה הדרתה של תורה והוגיה על כל עם ד' הגוי כולו, אסיר התקפה הצופה לתשועה, מהררי קודש, אשר אך שם גנוזים לנו טללי אור וחיים, לישראל ולתורת ד' אשר בלב.

אחתום בברכה ואה"ר, כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת בכל לונ"ה.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

קפט

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, ב' אדר תרס"ט.

לכ' ידי"ג הרב הגאון האמיתי מופת הדור מוה"ר יעקב דוד שליט"א.

שלו' וברכה.

מכתב קדשו עם קונטרסו היקר הגיעני כעת ממש, ודבריו הטהורים היו לי למלה על פצעי לבבי, אשר לא זורו ולא חובשו, והשי"ת היודע כל תעלומות רק הוא יודע את לבבי המר על גורל מצות השביעית, אשר בכל לבבי ונפשי, ובכל חיי רוחי ונשמתי, הנני משתוקק וצמא לחזקה ולהחזיר עטרה ליושנה, ועיני רואות איך שאנחנו רחוקים עדיין מלהוציא אל הפועל את הדבר הגדול הזה, וידעתי ברור, שאם לא יעשה ענין המכירה יעברו רבים מאד על כל איסורי שביעית בלי שוב צד היתר כלל, ורשעים ירימו קרן לומר הותרה הרצועה לעקור מצות מן התורד בלא שום שאלה, ואין לשער כמה גדול תורבן תוה"ק וחילול ש"ש היוצא מזה, ע"כ הנני מוכרח לצאת בעקבות חז"ל בכלל „מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ולא יאכלו בשר תמותות גבילות“², והוכרחתי לסדר זה ההיתר למוכרחים להשתמש בו, כאשר עשו כן בשמיטות שעברו, ויען אשר ידעתי, כי לפי המצב בשום אופן אי-אפשר שלא יעשה איזה היתר, לא מצד הסיפוק של השנה, שעל זה הי' אפשר להוציא ע"י השתדלות גדולה אולי מהבאראן שי' איזה סכום, שהי' אולי מספיק להחזרה, אבל העיקר הוא הפסק המסחר, של היין ושל תפוחי-זהב, שעולו למליונים, ולא די שיפסירו את ההון העצום הזה בשנת שביעית עצמה, (ולד' הרמב"ם³ י"ל שיהי' צורך לשמור באורזים, שהם תפוחי-זהב, שתי שנים, ואין כאן כונתי לדבר בהלכה), יופסקו כל המסחרים, כי לא ישתתפו בתי המסחר שבחז"ל עם בתי מסחר שהם מפסיקים את משלה סחורתם בזמן מן הזמנים, כידוע לכל.

¹ „קונטרס השמיטה“. ² קידושין כא: ³ ע' שבת הארץ פרק ד הלכה יב.

ואז מוכרח לבא משבר נורא על כל המסחר גם כל השנים שלאחר שביעית, וזה לא ירצה הברון, ואולי גם יכולת אין לו לשאת, כי עיקר כונתו הוא שיתפתח המסחר עד שיוכלו להתפרנס מבלעדי עזרתו. ע"כ על הסחורה ודאי הכרח הוא לעשות היתר המכירה לעת עתה, אף שהוא קשה כקריעת ים סוף, יראה השי"ת בעניינו ויתקנו בעצה טובה מלפניו, שנוכל לעבדו על אדמת קדשו בלא שום מונע ומפריע כלל. ובשביל שידעתי שאפילו אם יאסרו את הדבר כל גאוני עולם לא ישמעו לזה, ורובנו מפני ההכרח הגדול מאד, ע"כ חפצתי למעט בפירסום, כדי שלא תהי' להנהגה הזאת צורה של הסכמה כללית מגדולי ישראל. כ"א הנהגה שנוהג העם מצד דחקו, וחכמי הדור מוכרחים להעלים עין מטעם מוטב שיהיו שוגגין כו'. ובוזה יש לנו לקוות, כי יבאו לנו בחסדי השי"ת ימים טובים מאלה, שירומם ד' את קרן עמו באה"ק, ויוכלו להתפרנס בלא עזרת בוד', ובלא ערמת המסחר להוציא פירות אה"ק לחו"ל, שגם זה הוא היתר דחוק מאד, ואז יהי' אפשר להחזיר עטרה ליושנה בכל קדושתה ממש.

ובעיקר הענין אניד לכ"ג את דעתי העני', שבאמת לא זו היא הוראה הראשונה שהעולם סומך את עצמו בשעת דחקו על מקצת פוסקים ואפילו על יחיד, כענין חדש⁵, וסירכות⁶, ותיקוני עירובין⁷, משום אין ר"ה בזה"ו וכיוצא בהן. ע"כ אם בא לסמוך על המתירים לומר שבשל גוי מותרת עבודה ופקע קדושת שביעית, ועל המכירה של זמן, שהיא מותרת, מפני הדחק, כמו שמתירין להשכיר במקום הפסד, כידוע, אין זה כ"כ דבר רחוק בזה"ו. אבל העיקר מזה שלבנו דואב הוא, שעכ"פ מצות שביעית מופקעת היא ואין מקיימים אותה, וזו היתה באמת עיקר תקנתו של הלל בפרוזבול, שלא חידש ע"ד תורה, אלא שאין ללמד להפקיע מצוה כדחתו גיטין ל"ו ע"א ד"ה מי איכא מידי, וע"ז לבי דוי על שאנו מוכרחים ללמד את העם להפקיע מצות שביעית, במקום שאנו חייבים תמיד להקים עדות ביעקב וללמד את ישראל להתחייב גם במצות שאפשר להפטר מהן, כמו ציצית וחרומ"ע ע"י הכנסה דרך גחוק וכיו"ב. ע"כ הנני מוכן בל"נ לעמוד על ימין כ"ג ידי"נ שליט"א ולהיות בצוותא עמו, אפילו לנסיעות רחוקות כמו לפרז' וכיו"ב, אולי יחון ד', אולי ירחם עלינו, ונוכל להמציא לכה"פ עזר הגון לחלק גדול מאחינו היקרים, החפצים בכל לבם ונפשם לשמור את המצוה ולקיימה בלא שום הפקעה כלל, ואם חפץ ד' בידנו יצלח אז אין קץ לדבר הגדול הזה לקדושת שם שמים שיצא מזה בעז השי"ת, ולחיוזק ימין יראי ד' שומעי בקול דברו⁸, אבל עלינו לעשות הכל בדרך שלו' ובדרך כבוד ואהבה, לשמו' ית' ולאה"ק וליושבים עלי' ועובדים את אדמתה, לא באיומים ובהפחדות משונות ובצעקות ומריבות, כ"א פשוט להודיע שההיתר הוא מדוחק גדול מאד מאד, ואחר כל דחקו הוא הפקעה של מצוה, א"כ המצוה החביבה והקדושה, שזכינו ב"ה אחרי משך הגלות המר והארוך שנוכל לקיימה על אדמת הקודש, חסרה היא לנו, ע"כ נעורר כל אשר נוכל כדי שיעלה דבר ד' בידנו ונוכל לקיימה, ולעזור לרבים להתחייב בה בלא פקפוק ולקיימה. וע"י אתערותא דלתתא הקטנה הזאת

4 שבת קמח: 5 יורה דעה סי' רצג, ושם בב"ח וס"ז ומגן אברהם סי' סט.

6 יורה דעה סי' לז מע"ף ג, סי' לט סעיף יג.

7 ע' פריימג'ים ובאר' הלכה אורח חיים סי' שסד ס"ב וע' מג"א סי' שצב סק"ב.

8 ע' ויקרא רבה פ' א.

נבטח בשם השי"ת. ששיכן את שמו בהר קדשו. שתתעורר ברכה עליונה, ופתחי גאולה וישועה לאה"ק ולעם ד' המצפים לישועתו. ויקרב קץ הימין, ויגלה מבשר נשמי' שלו' במוצאי שביעית הבעל"ט, כי עת לחננה כי בא מועד. והנני מחכה לתשובתו הקדושה במקדם האפשרי. והי' ז"ש וברכה באה"ר, כנה"י ונפש ידי"ע דורש"ת בכל לונ"ת.

הק' אברהם יצחק הק'

קצ

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' ניסן תרס"ט.

שלני וברכה לך ידי"ע הרב הגאון האמיתי פה"ד מוהר"י דוד שליט"א.

וכא"ל שו"ר.

מכתבו הגלוי הגיעני היום, ותמיהני מאד שלא קבל עדיין את המכתב אשר שלחתי לו זה כשבועים. ובו ביארתי, שאמנם נכון הנני בל"ג לנסע יחד עם הדר"ג בשביל תיקון השמיטה הבעל"ט. מובן הדבר, שרק בעסק הקדוש הזה, שהוא נוגע לכללות קדושת ישראל ואה"ק, אוכל לפעול אצלי לזון מאה"ק, אשר אהבתה תקועה בלבבי, וממש איני משער את האפשרות להפרד ממנה אפילו לרגע ממש, ולצאת מנחלת ד' לחו"ל. אבל תיקון המכירה, על הענינים, שכפי מצב הזמן הוא א"א שישמר בהם דין שביעית. כמו היקב ותפוחי-הזהב שעולים למליונים, וחבורי העסקים תלויים בזה גם לאחר השמיטה, שזה הוא דבר שא"א להשמע, מוכרח הוא. והלילה לנו להעלים עין מזה ולהניח לישראל שיעברו על שביעית בלא שום צד היתר, וכל ההשתדלות שלנו תוכל רק להועיל כעת, אולי נוכל להמציא עזר לבעלי השדות וגנות הירק, וכן בעלי הזיתים, ויחידים ג"כ מבעלי הכרמים והפרדסים, אותם אשר יראת ד' חזקה בלבבם וחפצים לשמור את השביעית במסירות-נפש, אבל על הכלל כלו הוא דבר נמנע לע"ע. א"כ תיקון המכירה מוכרח לצאת אל הפועל, ואח"כ נוכל לנסע להשתדל בעה"י, להציל כפי אשר יחנינו השי"ת שלא נצטרך להפקעת חובת שביעית ע"י היתר המכירה. והשי"ת יהי' עמנו ויזכנו לקדש שמו ית' ולשוב בלב שמח ומלא עז ד' וכבודו אל אדמת הקודש כחפץ לבבנו הצמא לאור קדושתה.

והנני בזה ידי"ע דורש"ת באה"ר,

הק' אברהם יצחק הק'

קצא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' ניסן תרס"ט.

ברוך אתה בראך לארץ חיים, אורח נעלה, משוררנו הגדול והאהוב

מר ח. נ. ביאליק, יברכך ד' מציון.

באהבה ברה ותמה ובכבוד נעלה הנני מתכבד להושיט לך, אביר שירתנו, את ידי לברכה, בצעדך היום בראשונה על אדמת תחייתנו. הפז משוררנו האהוב, לקראת טל חיים וחסד עליון חי ורענן, אשר יחל

להופיע עליך מחדש מפלג אלהים מלא חיים, המוכן לכל נשמה רעננה אשר לבית יעקב הבאה לאויר חיי הנשמות של ארץ החמדה. נשמה שירית, עורר, עורר, דברי שיר חי, לעם החי, המתעורר לקראת מקור חייו על ארמת מטעיו.

שירה נא, משורר אהוב לנו, מעתה על ישע גוי-ואלהיו. העירה כנורך, המלא עז ועדנה, לשיר לנו שירת הארץ, שירת התחיה. אמור נא ליעקב, הנה נולד גוי, הנה קם העם החי, הנה הוא צועד עלי תבור וחרמון. שירה נא לנו על החיל והחסן, על העושר והכבוד, אשר לאלהי ישראל, בשמים ובארץ, בבקעה ובהר, בכרמל ובשרון, בחבל נחלתו.

היה שמח ומאושר, משורר חביב ונחמד, במשוש תקות עמנו וארצנו.

המכבדך מאד,

אברהם יצחק הכהן קוק

קצב

ב"ה, עה"ק יפי ת"ו, י"ד ניסן תרס"ט.

שלום וברכה ושמחת הרגל והכשר ביתרון, לכבוד ידידי הרב חסדוה"ג, אוצר תורה ויראת ד' טהורה, מוהר"ר סודרוס הכהן שליט"א, אב"ד במושב ראש"פנה וסביבותי ת"ו.

מכתבי כתיבך הגיעוני, אבל רבו עלי מאד טרדותי ועמל נפשי, ולא יכולתי להשיב מפני הכבוד כיאות למעלת כבוד תורתו, ועמו הסליחה.

וע"ד השביעית, הנני נמנה בעה"י לדבר מצוה לתקן ע"י היתר המכירה לנכרי, על משך זמן השביעית וחלק משנה זו עם שנת תרע"א הבעל"ט מר"ש את הקרקעות. וע"ז תקנתי את ההרשאות¹, ואת המכתב הנדפס² שהנני שולחו לכת"ר, שמפורש בו שארבע העבודות שהן מה"ת יעשו על ידי נכרים, וחרישה שיש בה ספק אם היא מהתורה ג"כ תעשה ע"י נכרים, כל היכי דאפשר, ופרטי הדברים יתבארו לכל שואל בעה"י. ואולי עוד אדפיס קובץ להלכות שביעית בפרטי ההלכות בעה"י. ואחרי כל אלה עלינו לדעת, שאע"פ שאין לערער כלום על היתר המכירה מ"מ מצות שביעית חסרה לנו, והיא מופקעת ע"ז מאתנו, ע"כ כל אשר תהי' ידי משגת לעזור לאותם אשר תנדב אותם רוחם לשמור כהלכה, בעה"י לא אמנע את הטוב, רק כדי לזכות בקיום שביעית בפועל לחביבות המצוה כמה דאפשר. אבל אם יבאו אנשים להוציא לעז על היתר המכירה, שהוא יסוד המעמד להישוב הק', המחוייב להיות חביב עלינו חבת נפש ונשמה, גם אם ימצאו בו רבים שאין דעתנו יכולה להיות נוחה מהם, מובטחים אנו שסוף קדושתה של א"י לעשות את פעולתה גם על הרחוקים אשר יתקרבו הם או דורותיהם אחריהם, בכל עז לקדושת השי"ת ואור תורתו, המופיע באויר ארץ חמדה ת"ו, למוציאי לעז לא נקשיב כלל וכלל. ע"כ אם אחר תיקון המכירה, והסכמה בדעה צלילה, שהכל נעשה כדת של תורה, ימצא מי שיהי' שירצה לבקש דרכים לסייע את השובתים לגמרי, אם ימצאו כאלה, ואצ"ל את הפועלים, אשר ישארו, ע"י מיעוט העבודות המותרות, בלא עבודה, גם ידי תכון עמו, בל"ג, בכל האפשרי.

חובת היום גורמת לקצר, והגני חותם בברכה ואה"ר, כנה"ר ונפש ידי"ע
דוש"ת בכל לונ"ח.

הק' אברהם יצחק ה"ק

קצג

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, כ"ד ניסן תרס"ט.

לכ' הרב הגדול בישראל ובאדם החכם הכולל מו"ה ישראל פרופיטור

לוי שליט"א, שלו' וברכה.

הגני שולח בזה לכת"ר טופס שטר מכירה¹, וכאשר גלה הדרת הברון נ"י את
רעתו, שהגיעה אלי על ידי הפקידות, שחפצו הוא שהקונה יהי' האדון בארביע, שהי'
ג"כ הקונה בשמיטה שעברה, שוב אין מה לדבר ע"ד קונה אחר, ויטיב נא כת"ר
לעשות למען המצוה ותיקון הישוב, שיגמר שטר המכירה ע"פ סגנון הכתוב כאן,
בשטר הרצוף פה, ויבא עה"ח הדרת הברון ובאי כחם של היורשים של האדון ברוין¹.
ועל חכמתו הגדולה אשען שיעשה הכל כדת, ויבא ג"כ האדון בארביע הקונה עה"ח.
שהוא מקבל עליו כל תנאי הקנין. ויקבל כבוד הברון או ב"כ מהקונה את הכסף
תחילת הפרעון, והקונה יקבל את שטר המכירה לידו, כדי שבוה יגמר הקנין בכסף
ובשטר. ויטיב לשלוח אלי העתקה ברורה מכל פרשת הקנין ושטר המכירה ואיכות
הענין באר היטב.

מתקוה, שבאהבתו לאה"ק יעשה הכל באופן היותר מועיל, אקצר ואומר
שלו' וברכה, כנה"ר ונפש ידידו מכבדו מאד, מצפה תשובתו הנכבדה במוקדם
האפשרי, כי הענין דודש זריזות כעת.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

מפני זריזות הענין כתבתי בזה ג"כ להרב ר' אלפרעד לוי² נ"י. הנ"ל.

הגני מליט בזה את ההרשאה³, אולי יהי' חפץ הדרת כבוד הברון נ"י לחתום
עלי, וגם ב"כ של מר ברוין יבאו עה"ח, ואז יהי' הקונה אחד מהיושבים פה, כפי
הנ"ל אשר תסכים על זה ג"כ הפקידות פה.

קצד

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, ה' אייר תרס"ט.

שלו' וברכה מקודש לכבוד ידידי וחביבי הרב החכם, מלא וגדוש בתו"י,

מו"ה בנימין מנשה לוי' שליט"א.

זמן רב עבר, ולא מצאתי חופש זמן לכתוב אליך גם דברים מעטים, ואת
כבודך הסליחה. ואנכי מה מאד צמא אני לדעת את כל מעשי כבוד תורתו, בדיוק
ובפרטיות, יצליחו ד'.

אקוה שימלא את שאלתי, להודיעני במכתבים תכופים מכל, אשר תחשק
נפשי לדעת.

1 שעל שמו נרשמו קרקעותיו של הברון בנימין אדמונד רוטשילד באה"ק בזמן הממשלה
התורכית.

2 ע' משפט כהן סי' סב. 3 ע' שם בסוף הלכות שמיטה.

ע"ד מבטאי¹, היה זה בכונה ממני. לעת כזאת עלינו לגרוד את הפרצה מצדדים אחרים. דבר ידוע לכל דודש ד', שיש קו אחד החודר את כל שאיפת האמונה. שהוא דרישת ד' ודרכיו. בהירותו של קו זה תלויה לפי מעמד העולם, ביהוד לפי המעמד המוסרי של המיוחדים בתורת דרישת ד' ובאיכות התאמת רוחם אל כל הטוב שבחיים. לחקוק יסוד זה יפה בעולם היא האומנות של אומתנו, שהיא באמת קדש לד', בלא שום הפרזה כלל. בעת הירידה, וביחוד בעת דלדול האומה מצדי צדדים, נעשה קו זה חשוך ומעונן מאד, ואז באה שנאת דרישת ד' בתור שנאת האמונה ובזותה, לא דוקא בתור אמונה מיוחדת כ"א בגדר כללי "מה ש' כי נעבדנו". כמובן יותר נח הוא להתנפל על אמונה זרה, אבל בכל מקום שההתנפלות באה משנאת דרישת ד' הכללית היא מתועבת, וסופה להגמר בליקוי פנימי. "תשב באחיק תדבר, באחיק שאינו בן אומתך, סופך שבבן אמך, בבן אומתך, תתן דופי"². ע"כ אנו צריכים לעת כזאת לבאר את הנקודות הכלליות של אמונה לפי מדרגותיהן, ולא להתידא מההרגל של בוז גמור ושנאת מות הטמונה בקרב הנפש נגד כל זרות, ועי"ז בוקע האור של דרישת ד' לפי מדרגותיה, ואז בידנו להבחין בין האור הכהה והקלוש, אשר ההולכים לדגלו ימששו חושך בצהרים, ובין האור הבהיר בשחקים, אשר כל מאורות עולמים מקרנו יקבלו את זהרם, אור ד' אשר על עמו לעולמים. והרעיונות אשר יקרו ממעין זה יהיו לנו לישועה בבא תוד הבקורת על כל המפעל שעשו הזרות. וימצאו בהם ג"כ ניצוצי אורה, שנרע איך להתנהג במחשבות הכולדות ע"י ספרויות כמו אלה, וברוך ד' צורי המלמד ידי לקרב.

הנני חותם באה"ד ונאמנה מהרדי יהודה וגאון יעקב אשר נאהב סלה.

ידי"ע אברהם יצחק ה"ק

באה"ד אדר"ש ידי"ג הרמ"ז ש"י. דחשי לבבי האמודים בזה גם לפני
נתונים המה. הנ"ל

קצה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ז, ו' אייר תרס"ט.

לכ' ידידי הרה"ג היקר חו"ב וי"א מו"ה יעקב יוסף שליט"א, רב דעה"ק,

עקרון ת"ז. שלו וברכה.

הגיעני יקרתו, ובאמת מאד עגמ"ג יש לי מכל העסק, מה החרדה הזאת לקבל שו"ב בחפזון כזה, כמן ימא לטיגני¹. ואע"פ שהמעדעדים הם מועטים, אבל הלא הם טוענים שרוב הבורחים הם קרובים, ועי"ז יש מקום עיון גדול לדינא, אם הכרעת הקרובים חשובה הכרעה.

ע"כ עבוד החולים כמובן אין כונתי לעכב השחיטה, אבל זולת החולים דעתי היא שלא ישחוט כלל, עד אשר יבא עם שנים, אחד מכל צד. ונבדר הרבר יחד עם כתי"ר, ואז יועמד השלו' על כנו.

הנני רוש"ת באה"ר, הק' אברהם יצחק ה"ק

1 במאמר "דרך התחיה", בקובץ "הניר". 2 מדרש תנחומא פקודי ז.

3 הרב ר' משה זיידל.

1 ע' קדושין מד.

קצו

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, י"ב אייר תרס"ט.

לכבוד גאוני שחז"ל, צפירות תפארתנו ועסרות ראשינו, מרן הגרש"ט

והגר"ח ברלין שליט"א.

יראו בסוב ד' בארץ חיים לאו"ס.

שלוי' שלוי' למרנן ורבנן ולתודתם הק'.

זה מקרוב הגיעני מכתב מת"ח יקר אחד מבני ציון היקרים, ובו כתוב שעלה על דעת הדר"ג שי' לעשות איזה תיקון בדבר השביעית הבעל"ט, שתהי' יכולה להיות נשמרת כהלכתה מבלי סמיכה על היתירים של דוחק להפקיע המצוה הקדושה הזאת, שאלי' נשאנו עינינו מאז גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו. ולא באתי בזה כ"א להודיע, שהנני נכון ג"א הצעיר למינקט בשיפולי גלימיהו דרבנן קדישי הדרת גאונים שי', ולעדור עמם במערכת עבודה תמה זאת בעה"י בל"ג.

והנה הדבר פשוט, שאחרי כל הטצדקי אשר נקוה שיזמין השי"ת, הבוחר בארץ חמדה לתת לעם קדשו, בעבור ישמרו חוקיו ועדותיו, לא נוכל להמלט מלהשתמש בהיתר המכירה, לכה"פ על רוב הפירות והכרמים, מפני שהפסק חיבור המסחר של שנה אחת יוכל חלילה להפך את כל מצב המסחר גם לשנים הבאות, ובכגון דא אין דנין אפשר משא"א. אבל כל הקרקעות של ידקות ותבואה, שהם חמודים באמת יותר מהכרמים והפירות, מפני שאלה האחרונים דוב המלאכות שלהן הוא לאוקמי אילנא, וישנם כמה פתחים להתיר ע"פ עומקא דדינא, שאין כאן מקום ביאור, וגם ע"ד ענין המסחר וההוצאה לחו"ל גם כן ישנם דרכי היתר, שראוי לסמוך עליהם בשעה"ד גדול כזה, בצירוף היתר המכירה. אבל קרקעות הזריעה, שבהם אין שייך הפסד לשנים הבאות, ועבודותיהן הנן חמודות טובא, ודאי ראוי לנו להתאמץ לקדא בקול גדול לאחינו נוצרי תודה ומצות באהבה, שירימו תרומה לחזק את ידי השובתים בחריש ובקציר¹, וכאשר חפץ ד' בידינו יצלח תהי' בזה אתחלתא גדולה וטובה, להחל השרשת מצות שבת הארץ בקרב עם ד' עובדי ארמת הקודש. והנני יוצא בזה מאת פני קדשם בצפייה לתשובתם הטהורה, והשי"ת יעזרנו ע"ד כבוד שמו הנקרא על עמו ועל נחלתו, חותם בברכה מלונ"ח.

הק' אברהם יצחק הק"

קצז

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, ט"ו אייר תרס"ט.

לכבוד ידי"ן הרב הגביר הנעלה, אחד מהמיוחדים שבאוהבי אה"ק בכל

לב ונפש, מוה' יקותיאל מאנקטוויץ שליט"א, וכא"ל שו"ר.

זה זמן רב אשר קבלתי את מכתבו היקר, ע"ד ההצעה להכשרת אחת האניות כמאכל כשר. ורפקתי על איזה דלתות בזה, אולי אמצא לי תומכים ועוזרים, ולראבובי עוד לא פותחו לפני השערים, כי כל אחד מפליג את הדבר לאמד שהוא מהנמנעות. אנכי כשאני לעצמי לא נואשתי מזה, והנני נכון בל"ג לפעול בענין זה כאשר תשיג ידי בעה"י.

כעת מסרתי דברי להיקר השד"ר המוכ"ז נ"י, שיקח עם הועד באדעסטא ועם האגנציא¹ הרוסית שם, ע"ד ענין זה, ונראה דבר מה יראנו ד'. כי גם אנכי כבודו רואה אני בענין זה דרך סלולה, להרבנות רגלי גבירים כשרי ישראל על אדמת הקודש, ולרגלי ברוכי ד' אלה תבא ברכה לאה"ק וחיוזק גדול לצמיחת קרן ישועה לישראל, בעה"י.

הנני חותם בברכה באח"י, כנה"ר ונפש ידי"ע דו"ש וטובו בכל לוי"נ,
הק' אברהם יצחק ה"ק

קצח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ו אייר תרס"ט.

לכבוד הרה"ח המפורסם מו"ה משה ליב לילענבלום נ"י.

מכתב כ' מכ"ט ניסן העבר הגיעני כעת, ומפני הסרדא אשיב לו בקיצור.
ידע כ' שהישוב הוא חיי נשמת, וידעתי היטב, קודם שפרסמתי את סדרי ההיתירים, איך הענין צריך להתנהג בין מצד תיקון האכרים בין מצד תיקון הפועלים, ולא נעלם ממני שישנם ג"כ מתירים קיצונים, אבל אינני נוטה לזה, כי כשם שאנו צריכים לארץ כך אנו צריכים לדת, ואנו צריכים להשריש שלא תשתכח תורת שביעית מישראל, כשם שזכרונה וחבתה חי בנשמותינו, וידע כל יהודי, שיש בארץ ישראל עליה לא רק לגופו כ"א גם לנשמתו הנצחית, ורק בזה נעלה את השלהבת של חבת ציון בפועל, ונמשיך את חייה לדורות, ובפועל אין הענין נוגע לסדרי הפועלים, כי ארבע המלאכות, שהן זריעה ובצירה, זמירה וקצירה, בזריעה עסוקים עד כה כמעט רק פועלים נכרים, ולא יחרב הישוב אם תהי' שבת הארץ ניכרת ע"י איה שינוי במקצת מקומות, ועל הבצירה, הזמירה והקצירה, כבר תקנתי דרכי היתר, שאינם נתנים להנתן ביד כל אחד כ"א אחר שאלת חכם, וכן הוא בחרישה, הנטיעה לא אסרתי כ"א "בטיעות גנות לשם פאר והרחבה וזריעת עינים טפלים", ומעולם לא חשבתי, שירצה הועד להתערב בעניני שאלות, ע"כ יטיב נא כ' להציע לפני הועד לחתום ההרשאה¹, ולא יהי' עיכוב בדבר, כי הברון ג"י כבר חתם בעצמו על ההרשאה, ונשלחה אלי מפרייז.
והנני בזה מוקירו ומכבדו כיקר ערכו.

הק' אברהם יצחק ה"ק

ידע כ', כי האכרים ב"ה מלאים רצון מסדרי ההיתר, והם יודעים את מצבם יותר מהדוגמים עבורם ממרחק, ובכלל איזה יחש יש לחתימת ההרשאה עם תנאי ההיתר, איך שיהיו תנאי ההיתר ההרשאה צריכה להחתם.
ומה שכ' הגרש"מ² ז"ל, שבשביל היתר העבודות שמדרבנן לא היה צורך למכירה, אינני מסכים לזה כלל וכלל, ויפתח בדורו כשמואל בדורו³, הנ"ק

1 הסוכנות של האניות.

1 למכירת הקרקעות לנכרי לשנת השמיטה.

2 הגאון ר' שמואל מוהליבר, בסידור היתר המכירה לשנת השמיטה תרמ"ט.

3 ראש השנה כה:

קצט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ו אייר תרס"ט.

להרה"ג ר' שמואל¹ פריינד נ"י.

קבלתי כתביו.

ע"ד הכתובות, צדק מאד. אע"פ שאין להלעיז בדיעבד על כל הדקדוקים, מ"מ השיבושים הפשוטים בדקדוק נאה לתקן. אקוה, כשיודמן להדפיס כתובות חדשות לשים ע"ז לב בל"ג, אבל לשנות את המטבע הנהוגה — חלילה, מפני השלול' ולעז הראשונים.

וע"ד החלב, כמה פעמים קראתי להמוכרים, והם אומרים שעומדים הם אצל החליבה. ואם אחרים מכחישים אותם, לא אוכל לברר אל נכון, ומקור לכסף למשגיח ע"ז כבר עסקתי למצא, ועד כה לא עלה בידי, ואולי יחנני ד' להבא למצא ע"ז איזה מוצא.

והעיקר שמפני חולשת בריאותי אין בי כח לפקח, וטרדותי עצמו באין שיעור וערך. ירחם ד' ויעזרני ע"ד כבוד שמו. בענין הש"ש², יפה כתב שאין צורך בתשובה.

הדוש"ת.

אברהם יצחק ה"ק

ר

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י' אייר תרס"ט.

לכבוד ידידי הרב המאוה"ג, אוצר תו"ר, רב פעלים, מו"ה טודרוס הכהן שליט"א, ראב"ד דמושבה ראש פינה ומושבותי' ת"ו, שלול' וברכה.

תגיעני מכתבו היקר. ותל"י שאנחנו, היודעים בצער הישוב, מכירים אנו את ערכו לישראל ולאה"ק, למרות כל המגרעות הרבות אשר דבקו בו, ועל הכל נאמר וכפר אדמתו עמו, וקדושת אה"ק תטהר ותרום את כל נשמות עם קדוש, מקטנם ועד גדולם, למהר ישועה בב"א.

וע"ד מה שכתבתי, את אשר הוא לדעתי לאמתה של תורה, שחרישה צריכה שאלת חכם. זהו ענין הכרחי, לפי מעמד של שאלת הפועלים שנתעוררה הרבה עכשו יותר מבשנים שעברו. וצריכים כל ישראל לראות, שרבני אה"ק חפצים הם בכל תנאי בנין אה"ק, בין ע"י האכרים עצמם, בין ע"י הפועלים, וכיון שלא יעשה בלא ש"ח, נקוה בעה"י שבפועל לא יהי' צורך לבא למדה זו.

וע"ד מה שכת"ר כותב שלא ישונה מצדי דבר, מכל מה שהוחזק מאז התעסקות תיקון והיתר, דבר זה אינו צריך לפנים. ומחזיקנא טיבותא מאד לכת"ר על שהוא ג"כ נכנס בעסק הקדוש הזה, שכך היא חובתו. והנה על ההרשאה הנדפסת אצלי חתם ג"כ בבור הברזן שי' בעצמו, חוץ ממה שחתם עלי' מר פרנק. מ"מ הנני מלא רצון שיתקן כת"ר את כל מושבות הגליל, וזכרון-יעקב בכללן, ותבא עליו ברכה.

1 כן כתוב בכ"ק, וכמוזמה שצ"ל אלכסנדר.

2 השמן-שומשמן שהוכשר לפסח.

וידע אהובי, שמה שאני חפץ שתהי' לי שייכות גם במושבות שבגליל, אינו חיו מפני כבודי, שאיני חלילה מחומדי כבוד. אבל מאד חפצתי, שיהיו כל המושבות וכל הישוב החדש בכלל מקושר בקשר אחד, וע"י זה נהיה כולנו מקושרים יחד, ונוכל לעשות בעה"י כמה דברים טובים, בין בשביל הרמת קרן היהדות, לתורה ולאמונה, בכללות הישוב, בין לטובת המצב החומרי של ישובנו הק', שהוא ג"כ קודש לר'. וחלילה לנו שירד ערך הישוב של ארצנו הק', אשר עיני ד' בה, בעינינו מפני שאיזה צעירים מקלקלים את מעשיהם, שגם כל הקלקלה של הצעירים היא רק מפני מהומת הזמן, שאין מי שיאיר את עיניהם, באור תורה ואהבת אמונה וקדושת שם ד' ית'. ומובטחני שסוף כל סוף יחזרו הכל למוטב, ומכולם יתקדש קדוש ישראל, באמת ובצדקה, ובלצ"ג ולשבי פשע, דוקא המורדים ביעקב, המה ישובו ויזכו להיות בוני חרבות עם ד' ואה"ק, ופחדו אל ד' ואל טובו.

ודברי כת"ר בענין סייג לתורה המה נכונים מאד, וכמ' באבות דר"נ¹, שעל אותה משנה עצמה, של ועשו סייג לתורה, מתחיל בשבח של סייג ומסיים בה"ז שם בגנות של הסייגים היתרים, ואמר שם "טוב עשרה טפחים ועומד ממאה אמה וגופל", ועי' מש"כ בזה במכתבי הגרפסים ע"ד הש"ש² היבש לפסח, שהי' לי בזה איזה תגר³ ומחלוקת לש"ש עם ב"ד של חסידים בירושת"ו, והקב"ה יעזרנו ע"ד כבוד שמו עבור עמו ונחלתו, וביותר צריכים אנו להתחזק להראות לעין כל, שת"ח בכח התורה הנם בונים את ישוב אה"ק, ולא מהרסיו, והיו קידוש ש"ש העושה יסוד לכל התורה כולה, ואשרי מי שענינו פקחות ללכת בדרך ד' בדעה ושכל טוב, וצור ישראל ב"ה יחנינו להיות מגודרי גדר משובבי נתיבות לשבת, דוקא לשבת כרצונו ית', ולא לתוהו כי לשבת יצרה.

והנני בזה ידי"ע דוש"ת באה"ר, חותם בברכה מלוב"ח,

הק' אברהם יצחק ה"ק

רא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י' אייר תרס"ט.

אדון חביב וידיד נעלה מר שמעון רוקח יחי', ירוט ונשא וגבה.

באמרים קצרים אחברד להביע לפני הדרת כבודך, את המעט מהרבה מרגשי שמחתי, לבשורה טובה אשר נתבשרתי, כי נתכבדת באות הכבוד (ויבילעאומס-ארדען) מאת כבוד הדר מלכותו קיסר אוסטריה יר"ה, מאור הכבוד, אשר יזהיר עליך ממלך אדיר וגאור, קרני הוד יפזו על כל אחיך ברוח, על כל השמחים לקראת כל מפעלך לטובת עיה"ק משחר טל ילדותך, וברכתי מעמק לבבי נתונה לך, כי עד זקנה ושיבה ירח עליך אור הכבוד והתפארת, ההצלחה והאשר, ובלב מלא שמחת ישרים וחזות חיים טובים תגדיל מעשיך לטובת עיה"ק, ולטובת עם ד' וארצו בכלל,

1 כ"ז ה"ה.

2 ב.קונטרס הכשר השמן שומשמן לפסח, והוא בתשובות חלק אורח-חיים.

3 ע' רש"י בראשית מד לב.

תזכה לשמח בשמחת גוי קדוש, בהר הקודש, בעת אשר יראו גויים צדקו וכל מלכים כבודו, במהרה בימינו בקרוב.

כנפשך הברוכה ונפש מוקיר ערכך,
שמח בתפארתך.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק
עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פה עיר הקודש יפו והמושבות תובכ"א.

רב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' אייר תרס"ט.

כ' ידידי הרה"ח היקר מר חיים מיכל מיכלין נ"י, שלוי וברכה.

מכתבו היקר הגיעני, וע"ד דרייק בלישגא, שכתבתי 1 „בריוחי“, כל' רש"י זכג' שלנו בב' המקומות, כ"א וקמ"ה דשבת, כך גאה לנו לדבר בלשון השגור ע"פ הגירסא הפשוטה, ולא רחוקה היא בעיני, שאם האמת כד' הפלאה שבערכיך, שיש בלשון הארמית הוראת כרת, כלומר בעל כרחו, שלא ברצונו, בא הסגנון הארץ-ישראלי, נגד נחמתא דבבלאי, דאמרי נאי אפשר למיעבד, ב"ק ל"ח, אלא מקבלין ברצון ושמחים ביסודין, ונקטו סימנא ברי"ח, בחילוף האותיות, ע"ד וישתכחו וישתבחו, גיטין נ"ו, והדרת חדרת, ברכות ל', ברי"ח, וסימנא מילתא ככריתות ו', וכן יהי ס' טוב לכל חולי עם ד', ובפרט חולי העם היושב בציון, להיות בריאים וחיים לאורי"ט, והסיר ד' מעמו כל מדוה, ולציון תעלה ארוכה בב"א, כנה"י ונפש מכבדו ומוקירו.

הק' אברהם יצחק ה"ק

ודניאל ז' ט"ו „אתכריית דוחי“, ודאי הכונה נחלשה, דלא כהמפ', ולשון ס"ג מורגל הרבה, ע"כ אין לשבש גי' שלנו, כנ"ל.

הנ"ל

רג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' אייר תרס"ט.

הררי קודש ישאו שלוי וברכה לכ' רב רחמימא הרב הגאון הגדול, נאצי בגבורה, עוסה אורה, מו"ה יצחק אייזיק הלוי שליט"א.

אחדשה"ט באה"ר.

יקרת ימין קדשו, ע"ד הת"ת בפ"ת ת"ו, הגיעתני לנכון, ואודיע בזה לכ"ג שי', שלעת עתה קבלו מלמדים באופן המספיק לכל הילדים, שלא יהי' ביטול תורה ותשב"ר, אמנם מאד הננו מצטערים על העיכוב, כי ההוד וההדר של הסידור המתואר ע"י סדרן בקי ומנומס, המוכתר ביראת ד' באמת, הוא לנו כעת הדבר היותר עיקרי במלחמת מנן שלנו, נגד כל המהרסים מימין ומשמאל, ובורא רפואות ב"ה ישלח מהרה רפואה שלמה לזו"ר היקר מר אויערבאך שי', ולא יוסיף לדאבה עוד, ויזכה לבא אל הקודש במקדש האפשרי, ולעמוד ברוח נכון ועז ד' על משמרת הקודש לרומם קרן באור תורה וביראת ד' טהורה, על אדמת הקודש.

1 בתעודה על בית-החולים „משגב לוד“ בעה"ק ירושלים: „וביה יגותו בריחי דמערבא“.

מרב הטרדא אקצר ואומר שלו' וברכה, כנה"ר ונפש דוש"ת מקודש, המצפה
 לישועת ד' על עמו ונחלתו כרצון יראיו וחושבי שמו באמת,
 הק' אברהם יצחק ה"ק.

רד

ב"ה, עיה"ק יפו ת"ו, י"ב סיון תרס"ט.

לכבוד הועד הנכבד בפ"ת ת"ו, שלו' וברכה.

מכתבם הנכבד הגיעני, ומאד צר לי שנמצאו מלוחם כאלה, המפקקים
 בבטחון כספם ע"פ התקנות שיסדנו.
 אמנם כדי לתקן את המצב, הנני מסכים להחליט, שכל מלוה אשר לא יחפוץ
 להכנס בחיוב התקנות, יכתב לו הלוה מפורש, שהוא משעבד א"ע בכל אופן היותר
 מועיל ע"פ ד"ת ובקגא"ס, שאין מכירה זו משועבדת להתקנות, והיא מכירה חלוטה, באין
 שום פקפוק, כמובן צריך שיאושר תנאי זה ע"פ הרב וע"פ הועד, ואקוה שבזה
 יהי' מפויס כל מלוה המדקדק על בטחונותיו, וכל מי שלא יתנה תנאי זה, יהי' נידון
 ע"פ סדרי התקנות.

יהי' מטוב כ' הועד להציע דברי לפני כ' הרבנים, שהיו חברים לנו ביסוד
 התקנה, ואקוה שיסכימו לדעתי, ובה יבא המצב על נכון בע"ה.
 בכבוד וברכה נאמנה,
 אברהם יצחק ה"ק

רה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ז סיון תרס"ט.

אדון נעלה מר דוב ליובטן נ"י, שלו' וברכה.

הנני מביע בזה לכבודו את תודתי העמוקה, על הענג והשמחה אשר השביעני,
 בשלחו אלי את ספר התקנות ליסוד האגודה של ההסתדרות החקלאית אשר במושבת
 יהודה.

רגשות רבים לשמחה ותקות עולמים התעוררו בלבבי, למראה התקנות
 הנכבדות, המבליטות יפה את תכנית ההסתדרות ואת רוחה הכביר.
 אנכי הנני רואה בזה, כבכל צעדי הישוב הנכבד והקדוש, את יד ד' הנטויה
 לטובה על עמו ונחלתו, להחל לקומם את הריסותנו ולשוב את שבותנו כימי
 עולם, ורוחי סוער בקרבי בסערות אהבה חמה ותמה, לחבק בזרעות של ידידות
 נאמנה, את כל המתלקטים בעצה וגבורה, להרחיב את גבול ישראל ולרומם את
 קרנו בארץ חמדתנו, ע"פ כל תנאי החיים החדשים אשר החלו להגלות.
 תקבל נא ממני, ההסתדרות החביבה והנכבדה, ברצון את רחשי ברכתי,
 ועתירתי להצלחתם, וכונניות מפעלם בפרי ברכה מרובה, לעמנו וארצנו, מיד
 ולדורות.

ברגשי כבוד ובברכת ד' מציון ומקודש.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל.

רז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ח"י סיון תרס"ט.

לכבוד הועד הנכבד למושבה עקרון ת"ו וכל עדת ד' בני המושבה הק',
ד' עליהם יחיו.

שמועה שמעתי, שבא בחור אחד א', אל המושבה, והרים יד בכבוד הרב, ידי"ג
הרה"ג כולו אומר כבוד, כבוד מו"ה יעקב יוסף שליט"א, רב המושבה הי"ה, והורה
הוראה שלא ברשותו, וכי עוד ישנם אנשים המחזיקים בידו וקוראים לו בשם
"רב", ע"כ באתי מן המודיעים ולפנים¹, להודיע לכבוד חביבי נפשי, כבוד הועד
הנכבד וכל בני המושבה שי', שיתרו בהבחור הנ"ל התראה חמורה, שיעזוב
תיכף ומיד את המושבה, למען לא יהי' על ידו מקור נפתח לשום מחלוקת
וולוזל כבוד הרב מרא דאתרא שי', ואם ח"ו לא ישמע להאזהרה הזאת, חובת
כולנו היא להגן בעד כבוד הרב שי' בכל אשר תשיג ידנו, ולא נתן מקום
למעשי חציפות כאלה שיעשו באה"ק, לעכר את שלומן של מושבותינו החביבות
והשקטות, יכוננן עליון, ואקוה, שכל האנשים אשר בשגגה נתנו ידם להבחור
הנ"ל ישמעו גם הם לדברי, ביראת ד' אשר בלבבם, ומיד יסלקו ידם ממנו.
וחלילה, חלילה לשאול הוראה מפי הבחור הנ"ל, ואסור לשמוע לקולו גם להחמיר
במקום שכבוד הרב מרא דאתרא שי' מורה להקל.

הנני מקוה, שהבחור הנ"ל בעצמו ישים אל לבו, לשוב בתשובה שלמה
ולפייס את כ' הרב שי', ואז כשיצא מן המושבה עוד יוכל להיות מקורב,
כשיתיצב על דרך טובה ולא יהי' מן המבעטים ח"ו.

הנני חותם באה"ר ובברכת שלו' על עם ד' וארצו, כנה"י ונפש המדבר
לכבוד תוה"ק ואה"ק.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

אם לא ישמע הבחור הנ"ל ולא יעזוב את המושבה מיד אחרי ההתראה
במשך שני ימים, יחול איסור חמור על כל בני המושבה להחזיקו בביתם, ואסור
לתן לו שום תמיכה, שלא להחזיק ידי עוברי עבירה ומחזיקי במחלוקת, והשומעים
יתברכו בכל טוב.

הנ"ל

רז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט' תמוז תרס"ט.

שלו' וברכה מקודש לכבוד הרב הגאון האמיתי מאיר עיני חכמים פה"ד מו"ה
שלו' מרדכי שליט"א הגאבד"ק ברעזאן יצ"ו.

אחדשה"ט באה"ר,

גיה"ק דהדר"ג ע"ד השמיטה הגיעני כעת, ואבאר בזה בקצרה תוכן הענין
למען ידע כתר"ה את הדבר בפרטיות.

ראשית דבר לא התרתי חלילה שום דבר חדש בכלל, וק"ו שלא הלכתי
בזה אפילו פסיעה אחת נגד דעתו של כמ"ח הגז"ל, שבשמיטה העברה, נפדל לחטו"א,
היינו בעצה אחת בזה, ודברנו במכתבים ביסוד הענין בעוד שהייתי בחו"ל, ואגיד

¹ ע"פ הלשון בפסחים פ"ט מ"ב.

לכ"ג קושט דברי אמת, שכתב אלי אז, שאף שבעת שהי' בחו"ל, והי' רחוק ממקום המעשה ולא ידע את גודל הדחוק וחרבן הישוב וסכנת נפשות התלוי בענין השמיטה אם לא נעשה כפי איזה דרך של היתר, ויותר מזה חורבן היהדות ופריקת עול התורה בכלל שיצמח מזה ח"ו, כי הפוקרים רוצים דוקא שיצאו הרבנים באיסור, ויהי' להם מזה נצחון גדול, ויראו לכל שאם ישמעו להרבנים תחרב הארץ וישמו השדות והכרמים, ויתפסקו כל חיבורי המסחרים מהיינות ותפוחי הזהב וכל יתר יבול הארץ, שכל חיי הישוב ממש תלויים בהם, ויוכלו עי"ז להרים קרן בגאון לפרוק מעליהם את העול של כל המצות התלויות בארץ, שהננו עומדים בעה"י על המשמר בכל עז לחזקם ולהקימם כתרומ"ע וכלאים וכיו"ב, — עכ"פ מרחוק כששמע את טענת האוסרים והמתירים היתה דעתו וכן דעתי אז נוטה להאוסרים. והיונן נקטין בדעתין טובא על המתירים. אמנם כאשר בא לארץ, וראה הכל בעיניו שהוא ממש דבר שאי אפשר הוא כלל להעלות על הדעת, שלא יעשה שום תיקון על ענין קיום השמיטה, עד אשר ירחם ד' את עמו ולא יהיו עוד תלויים בעניני מסחרים של חו"ל, ולא לחסדי נדיבים, כ"א ישבעו מפרי אדמת הקודש אכול ושב, ושנה הששית תעשה את תבואתה לשלש השנים, כדבר ד' אשר נאמן. אף שהלב כואב הרבה על כל מה שאנחנו זקוקים לזה מ"מ ההכרח לא יגונה, והננו מוכרחים להכנס בפרצה דחוקה, ולסמוך על דרכי היתר שיש להם סמוכין שכבר נתבררו ע"י כל העוסקים בזה, עד אשר אין מה לחדש בפרטיהם דבר כמעט. וכן עבד עובדא והסכים, ע"י הרב המנוח ר"נ הירץ ז"ל שהי' רב פעה"ק, אז על סדרי ההיתר, שהיו נהוגים ובאים בשמיטות שעברו, ע"פ הוראת הגאונים, שהיו מהם מחמירים ומהם מקילים. המחמירים הורו להתיר, אחר המכירה לזמן, לישמעאל, דוקא את העבודות דרבנן ע"י ישראל, ואת העבודות שהן מה"ת שיעשו ע"י נכרים דוקא, והמקילים הקילו גם את ארבע המלאכות שהן מה"ת ע"י ישראל, כשהדבר נדחק וא"א ע"י נכרים. והוא ז"ל הלך בדרך המיצוץ, והסכים להתיר אך המלאכות דרבנן ע"י ישראל היכא דא"א, ואת המלאכות שהן מה"ת יעשו ע"י נכרים, רק בחרישה כשהי' שעה"ד צדד להתיר ע"י ישראל, מפני המחלוקת הידועה בדברי הראשונים, אם חרישה היא מאיסורי תורה בשביעית באיסורי עשה או רק מד"ס ככל התולדות, וכתב לי אז בשם הרב רנ"ה ז"ל הנ"ל, שהי' איש צדיק וישר וגדול בתורה ומקושר מאד להגאון ר' יהושע ליב מבריסק זצ"ל, שכן הסכים על ידו בשביעית שלפני פנינו הגאון הרי"ל הנ"ל ז"ל, אחרי רואו את גודל הלחץ והאי-אפשרויות שיש בזה, וכן נעשה בשופי בשמיטות שעברו, אמנם בכל פעם הי' בהסכמה שהיא רק הוראת שעה, ובצפייתנו הננו מצפים לישועת ד' על עמו ונחלתו, שלא נצטרך לבא לידי מדה זו להפקיע מאתנו חובת קדושת שביעית ולהכנס בהיתר נדחק שכמותו.

ואנכי הצעיר, אשר מאת ד' היתה זאת, שהוטלה עלי משא עבודת הקודש של הישוב, כאשר שמתי אל לבי כי יקרבו הימים ושאלת השמיטה תהי' מ, וראיתי שאם לא יעשה שום תיקון לא יהיו בני הישוב בכללותם זקוקים כלל להוראת

חכמים, כי ההיתר אשר נתפשט זה שלש שמיטות קנה לו זכות אורח, וגדולה חזקה, ורבים הם בני תורה בכל מושבה, שיודעים את כל מה שנאמר בזה ועל מה אדני ההיתר הטבעו³ —

בלא פרסום גדול, ועם זה הנני מתאמץ בעה"י לפעול אצל כל יחיד ויחיד הבא לידי, למעט בעבודות בכל מה דאפשר, שלא תשתכח תורת שביעית, ויהי' רשומה ניכר עלינו על אדמת הק'. והנה בעצם הענין, שבשעה"ד נורא כזה, שממש בכללותו יש בו סכנת נפשות, שנכון לגבב קולות ולסמוך אפילו על יחידים, הוא דבר פשוט שא"צ לפנים, ואפילו אם היו נוהגים כהרז"ה לבדו, ע"פ דעתו, שבזה"ז אחר שנתבטל מנין יובלות אין כאן שביעית אפילו מדרבנן, והיו אומרים כדאי הוא הרז"ה לסמוך עליו בשעה"ד, ובפרט שהוא ז"ל לא הי' יחיד בדבר כ"א כת החכמים היו שהיו סוברים כן, כדמוכח לשון הר"נ בגיטין שם⁴, בודאי לא הי' יכולת בידינו למחות בהם, והשגותיו של הרמב"ן על הרז"ה שערי תירוצים לא נגעלו בפניהן, ואם לא הי' הענין כ"כ נוגע לפקו"נ ומניעת חרבן אה"ק והגברת ידם של פריצי עמנו, שהם חפצים דוקא שיצא הדבר ע"פ הרבנים באיסור, ואז יראו איך אין שומעין לרבני הדור, ויהיו מונים אותנו שרבני דור העבר הגאונים המפורסמים ז"ל ידעו יותר לדאוג בעד הישוב מגדולי דור זה, ויהי' להם קרנים לנגח את הכל, — אם לא הי' כ"ז הי' בודאי ראוי לפני להתרחק כמטחוי קשת מכל הענין, ולא להכניס ראש בין ההרים. אבל מאחר שהדבר אי אפשר, ולאגד את הדעות קשה מאד, ביחוד במכתבים ממרחקים, שיסוד הכל תלוי בידיעה בפנימיות במצב הישוב החמרי והרוחני, ע"כ הננו מוכרחים לצדד כל הצדדים כדי לעשות את הענין באופן השומר את יסוד הישוב וקדושת תוה"ק וכבודה, ונתינת מקום לפקוה על כל דרכי התורה והמצוה באה"ק לזמן ההוא ולהבא בעה"י. גם בעיקר יסוד מניעת הספק בשנת השמיטה, ודאי א"א לומר שאין לצרפה כלל במקום נדחק כנ"ד, שאע"פ שכתב הרמב"ם⁵, שקבלת הגאונים מכרעת מ"מ הלא דעתו בעצם איננה כן, ואיך לא תעלה דעתו ז"ל אפילו לספק, ובעל כפתור ופרח, שהי' מבאי הארץ, העיד שהיו נוהגים בימיו בארץ ישראל עצמה ספק, והיו מי שעושים כשנה זו ואחרים בשנה אחרת, אלא שחיוזק את הידים שיעשה כל אחד כמנהגו, וכתב בפנ"א ושאינו זורע בשמיטה שלו אע"פ שחבירו זורע אין ואל ישנה אדם מפני המחלוקת, וכתב עוד הר"ם כבר אמר (על חשבון הגאונים), ועל זה אנו סומכים ולפי חשבון זה אנו מונים.

(חכר הסיום)

3 נחסרו כאן איזו שורות בהעתק כי"ק.

4 פרק ר', בענין שמיטת כספים.

5 הלכות שמיטה פרק י'.

רח

ב"ה, י"ט תמוז ה'רס"ט.

קָרָן עִם קָדוֹשׁ יְרִים, יוֹצֵר הָרִים, יוֹצֵאֵם לְרוּחָהּ, מִבֵּין הַמְצָרִים, וְיִשְׁלַח בְּרָכָה מֵאֵה שְׁעָרִים, לִכְבוֹד אַחֵי חֲבִיבֵי וִיקִירֵי, הָרֵב הַמְאֹהֵלֵג אוֹצֵר נַחֲמֵד בְּתוֹרֵי מוֹיֶשׁ דּוֹבֵעַר הַכֶּהֶן שְׁלִיט־א, וְנִיב הָרַבִּית הַיְקָרָה תַּחֲוִי, וּמִזֵּט לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה לְשִׁמְחַת הַבֵּן הַחֲדָשׁ מִר נִפְתְּלֵי הַיָּרֵץ שְׁלִיט־א, יִגְדְּלוּהוּ לַחֲוִיחֻמֵּיט לְאוֹיֵט בְּרַב נַחַת וְגִדּוּלָה עִם זֶרַעַם, הַבְּנִים וְהַבְּנוֹת, זֶרַע בְּרֵךְ ד', יַעֲמִדוּ כּוֹלֵם עַל הַבְּרָכָה בְּכָל טוֹב, דְּשָׁנִים וְרַעֲנָנִים.

אחדשה"ט באה"ר אהבת־אחים נאמנה.

אם אבא להתנצל לפני כבוד תורתך יקירי, על מיעוט כתיבתי, לא אדע אם יספיקו כל דברי לצייר בנפשך היקרה, שאין בי משום אשם מעילות אהבת אחים. ובאמת לו הייתי מוטבע על הסידור הייתי יכול למצא זמן לכל דבר חפץ, עם כל הטרדות והחובות הרבות, העמוסות עלי תמיד. אבל מה אעשה, ועוד לא עלתה ביד, למורת רוחי, להרחיב את דעתי עד למדת הסידור ההגונה והרצויה, הקדושה והטובה מאד בין לעבודת ד', בין לעסקי החיים וחובות המשטרים, עד שאוכל לעשות כל דבר בעתו במנוחת־נפש בלא הטרדה, ועד כה, מרוב החובות של העבודות, כל אחד דוחה את חבירו, וכל הענינים, שאין התובע עומד על השכם ומבקש את תפקידו לאמר עשה את חובתי, הנם הולכים ונרחבים מיום אל יום מפני הענינים שיש להם תובעים חיצונים, הבאים ונוגשים, ואחד הענינים, שלפעמים רבות מתמרמר רוחי על זה מאד, הוא חליפת המכתבים ליְקִירִינוּ, שבהם באמת אפשר למצא הרבה מהתועלת לשני הצדדים, וביחוד ת"ח שבמשפחה ש', שיש להרכיב בתוך חליפות המכתבים תועלת קדושה ועונג אהבה וידידות אחים יחד, ודוקא מצד הארצישראלי שבמכתבינו, שהיו יכולים, ע"י מנוחת נפש וסידור הגון לבא למדרגה הגונה מאד, ונפשי שוקקת לזה מאד, אבל הנני תמיד נשאר בתשוקתי, אבל קוה אקוה לצור ישענו, המאורני חיל, שנזכה גם בזה להופעת ישועה והטבת סדר.

מכתבי זה הנני כותבו ברחובות, אשר באנו, עם ב"ב ש', אמש, כדרכנו לעת בציר הענבים, מה אוכל לצייר לך, אחי יקירי, הדרת ארץ חמדה, הנראית והולכת ומתגלה ביפעתה והדרה בכל מקום אשר הישוב החדש הולך ופורח, הולך ומתקדם, ביד ד' הנטויה על עמו, לפתח לו פתח תקוה וקרני אור ישועה בחבל נחלתו, מקום הודו ומשגבו, מי יגלה גלי העפר מעל הלבבות האטומות, ישני אדמת עפרות הגלות המנוולת, וינערו חצנם ממנה, ומכל קסמיה, ביחד עם כל עלבונותיה ורציחותיה, ויבאו לארץ־חיים להלקט אחד אחד להבנות בארץ חיים, למלאות דבר ד' לתקות־דור־דורים.

במצב המושבה מצאנו ב"ה שינוי לטובה, לעומת השנה שעברה, בתיקון הובלת מים ע"י מכונה הכללית, כבערים הגדולות שבאירופא, מים צלולים וערבים, העולים גם על העליות העליונות ומשקים ג"כ את שדרות האקליפטוסים, המעטרים את רחובות המושבה משני עבריהם, ברוך מציב גבול אלמנה ו', והאוויר, מה אוכל לתאר לך זכותו ונעמו, חיי־נשמות ממש, רוח ים, העובר דרך השרון, של פרדסי

תפוחי-הזהב, והמון מטעי השקדים וכרמי החמד, ומתגלגל על גבי הרי יהודה, העוטרם אותנו בכל מעוף-עין, מדי עמדנו במקום ברך ד', בקרן בן אור הקליל. המראה לעינינו כמבשר ישועה ונחומים לאבלי ציון וירושלים ונותן עז ותעצומות לעם, — רוח זה, מי זה יערך את חמדתו ועדניו הנושאים אותנו אל במתי גאון ד'! כמובן, גם פה אינני פנוי, גם בשבתי הדחק מהמון העיר ושאוניה הנני מוקף חובות רבים מאד מאד. בפרט בשנה זו, שנת הרת עולם של סדרי תיקון השמיטה, שהיא מטרת גם בפועל ומעשה, — ויותר ויותר מזה במחשבת הלב והגיון הנפש בעיון הלכה בפרטים ובהתנשאות המחשבה לכללות הענינים, שענינו דואות ואזנינו מקשיבות רב קשב, חמדת הנשמה, להדר את המצוה ולפארה בכל הלכותיה הרבות והאיתנות מעבר מזה, ודלות המצב ואי-הכשרת חיינו לזה, עד שהננו מוכרחים להיות נדחקים לדברים רבים ועצומים להחזירם של דחק ולהפקעות של מצוה, ומ"מ שבת הארץ הולכת היא ופורשת את כנפיה על אדמת הקדש, ונכנסת ברוח חרישית בלב עם ד' היושב עליה, חתימות ההרשאות לתיקון ההפקעה מעבר מזה, השארת ענפי עבודה רבים שלא כדרך שאר השנים, שהעולם מוכן לזה, ושימת עין לשאל על פרטים ופרטי פרטים מהרבה לבבות עובדות ועמלות בחריש ובקציר בשדמות בת עמנו, עבודה המהולה בעמל גוף עם חבה אידיאלית ועונג של קדושה פנימית, אשר לא נראה כמוה בכל הארץ ובכל הגוים, — הנם אומרים כולם: הנה שנת הקודש באה, ורחשי קדושה לעם קדוש על אדמת הקודש הולכים ומתקמים בחשאי, גם בנשמות אשר לא ידעו את מעמקי עצמן, אשרי העם שד' אלהיו.

ולא אמנע מלהודיעך, אחי יקירי, שבאלו הימים החילותי בעז"ה לגשם קצת במעשה את אשר חשבתי מאז ע"ד "ישיבה מרכזית לשוב החדש". ההכרח הגדול והתועלת הנשקפת מהוצאת ענין קדוש ונעלה זה מן הכח אל הפועל, — לא אוכל לבאר במעט דברים. אמנם המטרה והצורה הרוחנית של ישיבה כזאת היא רוממה ורחוקה הרבה מהצורה המעשית הקטנה והדלה, שהיא מוכרחת ללבוש בראשית היותה. אבל נשים מבטחנו באזור ישראל בגבורה, שיצמיח לנו מזה צמח צדקה. בחורים אחדים הגונים, בכשרונות לא-רעים, לקחתי מירושלים, ואליהם מתלקטים אחזים מיפו, ואקוה שבהמשך הזמן יוסדו ב"ה סדרים ישרים וטובים, ובתוכם גם משאת נפשי לחנך תלמידי-חכמים, שיהיו ג"כ לומדים מופלגים בצדה הרוחני של תורת אמת, כאשר תדע משאת נפשי לזה מימי עלומי. ובאמת בגרעין זה, בהרחבתו ופיתוחו, עם קביעותו בצורה טובה הדורה בשכל טוב ורוח טהור, — כלולים הרבה צמחי ישע ופדות. העבודה הקשה בזה היא הצד המעשי, שהוא מתלכד עם עסקי כספים, שאינני מומחה לזה כלל, ומצד הרוחני — הכרח הסדר, המתנגד ג"כ לאופיי, שהנני אוהב להשפיע וליצוק על כל עולל בשוק ועל בחורים ברחובות², אם ה' אפשר. מ"מ אקוה, כי ע"י סיעת אוהבים ותומכים במפעל, אע"פ שקשה לי למצא אנשים, שאוכל למסור להם הגות רוחי בעצם טהרו, מ"מ הלא באויר המלא צלצלי תקוה וקוי אור חיי רוממות הננו יושבים, ב"ה, אשר אקוה שתעמד לנו

זכותא דא"י, לבסס בסיסים הגונים למפעל זה, שהוא אחד מיסודות הגיונותי המעשיים היותר עקריים.

החליתי להדפיס קובץ להלכות שביעית, בשם "שבת הארץ". הוא כמו שו"ע מיוסד ע"פ הרמב"ם בהגהות רבות. אקוה לשלח לך כל גליון כשיבאו לידי איזה עקזמפלרים מהם. חשקתי להרחיבו בביאור ארוך ומבורר, אבל מנעוני כעת הטרדות, ואקוה לעטרו באיזה מבא וקו"א בעה"י כפי היכולת. הנני מקצר וחותרם בברכה ורב שלו' לך ולכל אשר לך, כנה"ר ונפש אחיך דבק באהנ"פ בכל לו"נ.

אברהם יצחק ה"ק

רט

ב"ה, כ"ג תמוז תרס"ט.

לכבוד הארון הנעלה מר בריל 1 נ"י שלו.

אתכבד בזה להודיע לכבודו, שהייתי בודי-חנין² ומצאתי שהכרח הוא לקרא לבחירת הועד, כי המושבה הרוסה בלא ועד זה כמה, ונעשה הועד, ע"פ בחירת האנשים שבאו ע"פ המודעה, וזה נעשה כמשפט ודין-תורה. ע"כ אבקש מכבוד הפקידות, שתכיר בזה את כח הועד, כדי לנהל את עניני המושבה כראוי.

ברגשי כבוד,

אברהם יצחק ה"ק

רי

ב"ה, כ"ר תמוז תרס"ט.

אבקש בזה את כבוד תושבי המושבה ודי-חנין ת"ה, שכל אלה המסכימים להועד, הנבחר במוצש"ק העבר בעת האסיפה, יחתמו על הפרטיכל, ויאשרו בזה את כח הועד, למען יוכלו עניני המושבה להתנהל כראוי, ובמצב השלו, לפחות במשך חודש דנא, עד אשר יבוחרו עוד שני חברי הועד, אם יהי' הדבר נחוץ, כפי אשר גליתי דעתי, באישור הועד אשר כתבתי שבוע דנא.

ברגשי כבוד ובברכה נאמנה מקודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק

ריא

ב"ה, ר"ח מנ"א תרס"ט.

לכבוד הועד הנכבד בחזרה ת"ו שלו.

יודיעו נא בשמי לכל האנשים היושבים על אחוזות שאין הבעלים נמצאים פה, ואין לנו מהם הרשאות למכירה, שהם יכולים רק להשכיר את קרקעותיהם על משך איזה שנים לנכרים, ובשנת השמיטה הבעל"ט יעבדו רק נכרים.

בכבוד וברכת ד' מציון,

הק' אברהם יצחק ה"ק

ריב

ב"ה, רחובות ת"ו, ד' מנ"א תרס"ט.

מבין המצרים, קרו ידים, ואור לישרים, וציצת נזרים, וסלילת מעברים, למקום יאורים, לבני ציון היקרים, נישאים על כנפי נשרים, ומגבעות יהודה הד הרים, שלו מעברים, לכבוד אאמור' עט"ר, הרב הגדול בתו"ר, יחד חבורה, מוהרש"ז הכהן שליט"א, וכא"ל שלו' רב וברכות לעד.

אחדשה"ט דאאמור' שליט"א באה"ר.

עברו ימים ושבעות, גם חדשים, ומכתב לכא"א שי' לא נכתב ממני, זולת מכתבים גלויים וקצרים, אשר גם הם עבר זמן אדריסתם¹, וכפי הנראה לא הגיעו ליד מר אבא שליט"א. כעת אחרי עבור איזה משך ימים מעת באי לרחובות ת"ו, אמרתי אשלמה מעט את חובי, ואבטח בכאאמור' שיסלח בטובו על האיחור העבר, אשר נעשה לא במרד, כ"א מפני הטרדות ומניעות הענינים, איזה פרטים כבר כתב בני שי', ביחוד ע"ד איזה מבעלי-המלאכות, אשר ע"פ הסתת אחד חשבו להמרות את רוחי, ואנכי ב"ה שלו' כל עם ד' אדרוש, כקטן כגדול, כחכם כבור, ואת תומתי, לדון את כולם לכף זכות ולהטות כלפי חסד, ברוך ד' אשר לא אעזבנה, וכל מה שהקפדתי ע"ז קצת, הוא רק מה שיוכל להיות עולה על לב אנשים מישראל שלא אשים להם לב, מפני עניותם או פשטותם. חלילה, חלילה לזרעא דאבא שליט"א לחשב כן. ות"ל אין הענין תופס מקום אפילו בעיר, וק"ו במושבות. ובכלל כל ישעי וחפצי מאז באי אל הקודש, בעזרת צור ישועתי ב"ה, רק לעבוד לטובת אה"ק ועם-ד' השוכן בה, ואין לי שום חפץ ודאגה בשביל עסקי עצמי הפרטיים, שאינם חשובים כלום לגבי טובת הכלל של הגוי כולו, יברכם ד', ויצמיח מהרה קרן ישועה. ע"כ אין להצטער מזה כלל, ואיננו ראוי כל ענין זה לשימת-לב כלל, רק להוסיף תקוה בחסדי ד' על עמו ונחלתו, שהננו רואים ב"ה בעינינו פליאות נצני ישועתו, עצות מרחוק אמונה אמן², ומה גדול הוא החיוב עכשו של השרשת האמונה השלמה, שכל מה שהשי"ת מסבב את הסיבות, בלאומים בכלל ובממלכת תורקיה בפרט, אשר מאת ד' היתה זאת, שתהי' ארץ הצבי שמורה תחת ידיה עד עת קץ, שהכל הם מצעדי גאולה וישועה, הנרקמים במסתרים, בתחתיות ארץ, להחיש פדות כי בא מועד, והתעוררות נחמה זו היא באמת מרפא לכל עגמת נפש של עניני הכלל והפרט. ב"ה אשר האיר לנו, בדור אפל ושפל זה, בהתנוצצות ישועה, לארמת הקודש, מה שלא הי' מעת גלינו מאדמתנו, ולמענו ב"ה יעש גם בלא הכנה רוחנית אחרת, כ"א מה ששימו ישראל פניהם לשוב אל ארץ ד', כיונים אל ארובותיהם, אע"ג שרבים מהם אינם יודעים מה היא שיבה³, מה תכונתה ותפקידה, לא יארכו הימים, והאור האמיתי יגלה, ויד ד' הנטויה ממצרים ועד הנה, ומראש מקדם עד עולמי עד, תראה ותגלה לעין כל רוח וגשמה.

יודיעני נא כאאמור' שלו' בריאותו, ביחוד ע"ד הריומאטיזם, מה מאד הי' טוב אם הי' בא לאה"ק, ודרך אגב מרחצאות של חמי טבריא המה נאותים לזה, ודאי לא פחות, ונקוה שיותר ויותר, ממימי דרוגניק, קמרן וצחציניק וכיו"ב, בכלל ראיתי הרבה שבעי רצון מרפואתם, אע"פ שעדיין אינם שם הסדרים של הבנינים,

1 של המקומות שהיה עובר שם בדרך מסעו, ע' לעיל עמ' ז.

2 ישעיה כה א. 3 ע"פ לשון תנא דבי ר' ישמעאל עירוכין כא.

אשר נשתלמו באלו המקומות באירופא, ואשר בודאי היו כן אצלנו בימי גדולתנו ותפארתנו, וביתר שאת יהיו לנו בשוב ד' שבות עמו. ויצוץ ויפרח ישראל על חבל נחלתו. אבל ב"ה שברכת הארץ הולכת ושבה אליה. בתור התחלת ההתחלה. קמעא קמעא, כהדא קריצתא דצפרא⁴.

פה במושבה נוסף ב"ה דבר לטובה. ע"י הד הקול של קיבוץ גלויות לאה"ק, שבא לארץ תימן. באו רבים מאחב"י היושבים שם. בלחץ נורא וגלות איומה מאד, לאה"ק. והם אנשים מסתפקים במועט מאד, רובם ככולם בני תורה, כמעט שלא נמצא ביניהם ע"ה כלל, וכולם חרדים ויראי ד' מאד. לוקחו כמה מהם בתור פועלים במושבה, ומה טוב הוא שאלה ימלאו את המקום של הפסולת דמסיטרא דע"ר הבאים מרוסיא, שהגרועים שבהם א"א שתהי' להם אחיזה בא"י. "לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה"⁵. והתימנים הללו, הנם ב"ה אנשים בריאים, אוהבים את העבודה, מתפללים בכל יום ג"פ בציבור, בכונה, בחדר מיוחד שבבית הכ"נ הגדול פה שייחדו להם, ומתנהגים בכל נימוסי ארצם, הקרובים הרבה למנהגי ישראל היותר ראשונים בכל דבר. והננו שמחים לראות קיבוץ נדחים, אלה מצפון ואלה מתימן, וכולם פונים לארץ חמדה באהבה, ושמחים על גורלם אשר הביאם ד' לאה"ק, ועובדים באהבה את עבודתם בשדה ובכרם, ומהם שומרים ונוטרי כרמים, ושקדנים בתורה. ביראת שמים תמימה, ואין פרץ ומריבות בשכונתם, אע"פ שיש לכמה מהם יותר מאשה אחת, ויש ש"ל ארבע נשים, וחיים בשלוח השקט. וכפי הנראה יבאו רבים מהם לימים הבעל"ט להאחז בעבודתם בתור פועלים במושבות, כן ירבה וכן יפרוץ, ויאספו אספת נדחי צאן פזורה, כעדר בתוך הדברו⁶.

מו"ט לנו על הולדת הבן החדש לאחינו הרד"ב שי'. לאו"ט.
הנני חותם בכל חותמי ברכות באה"ר, בצפיית ישועה וכ"ט, כנה"ר ונפש בנו עבדו, מוכן לשרתו, בכבוד וביראה.

הג' אברהם יצחק ה"ק

ריג

ב"ה, רחובות ת"ו, ח' מנ"א תרס"ט.

לכבוד הרב הגדול בתורה ויראת ד' אצורו, מהר"ן ומסיק, ידיו רב לו בהלכה, משנתו סדורה, ומסדאין מילי¹ באגותא, מו"ה נחום שליט"א, מ"ח בעיקרית ירושלים ת"ו בביהכ"נ בית יעקב, חורבת ר"י החסיד ז"ל.

שלו' וברכה באהבה נאמנה.

בהיותי יושב פה בקרייתא דארעא דישראל, במושבה רחובות, הרחיב ד' לי ושמח את לבבי בשמחת תורה, בהגיע לידי ספרו היקר "נחמות צמח ישראל" על מגילת רות, ועלים לתרופה² מספרו הנכבד "נחמות ארץ ישראל" חלק שני ממס' פאה, וברכתי ברכת הנהנין על פרי קודש הלולים הללו, מחוליא בפנים מסבירות³ באגדה

4 ירושלמי ברכות פ"א ה"א.

5 איוב לח יג, וע' זהר וישב קפא: כי תצא רעו, "לשלשה באלול" סי' מנ.

6 מיכה ב יב.

1 ע' גיטין ז, 2 ע' יחזקאל מז יב, תהלים א ג.

2 מסכת סופרים פט"ז ה"ב.

ומחורפא: בהלכה. את הכל עשה יפה יפה. דבר דבור על אפניו⁶, ופעולתו היא המעידה על שקידתו הגדולה בתוה"ק. יהי ד' עמו ויעל. ויזכה להוציא לאורה כל אשר ברוח אתו כתוב יושר אמרי אמת⁷, לסדר דברי רז"ל בסדרים נאים, המרחיבים את הדעת. ע"פ סדר הפסוקים באגדה וע"פ סדר המשנה בהלכה, ולהוסיף מדילי⁸ ציצים ופרחים, בפלפול וסברא ישראל. ילך ידידי כת"ר בדרכו זה, דרך הקודש, לזכות את הרבים, ואקוה שימצאו רבים וכן שלמים מעם ד', הקרובים והרחוקים, אשר ידעו להקויר את פעולת כת"ר בספריו היקרים, וחכמי לב יקחו מצות⁹ א להביא ברכה אל ביתם. וק"ו דכת"ר תרוייהו איתנהו ב"י, חבת תוה"ק וחבת המקום הקדוש, אשר זכה לשים אוהל תורתו בו. עיר עז לנו, ציון המהוללה, יכוננה עליון. ואפריון אמטי⁷ לכת"ר, על אשר לקח לו את מקצוע שבתורה של המצות התלויות בארץ, אשר בסדר אמונת⁸ להפריח בו ציצים ופרחים, ועל אשר ספריו היקרים בשמות יקדא "נחמות ארץ ישראל" ו"נחמות צמח ישראל". כך היא חובתנו הנאמנה בעת חיה, אשר עין בעין נראה, כי פקד ד' את עמו ואת ארץ חמדתו. וקול ד' קורא בכח מתוך כל מסבות הזמנים, מחגרי הסלע וסתר המדרגה, לשוב לבצרון אסירי התקוה, להקבץ אחד לאחד, כיונים אל ארובותיהם, אל החבל ואל הנחלה, נחלת ד' והררי קודש, להוסיף אומץ בהתעוררות גדולה בבנין תורת ארץ ישראל, בברור ושכלול המצות התלויות בארץ. ולרומם דרישת ציון והכרת אורה העליון, בצמת ישועה לבית ישראל בכל פינות שאנו פונים. למען ישמעו בנים ויחדדו מים⁹, יקשיבו פזורי גולה וישבו לההר חמד ד' לנצח, והמוכירים את ד' אל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהילה בארץ. וברכתי תעלה לראש כת"ר באהבה רבה, יכרך ד' חילו ופועל ידיו ירצה, כנפשו היקרה ונפשו ידידו דורש"ת בכבוד וחבה יתירה נודעת.

הקי אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקדוש בעה"ק יפו והמושבת, היושב כעת במושבה הנחמדה רחובות, אשר ביהודה, תובב"א.

ריד

כ"ה, י' מנ"א תרס"ט.

לכ' הועד הנכבד בודייחניץ ת"ו, ושלד.

את מכתבם הנכבד קבלתי, ומאד אצטער על הבלבולים אשר במושבה. הנני מודיע גלוי, שאינני רוצה להתערב בשום מושבה בענינים שלא באו אלי מטעם הועד. אבל במה דברים אמורים, כשהמושבה מתנהגת כדרכן של כל המושבות עם ועד מסודר, אבל כאשר מצאתי את המושבה בלא ועד הוכרחתי לעשות מה שעשיתי. אמנם גם כעת, אם ע"פ אסיפה כללית והסכמת רוב דעות יבחר ועד אחר, לא אלך נגד רצון רוב הקהל. ע"כ כל זמן שלא נבחר עדיין ועד, ע"פ אספה כללית, אין להם למי לתן את החותם ואת הפנקסים. אבל כשיבחר ע"פ דרך השלום, הנני בטוח בכבודכם, שגם אתם חפצים בשלום המושבה, ותחזקו מצדכם את

3 ע' מגילה ז.

4 ע' קהלת ג יא.

א6 ע' משלי י ח.

7 ע' בבא מציעא קטו.

5 ע' משלי כה יא.

6 ע' קהלת יב י.

8 ע' שבת לא

9 ע' הושע יא י.

מעמד השלוי' ותמסרו את החותם והספרים או ליד הועד המאושר, שיבחר ע"פ רוב דעות.

כ"ז אני מיעץ לכבודם עצה טובה, למען טובתם ולטובת המושבה בכלל.

בכבוד וברכה

אברהם יצחק ה"ק

רטו

ב"ה י' מנ"א תרס"ט.

לכבוד המושבה הנכבדה ודייחנין ת"ה, שלוי' וברכה.

אתכבד לבקש בזה את כבוד הדרתכם, להתאגד באגודה אחת לשום סדרים והנהגה אחדותית במושבה. את הועד אשר סבבתי שיבחר ע"פ האסיפה אשר יעדתי בהיותי במושבה, הוכרחתי לאשר, לא מפני שיש בי איזה נטיה להשתרר ח"ו על שום מושבה בעסקיה הפנימיים. הנני מאושר להיות עבד לעם ד' יושב ציון, ואיני רוצה כ"א בכבודם והטבת מצבם. רק מפני שראיתי המושבה הרוסה בלא שום הנהגה, הוכרחתי להתערב בדבר. עתה אבקש ממעלתכם, אם רצון הקהל הוא לבחור ועד אחר יתאספו נא לאסיפה כללית, ואת אשר יבחרו כן יקום. וד' יצליח את פעלכם. גם תשתדלו, שיעמוד הקשר בין תל-אביב¹ והמושבה, כי אנו חייבים להראות לכל ישראל שחפצנו לאחד ולקשר את בני עמנו אל אדמת הקודש, ולא להפריד בין אחים, וממילא יתבחרו ג"כ מבני תל-אביב בתוך הועד ע"פ האסיפה הכללית. ורק אז, אהרי התיסדות הועד ע"פ האסיפה, ימסור הועד העומד בהנהגה את הספרים והחותם ליד הועד המאושר ע"פ כללות הקהל. אבל כל זמן שלא נתאשר עדיין ועד, לא יקחו שום יחידים לרשותם את הספרים והחותם, כי-אם אם תהי' על זה אסיפה כללית והסכמת הציבור ביהוד.

אקוה שתמלאו את דברי אוהבכם הנאמן, המצפה רק לאשרכם בארץ חמדתנו.

בכבוד וברכה,

אברהם יצחק ה"ק

רטז

ב"ה, ברחובות ת"ה, י' מנ"א תרס"ט.

מהררי יחודה, עו וגבורה לתורה ולתעודה, לכבוד ידידי וחביבי, הרב החכם הנעלה, אוצר תורה ויראת ד' טהורה, מר בנימין מנשה לוין שליט"א, שלוי' רב וברכת ד' באהבה נאמנה.

מכתבו היקר בצירוף המאמר¹ הגיעוני לשמחת לבבי. אמנם מעטים הם התיקונים אשר עלו בידי חכה לתקן כעת, כאשר הודיע בצדק בני שי', מ"מ הנני מקוה, שאותם היחידים שקול ד' דופק בנשמחתם, המתקבצים לקראת דברים היוצאים ממעמקי הנשמה הישראלית, בהיותה יונקת דוקא מטל שמים מעל, המה ימצאו להם מקום להתגדר במאמר זה, וכיוצא בו, אע"פ שהנקודה רבה בו על הכתב² וא במאמרים רבים מחלקיו.

1 שכונת אגודת הפועלים במושבה.

1 "טללי אורות", השקפה על טעמי המצות, קובץ "תחכמוני" חוברת א.
2 ע' בראשית רבה פ' מת.

ואשר תציג למשל את הספרות האירופית בדיקנותה ובירורה. במה שנוגע לעצמי, אוכל להודות, שאינני בעל סגנון של הסברה כראוי. מכל-מקום בכללות אומר, שאינני מקנא בבעלי הגילוי, שהם מבטאים את הכל בבירור. בהרבה מקומות ישנם ענינים גדולים כאלה, שרק אם נמעך אותם, אם נטשטש את צורתם, עד שיהיו קטנים כ"כ, כמו שקטן הוא הדיבור שלנו לעומת תעופת המחשבה, אז אנו יכולים לבטאם בבירור. אבל כל זמן שנחדר אל פנימיות הנשמה, שבתוך הדברים, ונשתוקק לענינים בעצם גבהם, בשום אופן לא נוכל לברר את הכל, ולא נמצא בקרבנו שום נטיה לחלוק על "הכונה האלהית"², ששמה את הדברים הנשגבים עלומים בטבע, "עלמא מתקיימא ברזא"³. בהכרה זו של הכרה המצפון נשתחו הוזהר והמונע בלשונותיהם השונות, המובאים בזה בסימני-ההבאה. ולפעמים תכופות מאד נוכל להרגיש, שמי שבא לגלות את הכל נותן לנו תעודה נאמנה על עניות רוחו פנימה. ילכו נא דברינו בהדרגה. כשמתכשרת הנשמה לחוש מאליה מרמזים דקים את האצור בתוכיותם של דברים, של מעשים ושל מאמרים, אז אותו הכשרון מתהפך בקרבה לכח של חיים, לא רק לאיזו השלמה גרידתא, של איזו השכלה בעלמא. וכפי מה שכח-חיים זה מתפתח ויוצא לפעלו, מתעשר ג"כ כח הדבור, עד שיוכל לגלות חלקים גדולים מהנכמסים בתוכיותה של הנשמה. ועם דרך הגילוי בעצמו, באים תגים לאותיות, שבהם נרמזים ענינים יותר נעלים, יותר אמיצים וגדולים, שהם עומדים בעז חביונה של המחשבה, המשמרת את עושר חייה בקרבה פנימה. "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך"⁴. נעבוד יחד, יקרי נפשי, כל אלה אשר נתן ד' בקרבם רוח חיים להשכיל אל נשמת אור עולם אשר באוצר חיים של ישראל, כל אלה אשר די אונים בקרבם שלא להתבטל מפני הסרחון של הוזהמא החמרית, החפצה לגרש בעיפושיה את הנשמה העדינה, הנותנת חיים לכל חי, מהעולם ומגבול ישראל. נקום יחדו, נבא לגנונו ונלקוט שושניו ופרחיו, נותני ריחם הטוב, המשיבים את הנפש, נעשה את מיצם ועסיסם, ומריח בשמיו ישובו ויחיו הנשמות המעולפות. מתוך האויר המחניק הממלא את האטמוספירה של בנינו, אשר "עולפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר"⁵. אני חפץ להציק רוח⁶, איך שיהיה, איני מקפיד כל כך על הקיצוע החיצוני, במקום שהדבר קשה לי. יבאו דברים חיים במחננו, דברים שנדברים בבטחה, מתוך נשמתה השלמה של האומה, אשר רוח חי העולמים חי בקרבה, בלא שום פחד וזחלנות מצד אי-הסכמה מן החוץ. אנו יודעים בבירור, שהגנו בונים את כל בנינו, על הטוב והיושר, על האמת והצדק, על הנצח וההוד, אשר שורש נשמתנו עורג אליהם, כפי גבהם, טהרם וחסנם האלהי, אשר קרני אור רבים מהם נתגלו מאתנו על עברנו, על השפעתנו, על עצמנו, על אימוץ נשמתנו. כתוך כל הנדודים החשכים, ועל נשמת העולם כולו, ע"י המון צינורות טהורים וגם עכורים. עתה, אחרי תרדמה ממושכה, הגיעה לנו שעת התגלות החיים. השלג והכפור, אשר כסו את גרעיני תחייתנו, נמסו, מקוי השמש של האורה האלהית אשר שלחה את קויה, דרך ההתפתחות של התרבות הכללית. האביב קרוב לבא.

2 מו"ג, פתיחה. 3 אדרא רבא זהר נשא קכח. — הדגשת פזרי אותיות אלה—כ"י"ק.

4 תהלים לא כ, וע' בראשית רבה פ"א.

5 ישעיה נא כ. 6 ע' שם מד ג, וע' יהושע ז כג.

רוח אלהים חיים שבכנסת ישראל, ההולך ומתגלה באופן חרישי, אבל נשמע לכל בעלי הקשבה, הולך הוא ודופק על נימי הכינור⁷, אשר לדוד מלך ישראל החי וקיים⁸. חפץ שיבה לתחיה על ההר הטוב והלבנון הולך ומתפרץ, ועושה נתיבתו, עלינו לסלק את מסילתו, להצילו מכל רוח רעה אשר תוכל לעכב את דרכו. הנני מקצר ועולה, ודורש באה"ר את שלומך הטוב ושלו' תורתך וחכמתך. בנה"ר ידי"ע.

אברהם יצחק ה"ק

רין

ב"ה, רח"ב ת"ו, י"א מנ"א תרס"ט.

שלום וברכה מהרי יהודה, לך ידידי ויקרי מימי נעורי, הרב הנכבד, אוצר תו"ר, מו"ה ניטן ראב"ן שליט"א, וכ"ל שו"ר,

אחדשה"ט באה"ר.

בשבתי קצת בקרייתא דארעא דישראל, במושבה רחובות ת"ו, כדרכי בכל שנה לעת בציר הענבים מכרמי חמד של אדמת הקודש ת"ו, קראתי עונג ורויתי דשן נחת ושמחת לב ממנחת כבודו הטהורה, ספרו היקר והנחמד של כבוד מר אביו, ידידי עז המנוח הגאון זצ"ל, אשרי חלקו של כבוד ידידי, אשר זכה להיות בן מכבד אב, בדבר הגדול הזה, של הארת הגיוני לב טהור ונפש קדושה של כבוד אביו, רב חביבי הגאון וצדיק ז"ל, על פני תבל. רב תודות לכבוד אהובי על העונג הרב אשר השביעני. כה יזכו ד' להוציא לאור את כל כתבי קודש של כבוד אביו הגאון ז"ל, אשר ידעתי את יושר הגיונו ועומק שכלו, בצירוף עוצם שקידתו, ויראת ד' הטהורה שהאירה בלבבו, שהיתה מחוברת עם אהבת האמת, באופן נעלה, מצורף לחריפותו, בקיאותו וענות צדקו, שכל אלה הנם ערובה בטוחה על יקרת מעשי ידיו וגדולת התועלת אשר יקבלו מהם למודי ד', בצאתם לאור בע"ה, ישוטטו רבים ותרבה הרעת.

כן אפריון אמטי לכבודו על החוברת הזרנונית, מעשה ידיו, ילך אהובי בכחו זה, וכל הגיון טוב וישר, המיוסד על אדני אמונה טהורה, הנאמר בסגנון שיוכל להכנס בלב איזה חלק מהצעירים בני דורנו, המעולפים בצחיחות צמאון, צריך הוא להאמר, וחלילה חלילה לכבוש את רוח ד' זה, כל אשר העיר ד' את לבבו, כמה שיועיל, כמה שיציל, כמה לבבות שיכשיר, מעט או רב, כמה שיקליש את זוהמת האויר המחניק של החמריות הבורית החצופה, ההולכת ומתרוממת דוקא סמוך לגויעתה, אין די באר את גודל החוב, אמנם נכון הדבר לפני סופר בעל כשרון שכמותו, שיכניס בתוך הצעותיו את טהרת הרעיון הלאומי, במקור קדושתו האמיתית, למלאות לבבות רבות בחבת ארץ הקודש ובאמונת קודש בתחית עם ד' על ארצו. לעת כזאת, אשר מהליכות החיים וזרמי המעשים המדיניים והרוחניים נוכל לקחת תורה רבה על פקודת ד' את עמו, על התנוצצות קרן ישועה לישראל מהררי קדש, מהתחלת שיבת בנים לגבולם, רוממות רוח האומה אל מרומי הררי קודש, כשתכנס.

7 ע' ברכות ג: 8 ע' ראש השנה כה.

11 ר' משה יצחק, שהיה דיין בפנימיני בומן רכנותו של דו"ר הגאון האדרי"ת זצ"ל שם.

בתוך כל הארג של המחשבות כולן, המשוטטות בעולם בדבר שאלות הזמן והחיים, תתן לכלן עז ויפעה, ברק קודש והדרת כבוד. ועכשיו אין הדברים עומדים רק בגי' חזיון לבד, כ"א הולכים הם ונעשים. רק חובת כולנו היא שלא לעמוד מרחוק, להיות פועלים עם ד', כל אחד כפי כחו וכשרונו, ויותר מן הכל החובה מוטלת על כל סופר מוכשר, אשר רוח ד' תניחנו. אקוה, שיצליח כבודו בדרכו זה, בתתו לוית חן על כתבי ידו, ועל כל אשר ברוח עמו, להוציא לאור לטובת המון עם ד' הנפוץ, הנתון למשיסה רוחנית, עוד יותר ממה שהוא נתון למשיסה חמרית, את המחשבה הקדושה והרוממה של תחיית האומה על אדמת קדשה, אשר כעת חיה הגיע הזמן להופיע עליה אורות רבים מעברים שונים.

מאד הייתי חפץ להשתעשע הרבה עם כבודו, יקר ה' לי מאז, וחמודות הוא לי כעת, וביחוד שקשר נשמתי ואהבה עמוקה של אמת היו ביני ובין כבוד מר אביו הגאון ז"ל, נבדל לחיים טובים. אבל משא טרדת עבודות יעצרוני כעת. כן שמחתי בבשורה טובה שנתקבל כ' גיסו הרב הגאון ש' לאב"ד בק' פאלאנגען. יצו ד' אתו את הברכה וירומם אף ינשא כערכו הנעלה. הנני חותם בכרכה, באהבה נאמנה, כנפשו היקרה ונפש אחוז באהבתו ודורש"ת מהררי קודש.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

מאד חפצתי לדעת ממעשה כ' חותנו הרב הנכבד וספריו הנ"ל

ריח

ב"ה, י"א מנ"א תרס"ט.

שלוי וברכה לכבוד ידי"ן הרבנים המובהקים, כלילי פארות, והיו לפארות, חז"ר בד"צ דקה"ק ספרדים בעה"ק יפו ת"ו, וביחוד כ' ידי"ן הרב המופלא, וכבוד ד' מלא, יקר מחכמה ומכבוד, מהר"י ארואץ שיחל"א, — יתברכו ברב טוב וחיים עד העולם.

מכתב קדשם הגיעני, ולעומת זה קבלתי ג"כ מכתב מכבוד רבני בד"צ שלנו שי', ע"ד הג"פ הגורזי מראשון לציון, שאין כונתם לנגע בכל המתיחס למעכ"ת, אלא שקהל-קדש הגורזים הנם מתיחסים באופן שזה לספרדים ואשכנזים יצ"ו, והעיקר שאינם מכירים כ"א לשון רוס, המזורה לכת"ר והיא לשון ארץ מולדתם של כבוד רבני בד"צ שלנו שי', וכמובן שקשה, וכמעט מן הנמנע, לתקן כל דברי הגט מי שאינו מכיר את הלשון, שהמגרש מדבר ושומע בו, ועל כגון דא סמיכנא על יקרת מעלתם, שתמיד נעמוד בקשרי ידידות, לעבוד עבודת הקודש, למען ד' ועמו וחבל נהלתו ת"ו.

וע"ד האי גברא, אשר עשה נבלה לעבור אחרד"ג, ראוי לקנאת ע"ז קנאה גדולה, וכל אשר יעלה בידנו למחות בעושי עול אלה, ע"י כח תוה"ק וכח הממשלה, הננו ודאי חייבים, לגדור את הפרצה, והנני מחכה כעת על תשובת כ' רבני בד"צ שלנו הי"ו, אשר אקוה שיתאגדו יחד בכינוס לצדיקים, והנה אני בעניי עסוק כעת ברפואות, וגם פה לא הונח לי מטרדות שונות, דאתרא ודעלמא, וקשה לי לגוד כעת,

2 ר' חיים יצחק קארב, בעת ר"מ בשיקאגו. 2 ר' בנציון אלפס ז"ל.

1 מעדת האשכנזים.

טרם הספקתי עדיין לפוש מעט, מ"מ אם יהיה הכרח לפי צורך הענין שאבא, הסכמתי בל"נ שלא להשגיח על העכובים, רק שלא להניח את חיי המשפחה כדרך הפקר ח"ו. ודי' יהי עוזר לנו, יושיע את עמו ויברך את נחלתו.

והנני חותם בברכה שלמה ובאה"ר ונאמנה, כנה"ר ונפש ידי"ע.

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

ריט

ב"ה, כ"א מנ"א תרס"ט.

לכבוד הועד הנכבד בחדרה ת"ו שלו.

נבהלתי ממצב האשה ל —. אבקש מאד להשתדל בתקנתה ולהגן עלי' מכל רודף ולוחץ, ולא יתלו העלמת עיניהם בב"ד, כי מה כח ב"ד יפה מרחוק, ואתם הקרובים במקום עליכם החובה, ובכל יכלתי הנני מוכן לעזור לכם כמה שירשה הדין והיושר.

בכבוד וברכה,
אברהם יצחק ה"ק

רכ

ב"ה, כ"ה מנ"א תרס"ט.

כבר נודעת לרבים גדולת מעלתה וקדושתה של הישיבה הקדושה והת"ת אשר במאה-שערים, אחד מפרורי ירושלים עיה"ק ת"ו היותר חשובים, והמפורסמות אינם צריכים ראיה. אמנם כעת בא המוסד הקדוש הנ"ל במצב נדחק נורא מאד, ויבנהליו הרבנים הגדולים, ועמהם הרב הגאון המפורסם בתורתו ויראתו מו"ה שאול חיים שליט"א, הרב מדובראוונא, מצאו לנכון לפנייהם להגדיל את נחלתם שיש להם במושבה חדרה, אשר באה"ק ת"ו, ערך שני מאות ועשרים דונמים. והנה כמה חן וכבוד ראוי שימצא הדבר הגדול הזה בעיני אחינו היקרים, אוהבי ארץ חמדתנו מקרוב ומרחוק, אין די באר. כי לבד מה שע"י ההשתתפות בתמיכת המוסד הקדוש, ע"י קניית הגורלות, יחזקו את ידי הבונים להעמיד על תלו את המכון הנעלה הזה לתורה ולתעודה, במרומי הר צבי קודש, בירושלים עיה"ק ת"ו, הנה הזוכים בגורל מה טוב חלקם ומה נעים גורלם, כי יזכו לחבל ונחלה בארצנו הקדושה, וביחוד לעת כזאת, עת בנות ב"ה, עת אשר רוח ד' על עמו לשוב לנחלת הקודש הולך וחזק מאד, וביחוד שגם הגורלות אשר לא יזכו הגם זוכים בכ"ו בחלק של ד' אמות קרקע באה"ק, שיהיה להם בזה חבל בגורל בנחלת ד' ויד ושם בקיום המצות. התלויות בארץ, אשריהם וטוב להם.

והנני חותם בברכה מהררי קודש, לכל נותן יד להחזיק עמודי תורה"ק ועמודי ישוב אה"ק, באהבת עולמים.

בעה"ח, אור ליום כ"ה מנ"א תרס"ט, ברחובות אשר ביהודה ת"ו.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק
עבד לעם קדוש על אדמת הקדוש בעה"ק יפו והמושבות תובב"א.

רכא

ב"ה, רחובות ת"ו, י"ה מנ"א תרס"ט.

אחי יקירי וחביבי, החכם היקר ושלם מהר"ש הכהן שליט"א, וכא"ל, שו"ר.

מעבודות שונות ופזיז נפש לצדי צדדים והחלישות הרגילה, ד' יהזקנו, מיעטתי בכתובה. גם ע"ד ההקדמה, המבא, וקו"א והשמטות לשה"א ג. הדברים נמשכים לאטם, מפני שצב"י ש' מעתיק מה שאני כותב ומה שנמצא אצלי משכבר הימים. והנה הנכתב אצלי בדיו אוכל להתוך את העלים ולשלח לך, (אע"פ שאני חושש על הכריכה של הקובץ, שהיא טובה) מפני ההכרח. אבל יש לי מהכתוב בעט עופרת, שצב"י ש' מעתיק, אם תקבל עליך שיועזק בירושלים אצלך ע"פ השגחתך, כמובן אתקן בתחילה בדיו המקומות המטושטשים, אם יצא הדבר בלא איחור בע"ה, ואחכה לתשובתך.

אבקשך, אחי יקר, להשתדל במוכך למצא את ר' משה ברנשטיין הדר ביריחו. הוא נמצא במאה שערים, מתפלל שם בביהמ"נ (מפני שהוא אבל, ל"ע, ושומר את התפילה בציבורי מה שאין לו ביריחו). הוא הציע לפני, זה כמה, ע"ד קנין ככר הירדן, ועתה בא אלי מכתב בשם אגודה חשובה מביאליסטאק בדברים דציניים ע"ה, והסכנתי ביחד עם מר זקס מפה, שהוא זוג בזה, שיגא פה במוקדם האפשרי, כדי שנדע ממנו ראשית ידיעה, כמובן שאח"כ יהי צריך להכין לקראת מקוריות יותר מאושרת. אבל הכל כדאי לעשות בשביל ככר חמד של אה"ק, שישוּב לקנין ישראל. עשה יקירי בזה כמה שתוכל.

הנני חותם בכל רגשי אהבת אח בברכה נאמנה, אחיך.

אברהם יצחק ה"ק

הנ"ל

כמובן שהענין ע"ד הקני' צריך להיות בסוד גדול.

רכב

ב"ה, ב' אלול, תרס"ט.

לכבוד האגודה הנכבדה, לקניית קרקעות בצה"ק, בביאליסטאק, שלד וברכה מקודש.

כוח"ט.

מכתבם הנכבד מיום ט"ו מנ"א העבר, הנכתב ע"י מזכיר ועד הזמני, הגיעני. והנני מתכבד להשיב להם על כל שאלותיהם הנכבדות, כפי הידיעות אשר עלו בידי. אגות הדבר, שעומדת למכירה כברת אדמה גדולה בככר הירדן, בצדו המזרחי, האדמה היא רחוקה כמהלך חמש שעות מיריחו. העומדת כידוע מעבר הירדן המערבי, ובהיותי יושב כעת במושבה רחובות, שלחתי, סמוך לקבלת מכתבם, לקרא את אחד מאחינו היושב ביריחו זה כמה שנים, שהוא בקי גדול בכל הענין, ועל פיו הנני רושם פה לכם תשובה על סדר שאלותיכם.

א. מחיר הקרקע הוא כעת חמשה פרנק הרוגס, וזהו מקח זול מאד לפי מצב הקרקעות בא"י בימינו אלה, ודאוי לנו להיות וריזים בדבר מאד בע"ה, שלא יקדמונו אחרים זרים, כאשר כבר אירע כן לכמה קניות טובות, לדאבון לבנו.

ב. החלקה הראשית היא בת שני מאות אלפים דונמים. אמנם היא ביד שני בעלים. עותומנים, שלכל אחד יש לו מאת אלף דונמים, ואפשר לקנות גם חלק אחד. כמו כן נמצאים במסיבי החלקה ההיא עוד חבלי אדמה קטנים, שאפשר יהי' לקנותם, אבל אין כדאי להתחיל בקטנות כעת.

ג. סכום המשפחות, שיכולות להתישב על ככר זה, נחשב בערך שבע מאות, ערך שלוש מאות דונמים לכל משפחה, אשר לפי תכונת האדמה השמנה, של עבר הירדן, התקציב הזה יש בו די.

ד. האדמה היא אדמת מישור טובה מאד, ראויה לזריעה ולנטיעה, ואין בה טרשים כלל. רק מסביב לגבולותיה נמצאים הררי אבנים, שיוכשרו לקחת מהם לבנינים, כשיעזרנו ד' לבא למדה זו, בחסדו הגדול ב"ה.

ה. ממסילת הברזל הדמשקאית היא רחוקה רק כשלוש שעות, מירושלים — כעשר או שתיים-עשרה שעות, וסמוך לה מסביב נמצאות ערים גדולות ערביות, מרובות באוכלוסין, והשכנים הם אנשים שקטים.

ו. אדוני הארץ, כאשר כתבתי, הם שני בעלים עותומנים, אחד ערבי ואחד צרפתי, שזכויותיהם מאושרות. וכשיבא הענין במצב יותר קרוב למעשה, נוכל לברר את הכל ע"י עורך דין, הבקי בחקי הממלכה העותומנית.

ז. הארץ ההיא היא שבעה מים, עינות ונחלים, גם קל מאד לחפור בה בארות מים חיים.

והנה מה טוב הי', אשר נחלץ חושים ונשתדל, שתפול חלקה נחמדה זאת לנחלה לישראל, ובעוה"ז רבתה מאד ההתרשלות בדבר הגדול הזה של גאולת הארץ, בעת כזאת, שקול ד' בכח קורא לנו מכל מסיבות המעשים, לעלות ולהתנחל בארץ חמדה, וכל אחד פונה לעברו, ובתוך כך המחירים עולים, והארץ מתישבת וניקנית ע"י זרים, ע"כ, חושו נא, אחים אהובים, אשר נתן ד' בכס זיק אורו וחם אהבת חבל נחלתו, והשתדלו נא להוציא מן הכח אל הפועל את מושבתכם הטובה, והיתה זאת התחלה לטובה, ומכם ילמדו רבים להאחו בארץ, בעה"י, באורח הצלחה וברכת ד'.

גם זאת לדעת, שהחבל הזה, ע"י סיבות פוליטיות שחלו בו משכבר הימים, הוא פטור מן העשור, רק מס קטן יש לשלם להממשלה.

את כל זה מצאתי להודיע לכבוד מעלתכם, וכשיבא צירכם הנכבד, או שיבוא עוד הפעם דברייכם בצורה יותר מוכנת לפעולה, נחל במעשה, וד' יצליח דרכנו. ברגשי כבוד וברכת ד' מהררי קודש.

ה' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל

רכג

ב"ה, ה' אלול תרס"ט.

לכבוד המושבה היקרה ודי חנין ת"ג, שלו' וברכה וכוח"ט.

אתכבד בזה לבקש את כבודכם, מפני שלו' מושבתכם החביבה, יכוננה עליון, כאשר נודע לי שנעשה לעת עתה איזה פירוד ע"ד מינוי הועד, ע"כ תשתדלו נא שיבא הענין לידי אהדות, ולא יחולל כבוד המושבה, נגד שארי מושבותינו המתנהגות בשלו' ובמשור, ועד מועד ההתאחדות למע"ה שלא להשתמש בחותם הועד ובספרי

המושבה, כ"א ע"פ הסכמת שני הצדדים.

כן אבקשכם למלא את הדרישה ע"ד מינוי מבקר שני לספרי המושבה, כי ברור החשבונות מביא סדר ושליו. וע"ד הרוקת, כל מי שהביא את סכום חיובו לקופת המושבה צריך הוא לענות לו, בלא עיכוב, והסוכן מחויב לשלם לו מדי חודש בחדשו את שכרו כנהוג. וד' ישפת לכם שליו ושלות השקט על אדמת הקדש. כברכת נאמנכם, הק' אברהם יצחק ה"ק

רכז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ט אלול תרס"ט.

לכבוד הועד הנכבד דפתח תקוה, שליו וברכה וכוח"ס.

אתכבד להשיב בזה לכבודם על שאלותיהם אחת לאחת.

א. אין מניעה מצד פסק-הדין¹ להשתמש בה' ס' בתור חובש עראי עד שתפתר שאלת החובש, אבל אין רשות לדחות בשביל שמושו העראי של ה' ס' את פתרון שאלת החובש יותר מכפי ההכרח.

ב. לותר על העכוב של זמן התשלומין לאלה אשר ישלמו את הערכתם כפי התקנה, לפני הבחירה, בתוך הזמן של שלשה חדשים, אפשר רק ע"פ אספת כל אותם ששלמו עד הזמן הקצוב כפי התקנה, שהם הזוכים בחות-דעת בלא פקפוק, וע"פ הכרעת רובם יוכלו לותר מן התקנה כחפצם בהסכמת הועד.

ג. אין שום מעצור להחובש ה' ס' להמנות בין הקנדידים, מצד עצם הפסק. אבל בדרך עצה טובה אני אומר, שאם יראו כבודם שתוכל לצאת מזה איזו מחלוקת טוב להמנע מזה.

וע"ד ההערה, שלא נזכר בהפסק כי מעתה תחדלנה המפלגות במושבה, הנני להעיר כי כולנו חשבנו את זה לדבר פשוט מאד, ולא עוד אלא שדבר זה הוא היסוד לכל נגמנת הפסק כולו, ומעתה אין כאן לא אגודת "מגינים", לא אגודת "צעירים", ולא שום שם עצם מפלגותי, כ"אם עדה אחת — עדת פתח-תקוה בכללה.

וממוצא הדברים האלה תודע ג"כ תשובה על השאלות אשר המציא לידי כבוד הועד מאת ה"ה ליברכט, סלמן וגיסין, ואפרטן בזה ג"כ אחת לאחת.

א. על דבר שינוי² של שלילת זכות הדעה מאלה שלא שלמו את 75 האחוזים מהערכתם, שזה אפשר ע"פ התנאים שלמעלה.

ב. ³ — אם יש להם אחוזה על שמם³ משלמים בעצמם את הסך 12 פר' או אין חילוק בין רוק לנשוא ע"פ הפסק, ויש להם זכות בחירה שלמה — לבחור ולהבחר. אבל אם אין להם בספר האחוזות והם סמוכים על שלחן אביהם, אע"פ שמשלמים בעדם את 12 הפר' לשנה, ע"ז צריך אני להתייעץ עם שנים מחברי הברורים, אחד מכל צד, כאמור בהפסק סימן ל"א.

ג. ואותם דרי המושבה, ששלמו את 12 הפרנקים רק לשנה אחת, כבר אמור בפסק סימן ז, שאין זכות הבחירה כ"א למי שישלם את הסך הזה שלש שנים רצופות בקביעות.

והנני חותם בכפילת שלום⁴ וברכה לשנה טובה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

1 ע' נוספות שבסוף הספר הזה. 2 חסרה מלה בהעתק. 3 חסרות כמה מלות בהעתק.

4 כאן נכתב כוונת כ"ק שלום עם מם.

רכה

ב"ה, ח' מנ"א תרס"ט.

לכבוד ידידני הרב המאוהב רב פעלים אוצר תורני מנהל ד"ץ שליס"א.

שלו' וברכה ישועה ונחמה בימין ד' רוממה.

הגיעני ההכשר הנדפס עם ד"ש מכתר"ה ידידי שי' לשמחת לבבי. ואבקש
בזה את כת"ר, שיעשה עמדי חסד ויוקיק את השותף מר ש' א', שיקבל גם הוא
בפני כתר"ה שלא יסהור ח"ו במורכבים שנה זו, ויטיב נא במדת טובו ואהבתו
הנאמנה להרגיע רוחי ולהודיעני מקבלה זו, ויצרף עמה בטובו את אסתרותי' דמר
נ"י, שאמנם נאמן הוא האיש וכדאי לסמוך על הבטחתו וקבלתו הנ"ל.
מבטחוני באהבתו הנאמנה, שיסלח לי על טרחתי ושימלא את משאלי, אחתום
בהודה וברכת טוב באה"ר, כנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת מלונ"ח.

הק' אברהם יצחק הק'

רכו

עזרי מעס ד'

קול קורא: — קדשו את השבת י

שמעו נא דברי, אחים אהובים ונכבדים, דברים היוצאים מן הלב.
חכמינו הקדמונים ז"ל, כחוקרי-הנפש אמיתיים, הורו אותנו, שכשמאיימים
את העדים, שיגידו אמת, אומרים להם פתגם קצר ונוקב עד חדרי לב: "סהדי שקדי
אאוגרייהו זילי". על כל מוסר והוכחה, על כל פחד משפט ובלהות מצוקה, תוכל
שרירות לב הותל א' להחליק, אם הרגשת הלב חדלה מהכיר את הדרך הטובה והנכונה.
הלב המת, שכח-החיים שבהכרה המוסרית, באיזה פרט שיהי, אבד לעצמו את
תנועתו ודרכו, הלב הזה לא ישוב כ"כ בנקל לתהיה מפני כל פחד ואיום. אבל דבר
אחד יש, שעל ידו נוכל להגיע עד אותו המקום, ששם טמון הוא זיק-החיים המסתתר
בקרב האדם פנימה, גם בעת אשר ירד בשפל הדיכאון התחתונה של העולם המוסרי.
זה הוא כח הכרת ערך עצמו והרגשת הכבוד, כבוד הנפש הראוי לאדם באשר הוא
אדם, וכשיתעורר האדם להכיר את ערכו אז ישובו לו לאטם כל כחותיו והרגשותיו
המוסריים הנרדמים, וישובו ויהיו. ע"כ כח קסם נפלא יש באיום הזה של "סהדי
שקדי אאוגרייהו זילי", להשיב מעון גם ישנים נפתים ונדרחים נרדמים. זאת היא
תוכחת אמת, תוכחת חכמה, המיוסדת על הבסיס הנאמן של רגש הכבוד.
הנני בא הפעם אליכם, אהובי הנכבדים, גם אני במוסר של רגש הכבוד,
הראוי שיפעם בחזקה בלבבנו: רגש כבוד עצמנו וכבוד עמנו ואה"ק, אלה הלא הנם
מושגים קרובים ונתפסים בלב כל איש מן הישוב.
הננו יושבים ב"ה על אדמת הקודש, — כמה כבוד והדר ראוי שירחש לבנו
למצבנו, וכמה גבוה ומכובד הוא המבט של ישיבת כנסת ישראל בארץ חמדה בעיני

1 הכינוי הזה נכתב בכ"ק אל "אחי האהובים יושבי עיה"ק (יפו) ת"י". אך אח"כ נמחקה.
מאתו. הכתובת הזאת. — לא נתברר בהחלט מאיזה זמן הוא, אך בחדש שבט תרס"ה נפרסמה שם.
באותו כיוון אך בסגנון אחר, "מודעה רבה מהרבנים הגאונים בד"ץ דקה"ק אשכנזים וספרדים
פעיה"ק ת"י, בהסכמת מרן הגאב"ד דפה עיה"ק והמושבות תוב"א".

2 סנהדרין כט: א2 ע' ישעיה מד כ.

כל עמנו כל אחינו שבגולה, היכול הפה להגיד? ובכן אנחנו יושבי ארץ הצבי, כמה ראוי והגון הוא לנו בחובה כפולה ומכופלת, שנראה גלוי לכל, כי אמנם מרגישים אנחנו את ערכנו. אנחנו שהננו שוכנים במקום הזה, שיש לו יחס כ"כ גדול לסדרי חיינו הפנימיים והמיוחדים, כמה גאון ראוי הוא שנלבש בעת אשר אנחנו שומעים פה את קול החצצרה לקדושת יום השבת במועד הנכון, בשעה המוכשרת וההגונה, החצצרה המכרזת קול לקדושה ולמנוחה לישראל, כמה נאה ונולבב הוא המשטר הזה, וכמה מתאים הוא לחפץ לבבנו האדיר והפנימי כאשר יפעל את פעולתו הדרושה, — זכר ימים מקדם ראוי שיעלה על לבבו, כשנים אשר ישבו בהן אבותינו על אדמת קודש הלזו, גם עתה בתקע התוקע והטמין המטמין „נסתלקו התריסין וננעלו החנויות, הטמין המטמין והדליק המדליק“³, וקדושת שבת חופפת על כל ארץ ישראל, בא שבת באה מנוחה, והנפש הישראלית מתקדשת, פושטת את החול ואת מחשכיו ומתנשאת אל הקודש אל האור, אבל כמה ימר הלב, כמה תדאב הנפש למראה אחינו המקשיחים לבבם מהכרת הכבוד והעז, הנמצא במחזה נשא ונשגב זה, והם מאחרים לשבת בחנויותיהם ועסקיהם בשעה קדושה ונעימה זאת, להפריע את ההרמוניה הנעימה והקדושה, שכל העם כולו ברוחו ונשמתו שואף הוא אליה, בפומבי פה על האדמה הטובה אדמת הקודש, — כמה חרשות ההרגשה ופערות נפש יש בזה, וכמה מקטין הוא את ערכנו בעיני עצמנו ובעיני זולתנו.

ע"כ שובו נא, אחים יקרים, שובו נא ונקדש את השבת, את יום הקדושה והמנוחה לישראל, נקדשהו בכניסתו, בזמנו ועתו, הבו גודל ועז לעמנו הגדול לירושת פלטה ושארית נחלה, — חמלו אחים חמלו, חוסו ורחמו על כבוד עמנו וארצנו, כאוב מארץ⁴ קולנו, חלושים אנחנו ורפויי כח, ידינו לנחושתים הוגשו, לא נוכל לפעל באמץ ועז, אבל כבודו נא את החפץ האדיר הצפון באמרה החלושה ובידים הרפות הללו, גאון שם צור ישראל ומשגבו, גאון יעקב ונחלתו, קורא לנו בכח, קורא לנו בהדר: קדשו את השבת, חדלו לכם ממשא יד מבתי הקאפי ומכל חילול שבת קודש, המלאו גאון עז המלאו תפארת עולמים וקדושת אור ישראל, „ושמרתם את השבת כי קודש היא לכם“, „כל שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי, כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים, נאם ד"א מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו“ בב"א.

רכז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ח' תשרי תר"עין.

כבוד הועד הנכבד בפתח תקוה ת"ו, שלוי וברכה וגמח"ס.

על הדברים אשר דברנו אמש, בעת אשר נתכבדתי בבקור כבוד הדרתם בביתי, הנני מוצא, אחי ואלופי האהובים, חוב קדוש לפני להוסיף בזה דברי אלה, אחרי הקדימי תפילה קצרה לארון השלוי ב"ה, שיתן לאמרי, היצאים מתוך עומק נקודת נשמת, מהלכים בלבבם הטהור, למען טובת יסוד השלוי בפנת יקרת של מושבותינו, פתח תקוה שלכם ושלנו ת"ו.

הנני מליט בזה את המכתב אשר קבלתי היום, אשר מפני כבוד חותמיו

לא אוכל לעבור עליו בשתיקה. והנני נשען על עדינות רוחכם הנעלה, כי כמוני תכידו שאחריות גדולה יותר מדאי היא הפעם להעמיד הדברים על קו הדין בדיוק. ע"כ הנני נדרש ללא שאלוני, בעצת אוהב נאמן, הדורש לכם שלוו' ואושר בכל לב, שתשתדלו לותר כעת, מפני השלוי', על חומר דרישת התשלומין של חוב המסים, הנאות מצד הפס"ד ע"פ הכרעתי. ראו נא בחכמת לבבכם וביושר רוחכם דרך ישרה, איך לבא לאורח-החיים באופן ממוצע. השתמשו בכח החק להבטיח את המשמעת ביחש לתשלומי המסים לימים הבעל"ט בדרך איתן, כראוי למושבה מסודרת ורעננה, יכוננה עליון, אבל לעומת-זה מחקו נא את הסאה בנוגע לתכונת הבחירה כעת. אל נא יהי' הנצחון של מפלגה אחת גדול יותר מדאי, כי לעולם כשיווי-המשקל הברכה מצויה.

כמו-כן הנני מוצא לדבר ישר, שעל כל פרטי הסכסוכים, שיוכלו להולד בהכשרת הדעות להבחירה, יבוחר ועד משני הצדדים, שיבחרו להם שלישי ברצון שניהם.

לולא שהכתיבה קשה עלי עדיין, מצד מצב בריאות עיני, הייתי מאריך בדברי חן וכבוד הראויים להדרת כבודכם, והרצויים לפי המצב, שהנכם נתונים בו, אשר אקוה שתצאו ממנו בע"ה בעטרת כבוד ותפארת, מפוארים בזיו השלוי' ובנזר הגבורה של הממשלה ברוח, שהיא צפירת גבורים היותר חביבה.

אמנם כעת הנני מוכרח לקצר, ואחתום בכל רחשי ברכה ואהבה נאמנה, בצפיית ישועה, ורוממות קרן ישראל, ופרישת סוכת שלוי' על עם ד' וחבל נהלתו. והנני מתכוין כנגד המברכים, לברך את כל יחיד ויחיד, הנותן יד לחזק יסוד השלוי' במושבה, בברכת שנה טובה ומעוטרת בכל טוב, אורך ימים ושנות חיים ושלוי' יוסיפו לו.

הק' אברהם יצחק ה"ק

איני צריך לבאר לפני ישרי לב שכמותם, שכל אותן הדרכים, הנתונים באורח עצה ע"פ הועד, להקל את השילום בזמנו, אם ישנם כמו אלה, בדרך נכון ישר, שאין להפלות בכמו אלה בין מפלגה ומפלגה, וכמו-כן שלא לחפש חומרות יתירות בתארי ההרשאות של העשיריים : ונבחריהם. כל אלה הם דברים אשר אבטח למדי שימלאם כבוד הועד בעצמו במדת הישרות היותר נאמנה.

בכבוד והדר

הנ"ל

רכח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"א תשרי תר"עין.

לכבוד הועד הנכבד בפתח תקוה ת"ו, שלוי' וברכה.

מכתבם הנכבד מאד הגיעני, ואשמח מאד על אשר בכלל קבלתם את עצתי, ללכת בדרך הויתור, בנוגע לזכות הדעה, של אותם אשר לא שלמו את מסי המושבה, לבחירה הבאה של שנה זו, כפי אשר מצב רדיפת השלוי' דורש מאתנו. ואתכבד בה להעיר על איזה מפרטי דבריהם הנכבדים.

ע"ד אותם שאין להם כל אחזה נחלה בספר האחויות, שבשביל כך אין חובותיהם יכולים לבא לידי גוביינא, הנני גם אנכי נוטה שנכון הדבר שישלמו לנה"פ שבעים וחמשה אחוזים כפי התקנה, קודם שיוזכו בדעה. אבל אקוה שלא ישתמשו בחק זה כ"א נגר אנשים כאלה, שבאמת יש לחוש שלא יפרעו את חובם במשך הזמן אחר הבחירה, ומשקל זה יהי' מסור להועד של בקרת בחירת העשירות. הנני מוצא כמזכר ראוי להסכים, שלפחות חמשים אחוזים ישלמו גם בעלי האחויות לפני הבחירה. אבל הנני מוסיף להעיר ע"ז, שראוי שיקובלו ג"כ שטריי-חוב כאלה שיסכים עליהם ועד הבקרת הנ"ל. וכ"ז הוא רק על חוב המסים של השנה האחרונה.

כן אני מסכים, שלהבחר יוכלו רק אותם ששלמו לא פחות משבעים וחמשה אחוזים, לשנה האחרונה, ועל השנים הקודמות תנתן ארכא, כפי ראות עיני ועד הבקרת הנ"ל. וכמובן נכנס בכלל הויתור, שיכולים לשלם עד יום הבחירה, ומה שנוגע להבחר שוה הדבר, בין לענין השלשה מכל עשרה, בין לענין מינוי בהוועד. דבר פשוט הוא, שבחירת השלשה מכל עשרה לא תוכל להתאשר כ"א ע"י קיבוצם של כל העשרה, ולא פחות משמונה מהם במושב אחד, כפי מה שהיה נהוג מקדמת דנא.

הנני מסכים, שועד הבקרת לבקר את בחירת העשרות, יבחר רק מאותם ששלמו את כל חובותיהם להמושבה. אבל הכונה בזה היא: או ששלמו במועד, והיינו שלשה חדשים לפני הבחירה, שבעים וחמשה אחוזים, או שישלמו את כל המגיע להם כעת לפני הבחירה.

את כל זה מצאתי לנכון להעיר לפניכם, את הנראה לע"ד, בדרך עצה טובה למען השלום.

ואחתום בברכה ותפילה, שאדון השלום יפרס על המושבה החביבה והיקרה את סוכת שלומה, וישכין בפורכם אהבה ואחוה שלו' וריעות, כנפשכם הרוממה ונפש רוחש לכם אך טוב וחסד ורוממות קרן על אדמת הקודש, הק' אברהם יצחק הק' הנ"ל

רכט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ג תשרי תר"ע.

לכבוד הועד הנכבד לאגודת קניית קרקעות באה"ק, בביאליסטאק, שלו'

וברכה מקדש.

מכתבם הנכבד, מכ"א אלול תרס"ט העבר, הגיעני, ואחר עד עתה מפני סבות שונות, וביחוד למען אוכל כפי האפשרי להשיב לכבודם דברים ברורים על פרטי שאלותיהם, אשר אבארם בזה אחת לאחת:

א. לקנות קרקע על שם אזרחים בלתי-עותמנים, ובפרט יהודים רוסיים, אי אפשר לפי המצב כעת. אבל חק זה אינו מעכב כלל את התישבותנו המעשית ובטחונה בעה"י, כי קונים על שם של נתין עותמני בטוח, והלה עושה אפותיקאות מאושרים על שמם של הבעלים האמתיים, ובאופן זה הדבר משופה בלא שום פחד ב. אין הצירים צריכים לקחת אהם את כל הסכום. רק נכון הדבר, שיהי' כל הסכום מוכן ומופקד במקום בטוח, כדי שיהי' נמצא בזמן הדרוש, שהוא זמן

אישור הקנינים בכל מלואיהם באפן רשמי. אמנם זהו מובן, שצריך שיהי' אתם סכום כזה, שיהי' מטפיק לכל ההוצאות של כל ההכנות הדרושות, — אשר את זה נפרט בעה"י במכתב הבא. אחרי אשר יוכנו כבר הצירים לעלות אל הקדש.

ג. מוכרי הקרקע יושבים על אדמתם זו גופא. הם אנשים עשירים, אחד ערבי ואחד צרפתי, כמו שכבר כתבתי לכבודם, שהם מוכרים את נכסיהם פה מפני שבדעתם להחליף את מקומם לארץ אחרת. הם מוצעים אמנם בתור אנשים ישרים, אבל אין מצב המוסרי שלהם נוגע לנו כלל, כי לא נתן בהם שום אומן וכל הכספים יהיו מושלשים בבנק באפן היצטר מובטח, עד גמר הצעד האחרון לבטחון החלטת הקנינים.

ד. הקרקע היא בורה ברובה, חלקים מיוחדים ממנה נעבדים עבודה פרימיטיבית ע"י אריסים מתושבי הארץ; אבל אין כאן סבה אחרת רק עצלותם של הערבים, שהם מניחים שממה כמה מקומות דשנים. וחז"ל אמרו¹, שהמקרא האמור בתוכחות „ושממו עליה אויביכם היושבים בה“ מדה טובה הוא לישראל, שאין הנכרים מוצאים קורת רוח בארץ-ישראל, ובי"ה כי בא מועד שתהפך לנו הקללה הזאת לברכה.

ה. הכנת תכנית מפורטת של ההתישבות — אפילו לסוג אחד של אנשים וק"ו לסוגים שונים — עבודה גדולה היא, הצריכה לקבוץ של כמה מומחים, כל אחד למקצע המיוחד לו, ואחרי כל אלה בא² לעתים תכופות ומהרס את כל ההחלטות התאוריות. לכן ראוי לנו לאחר את הדבר הזה, עד אשר יבאו הצירים בע"ה ויראו בעיניהם את הכל, ומצדנו הלא נעמד על ימינם בלי"ל לכל הנדרש למטרותנו הקדושה בעה"י. ביחוד שונה היא תכנית ההתישבות בין אותם שבאים בגפם ומניחים את בני משפחתם בחו"ל על איזה בסיס, עד אשר יתכוננו עצמם פה בארץ, לבין הבאים יחד עם משפחתם. כמו-כן יש חלוק רב, כמוכנ, במצב החמרי, האי-קנומי, והרוחני, שבין אישי כל משפחה. כל זה ראוי להתברר ביותר, בבא ציריהם הנכבדים, עם ידיעה שיש בה ראייה.

ו. קצבת הסכום הרגילה בעד התאחוות משפחה בינונית, עם כל מכשיריה, לעבודת זרע, היא בערך שנים-עשר אלף פרנק, למשפחה שהיא חפצה לבוא ביחד ולחיות מעבודת אדמתה; אבל באופנים שונים בעבודות נטיעות משתנים הם תפריטים. כל זה השיגה ידי להודע בזה ומצאתי לנכון להשיב להם, אקוה שידיעות הללו מספיקות הן להכין על פיהן את שלוח הצירים, למען נוכל תיכף אחר באם להחל בעבודה ממשית. וצור ישראל ב"ה, הפותח לעמו שערי ישועה על אדמת קדשו, יאר פניו אלינו ויצליחנו בכל מצעדינו בדרך הקדש אשר הננו נגשים ללכת עליה, לשמחת לבב כל אסירי התקוה המצפים לתשועת ד', על עמו בחבל נחלתו, במהרה בימינו בקרוב.

הורדת מחיר הקרקע דבר רחוק הוא כפי הנראה, כי השער הנקצב הוא שער אל לפי מעמד מחירי הקרקעות באה"ק כעת. אבל כמוכנ לא נמנע את השתדלותנו בזה בעה"י, באיזה אופן שיהי' על זה שום צד אפשרות, אך העיקר הוא השאיפה אל המטרה הקדושה, — התנחלות אחינו היקרים, פזורי הגולה, בארץ חמדתנו. הנני חותם בכל רגשי אהבה כבוד וברכה מקדש.

הק' אברהם יצחק ה"ק

1 ספרא בחוקותי. 2 כנראה חסרה מלה אחת בהעתק.

רל

ב"ה. עה"ק יפו ת"ו, ה' מ"ח תר"עין.

לכבוד הועד הנכבד לקניית קרקעות באה"ק, כביאליסטאק, שלו' וברכה

מקודש.

מכתבם היקר מז' תשרי דנא הגיעני, ואחר עד עתה מפני כמה מניעות. והנני להשיבם על שאלותיהם כפי ידיעתי.

א. אקלימה של עבר הירדן, הוא כפי הנודע ממוזג מאד, קרוב לאקלימה של ארץ יהודה. הקיץ — חם ויבש, והחורף הוא ימי הגשמים, ושלג הוא יקר המציאות. המצב הגיאוגרפי לסדרו בדיק, צריך ע"ז הכנה רבה, שאין ביכולתי, אבל בכללות הוא בין הירדן מעבר המזרחי, וסמוך לקיר מואב וסלכה, ערי ממלכת עוג בבשן¹, ארץ מקנה דשנה כמאז.

ב. ע"ד מצב הבריאות שמה, מספרים לשבח. ומ"מ הצירים יבקרו בפרטיות בצירוף אנשים בקיאים ומומחים. אולי יהי' נדרש באיזה מקומות לנטע עצי אקליפטוס, למזג את האויר יותר, אין זו הוצאה גדולה. וגם באויר בריא לגמרי ג"כ יפים העצים הנטועים מסביב.

ג. ע"ד חומר ההסקה, אין לי ידיעה ברורה. אבל בכל א"י משתמשים בשרשי עצים ובפחמיהם, וכפי הנראה גם שם הוא כן, זאולי יש שם ג"כ פחמי-אבן, אבל בבירור לא אדע כעת.

ד. המציע מבטיח שאין שום עורר על הקרקע, ושתהי' קני' משופה בעה"י. אבל כבר הודעתי, שלא נסמוך כלל על שום אדם בזה, כ"א ע"פ עורכי-דין בקיאים ונאמנים, באופן שנצא מכל ספק, ומכשולי הראשונים, שהיו בהולים בדברים כאלו, ישמשו לנו לתורה שלמה, להיות זהירים בדבר כראוי בע"ה.

ה. כפי דברי המציע, אין האדמה צריכה שום הכנה ואפשר להתחיל מיד בישוב בע"ה. אבל הלא כבר הודעתי לכבודם, שכל פרטי הדברים יודעו להצירים השלוחים מכבודם במראית-עין, הטובה הרבה משמיעת האזן. ומצמיח קרן ישועה לעמו יראנו בישועתו, ונוכה לראות את אחינו נודדי ארץ נכר מתנחלים על אדמת הקודש, שמחים ומתענגים על כל טוב. ובודאי שהתחלת ישוב צריך עבודה וסבלנות. אבל מי הוא זה החפץ לקחת טוב בלא עבודה וטורח בתחילה, רק עצל ומוג לב אשר לא ידע דרכי ד', אשר נתן לאדם את עולמו לעבודה ולשמרה, ונתן לעם סגולתו ארץ חמדתו לשכללה ולבנותה, בעמל המנעים את החיים, ולראות עלי' חיים טובים ומבורכים בעז ד' ונעם אמתו² לבית ישראל, אשר בשצף קצף הסתיר פניו ממנו ובחסד עולם ירחמנו להשיבנו אל נוינו, בעת רצון אשר יעמד בנו רוח להשתוקק תשוקת אמת לחבל נחלתו אשר נתן לנו למורשה עדי עד.

הנני חותם בברכה באה"ר ובתקוה טובה, שחפץ ד' בידנו יצליח, והי' ז"ש כנהיר ונפש דו"ש ואשרם על אדמת הקודש,

חקי אברהם יצחק ה"ק

ע"ד שילוח צירים. כמובן דיליגציה גדולה שתעלה בהוצאה אין צורך כאן, אבל צירים שנים, אנשים חרוצים, חכמי לב ומחבבי ארץ ישראל, ונאמנים בכל

1 דברים ג' י, ישעיה סו א. 2 לא מבורר בהחלט בהעתק כ"ק אם זו "אמתו" או "נחמתו".

הליכותיהם לטובת כלל האגודה. — זה הוא דבר טוב לשלח במוקדם האפשרי. כי כבר למד אותנו הנסיון, שכמה קרקעות יפות ומשובחות עמדו למכר, ומצדנו נעשו הכנות רבות ועיכובים, ובתוך שאנו מתישבים קפצו אשכנזים, צרפתים, יונים וארמנים וכיו"ב, וקנו אותם. כי מה שב"ה אה"ק היא ארץ חמדה מפני הדרת קדושתה לכל העמים, צריכים אנחנו זריזות גדולה בכל דבר הבא לידינו, לתקע בו יתד וגדר בעה"י. ע"כ לדעתי יבואו הצירים במוקדם כפי היכולת. ומ"מ יותר טוב להשתדל, שנוכל לקנות את שתי החלקות. ואם יהי' ד' עמנו ונזכה לקנות ג"כ את החלקים הקטנים הסמוכים שם, שעומדים גם הם להמכר. — מה טוב ומה נעים. התחזקו אחים יקרים למען עמנו ולמען ערי אלהינו וארץ חמדתנו, וד' אתנו, ויהי' עמנו כאשר הי' עם אבותינו, אל יעזבנו ואל יטשנו, ברב טובו וחסדו לבית ישראל מאז ועדי עד.

רלא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ז' מ"ח תר"ע.

שלוי וברכה במדה טובה באהבה רבה. לכבוד ידידי האהובים, הרבנים המאזנה"נ כלילי תפארת מוהר"נ ראנאזניצקי ומוהר"ח טיקאצ'נסקי שליט"א. מנהלי ישיבת עץ-חיים בעיקרות ת"ו, שלוי שלוי בכפילא¹, ויתרבי חילא², לעילא ולעילא³.

הנני נדחק כעת לפנים ממחיצת מנהגי. כי מוצא אני את עצמי מחוייב בדבר להעיר ולעורר את לב הדרת כת"ר, על דבר מצבו של האי גברא רבא ויקרא. הרב הגדול, המיוחד בעסק חכמת הקבלה בדעה ובתבונה ביראת ד' טהורה, מו"ה שמעון צבי הורוויץ שי', שחי חיי צער ולחץ, וכעת נתרבתה הוצאתו ע"י חתנו אשר קבל על שולחנו, והנה ידעתי נאמנה, שאם הי' כחו בנגלות התורה נערך ככחו בקבלה, שהוא בה גמיר וסביר, פלפלן וסדרן כדבעי למיהוי, בידיעה רחבה כיאות לגדול מצויק, בין חשוכי ת"ח, אז היו הכל מכירים את מעלתו. והיו משתדלים להרחיב לו ולכלכל מתסוריו בכבוד, כפי אותה המדה שמשתדלים להיותר מצויינים שבין חכמי הישיבה הק'. אלא שכאשר בעוה"ר כל המקודש מחבירו חרב מחבירו⁴, וכפי אותה המדה שקרן תוה"ק מושפלת היא, בעת הירודה הזאת, אשר משם עתידין לעלות⁵ בעה"י, עוד יותר ויותר מושפלת היא קרן נשמתא דאורייתא⁶, והשרידים, אשר נתן ד' בהם רוח לבכר על כל לימוד ללמוד דעת ד' ועוזו, ע"פ היסודות והדרכים הגבוהים והנאמנים שהם מורשה לנו מאבותינו, אשר סוד ד' הופיע עליהם, אלה הם היותר מושפלים, ובלתי נחשבים גם בשדרות בני תורה בעצמם. אבל עלינו לעמוד בחזקת היד נגד הנהגה כזאת, בפרט בעיר קדשנו ותפארתנו, מקום גי חזיון, אשר לנו יאתה שעם יורעי אלהיו⁷ יתרבו בתוכה, ובעלי נטיה פנימית לחכמת האמת, ודרכי הקבלה הנאמנה. ראוי הוא שיהיו מחובבים ונתמכים בכבוד והדר, כדי שישוטטו רבים ותרבה הדעת את ד' אשר היא סגולת כל חמדה.

1 ע' גיטין סב. 2 ע"פ לשון הזמר „אסדר לסעודתא". 3 ע"פ הלשון בקריש בעשרת ימי תשובה. 4 אגרת הרמב"ן, בסוף „שער הגמול". 5 ע' דאשהנהגה ל"א: 6 ע' זהר בהעלותך קנב. 7 דניאל יא. לב.

ע"כ הנני רואה, שראוי ונכון הוא שישתדלו הדרת כבוד מעלתם לתקן כפי האפשרי את מצבו של האי דרבנן המצויין מאד, בתלמוד רזי תורה. ושתיים הנה המטרות בזה, לי כשאני לעצמי: להוציא מן המצר ת"ח מעולה ויקר, וכדי לכבד וליקר את העסק בסתרי תורה, שעיקר גאולתנו ופדות נפשנו תלוי בזה, כמובן בצירוף חזוק ואימוץ כל מקצועותי של תורה, אבל המתחידים להכנס במעמקי לימודי ד', הנם ראויים למצא לעת כזאת את תמיכתם בהוד והדרת קודש. אקוה שדברי המעטים יעשו את פרים, ולבות חכמים שכמותם יב"י יוקירו דעת להגדיל תורה ולהאדירה לעטרה ולפארה. והי' זה של' וברכה נאמנה כנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת בכל לונ"ח.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רלב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד מ"ח תר"עין.

לכבוד ידידי הרב הגאון המפורסם, צדיק ונשגב, אוצר חמדה מוהר"נ באמברגער שליט"א, אבד"ק ווירצבורג יצ"ו.

יקרת כתר"ה מועש"ק נח העבר הגיעני, ושמתתי כי בא לידו האתרוג. **ס** קבלתי התמורה ומסרתי להמשלח. וע"ד השמיטה. כך הוא המנהג, שמלאכות שהן מהתורה, נעשות ע"י נכרים. אחר שמוכרין את הקרקע, ע"פ דרכי היתר העשויים לזה, ומלאכות שהן דרבנן נעשות במקום דחק ע"י ישראל, וישנם כמה מחמירין שעושים הכל ע"י נכרים. ובאופן אחר א"א, כי ע"י איסור הסחורה בלבד יעלה ההפסד למליונים, ויחרב כל הישוב כולו ח"ו, ויש ממש סכנת נפשות בדבר. מ"מ ניכרת ב"ה שבת הארץ, בכמה דברים שאינם עיקר הישוב שמונעים מעבודתם, וכן מגטיעות חדשות נמנעין, ומ"מ עולה השביעית להוצאה רבה לכמה אכרים, מה שהם צריכים לשכר נכרים לעבודה שהיו יכולים לעשות בעצמם. וכעת יש הכרח חדש להתיר מלאכות דרבנן ע"י ישראל אחר המכירה, כי באו משפחות רבות מתימן, עניים מרודים, יראים ושלמים מאד, וכל פרנסתם היא מעבודת האדמה בתור פועלים, ואין דנים אפשר משא"א.

פרטי הדברים יראה כה"ר במכתבי הנדפס¹, ובס' שבת הארץ, שאקח לשלח ליד כתר"ה כשיצא מהדפוס בקרוב בעה"י. והנני בזה ידי"ע דוש"ת באה"ר מקודש.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רלג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ט מ"ח תר"עין.

לכבוד הועד הנכבד בחורה ת"ו ולכללות בני המוסנה יברכם ד',

של' וברכה.

אחי האהובים, הגיעני מכתב שענין בית התפילה מסובך מאד במושבה היקרה שלכם, ועי"ז מתחלל כבוד תוה"ק ובכלל כבוד שמים וכל קודש ישראל.

ע"כ הנני בזה לעורר את רוחכם הנדיבה שתואילו לאחוז בכל האמצעים שבידכם הנדיבה ותשימו קץ לעלבון נורא זה ותשימו מקום לד' באיזה בית מכובד, שיהי' קבוע לתפילה בכל יום, ובפרט בימי ש"ק ומועדי ד' ותקותי חזקה שבזכות זה יברך ד' אתכם בכל מעשי ידיכם, וכל המסייע לדבר מצוה רבה זו יתברך בכל טוב, ונגע לא יקרב באהל, ויראה ברכה בכל מפעלו על אדמת הקודש, כנפשם היקרה ונפש דורשם לטובה ולברכה.

ברגשי כבוד ויקר

הק' אברהם יצחק ה"ק

רלד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"א מ"ח תר"עין.

לכבוד האגודה הנכבדה לקניית קרקעות באה"ק, בביאליסטאק שלז' וברכה. מכתבם הנכבד המאוחר הגיעני לנכון. מלאתי שמונה מדבר התקדמות האגודה, יכונן ד' את מעשי ידנו לטובה ולברכה לכם ולכל בית ישראל, המצפה לבנין הריסות ארץ קדשו.

והנה דברים פרטיים אין לי כעת מה להוסיף יותר מאשר הודעתים במכתבים שעברו. רק את זה מצאתי ישר להעיר, כי הסכום שנים עשר אלף פרנק, של ערך התוצאה להתאחוות הגונה למשפחה, חושבים פה לבד ממחיר הקרקע, שבנידון דידן עולה הוא לערך אלף חמש מאות פרנק למשפחה. והנני מוצא את עצמי מחוייב להעיר את רוחכם היקר, שלא לחשוב ע"פ אומדנא שיעלה הענין במחיר פחות מזה. כי אף שיוכל להיות, שעל ידי ברכת הבית של הרבים, שלכמה דברים עולה בדמים מועטים, לפי הערך של התאחוות יחידים, אבל לעומת זה הלא עולה התוצאה ציבורית, שצריכים אנחנו להתחשב עמה הרבה בהתישבות ישראלית ביחוד.

הגנו מחכים לבא הצירים הנכבדים, אשר על ידם יוכחו כבודם לדעת את כל פרשת הענין, וצור ישראל יעלה את הניצוץ הקדוש, של אהבת ארצנו הקדושה וחפץ בנינה, למעלת לפיד מאיר ומחמם כל לב ונפש, ויאזרנו עז וגבורה במסילה הקדושה שהגנו הולכים עליה, לחדש את נעורי עם ד' וארץ חמדתו, לראות עלי' חיים טובים נעימים ומבורכים, מלאים עז וכבוד, בהדרת קודש כימי עולם, כנפשם היקרה ונפש מכבדם, המשתוקק לראות הצלחתם על אדמת הקדש בכל לב ונפש, הק' אברהם יצחק ה"ק

רלה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ג מ"ח תר"עין.

לכ' ידידי רב רחמימא, הרב הגאון הגדול, עשרת תפארת מו"ה חיים ברלין שליט"א, שלז' לזר ולתורתו וכא"ל.

אחדשה"ט באה"ר.

כאשר נמצאים איזה אכרים החפצים בכל לב לשבת בשביעית, בלא שום שימוש בהיתר ההפקעה הנהוגה, אבל אין בכחם למלא דבר זה רק אם יהיו בטוחים בעזר למחיתם, וכעת ישנם על הפרק שנים מקוסטינה, שצריכים לשכיתתם תמיכה של ערך מאה ועשרה נאפ"ז¹, ואם יהיו בטוחים בזה אז יקימו קדושת שבת הארץ

¹ נאפוליאון זהב. מטבע של 20 פרנקים צרפתיים, שהיתה מתהלכת בארץ.

בכל מילואיה, כתורה וכמצות. ע"כ הנני לעורר בזה את הדר"ג, אולי יוכל למצא ע"ז איזה מקור, בצירוף עוד עוזרים ומסייעים למלאכת-שמים זאת.

אינני צריך להאריך בגדולת הענין, ביחוד אצל הדר"ג שי'. ואבקש להשיבני דבר ברור במוקדם, ואם אפשר ע"י דיפעשע, כי זמן העבודה הגיע, והם צריכים לדעת את מצבת.

בעקרון שובת אכר אחר, שעזרו ד' ויכול להתפרנס בלא עבודתו בשנה זו, ואיננו מבקש תמיכה. ויש לקוות, שע"י המעטים הללו תתפשט קדושת השמיטה באה"ק. ע"כ נכון להיות מזורזים מאד בדבר זה, כי אף שאין אנו יכולים לדון עם הכלל כולו, מ"מ עם כל מה שאנו מצדדים כלפי לימוד זכות היכי דאי אפשר, כך עלינו להשתדל בכל עז להציל כמה דאפשר, בברכה נאמנה ואהבה רבה וטהורה, ידי"ע.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רלו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ג מ"ח תר"עין.

אדון רב פעלים וגדל ערך מר פרנק נ"י, שלוי וברכה.

אדוני היקר,

הגיעני תלגרם מצפת, שהאדמיניסטרציה מכריחה את האכרים, מיסוד המעלה ומשמר הירדן, שיעבדו את עבודת האדמה בשנה זו, שהיא שנת השמיטה, ובוזה מעוררים משטמה רבה בין אחים, ואי-מנוחה בכל הסביבה. וכבר בקשתי מכבוד הדרתו, שיואל נא בטובו לצות על הפקידים שתחת חסותו, שיניחו לעשות לכל איש כישר בעיניו, ואל נפגע ברגשי הדת של שום יחיד. כי ההיתר הנהוג הוא היתר של דחק, ומי שהוא חפץ שלא לעבוד כלל את האדמה בשביעית הרי זה משובח. וע"י כפיה דתית מתרעע כל הענין של ההיתר, שלא נאמר כי אם על פי האופן ששום יד לא תתערב בזה, כ"א האכרים בעצמם, שכל אחד יתנהג בזה ע"פ נטיית רוחו. מי שירצה יהיה מקל ומי שירצה יהי' מחמיר. ואבקש בזה מזד מאד את אדוני הנעלה, כבוד הדרתו, שימלא את בקשתי, ואם יש צורך לדבר בענין זה בעל פה, לא אטריח את הדרתו לבא אלי, כי-אם יגביל לי הזמן ואבא אליו לברר לפניו את גדל הערך של ענין זה, של הסרת הכפיה בעולם הדת והחיים בארץ ישראל ביחוד. והנני מחכה לתשובתו הנכבדה.

ברגשי כבוד נעלים מאד.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רלו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ד מרחשון תר"עין.

אדון נעלה ומרום מאד מר פרנק נ"י, שלוי וברכה.

אדוני הנכבד מאד,

אתכבד בזה להודות לו על דבריו היקרים במכתבו הנכבד, ואבקש בזה מהדרת כבודו לשיב לב לדברי אלה, שהנני מוכרח להציע לפני כבודו אחד מיסודי אמת הקדושה, שהוא נוגע לענין שלנו.

מדת התורה כך היא: נמצאו בה מצות חמורות ומצות קלות, שכולן שוות לחובתנו בהן, ואין אנו מחלקים בין קלה לחמורה. רק כשמגיע איוז שעת הדחק ואונס גדול בדרכי החיים, אז חכמי הדת משימים את לבם לברר את הענין. אם הנשוא הוא לדעתם מהמצות החמורות, שנקראות "מן התורה", אינן נדחות מפני ההכרח של המצב, אפילו כשיש איזה ספק על החיוב שלהן. כי מדת הדת היא שלא להקל ראש בה, כ"א לדון את עניניה בזהירות גדולה וכבד ראש. אבל אם המצוה ההיא שדנים עליה היא מהדברים שהם בכלל המצות הקלות, שהן נקראות "מדרבנן", אז כשיש איזה מקום לתן ספק בחיובן סומכים בעת הדחק ומקילים. תמובן הדבר שחכמת הדת, כמו כל חכמה מדעית, נותנת מקום לחילוקי דעות. וישנם דברים שלדעת אחדים מחכמי הדת הם מהחמורות, שאינן נדחין מפני הכרח גם כשיש מקום לספק בחיוב שלהם, ולאחרים מהם יהיו לדעתם הרברים ההם מכלל הקלות, שבמקום של הכרח ודחק מקילים בהם כשיש בזה איזה צד של ספק.

אבל זה הוא כלל גדול, שבמה דברים אמורים, שיש חילוק בין מצות קלות לחמורות, דוקא במצב המנוחה והחופש, והיינו כשמניחים את כל יחיד לעשות כנטיית לבו, והיחידים או הרבים שמצטרפים מהם באים ושואלים את דעת חכמי הדת איך להתנהג. אבל כשיש כח כופה ומכריח, בין שיהיה מישראל, או מאומות העולם, אז אין שום הבדל בין קלות לחמורות, וכל המצות כולן יש להן בנוגע לזה דין של חמורות. וההיסטוריה שלנו מלאה מעובדות כאלה, שבשעה שהיו חפצים לכופף את ישראל לעבור אפילו על דבר קטן מהדת עמדו כנגד הכופים בכל כח. ויש שהגיעו הדברים גם למסירת נפש.

מזה ידע הדרת כבודו, שאי אפשר כלל שתפתר שאלת השמיטה בארץ ישראל. רק אם מצד הכחות העומדים מחוץ לחוג הדת, לא יהיה על זה שום כפיה והכרח. אשר אז הנני מסכים עם אותם החכמים, שהכניסו מצוה זו בכלל המצות הקלות. כלומר שהיא "מדרבנן", בזמן הזה, ושיש עם זה איזה צד של ספק בחיוב שלה. שעל כן ראוי להקל בה ע"י הפורמליה של המכירה. אבל אם מצד איזה כח שיהיה יבא ענין של כפיה, לכופף גם את הרוצים לקיים את המצוה מפני נטיית רוחם, או מצד שהם מאמינים יותר לאותם החכמים שסוברים שהיא מהחמורות, שאלה לא יוכלו למלא את חפצם, אז באמת יצא הדבר מכלל הקלות, ויהיה נחשב בכלל החמורות, ויוכל כל יסוד ההיתר כולו להתבטל, מה שהיא צרה גדולה לכללות הישוב, וממש נגד הפרינציפים הנעלים של אגודת יק"א והפקידות הנכבדה, והחפצות בשכלול הישוב והתפתחותו.

ועתה אדוני, עלי להשיב דבר ע"פ הדת להאכרים השואלים אותי, ופתרון השאלה תלוי רק בהסרת הכפיה מצד כבוד הדרתו, שאז אולי רק יחידים בעלי חסידות יחמירו על עצמם, שלא לסמוך על ההיתר, וכלל האכרים יעשו עבודתם במנוחה ע"פ תנאי ההיתר, ואם תעמוד הכפיה על כל יחיד, נגד הדעות הליברליות, שכל בעל נפש ישרה הוא מעריצן, אז כל עמלנו לסדר את ההיתר הלא עולה הוא בתהו. וכאשר ידעתי את הדרת כבודו לבעל נפש עדינה, היודע לכבד את הקודש, ואיש אשר רוח בו להביט במבט אוביקטיבי על החיים גם מחוץ לחוג פעולתו הנכבדה, על כן אבקשו: ישים נא כבוד לשם ד' אלהי ישראל ותורתו, ואל יתן

מקום למערערים לומר „שהפקדות מיכדת אינקביזיציה נגד הדת“, שהיא סולדת את כל אותם צדק ומשרים לא פחות מאותה שהיא בעדה.
הנני חותם בבקשה גדולה ונמרצה למלאות בקשתי למען עתידות עמנו וארצנו הקדושה ולמען כבוד האגודה הנכבדה הפועלת רב טוב לבית ישראל. ולתשובת כבוד הדרת אדוני אחכה בכליון עינים במוקדם האפשרי, בכתב או בעל פה, כפי אשר יחליט הדרת כבודו בחכמת לבבו ועדינות רוחו הנעלה.
ברגשי כבוד געלים מאד.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הג"ל.

רלח

ביה, עה"ק יפו ת"ו, ר"ז מ"ח תר"ע.

שלח וברכה לבי יד"ג הרב הגאון האמיתי כו' כו' מו"ה יעקב דוד שליש"א.

אחרשה"ט באה"ר.

התלגרם והמכתב של כ"ג שי' באו לידי. ולא אוכל לתאר לפניו גודל צערי על ענין הכפי' של האדמיניסטרציאן. אע"פ שאנו מחולקין בדעה בעיקר הודאה זו, שלדעתי אין ראוי להרעיש באיסור, כ"א לראות דרכי תמיכה ולפייס בדרך נועם ושלח' לכל מי שנתן ר' רוח טהרה בלבבו שישבת, שיקבל את התמיכה כדי הכרחו. אבל הענין של הכפי' נגע ממש עד נפשי, וחליתי מרוב עגמת נפש. ל"ע. ומיד באתי בדברים עם ה' פרנק, בתחילה במכתב, שבארתי לו כמה רע ומר הוא הדבר לכופ' את אחב"י, הרוצים ללכת בדרך התורה בתמימות, להעבירם ע"ז, והוא השיב לי, כי המחמירים על עצמם אין זה מצד יראת שמים אלא מצד עצלות, ועוד דברים כאלה שאינם מעלים ולא מורידים. חזרתי וכתבתי לו, שידע שכל יסוד ההיתר של ההפקעה, שבו משתמשין רוב בעלי הישוב, בנוי הוא רק כשלא תהי' כפי' ע"ז, אבל אם יכופו לעבור אז נקח את הענין כמין שעת הגזירה ח"ו, ואפילו אם אחרי כל הקולות יהי' הענין לא גרע מ„ערקתא דמסאנא“¹, שנודיע בגלוי שצריך לעמוד ע"ז במסירת נפש. מיד בא אלי ביום המחר לשליחות המכתב, בצער גדול מאד מהענין, והשיח לפני דאגתו, שיק"א משלמת את העשור בדרך כללי, ואם ישבתו השובתים לא יגורע מזה מהעשור מאומה, א"כ יש כאן באמת ענין „ארנונא“ (וזו הגמרא² יודע הוא היטב). ועוד יותר אמר לי, שעכשיו יק"א מכינה עצמה לקנות נחלאות מרובות באה"ק, ולעשות ישוב גדול, ואם נחליט שאין צד היתר לעבודה, ע"י שום הפקעה, אז מוכרח הוא להשיב שישקיעו את כספם במדינת קנדה, ויחדלו מא"י. גם זאת אמר, שהערבים יחזיקו בקרקעות במשך השמיטה ע"י המרעה ויהי' צורך להשפט עמהם על חזקתם, ועוד כאלה. אבל כל אלה לא עמדו לו שאקבל ממנו, כי סוף כל סוף אי אפשר לנו לעשות כפי', אפי' על מי שרוצה לעשות מדת חסידות, שלא להניח, וק"ו מי שרוצה לקיים מצוה גדולה וקדושה זו כפשוטה. אז השיב לי, שהדבר מוכרח להיות מונח לרצונם של האכרים, ולא תעשה משום רב שום השתדלות ע"ז, רק שאם יבאו איזה אכרים לשאול או ישיב להם כ"א לפי דעתו, המתירים להיתר, ע"פ תנאי ההיתר הנהוגים, והאוסרים לאיסור, ואז תשקוט ג"כ יק"א, אבל אם ירעישו הרבנים, ויכופו באיומים לחזק את האיסור, שאז רואה

הוא בזה היזק גדול להישוב, יהי מוכרח לעמוד על דעתו. ועל דבריו הללו לא יכולתי להעבירו.

ע"כ עלינו לטכס עצה איך להתנהג בענין הנכבד הזה. כי שני הצדדים המה קשים מאד, שאם ח"ו תפרסם יק"א שהיתה חפצה לנהל את ישראל באה"ק, אלא מפני חומרת הרבנים בשביעית נגד המתירים הם פונים לקנדה, ועוזבים את אה"ק, יצמח מזה ח"ו הרס גדול לכל עניני תוה"ק ד' ירחם, ושומר עם קדשו ית"ש יראנו הדרך הטובה ללכת בה ברחמיו, ולא נבוש ולא נכלם לעולם ועד.

ועד מה שמזלזלים אותי, ת"ל אני שמח בזה, כי בוחז לבבות ב"ה יודע כונתי לשמו הגדול והקדוש ית', בכל פרשת הענין, ושברוך לבי ורכאות נפשי גלויים לפני ית"ש, ואת דכא ושפל רוח³ כתיב, אך שמעתי שכ"ג מוכה הוא לי בזה שלא בפני, ועל זה אני מתפלל, על ידיד נאמן כמוהו, שלבי כ"כ גלוי לפניו, איך יבא לידי מדה זו.

וצור ישראל ב"ה, מקור החסד, החיים והשלום, ימהר ויחיש לגאלנו, ויפיע אורו וישעו על עמו ונחלתו במהרה בימינו בקרוב, והי' ז"ש וברכה, כנה"ר ונפש ידי"ע קשור באהבת נפשו כה"י, המצפה לתשועת ד',

הק' אברהם יצחק ה"ק

רלט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ק"ו מ"ח תר"עין.

שו"ר לכבוד מר ידי"ג הרב הגאון הגדול מפי"ה מוהר"ח ברלין שליט"א.

גיה"ק הגיעני לנכון, ולא ידעתי עד כה כלל, שישנה איזו קופה ע"ז, כי את "החבצלת" לא ראיתי, וכמוכן אין אני יכול להתערב בעימק ענין זה, כי חלילה לי למשוך רשיעי לכל אחינו הכשרים, הסומכים על ההיתר מגדול הלחץ ותיקון הארץ, אבל בכל כחי ואוני הייתי חפץ לעזור לאותם אשר נתן ד' רוח שהיה בלבם לקיים את המצוה הקדושה בלא הפקעה, ומקום יש בראש לשני הענינים, ללמד זכות על המתנהגים ע"פ ההוראה לצורך שעה ושעה"ד, ולהלהיב לבבות בדרכי נועם ואהבת המצוה, בהופעת אור קדושת ד' על ארץ חמדתו ת"ו, ואבקשה נא מכבוד גאונו רב חביבי ש' להודיעני בפרטיות מעמד הענין, עד כמה תהי' היד משגת לתמוך בעה"י לחפצים בקיום השביעית כמאמרה, יברכם ד', והנני בזה ידי"ע דוש"ת באה"ר, הק' אברהם יצחק ה"ק

רמ

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ראש חודש כסלו תר"עין.

שלו' וברכה מהר"י קודש לכבוד הגאון הגדול עטרת תפארת ומגדל עז,

מוהר"ר יצחק אייזיק הלוי שליט"א.

שלו' שלו' בכפילא.

מכתב הדר"ג, מצ"ג העבר, הגיעני במועדו הנכון, ומפני עיכובים רבים ושונים לא עלתה בידי די השיב להדר"ג עד כה. והנה בדבר פתח-תקוה, נקוה שיהי' מסודר הכל על צד היותר טוב בע"ה.

ועד כה היתה המניעה ממצב הבריאות של היקר ד"ר אויערבאך ש"י יחזקהו ד' לעבודת הקודש בעד עמו ונהלתו.

ובראשון-לציון ג"כ ב"ה עומד הדבר להסדר כראוי, רק שהקצבה שקצבו באסיפה, שני מאות פרנק, לא יספיק, גם עם המעט המתקבץ מהמושבה, לשכור ג"כ מורה לשפה הערבית. כי ע"ד שיתופם של בני המושבות עצמם, אי אפשר לדון על כל המושבות בסגנון אחד. כי בפ"ת, המחזיקים בהת"ת המה מעיקרי הבע"ב שבמושבה, ואע"פ שפרינסתם מצומצמת, מ"מ הם משתתפים בכל כחם בשיתוף ממשי, אבל בראשון-לציון רובם של המחזיקים בת"ת הם מהפועלים, שאין להם נחלת שדה וכרם, והם עניים מרודים, שקשה מאד וכמעט אי-אפשר להכביד עליהם אפילו הכבדה כל שהיא. ולענין התועלת המקוה, ודאי דוקא יש לקוות, שמבני עניים כאלה תצא תורה.

וכמו-כן ע"ד רחובות ועקרון, צריך להתאמץ מאד לסדר את המצב, כדי להציל ילדי קודש מפח הכפירה, והבוחר בציון יעזרנו ע"ד כבוד שמו הגדול ב"ה. עתה הגיעה השעה, שנחל בעה"י איזה צעד מעשי ע"ד יסוד ישיבה מרכזית לישוב החדש, אשר את תמצית תכנה כמדומה שהצעתי איזה פעם קדם הדר"ג שליט"א. עלינו להקדים, כפי היכולת, לעשות דבר ממשי בעד המצויינים שבבעלי כשרון המתגדלים בארץ, לבל ילכו שבי אחרי מוסדי ההרס, ההולכים ונושאים ראש, מפני שיש להם מחזיקים נלהבים מעברים. וישיבה אחת שלמה בצביונה, ממולאת בתורה במובן רחב, ומותמכת בתכסיסי החיים כפי הצורך, תכריע את כל הישוב כלפי זכות, ותכין יסוד לחיי ישראל אמתיים על אדמת הקודש. הנני מתחיל בעה"י כעת איזה התחלה קטנה בזה, ואקוה לאזור ישראל בגבורה, אשר עד כה חזקני ואמצני, לשאת ביד רמה דגל אש דת קודש, באומץ לב ובלי פחד מכל המפריעים, אשר סביב שתו לנו, שיחזק ידי ויאמץ חילי על דרך הקודש הזאת, של יסוד אבן פינה לתחיית תורת אל חי במרכז נחלת ד' של שבי גולה, המחזיקים בידם ראשית פריחת צמיחת קרן ישועה והתחלת דרך לגאולי ד'.

אקוה שהדר"ג שליט"א יבין עד כמה מחשבתי רצויה בזה, ועד כמה הדבר נוגע עד נפש היהדות האמתית בעת כזאת, ליסד לנו על נחלת ד' מכון כזה, שיתן לנו ת"ח כאלה, שיהיו מקובלים על הבריות, ושידעו פרק הגון בכל ענפי התורה, הסובבים את מערכות ההלכה והאגדה, כדי שידעו לכלכל דבר במשפט, נגד המון העוקרים אשר סבנו כדבורים.

ברחובות, דרוש רק עוד מלמד הגון אחד. זה המלמד, היושב עתה בהת"ת שם, הוא מוכשר מאד לעבודתו, לפי תנאי המקום. אבל כעת, ע"י העזיבה של הזמן העבר, באו רב הילדים אל ביה"ס, לדאבון לבבינו, ואם יהי לנו עוד מלמד הגון אחד, יש לקוות, שלימים הבאים יומשכו כל הנערים, ועכ"פ רובם, אל הת"ת, להתחנך ע"פ דרך ד' הנאמנה.

גם הגיע זמן לשים לב לחינוך הבנות. כי אם נקח בידנו רק את חינוך הבנים, והבנות תהיינה מחונכות בבתי הספר, והן הנן האמות שלעתיד, עדיין לא הועלנו בחקנתנו, ואפילו זולת הצפיה למרחוק, כיון שבבית אחד, שבו אח ואחות, כשהאחות מבקרת את בה"ס, משפעת היא ברוחה על האח, וכמובן הקלוקלים מתגדלים באפס יד, לא כן התיקונים, הצריכים עמל כפים והשגחה מרובה.

כמו־כן דבר גדול ונכבד הוא בית־המלאכה, אשר נוסד פעה"ק ת"ו על יד הת"ת שע"ת, שמטרתה נאמנה לגדל בקרבנו בעלי מלאכה, בלתי בורים מדעת תורה, ומחונכים בדרכי הידאה, והנה ההתחלה היתה קטנה, ועתה נתגדלה ב"ה בכמה מכונות ותלמידים, יותר מעשרים. אך חסרון אחד צריך להמנות, שמוסד גדול כזה, צריך מנהל שישיגיה על הכל, על החינוך המוסרי של התלמידים, שהיא השגחה שונה מאותו החינוך של תלמידי השע"ת, המיוחדים לתורה, ועל נימוסי ההנהגה, גם על ההנהגה של הרכוש, שתהי' מסודרת כראוי, ועל דרכי הלימוד של הנערים וארחות חייהם, ומאד היה ראוי, שהאגודה הנכבדה, שהדר"ג שי' יושב בראשה, תשים לב ע"ז, לבר איש כזה, בעל השפעה של יראת שמים ושל נימוס גאה, ולתמוך בהוצאה הדרושה לכך, שהמוסד עצמו, בראשית פריחתו, אין בו יכולת לזה. כללו של דבר, הרבה, הרבה מאד, יש לנו לעבוד לשכלולה של ארץ חמדתנו, ושיהי' השכלול, שכלול אמתי, בגין שסופו להתקיים בעה"י, באשר רוח ד' תניחנו למעלה למעלה, ועלינו להתחזק מאד מאד בעד עמנו ובעד ערי אלהינו, ובעד תורת ד' רוח אפינו.

אחתום בעתרת שלו' וברכה מקודש, כנפשו הרוממה ונפש אסיר תקוה המצפה לתשועת ד' על עמו בחבל נחלתו במהרה בימינו בקרוב.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רמא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ב' כסלו תר"עין.

לכבוד הועד הנכבד בעקרון ת"ו, שלו'.

אתכבד בזה להודיעם ע"ד ההנהגה עם שומרי שביעית. הצדק והיושר ודת תוה"ק מחייבים אותנו להתנהג בענין זה בכבוד ובנחת. אע"פ שחלילה לנו לערער על אחינו המוכרחים להתנהג ע"פ ההיתר הנהוג, שעל ידי המכירה, מ"מ עלינו לדעת שדבר גדול וקדוש עושים השומרים את השביעית כדת ומקדשים בזה שם שמים, וגורמים לקדושת הארץ שתהי' ניכרת, ולחבת הקודש שתתגדל, ע"כ אחי האהובים, חלילה לכם להכביד עליהם הכבדות יתירות, רק כל עניני היזק שיסובב לכם בגלל שמירתם יבא עד ד"ת, ובודאי לא יהי' כאן שום משא־פנים חלילה, ואם באמת יהיו השומרים גורמים בההיזק יסבלו הם, וע"ז יניחו שט"ח לבטחון.

וכן בענין העשור יהי' ג"כ נידון ע"פ ב"ד, אם אופן ההערכה מהמשלה יהי' באופן כזה שיהי' גרם היזק להעובדים מהשובתים. אקוה שתדעו כולכם לשמור את כבודכם, ואת כבוד אה"ק, ותתנהגו יחד באהבה וריעות, ולא תהי' ביניכם שום קנאה ותחרות בענין זה, כי "עמך כולם צדיקים" ¹.

והי' זה שלו' וברכה, כנפשכם היקרה ונפש דורש אתכם לטובה, ולברכה בכל לב ונפש.

הק' אברהם יצחק ה"ק

דרך אגב אזכירם ע"ד הגמילות-חסד, שיראו נא כפי האפשרי שלא תהי' זרעומות ממי שלא נהנה מזה עד כה, ויראו איזו עצה שיוכלו להלות לכאלה כפי האפשרי, וגדול השל' 2.

הנ"ל

רמב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט' כסלו תר"עין.

לכבוד אחינו היקרים בעלי "אחוזת בית" 1 ת"ה, שלר' זכרית ד'.

אמצא בזה לנפשי חובה חביבה, להעיר את רוחם היקר להשתתף בפעולת תיקון עירוב בהמושב החביב, שהגנו מיחלים בשמחה לראותו בנוי ומשוכלל ומאשר בכל טוב.

התיקון הזה חביב עלינו משני צדדים: (א) שימנע מקצצ גדול של חילול שבת קודש להתפשט במושב הנכבד והאהוב, שמלבד הענין העצמי הקדוש שיש בזה, יש בו משום הכבוד הכללי של המושב. (ב) הוא תיקון גדול לכל צרכי החיים ביום הקדוש, במושב של אחינו ב"ה, וממעט את הזיקוק לזרים.

ההוצאה לבנין עירוב משוכלל וחזק כראוי, על חלק המושב, עולה היא, ע"פ האומד היפה, לסך שלשים ושנים נאפ"ז. מזה יוקח מהאוסף הכללי של היקף העיר, שאדון בצלאל לאפין נ"י משתדל בזה, סך ששה עשר נאפ", והמחצה השניה, סך ששה עשר נאפ", אחלה בזה מכבוד הדרתם שישתתפו הם בזה, להנאתם הרוחנית וההמריית, ולכבודם האהוב והחביב.

ברגשי כבוד וידידות נאמנה, וביחול מלבב לחדות שכלולם ברננת לב ונפש, הק' אברהם יצחק ה"ק

רמג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"א כסלו תר"עין.

אחי האהובים, מנהלי וחברי ועד ה"תחכמני" פעה"ק ת"ו, ברכת שלר ואמת.

את שמתת לבבי בפעלכם הנכבד אותה אגיד לכם בזה, אדוני חביבי, היטב כיונתם, יקירי, את הזמן ואת המקום, במוסד הנכבד אשר כוננתם. יד ד' אני רואה בזה, השומר אמת לעולם, בעצם הזמן, שכל שלומי אמוני ישראל הולכים נדהמים מתגרת יד רוח פרצים, המתחוללת כסופה בארץ נוראה, בשעה שרבים הולכים ומתיאשים מבניהם מחמדי נפשם, מאין דרך לפנות על ימין או על שמאל, בדרכי החינוך, העזובים מזה והפרועים מזה, והמקום פה בארצנו הקדושה, וביחוד בעירנו המרכזית להישוב החדש, אשר רבו מאד הרוחות המנשבות בקרבה, וכולן פועלות על חינוך ילדינו, ולשלמי אמוני ישראל, המוכרחים להעמיד את בניהם על נתיבות החיים והמעשה, מכולם אין מעמד ובסיס שלם, — ובעת כזאת ובמקום חמדת לבנו, קמתם יקירי, ותסלו לכם אורח ישרים סלולה, לקחת גיצוצי הטוב מעברים שונים, ולספחם לבסיס היסודי של תורת חיים ואמונת אמן

תמה ובררה, למען יגודל לנו דור מלא רוח ד', מגודל בדרכי תורה ויראת שמים. מוכתר בכשרון המדע והמשרים, ומלובב מאהבת אדן חמדתנו ותקות תחית עם ד' על אדמת הקודש. לכו, אחי היקרים, בדרככם זה, כי נוכח ד' הוא, עלו והצלחתו יהיה גועם ד' עליכם לכונן מעשי ידכם לשם ולתפארת, לעם ד' ונחלתו. והנני בזה אהבכם, רוצה פעלכם בכבוד וירידות נאמנה.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק
עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פה עיר הקודש יפו והמושבות תובכ"א.

רמד

ב"ה. עה"ק יפו ת"ו, י"א כסלו תר"עין.

אדון חביב ונעלה מר לופו נ"י, ראש מנהלי מקוה ישראל, שלוי וברכה.

מכתבו הנכבד מאד קבלתי. והנני משיב בזה את תודתי להדרת כבודו, על אשר מלא את חובות תיקון התרומ"ע כדת.

ועל דבר הכשר אודות היין, יסלח אדוני, אם לא אוכל לכתב תעודה כ"א על אותם עניני הכשרות, שהם נעשים ע"פ השגחתי. בשנה העברה קיימתי רק את חתימות הרבנים המכשירים, וזה לא אמנע גם כעת. אבל שאתן אנכי תעודה של הכשר, המורה על ידיעתי הפרטית בזה, איכה אוכל. וכן הוא המנהג תמיד, שהרב המכשיר בעצמו נותן הכשר כפי ידיעתו, והנדרשים למלא דבריו העומדים מבהוץ מקיימים את התחיימות.

אקוה, שגם להבא לא ימנע הדרת כבודו למלא את כל חובות הדת בנוגע לפירוצו מ"י וכל יכולה, ולתשובתו הנכבדה אהבה.

ברגשי כבוד וברכה,

הק' אברהם יצחק ה"ק

רמה

ב"ה. עה"ק יפו ת"ו, י"א כסלו תר"עין.

לכבוד הועד הנכבד בפתח תקוה ת"ו, שלוי וברכה.

חברא לפני גליון "הצבי" 47, שבו מאשים אותי מר מ' ג' בדברים שאין להם שום ענין. כי חלילה לי לשמע טענות מבע"ד של צד אחד שלא בפני חבריו. רק אחר שידענו כל עקרי הדברים, אי אפשר לחסום פיו של שום איש כשבא ומדבר הרחבת דברים בענין הידוע. ובמכתבי לא נמצאו שום סתירות, כ"א הצעות עצות לטובת שלוי המושבה, שאותו אדרש בכל לבי. וע"ד החובש, לא אוכל להשיב אתרת מצד הדין, כ"א שההתפטרות היתה ע"פ הפס"ד לשעתה, אבל לא נוכל להוציא מזה איסור עולם עליו שלא להיות מהקנדידטים. רק שהעירותי בדרך עצה להמרחק גם בזה מכל צד מחלוקת. ולאסוף חתימות על איזה ענין מעולם לא התרתי, ולא נשאלתי ע"ז כלל.

כמובן איני רוצה להטפל בענינים כאלה, רק אני מוצא לעצמי חובה להעיר את כבוד הועד, אולי ימצא לנכון לפני להשיב דברי אמת, כמובן בסגנון שאינו מביא שום התרגשות ושום עלבון לשום אדם, רק בדרך אמת ושלוי.

ברגשי כבוד וברכה נאמנה,

מק' אברהם יצחק ה"ק

רמו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ב כסלו תר"עין.

אח יקר וחמד הרשה"ק שי.

תודה רבה על אשר שמחתני ליום ש"ק בהספר 1 הנגמר ב"ה. בטח תשלח הבילה של איזה מאות במוקדם. נכון להדפיס מעטפות גדולות שיכנס הספר בהן, עם הפירמא, כדי שיהי' נכון לשלח איזה מאות. וגם זאת היא ממטרתי להבא בעה"י. שתחזקנה ידי לעסוק עוד בחיבורים כאלה למצות התלויות בארץ וכיו"ב. שהם פועלים בחשאי, כדרך דברים שבקדושה יא, אולי יותר מהרבה קולי קולות של חול. ימלא נא עולמנו הפנימי מאוירא דא"י כמה דאפשר, וד' אתנו.

ע"ד תלונתך לא אבין, ו"נקמתך" 2 לא אדגיש. לא יכולתי לפטור א"ע במקום פ"נ, אף שדאב לבבי לצאת מאה"ק אפי' דרך ארעי. ועתה שאין צורך בדבר, ב"ה שאיני נזקק לזה, ומה בכך. ומה שדנים ע"ז מבחוץ איני מעלה בחשבון כלל. רק ד' הרואה ללבב יודע ישר לבבי וכוונתי, ובזה אני שמח כעל כל הון, ולבי אמיץ ב"ה בגבורת אמת.

אני דרוש ג"כ לכרטיסים. תואיל להדפיס כפי הפירמא, ואולי עם מעטפות קטנות לזה. כמובן נכון שיהיו בטוב טעם.

קבלנו מכ"ג מגריווא 2. הם מכינים עצמם 3 ב"ה. אבל אולי נכון להעיר שלא כל כלי הבית ראוי למכור, כי טוב יותר לקחת עמם כמה דברים העולים פה ביוקר. נכון להתחיל בתיאור במכתבים, שלא יהי' מגוון אצלם המעמד הרחנני הגלוי של יושבי אה"ק, וכן מעמדנו החמרי, ביחוד, ולדעת שעם כל החסרונות הננו ב"ה ששים ושמחים בגורלנו, על שזכנו השי"ת לשבת בארץ חמדתנו, ונקוה שכה יהיו גם הם מרוצים בעה"י.

אחיך אוהנ"פ בכל לו"נ

אח"ק

הנ"ל

אותיות גדולות נאות בעיני.

רמז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ח כסלו, תר"עין.

להיקר מו"ה זא"ב נ"י שלו וברכה.

איך האב ערהאלטען אייער בריף, און פיעל פערדרוס גענומען פון אייער עצטיגען מצב אין געזונדהייט. נור איך האפפע, אז עס וועט בעזרת השי"ת ניט לאנג געדויערין, און איר וועט בעסער ווערען, און בקרוב אין גאנצען געזונד זיין, מיט זייגער הילפע.

אף אייער פרוי זאלט איהר גארנישט טראכטען. דעם פויער דארפט איהר מרחיק זיין פון הויז וויא פיל איר וועט קענען. נור אהנע אומרהיקייט.

1 "שבת הארץ". וא ע' זכחים פ"ח: ועולת ראיה ח"א עמ' קלו—ו.

2 ביטוי שביעת רצונו — של הרשה"ק — על שלא יצאה לפעל הנסיעה המוצעת. של אמו"ר הרב ז"ל עם הריב"ז ז"ל להו"ל לתמיכת השובתים בשנת השביעית.

22 מבית אביו. 3 לעלות לאה"ק.

למען השם צו לערנען יעדען טאג איין בלאט פון וועלכען הייליגען ספר איר קענט, אזוי ווי „מנורת המאור“, „שבט מוסר“, „קב הישר“, „נופת צופים“ און דאס גלייכע, נור הייליגע ספרים.

צו אליה, זאלט איהר בשום אופן ניט גייען, ביז וואגען איר וועט שוין פילען ביי זיך, אז איהר זייט אין גאנצען געזונד. שרייבט מיר דעם נאמען פון אייער מוטער.

פירכטעט זיך גאר ניט, השם יתברך וועט אייך העלפען. נעמט זיך אין רעיון, אהן אנדר, אז ווען השם יתברך וועט אייך העלפן און אייער מצב הפרנסה וועט פארזיכערט זיין, באופן אז איהר זאלט קענען אין ארץ-ישראל לעבען, וועט איר דאן אין ארץ הקדושה קומען. דאס וועט אייך שטארקען. אייער מוט און אייער אידישקייט.

זייט געזונד, רוהיג און מונטער, כברכת אוהבכם

אברהם יצחק הי"ק

החמשה ר"כ קבלתי, ותחשב לצדקה גדולה ולרפואה שלמה בעה"י. הנ"ל.

תרגום

קבלתי מכתבו, ולקחתי רב צער ממצבו כעת בבריאות. אך אקוה, שלא יעבור הרבה זמן ובעזרת השי"ת יוטב לו ויבריא לגמרי בעזרתו. את אשתו לא יחשור כלום. את הנכרי צריך כב' להרחיק מהבית, כמה שיכול, אך בלא התרגזות.

למען השם ללמוד בכל יום דף אחד מאיזה ספר קדוש שיוכל, כגון „מנורת המאור“, „שבט מוסר“, „קב הישר“, „נופת צופים“ וכדומה, רק ספרים קדושים. ללוי, אל ילך בשום אופן, עד אשר כבר ירגיש בעצמו שהוא בריא לגמרי. יכתוב לי את שם אמו.

אל יירא כלל, השם יתברך יעזרהו. יקבל על עצמו ברעיון, בלא גדר, שכשעזרהו השם יתברך, ומצב פרנסתו יובטח, באופן שיוכל לחיות בארץ-ישראל, אז יבא לארץ הקדושה. זה יחזק אותו, את אמי-רחו ואת יהדותו. יהי בריא, בשלוח וועודדות.

רמח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ער"ה טבת תר"עין.

לכ"ה הרב הגדול בתו"ר ר' שלום אייזנבאך ז"ל שו"ת.

אספר לכ"ה מעשה ששמעתי. בימי הגאון ר' לייב קאוונער ז"ל רצו נכבדי קאוונא שיתישב הגאון החסיד ר' ישראל סלנטער ז"ל בקאוונא, וכשבאו לשאול ע"ז דעת הגר"ל, אמר להם: אם הוא רוצה לקבל עליו משרה של הוראה טוב, ואם הוא רוצה לשבת בתור איש פרטי איני מרוצה בדבר. וכששאלו אותו טעמו, אמר להם, שאפילו הגאון היותר גדול והצדיק היותר נשגב לא יוכל לעמר על דעתו של המשועבד להודות לרבים, ולדעת צרת נפשו, כדי לדון אותו לכף זכות.

תורות יותר טובות לא אוכל כעת להגיד לכת"ר. מפני רוב עבודת גוף ונפש.

אולי ימצאו עוד רבים שלמים, שתספיק להם תשובה של מעשה רב זה, ויכל כת"ר להראות להם ג"כ דברי אלה. והבוחן כליות ולב ב"ה יודע כונתי בכל ענין זה.

הרש"ל¹ ויתר רבוותא כתבו מסברא דעת עצמם, אבל במנ"ח² השיג בזה על מהר"ט, ואין כאן כח של השגה. וע"ד מכתבו של כמ"ח הגאון ז"ל³, אני מעיד שראיתיו בכת"ק, וחלילה לחשוד ת"ח בזיופא. ד' ישמרנו.

הנ"ל

רמט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' סבת תר"עין.

לכבוד הועד הנכבד בעקרון ת"ו, שלו' וברכה.

אהובי היקרים.

הנני בזה להציע לפני כבוד הדרתם, לטכס עצה ע"ד הצעירים, נתיני עזומניה, העומדים לעבוד בצבא. יראו נא דרך ישרה, איך להיות לעזרה למשפחותיהם, בעת אשר יעלה עליהם הגורל ללכת לעבודה. כי הלא כולנו יודעים שאלה העובדים בצבא את משא הכלל הנם נושאים, וראוי שהכלל ישים לב למעמדם, ובפרט שהמס של הנוסכריה הוא מיוחד בשביל העבודה, וכפי הנראה שיסולק ע"י עבודת אחינו אלה.

אחכה לתשובתם בקרוב.

בכבוד וברכת ד' מציון

הק' אברהם יצחק ה"ק

רנ

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' סבת תר"עין.

לכבוד הועד הנכבד בפתח תקוה ת"ו, שלו' וברכה.

מכתבם הנכבד מיום ג' דגא הגיעני, ובנידון שאלת כבוד הועד, אם צריכים בני המושבות האחרות, הלוקחים כעת חלק בהמלוה הנצינולפונדית¹, לקחת ג"כ לפי ערך הלוואתם חלק בהוצאות, הנה ע"פ דין אסור להשיב בידיני ממונות לצד אחד, ע"כ אי-אפשר לי לגלות כעת את דעתי ע"פ ההלכה, טרם שנהשאלתי ע"ז ג"כ מאיזה צד שני.

אכן מה שנוגע למדת היושר, אשר גם ע"ז נתכבדתי מכבודם להודיעם את דעתי, הנני בזה להודיע, שאם אך לא נכללו בסכום ההוצאות, גם כאלה שנצטרפו בהן מגמות של הטבות פרטיות לפתח תקוה לבדה, חוץ מענין המלוה, שאם כאלה ימצאו ראויים הם לנכותם מהחשבון, אבל זולת זה ודאי שהיושר מחייב שכל הנהגה מהמלוה יקח חלק בההוצאות שגרמו לה.

1 בבא מציעא ז. 2 מצוה שכת. 3 ע' נוספות בסוף ספר זה.

1 של הקרדקיימת לישראל.

והנני כופל את דברי שמה שנוגע לשורת הדין תוכל דעתי להגלות רק
אתר הצעת דברים של איזה צד שני.
בכבוד נעלה ובברכה מקודש.
הק' אברהם יצחק ה"ק

רנא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ה' טבת תר"עין.

שלו' וברכה מקודש לכו' ידי'נ הרב הגאון הגדול פאר עז ומגדול, סוד'ת.
צדיק ונשגב, מוהר"א בנימין שליט"א קלוגר, ברכה וכס"ס באה"ר ונאמנה.
עברו ימים רבים מאז אורו עיני בנעימת ידידות מכתב כ"ג שי' ומרוב
עבודת גוף ונפש ביחוד בשתא קדישתא דא באדעא קדישא. יכוננה עליון ויקבץ
בני' לתוכה בשמחה, ב"ב, נתאחרו דברי, ואת הדר"ג ידי'נ הסליחה.
ומה נעמו דברי מר הדר"ג שי' ע"ד ענין השמיטה. אמנם חייבים אנו להכנס
במצב הענין, ולראות בצערו של עם קדוש היושב על אדמת הקודש, וחפץ לישובה
ולהפרותה. ע"כ דרך ד' הישרה היא דרך המיצוע, לחזק את ידי מי שרוצה לקיים
הכל כמאמרה, ולדון לכ"ז את המוכרחים לסמוך על איזה דרכי היתר, שזהו עיקר
מטרת דברי, אשר כתבתי בחפזן גמרץ ורב טרדה. והנני בזה ידי'ע דושי' באה"ר.
מברכו מהררי קודש.

הק' אברהם יצחק ה"ק

יקבל בזה את סה"ק שה"א בטיבותי' דמר שי'.

הנ"ל

רנב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ה' טבת תר"עין.

לכו' הרב הגאון המפורסם, גדול בישראל ובאדם, צדיק ונשגב, מוהר"ר
שליט"א באמבערגער, הגאב"ק ווירצבורג, שלו' וברכה מקודש.

אחדשה"ט באה"ר.

מאז השבתי לכ"ג על מכתבו היקר, נתרבו שובתים גמורים ע"פ זירוזו של
ידידי הגאון ר"י דוד רידב"ז שי'. ואף שאיני מסכים עמו ביסוד דרכו בערעור על
ההיתר, שע"פ גדולי עולם מאז, ובדבר שבכללות הוא א"א להשמע כלל, מ"מ מאד
ביחא לי שמתרבים שובתים כדת בלא הפקעה באה"ק ת"ו. אבל בכללות מוכרח
הדבר להתנהג ע"פ סדר ההפקעה, עד יחיש ד' לחנן את עמו ולרומם קרנם על
אדמת הקודש. והנני שולח בזה לכ"ג שי' את ס' "שבת הארץ", יקבלוה באהבה.
והי' י"ש וברכת ד' לנו ונא"ל, כנה"ר ונפש תדרשנו לטובה ולברכה מקודש.
הש' אברהם יצחק ה"ק

רנג

ביה, עה"ק יפו ת"ו, י' טבת תר"עין.

שלוי רב מקדוש לכבוד הרב הגאון צדיק ונשגב, גדול בישראל ובאדם,
מוהר"א שליט"א ד"ר ריסטער, אבד"ק ראטטערדאם והמדינה יצ"ו.

אחדשה"ט.

זה זמן כביר שקבלתי מכתבי כ"ג שי'. וע"ד שובתי שביעית, נתרבו עכשו
קצת שובתים גמורים ע"י השתדלותו של ידידי הגאון ר"י דוד שי', רידב"ז. אמנם
איני מסכים על דרכו, שהוא מערער על המתנהגים ע"פ הוראת חכמים, ויש בזה
משום ביטול מצות ישוא"י ולעז ראשונים אבל בעצם הענין ניחא לי טובא, שימצאו
שומרים גמורים כדת תוה"ק בלא הפקעה, אבל ע"ד התמיכה ראוי לתמוך ג"כ את
העובדים שמונעים עצמם ממלאכות של תורה, כדת התורה, שעולה להם בדמים
יקרים, ולעניים הוא דבר גדול. והשי"ת יעזור את שאר עמו, ויקרב גאולה לנחלתו
במהרה.

וע"ד השמן שומשמין. פעה"ק והמושבות החונים על דגלי, כמובן סמכו
כל ידאי ד' על ההוראה הפשוטה, שיצאה מבר"צ דידן, ולא מנעו שמחת יו"ט הק'.
אבל בירושת"ו עמדו בד"צ החסידים על דעתם, והנחתי להם שלא להכנס עוד
בויכוחים שאינם עושים פירות. והנני דנם לכף זכות, שמחשבתם לגדור בפני
פריצים המבקשים רק להקל, והשי"ת יאר עינינו בתוה"ק.
הנני שולח בזה לכ"ג ידידי את ס' "שבת הארץ", יקבלו באהבה, והי' ז"ש
כנפשו ונפש ידי"ע דוש"ת,

הק' אברהם יצחק ה"ק

רנד

ביה, עה"ק יפו ת"ו, י' טבת תר"עין.

לכבוד ידידי הרב הגאון שליט"א:

כעת קבלתי מכתבו, ואיני יודע למה יצעני ככה. הקב"ה יודע כונתי הרצוני
לשמו ית' ואם כ"ת רוצה לרדוף אותי יעשה כחפצו, ואקוה כי השי"ת לא יתן
למוט רגלי.

וע"ד השדות, אם אינם שייכים ליק"א הלא אינם בכלל המכירה, א"כ ממילא
אינם נכנסים בהיתר כלל, ואיזה צורך יש לבטל היתר שלא הי' מעולם. ושריא
לי' מרי' לכ"ת, שאומר עלי שאני מחניף ליק"א. תל"י ד' הוא יודע וישראל הוא
ידע אמת לבבי ובור כפי, וחלילה לי להחניף לשום אדם, ולעבור ע"י דברי חונף
אפי' על קוצו של יוד מדקדוק קל של דברי סופרים.

אנכי מצדי דברתי עם מר פרנק, והזהרתיו שלא יכוף, וגם כתבתי לו מכתב
בביאור גדול ע"ז, ומה אעשה עוד.

הנני בזה ידידו עז קשור באהבתו, שגם הקפידא לא תוכל לבטל את הקשר
האמין בכל לו"ג, המצפה לדבר ישועה ורחמים ושלוי' על עם ד' ונחלתו.
הק' אברהם יצחק ה"ק

רנה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י' טבת תר"עין.

לכ' ידי"נ הרב הגאון האמתי פה"ד כר מוהר"י זוז ריב"ז שליט"א.

שלח וברכה באה"ד.

יקרתו דמר כ"ג שי' הגיעתיני, ובכלל אינני יודע מה אשיב להדר"ג, מאת ד' היתה זאת, שנכנסתי בכלל הענין שלא בטובתי. כל כונתי היתה רק להעמיד את הענין המוכרח במושבות הסמוכות, שלא יהי' מופקר לגמרי, ודרך אנב גליתי את הנראה לע"ד, לדורשים אותי, שהיא באמת נוטה ע"פ יסוד ההלכה לדעת המתירים, ע"י הפקעה המכירה, בשעה"ד הנורא דנ"ד. אבל על המושבות הרחוקות מעולם לא עלתה על דעתי לחוות דעה, ומה אעשה אם הם תולים בי, וכבר הרביתי לדבר עם ה' פרנק ע"ד החומר הגדול של איסור הכפי', וכבר הודעתי להדר"ג ידי"נ מר שי' את תשובתו. ויאמין כ"ג, רב חביבי שי', שלבי כלבו דואב וכו"ב מאין הפוגות על יקרת המצוה הגדולה, ומ"מ לא אוכל להמנע מלעמד לימין אחינו, המוכרחים להתנהג בדרך ההפקעה, מאהבת עם קדוש ואהבת אה"ק ת"ו התקועה תל"י בלבבי. יריגע נא הדר"ג אהובי את רוחו הטהור, הלא אנחנו עושים כלנו כמה דאפשר וכוונתנו היא ב"ה לש"ש. וחלילה, חלילה לי להחניף את יק"א. ת"ל אינני מקבל מהם טובה, ובכלל ב"ה אני רחוק מאד מחנופה.

מפני ריבוי הטרדות, ורב עגמ"נ ל"ע, הנני מוכרח לקצר, ועוד חל"מ בעה"י. והי' ז"ש כנפשו הטהורה ונפש ידי"ע קשור באה"פ ודושי"ת באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

הנני שולח בזה לכ"ג את הס' "שבת הארץ", יקבלוה נא באהבה, ויתקלס עילאה ב"ה מינון, כי נראה לכל שכימי עולם מתקיים בן הזאמת והשלח אהבו. ידי"ע הנ"ל

רנו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"א טבת תר"עין.

לכ' ידי"נ הרב המאוה"ג, אוצר מלא ונזוש לתור"ר מז"ה יוסף אלי'

שליט"א ויניגראד, שלח וברכת טוב.

הגיעני מכתב כ"ג מר אחיו הגרי"צ שי', בצירוף מכתב כהה"ר שי', ולמותר הוא שנוקק כת"ר ידי"נ להתנצל ע"ד השינוי אודות הנסיעה. אדרבא הנני תל"י מלא רצון על אשר לא נזקקתי לצאת לחו"ל, שהיתה לי למורת רוח, אשר רק מעוצם ההכרח לא הרהבתי עז בנפשי למאן בזה, אבל כאשר נתהוה הענין שאין צורך בזה מה טוב ומה נעים.

וע"ד השערוריות בעקרון. תוכן הדבר הוא, שאני חש מאד שלא תחל הפקידות להתערב בעניני השוכתים ח"ו, ויצא הענין לידי מדה זו שיצאה בגליל. שהי' לי מזה וגם עתה יש לי עגמ"נ לאין שעור. ע"כ יעצתי להשוכתים, שישלישו אצלנו שט"ח, באופן שאם יבורר ע"פ ד"ת, שיש איזה היזק, שהם חייבים מהדין לשלם עבורה, יהי' מובטח ע"י השטרות, ובוז תנוח דעת המערערים. וכאשר באמת אין שום ענין כלל לחייב את השוכתים ח"ו ממילא לא יבא מזה שום היזק. ומ"מ כדי שלא יבא הדבר לידי דינא ודיינא, יהיו גם הם שומרים קצת, שלא יבאו הערבים

הרועים על השדות השוכחות לרעות בשדי חבריהם הזורעים. ויצא מזה תיקון שיהי' הדבר במנוחה, ולהפקידות לא יהי' מקום להתערב. ומה טוב הי' אם לא היו מתערבים בענין זה רבני ירושת"ו, והיו דורשים תחילה בעצתי. ואשרי אדם שזיכר נשמתו בקדושת המצוה של בצדק תשפט א"ע, כמבואר ביוש"ה. — מרב עבודה הנני מקצר ועולה, ואו"ש וברכה לכתה"ר, כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ח באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רנז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ד טבת תר"עין.

לכבוד ידידי הרה"ח איש חי רב פעלים מוה"ר משה יואל טאלאמאן נ"י.

שלח וברכה.

אמצא נכון להודיע לכ"ת, שמר מאניסעוויץ מביאליסטאק, שבא בלוי'ת מר שץ מלודו, ע"ד קניית חבל אדמה בא"י, מטעם אגודה גדולה, בעלת רכוש הגון, נוטה עתה, ע"פ צורך הסמכתי לרפיה, שתחת יד בריטניה, על-יד אלעריש, וכאשר נודעתי שכבודו יודע את הענין לפרטיו, אציע בזה לכ"ת, שימהר לבא במוקדם האפשרי, לקחת דברים בזה עם מר מ. הנ"ל. אולי ד' אתנו ויתבסס בזה ענין גאולה נכבדה לחלק חשוב מאה"ק.

איני צריך לזרוז למזורז שכמותו שי', ועכ"פ אם לא יוכל לבא אחו' יום, ימהר כפי האפשרות להודיעני בטובו את דעתו על כללות זה הענין ביחס להאגודה הבייליסטקית.

בכבוד רב וברכה נאמנה, ידידו דוש"ת.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רנח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ז טבת תר"עין.

לכבוד הועד הנכבד ברחובות ת"ו, שלו' וברכה.

זה כמה שאחדים מהתימנים מטרידים אותי ע"ד סידור עניניהם במושבה. וכפי מה שאני רואה, אע"פ שכשר הדבר שיעמיד הועד איזה באי"ח מהם לענין הדברים הנוגעים ליחש המושבה עמם, מ"מ אין ראוי להעמיד עליהם שלא בטובתם מנהיגים רחננים, ויותר טוב ונאה להם ולנו, שעניני דיני-תורות ועניני גיטין יקדושיך, במקום שיש מקום שאלה, יהיו זקוקים למרכוננו בע"ה, כדי שיתנהלו עניניהם ביותר כבוד, ובכלל זה, שלא תנתן להם רשות לשא אשה על אשה, כ"א אחרי שיביאו מאתנו כתב ראוי, שאין עיכוב בזה מצד הדין. ואבקש בזה את כבוד הועד להודיעני פרטם של דברים, ומה הם הסכסוכים היותר חשובים שביניהם, כי מהם קשה לי להציל דבר ברור.

וע"ד הסכסוך של חכם אברהם ע"ד הס"ת, כבר הברעתי בקיץ העבר, ששלשה

שבתות לכל חדש תהי' רשות הכיבודים ביד ח"ר אברהם, ושבת אחת בחודש ביד הציבור בכלל.
איחל לתשובתם הנכבדה.

בכבוד וברכה מקודש.

הס' אברהם יצחק ה"ק

ב"ה

זאת למורע, ע"ד הטו"ת שהי' בין אחינו התימנים יצ"ו ברחובות ת"ו ע"ד זכות ס"ת ויתר כלי-קודש, גמרת ביניהם שח"ר אברהם יש לו זכות שלש שבתות בכל חודש בעניני הכיבודים והמצות של הס"ת, וכללות הקהל יצ"ו יש להם שבת אחת בכל חודש, ולפי ערך זה ביתר הענינים של כלי-הקודש שיש לח"ר אברהם תפיסת-יד בהם, ואסור לאחר"א הנ"ל וב"כ למכור שום דבר מהנ"ל ולהוציא מרשות הציבור, וע"ז בעה"ח י"ז טבת תרע"ן פעה"ק יפו ת"ו.

הס' אברהם יצחק הכהן קוק

אב"ד ופה עיה"ק הג"ל והמשובות ת"ו.

רנט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ג' שבט תרע"ן.

שלוי וברכה לעו לכבוד יודי לבבי הרה"ג הנחמד אוצר תו"ד מוהרי"מ חדל"פ שליט"א. יברך ד' חילו וכא"ל ויאוסר בארץ חיים בכס"ס.
יקרת מכתב ידי"ג כת"ר שי' הגיעני, ויה"ר שימלא ד' כל משאלות לבו הטהור לטובה, ושיג תמיד אך טוב וחסד, ששון ושמחה לבבי, וברכת ד' תהי' על נותו תמיד ¹.

אחלה בזה מאת כבוד אהובי, כאשר תקותי לשמו ית', שאזכה ליסד איזה קיבוץ של צעירים בעלי כשרון פעה"ק, כדי להדריכם בדרך ד', ביראת-שמים אמיתית, בסדר לימוד ישר, ובהכשר להיות משפיעים השפעת קודש בדרך של יוסר לב, אומץ רוח ושלוה פנימית וזן וכבוד בהליכות החיים, ולעת עתה נוכל לקבל בעה"י ארבעה בחורים, אם ימצאו מוכשרים כראוי, ובצירוף עם אחדים מוכשרים שישנם עמנו באיזה ערך עכ"פ יהי' יסוד לכינוס הקודש בחסד עליון ב"ה. הנני פונה בזה לכבוד ידי"ג, שאם לא ימנעוהו מניעות, מצד המצב וכיו"ב, יכתב נא לי שמותיהם של איזה צעירים מוכשרים, אשר ידעם, וביחוד אם הם מרוצים לבא, וגראה להוציא את הדבר מכח אל הפועל בעה"י, וזכות הרבים יהי' תלוי בכת"ר.
אחתום בברכה וב"ט, כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר.

הס' אברהם יצחק ה"ק

רס

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ג' שבט תרע"ן.

לכבוד האדון הנכבד מר ברי"ל נ"י, שלוי.

אתכבד בזה להודיע לכבודו, שנודע לי שגם אם יחרשו השוכתים בעקרון

1 דברי הלכה מכאן — נדפסו במשפט כהן סי' פכ.

1 המפקח על המושבות של חברת יק"א באה"ק.

אחרי שיגמרו כל האכרים העובדים את הזריעה, גם אז יהי' נשמר מכל היזק. כי כל זמן הזריעה לא יבא שום נכרי לרעות על השדות, יען שאנשים באים שמה תמיד לעבודתם. ולענין הדין נכון מאד הדבר, שתהי' החרישה של השובתים דוקא אחרי שיעבור הזמן של הזריעה. ע"כ אבקש בזה מכבודו, שיסכים ג"כ ע"ז, ויהיו בטוחים האכרים העובדים שלא ישנו השובתים מדברינו, ובלא איחור אחר הזריעה יחרשו למטרת השמירה.

בכבוד נעלה ובברכה מקודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק

יטיב נא כבודו לחתום גם הוא לאות הסכמה על החלטתי זאת, למען תבא המנוחה במושבה, וגם לבי ישוב למנוחה מכל העמל הגדול אשר שבעתי מענין זה. הנ"ל

רסא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, ג' שבט תרע"ן.

לכבוד הועד הנכבד בעקרון ת"ה, שלח.

אתכבד בזה לבאר לכבודם, שזמן החרישה לצורך השמירה, שיחרשו השובתים, יחל אחרי שיגמור האתרוג שבאכריו העובדים לזרע, ונרויח בזה שתהי' ניכרת שהחרישה אינה לצורך הקרקע, ויוכר שבת הארץ באה"ק. ולענין חשש היזק אבטח בבעה"י, שכ"ז שישנם עוסקים בזריעה, ואנשים מצויים בשדה, לא יהי' שום נכרי לבא בשדותינו.

אבטח בבעה"י, שלא תשנו מדברי כלל, והבחר בארץ חמדתנו ב"ה יפרס עליכם סוכת שלומו, ויצוה את ברכתו על כל אשר עמכם, כנפשכם היקרה ונפש אהבכם הנאמן, דורש אשרכם בכל לבו וכל נפשו באמת.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רסב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, ג' שבט תרע"ן.

כי הועד הנכבד בעקרון ת"ה, שלח.

ע"ד ההגנה מההפסד העלול לבא ע"י השביתה, שהדברים יגיעו כדי להגן על העובדים, שלא תפסד חלקתם, שהסכמתי כבר לתקן זה בחרישה. הנני בזה להודיע לכבודם, שלא אוכל להטיל את הוצאות החרישה על השובתים יותר מפעם אחת. על כן אם מצד העובדים יהיו השובתים מוכרחים לחרוש דוקא כעת בזמן החרישה הכללית, אזי אם יהי' צורך לחרוש עוד הפעם, לא תהי' ההוצאה מוטלת עליהם, כי"א על העובדים. ומה טוב שיתורו העובדים, ותהי' החרישה אחרי עבור איזה זמן כחודש ימים, ותספיק חרישה אחת להגנה הדרושה. ופשוט שחלילה לזרע על חלקם של השובתים בכל אופן כבעולם.

ומאד מאד אבקשם. שיהי' בזה קץ לסכסוך זה, העולה לי בכל-כך מצוקי-נפש. וצויר ישראל יברך אתכם בברכת טובו ושלומו על אדמת קדשו. כנפשם היקרה: ונפש מצפה אשרם וברכתם לעד.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רסג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ז' שבט תרע"ן.

לכבוד הועד הנכבד בעקרון ת"י, שלום.

הנני בזה להודיע לכבודם, שאיסור גדול הוא לזרע בקרקע של השוכתים. וחלילה חלילה להרים יד לעבוד בקרקעות הללו, שבעליהם אינם חפצים לבטל קדושת השביעית ע"י הפקעה. וישמרו נא מחרב נוקמת נקם ברית, העומדת לנקם נגד המזלזלים בקדושת השביעית בשאט נפש. ושומע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רעה. רק הפעם הראשונה חייבתי את השוכתים לחרוש על הוצאותיהם, ע"י נכרי, בשינוי. ואם יהי' צורך לחרוש עוד לצורך ההגנה, יהי' על הוצאת העובדים, הדרושים לשמירה לטובתם.

והנני כופל את אזהרתי בכח תוה"ק, באיסור חמור ולטותא דרבנן, על כל מי שיהי' לזרע בקרקעות השוכתים, בלא רשות הוראתי. הנני בטוח ביקרת רוחכם, אחי היקרים, שלא תסורו מאמרי, ותשמעו לעצת מורכם, אהבכם היותר גאמן, המצפה לאשרכם וברכתכם על אדמת הקודש, בכל לב ובכל נפש.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רסד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ז' שבט תרע"ן.

לכבוד אדון נעלה מר בריל נ"י, שלום.

אתכבד בזה להודיע לכבודו, שהודעתי להועד בעקרון, ע"י מכתב שהנני שולח להם, את החלטתי, שאם יהי' צורך לחרוש עבור ההגנה, יותר מפעם אחת, יוכלו לחרוש ע"י נכרי, באיזה שינוי, כפי ההוראה, בקרקע השוכתים, אבל ההוצאה המוטלת על השוכתים היא רק על החרישה הראשונה, ואם ירצו העובדים לחרוש יותר מפעם אחת יהי' על הוצאתם הם, וחלילה להם לזרע על אדמת השוכתים בלא הוראתי.

אקוה שישלח להם כבודו את החלטתי זאת ג"כ מצדו, ואשרה בכה. דרשמי של הפקידות, שלא לזרע בקרקע השוכתים הנ"ל. ברגשי כבוד וברכה מקודש.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רסה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ז' שבט תרע"ן.

כבוד הפקידות! הנכבדה, שלום וברכה.

אתכבד בזה לבקש את הדרת כבוד הפקידות שיאילו לצוות על המורה לבית

הספר, שלא יקבל בבית הספר את הילדים. שהאבות הם נתבעים לדין לשלם שכר-לימוד להמלמד, עד אשר יתוך ביניהם רב המושבה בעקרון, ודין זה יהי לפני רב המושבה בעקרון, כדי שלא ימשך הדבר בנסיעה ליפו.

בכבוד נעלה ובברכה מקודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק

רסו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ז, י"א שבט תרע"ו.

שלו וברכה מקודש לכבוד ידיד נפשי רוחי ונשמת, הרב הגאון המפורסם, מאריה זרדין, זצ סגור ונבר, מו"ה פינחס הכהן שליט"א לינטופ, אבד"ק בירו יצ"ו.

באהבה רבה קבלתי את מכתביו היקרים. אמנם עדנים רבים עברו עלי, שבתגרת יד העול המעשי גורשתי מגן עדננו, מפרסם המחשבה וההרגשה החיה הרוחנית מאור עליון המאיר ובא על כל דורשי אלהים באמת. ומבלי חפץ הייתי מוכרח להיות כל שיחי ושיגי בגופי הלכות ובסדרים מעשיים, עד אשר לא היה ביכולתי לפנות אל שרש נשמותי ולעסוק ברוח שקט באותם הענינים החיים והאהובים באהבת אל עליון. שאנו צריכים לעסוק בהם במרוץ מכתבנו, על כן נתעכבו דברי. והנה הלום ראיתי במכתב כ"ג ידידי שיחי' לידידנו הסופר הנכבד מר א. ז. רבינוביץ נ"ל, שמחשבה עלתה על לבבו: פן מפני איה חילוקי דעות עיוניות, המבדילים בינינו, נתקררה אהבתנו הנאמנה, חלילה אז אמרתי לא עת לחשות, וחלילה לגניח את כבוד ידידי האהוב, אשר בו מעיני תמיד, — כי במה הם בדורנו זה אנשי לב, אשר נוכל לקחת עמם דברים בכל הגדולות אשר עסקנו בהם, מאז התודענו איש אל אחיו? — להיות שר' במחשבה מדאיבה לבבי כזאת. ואע"פ שעדיין אינני מוכשר, מפני המון טרדותי המעשיות, לרדת ולעלות אל אותם העמקים העמוקים וההרים הרמים הפזורים בדרך אשר אנחנו הולכים עליה תמיד, בכל זאת לא אוכל עוד לאחזר. וכפי אשר תעלה המחשבה ויקלט העט, בזמן המצער שהגני מנתק את עצמי מהסביבה המעשית המקיפה אותי, אציגה בזה להיות לנושא למכתבי זה, שהוא יותר מכתב מזכיר אהבה וידידות ממכתב של נושאים עיוניים, אשר כל בהן חיי רוחנו תמיד, בסוד ד' ליראיו.

יאמין אהובי, כי עקרו של דבר, שכ"ג מסמן לי בכמה מכתבים זה כמה, שיש איה דבר מבדיל בינינו ביסודי הדעות, אנכי לא עמדתי עוד למצא נקודה זו בדיוק, תמיד אני רואה איה נגודים בינינו בענפים, בדרכי ההרצאה, אבל, מאז החלונו להיות עסוקים בחליפות מכתבים, ומאז דברנו יחד את אשר יהגה רוחנו, לא אוכל לבסס לי איה נקודה יסודית, לומר שהיא היא המבדלת בינינו, וליחש אליה את סוד כל ההבדלים הפרטיים המתגלים תמיד בינותינו. השערתי היא, שכל אחד מאתנו משקיף על חלק מיוחד של השדה אשר ברכו ד', ואותה שורת הכרם, שכ"א מאתנו הוא עובד עליה, מיוחדת היא, ואולי עומדת היא במצב שונה מעט זו מזו, שמתוך כך מקבלות התנועות הרוחניות שלנו איה סגנון מיוחד השונה

זה מזה. אבל כשנדון יפה בדבר נמצא, שבכרם אחד אנחנו עובדים; ומי יתן ויאספנו לדגלנו עוד מחצדי הקלא, אשר לא ישפילו שבת רק בשפולי כרמא רק יקחו להם כל אחד שורה מיוחדת בתוכיותו של כרם חמד זה, אשר תירושו ישמח אלהים ואנשים. ומה תגדל שמחתנו אם ניגודים כאלה, הנמצאים בינינו, יתרבו ויופיעו על ידם שלל צבעים רבים. "כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ד"ר² 2'.....³.

לא פחות מכל צופי ישועת ד' הנגי שואף לנפלאות, לנפלאות גדולות, נפלאות מעשיות, אשר יגלו מיד ד' על עבדיו, בשמים ובארץ, בימים וכל אשר בהם, נפלאות רוחניות אשר יגלו בכל כליות ולב, בכל חדרי רוח ונשמה, של כללות אומתנו ויחזקתה. כולם, וממנה על כל, על כל גוי ואדם יחד, ולא מחוץ לפרגוד יעמדו גם כל בהמות שזי וחיותו ביער, כל עוף השמים ורמש, כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, ועולם הצומח והדומם גם הוא לא יוכל להתנתק משרשרת החיים הגדולה המכה גלים, העולה בהגלות נשמת ד' בשפע אור היי העולמים. אבל כדי להכשיר את ההווה, את העולם וכל אשר בו, את החי ואת האדם, את העם אשר נשמתו היא חלק מהתגלותו במציאות, את כלליותו פלגותיו⁴ ואישיו, לקלוט את הנפלאות לברכה, להכירן וללכת על פיהן בארח סלולה, צריכים אנחנו לפשט את הקמטים שבנשמות ע"י כת מישר הדורים, ע"י השכלת אלהים מלאתי אור וחם וע"י רגשי טוהר של אהבה, נאמנה לעם פלאים אשר ממנו חוצבנו, ולפי-הערך לכל אנפיו שהוא מלא כל היקום. "כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם"⁵ — שהיא מתחברת עם ההתעמקות התדירית בידיעת ערכו ותועדתו ויחושו אל הכל, עד אשר תולד הגדולה התכונת בקרב הנשמה, לדבר בשם הרגש והבינה שלו באורח כללי, מפני שהם הגם באמת הרגש והבינה העולמיים, ולא להתבהל כלל מפני איזה בעלי שם שמחוץ לתחומנו, שמאלך הרגש והבינה שלהם הלכו ארחות אחרות. ממעמקי הנפלאות נחשוף את מעין הגבורה, אשר יורה אותנו ואת כל העולם דעת, להכיר שגם כל אלה גבורי הרוח העומדים ממולנו, אם היו מכירים כמונו, בהכרה של מולדת, כמה נשגב הוא אוצרנו המלא עושר רב וברכת ד', אז גם הם נטו בחפץ לב והכרה מלאה אל אותו הצביון, שהרגש והבינה שלנו מסמן את ענינו.

איני מבקש להתנצל לפניך, יקירי, ולומר, שמאמרי "דרך התחיה" ב"הניר" יספיק לכל אותן הנשגבות, אשר רוחנו נגע בהן שמה. לא עבודת יחידים ולא עבודת דור ותקופה אחת היא לברר את כל חזיוני קודש המשורגים אלה באלה, המסובכים מאד ברדתם אל ההגבלה וסבכי החיים, "שעריה ד"א סביבין דא בוא"⁶. אבל מעולם לא חדלנו לתן את התמציות של סקירות כוללות עולמי עד בריש מילין, אשר יסיפו חיים תמיד לחכמי לב, וגם בלא הכרה שלמה יעורדו את נשמת הוגה בם. ועם זה ודאי לא נוכל להפטר מכתוב חזון באר על הלוחות⁷, לפרט כל דבר כפי היכולת הנתונה להסביר אלה הצפיות העולות ממעל לשסח ההבנה הרגילה, אפילו של בחירי העם. בהיתנו מדברים בסגנון כ"כ כללי כמובן שהגנו עולים תמיד אל שרשי ההופעות⁸ במקורם היותר עליון, בטרם הסתמנו בהם ההבדלים בין עם לעם

1 ע' זהר נשא קב"ו: 2 יחזקאל א כח. 3 הנקודות היו כאן בכ"י.

4 בהדפסה הקודמת של "אגרות ראיה" נשמטה מלה זו. 4א ע' תענית ג: 5 ע' זהר נשא ק"ו. 6 ע' חבקוק ב ב. 7 בהדפסה הקודמת של "אגרות ראיה": הנפשות.

וקי' בין איש לאיש. כשהננו מסתכלים בספרא דאדם קדמא אמןם רואים אנחנו דוד דור ודורשיו⁸ לפרטי פרטים, אבל טרם כל עלינו להעמיד עצמנו על הבסיס, שכל גילוי ספר פלאי זה עומד עליו: צלם האדם הכללי ומהלכיו. אחרי תפיסת הכלל הגבוה נגשים לדון על אותם השמות המיוחדים, שזרמי הפלג הכללי נקראו בהם. החוש של האמונה האלהית שהוא כי' איתן, כי' קדמון לכל, אנו צריכים להגבירו כעת דוקא מצדו היותר רחב, היותר מקיף וכללי. אחר כך נבא לבירור המושגים אשר נסתעפו לימין ולשמאל: לזרות ולהבר את הסיגים, אשר אבדו את חילם בהרחיקם ללכת, ולבור את הבר הפנימי אשר נחלת יעקב איש תם, אשר לא יחסר כל⁹, גם ציקי קדרה¹⁰, — לשאב את זוהמתה של הקדרה, אשר דרך ביטולה נגרפו בקרבה, — אשר תדע לשמור את כבודה להביאם לה בחשאי, למען תדרך בעז ברוח שלו, היודע את טהרו ואמתו. ובכן למה לי לדבר במקום זה ע"ד החילוקים שבין כללות האדם לעם מיוחד ובין הכלל כולו ליחידיו, — שכל אלה הנם חלקי-דרישה מיוחדים, הנאותים מאד בעת התפרטותם של הפרטים ואין להם מקום בולט בכללותו של הכלל בראשיתו. מתמסמסים הם ההבדלים הפרטיים, כשהכלל המקיף זורח באורו הבהיר. לא הפרטים הם המתמסמסים, לא ההויה יורדת היא מעשרה, כי "שמש ומגן ד' אלהים"¹¹ ולא תהו בראה לשבת יצרה"¹², אבל — אותם ההבדלים הניגודיים, שגורמים שכל פרט מעכב על חברו, שכל הגיון סותר את משנהו וכל קבוצה אנושית צוררת את רעותה, וכל יחיד מהאישים מתנשא לאמר: אני אמלך ואפסי עוד. תהו זה ודאי שב גם הוא לתיקון ע"י הוצאת האוביקטיביות, ומזיקי עלמא פועלי און המתפרדים אינם יכולים להסתכל באור המקיף והם משתברים מגבורת הריסותם המחבלת.

הקדמות רבות ויקרות אנו צריכים להרצות, עד אשר נכשיר את העולם להבין את יקר ההתגלות האלהית שבנפלאות. הטוב האלהי, העומד איתן בלב האומה היחידה, הנושאת מראשית הויתה את דגלו, בהגלותו מכין הוא את הרוחות להביר את התכונה של מגמת הנפלאות. אי לו למשפיע רוחני, שאין נשמתו קשורה באור מפלאות תמים דעים בעבר ושאינו מצפה לאורן לעתיד. אבל דוקא ע"י הישרת הדרך של מעין החיים, הזורמים בטבע הנשמה הישראלית, האמונה מימי נעוריה בנפלאות עד אין חקר, שיוכל לזרם גם ע"פ המהלך של דרכי הסתר וחגוי התעלזמה של האור האלהי, המתגלה בכל מרחבי ההויה החמרית והרוחנית וכל הליכות התולדה בכל סדריה וסיבוכיה, — דוקא ע"י הסברות כמו אלה נבא לאט לאט אל מטרותנו, להשיב את רוח החיים ללב אומתנו, המתעלפת בצמאונה לדבר ד', בשפה ברורה, וסימפטית אל הטוב לא תחזל מהיות נטיתנו התדירה. הטוב האלהי, אשר יתגלה באורח משפט, עוד יופיע בברקי זוהר יותר מבהיקים מאורו הטוב השטחי, המתגלה באתנה סנטימנטלית, אשר לא תדע לכבוש לפנייה את ארצות החיים ולנהל בעצתה את החברה האנושית, בכל חקי חייה, לא נבהל כלל אם תעלה על שולחן המחקר

8 ע' בבא מציעא פה: עבודה-זרה ה. אבות דר' נתן פ' לא. 8א ע' סוטה ה.

9 פסחים נו א. וע' בבא מציעא פ"ו ב' ובסודור התפלה של ר' יעקב עמון ז"ל דף ק"כ א' (דפוס הראשון) ל"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד": "ולהעביר ריח רע ורוח רעה העולה מקדרה הפגומה".

10: תהלים פד יב, וע' זהר פקודי רכד: 11 ישעיה מה יח.

הערה האומרת, שקיום העולם הוא על גולה ורצח מלחמה וחרב, כיון שגם ההערה הזאת מודה היא, שתכלית כל אלה הלא הוא קיומו של עולם. אם כן גם הם משרתים הם את הטוב האלהי, ולא יאריכו ימים כי-אם כל זמן שהשירות הנמוך הזה נדרש הוא. ואחרי אשר תצייר לה האומה המיוחדת, הנושאת את הטוב העליון במעמקי חייה, לעצמה ולעולם, תכנית של חיים, מעשיים, פוליטיים ואקונומיים, ממולאים בכל יפעה והוד של שירה ונעם, של מנוחה וגבורה, באין כל הכרח לרצח ודם, תשוב ההערה הזאת בעצמה לבלט ביותר את הרושם של הסימפטיה האלהית של הטוב העליון. ומובן הדבר, שהרחבה אלהית כזאת תביא עמה את האור העתיק מראשית ימי נעורי האומה, אשר השגיב בכחו נפלאות, „עורי עורי לבשי עו זרע ד', עורי בימי קדם דורות עולמים, הלא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין“¹².

כל מגמתי ב„דרך התחיה“¹³ היא לשום קו מבדיל בין ההזרמה הנשמית, שהיא נותנת חיים עצמיים, המסוגלים לאומה בריאה בכל חילה ועו שאיפתה, ובין ארצות הלמוד הנקנים ע"י הדרכה איטית, ברוח של שינון ושימור של ענינים צלמדים, הנשמעים מפי הורים ומורים. ימי התקופה הראשונה, מיציאת מצרים עד חורבן הבית הראשון, היו שלשלת ארוכה של הזרמה זו, אין לנו לפנות אל הצורה התרבותית של האומה, מצד למודיה וחיוכה המעשי, שזה היה פעמים הרבה בשפל מצב מאד. אבל הרוח הזורם של עז-אלהים זה היה חובק את הכלל ולא נעדר גם בימי הירידה כ"א בהפסקות קטנות. אלא שאין רוח אלהי זה, הנתון כמו סגולה ומתנה, גומר את תפקידו רק לפי אותו הערך אשר יעובד ע"י שכלול לימודי. אבל השכלול הלימודי, הבא בסילוק רוח-הקודש, הוא צעד לנסיגה לאחור, אע"פ שיש בו כמה מעלות טובות. וזהו יסוד הבית השני, שהיה מסולק שכינה ורוח-הקודש¹⁴ וממולא באור תורה וחכמה. עכשיו רוח התחיה מתרוצצת בקרבנו, מפני שנטיות אלו השתים כבר דורשות את תפקידן, ואנו חייבים להחליץ חושים לסול את הדרך לרוח-הקודש, לגילוי אליהו. להופעת הגבואה, כשימלאו התנאים החיצונים יחד עם הדרכת התלמוד והחינוך המודרג, אשר עד כה היו עומדים במצב של ניגוד זה לזה. וכל המסתכל בארצות החיים ודרישותיהם בארץ ישראל ובמהלך כנוס הגליות, והצעדים ההולכים לעומת העתיד הגדול שיש בו, ישכיל שאין דברינו אלה חזון רחוק ולא השערה פורחת כ"א דבר מאומת לקוח מגופם של החיים, כמובן ע"י סקירה עמוקה והרגשה חודרת בתוכיותם היותר עצמית ופנימית. ואלה הם הגם יחידי הסגולה, שרק ע"י המון הנכנסים לבית המדרש יובאו ת"ח שלמים כמו אלה, אשר התכשר לרוח"ק לא יחסר מהם לעת הדרוש לתחית האומה.

ואיני מוצא את עצמי בזה רואה את חזון השלמות כ"א בחיבורם של כל חלקי הטוב אשר השפיעו לנו מכל הצדדים השונים, מאז מקדם ועד הדור האחרון. עבודת הקודש של סלילת הדרך ועשיית הנשרים בין התהומות המפרידים, — זאת היא העבודה שהייתי חפץ שתהיה חביבה על כל העוסקים בנשמתא דאורייתא, כמו שהיא חביבה עלי עד לאחת. ובדורות האחרונים יפה לנו מאד כל שיחתם של תלמידי הגר"א יחד עם תלמידי הבעש"ט, שהיו עומדים במצב כ"כ ניגודי זה לעומת זה

12 ישעיה נא ט. 13 בקובץ „הגיר“.

14 יומא כא:

בשעתם. ולא בלא עמל וכשרון תברא לנו ספרות שלמה, שתכשיר את עצמה לאחות את הקרעים הללו ברוח. אבל מה יקרה היא התולדה, שעתידה לצאת מעבודה זאת, שהיא אחויה של האומה בפועל, בשאיפה ברורה למטרתה המרכזית, תשובתה אל חסנה בארצה ברום עילויה. והנשמות הטהורות, המלאות כ"כ אהבה כללית לעמן, אין לתפוס אותן כלל בשביל ביטויים אחדים או סגנוני הלכות. כל אלה מתישירים כשהדברים באים לידי מעשה, ויותר מכל יתישרו כשיבא התור למעשה כללי של הנהגת האומה. הערה אחת מוסיפים, שכל השנאות כולן וחומרי דיניהן הנם נאמרים רק במי שכבר ברי לנו. שקימנו בו מצות תוכחה, וכאשר אין לנו בדור הזה ולא בכמה דורות שלפנינו, ע"פ עדות ר' עקיבא¹⁵, מי שיודע להוכיח, על-כן נפל פותא בבירא¹⁶ וכל הלכות הנוטות לרוגז ושנאת-אח"ם נעשות הן כפרשת בן סורר ומורה, עיר הנדחת ובית המנוגע, למ"ד לא היו ולא עתידין להיות ונכתבו משום דרוש וקבל שכר¹⁶. והשכר של הדרישה גדול הוא מאד, כי הוא המלח המעמיד צביון הטוב ע"י תגבורת שנאת הרע בכל ענפיו, וכיון שהוא עשה באורח למודי את פעולתו איננו מניח בפועל לרשע משחית באמת להשתרש כלל ועיקר.

הגני מוכרח להפסיק כעת את דברי המעטים, אשר כתבתם בלא סדרים ולא התמותי לבאר כל הנדרש לבאר על הערותיו היקרות, במכתבו מכ"ב אדר תרס"ט. אבל כבר הודעת, שמגמתי היא כעת יותר למכתב ידידות מלמשא-ומתן של דעות. ונקוה לר' הטוב ב"ה, שיראנו בישועתו ויזכנו לתור בחכמה ולראות טוב על ישראל ועל נחלת ד', וימלא כבוד ד' את כל הארץ ואור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, כנפשו היקרה ונפש ידי"ע מלא רחשי אהבה לשמו וזכרו עדי עד, הק' אברהם יצחק ה"ק

רסז

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, י"ד שבט תרע"י.

לכבוד הועד הנכבד, והשו"ב המופלג, בחזרה ת"י, שלר וברכה.

בא לפני ר' ש. ג. וקבל, שהוכרז עליו איסור ע"ד עניני כשרות, מה שיש לו ע"ז התנצלות. והנה בעיקר הענין אני שמח מאד, שנתן ד' ברוחכם הטהור, לעמוד בפרץ בענין הכשרות, ולגדור הדבר, אשרי חלקכם. כן יחזק השי"ת את לבבכם הטהור, בדרכי הדת והיהדות, ותהיו לשם ולתפארת על אדמת הקודש, ותראו בישועת ד' את עמו על חבל נחלתו במהרה בימינו.

אולם בעיקר הענין מה שמבקש ה' ר"ש ג. שיתברר הדבר לפנינו, ושהוא רוצה לברר שהוא נקי מאשמה, בזה הצדק אתו, והכרח הוא שיבאו אלינו האנשים היותר נדרשים לבירור ענין זה, ואם תראו שיהי' אפשר לברר הדבר במושבה עצמה ע"י גב"ע כדת תוה"ק, אז תשלחו אלי כל פרטי הדברים של הגב"ע, ונראה איך לכלכל דבר ע"ד ענין חזקתו של ה' ג. הנ"ל.

הגני כופל לכם, חביבי, את ברכתי על התחזקכם בתורת ד' להשיג על

15 אצלנו בגמרא בערכין טז: ר' אלעזר בן עזריה — ובספרא פ' קדושים ר' עקיבא.

115 ע' ברכות נו. שבת סז: וערוך פתא. 16 סנהדרין עא.

הכשרות. יהי נועם ד' עליכם, ויצוה עליכם את ברכתו סלה, כנפשכם היקרה ונפש אוהבכם הנאמן מצפה רוממות קרנכם על אדמת קדשנו.

הק' אברהם יצחק ה"ק

בודאי יצרף הועד את השו"ב ועוד איזה אנשים בני תורה מהמושבה בעת בירור

הנ"ל

דבר זה.

רסח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ק"ה שבט תרע"י.

לכבוד הועד הנכבד בחזרה ת"ו, שלוי וברכה.

זה כשבועיים ששלחתי מכתב לכבודם ע"ד ענין מר' ג' ומאד אתפלא שעד כה לא נתכבדתי בתשובה.

למותר להגיד, כי לפסול אדם מישראל מחזקת כשרותו צריך דוקא חיקור דין ע"פ בד"צ, במעמד רבנים בקיאים ומובהקים בהוראה. אמנם טוב מאד אם יעכבו לע"ע את ה' ג', ולא יתנו לו נאמנות בלא השגחה מיוחדת, כשם שעושים עכשיו עם הערבי. עכ"פ במשך לא יאחר משני שבועות מהיום, יראו נא לברר הדבר בפנינו, למען אדע אל נכון מה נעשה שמה, כי כשם שאנו חייבים לעמד בפרץ בעניני הכשרות כן עלינו לעיין שלא יהי' אחד מאחינו נרדף, אם יבורר הדבר שאין עול בכפיו. קיצור הדבר, היו מתונים בדבר, אחים אהובים, והוציאו לאור משפט. שמרו את משמרת הקדושה והכשרות, יחד עם הצדק והיושר וכבוד הבריות ואהבת אחים. והנני בזה מחכה לתשובתם, מברכם בכל טוב ומאשר ומחזק את ידם במשמרת התורה והמצוה.

ברגשי כבוד ובברכה נאמנה מאריך חמדה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רסט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ק"ז שבט תרע"י.

אדון חביב וחמד נעלה מר זאב גלוסקין נ"י, שלוי וברכה.

הגיעני מכתב מאיש ווארשא, שישב על האני' ההולכת לאדעסס, בשבוע פרשה יתרו העבר, בו כתובה קובלנא על כשרות היין דראל"צ, באשר חביתו נכרי תקן את החביות המקולקלות, והגויים שבאני' שתו מן היין הכשר שלנו. למקרא המכתב חשכו עיני. מה זה הי' לנו, בלב מלא דאבון הנני כותב לכבודו, שמהר יראה נא לתקן את המעוות, ויתן צו שלא יהיו עוד שום נכרי לגשת לתיקון החביות של היין הכשרי. והגורם לזה, אם בעצלותו או בקלות דעתו, מוכרח הוא להקנס. כפי מה ששמעתי אשם בזה האקספדיטר, ידע נא כבודו, שמקרה איום זה א"א לעבור עליו בשתיקה. והננו צריכים לחקור ג"כ איך לתקן את העבר, בין מה שנוגע לד"ת ובין מה שנוגע להסיר לעז מכשרות היין.

בכבוד וברכה נאמנה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רע

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' שבט תרע"ו.

כי ידידי הרב הנדול מו"ה יוסף הלוי שליט"א, שלו וברכה.
שבוע העבר הגיעני מכתב מאיש אחד מווארשא, שכותב על הספינה ההולכת
לאדעסס. קובלנא על כשרות היין דרל"צ, שענינו ראו איך שחבתן נכרי תיקן
את החביות אשר נתקלקלו על הספינה, והגויים שהיו בספינה שתו לרמה מן
היין היוצא מתחת ידינו בכשרות. משמועה זו נהפכו עלי צירי ג, ולא עצרתי כח.
שלחתי אחרי בעל-המלאכה ר' משה, והשיב לי שאמת הדבר שעל האני השני
חי בעל-מלאכה גוי, וזאת היא נבלה איומה, שלא אוכל לשתוק עלי בשום אופן
בעולם. עכ"פ ידיעני נא כבודו מי האשם בזה, ואיך לתקן להבא שלא יארע עוד
מכשול כזה, ואנה הלכו אלה החביות בשבוע פרשה יתרו, שהיתה העובדא המעציבה.
אולי נוכל עוד להסיר מכשול כמה דאפשר.
בכבוד וברכה וחיכו תשובתו המוקדמת.

ידי"ע הק' אברהם יצחק ה"ק

רעא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ראש חדש אדר תרע"ו.

לכבוד מנהצי "כרמל" באדעססא, שלו.

אתכבד בזה להודיע לכבודם, כי נתברר לי שע"י משגה תיקן אומן נכרי
את אחדות מהחביות יין כשר שנשלחו לאדעסא ביום ה' פרשה יתרו, מיין ראשון
לציון, באופן שנאסרו עייז לשתייה לישראל. ע"כ ידעו נא כבודם, שהחביות שימצאו
אותן בסימני תיקון, כדרך התיקון הנעשה ע"י האומן כשהחביות מתקלקלות על
האניה, לא ימכרו אותן לישראל בתור יין כשר.
אחלה לכבדני בתשובתם, אם עלה בידם להכיר את החביות המתוקנות
במשלח הנ"ל, ואם קיימו את הערתי זאת.
דרך אגב אבקשם להודיעני ג"כ, מי הוא השומר ההולך לבית פקידות החוף
תמיד, בעת הנדרשה לפתיחת היין הבא מחו"ל, במעמד הבולשת, לשמור שלא
תגע בו ידי נכרים, ומי הוא הרב הממשיך את בטחון הכשרות אחרי התעודה
הבאה מההשגחה שתחת ידי.

ברגשי כבוד וברכת ד' מציון.

ח"י אברהם יצחק ה"ק

רעב

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, ב' אדר תרע"ן.

ישאו הררי קודש שלו לכבוד הרב הנאון הגדול, עמרת תפארת, משו ומגדל, מוהר"ר יצחק אייזיק הלוי שליט"א, שלמא רבא למר.

יקרת הדר"ג קבלתי, וברב שמחה קראתי את דבריו היקרים. ובענין הנחת חלק ארץ לקיום מצות שביעית, כבר העיר כן הגאון בכור אלישר, החכם בשי המנוח ז"ל מירושלים, בסדר התיור, אמנם לא נחית לטעמא דמר נ"י. אבל אנכי ראיתי, שאם נתן קצב אחד לכל, יעשה הדבר רושם של קביעות, כאילו בזה מקיימים מצות שביעית כתיקונה. ע"כ הרחבתי את הדבר יותר לחומרא, ולטובת ההזכרה של חובת המצוה כמאמרה, ע"י מה שלא ניתן ההיתר גם אחרי המכירה כ"א על כל מה שנוגע למצב קיום הישוב. וישנם בכל מושבה חלקים רבים, הרבה יותר מדונם לכל אכר, שאינם נוגעים לקיום הישוב, כמו גנות לשם פאר, וזרעונים שאינם עקריים כ"כ בהי המושבות, שאפשר להתקיים מבלעדין, ומה שאיננו עבוד איננו בכלל המכירה. ובוה המצוה מתקיימת, עכ"פ שלא תשתכח תורת שביעית, ומזקקת לדרוש בשאלת חכם על פרטים, וכמובן משתנית היא ההוראה לפי הכרח המצב, שמוזה משתמש בלב, שבכל כחנו אנחנו צריכים להשתדל לקיים המצוה כתיקונה, ושההיתר הוא היתר של דוחק השעה, יותר ממה שיכול להשריש כזאת קצב שוה לכל.

ודימוי הדר"ג מלקט שו"פ 1, נאה הוא מאד לענין השמטת הפירות, שא"א לקיים "ואכלו אבינו עמך" הנאמר בה, אבל לא לענין עבודה, אם לא כשנדמה הדבר לביטול דין עבד עברי כולו כשאינו היובל נהג, משום שאין הפרט של "עד שנת היובל" "עבד עמך" יכול להתקיים בנרצע, כעירכין כ"ט א'.

ולענין עקירת כלל המצוה, הנה להסוברים שהיא מדרבנן מתקיים חלק המצוה ע"י מה שישראל אסור לעשות העבודות שהן מה"ת בשמיטה של תורה, ע"פ סדרי ההוראה הנהוגה, רק אם שמיטה דאורייתא, אז ע"י בטול המלאכות דרבנן כולן, חשוב עקירת כל המצוה, וזה מתוקן באמת ע"י השיור. אמנם כבר הונהגו, שלא להתיר נטיעות חדשות, ונטיעה לרובא דדבוותא היא דרבנן, א"כ נשאר עדיין חלק מדבריהם גם לפי ההוראה.

והשי"ת ירחם על עמו וארצו מהרה, ויחשב לשבורי לבב המחוצים במחץ כאב גורא על המצב המדיאי של אה"ק ויושביה, המעיק להכנס בפרצות דהוקות כאלה, ויתן מהרה מציון ישועה לישראל תפארתו, ונשא ברמה את דגל תורתנו הקדושה וקיום כל מצותיה, ובכללן המצות התלויות בארץ בכלל וקדושת שבת הארץ בפרט, על אדמת הקודש, לשמחת לב כל אוהבי שם ד' המצפים לישועת אמת. בענין הישיבה, השורש אשר החילותי הולך ב"ה ומתערה, ביום אדר"ח העבר היתה בחינה, והנני רואה בהם ב"ה סימן ברכה.

ספרו הגדול, החביב עלי חבת נשמה, נחשב אצלנו לאחד הلمורים החשובים מאד. ולפעמים אני מרצה לפניהם פרקים מתוכו, בהוספת השקפות, ואקוה בעה"י

כשיסודר הענין יותר, שיחזיק ספרו דמר, וכל הלמודים והעיונים המתלויים אליו, מקום גדול והגון מאד.
 לשם התחלת הבסיס החמרי, הוחלט אצלנו ליסד גורל, שנקוה שיאושר במשך הזמן הקרוב ג"כ בדרך רשמי, מטעם הרשות, לשם הישיבה.
 יואל ד', הבחר בתורה ובארץ חמדה, מראשיתנו המצער להשגיא מאד את אחרינתנו, למען עמו ונחלתו וקדושת אור תורתו.
 הנני חותם בברכה, בבריות גופא ונהורא מעליא, יאירו עיני הדר"ג לאורך ימים טובים, דשנים ורעננים, להאיר עיני ישראל באור תורתו והכמת לבבו הרחבה, כנפשו הרוממה ונפש מלאה רגשי כבודו ואהבתו, מכרכו מהררי קודש ברכת החיים והשלו וכל טוב סלה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רעג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד' אדר ה'תע"ז.

שלח וברכה באה"ר לכבוד יו"ט הרב המאוה"ג, אוצר תורה ויראת ד' מהורה, סדר לב ויקר נפש, מוה"ר טודרוס הכהן שליט"א, אב"ד דעה"ק ראש פינה וסביבותי חובב"א.

שלמא רבא ברב חבה,

הגיעני מכתבו היקר דכת"ר, ומפני רוב הטרדא והעבודה נתאחרו דברי, אף כי איני מוצא כל ענין חדש מה לכתב כעת לכת"ר, רק למלאות את חפצו הטהור, אשר יבקשני להשיב לו על מכתבו הנכבד.
 ובכללות הענין, כשאני רואה, או שומע, שנמצאו ג"כ שובתים גמורים באה"ק, הנני נותן שמחה בלבי, וב"ה, כי ישנם גואלים להמצוה העקרית והקדושה של שביעית, אף ע"פ שבכללות מוכרח הדבר של היתר ההפקעה ע"י מכירה להעשות, כי אם לא יתפרסם דבר היתר זה, נועלים אנו בידיים את דלתי הישוב מכל החרדים לדבר ד' ההפצים לבא לאה"ק ולהתנחל עלי, ונשאר לפ"ז פתח הישוב פתוח רק לאותם אשר אינם חשים לאיסורים, ומובן הדבר שאסור לנו להיות הגורמים למעמד כזה, ואנחנו עשינו את שלנו, והשי"ת יתן בלב אחינו, יושבי אדמת הקודש, העוסקים בעבודת האדמה, שיקיימו הכל כפי הוראת חכמים ולא יסורו ימין ושמאל, ואז בודאי יראו ברכה במעשי ידיהם, כי רחמנא ליבא בעי ג, וכיון שכל מה שיש ביכלתם הם עושים לא יחשב ד' להם עון כמה שהם סומכים על ההפקעה, אחרי הוראת זקנים וגדולי הדורות, ובלב כל בעלי היכולת אני תפילתי שיתן ד' שיעמדו בנסיון, וישבתו שביתה גמורה, ומה טוב יהי אם יקדשו שם שמים, ולא יקחו מן הצדקה בשביל שביתתם, שאז תהיה שביתתם ניכרת שהיא משום שבת לד', ומ"מ איני מונע כבוד גם מאותם הנוקקים לתמיכה ושובתים, שמ"מ הרי זה ענין של יראת שמים, וקדושת המצוה מתרחבת על ידם, ומנייתו ומנן יתקלס עליאה ב"ה.
 אני שוקל כעת בדעתי, אולי לצאת בל"ג במכתב גלוי, לכל אחינו העובדים ע"פ סדרי ההיתר, שיהיו זהירים מאד שלא לצאת מגבולות ההוראה, ולא יהיו

נפתים לקול המחלישים את דעתם, לומר שבין כך וכך הם עושים באיסור, ושמחוך כך הם מפקירים הענין לגמרי, ד' ישמרנו, רק ידעו שכל זמן שהם עושים ע"פ ההוראה, הרי הם בכלל שומרי שביעית, שבאמת מן התורה הם שומרים לגמרי, כיון שאינם עושים שום מלאכה של תורה ע"י עצמם, וע"י נכרים בודאי אין כאן כ"א שבות. כי העיקר הוא כמוהו"ט², שמצד שביתת הארץ האיסור הוא דוקא כשישראל עובד בעבודות של תורה, ובמידת דרבנן ודאי אין לפקפק על המכירה. גם מה שהענין של שביעית הוא חמור הרבה, מפני שבו תלוי גלות חלילה, גם זה הוא בודאי רק על ביטול שביעית של תורה, ובענין של תורה, וכמו שכתב הגאון שאגת ארי' בסס"י כ"ד לענין ברכת התורה, דאי הוי מדרבנן אין ראוי ע"ז עונש גדול דאבידת הארץ חלילה, והוכיח יסוד זה מר' תוס' דסוטה גבי עובדא דאגריפוס. א"כ כיון שמקיימים את האיסור מן התורה, הרי השביעית נשמרת ב"ה מדאורייתא, ומה שהוא מדרבנן הרי היא ככל מצות התורה שאין בהן ענין לגלות הארץ, שסומכין בהן בלא פקפוק על דרכי היתר דחוקים, על הערמות ועל דעת יחידים, הכל לפי ענין הדחק, והן אל כביר לא ימאס, ומחשבה טובה של בנין אה"ק יצרפה השי"ת למעשה ויראנו בישועתו, לראות את ארץ חמדה הולכת ונבנית בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה, ויש לקוות, שע"י חיוזק ידים כזה יוסיפו אומץ העובדים לדקדק בגדרי ההיתר כתורה וכמצוה, ויתקדש שם שמים על ידם, בהיותם נזהרים בעבודתם ההכרחית בפרטי דיני תה"ק, בלא שום פני' ליהנות משום אדם, כי מעמל נפשם ישבעו בעה"י, וצור ישראל ב"ה יתקננו בעצה טובה מלפניו ונזכה להדריך את עצמנו, ואת עם ד' התלויים בנו, בדרכי יושר כרצון השי"ת לכבוד ולתפאדה, לברכה ולרב שלו' לעם ד' וארץ קדשו, והי' זה שלו' וברכה, כנה"י ונפש ידידו עז דושי"ת באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רעד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, ח' אדר תרע"ן.

שלו' וברכה לכבוד ידי"נ הרב הגאון החו"ב אוצר תו"ר מו"ה ברוך מאירס שליט"א, האב"ד דעה"ק ח"פה ת"ו.

הגיעני מכתבו היקר, בטח הודיעו כבר הר"י בוראק נ"י את אשר דברנו בכללות המצב, ואת אשר חזקתי את ידי במכתב, יואל ד' להצליח דרכו להקים עדות ד' וחזקתיו על ישראל, על אדמת הקודש.

¹ ומה שהעירני כת"ד ידי"נ ע"ד מצב הדת כעת, מה אומר לידידי, מה רבו פצעי לבבי מכללות המצב, שאפס עצור ועזוב, לשא ביד רמה דגל שם ה' ותורתו באה"ק, ובכל אשר אשקיע את עצמי ברעיון זה, כן לבי הומה וסוער, ולא אמצא דרך ישרה איך להתחיל במעשה, כי קשה לי מאד לבא לעמק השוה עם רוב גדולי הזמן, ד' ישמרם, שהם חפצים ללכת רק במסלול הישן, להתרחק מכל כשרון ומכל תנועה של חיים, מה שהוא לדעתי ברור

2 בתשו' ח"ב סי' נב.

1 רברי ההלכה מכאן נדפסו במשפט כהן סי' עש, 2 נכתב בכי"ק באות הא.

נגד דרך ד' לגמרי, וכזה נותנים יד לפריצים ומחזיקים ידי מרעים, ואוי לנו מענותנותם של אלה, אע"פ שכוונתם רצויה. ואין לי דרך אחר כ"א לחזק את ידי החינוך הנותן חלק לידיעות העולם והחיים, והמדריך את הילדים ברוח צהלת החיים, בעז ואמץ לב, ובנקיון וסלסול הגון, שכל אלה כשהם מצטרפים אל הדרכת התורה ויראת שמים של אמת, מעטרים הם אותה ומאמצים את חילה, וסוף כל סוף מלאך רע בע"כ יענה אמן, ומה אעשה שבדרך זו, שאין לי כל ספק שרק בה אנו צריכים ללכת, הנני נתון בסבך המלחמה מימין ומשמאל. אמנם תקותי לשמו ית"ש, שיחזקני לשאת ברמה את דגל האמת, למען יצדק קודש, וידע ידירי שכל הענינים הגדולים הם תלויים זה בזה, כי מתוך שאין רוב הלומדים, אפילו הגדולים שבדור, משימים לבם להיות גדולים בהלכות יראת שמים, בהרחבת גדולה הראויה למנהיגי הדור, על כן אין כחם יפה ללכת בשבילים חדשים הראויים לפי הזמן, ולכוונם כלפי הקודש, והם אנוסים לפי דעתם לעמוד על הנקודה של הסגנון הישן, בלי לקחת כל נקודה טובה מהדרכים החדשים, לתקן על ידם את מעמד הדור, ובשום אופן לא ירצו לתן תודה, שמקצוע עקרי, שהוא כולל כל התורה וכל האמונה כולה, הוא עזוב מהם, ושבשביל כך הגנו מגששים בצהרים, כאשר יגשש העור באפלה, ועל כן הולך ההמון ותועה, הולך ומתפקר, והם אינם אשמים כלל, כיון שאין מי שיראה להם דרך ישרה, בחיבור קדושת התורה והאמונה, עם החיים, הולכים הם ומתפקרים. אע"פ שיש בהם כמה גיצוצות של טוב, וכמה עדינות נפש, ומהם רבים החפצים בכל לבם בישועתם של ישראל, ובתחיית ארצנו הקדושה, שאיך ששפלה תהיה הבנתם בזה, עומדת היא הכוונה על יסוד קדוש, מפני שישועתם של ישראל היא באמת כוללת כל מדת הקודש שבעולם, וכל אשר נראה פנים יותר להשכיל לדון לכף זכות אפילו את החייב שבחייבים, אם רק אינו רוצה להיות נפרד מכלל האומה, להיות נוסף על שונאינו, וכל אשר נצרף אל החינוך כל מדה טובה, ונלמד את בנינו את הלימודים הנותנים פרנסה וכבוד לאדם, מצורף אל התורה, יתחזק ויוסף אומץ יסודה של תורה, אבל עם מי נדבר, מי יסכים לי, מי ירצה להפקיר את כבודו, בשביל כבוד השי"ת ותורתו וקדושת ארץ חמדתו, נקוה כי למענו ית' יעש, ויתן בלבב כל חכמי תורה להבין דרך ד' הטהורה, ויושע ישראל ויהודה במהרה, והי' ז"ש, כנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר, מצפה לתשועת ד'.

חק' אברהם יצחק ה"ק

רעה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ר, ט' אדר תרע"ן.

אדוניס חביבים, מר גלוסקין ומר מאירוביץ, שלום וברכה.

המאורע אשר הסב לי לכתב את מכתבי העבר ע"ד שמירת היין הכשר ממגע נכרים, גורם לי לזרו עוד הפעם את כבודם, להזהיר באזהרה מדויקת את כל מי שאחריות הובלת היין הכשר חלה עליהם, שבשום אופן לא יקרב לתקן את החביות של היין הכשר, כ"א בן ישראל, ושלא ישים כל איש חילוני את לבו כלב מורה דת ד' בישראל, לחלק בין תיקון לתיקון בלא הוראה מיוחדת מבעל-הוראה בקי ומוסמך.

אתכבד לבקשם להרגיע את רוחי, בתשובתם הנכבדה כי את אשר אומר בזה ימלא מצד כבוד הדרתם.

ברגשי כבוד ובדכה מקודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק

רעו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט' אדר תרע"ן.

כי ידידי הרב הגדול בתו"י מו"ה יוסף הלוי שליט"א, שלי וברכה באה"ר.

מעט הרגיעו דברי כת"ר את רוחי. אולי היתה העובדא בין הנשלח לגויים, אף כי מתוכן המכתב שבא אלי לא כן נראה. אבל מה נוכל לעשות ע"ד העבר. עלינו להכנס בפרצה דחוקה ולתלות בכל מה דאפשר לתלות, עם צירוף חסרון הנאמנות ע"פ הדין לע"א להחמיר.

עכ"פ להבא צריך הדבר שמירה יתירה ואזהרה רבה, שלא יהיו כל זר לגשת לתיקון החביות של היין הכשר, ולא יסמכו עצמם על סברותיהם לחלק בין תיקון לתיקון, כי הלא עינינו רואות דנפיק מיני' חורבא.

כתבתי כן ג"כ להאדונים גלוסקין ומאירוביץ, ובטח יוסיף גם כת"ר לעמד על המשמר בזה, ויודיעני נא מצב הדברים, וד' יכונן צעדנו כתורה וכמצוה, ובימך ישעו נושע.

ידי"ע דוש"ת,

הק' אברהם יצחק ה"ק

רעו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט' אדר תרע"ן.

ישאו הררי קודש, שלי וברכה עולמים, לכבוד הרב הגאון המפורסם

אוצר תורה, חכמה ויראת שמים, מו"ה מאיר שליט"א ד"ר לערנער, אבד"ק אלסנא והמדינה יצ"ו.

יקרת מכתב כת"ר הגיעני לנכון, ולתמהוני לא קבלתי את קול-הקודא ד' שדר לן מר, אבל מתוכן המכתב הנני משער את ענינו, שהוא להעיר ולעורר לבבות של אלופי בני ישראל לקום כאיש אחד חברים, להתחזק במעוז דת קודש ולעמוד בפרצות, בזמן הזה שהוא עת לעשות לד', יואל ד' ודברי קודש היוצאים מלב טהור יכנסו אל הלב, ויעשו את פריים לברכה, והנה איני יכול לדבר בענין זה בפרטים, כי איני יודע, מחסרון קול-הקורא, לכוין איזה הם הדרכים אשר בהם יתו כת"ר"ה לבא אל המטרה הרצויה של דרך הקודש, אשר עלינו ללכת בה.

וע"ד מצב היחידות של הקולוניות, ידע כ"ג, שאי אפשר למוד במדה שזה, לא את כל המושבות בכלל, וגם לא את אחת מהנה בפרטיות, ת"ל נמצאים רבים יראי ד', ושומרי תורה ומצות בכל הפרטים, בכל מושבה, וגם מאותם אשר נסחפו בזרם ההרס של זמננו, ישנם רבים שמ"מ הנם שומרים את עצמם, מפני הכבוד והשלום, שלא לפרץ גדרים בפרהסיא, ומ"מ אי אפשר לבר בלא תבן, ובפרט בעת כזאת ששטף של צעירים בעלי דעות רעות בא, נמצאים ג"כ כאלה העוברים ע"ל

כמה גופי תורה, מאין כח למחות, ביחוד לעת כזאת שהממשלה נטלה את כח הכפיה גם מהדת השלטת, ואין כחנו כ"א להאיר אור תורה ברוח נדיבה, באמרי יושר ואומץ לב, אשר ע"י זה יתעורר לתחיה רגש הקודש ודעת ד', הנרדמה גם בקרב הנכשלים אשר בעם ד', כי סוף כל סוף גם הם תולעת יעקב הם, ועתידיים הם לחזור למוטב.

הדרכים שאנו צריכים להחזיק בהם להטבת המצב רבים הם, אבל צריך לפרט בזה את היותר עקריים בעה"י:

(א) היסוד הראשי הוא החינוך. כל זמן שיתיו עניני החינוך מסורים בידי מורים כופרים, אשר אין אלקים כל מזימותם, אפסה לנו תקות התיקון של הדור הנוכחי. אפס כדי לקחת את החינוך בידיים אמונות של תמימי דרך, הולכי בתורת ד', צריך לתקן את העוובה שבסדרי החינוך הישנים מצד סדרי החיים והליכות עולם. והנה למטרה זו נסכמתי להתחבר לאגודת יראי ד' שבאשכנז, אשר החלו בזה את מעשיהם כעת ביסוד בית הספר "תחכמני" פעה"ק, ובפתח תקוה. וחוב קדוש הוא על כל ירא ד' להאזיר בגבורה ואמץ את ידי הבונים, כדי להקים לנו שרשרת של חדרים כאלה בכל המושבות כולן, אמנם השלמת הדבר לא תכן עד אשר נחל ליסוד ג"כ בתי ספר לבנות ברוח ד', המתמסם את דרכי החיים, המוסר, הסתר וגבורת הנפש, הראויה להיות למנה בימינו לכל נושא דגל שם ד' ביד רמה, נגד כל המשחיתים. ולזה לא נעשתה עדיין שום התחלה למגנית לבבי מחסרון אמצעים. הבה נקוה, כי ישפך ד' עלינו רוח עז, ונחלץ חושים להחל גם ביסוד נכבד זה. מובן הדבר, שמוסדות החינוך שלנו חייבים הם להשכליל, שכל מה שהוא אך טוב ומאמץ, הנמצא בבתי הספר העומדים על יסוד ההרס והכפירה, לא יחסר בהם, וכשינשא דגל דת קודש על הבסיס של כל כשרון ונחמד, יהי לפאר ולנצח הוד בעה"י, ונכריע בזה את כל הישוב החדש כולו לכף זכות.

(ב) צריכים אנו לבמה ספרותית, כתובה עברית, שהיא השפה המהלכת והחביבה בישוב כולו, שתאמץ את רוח כל המתכנסים לדגל אור ד' על ארמת הקודש בכללות הישוב החדש. והתחלה קטנה צריכה להעשות ע"י "עתון הרבנות", שצריך הוא לצאת לאור תחת השגחתנו בצירוף חברים לדעה, יראי ד' באמת, בעלי כשרון, היוצעים ללכת עם החיים. וע"י אנו צריכים לבסס לנו אמצעים חמריים ורוחניים, דהיינו סכום כסף שיהיה בכוח להמשיך את ההופעה לפחות למשך היסנה הראשונה, שאז יש לקוות שאח"כ יהיה אורגן כזה נושא את עצמו, וסופרים ועוזרים רוחניים בעלי טעם ודעת, הבקאים יפה כ"א באותו המקצוע אשר יקח לו לנושא ענינו. ואם יהיה בהתחלה כבד הדבר להעמיד עתון תדיר, יומי או גם שבועי, נחל את מעשינו בירחון, שבכל חודש ידבר על כל המתחש לאותו החודש לכל החיים בא"י, ביחוד בהישוב החדש, ולהעיר עצות נכונות על כל מה שצריך תיקון באיזה דרך ואופן לתקן, ואיך לאסור מלחמת מגן נגד המהרסים, ובכלל זה ג"כ ע"ד כל דרכי היהדות, וע"ד המצות התלויות בארץ וכל התלוי בהן. ומובן הדבר, שלא יניח אורגן כזה את ידו מכל דרכי החיים כולם, אפילו אותם שאינם נוגעים בדרך ישרה לעניני דת קודש, מ"מ הכל עולה לחטיבה אחת לאמץ את רוח ד' אשר על עמו ונהלתו, כשהדברים נעשים על טהרת הקודש, ברוח טהור ונאמן לד' ולתורתו.

ג) צריכים אנו להשתדל, שבכל מושבה יתקבל רב מקומי, גדול בתורה וביראת שמים, אוהב את הישוב ומחבב את עבודת האדמה באה"ק, כשהיא נעשית באורח ישר ורצוי, ובעל כשרון של דיבור, שידבר דברי מוסר ממולאים בשכל טוב וברגש חבת הקודש, מפרק לפרק, באופן שימשוך לבבות בנועם דבריו לדרך ד'.

ד) מצדי אני צריך הנני לעשות מסעות איזה פעמים בשנה על כללות הישוב, ולהתמהמה כמה ימים בכל מושבה, לראות איך לתקן את מצב הדת והתורה שמה, ואיך להסיר כל מכשול, נסיעה כזאת באה"ק, השוממה עדנה בעוה"ר, ואין בה מסילות ברזל העושות את הנסיעה נוחה וחולה, עולה בעמל רב ובהוצאת כסף הגונה, שצריך לזאת האחרונה קופה מיוחדת, כדי להוציא הדבר אל הפועל באורח הכבוד הראוי לזה.

ה) כדי להכין לנו אנשים בעלי כשרון, גדולי תורה וקרובים לרוח הישוב החדש, שיוכלו לפעול עליו, וכדי להחיות בכלל בטל תורה את כללות הישוב, צריכים אנו ליסד ישיבה השונה מרכזית, מכוונת ביחוד לשם הישוב, שבתוכה יבאו בעלי הכשרון שבילדי המושבות, הראויים להיות תלמידי-חכמים חשובים, שהוא דבר שאי אפשר לרובם שימסרו אל הישיבות שבהישוב הישן, ששם יושבים ולומדים שב וישיש יחד עם צעיר ורך, והרוח השורה שם רחוק הוא מהליכות החיים, כאלה, שהישוב החדש המלא התעוררות של חיים ומעשה דורש אותם. מחניכי ישיבה זו יש לקוות, שימצאו רבנים ראויים להנהלת המושבות, באיגוד המרכזיות והכללות של הישוב, ובכלל משפיעים טובים באומץ רוחם ובדרכי חייהם על מצב היהדות של הישוב בכללו.

לשם מטרה זו הכינתי כבר ב"ה התחלה קטנה, שאקוה לשמו ית' שלמענו יעש, למען עמו ונחלתו, לקדושת תורתו ורוחו אשר על עם סגולתו, ויעזרנו להגדיל את צמיחת קרן ישועה זו, קבצתי אלי קבוצה קטנה של צעירים, שהנני רואה כפי האפשרות לנהלם ע"י שיעורים מצדי, ומהעומדים על ימיני, והכינתי ג"כ איזה מוסד חמרי, שיהיה לעזר מעט בע"ה לצעדנו זה, אבל הענין גדול ונשגב, וצריכים אנו לעשותו בהרחבה גדולה ובכבוד גדול, וע"ז אנו זקוקים שיתלוו עמנו אנשי לב, היודעים לעבוד עבודת הקודש בקרבנות של עמל גו ונפש, ושל סכומים הגונים, ביחד עם ההתענינות האמתית בדבר המטרה הקדושה ושמירתה.

ו) ובכללות עלינו ליסד אגודת-קודש גדולה מיוחדת, במטרה ובשם, "לחיווק היהדות הנאמנה לד', ותורתו בישוב החדש בא"י", ולכוון לה מרכז באחת הערים החשובות שבגולה, ואגודה זו תהיה המכונה הדוחפת בכחה את כל המעשים כולם, שאנו חפצים בחסדי השי"ת לגשת לעשותם לרומם קרן ברוח ד' על אדמת הקודש.

ז) כשתתכונן אגודה כזאת בעו"ה, אין ספק שהיא צריכה לה ג"כ כל-מבטא מיוחד, באורגן מקודש לה, באיזה שפה היותר מוכשרת לפעול על הסביבה, שבתוכה תהל המעולה להראות את כחה, אמנם על זה עוד עת לדבר, כשיתכוננו לכל הפחות התחלות הגונות לדברים הקודמים בזמן, אשר הצענו בזה. בזה גליתי לכבוד אדוני, מעט מהרבה מרחשי לבבי, יתן ד' ויהי רוח

כתה"ר ולבו נאמנה אתנו, ונרומם שם ד' יחדו, ואור ד' וישעו יופיע עלינו לתן מציון ישועה לישראל תפארתו, במהרה בימינו בקרוב.
יסלח כתה"ר, כי לא אוכל כעת למלאות את משאלו ע"ד התיאור הפרטי של הליכות המושבות ביחוד. נקוה שנדבר עוד בזה במכתבים הבאים, כשירצה השי"ת את פעלנו.

הי' זה שלד' וברכה מקודש באה"ר וכבוד נעלה מאד.
הש' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

רעח

כ"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ד אדר תרע"ן.

ישאר הררי קודש שלו, לכבוד הרב הגדול בישראל ובאדם כליל תפארת
מר ישראל פרופיסור לוי שליט"א.

מצאתי לנפשי חובה להביע את תודתי וברכתי לכבוד הדרתו, על אשר יקרתי בעיניו למלאות את שאלתי על דבר הרב היקר מר זאב ברנשטיין ג"י, היושב במושבה פתח תקוה ת"ו, ומה מאושר אהיה אם יהי' עוד אפשר להמשיך את התמיכה להרב הנ"ל גם לימים יבוא, כי נכבד האיש מאד, ופעולתו נכונה היא לטובת דת קודש בישובנו בא"י.

כמו"כ אודה בזה להדרת כבודו על דברו הטוב בדבר הספר "שבת הארץ", ואשמה מאד כי הפיק רצון מכבוד חכמתו ותורתו, ויבורך כבוד הדרתו על אשר הואיל למלא את בקשתי למסור את הספר הנשלח לכבוד הברון הנדיב שיחי'.
מדי דברי אתכבד לקחת דברים עם הוד כבודו. אולי יהי' ד' עמנו ונוכל לעשות דברים ממשיים לטובת הדת בישוב החדש. כמובן כל חפצי הוא לקשר את הדת עם התקומה הישובית, ועינינו רואות שאי אפשר להישוב להפריח ולהתקיים כ"א בעזרת אמוץ הדת וכבודה, והדבר נאה מאד שהדרת הברון, שכ"כ הרבה לעשות בשביל הישוב, ישים ג"כ לב לתחיית נשמת הישוב, שהיא ההתעוררות הדתית בתוכו. למטרה זו אנו צריכים לאמץ את משטר הרבנות הכללית, ולתן יכולת לעשות מסעות תכופות בכללות הישוב, ביהודה ובגליל, לבצר את מעמד הדת.

נוסף לזה צריכים אנו לחזק את הרבנות המקומית, שבכל מושבה, והנה בעקרון כבר נתקבל רב על פי רשותי ובחירת, וב"ה הוא רב נכבד, ופעולתו ניכרת לטובה על המצב המוסרי והדתי של המושבה, אבל מצבו הוא ירוד מאד ומזהיתו מצומצמת. מה טוב היה אם יהיה אפשר לתמכו במשכורת תמידית.
כן דרושה מאד להרבנות הכללית של הישוב במה ספרותית, כלומר עתון מיוחד יוצא בחוברות חדשיות לפחות, לבצר את מעמד הדת ולברר כל השאלות הרבות שבכללות הישוב כולו. במובן המעשי והתיאורי ובכל המסתעף לזה.
על כולם דרושה ישיבה מרכזית לכללות הישוב החדש, ישיבה ברוח ישראל הראויה להוציא רבנים מפוארים לישוב, מהינכים בתרבות נאה, וכידעיות העולם והחיים, נוסף על תורתם ואמונתם, מוכשרים בכח הדבור הנאה לקחת נפשות ביושר אמריהם.

והנה כל אלה העובדות מוטלות עלינו להגשימן במעשה, ומה מאושר יהי'

ישובנו. אם ע"י כבוד הדרתו יבואו הדברים להיות קרובים ללבו של הדרת הברוך הנדיב שיחי, שזה יעמיד בקרן אורה יותר עליונה את כל מעשה צדקתו לארצנו הקדושה.

ע"ד הישיבה החילותי כבר ב"ה התחלה קטנה, אבל כשיהיו לנו די אמצעים: הננו נכונים לשכלל ולהרחיב באופן רצוי מאד, באופן שתכבוד השפעת בני ארץ ישראל גם על העולם הישראלי שבחוץ לארץ. אקוה, שהדרת כבוד מעלתו יואל בטובו להשיבני דבר על כל שאלותי, ושישתדל כפי יכלתו להיות לטועד לכל הדברים הטובים אשר ברוח עמדי לכוונן לטובת עמנו וארצנו הקדושה.

והגני בזה חותם בברכת שלו' ורחשי כבוד נעלים ורוממים מאד,
הק' אברהם יצחק ה"ק

רעט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ו אדר תרע"ן.

לכבוד לשכת המרכז ל"מזרחי" בפ"פ דמ"ן, שלו' וברכה מקדוש.

מכתבם הנכבד מח' אדר דנא הגיעני י.

וע"ד הענינים הרשמיים של הליכה נגד דת קודש במוסדים הציוניים. הנה אם נבא להאמין לכל אשר יאמר ההמון היו הדברים מרובים מאד, אבל כמוכן א"א לבנות ע"ז יסוד לצאת באורח פומבי למחות. אך מה שהוא נעלה מכל ספק הוא, מה שהרשו לעצמם כעת מנהלי הגימנסיה, לקבץ את שני המינים יחד, צעירים וצעירות, בבית-למוד אחד, ובמושב אחד, בלא שום הגדרה של צניעות ודרך היהדות, שהיא ג"כ דרך התרבות האנושית ברכ הארצות הנאורות, וראשית חטאת ההלה בבתי הספר של המושבות. ד' יודע איזו תוצאות של קלקלות מוסריות תביאנה הנהגות כאלו. על זה ראוי למחות בכל כח. גם נראים הדברים, שבכל עת שיעשו נשפים קבוציים במוצאי שבתות, יחללו ש"ק במלאכות ההכנה בלא בוש. חזקו נא אחים, טהורי לב, נחלץ חושים לגדור כמה שתשיג ידנו, וד' יהי עוזר לנו. ע"ד הקו"ק, עוד לא מסר לי ה' שלזינגר את הדברים. בטח יודיעני בקרוב מזה. אמנם הדבר כבד לעת עתה עלי. מפני שהנני מוחזק מאז לעומד בראש המפעל "שערי תורה", שהוא ג"כ מכון חנוכי נכבד, אף שהוא הולך בדרך ורוח שונה מה"תחכמני", מ"מ הכל הולך אל מקום אחד, לכוון יסוד מוסדי, לאור ד' וקדושת תוה"ק על אדמת הקודש, ואי אפשר לי לנגע במה שהמוסד הנ"ל יונק ממנו את שפעו. ואולי יהי נכון הדבר לשתף את המוסד הנ"ל במה שיבא מרוסיא ע"י התעוררות קו"ק מצדי, ועוד ניקח בזה דברים בעה"י במכתבים הבאים למטרת. בירור שאלה זו.

ברגשי כבוד נעלים וברכת ד' מציון.

הק' אברהם יצחק ה"ק

1 בירורי דברים מכאן, בענין ההוראות ע"ד העבודה בשביעית, נדפסו במשפט כהן ס"ר צא.

2 לטובת ב"ס "תחכמוני".

ג. ב. והנה כל אשר תארת, ע"ד עניני השלילה של המוסדות הנ"ל, זהו רק במה שנוגע למעשים. אבל כמה עלינו למחות במה שנוגע לדעות. דבר מפורסם הוא, שהמורים, ביחוד של הגמנסיה, בפרט מורה כתבי הקודש, נוטל הוא את נשמת היהדות מלב חניכיו, ע"י דעותיו הקיצוניות באדיקות נלעגה במבקרי כה"ק היתר רעים. איני רוצה לגעל את עטי להציע את כל פרשת ההצעות השפלות, ע"ד ערך תוה"ק והנביאים, המוצעות לפני צעירינו ע"י המורים המתעים הללו. ואיכה נדום ע"י, איככה נחשה, עוצו, אחים אהובים ונכבדים, עצה, עוצו ודברו. ואזיר ישראל בגבורה יעזרנו אומץ בעבור עמו ונחלתו.

הנ"ל

הנני שולח בזה לכבוד הדרתם את ס' שה"א, וטופס ההרשאה עם המכתב הנשלח.³

רפ

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, ח"י אד"ר תרע"ז.

שלום וברכה לך ידיינן הרה"ג חוב"ב סו"ת מו"ה יחזקאל¹ שליט"א.

שמחתי מאד לראות גלילי ידי אהו"נ. אשר מאד דבקה נפשי באהבתו בהיותנו בסמארגאן². מה מאד אשמח כי ישמחני במכתבים לפרקים, ויודיעני מכל אשר עמדו לטובה.

ע"ד עבונה³, נתיני מדינות אחרות אינם צריכים לעבוד בצבא. וע"ד הפרנסה, בחור בן-תורה יוכל ללמוד באחת הישיבות וימצא די סיפוקו בעה"י עד שיתכונן מצבו.

וע"ד מג"א⁴, מדברי רש"י שם⁵ נראה דחשיב גברא קטילא מאותו הרגע שנתחייב מיתה, וכיון שאז נפל הגל שוב אין חיוב להצילו, וממילא אסור בשבת. ונראה דס"ל דחשיב כמו להחיות מת, והתורה התירה לחלל שבת רק בשביל חיי החיים. והוא דלא כד' תוס' ב"מ ק"ד ב' ד"ה אמר. אבל ד' הרמב"ם⁶ נראה, דבאמת מפקחין כשאין לחוש שישב לרדוף אח"כ, כגון שהוא יחידי עמו, ע"כ לא כתב רק את החיוב דמפקחין ולא השלילה דא"מ, רק סיים את הפטור דממון. וד' פמ"ג⁷ בשם מל"מ נראים סתורים מד' רש"י, ולד' הרמב"ם והתוס' יתישבו, ואכמ"ל. והנני ידי"ע דוש"ת באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

² הנדפס למעלה סי' קעו.

¹ חיינו. ² ע' למעלה סי' ה. ³ סי' שכ"ט סק"ד. ⁴ סנהדרין ע"ב: ד"ה למפתח.

⁵ סוף הלכות גניבה. ⁶ באשל-אברהם על המג"א שם.

רפא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ט אדר תרע"ן.

לכבוד הפקידות הנכבדה ליקב ראש"צ שלו.

בתשובה על מכתבם הנכבד מט"ן דנא אתכבד להודיעם, כי אמנם נתברר לי, שהיתה התרשלות, מטעם מי שהדבר מוטל עליו, בדבר התיחדות המלאכה של תיקון החביות, של היין הכשר, ליד בכרי, ההתנצלות היא קלושה מאד, מצד מי שחקרתי ודרשתי אותם בענין זה, וכל הזכות, שיש לי להגיד בזה, הוא רק מה שחלקו מדעת עצמם בין תיקון לתיקון, מה שהיא אחת מההוראות הנכבדות, שאינן נתונות כ"א למורה מובהק לדון בה בכובד ראש, ומפני שהמאורע שעבר השאיר לי דאבון נפש מרובה, לפיכך מצאתי לנפשי חובה להזהיר ולורו למזורזין, למען יטיבו להזהיר את הפקידים, השייכים למשלח היין, שלא יגש בכרי לתיקון החביות של היין הכשר כלל ועיקר, ולא יוציאו לעז על עסקנו הנכבד, אשר ערכו וכבודו קדוש לנו. ברגשי כבוד וברכה נאמנה

הק' אברהם יצחק ה"ק

רפב

ב"ה,

לכבוד גדולי עם ד' מנהלי עדת קדוש בעיר עז לנו ירושלים עה"ק תובב"א, שלו, וברכה מקודש עדי עד.

הנני מוצא לעצמי חובה נאמנה להודיע להדרת כבוד תורתם, שההשגחה על תיקון תרומות ומעשרות, בפיקוח מיוחד על השוק בעיר קו"ת ירושלים עה"ק ת"ו, הוא דבר מוכרח, בין מצד עצם הסרת המכשול של אכילת טבלים, חלילה, ובין מצד החזקת יסוד קדושת המצוה של תיקון תרומ"ע בכלל בכלל מסיבי ירושלים והמושבות בכלל, והכרח גדול הוא להעמיד מפקחים בכל מקום, ולהוציא תוצאות על נסיעות מיוחדות לעתים מזומנות, כדי להעיר ולעורר את האהבה להזהר בתיקון הפירות כדת תה"ק על אדמת הקודש, כי ע"כ תקותי חזקה בעזהשי"ת, שכל גדולי עה"ק ת"ו יתנו יד להתחזיק את המעמד, ואת התיקון אשר הוחל בזמנו כראוי ע"י כבוד מר חמי גאון ישראל הצדיק האדר"ת ז"ל, בתיקון תרומ"ע ופיקוח השוק, יחזיקו על מכונן, וטהורי ידיים יוסיפו אומץ, ואי אפשר בשום אופן לסמוך על השגחתי בכללות ענין זה לפרטיו, כ"א כשיצורף לזה גם מפקחים חמדיים על תיקון השוק, בכל מקום בפ"ע, ואם ח"ו תהי' איזו התרשלות בדבר יכול הענין לבא לידי בטול יסוד המצוה בעיקרה ח"ו, ומכשול אכילת טבלים יוכל חלילה להתרחב לאין מרפא, ד' ישמרנו.

והנני בזה חותם בברכה וצפיית ישועה וגאולה קרובה, כ"א אדר תרע"ן פעה"ק ירושלים תובב"א.

הק' אברהם יצחק ה"ק

עבר לעם קדוש על אדמת הקדש בעיה"ק יפו והמושבות תובב"א.

רפג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ו אדר תרע"ן.

כבוד מחמד לבבי וחביבי הרה"ח, מלא דעה ויושר לב, מו"ה משה זיידל שליט"א, שלו' וברכת עולמים.

בשמחת לב קראתי את מכתביך, יקירי, וכל חפצי היה למהר את אשר ברוח עמי להשביעך רצון בתשובתי. אבל עצרו אותי מניעות שונות מבית ומחוץ, וגם כעת אשר אתאמץ לכתב אהיה מוכרח לקצר כפי היכולת.

כדי להאיר יותר מעט את האופק של הכרת זכות אבות, נכון הדבר שנשוט מעט במהותו הכללית של ענין הזכות בכלל. מצד משפט הצדק אנו מקשרים תמיד את הזכות עם הבחירה. כשאדם בוחר בטוב ומעשיו מצליחים ע"פ מדת אורח טובו, אנו מוצאים מחזיון זה הנאה לחוש-הצדק שבנו. אבל הלא ישנן זכיות רבות מאד, שאינן תלויות בבחירה, לא-מבעי זכיות היצוניות, כעושר, כבוד, גבורה, יופי וכיוצא בהן, אלא גם זכיות פנימיות כחכמה, יושר-לב, תכונות טובות במדות, חברה טובה, לאם טוב, שע"פ ערכו מתעלה האיש הפרטי הנולד מגזעו, וכיוצא באלו.

השקפתנו יכולה היא להתעלות, לדרוש מאתנו טעמו של דבר, מפני מה אנו מכירים את הצדק בהטוב המתיחס לבחירה החפשית. אז אנו משיבים לה: מפני שמכירים אנו, שהחופש הגמור, המחולל בקרב רצון שאין בו שום מועקה מבחוץ, — על ידו מתגלה העצמות של מהות החיים, המקבלים את התכנית של הגורל הטוב או הרע. ועל-כן רק כפי ההתגלות העצמית ראוי שיהיה נמשך הטוב או הרע לנושא אותו בחיים.

מיד כשאנו עומדים על מכוון זה הננו גוזרים לאמר: כל טוב שאיננו בחירי איננו טוב גמור, מפני שאין העצמיות של נושאו מתיחדת בכל מילואה עם טובו, וכל טוב הוא נמדד רק באותה המדה שהמקבל אותו סופג אותו אל תוכו. ועפ"ז אנו למדים, שהחופש המחולל את נטית הבחירה ע"פ העצמות הוא הנושא את כל מדת הטוב שבחיים. אמנם כשאנו באים למוד את הבחירה החפשית, כמו שהיא נמצאת בפועל בחיים המתגלים לפנינו, לעולם לא נמצא אותה במילואה. בכל תנועה חפשית נמצא המון הכרחים, המעכבים את חופשה והסוללים לה בעל כרחא את נתיבתה. ההשקפה על פני הטוב האלהי, המוכן להיטיב במילואו השלם, תדריכנו להכיר, שיש במציאות חופש נעלם, שאיננו יוצא אל הפועל כ"א בחלקים קטנים מאד מכל שיעור-קומתו. זה החופש הנעלם הוא המסגל את העצמיות שבחיים והוא הנרשא את סגולת הטוב, והחופש הגלוי הנראה בפועל איננו כ"א גילוי קלוש מכללותו. כשאנו עולים במרחבי ההויה למעלה ממדתם של הזמן והמקום, אנו יודעים שהצפיה העליונה חובקת את החופש הגמור, ועל פיה מתעצם הטוב בנושא המקבל אותו. רק החלק הקטן, המתגלה בתור בחירה מעשית, מתוה לפנינו בגלוי את ארחות הטוב והרע, אבל עקרו הוא למעלה מזה. כשאנו באים לדרוש פתרון ע"ד כל מערכות הטוב והרע, שאינן מתאימות אל הבחירה הגלויה, הרי אנו מוצאים אותו בבחירה הגנוזה של הצפיה הכללית, העומדת ממעל לכל ההכרחים המעשיים, אשר רק מטרה של טובה מחלטת גורמת, שתשאר מדת-בחירה כזאת בגניזתה ותתגלה בחיים רק בצורה של מסיבות מכריחות. החופש הצפוי, של הטוב, העתיד להתגלם בבנים, מופיע הוא באבות בתור בחירה חפשית גלויה, מה שנושא בזה את

העצמות היותר מיוחדת של הבנים, ו"יעקב פדה את אברהם" ו"ובכללות האומה
 "המתים יורשים את החיים".² ואותה הבחירה עצמה הגנוזה, המתגלה באבות
 בגילוייה, חזרת בצורה של גניזה בבנים, ומתמדת את החזיון של זכות אבות, שבאמת
 הנה זכותם של הבנים שבאה לידם דרך הצנור של האבות. וכשמתעורר רוח מלא
 אור באחת התקופות של החיים באומה, לכונן מעשה היסטורי אדיר, המקיף בחילו
 עתיד גדול וארוך, מתנוצצת הבחירה של הצפיה העליונה במלא חופשה, מכח
 ההתנלות העצמית של החיים העתידים, מצד תכונת ההויה העומדת למעלה ממסגר
 הזמן, "את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה".³ לא האבות מקבלים על חשבונם
 של הבנים כל עול, כ"א מיטב העצמיות של הבנים מתגלה לעת רצון באבות,
 לעת הופעת נהרה, והכרת החובה מפתחת את צורתה הבהירה, שהבנים מוצאים על
 פיה את כל מלא עצמיותם, אשר רק הכחש בה יוכל לעשות המדחה להתיקם מזה
 ולנתקם ממיטב מקור חייהם.

הנה העצמיות הגנוזה בעצם חופשה חיה היא באבות, ולפעולתה היא מוכנת
 בין לטוב בין לרע. אמנם מרובה היא מדת הטובה ממדת פורענות, "אחד מחמש
 מאות".⁴ הרע הוא רק בגלוי שבהויה, בשיקוף הפרטיות, אבל בהכללה הכל מצטרף
 לטובה, המשל הגלוי, שמעשים מוכערים של האבות פועלים גם על האופי של
 הבנים, לא יאריך יותר מארבעה דורות.⁵ אבל עד שחקים עולה הגילוי של הגניזה
 הטובה, שבצאתה לפועל ע"י האבות היא שוטפת בבנים בזרם חפשי ואדיר, השקפה
 ברורה היא, שהשלמת האדם יש לה טפוס מיוחד, הדורות הולכים לעלה את הטפוס
 ההוא עד גמרו בתכלית שלמותו. כל דור מסגל לו טוב יותר אופיי, אע"פ שלפעמים
 מזריח דור אחד אור מרובה, המספיק להיות למעין לכמה דורות הבאים אחריו,
 אין זה כ"א הזרחה ארעית, אבל בהסדר הקבוע כל דור מוסיף אומץ ומתקרב
 בכללותו את הטפוס הנרצה של הצפיה העליונה של ההשלמה הגמורה, המינית
 והאישית, כשיבוא הגמר של עליו זה, אז הוא הסוף של כל הדורות.⁶ כל זמן
 שהצורה היותר שלמה לא נקבעה ההשלמה מתנדדת, פעם צועדת היא לפנים ופעם
 לאחור, הזכות והחובה אינן מוכרעות, ומקושרות הן במעשה הדורות, ההוים
 והעוברים, עד סוף כל הדורות, והצורה משתכללת לעמוד על איתן מצבה, "דבר
 צה לאלף דור".⁷ יודעת היא הצפיה העליונה, כמה יאריך הרושם של החקיקה
 הצורית, שמדדתה באלף דור, ואחריה באה החקיקה של משאת הנפש לאותן המגמות
 בעצמן המונחות בצוויים, שהן אינן מאריכות פחות מהצוויים, ומדת האהבה מתפשטת
 על שתייהן, "ועושה חסד לאלפים לאוהבי", ו"ליראיו" בעלי הצווי — "לאלף דור".⁸
 והנה כל זה הוא בדבר האופי הגנוז, אמנם בתכונות המתגלות, שהרצון הפרטי
 הוא הגורם העיקרי בהן, שונות הנה ההשקפות עד כמה כח ההורים מגיע, לדעת
 חכמים⁹ רק קודם ההתבגרות, — שהעמידה על הרצון האישי נוטלת אז את מקום

1 ישעיה כט כב: ויקרא רבה פ"ז, דף פ' אחריות דף נז א.

2 בבא בתרא ק"ז א. 3 דברים כט יד, שבת קמ"ו:

4 מכילתא יתרו פ' ו, רש"י יומא ע"ו, מכות כ"ג. 5 ע' מכילתא שם, וסנהדרין כד:

אס ע' סוטה מז: וע' עדיות פ"ב מ"ט.

6 תהלים קה ת, וע' שיר השירים רבה פ' ה ט. 7 שמות כ, ו.

8 דברים ז, ט, סוטה לא. 9 תוספתא עדיות פ"ב ה"י.

השלטון בהנהגה, — פועלת היא השפעת האב, ודמותו הרוחנית מקפת את הבן, וממילא היא מופיעה עליו בכל תכונותיה; אבל בהגמר כח הרצון במילואו נשארה סגולה זו חבויה, עד ארבעה דורות לרעה, ע"י כח החקוי, ועד אלפים ע"י סגולת הצור והשאפה המגמתית. אמנם גם כשכלה הרושם של גילוי הטוב, לא יוכל ללכות לגמרי מבלי להשאיר אחריו ניצוץ גנוז, העלול להיות מתעורר לתחיה ע"י התעוררות רבה היוצאת ומתפרצת ממעמקי הנשמה, ותחון זכות אבות¹⁰ ע"י רחמים גם כשעבר זמנה הקבוע לה. העצמיות הגלויה הולכת היא מהאב אל הבן. הבן מרומם את התורה העצמית של האב, הקבועה בקרבו כעת בגילוייה. אבל האב, שהתורה של הבן היא בו בגניזה, לא יוכל לנשא את הבן¹¹ כִּי־אם ע"י אותן הדרכים שדולים בהם ניצוצות ממעמקים, כרחמים, וזכות עצומה של אב־המון־גוים, המשקיע את כל היותו רק בהעתיד המשתלשל ממנו על כללות החיים, שתכונתו האופית התדירה היא באותה הצורה של מעמד מלא חיים אלהיים של תפילה שלמה, המעלה גם בן נדח משבעה מדורי גיהנם למיסק לגן עדן¹². וזכות אבות מתגלה בסגולת הגזע, העולה למעלה מכל בחירה גלויה ומכל לימוד, עד שגם מעלת התורה תוכל לרומם רק את הנפילה של קלקול תולדותי של הטא שבתוך הגזע, — שהסגולה אף שנתעותה לא פקעה, — אבל לא תוכל להעביר את חשכת הגזע, המתחלת מנתין והלאה¹³, אע"פ שישנן ג"כ סגולות כאלה, שגם נכרי העוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול¹⁴, מ"מ לא תמוש ממקומה העליה הגזעית, עד שלא תחשב מעלה עצמית הגודרת אחריה את קדימת הערך.

ובהיות זכות אבות הסגולה הצורית היותר עצמית, מתגלה היא בתכונת הכלל ביחוד, שצורת האומה היא בכללותה; אבל בפרטיות "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא"¹⁵, שמגמתן של המצות כולן להקים את הצורה הרוחנית, שהיא נקודת החיים העומדת לעד, מ"נפילתה המטויה"¹⁶, ומתוך שהצורות הרוחניות של הפרטים מאירות יפה ועומדות בהארתן באופי נצחי, הגורם להם אושר רוחני, בהוה ונצח, עומדת על ידה האומה בשלמות תבניתה ודרכיה מצליחים. אמנם גדולי האומה, כאירי דרכה, הם יכולים לגולל לפנייה אור מיוחד, וכאשר במקום האור שם גם הצל, על־כן בהיות שטף החיים של האומה עובר על פני כללותה, אמיץ הוא הקשר בין הדורות העוברים וההווים, ובהכרח הדוגמא פועלת גם להרע, אע"פ שטובה מרובה מרעתה. יחזקאל¹⁷ בעת התמוטטות האומה ראה, שהפרוד הרוחני יפה לה, הרושם שחשבון העבר יהיה נפסק מפעולתו, אע"פ שבעל־כרחו יפסקו ע"י זה ג"כ כמה חמדות סגוליות באיזה ערך, כי יש יחש גדול להסגולה עם שימת־הלב הרצונית. אבל כך דורש המצב, וכשצדיק גוזר גזרה מקיימים אותה מן השמים¹⁸, והמסלה החדשה נסללת היא אז בכל מרוץ חיי האומה לעמוד כל יחיד על השלמת נפשו, ומהרסיסים הללו מתקבץ אח"כ הרכוש הכללי, החוזר ומתקשר לחטיבה אחת. והנה כלל־של־דבר של הבחירה החבויה הוא מה שהיא פועלת על כל אותם

10 שבת נ"ה 11 סנהדרין קד. 12 סוטה י, ב ושם תוס' ד"ה דאיתיה.
13 הוריות סוף פרק ג': "ממזר (קודם) לנתין ונתין לגר וגר לעבד משוחרר" — "ממזר (ולא נתין) תלמיד־חכם קודם לכהן גדול עב־הארץ", ובגמרא שם יג, א.
14 בבא קמא לה. 15 קידושין לט: 16 ע' סליחת "ישראל עמך תחנה עורכי־ים".
17 מ' יח. 18 שבת נט: העניית כג.

הצדדים, שאין תבחירה הגלויה, מגלה בהם את כחה. ביותר שולטת היא בחילוקי המדרגות, בין התמריות ובין הרוחניות, ואפילו בחילוקי המינים והסוגים הרתוקים מחוג החיים, שגם בהם הצדק האלהי מוכרח הוא שירוך את אדחו. האמונה הישרה בהטוב האלהי ובצדקת צדיקו-של-עולם, הקודאה את כל מעמקי לבבנו לברכו בכל לב: „ברוך הוא“, היא מאירה את שכלנו באור חופש זה, המעדין את כל חושנו, בדאותנו שאנו יכולים למתח את קו הצדק על מלא כל, על כל המפעל וכל היצור. כי „הכל צפוי והרשות נתונה“¹⁹, אמנם אין הרשות כוללת כל-כך הרבה כמו הצפיה הכוללת הכל, אבל הלא זאת היא מדת הטובה, שלא תנתן הרשות כי-אם ע"פ המדה שהטובה תהיה עתידה לבא בסופה, והקב"ה צופה לטובה ואינו צופה לדעה²⁰.

והתבחירה הצפויה היא מחוללת את שורת הצדק, הממרקת את הוזהמא של הגטיה החפשית, כשגטתה להרע, ע"י יחושים כאלה שאין להם מבא בבחירה הגלויה, והכל כדי לתת אחרית ותקוה טובה לכל. „בערב ילין בכי, ולבקר רנה“²¹, באה"ר אדר"ש יד"נ וחביבי הרה"ח אוצר תויר מאד נעלה מוהר"ב מגשה ליון שליט"א, למעה"ש להודיעני בטובו ממצב בריאותו, ירפאהו השי"ת רפוי"ש ויהי בריא אולם, דשן ורענן לתורה ולתעודה לאוי"ט. הגני בזה חותם בברכה ואהבה רבה ונאמנה כנפשם היקרה ונפש עצור באהבתם מצפה אשרם והצלחתם בכל לוג"ח.

אק אברהם יצחק ה"ק

רפד

ב"ה עיה"ק יפו ת"י, א' ראש השן אדר"ש תרע"ן.

שלום וכרחה חקודש לכבוד הרכ הגאון החכם השלם בחו"ר מרה מאיר ד"ר לפרנסר שליט"א, אבד"ק אלטאנא והמדינה יצ"ו.

מכתב קודש דכתה"ר מי"ג אדר"ר הגיעני לבכון, ואשמח מאד על ההתעוררות. הקדושה לישוב אה"ק ברוח ד' אשר על עמו ונחלתו, באמונה שלמה וידאת ד' באמת ותמים, וע"ד שאלותיו, אשיב על הסדר בקצרה מפני הסרדא. א. איזה קולוניות מתנהגות לגמרי ע"פ הדת וכו'. ידע כת"ר שי' שא"א להחליט ענין זה בכללות, כי בכל מושבה נמצאים ב"ה הרבה יראים ושלמים, זהירים ומדקדקים במצות, וגם קובעי עתים לתורה, ולהיפוך נמצאים ג"כ מהדסים ופורקי עול תומ"צ. אמנם גם בריקנים שבהם נמצאות מעלות רבות, אבל אין זה גוגע למגמתנו ליסד באה"ק פיגת יקרת¹, שתהי' כולה קודש לד' ואמון בתורה ומצות באין פרץ ויוצאת, ופשוט הוא, שאם נבקש מושבה שאין בה תערוכות סיגים א"א למצא. כשם שא"א למצא בחו"ל עיר אחת שתהי' כולה מנוקה בצדק², אמנם אם נטה כלפי חסד, ונהי' מרוצים במה שאנו מוצאים מספר הגון של ידאי ד' וחושבי

19 אבות פ"ג מ"ו.

20 תנא דבי אליהו רבא פ"א, וע' ירמיה כט יא, ברכות י: ר"ה יו, אבות שם, וע"ש בדרך חיים לכהר"ל.

21 דברי הלכה מכאן נדפסו בדעת כהן סי' קפ"ו.

1 ישעיה כו טו. 2 ע"י סנהדרין לו:

שמו, זה נמצא בכל המושבות ב"ה, וכמובן במושבות היותר גדולות ניכר ענין היהדות בתומצ' יותר, ולמשל בפ"ת, ב"ה, ביהכ"נ והחדרים הסמוכים מלאים אנשים בזמני התפילות, שחרית, ערבית ומנחה, באופן המשמח את הלב של כל ירא ד' השש בעבודתו ית', וכיצא בזה במושבות הקטנות ממנה לפי ערכן.

וע"ד הצורך להתרחב, זה יש בכל מושבה כמעט, שכל מה שיגדל גבול ישראל, הישוב מתגדל וחשיבותו ובטחונו עולה, וחבלי אדמה יש לקנות במסיבי כל המושבות כמעט, ביחוד סביב פ"ת, רחובות, עקרון, וכיו"ב בגליל. גם כעת נמצאת אגודה, שיש בה הרבה יראים וחרדים, שמבקשים לקנות חבל אדמה גדול בגבול רפאח, או רפיה, על תחום מצרים, והיא תחת ממשלת בריטניא כעת, מנחל מצרים ולפנים. וכשר הדבר להתחבר עמהם, וכבר היתה בבית' האסיפה הראשונה של המיסדים, והוחלט ונכתב³ בספר לחק עולם בעה"י, שכל עניני ישוב זה, לכשיוסד בע"ה, יתנהגו הכל ע"פ דת תה"ק, בין בעניני החינוך, בין בעניני המצות התלויות בארץ, בין בכל עניני הצבור, וששמירת הדת בכל עניני פומבי נכנסת ביחוד בכלל סדרי המדינה, שהועדים הממונים על סדרי המושבות שיוסדו הם אחראים ע"ה, שלא יחולל ח"ו שום דבר מהתורה והמצוה, גם מחויבים כל בעלי הישוב לשאת בעול בכל עניני הדת הנזקקים להוצאה של כסף, בלא שום השתמטות כלל, והמיסדים קיימו וקבלו עליהם, שכל מי שיכנס אל אגודת ישוב זה מחויב הוא להסכים על התנאים הנ"ל, ושלא יקבלו שום חבר, כ"א אחרי הודעתם אותו את היסודות הנ"ל, ואחרי אשר יתן ידו למלאות אחריהם.

ב. מחיד הקרקע שונה הוא מאד, לפי המקומות ולפי החילוקים שבין עיריית, בינונית חיבורית, ופרטי פרטיהם. סביב המושבות חושבים בערך משלשים עד חמשים פרנק הדונם. אמנם במקומות חדשים, כמו ברפיה הנ"ל, המקח הוא בזול, לערך חמשה עד שמונה פרנק הדונם. אבל לעומת זה, תנאי ההתישבות הם יותר כבדים במקומות הרחוקים מהישוב, עד שכמעט הכל עולה לחשבון אחד, והבקיאים אמרים, שיותר כדאי הדבר לשלם סכום היותר גדול סביב המושבות מלקנות בזול במקומות הרחוקים. אלא שכשתתאגר אגודה בעלת כמה מאות חברים, תוכל לקנות ג"כ במקומות הרחוקים, וליסד ישוב מחדש, וכפי ברכת הבית ברובו⁴, יחד' הדבר יותר נקל ובטוח בע"ה.

וע"ד פרטי הנטיעות, ג"כ אין המקומות שוים. כשיבא הדבר לידי מעשה בע"ה, אפשר לברר בדיוק, אמנם נטיעת גפנים, לפי מצב היין עכשו בשוק, א"א ליסד ע"ז ישוב חדש, ופרדס של תפוחי זהב, טעון הוצאה גדולה של תקון באר ומכונות מיוחדים לזה, וכשיהיה הישוב מבוחר בעושר, הוא עסק טוב, ואפשר להשיג אדמה מוכשרת לזה. אבל מה שהוא יותר נכון, לפי המצב בהנה, הוא להתאמץ בישוב פשוט, שהנטיעה תהיה טפילה להזריעה של חטים, שעורים וירקות, וכשהאכרים לא יהיו בעלי עסק, כ"א אנשים האוכלים את פרי אדמתם, ויושבים במנוחה על אדמת הקודש, ברצון טוב ובשמחת ד' ועבודתו. אמנם לזריעה פשוטה, הגליל הוא יותר מוכשר מיהודה, שהארץ מסוגלת יותר לנטיעות.

ג. וע"ד אכרים, פשוט הדבר שיש ויש למצא באה"ק אנשים מוכשרים

לאכרות, יראים ושלמים, והם קודמים לישבם על האדמה לאנשים חדשים.
ד. ההתישבות הגמורה למשפחה בינונית על כל מכשיריה, חושבים פה
משבעה עשר עד עשרים אלף פרנק.

ה. מהסך של האות הקדום, יוכל כה"ר בעצמו להבין כמה יעלה לשכלול
קולוניא שלמה לפי הערך. אע"פ שישנן הוצאות רבות, שהן עולות בזול ע"י
השיתוף של הרבים, אבל אין לשכח שלעומת זה עולה הרבה ההוצאה הציבורית,
ובפרט כל משמרת היהדות, בכל עניני הכשרות, וכל חובת המצות הציבוריות.
ויסוד קולוניא של ה' או יו"ד אנשים, כמובן א"א כ"א סמוך למושבה.
וקוסטינא היא באמת מוכשרת לזה, גם אנשי קוסטינה הם אנשים פשוטים שומדי
דת תוה"ק, ונכון להתחבר אליהם להגדיל את הישוב עמם יחד.

והנני מוצא את עצמי מחוייב לעורר את כהה"ר, המתחיל במצוה רבה של
אגודת "מוריה", שיותר נכון ליחד את העבודה להחזקת אימוץ דת קודש בישוב
החדש באה"ק, שזוהי פעולה מוגבלת ויסודית מאד, ואפשר לגשת אליה בהתחלה
גם בכחות בלתי כבידים כ"כ. וע"י היסוד העקרי של שתילת עץ החיים במקומו,
יוכל הדבר להתרחב בכל פזורי ישראל, כי עצם העסק של עבודת ד' זאת הוא
מרומם את נפש העמלים בו, וממילא יצמח מזה תיקון גדול לחיזוק דת קודש ג"כ
בכל הגולה כולו, אבל אם תהיה הפרוגרמה בהתחלתה רחבה יותר מדאי לחיזוק
הדת בכל העולם, או אם תהי' הפעולה קטנה בכמותה, יגדום הדבר חלילה חלישות
הרעת ורפיון להעסקנים, ובאמת עלינו ללמוד ממעשי המהרסים, שהם פונים בכל
כחותיהם לאה"ק, ולמה לא נעשה ג"כ אנו קהל עדת שלמי אמוני עם קדוש, להפנות
את כל כחותנו לשכלול ובנין אה"ק ע"פ דרך ד', וממילא ירום ונשא וגבה קרן
יראת ד' בכל גבול ישראל.

נקוה בעה"י במכתבים הבאים לדבר בפרטיות יותר.

הנני חותם בכל חותמי ברכות באה"ר ורגשי כבוד נעלים.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רפה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, אדר"ח אד"ש תרע"ז.

לכ' ידי"ג הרה"ג היקר, אוצר תו"י מו"ה יעקב יוסף שליט"א, רב
במושבה עקרון ת"ו, שלו' וברכה.

מכתביו היקרים קבלתי, ומרוב טרדא, ויגון קודר על השמועות הנבזאות
מסילוקם של צדיקים ברוסיא, וחובת הספרים, הייתי כגבר אין איל, ד"י, ומצורף
לזה, עצמת הטרדות, לא לקחתי מועד להשיב לכת"ר על שאלתו הנכבדה, בענין
חיזוק הדת באה"ק, אמנם עוד לא הוברר לי דרך איך לעשות בענין קדוש זה, ולא
סלחתי לפני עדיין שום מסילה אשר אומר עלי' שהיא ישרה ומופנה מאבני מכשול.
אבל בכ"ז עלינו לגסות כחנו, אולי ד' עמנו, ונתחיל כחודה של מחט סידקית
והשי"ת יפתח לנו פתחים רחבים כפתחו של אולם.²

1 באותו פרק: הגאונים ר' אברהם בארושטיין מסוכאסשוב, ר' אליעזר גארדאן מסילת.
ר' משה דאנושעוסקי מסלאבודקא, ר' צבי ראבינאוויץ מקאזאנא, — וצ"ל.

2 ע' שיר-השירים רבה פ' ה, עירובין נג.

נחשב להם לאושר גדול מילוא רצוני והרחבת דעתי.
 כעת מוכרח אני לבטל את דעתי ולאחר את דבר תיקון השחיטה, עד אחר
 השבוע שלאחר הרגל הבעל"ט. אבל לא אוכל לבלי להעיר את לבכם הנכבד, על
 הטובה הרבה, שאנו מאבדים בדחיית שעת הכושר שהיתה לנו כעת, שעמדה כל
 שאלת השחיטה להתרכז תחת ידי, בלא ניגוד משום צד, ועל ימיני ועד הרבנים
 לרומם את דגל פקח הכשרות לשם ולתפארת בקידוש שם שמים. ועתה ע"י
 העיכוב ידי הכל רפרוזה, וועד הרבנים ג"כ רפו ידי מפני הדחיה, ולבי עלי דוי,
 כי תיקון גדול ונעלה כזה, ביסוד היהדות עולה בתהו רק מפני סכסוכי דברים
 שבין בע"ב, שלא היו רשאים כלל לגע בענין הנוגע לכשרות.
 בכל זאת הנני מלא אהבה חבת אמת לכבודם, ולא אבדה תחלתי מד' שהכל
 ישוב לטובה בחסדו הגדול, והי' ז"ש כנה"י ונפש ידי"ע.
 הק' אברהם יצחק ה"ק

רפט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י' ניסן תרע"ן.

כבוד ידיד יקר מפנינים, רב תבונות ואיש אמונים, הרב המאוהב אוצר
 תורה ויראה, דעת ומשרים, כליל תפארת מו"ה יונתן בנימין הלוי איש הורוץ
 שליט"א, שלו וברכה ושמחת הרגל באה"ר.

לשמחת לבבי הגיעני מכתבו היקר והחוברת הנכבדה, יאושר חילי דמר
 ידי"נ שי' על הטוב אשר יעשה עם ד' יושב ציון, ויה"ר שיכירו וידעו הכל
 במהרה בקרוב, שאנו חייבים ללכת בדרכי חיים באמת, וישבו מדרכי חושך, שהם
 ההפך מהדרך אשר צוה ד' אלהינו ב"ה אותנו ללכת בה, לבחור בחיים של כבוד
 וכשרון. "ומאן ספין ומאן רקיע" לגזור איסור על מצוה גדולה כזאת, שמותר
 לדבר בגינה דברי חפץ בשבת קודש (כשבת ד' ק"ן א'). ומפשטיות לשון הסוגיא
 שם, דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן (או ר' יונתן) הולכים לטרטיאות
 ולקרקסאות ולבסילקאות לפקח על עסקי רבים בשבת, ותנא דבי מנשה משדכין
 כו' וללמדו אומנות, נראה שרשב"ב מודה להא דתנא ד"מ, ובירושלמי פרק אלו
 קשרים ה"ג, "אר"ח בש"ר שמואל בר נחמן (שנראה פשוט שהוא ר"ש בר נחמני
 דבבלי), לא נתנו שבתות כו' אלא לאכילה ולשתי, ע"י שהפה זה מסריח התירו
 לו לעסוק בהן בד"ת", הרי החמיר כ"כ בדבור בשבת עד שאפילו דיבור התורה
 צריך היתר, ומ"מ התיר ג"כ לפסוק לאומנות, שהרי היא שקולה כתורה, ובודאי
 אינו דומה רבים העושים את התורה ליחידים, ואיך שייך לגזור ע"ז איסורים, ובפרט
 לעת כזאת עת לעשות לד' לחזק את ידי אמוני ד' בכל צד של חיזוק המוסף
 אומץ בדרכי חיים.

ערכתי בזה ג"כ דברים אחרים ע"ד השמיטה, ומפני הטורדא הוכרחתי לקצר,
 ואת כת"ר הסליחה, והי' ז"ש וברכת ד' כנה"י ונפש ידי"ע דושי"ת באה"ר כה"י,
 הק' אברהם יצחק ה"ק

ביסוד השמיטה, עלינו לדעת שאנו חייבים להתאמץ בכל כחנו לסבב פני הדברים, שסוף כל סוף תהי' שבת הארץ הולכת ונקבעת בכל קדושתה על אדמת הקדש. עלינו להשתדל להנחות את הדבר, עד אשר יעלה בידינו בעי' לבסס את יסוד קדושת השביעית בכל צורתו, כתורה וכמצוה. כי מצוה זו לבד חבתה ככל מצוה ממצותיה של תורה, הלא עונשה, ומכלל לאו אתה שומע הן, שגם מתן שכרה, בצדה, ובה תלוי גלות הארץ וישובה, כמפורש בתורה: "כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתותיכם עליה", וחכמים אמרו מפורש גלות באה לעולם על שמטת הארץ². אבל איך לבא אל המטרה הקדושה הזאת, ובאיזה אמצעים נחזיק להגיע אליה, דבר זה צריך לימוד.

לפי דעתי אנו צריכים לבא אל מחוז הפצנו דוקא קמעא קמעא, וכמו שאמר רבי חייא רבא לר"ש בן חלפתא, לענין כללות ישועתן של ישראל, שהיא קמעא קמעא, כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת (ירושלמי פ"ק דברכות ה"א), כך היא הישועה הרוחנית של הקמת קדושת הארץ על מכונה, מוכרחת להיות ג"כ קמעא קמעא, ובעזרת השם יתברך, כל מה שהיא הולכת מתחזקת היא ומשתרשת ותהי' רבה והולכת. דרכי ההוראה שלנו בזה צריכין להיות כמציל מן הדליקה, שכל מה שהוא יותר יקר ויותר קדוש הוא קודם להצלה, ואח"כ משתדלים להציל עוד, וחביב חביב קודם, ותורה שבכתב קודמת להצלה מתורה שבע"פ (ס"ח סי' תהנ"ו הובא במג"א סי' של"ד ס"ק ט"ו). על כן הננו חייבים לעמוד על המשמר ראשית לכל, שלעת עתה למחות תעלה בידינו יסוד קדושת המצוה במה שהוא מן התורה. ולענין שיש במצוה זו יותר מכל המצות מנ"י שהגלות תלוי בה, בודאי דבר גדול הוא כשהציקר של תורה עולה בידינו, ולא למותר הוא להציב בזה דברי הגאון שאגת ארי' סוף סימן כ"ד, שהוכיח שברכת התורה מן התורה היא ולא מדרבנן, מהא דאמר רב יהודה א"ר מ"ד מי האיש החכם ויבן את זאת, ויאמר ד' על עובם את תורתו שלא ברכו בתורה תחילה³, מדנענשו עונש גדול כ"כ, דעל דבר זה אבדה הארץ, ש"מ דברכת התורה היא מה"ת, דאי מדרבנן לא היו ראויין לעונש גדול כ"כ, ומטי לה מדברי התוספות (סוטה דף מ"א ב' ד"ה אותו), שהוכיחו שאמו מישראל לא מהני גבי מלך מדין תורה, דאי לאו הכי לא היו חייבים עונש גדול כזה, ומסיק הגאון ש"א ז"ל, שאע"פ שיש לדחות הראי' מהא דאגריפס, וכונתו ז"ל צריך לומר דיש מקום לומר שעיקר קושיית התוספות על רש"י שם היא משום דמשמע להו שלדעתו ז"ל באמו מישראל אין בו איסור כלל, כ"א שהוא זילא מילתא לגבי מלך, מ"מ "הדבר מוכרע מעצמו, דאי ברכת התורה אינה אלא מד"ס אין ראוי לעונש גדול כ"כ דאבירת הארץ" עכ"ל. ונמצא בכל זמן שנתאמץ לצאת מירי איסור תורה הננו עושים בזה דבר גדול, שאנו מצילים את יסוד הישוב באה"ק, שעיקר תכליתו הוא להיות פתח תקוה לקיבוץ גלויות, מאותו העונש של גלות הארץ, הנסמך לביטול השמיטין, ד' יצילנו, ופעולה זו היא קרובה לנו, ואנו צריכין לרכו עלי' בתחילה את כל מגמתנו.

אבל איך נבא בתחילה להנצל מאיסור של תורה, צריך אני לבאר סדרן של דברים. התוכן הפשוט הוא, שמאחר שלפי דעת רוב הראשונים אין לנו מלאכות

דאסורות מן התורה בשביעית. כי אם חמש או ארבע, דהיינו זריעה, זמירה, קצירה, בצירה, לכל הריעות, והחמישית שהיא חרישה במחלוקת היא שנויה, יש אומרים שהיא ג"כ אסורה מן התורה. אם לא באיסור לאו כמו הראשונות מ"מ באיסור עשה, של בחריש ובקציר תשבת, ויש אומרים שאין בחרישה שום איסור של תורה כי אם הרי היא ככל התולדות שהן אסורות רק מדרבנן. לזאת עלינו להשתדל, שכל זמן שיש עוד הכרח לקיום הישוב לבקש צדדי היתר בענין שביעית, שעכ"פ אלה חמשת המלאכות, או לפחות, כשהדחק גדול הרבה, ארבעת המלאכות, לא יעשו ע"י ישראל, כי אם ע"י פועלים נכרים, שאז לדעת הסוברים, שעיקר האיסור של תורה בשביעית הוא שלא יעשה ישראל את עבודת הארץ, וכפשטא דקרא שמדבר בלשון נוכח, "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור", והתורה מדברת עם ישראל, א"כ כשנכרי הוא העושה את המלאכה, אפילו אם הוא פועל של ישראל, אין כאן אלא איסור שבות, שאפילו גבי שבת החמורה אינו כי אם איסור מדרבנן, וק"ו בשביעית, שאין בה חיוב כרת וסקילה, שמבעיא לן בב"מ (ד' צ' א') אם יש בכה"ג אפילו איסור שבות, ולדינא פסקו הפוסקים שיש כאן איסור שבות, אבל מ"מ יותר מאיסור שבות דרבנן אין כאן, והרי אנו ניצלים מליפול בפח מוקש של ביטול שביעית מן התורה, ואע"פ שישנם ג"כ מחמירים לומר, שמ"ע של שבת הארץ מוטלת על הקרקע, כמו שחיוב שביתת בהמה של ישראל בשבת מוטלת על הבהמה, כלומר על ישראל בעל הקרקע ובעל הבהמה, אפילו כשנכרי עובד בהם את עבודתו, כמו שביארתי בספר שבת הארץ (פ"א ה"א), מ"מ כבר פשטה מימים הראשונים ההוראה, כהפוסקים הסוברים שעיקר שבת הארץ היא דוקא אקרקפתא דגברא כשישראל עובד את הקרקע, משום שכונת התורה היא לפרש ענין של ושביתה הארץ שבת לד' ע"י מה ששדך לא תזרע וגו', כלומר ע"י מה שאתה בן ישראל, המצווה בשביתה, לא תעשה את העבודות האסורות הללו, ועל יסוד זה כבר פסק המוהרי"ט³ להתיר להשכיר את שדהו לגוי ע"י הבלעה, אע"פ שעובדה ג"כ בשביעית, והנהיג כן למעשה מפני שסובר שאין איסור שביתת הארץ כ"א כשישראל עובדה, ואפילו לדעת המחמירים מ"מ על זה מועלת המכירה בודאי, שהרי עכשיו אין השדה של ישראל מן הדין, וכיון ששני אלה מתחברים יחד, שהשדה אינה של ישראל והעובד הוא ג"כ נכרי, אין כאן שום איסור, וראוי לסמוך על זה בשביעית בזמן הזה, שסוף כל סוף רבו האומרים שהיא מדרבנן, אלא שאנו חוששים לדעת האומרים שהיא מן התורה, וכיון שיש לומר שאפילו לדבריהם כשהגוי עובד אין כאן איסור תורה, ואם תאמר שגם בזה יש איסור תורה הרי אנו מצרפים לסמוך על המכירה, שבצירוף כל אלה יחד ודאי יצאנו מידי איסור תורה מצדי צדדים, והאמת הוא, שלענין לצאת מידי איסור תורה די לסמוך על המוהרי"ט בזמן הזה, ונמצא שאפילו בלא הפקעת המכירה אין כאן איסור תורה. עכ"פ ממוצא דבר אנו למדים, שאם נעמד על המשמר להשתדל, שגם אחר המכירה לא יעשו ע"י ישראל אותן חמש או ארבע מלאכות האסורות מן התורה, הרי אנו מרוחים דבר גדול, שעולה בידינו שביתת הארץ מן התורה, ומה שאנו צריכים לסמוך על היתר ההפקעה הוא ראוי להיות רק בשביל שארי העבודות כולן, שהן כולן אסורות רק מדרבנן, שאי אפשר שלא יעשו ע"י ישראל, מפני תיקון הישוב,

ודחק הפועלים העניים, שע"ז כדאי לסמוך בשעת הדחק על הדיעות הסוברות שבשדה של נכרים אין שום דין שביעית נוהג גם לענין עבודה ע"י ישראל. והנה לפי מצבנו עכשו הי' דבר גדול מאד אם היינו יכולים באמת לשמור דבר זה, אבל כדי שלא נהי' צריכין להכנס עוד בפרצות דחוקות, גם באלה המלאכות האסורות מן התורה, ראוי ג"כ שניסד ע"ז קופה מיוחדת, שהיא תהי' מוכנת לתמוך בידי הפועלים, אשר תתמטט העבודה אצלם, ע"י אותן העבודות הנעשות ע"י נכרים, ולעזור ג"כ להאכרים העניים, שהם רגילים לעשות את כל העבודות ע"י עצמם, שיוכלו לשכר פועלים נכרים, לאותן העבודות האסורות מן התורה. אמנם הלא ב"ה נמצאים ג"כ יחידים יראים ושלמים, החפצים לקיים את המצוה כמאמרה, ולשבת לגמרי ככל דין תורת שביעית, צריכין אנו ליסד ע"ז קופה מיוחדת, או לקבץ ערך מיוחד כמה אחוזים למאה יבאו מהכנסת הקופה לתמוך בידי האכרים המוכרחים לעבוד, כדי להוציא אותם מאיסורי תורה, וכמה אחוזים יהיו שייכים להשובתם לגמרי.

והנה כ"ז הוא מה שנוגע לשנתנו זאת, אבל עלינו לדאוג ג"כ על מעמד השמיטה בקביעות. ואם יחננו ד' ומשיח צדקנו יבא במהרה בימינו, ולא נצטרך לכל אותם האמצעים, מ"מ לא אבדנו את שכר מצוה של השתדלותנו להעמיד קדושת הארץ, אם חלילה יתאחר הזמן. כדי לקבץ קדושת השביעית לדורות, אנו צריכים דאשית כל לכונן מוסד גדול, שיספיק לתמוך בידי כל בעלי השדות של מזרע תבואות, זרעים וירקות, וכיוצא בהן, שאינם קשורים בקשרי מסחר, שאם אך יותן להם סיפוק פרנסתם במשך השנה יוכלו לשבות. והקופה צריכה להיות עשירה כ"כ, באופן שתוכל ג"כ לתמוך בידי הפועלים, אשר יתבטלו מעבודתם. ויותר טוב הוא, שהאגודה שתהי' עסוקה בזה תכונן מעשי, ליסד עבודות כשרות של בנינים ושל חרשת המעשה, שתעסיק בהם את הפועלים בכל משך שנת השביעית.

וכשתהי' הקופה מושפעת בפועלים חרוצים, העוסקים בעבודת הקדש הזאת בזרוע וגבורה, נוכל להמשיך הדבר שאפילו בכרמים ובפרדסים, שהמכירה והשכירות, לגוי היא מוכרחת בהם, מפני הפסק המסחר, מ"מ אפשר להנהיג שתהיה באמת ההפקעה נעשית ע"י שכירות לגוי בהבלעה, ופועלים גויים יעבדו גם בהם, וכל פועלי ישראל יהיו עסוקים בבנינים, ובכל ענפי התעשי' שתכין האגודה, ביחוד לצורך תשלום חסרון העבודה של שנת השביעית.

אם נכונן את צעדנו ע"פ הדברים האלה, נחת ובהשקט, נוכל לקוות שנעשה ונצליח בעה"י. ואז, כאשר ע"פ הסטטיסטיקה ותוצאות חשבון רכוש האגודה ימצא לנו, שאנו יכולים להשלים את המחסורים הללו, אפילו רק בחלק הגון מהם, אז נסכים כולנו, שלא להשתמש עוד בשום הפקעה, ושישראל לא יעשו כל עבודה אסורה, ואפילו הגויים יעשו רק בהפרדסים והכרמים השכורים להם, ותהיה שבת הארץ מתקיימת ברוב עיקריה ופרטיה על אדמת הקודש. זהו דרך שאפשר לכונן אליו את מטרותנו, ושלא נפלאות ולא רחוקה לאמר שיוכל לעלות בידנו. ואם בשמיטה אחת לא נוכל להפיק את כל חפצנו, נשמח בכמה שתמצא ידנו ליסד את יסוד קדושת הארץ, ונקוה שבכל שמיטה ושמיטה תוסיף האגודה חיל, וכל מה שהיא תוסיף אמן תגדל הכבישה ליסוד קדושת המצוה, ויתקלס עילאה ב"ה בקדושת שבת לד' על אדמת קדשו.

ומה שנוגע לענין המסחר, לפי המצב של שנה זו, שהכרח הוא לסמוך על ההפקעה של המכירה, שיש בה צד הערמה, ראוי ונכון לצרף לזה ג"כ, שתהי' המכירה המסחרית תמיד בהבלעה, וירשם בבל הפרייזקורנטים⁴, שהמחיר אינו נלקח בעד גוף הפירות כ"א בעד העבודה והמכשירים. וכשיוכנו ד' לבא למדה הטובה, שלא יהיו עבדים כ"א הפרדסים והכרמים המושכרים בהבלעה, אז אין להחמיר על הפירות כלל מצד סחורה, שהרי הם נחשבים פירות של נכרים, ויש לחוש לאיסור שאסרו גאוני הדור בימי הבי"ה, שלא להחמיר בפירות של נכרי בקדושת שביעית.

רצ

ב"ה, פניה"ק יפו ת"ו, ניסן תרע"ן.

לכבוד ידידי חוקר הרב המאוה"ג יקר רוח איש תבונה מו"ה מיכל סוקאצ'נסקי נ"י, שלוי וברכה באה"ר.

מצאתי לחובה להעיר את כת"ר ידידי, להיות, עמנו בתמיכת המוסד של המטבח הכשר אשר נוסד באנ"י הרוסית. וכבר הי' הענין עומד להבטל מאפס דורש ח"ו, אמנם בעה"י התחזקנו ביחד עם ידידנו הר"ב לאפי"ן נ"י, ויסדנו ועד והוצאנו די הוצאות החזקת הדבר יותר מכלי מה שהי' בידינו, ועתה הדבר עומד ברפיון, ונדרש להשתדלות של אגודת יראי ד' החפצים בקיום הענין הנעלה הזה, שהוא זכות הרבים וקדושת שם שמים ושם ישראל, וכבוד והדר לאה"ק ולמושבותי. וכתבתי מענין זה גם לידידנו הרב ר"י אייזיק בן-טובים נ"י, ובקשתיו שיחד עם כת"ר יבחרו להם עוד איש חשוב לכונן ע"ז ועד מיוחד, כאשר עשינו פה, ויחד נתייעץ בעזה"י איך להתחזק את הדבר הקדוש הזה, ויהי' ד' עמנו לעזרנו ע"ד כבוד שמו. והי' ז"ש וברכה, כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר מצפה תשובתו, הק' אברהם יצחק ה"ק

רצא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ב ניסן תרע"ן.

לכבוד הרה"ג הישיש מו"ה אלכסנדר פריינד נ"י, שלוי וברכה.

הגני כותב לכת"ר בדמעות ודם לבבי, זה כמה פעמים, שקבלתי ממנו מכתבים מלאים דברים מכאיבים. אמנם דן אני אותו לכ"ז, שאורייתא הוא דקא מרתחא לי¹, וכונתו לש"ש, אבל הלא אפשר לת"ת, ביחוד שבא"י, לבחור בסגנון יותר חביב וזהגון. יאמין לי כת"ר כי מעולם לא עלתה על דעתי להיות ח"ו איש ריב ומדון, ותמיד רכתי לבטל את דעתי מפני דעת חברי, ואם הי' עולה על דעתי, שהענין דש"ש² הי' לסלע של קפידות ומחלוקת, לא הייתי מתערב בזה כלל, אע"פ שלדעתי ההיתר פשוט. אבל אחר שכבר יצא להיתר ממני ומביד"צ שלנו, איך אוכל בעצמי למשוי נפשי הדרנא בדבר שלא נשתנתה דעתי כלל, ואין לי ע"ז שום יסוד. איני מופנה עכשיו להשיב לכת"ר בדקדוקי תורה בזה, ובאמת כל הדקדוקים למותר הם

4 רשימת המחירים.

1 תענית ה. 2 דשמך שומשמיך, ע"י לעיל סי' קצט, ר.

בענין פשוט כזה, ואפי' אם הייתי טועה ח"ו בכסף של מנהג ה' ג"כ ראוי לישא פנים³, ולחפות באהבה ע"ז. ובפרט שלא נתתי ההכשר כ"א בשביל יפו והמושבות, ואם הם משתמשים בו במקומות אחרים לא אני יכול למחות.

ובענין השביעית, הלא לא הייתי אנכי המתיר הראשון, וכבר נכבשה הדרך ע"י הגאונים רי"א מקאונא והגאון הספרדי מוהרי"ש אלישר, וכמ"ח הגאון האדר"ת ז"ל ג"כ הסכים ע"ז בשמיטה העברה. ובפרט שאם לא היתר היו ג"כ עובדים באיסור, והי' הדבר גורם פרצות גדולות ביתר עניני היהדות, כידוע שמי שפועל בעצמו לעשות דבר איסור הולך הוא ונטבע ברעות רבות, ד"ה, מה שא"כ עכשיו כשהם ערשים ע"פ היתר אפי' אם הוא דחוק אין הדבר מביא פרצה, ואני בתומי הלכתי, ואחשוב שראוי לכ"ת ולכל ת"ח שידונו אותי לכ"ז.

וע"ד החלב, מה שאפשר לי לעשות עשיתי, קראתי לבעלי החלב ואיימתי עליהם, ונתקשרו בקשר בכת"י ובחומד שיעמדו אצל החליבה⁴, ומה אוכל לעשות יותר, ד' יודע לבבי שאני חפץ לגדוד את הכל, אלא שאין בי כח, וכן בענין הכתובות, קשה לי לתקן מעות ישן, שכבר נשרש ג"כ ביתר ערי הק', ומ"מ אני מעורר בכל הזדמנות, שיותר טוב לכתוב כתובות, ולא לסמוך על הנדפסות, והשומע ישמע.

את זה ראיתי להשיב לכת"ד מפני הכבוד, ואבקשו מאד, שנהי' אוהבים זא"ה, וירד"ש באה"ר את שלו' דבני הבד"צ שי', וביחוד שלו' חביבי הרב הגדל"ד⁵ שי' יודיעם שנפשי קשורה באהבתם, יהי' שיהי' כמים הפא"פ, והי' ז"ש וברכה, יבנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת.

סג' אברהם יצחק ה"ק

רצב *

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ז ניסן תרע"ן.

להדרת כבוד הרבנים הגאונים, העומדים על הפקודים, חכמי לב קדושי דוח וסהורי רעיון, מנהלי המוסדים הקדושים אשר באה"ק, וביחוד בעיר עז לנו בית חיינו ותפארתנו ירושלים עה"ק תובב"א, שלו' של' עד העולם.

רבותי ואלופי.

הנה דבר גדול וקדוש נתן ד' לנו, שאקוה אשר בחפץ לב מלא קדושה ואהבה נהי' נכונים להקדיש לו מכחנו, למען קדושת השי"ת ותהי"ק וכבוד ארה"ק והדרת ציון ומקדאיה. כאשר ע"י התעוררות גדולי ישראל ברוסיא קם ונהי' ב"ה מוסד קדוש ונהדר, בית-תבשיל כשר בתכלית ההידוד והכשדות על האני' ההולכת מדוסיא לאה"ק ת"ו, בכל המכשירים הנדרשים כדת תהי"ק, וחדד מיוחד לתפילה בציבור, בכבוד והדר, ועין טובה בה אפילו מצד בני נכר מפקידי האני' וראשי משטרה, ועתה עלינו החובה רק להמציא מצדנו עזרה נכונה, שלא יהי' החזיון האדיר הזה, המשמח לב כל יראי ד' ואוהבי שמו ית', חזיון עובר, כ"א שיקום חי וועמד על עמדו, ועוד יוסיף חיל, להרבות פעליו גם בשארי האניות ההולכות מחו"ל אל הקודש, והנה מה נכבד ומתוקן הדבר, אם יהיו כל המוסדות אשר

3 ע' דעת כהן ס"י ל' 4 ע' נוספות בסוף הס'

5 ר' ליפמן דוד ד"ל ראב"ד חסידים בעי"ק ירושלים ת"ו.

* נהפסדו בעתון "חבצלת", ירושלים כ"ז ניסן תרע"ן.

בעקרת ירושלים, ועמהם יתר המוסדות במסיבי ירושלים ת"ו. ואולי בהמשך הזמן כללות המוסדות שבאה"ק, נותנים ידם לאמץ הדבר הגדול הזה ולהרחיבו, בתמיכה חדשית, אשר אמנם אינה צריכה לגדולות, מ"מ גדול ונכבד יהי' הדבר מאד בעיני כל ישראל, אשר ידעו כי מוסדותיה של אה"ק המה כוננו להחזיק את המעמד של התיקון הגדול והקדוש הזה, והנה עמכם אדם ביקר הרב הגדול בתרי מוה"א צירגאוסקי נ"י, אשר הרבה פעל ועשה בזה, בסידעם של גאנני רוסיא הצדיקים המפורסמים, יאריך ד' ימיהם. הביאו עצה, והואילו בטובתכם וצדקתכם הגדולה לתת יד קדשכם לדבר הקדוש הזה, המכבד את התורה ואת עם ד' ואה"ק גם לעיני יושבי קצות ואחרית ים, וכאשר אבטח בקדושת יראתם ואהבת הש"ת אשר בלבבם, שיחלצו חושים לסייע למלאכת שמים זאת לכבוד ולתפארת, הנני בזה חותם בברכה ועתרת שלו' לכה"ר, כנפש ידי"ע דוש"ת באה"ר, מצפה תשועת ד' ועזרתו מקודש.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רצג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, אייר תרע"ן.

אדון מאד נעלה מר לופו נ"י,

מנהל בית הספר האגרי והמושבה מקוה ישראל, לחברת כל ישראל

חברים, שלו' רב וברכה.

מקירות לבי אביע בזה על ידך, אדון נכבד, את ברכתי להחברה הנכבדה "כל ישראל חברים", ליום חג היוכל הראשון מעת הוסדה. מרחפים הם נגר עיני רוחי האידיאלים הנעלים, המוסריים, הדתיים והלאומיים, אשר הגו ופעלו בהם בזרי עמנו, מיסדי החברה הנכבדה הזאת, חלקם בחיים לעד, ואני תפילה כי יתן ד' את רוחו, רוח גבורה ואמץ לשם עם ד' ונחלתו, על כל נושאי דגל החברה הנכבדה, החיים כולם היום, כימי עולם וכשנים קדמוניות, ויצליחו בכל מפעליהם להרים קרן ישראל, לשמחת לב כל הישרים בלכותם המצפים לישועת עמם באמת ותמים. בברכה נאמנה מקדש והגות רחשי כבוד ויקר.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

אב"ד דפה עה"ק יפו והמושבות ת"ו.

רצד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, אייר תרע"ן.

לכבוד הועד המסדר "יובל הירצל", שלו'.

את הזמנתם ע"י מר י. ד. פרייער להשתתף עם החוגגים, לשם זכר כבודו של מרים דגל תחיית האומה, ד"ר הירצל ז"ל, ליום מלאת יובל שנים להולדתו, קבלתי. והנני נכון למלא את דרישתם בכל רגשי אהבת אחים, משותפים בשאיפה לתחיית האומה על ארצה ההסתורית. והנני מתגעגע לדעת את כל דייקנות המשא ומתן של הפרטים החביבים, בחבת הזכר הכללי וכבודו.

ברגשי כבוד וברכת התחיה הלאומית,

בשם אלהי מערכות ישראל,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

רצה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, אייר תרע"ן.

לכבוד הרה"ח מר שלזינגר נ"י, מנהל התחכמוני, שלו.

בתשובה על שאלתו הנכבדה בדבר השיתוף עם החוגים את יום הולדת הירצל אתכבד להודיעו שאי אפשר לנו להרבות פרוד לבבות, והכרת הוא שבית ספרנו יקח גם הוא חלק. כמובן שהם צריכים להודיע את הפרטים מראש, ויטיב כבודו להמציאם לנו, כדי שנדע שלא יהי' בהנהגה שום דבר שלא כדת תוה"ק. בכבוד וברכה מקודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק

רצו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, אייר תרע"ן.

אדון נעלה ונכבד מר ד"ר רופין נ"י.

הנני בא אליך לדבר דבר מקירות לבבי ההומה מאד, ואקוה שברוחך הטובה תבין הגיגי, ותמהר להרגיע את רוחי הסוער בקרבי באין מנה, כי תתקן את המעוות אשר בשלו הסער אשר ברוחי פנימה. שמועה באה לאזני, אשר הממתני. ביער הרצל מחללים בפרהסיא את השבת, והשומר העברי רוכב על סוסו כל יום השבת ולילו. אדון נכבד, העובדא הזאת תרעיש בצדק את לבב כל איש ישראל, אשר רגש כבוד האומה לא נכבה מלבבו. היער הזה, שהוא קנין כללי של האומה הישראלית, וזכרו קדוש לאיש אשר ברוחו הרים את דגל הלאום, — אי אפשר שנשא וגסבול בחילול קודש ד', לעיני כל ישראל בנכסי הציבור הכלליים. אנא, אדון, מהר נא לתקן את המעוות הנורא הזה, והסר חרפה מנחלת ד'. בכבוד נעלה וברכה מציון.

הק' אברהם יצחק ה"ק

רצו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט' אייר תרע"ן.

לכבוד הועד הנכבד לקניית קרקעות בא"י, בביליססוק יצ"ו, שלו, וברכה.

עברו עלי איזה ימים יותר מהרגיל בעיכוב, מאז הגיעני מכתבם הנכבד. ומאד הי' רע עלי מעשה ההתחרות שנתהוה בין אותם הכוחות המעטים העסוקים בגאולת ארץ אבותינו. אמנם אחר אשר עסקתי בזה בחקירה ודרישה, הנני כעת להודיע לכבוד הדרתם, שכפי הנראה אותה ההתחרות לא תקום עוד על החלקה הזאת, שהם עסוקים בגאולתה. כמובן הנני מצדי נכון לעבוד ולמשא¹ ככל אשר תשיג ידי הכהה בע"ה לטובת אגודתם היקרה, השואפת לאהבת ארץ חמדה וקנינה.

גם זאת באה לאזני השמועה, שמדת הקרקע קטנה היא שמה הרבה ממה שהי' מאומר עד כה. ולפי זה הי' אולי נכון להרחיב את פעולת האגודה על איזה חלקה אחרת, מהעומדות על הפרק, וכשאקבל מכתב מכבודם, אדון בדבר עם הבקאים בענינים, המוחזקים לאנשי יושר, אהבי עם ד' וחבל נחלתו. ואת אשר יעלה בידי אקה להודיעם אל נכון בל"נ. וד' יכונן את מעשנו לטובה ולברכה, לכוון אגודתנו על ארץ חמדה, להשיב בנים לגבולם.

בטח קבלו מכתב ג"כ מהעסקנים פה, וכפי השערתי יתנצלו על התכונה של ההתחרות, שחוץ מה שהיא אינה ראוי' ע"פ דרך תוה"ק היא מפסדת הרבה לענינינו הבלליים על אדמת הקודש.

והנני בצפיתי אצפה, כי יאר לנו אל למושעות, ויפלט לנו נתיבות יושר, ללכת הלך ועלה לפדות נפשנו, ולגאולת ארץ חמדתנו. והי' שם מסלול ודרך, ודרך הקודש יקרא לה, — והלכו גאולים².

ברגשי כבוד וברכה משוכן ציון

הק' אברהם יצחק ה"ק

רצח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י' אייר תרע"ן.

(למערכת "זהב הארץ", חוברות קובץ להלכה ואגדה, ירושלים).

חברים יקרים, שלוי.

מכתבם הנכבד הגיעני. ואשמח כי ישימו לבם להרחבת הדעות, שזה היותר נכבד ונדרש לנו כעת. ובדרך דרישת ההלכה ראוי ג"כ לסול כעת מסלה עתיקה — ישנה, דהיינו שלא להתגדר בפלפולים כי-אם לכתב ערכים בצורתם של הערכים אשר בספרי הכללים, אבל לא בדרך פלפול וחפוש בפרטים כי-א בראיה כללית. על כלל הסוגיות, ומתוך הראיה הכללית יסתעפו הפרטים, והכל בדרך פשוט וישר. ואפילו אם לא יהיו שם חידושים, ג"כ הוא טוב מאד. וזהו דרך הראשונים. ובפרט כי "א"א לבהמ"ד בלא חידוש"¹. והחידושים היותר טובים באים כשאין מכוונים לחדש ולפלפל כי-א להאיר ולברר את הפשוט והכללות.

כמו-כן ראוי לקבוע דרך הבקורת, ג"כ בסקירה כללית, בין על ספרי הלכה ובין על ספרים ספרותיים, והיסטוריים ביחוד. אבל הכל בדרך הכללה וסקירה מקפת, ובלא שום פני', אפילו לש"ש, כי-א בשביל דרישת האמת, שהיא חותמו של הקב"ה².

והנני שמח בעבודתכם ומצפה לאור ד' על ציון ומקראיה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

2 ישעיה לה ת-ט.

רצט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ק"א אייר תרע"ן.

ידיד נעלה מר טשאצקיס נ"י, שלוו.

קבלתי את שאלותיך, והנני להשיב לכבודך בקצרה.
ע"ד גויל של ס"ת, אין שום דעה שיהי' נצרך דוקא של בן פקועה או של צגלים יונקים, וכל עור בהמה, חי' ועוף הכשרים, אפילו נבלות וטרפות שלהם, כשרים מן הדין לסתור^מ. אלא שיש מהדרין לקחת עור שליל דהיינו של בן פקועה, וזהו רק דרך הידור, שיש לזה טעם ע"פ המוסר והסוד, אבל אין זה מעיקר הדין כלל.

מספר העורות א"א לקצוב, כיון שאפשר לכתוב גם ע"ג עורות שורים גדולים, שכמה יריעות יוצאות מעור אחד.

ומה שחשבו בגמ' דמכות¹ את עמוס אחרי ישעי', הוא מפני הדרש, שכל המאוחר מחברו הוא כולל את המצות בכללות יותר מהקודם לו, מוכרח לפ"ז שהפסוק של "דרשוני וחיו", שכלל לפי הדרשה את כלל התורה רק בדרישת ד', שהיא פעולה אחת, הוא מנבואה מאוחרת לדברי ישעי', שהעמיד על ששה דברים. ומ"מ יוכל להיות, שהתחלת הנבואה של עמוס היתה קודמת לישעי', וישעי' קבל ממנו, אבל אח"כ נמשכה נבואתם בפרק אחד, ותחילה נתבא ישעי' את הנבואה של "הולך צדקית", ואח"כ נתבא עמוס את נבואתו של "דרשוני וחיו".

דברי היוחסין² אינם תמוהים, שאע"פ שהכתוב "בשבט יכו על הלחי" הוא במיכה, שהוא המורשת, מ"מ לא קשיא לומר דכונתו היא על הנביא מיכיהו הקדמון, שהכתוב³ מעיד עליו שהכהו צדקיהו על הלחי, והדברים פשוטים. והנני בזה מוקירו ומכבדו, חותם בברכה מקדש,

הק אברהם יצחק ה"ק

ש

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ק"א אייר תרע"ן.

לכבוד ידידי הרה"ח השלט מר חיים מיכל מיכלין נ"י, שלוו.

הערתי ע"ד המו"נ, פ"מ מג'ג, כבר דברו עלי' בעלי תריסים² בחוברות שונות, ובכלל הישובים הוא ג"כ עפ"ד הלכות גדולות, הלכות בכורות, שחידש שכל דבר של קודש שפודין צריך הוספת חומש שהוא שתות, "חמשה זוזי שדי עליהו זוזי", ופסק הדין כן גם בפדיון הבן משום שיש לו יחש לצד קדושה, וק"ו לדבריו בערכי אדם, שכשפודה את עצמו, דהיינו באומר ערכי עלי מוסיף חומש, א"כ הוא ששים, ואע"פ שהרמב"ם לא הזכיר בספרו את הוראת בה"ג, ונראה דלא ס"ל כותי' לדינא, מ"מ לא רחוק הוא שנשתמש בסברתו כדי להתאים את הטעם, ע"פ דרכו, דהיינו שיהי' חצי משיווי ב"ח לדמי עבד.

ויש עוד דרך של הוספה שהיא שתות, לא מטעם בה"ג, דמטי לה אדברי

1 ד' כד. 2 מאמר ראשון, בענין מיכה. 3 מלכיסא כב כד.

1 "שאתה תמצא ערכי אדם שמרובה כהן ששים שקלים". 2 ע"י ברכות כז:

קודש, כ"א מטעם הוספת חכמים. ומקור הדבר במס' בכורות (נ' ע"ב), ומטי לה מקרא של יהי' האמור בערכיך, שאם רצה להוסיף מוסיף, והרמב"ם הביא הדברים בפ"א מה' שקלים ה"ב, אלא שלדברי הרמב"ם הוספה זו כוללת כל שקלי תורה, א"כ היא מוסבת ג"כ על דמי עבד, ולא הרוחנו מזה כלום, אלא שע"פ דבריו בפמ"א, שאיננו אומר כ"א סבת הפסוקים ולא סבת התלמוד, יש לומר כי הוספה זו כיון שנאמרה בדרש מיהיה דכל ערכך, שהוא בערכיך, מכוונת להסמיך עלי' טעם של סבת הכתוב כיוצא בזה.

והנה כל אלה הדברים הם בגדר תירוצים, אשר לא יסכנו לאוהבי אמת, ויותר נח להם לומר שאיזה תלמיד הוסיף הערה זו ונכנסה בתוך דברי הספר, ושגיאות מי יבין, מ"מ ראוי לנו לתן כבוד לכל מה שנקרא על שם רבנו אור ישראל ז"ל, ולישב הדברים אפילו באופן רחוק, לקיים מה דנפיק מפומי' דרב ז"ל במכתביו.

הנני בזה חותם בברכה וכבוד רב

חק' אברהם יצחק ה"ק

שא

כ"ה, עה"ק יסו ת"י, ק"ב אייר תרע"ן.

לכבוד הרב היקר דורש ד' בכל לב ונפש מו"ה צבי הירש חייספיש ז"ל,

שלום וברכה.

מכתבו היקר הגיעני, ואשר בעצתי ישאל, ע"ד חיזוק של חיי הנפש לעבודה ד' בשמחה ובגבורה, קשה מאד לברר בדברים קצרים גם יסוד אחד מאדני העבודה הטהורה, וכל עיקר זירוי' לדירי ולדכוותי הוא רק לקבע זמנים הגונים על חלק התורה הרחנני, בכל מקצעותיו, שלא יהי' מונח בקרן זוית ונתון רק לקריאה ארעית, וממילא יזרח אור הנשמה, ורוח שמחה וגבורה תפעם בלב הדורש את האמת בלא לב ולב. בכ"ז לא אמנע הטוב להציב כלל גדול אחד, אע"פ שגם הוא לא יובן בכל עמקו כ"א ע"י שינון ולימוד מרובה, מ"מ כבר יהי' בזה בית"ד לחפץ בחשק אהבת השם יתברך ואור תוה"ק, כי זה פשוט הוא, שגם הירוד שבאנשים אם יציעו לפניו שיכול הוא בכל עת לעשות חסד על כל העולם כולו, הכולל בתוכו כ"כ היות עד אין תכלית, יתעורר בשמחה ובגבורה לעשות טוב, וכל העצלות והרפיון אינו בא כ"א מחוסר אמנה בגודל הטוב שעושים ממש עם כל היקום בעסק התורה, המצות, העבודה, וזכיכות המדות, אשר עבור זה האיר ד' את עינינו בדברי קדושי עליון בעלי קבלת האמת, אשר הרחיבו המשכיות להודיע את גודל יקרת העבודה ואיך מעלים על ידה את כללות ההויה וכל פרטיה. אמנם צריך הדבר להתקרב אל הציור השכלי, כדי שיהי' הזירון אמיץ והשמחה מבוססת, וזה הציור בא ע"י ההבנה של האחדות הרחננית, דהיינו להשכיל שאור הנשמה של כל יחיד הוא מקושר עם הנשמה הכללית של כל ההויה כולה, שממנה שואב כל היקום לכל פרטיו את אור השלמות, ובידינו הוא להוסיף אור בנשמה שלנו ע"י התורה, החכמה, המצות, העבודה, והמדות הטובות, בכל עת ורגע, ובכל רגע שאנו מוסיפים אור בנשמתנו, אם רק נשים דעתנו שלא על עצמנו בלבד אנחנו חשים כ"א על כל ההויה, כי "כל פעל ד' למענהו", מוסיפים אנו דיסלמה וחיים בכל, והצדיק

מוסיף על ידינו אומץ בעבודתו, והרשע מתמתקת רשעתו באיזה מדה, והרהורי תשובה באים לו, ואפילו הבהמות והחיות מתבסמות לפי ערכן, ואפילו היצורים הנוטים להזיק ולהחריב מתעדינים ומזדככים, מזוי הקדושה הנוספת ע"י נשמה אחת השמה לב באמת על הכלל כולו, ואין צריך לומר גודל האור שמתוסף בצחצחות העליונות בנשמות, ובכל המדרגות של העולמות הרוחניים, שאין קץ ליפיו והוד קדושתם וחמדתם, וזה נכון והגון לכל איש ביחוד מזרע עם קדוש, וביותר היושב על אדמת קודש, ובפרט מי שזכו להסתופף בצלצח של עיר ד', שכל הנהיגה החמרת והרוחנית קשורה בה כקשר הענפים בגזע ושורש.

מובטח אני, שכל מה שזה היסוד יבורר יותר ויהי נקנה ביותר בינה ודעת ובהדר אמונה שלמה, שהיא מתוספת כל מה שהאדם שוקד יותר על דלתי תורה לשמה בכלל, וביותר על דלתי התורה הרוחנית, דהיינו הספרים העוסקים באור דעת ד', בין ע"פ שכל האנושי בין ע"פ סוד ד' ליראיו, ורזי תורה, שכפי אותה המדה יתגבר בקרב הלב והנשמה אור השמחה והגבורה לאהבת ד' וחשק המצות וקדושת תה"ק, אמנם לצרף לידיעה זו צריך, שגמר ההשלמה של הוספת האור השלם בכללות ההויה יהי דוקא ע"י גדולתם של ישראל ורוממות קרנם על אדמת ד', על-כן תהי' ממילא אור צפית ישועה קשורה תמיד בחיי הנשמה, וכשתמרח מן הלב הזרם בדיבורים הקדושים הנועדים לזה, בשעות המובשרות, ובכל עת הכושר, יראה ויגלה אור נעים וחדש, אשר ימתיק את כל הדינים, ואז יוכל האדם בעת רצון להתפלל בהרחבה על כל משאלות לבבו, הרוחניים בדרך עיקר והחמריים בדרך טפל וארעי, וד' ית"ש לא ימנע טוב להולכים בתמים. — אמנם צריך להזהר מאד בבריאות הגוף והנפש ע"פ הטבע, ולהתרחק מאד מכל מחשבות של פחדנות ושל עצבנות, כ"א להמשיך על עצמו תמיד עז ושמחה, כי "עז וחדות במקומו". והשי"ת יפתח לכת"ר ולכל דורשי ד' השרידים פתחי חן ורצון נחת וחדות אמת בברכה שלמה, כנה"י ונפש ידידו מצפה אשורו ואורו ואור כל אוהבי ד' ומקדשי שמו על עמו ונחלתו.

וה' אברהם יצחק ה"ק

שב

בי"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ה אייר תרע"ן.

כי ידידי הרה"ח היקר מר ח. מ. מיכלין נ"י, שלדי.

לפלפל בדברי ההערה¹ אין כדאי לאוהבי אמת, מהמפרשים למו"נ העיר בזה כבר ר"י הלוי, במו"נ הנדפס עם "גבעת המורה", והגהתו רחוקה היא, וכל החישובים אינם עולים להלכה, כ"א לתן עכ"פ פנים לפי הפסוקים, ואין להקשות מדחול"ל ע"י, מהחוברות שדברו בזה, אין על זכרוננו כ"א מ"הפסגה" שיי"ל ע"י הרב מוילקי ז"ל.

הוספת החומש של בה"ג אין לה ענין גמור עם החומש של תורה, האמור בפדיון הקדש ע"י הבעלים, אלא שיעור חכמים להוספה, שידענו מן הכתוב שמותר להוסיף, הסמיכוהו לחומש, שמצינו גבי הקדש במק"א, ואע"פ ששניהם במנה צורי,

אין זה שולל שהחומש הנוסף יהי' דוקא בעניני קודש. אלא שהרמב"ם אינו סובר
 יכן להלכה. וישנם עוד מקומות שטעמיו אינם מכוונים לפסקיו. עי' רש"ט בפמ"א
 בענין עין ת"ע, ופמ"ח בענין האומר עק"צ, ושיטתו היא שבדעות אין פסק הלכה
 כחד מ"ד, ואפשר לכ"א להכריע, אבל לא במעשים, שע"ז אנו מצווים בלא תסור.
 וזוהי שיטת הזה"ל בהקדמתו, ד"ה האחד, שפרשת לא תסור כוללת רק דברים
 מעשיים, בין דם לדם, בין דין לדין, וזהו כפי שיטת הבבלי ס"פ הנחנקין דפ"ח.
 שמתפרשת שם כל הפרשה בדברים מעשיים, אבל שיטת הירושלמי, שם ה"ג דבר
 זו אגדה, ואגדה היא כולה מעניני דעות. ולפ"ז גם ע"ז נאמרה אזהרת ל"ת, ושייך
 בה פסק הלכה, ומזה נובע חילוק דעת הגאונים, ר"ש ורב האי, ולעומתם ר"ש
 בר חפני ור"ס וההולכים בעקבותיהם, ואלו ואלו דא"ת, במחלוקת התלמודים מערבאי
 ומדינחאי, ושיטת הר"מ כרשב"ח והר"ס בעלי שיקול הדעת, דס"ל שאע"פ שאסור
 להכריע במעשה נגד חתימת הגמ', מ"מ אפשר להכריע בעיון לבחור איזה דעת
 המסתברת יותר לכ"א לפי דעתו, אם גם היא מיוסדת ע"פ כללות התורה ודעת
 חז"ל, כמו שביאר בפס"ו ע"ד טעמ"צ בכלל, ואכמ"ל בדרכי הסתימה להלכה.
 ידי"ע דו"ש"ת.

הק' אברהם יצחק ה"ק

שג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, כ"ח אייר תרע"ן.

רע יקר ונכבד, מרבה עצה ותבונה, הרב הגאון ר' מענדל כהן שליט"א.
 שלני' וברכה באה"ר.

בתשובה על מכתבו היקר, הנני בזה להביע את דעתי, שלקרות לאסיפה
 ביחוד בשביל מטרת החזרת הסמיכה, אין השעה ראויה לכך כלל. לא נמצא לדברים
 שומע, ומקטרגים מעברים שונים יסובו עלינו, ואולי יצדקו ממנו. הדור הזה,
 קטן הוא לאין שיעור בדעתו, בשפלות לאין חקר נגד הקדמונים. רק פרטים בודדים
 ישנם היוצאים מן הכלל. ואין לך דבר שיעזור תמהון ולעז כמו הנסיון לחדש
 דבר שכבר היה נראה ונדחה, שהוא חמור יותר מדחוי מעיקרא. מה שיש בידינו
 הוא רק להקהיל אסיפת רבנים גדולה באה"ק ובירושת"ו דוקא, ולתן לה תכונה
 קונגרסית, כלומר שתהיה חובה בכל שנה או בכל ב' וג' שנים, והיא תשים לב
 לכל עניני האומה שיוכלו רק להכנס בחוג אנשי קודש, אוהבי ד' ועמו באמת. אם
 אסיפה כזאת תשים את דעתה, לצפות לישועה כזאת להחל הכנות בדבר הסרת
 המניעות של רעיון הסמיכה, ולעבד את הרעיון ביצירה של ספרות מיוחדת עבורו,
 יוכל להיות שעם כל הדברים הטובים שיעלה בידה, יתפוס זה מקום בראש, אבל
 בכל אופן, לא זה יהי' האלף וגם לא התיו של האסיפה.

אם בהצעתי יבחר כת"ר, ואחרי אשר כבר אתמחי גברא להוציא אל הפועל
 את אסיפת קראקא², אשר איך שהוא קנתה לה שם בזמנה, ואם לא הופרעה אולי
 היו לה תוצאות יותר חשובות, הנה ידי הקטנה עמו בל"ג לכל אשר ישחרני לעזור
 על ידו, בדברים שאמצא אותם קרובים לשכר מצוה מצוה בעה"י.

יהנני בזה ידי"ע דו"ש"ת באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

שד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ג' סיון תרע"ן.

אדון נעלה ונכבד מאד ד"ר פייכטוואנגר נ"י, שלוי וברכה מקודש.

מכתבו הנכבד מכ' אייר העבר הגיעני לנכון. ואתכבד בזה להודיע לכבודו. שהמעוות של העבודה הקרקעית, שהיא נעשה בהקרקע של "הקרבן הקיימת לישראל", הוא רק מה שהם עושים על דעת עצמם, ולא באו לשאול שום שאלה, אי אלה הן העבודות המותרות להעשות אחר המכירה ע"י ישראל, ואיזה מהן הכרח הוא שיעשו ע"י נכרים, ולא הציעו לפני כלל את הענין, למען אדע איזה דברים יש כאן שההכרח הוא גדול עד שאי אפשר לעכבם על השנה הבע"ל, ואיזה דברים אין שם קלוקל הישוב אם נדחה אותם על השנה של חול הבע"ל. כי בכלל לא התרנו לנטוע נטיעות חדשות כלל, רק אחרים ישנם יוצאים מן הכלל שהי' שם הפסד גדול מאד, שהתחנו הנטיעה ע"י נכרים, ובצירוף של היתרים ידועים ע"פ ההלכה, וכ"ז שייך כשבאים לשאול בתורה, אבל כשעושים את הענין חול, ומתנהגים כשאר השנים, בלא שום הרצאת דברים לפני מורה דת ותורה, זהו חילול דת תוה"ק, ע"י קנין האומה באה"ק, שאנו חייבים למחות ע"ז בכל עז, וכל מי שרגש כבוד האומה חי בקרבו צריך להיות נשמע לדברינו.

והנני חותם בתקות ישועה לרומם דגל דת קדשנו ברמה על אדמת הקודש. לתשועת עם ד' על נחלתו, ברגשי כבוד ויקר ובברכת ד' מציון.
הק' אברהם יצחק ה"ק

שה

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ה' סיון תרע"ן.

שלוי וברכה ושמחת הרגל לכבוד מר ידידי ורב חביבא דנפשי, דיתב בתווא דליבא, הרב הגאון האמיתי, מופת הדור מוהר"ר יעקב דוד ריב"ז שליט"א¹.

אחריה"ט באה"ר, וידידות נצח.

מצאתי חובה לעצמי לבקש את הדר"ג ידי"נ שליט"א. כאשר שמעתי, שנמצאים כעת מערערים בדבר פירות המושבות, מהכרמים והשדות שנמכרו לנכרי משום קדושת שביעית, באופן שתקופת ע"ז פרנסתם הדלה של בני המושבות, שרבים בהם העניים והאביונים שענייהם נשואות למחיר פירותיהם להחיות נפשם ונפש טפלי דתליין בהו, וכאשר על הפירות אין באמת מה לערער, אחרי הוראת המב"ט, שאפילו לפי דעתו להחמיר בקדושת שביעית בשל נכרי התיר אותם בסתירה, ולא חשו לקדושת שביעית של דמיהן, כמו שביאר מוהר"ט בתשו"מ מ"ג, ובענין המכירה כללנו ג"כ שכירות בהבלעה, שאם תהי' איזה הסתפקות על המכירה משום דר"מ תועיל עכ"פ השכירות לענין היתר הפירות אע"פ שלא תועיל לענין העבודות, וכיון שבשמיטות שעברו בחיי הגאונים הריל"ד והרש"ט ומ"ח הראדר"ת וצ"ל לא נתחדשה בזה שום חומרא, אין ראוי לבא עכשיו בדבר חדש, ולרדת לחייהם של כמה משפחות מאחב"י, ויש בזה חששות רבות של קלוקלים גדולים, ד' ירחם.

¹ ו' שהה אז בעה"ס ירושלים ת"ו

ע"כ אבקש בזה את הדר"ג מר יד"ג ואהובי שליט"א, שיצוה בטובו ע"י עז"ר לשלח אחרי דיני הבד"צ, ולהעירם שלא יחדשו בזה שום דבר, והנח להם לישראל במה שיש ע"ז סמוכין מדברי גדולי הפוסקים קמאי ובתראי ז"ל. והמצוה של תרבות שלו, בישראל, ומניעת משטמה בין אחים, ועוד דברים רבים שיש בזה, אין לשער. ואבטח באהבתנו הנאמנה, שיעשה הדר"ג לטובת הענין בכל עז, ויהי ד' אתו להצליחו, וברכת רבים עליו תבא.

אחתום בברכה ושמחת הרגל הק', יום מתן תורה"ק, כנה"ר ונפש ידידו נאמנו בידידות נפש.

הש' אברהם יצחק ה"ק

שו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ו סיון תרע"ן.

ידידי היקר הרב ר' בנציון יאדלער נ"י, שלו.

הגיעני כעת ממש מכתבו, והנני ממחר להשיבו, שחלילה לו לעזוב את משמרתו הקדושה, בענין פקוח השוק, כי זהו היסוד העיקרי להקים מעמד שמירת המצות התלויות בארץ.

ובענין השביעית, צד לי מאד, שנתערבו בזה אנשים מן הצד, שלא מידיעתו ורצוני, באופן המסבב לי עג"ג, כי כל ישעי וחפצי לכבוד כל ידאי ד' ות"ת. ומהראוי לפעול שלא להכביד על בני המושבות, מאחר שכבר הונהג היתר, ויש להם על מה שיסמכו, עכ"פ במקום דחק גורא ועצום כזה. ויש לחוש ללעז הראשונים, שכבר נתגו בקולא זו. וד' יודע, כי הייתי חפץ להחמיר לצאת ידי כל הדעות, אבל ראיתי שהוא דבר שא"א כלל וכלל, וכל מי שיהי' בפנים הענין כמוני לא יוכל לחשוב דרך אחר בשרא"א וענין. ואנו צריכים להתאמץ בדרכים המקשרים את לבבות עם קדוש אלינו, כדי שיהיו דברינו נשמעים בכל דרכי ד' ויסודות תורה"ק.

ע"כ יראה כת"ר לפעול שיהי' הכל בהשקט, למען השי"ת וכבוד אה"ק, ויודיע לכ' רבני הבד"צ את צערי הגדול, על הדברים אשר יצאו שלא ברצוני וידיעתי. והשי"ת ישפך על עמו ועל יראיו רוח חן ושלו' למען עמו ונחלתו, כנה"י ונפש דושי"ת.

הק' אברהם יצחק ה"ק

שז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ו סיון תרע"ן.

הורי היקרים מחמדי לבבי ונפשי עט"ר שליט"א וכל יקירינו ש' לאוי"ט.

תליית על החוה"ש אשר עמנו כולנו, כה לחי, מפני הטרדות התמידיות והזמניות נתעכבו דברינו קצת. כמובן אני מצטער על אשר לקח לו ענין ההוראה בדבר השביעית צורה של מחלוקת, מה שלא פללתי, וד' יודע טהרת לבבי בכל הענין. ובתומי אחזיק ואצפה לתשועתו ית', כי גם הנחרים בי יכירו שכוונתי רצויה.

1 ע' באגרת שאחרי זו ונוספות שבסוף היג'ר.

* נחפזם בעתון "מוריה", ירושלים י"ז סיון תרע"ן.

ובשורא לא היה לי אפשר להתנהג בדרך אחרת, ולא חשבתי ח"ו לפגוע בכבוד שום איש, כ"א עשיתי הכל לטובת ישוב אה"ק החביבה עלי חבת נשמה תלית, ובר' בטחתי לא אמער. ובודאי כך היא השגחתו ית', שהענין הקשה הזה נפל בגורלי, ובודאי א' חשבה לטובה, ובחסדו הגדול ייטיב לעמו ונחלתו באור ישועה וגאולה בב"א.

הנני חותם בברכה ואה"ר ביראת הכבוד וכט"ס.

בנכס הק' אברהם יצחק

שמאל יקירי שי'.

הנני רוצף בזה דברים מעטים, שאבקשך לתתם ב"המורי". כי באמת צער גדול הי' לי מהמכתב שכתבו מפה ב"האור" בשם "קול מהיכל" ג. סיועים כמו אלה, הפוגעים בכבודם של אחרים, אינם רצויים לי כלל וכלל, והכל עשו ע"ד עצמם בלא המלכה ממני, אלא שהנני יודע שכונתם רצויה היא.

אחי' הנ"ל

שח •

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ט"ו סיון תרע"ן.

לכבוד מערכת "המוריה" ירושלים.

הנני מוצא לי לחובה להביע בזה את צערי הגדול, על הדברים אשר כתבו חריר עיה"ק ת"ו שליט"א במה"ע "האור", שלא בידיעתי ושלא ברצוני. אף שידעתי נאמנה שהכותבים, שהם ת"ח מובהקים ויראי ד' באמת, כונתם היא לשם שמים, מ"מ לדעתי לא זו היא הדרך הראויה לאחוז בה בעניני חילוקי דעות שבהוראה, חייבים אנו לדון לכף זכות את כל אחד מהצדדים, שכונתו לשמים ולשם האמת. וביחוד אני מצטער על השבחים הנפרזים, אשר כתבו עלי, שאין בי לא מהם ולא מקצתם, בעוה"ר. וחלילה לי לחשוב עצמי לגדול אפילו נגד איזה תלמיד, וק"ץ נגד רבנים מובהקים, ד' ע"י. אלא במה שנוגע לדרך האמת, ולטובתם של ישראל ושל אה"ק, בזה גם חלש שכמוני יאמר גבור אני, ולא אשא פני איש במלחמת ד' הנוגעת לקיום ישוב ארץ ישראל, שהתעורר בימינו בחסד צור ישראל להכין מסלה לשאר עמו, לשוב אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה. וההוראה אשר יצאה מפי רבנן קשישאי, לטובת ישובנו הקדוש, הנני מוצא א"ע מחויב לחזקה ולאמצה. לטובת עם ד' ונחלתו. וברוכים יהיו כל ישרי לב אוהבי אמת, המצפים לתשועת ד' על עמו ונחלתו, ומוקירים את רשמי הקץ המגולה של הרי ישראל הנחתים את פרים ונושאים את ענפם לעם ד' אשר קרבו לבא, שיעמדו על ימיני לעזרני בימין ד' רוממה.

דברי המדבר שלו' וברכה בכל לבו, בין להמסכימים עמו בין להחולקים עליו ובלבד שיכונו לבם לשמים.

הש' אברהם יצחק הכהן קוט

1 ע' נוספות שבסוף הספר הזה.

* נחפרסם בעתון "מוריה", ירושלים י"ז סיון תרע"ן.

שט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ט סיון תרע"ו.

לכבוד ידיניע הרב הגאון החובב אוצר תו"ר מו"ה ברוך מאירט פליט"א.
האב"ד דעה"ק חיפה ת"ו, שלו' וברכה באה"ר.

ע"ד ההכשר שנתתי על הבורית שבלוד * הנני בזה להודיע לכת"ר, שלא מצאתי שם שום מקום לחוש, שראיתי את כל סדר העשי, והכל נעשה רק מהגפת של הזיתים, ואין בהם שום תערובת חלב ושאר דבר האסור. ומ"מ מצאתי בין האנשים אחד מהם שהוא מוחזק בכשרות באין פקפוק, והטלתי עליו את ההשגחה התדירית. גם מהשותפים הבעלים עצמם ישנם מוחזקים בכשרות, בעלי תורה ויראת שמים. ולדעתי כשיתן כת"ר ההכשר ב"עתיד" ¹ יהי' ג"כ ע"ד זה, שיסמך על איזה משגיח תדיר, אלא שא"צ משגיח מיוחד אלא אחד מהעובדים שיהי' מוחזק בכשרות לו יסדר הדבר. ביחוד יהי' צריך משגיח נאמן וסמוך ביראת שמים, כשיעשו ג"כ שמן לאכילה, שאז יהי' דרוש ג"כ להפריש תרומ"ע, וביחוד אם יעשו שמן שומשמן, שאז אם יקנו מהגמים שומשמן יש לסמוך על הפוטרם, וחושבים זה לנגמר מלאכתו ביד גויים, וכשיקנו מישראל הלא יהי' דרוש לתקן, ויהי' אז צורך שמירה מדויקת שלא יתערב הפטור עם החיוב, כדי שלא יהי' קלקול בסדר ההפרשה. וכת"ר בחכמתו ידע בעזה לתקן הכל צעהי"ט. והשי"ת יתקנו בעצה טובה מלפניו, ויזכנו לרומם את דג' תה"ק על אדמת הקודש ולהרים את קרן אה"ק ברוח דעת ויראת ד'. והי' נ"ש וברכה נאמנה, כנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

שז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ט סיון תרע"ו.

לכבוד הועד הנכבד בחובות ת"ו, שלו' וברכה.

הרב ר' צבי קאהן, קובל לפני על כבוד הועד והמושבה בכלל, שהם מונעים אותו מלהדר איזה הידורים, שהוא חפץ לעשות בפירותיו לשנה זו מפני חשש השמיטה. ובאמת אנכי התניתי ובארתי ביסוד ההיתר, שאין ראוי לכל אחד לכופ את חברו, וכל מי שרוצה להדר ולקיים דיני שביעית לכל פרטיהם, אין למנע ממנו. ואין בזה שום לעז, כי הכל יודעים שישנן כמה שאלות, שכל קהל עדת ישראל סומכין על המקילין, כמו סרכות, וחדש בחו"ל וכיוצא בהם, ומ"מ אין מוחים כלל בידי המהדרים שחפצים לצאת גם ידי המחמירים. והארכת קצת בזה בספרי "שבת הארץ".

ע"כ אבקש בזה את כבודם, שלא יפריעו את הרב ר' צבי קאהן, מכל ההידורים שהוא חפץ לעשות בשלו, רק שיקבל עליו שלא יוציא ח"ו שום לעז על ההיתר. הנהוג, ע"פ גאוני קשישאי וע"פ יסודות חזקים מש"ס בבלי וירושלמי, וגדולי הפוסקים קמאי ובתראי וסברות ברורות, שכדאי לסמוך עליהן בתור הוראת שעה. בשעת הדחק הגדול הזה לטובת ישוב ארצנו הקדושה. וכל המתנהגים בגדרי

* לוד, היתה מקום בית-החרושת לסכון היהודי הראשון שנוסד אז.

1 בית חרושת לסכון בשם "עתיד" בעה"ק חיפה ת"ו.

ההיתר, אשר בזה"ל אותם, להזהר במלאכות שהם מה"ת, לעשותן ע"י נכרים. או ע"י שאלת חכם באינו עצה בדברים המסופקים, ובמלאכות דרבנן ע"י ישראל אחר המכירה, אין עליהם ח"ו שום חשש כלל, מפני שהם עושים כתורה וכמצוה. ככל דרכי הוראות או"ה הנידונים בעם ד' שלומי אמוני ישראל, ע"פ הש"ס והפוסקים מעולם, והנני חותם בברכה ורב כבוד כנה"ל.

הק' אברהם יצחק ה"ק

ג"ב. ובאמת בכל דבר שאין בו משום הפסד אני רוצה לצאת ידי כל הדעות, וכן ראוי לנהוג בכל כה"ג, וירא שמים יצא ידי שניהם, וע"כ תקנתי עוד בראשית השנה חותמות לחתום על הכתבים של המסחר שהמחיר בשביעית הוא בשביל המכשירים והטורה. וכיוצא בזה בדעתי ה' לעשות שטרות של הפקר והרשאת ב"ד, שהכל נעשה ברשות ב"ד, ובלבד שלא יהי' מזה שום הפסד ולעז ח"ו. כי הכל יודעים, שאע"פ שאנו מקילים במקום הדחק, לחשוב ע"י המכירה שהפירות אינם פירות שביעית, מ"מ כל מה שאנו יכולים לצאת מכל חשש אנו עושים, וכה"ג דיו"ט שני של גליות ואפי' במקום שהדברים סותרים זא"ל, כמו סוכה בשמיני עצרת, מ"מ כיון שעושים כדי לצאת מכל ספק כך הוא דרכן של ישראל קדושים.

הנ"ל

שיא

ב"ה, עיה"ק יכו ח"ה, י"ט סיון תרע"ן.

לכבוד דיו"נ חרב הגאון האמיתי מופה"ד מו"ה יעקב דוד ריב"ז שליט"א.

שלו' וברכה באה"ר.

מכתב דיו"נ כ"ג שי' הגיעני כעת, ותמיתני מאד למה משיאים כגות ורות. בדברי, באיזה אופן מצאו לתלות בי שאכף את אותם שאינם מסכימים ע"פ דעתם על ההיתר, שיאכלו מה שאסור לפי שיטתם. כונתי היא רק, שאני מחייב לעמוד בפרץ נגד המוציאים לעז על אותם הבאים לישב את ארץ ישראל, ובאין להם דרך אתרת הם מוכרחים לסמוך על ההיתר. שכבר יצא טיבו ויש לו ידים בשיטות התלמודים והפוסקים, שהוצאת לעז זו מו"ק את הישוב היזק רוחני והיזק חומרי. היזק חומרי, כאשר הדבר אי אפשר שהכל יקימו את דיני שביעית בלא הפקעה, ואם לא יוציאו לחו"ל את הסחורה, את היק ואת תפוחי-הזהב והשקדים וכיו"ב, ממש תשם הארץ, חלילה, ויתרב הישוב החדש, ועמו מוכרח להיות נהרס חלילה הישוב הישן ג"כ, כי למתבונן בעין פקוחה הם שניהם אחוזים זה בזה. והיזק רוחני, שע"י פרוסום האיסור תסתם הדלת של הכניסה לא"י, לבנותה בבנין של נטיעה חדשה ומסחרים ביבולה, לפני כל שלמי אמוני ישראל, ואז יהיו הבאים רק משליכי הדת אחרי גום, ואין שעור לנפילת היהדות בא"י בכלל, שתוכל להיות נצמח מזה, כי עכשו, אע"פ שבאים ג"כ החפשים, מ"מ בכל מושבה נמצאים ובאים ג"כ בעלי תורה ויראה, והם מתאורחים בתור בעלי-בתים חשובים, ומתוך כך מוסדי הדת מתחזקים, בשמירת הכשרות וכיו"ב, אבל אם תסגר הדלת לגמרי בעד יראי ד', כי קבלתי מכתבים, וגם השכל נותן, ששום אדם עשיר, אפילו ירא שמים, לא ירצה לחשקיע רכוש בא"י, בזה"ל שאותותינו לא ראינו כעוה"ר, באופן שע"י

השביעית יופקעו כל יסודות מסחרו, ואין שיעור להנפילה הרחגנית. וההיזק השני שיש בזה ברוחניות הוא, כי כפי המצב של הישוב הלא אי־אפשר בשום אופן שלא ישתמשו רובם בהיתר ההפקעה, ואם מורים להם שאע"פ שההיתר בא מצד הדחק, מ"מ הוא היתר כשר ע"פ דין תורה, אז הם בעצמם נזהרים בשארי ענינים של קדושת התורה והמצוה, וגם בענין שביעית עצמה הולכים הם בזהירות, עכ"פ רבים מהם, ע"פ סדרי ההיתר שמתרחקים מאיסור של תורה, ומתייחסים בכבוד להוראת רבנים על כל פרטי עניניהם, ומתוך כך כללות קדושת ישראל מתחזקת ותופסת מקום, מה שא"כ אם יחשבו שכל מה שעושים יעשו באיסור והם רשעים ועבריינים, אז מתוך היאוש והקצף יוכל הדבר להביא לנתיקת עול והפרעת התורה והמצוה בכמה ענינים, עד שיצמח מזה חלילה חורבן גדול לכללות היהדות באה"ק. ע"כ מי שהוא בכלל רואים את הנולד, ורוצה לעבוד את ד' לא בהתפעלות של דמיון לבד, כ"א בשכל צלול וחשבון ברור, כמו שראוי לאדם אשר חננו ד' דעת וחשבון, יחליט בדעתו שאנו חייבים לעמוד על המשמר, שלא יאבד ההיתר, הנהוג ע"פ ההפקעה, את כחו, וכיון שהונהג הדבר זה כשלש שמיטות, ולא מיחו ע"ז גדולי הדור באה"ק למעשה, ופנים בהלכה יש ע"ז, שכל מי שיש לו דעה ישרה מוכרח להורות עליהם, למה זה יהיה בעיני כ"ג לחימה אם אני אומר, שנגד כל מי שיצא לשווה את רבים מאחינו ב"י לרשעים, ולגרום ע"ז חורבן רוחני וחומרי לארץ אבותינו, שהנני מוצא את עצמי מחויב לצאת כנגדו, אבל על אנשים פרטיים, הרוצים להחמיר על עצמם, מי זה ח"ו יעזו ללחום נגדם, ואיך אפשר גם לחשוב שזוהי כונתו.

וע"ד חיפוש דברים שראוי לתלות בהם המחלות, לע"ד אין לנו חטא גדול משנאת חנם, שאנו שקועים בו בעוה"ר, ויותר מכל מקום מצא לו יצרא בישא זה מקום אצל יראי ד' ות"ח, ויותר מכל מקום באה"ק, וזהו לפי גודל קדושתה, מתחזק צד המחריב לחבל ולהשחית, ואנו צריכים להתאמץ בדור זה להחזיק במדת השלום, ולהרבות אהבה ואחות בישראל, ולהרבות כבודם של ת"ח המוחזקים ויודעים לאנשי אמת ועובדי ד' בכל לבבם, שאינם חשים על ממונם ועל כבודם, רק בשביל כבודו של הקב"ה וכבודו של ישראל וטובתו בעולם, ובטוח אני, שאם נחזיק בדוך הקודש הזה, יסיר ד' כל מחלה מעמו ומארצו, ויצוה את ברכתו בכל מעשי חינו, וישוב אה"ק ילך ממדרגה למדרגה בעליה אחר עליה, וכל מה שיוסיפו אחינו בני עם קדוש לבא ולהתישב בארץ חמדה, כן תהיה יותר אפשרות להרחיב את גבול שמירת קדושת השמיטה, כי לא יצטרכו רבים מהם לשלח את יבולם לחו"ל, ויאכל הכל בקדושת שביעית ובלא העברת איסור סחורה, וישמח לב אוהבי ד' וחושבי שמו.

ובכלל אין זה דרך התורה כלל, לבנות דין ע"פ יראה חיצונית של עונשים, ד' ישמרכנו, אנחנו צריכים לברר ממקור התורה, אם יש מקום לסמוך על היתר זה בשעת הדחק או לא, ואם יעלה בידינו שיש מקום לסמוך, אז אסור לנו לתלות את העונשים בזה, כי אין הקב"ה עושה את תורתו פלסטר ח"ו, ואנו צריכים לפשפש במעשינו, בענינים אחרים, במעשים ובמדות, שרבה בהם המכשלה בעוה"ר, כאשר האריכו בזה גדולי צדיקי הדורות, וד' ישים שלו' על עמו ועל נחלתו.

הנני ירי"ע דורש"ת באה"ר ואהבת עולם.

הש' אברהם יצחק ה"ק

נב. ומש"כ כ"ג, שהמתיד הראשון לא נלחם ע"ז, תמיהני למה ה' לו להלחם. הלא ה' יושב בחרל ולא ראה כלל את עניינם ולחצם של האכריים. שעיניהם תלויות להחיות את נפשם ונפש ביתם מפרי אדמתם. בשעה שהם נלחצים ממסים וארנוניות מעבר מזה, ומתוצאה יתירה שסדר השביתה, שאחרי כל היתר המכירה, העמים עליהם, מעבר מזה, ולא ראה ג"כ את הסכנה לכללות היהדות שנצמחת ע"י הכרות האיסור בדבר כזה שאי אפשר לעמוד בו. והעומדים בפנים לא היו צריכים להלחם, כי עד שמיטה זו הלך הענין במישרים, כל יחיד שרצה להחמיר על עצמו החמיר, אבל לא הופרע סדר המשא ומתן שהוא מקור חיותם, ולא הוצא שום לעז על המהלכים ע"פ סדר ההיתר, כשם שאין מוציאים לעז על יהודים רבים המחזיקים, או שיש להם משלהם, פרוודים וחצרות גדולים, שהם עושים ע"י גויים את כל עבודת השרות ע"י בהמותיהם בקרקעותיהם בשו"ט. ע"פ היתר מכירה של העדמה, מפני גודל ההפסד, ורק עכשו מחדש נקהלו המחמירים לקרא תגר ברבים, ולומר דבר שאינו נשמע בשו"א, כ"א מביא קלקולים לאין שיעור, — איך אפשר שאנכי העומד בתוכיות הענין של הישוב לא אעמוד לימינם.

והתמיהה שמתמיה על שהפושעים עומדים על ימיני, והיראים לנגדי, מה זו פליאה. הענין החומרי, של הרעה, שהאיסור מביא להישוב ולא"ה"ק, זה מכירים הכל, ע"כ כשאני מדבר להגן בזה הם מכירים שאני עושה איזה דבר טוב, והיראים שמים את עיניהם רק בצד הרוחני, ובודאי יותר טוב להחמיר מצד זה, אבל ישנם גם מהיראים שיש להם הסתכלות בהידה, ואינם מאנים לא את עצמם ולא את אחרים, והם באמת מכירים את כונתי הרצויה, ועומדים על צדי, וכבר ה' בימי עזרא, שכמה גדולים וטובים לא רצו ליסד את הישוב בא"י, ונשארו בבבל ג, ועזרא לקח עמו את הפסולים², שהיו מעשיהם כעורים, וה' העולם דאוי, להיות נהפך לתל מלח מפניהם³, והיו מחללים את השבת⁴ גם בא"י, ומ"מ גרם הרבר שע"י צמיחת ישועה זו נבנה הבית השני, שזכינו על ידו לפרסום תורה שבע"פ והרחבת גזירות חכמים והתפשטות תורה בישראל, כדאיתא בספר היכלות⁴ א שיעקר הדדה של תורה ה' ע"י הבית השני, וכן יהי בעה"י בימינו, ע"י מה שנחזק את הישוב ההולך ואור בע"ה, ויתרבו אחינו העולים לישב את אה"ק, יצמח אור גאולה וישועה, וסוף כל המורדים והפושעים לשוב בתשובה שלמה מתוך אהבה ושמחה, ע"י אור שפע קדושת אה"ק שתשפיע עליהם, ע"י סיוען של ת"ח עובדי ד' ואוהבי ישראל באמת, שיתהלכו עמהם בנחת ואהבה, ויראו לכל העולם שהם דואגים עבורם ונכנסים בגורלם ומצבם, ועי"ז יתעורר הניצוץ הנרדם של קדושת ישראל הכמוס בעומק, אפילו בלבם של המוקצים והריקנים, ויהיו כולם יחד כלי מחזיק ברכה להיות לעם לד', על אדמת קדשו, אשר בחר בה מכל הארצות, ומי יתן ויכנסו דברי בלב הד"ג, ויתן ידו עמדי ללכת בדרך הקודש הזאת, לעזור בהרמת קרן הישוב, ויתקדש על ידינו שם שמים בעולם, ויתדומם דגל התורה וכבודם של ת"ח על אדמת הקודש.

יד"ע הנ"ל

ומש"כ כ"ג, שהלא כבר הדפסתי את שה"א, ומה יש ללחום עוד יותר. הלא הדעתי לכ"ג ידי"ג שי', כי בכונה לא סדרתי את כל הדברים בענין זה בהבנה

גמורה, מסודרת ועמוקה כראוי, וכמה צדדים וטעמים ברורים השמטתי לגמרי, והכל כדי שלא יקלט עיני ענין ההיתר יותר מדאי, ויהי' תמיד נחשב רק להוראת שעה, וענין שהותר בדוחק, רק מפני שעת הדחק, אבל כשמרחיבין דברים הללו עיני דרכה של תורה, כפי הדרך הנהוג מאז בישראל לחפש צדדים של קולא בענין גדול שהוא צורך רבים, אז יוקלש יותר מדאי ענין האיסור, מה שאיני חפץ בשום אופן וענין, ואע"פ שאם יהי' הדבר מכריח להציג את הענין ביותר בירור, גם אז לא אמנע בעה"י מלהעיר תמיד, שהוא היתר של דחק וענין של הוראת שעה, אבל לכתחילה נוחא לי שלא אצטרך לבא לידי מדה זו, ויהי' הדבר עומד כפי התכונה הרפויה שנתתי לו בהמבא.

ובאמת אי-אפשר לדון בענין שביעית בא"י דין מנהג, שהרי כ"ז שלא היו קרקעות של ישראל מצויים לא הי' כלל מנהג קבוע, כיון שקרקעות של גויים הותרו זה מאז, ונמצא הישוב עצמו הוא שחידש את השאלה, שנולדה יחד עם הדחק הגדול, וכשדנים על הלכה חדשה ומצרפים בה כל הספיקות וספיק-ספיקות, בעיקר החיוב, ומדאורייתא או מדרבנן, ובספק השנים, שאע"פ שהוסכם על שנה אחת מ"מ לא הוברר בשביל זה הספק, רק הוסכם שלא להחמיר ביותר משנה אחת, ובררו שנתו של הרמב"ם, אבל בשביל כך אינו יוצא מכלל ספק לענין צירוף של עוד ספיקות, והארנא, ויסוד חקי הקנין, שע"פ לשון השטר הנימוסי הכל הוא של המלכות, ואין האכר אלא אגיסטון שנוטל תשעה חלקים ע"פ החוק, וע"פ האמת רק ששה או שבעה חלקים, וכאלה רבים מאד הצדדים לפרט בדרכי ההיתר ע"פ סדר נכון, שכאשר נרמה לשאר הוראות חמורות, המחזקות לקולא מעולם, או שנתחדשו להקל ע"פ הוראות אתרוגים, לא הי' מקום כלל לערער בעולם.

הג"ל

ואחרי כל אלה הנני כופל ומשנה ומשלש, כי אין כל עיקר חפצי ומגמתי כ"א ללמד זכות על ישראל, וביחוד על עם קדוש היושבים בחצרות ד' בהר קודש קנתה ימינו ית', שלא יוציאו עליהם ח"ו לעז שהם רשעים ועבריינים בכללם, אבל לא ח"ו לרפות את ידי המחזיקים במצוה הרבה והקדושה, שאחר כל הקולות, ולימודי צדדי היתר, גנוח בה אור גדול של גאולה וישועה ופדות לעם ד', ועיני צופיה תמיד לחרות ד' וישועתו, שיכונו בחסדו את ישוב אה"ק על בסיס נכון וחזק ושילוח ברכה ושפע טוב, באופן שיהי' דבר השמיטה נכון ומקובל להעשות באהבה, בלא הריסה, וקלקול הישוב, כ"א בברכה ושלוח השקט, ואני מאמין ומקוה, שכשם שאנו מלמדים עליהם זכות מלמטה, כך ילמדו פרקליטים וסניגורים מליצי יושר ללמד עליהם זכות מלמעלה, וחובה רבה מוטלת על ת"ח וצדיקי הדור להתפלל בעד זרע קודש המוכרחים להשתמש בהיתר זה, שלא יארע להם כל פגע ומחלה, כי הלא גם "בכל פרשת העיבור יהיו כל צרכיהם לפניך"⁵, וק"ו שדבר זה נעשה ע"פ הוראה, ואין כאן חלילה פרישה לדבר עבירה, ואפילו אם ח"ו לא נתכונה ההלכה כראוי, הן אל כביר ולא ימאס⁶, ובטחתי בחסד עליון ב"ה, שכל מה שיתרבו צדדי לימוד הזכות ע"פ דרכה של תורה, ומצורף לה תפילת רבים בעד עדר ד'

השב אל רבצו ואל נוהו, כן תגדל הברכה ויהפך הנגע לענג והפשע לשפע רב טוב על עם ד' וחבל נחלתו. כי אין שיעור לגדול כחם של צדיקים ות"ח כשהם באים לזכותם של ישראל, ועליהם הכתוב אומר: ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור.

הג"ל

שיב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י' סיון תרע"ן.

לכבוד ידידי הרב המא"ה הג"מ מו"ה צבי קאהן שליט"א, שלו וברכה באה"ר.

מכתבו הגיעני, ע"ד הקובלנא במה שהועד מונע אותו מלהדר אחר ענבים של נכרים, כדי שלא לסמוך על המכירה. בעיקר הדין אם ה' מתישב עמי היו הדברים מיושבים בדרך יותר ישרה. ותמיהני מאד, שהתיקון שרצה כת"ר לצרף אל המכירה, — שהרי חתם על שטר ההרשאה ככל האכרים, — הלך לבקש מבר"צ דירושלים ועזב בד"צ דידן, שאנו סמוכין וגראין ויודעים עניני המושבות ביותר בירור, — וזה גרם כפי הנראה רוב המבוכה.

מצדי ירע בעיני מאד מה שהם לוחצים לכת"ר. אע"פ שכבר ה' לעולמים, שחכמי צפת מחו בידי הרשד"ם במחמירים בעניני שביעית נגד דעתם. אמנם הרשד"ם לא הסכים למחות במי שרוצה להדר במידת חסידות, אבל מ"מ אין להלעז כ"כ על המוחים, שהם רואים את עצמם עלובים ע"י אחד היוצא מכללם אפילו לחומרא. ובירושלמי פ"ב דברכות ה"ט איתא, אברייא דכל דבר של צער הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה ת"ח עושה ותבא עליו ברכה, ובלבד דלא יבזה אחרנין. ע"כ לקרות ע"ז מלא רועים, של שאריו הרבנים שי, אין תועלת כלל, כי אין בכחם לצאת נגד מקום שיש סמוכין מצד התורה. אבל אחר כ"ז הנני מוצא לנכון לחזק את ידי, כשהוא חפץ להחמיר, ובלבד שלא יוציא ח"ו לעז על היתר המכירה, שהתירים כאלה אנו נוהגים בדברים חמורים מאד, בבכור לענין קדשים בחוץ, שבכרת לכמה רבנותא גם בזה"ז, ועוד כמה מילי, חמץ ושבת ורבית. ובאמת אין זו הערמה, כי ניתא לישראל לאפקועי האיסור ומשו"ה גמרו ומקנו. והנה לא ה' לי פנאי לעבור על הקונט' ששלח, וק"ו להשיב, אבל כעת, שהוכרחתי לכתוב לו מכתב, מצאתי לנכון לעיין בהתחלת קונטרסו, וחפצתי להשיבו על כל הפרטים האלה. אבל ראיתי שיאריך הזמן, והענין שלו דורש זריזות, ע"כ רשמתי רק תשובות ו על סדר דבריו בהתחלתו, והחלק יעיד על הכל, כי כל השגותיו, ובכלל השגות כל המשיגים על יסוד ההיתר, הדרוש לטובת הישוב הקדוש של אה"ק כארר לנשימה ממש, אינן בגדר השגות כלל, ואולי כשירויח ד' לי בפנאי, ארשום עוד על יתר דבריו. ואם ישפט בשכל ישר אקוה שיורה על האמת, ואם ירצה מי שהוא להעמיד על דעתו, אינו מקפיד בזה, ויהי לו את אשר לו.

והשניית יחנינו להיות ממשיבי ארץ חמדתנו, וממרביו שלו, בישראל ובעולם, לקדש את שמו הגדול על עמו ועל נחלתו, ובה יתרומם קרן תוה"ק, כנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

שיג

ב"ה, עה"ה יסו ת"ו, כ"א סיון תרע"ן

לכבוד ידי"ע הרב הגאון הגדול פאהמיד מוהרי"ח ברלין שליט"א, שלו וברכתו.

הגני מוצא לי לחובה להודיע את כתריה שי, שגם מראשית הענין, כשראיתי את גחיצות השימוש בהיתר ההפקעה ע"י המכירה לכללות ישוב אה"ק, גמרת בדעתי לעשות בכ"ז את כל מה דאפשר לצאת ידי חובת כל הדעות. ועל כן תקנתי חותמות, שחקוק עליהם שהמחיר בשביעית יח' רק בשביל המכשירים והטורה. כדי להסיר מהדמים דין קדושת שביעית, ולעשות ע"י זה את הסחורה ע"י הבלעה. וגליתי דעתי לכל מכירי הנכנסים לדבר עמי בענין זה, שבדעתי להכין ג"כ לפני הבציר שטרי הפקר, שיפקיר כ"א את הפירות, שיש בהם חשש שביעית, שימצאו בקרקעותיו, וימסר כחם לב"ה, ושטר הרשאה, שב"ד מרשים להבעלים הנ"ל לעשות ברשותם כל מה שנדרש למכירת הפירות בדרך היתר, דהיינו לקחת מהם שכר טרחם ומכשיריהם. אלא שמראש הסכמתי, שכיון שיש לנו יסוד המכירה, שמאז סמכו עליו לבד, אין לדקדק כ"כ כמה יקחו בעד המכשירים והטורה, כיון שהדבר מפורש שאין הדמים בעד גוף הפירות, ואין לדחוק את בני המושבות העמוסים במשא של דחק גדול במצבם, ד' ירומם קרנם, בדברים הנוגעים לממון, נגד מה שכבר הוחזקו. אמנם ע"י המהומה, אשר נעשתה בדרך קינטוריא, יהיו כמה דברים מזה יותר קשים עכשו להוציאם אל הפועל. ובכ"ז תקותי לשמו ית', שיתוקן הרבה ע"פ הידור זה, אע"פ שהוא דבר חדש, שלא הונהגו בו מאז. כי בדרך שלו יעשו כל מה שנבקש מהם, כ"ז שלא יהיו ניזוקים במצבם או בכבודם. הנוגע ליסוד חייהם, ע"י הוצאת לעז על ההיתר המתוקן ומוחזק ח"י, שהוא הרס כללי לכל היושב ח"ו וירידה לחייהם ממש, שאין פלא שהם מוצאים את עצמם מוכרחים לעמוד על נפשם ונפש ביתם, ועולללים השואלים לחם, ועל גפש הישוב ותקותו בעתיד בע"ה, שיתרחב ויתגדל עד אשר יופיע אור ד' וגאולתו השלמה על שמו ונחלתו, בב"א.

חושב אני כי אחרי אשר שטרי הפקר והרשאת ב"ד ע"פ בד"צ דידן היו יהיו מתוקנים, כאשר מראש עלתה במחשבותי והסכמתי, בעה"י יחי' בזה שלו, על דייני ישראל, ולא יהי עוד שום ערעור על עסקי פירות המושבות המובאים ירושלימה. ומה גדול הכאב, שכל הקנתור הזה, אשר הדאיב כ"כ את לבבנו ולבב כל יראי ד' ואוהבי תורתו ית', לא הי' צריך להיות נמצא כלל, אם היו דורשים ממני איך היא הסכמתי ודעתי להתנהג. כי כל מגמתי היא לצאת כמה דאפשר ידי כל הדיעות, ולחוס עם זה יחד על ממונם של ישראל, ולהעמיד מצב השלו בין ת"ח באה"ק.

אקוה, שהדר"ג שליט"א, בצדקתו וטהרת לבבו, יחזה דעתי היפה לטובת השלו, וטובת ישוב אה"ק, והדברים יתקבלו באהבה וברצון מכל יראי ד' וחושבי שמו, לחדול מכל ריב וערעור ולהשכין בפורנו אהבה ואחזה ושלו וריעות.

יחי' זה שלו וברכת אהבה נאמנה, כנה"ר ונפש ידידו עז קשור באהבתו ודורש"ת באה"ר והדרת כבוד ויקר,

הס' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל.

שיד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ג סיון תרע"ן.

שלוי ברכה ורב נזות לכבוד הורי ה'קרים עמ"ר ש"י לאו"ס וכל מחמדי
לבבנו של"ס"א.

לנכון קבלתי את המכתבים מבשרי שלומם וטובם, תל"י, וכן ב"ה על
החוה"ש אשר עמנו. יוסיף המוסיף עוד רב טוב וחסד לנו ולכל בית ישראל וישפת
מהרה רב שלוי כבוד וברכה לעמו ונחלתו.

מאד אבקש את כבוד הורי חביבי נפשי האהובים שיחיו, שלא יהי' להם ח"ו
שום צער כלל בדבר כל הענינים המסוכסכים, שמצד ענין המושבות הגני מוכרח
להיות מתערב בהם. אין כאן ממה להצטער, ת"ל שארצנו הקדושה הולכת ונבנית
לענינו, דבר ד' בידי עבדיו הנביאים, ע"ד שיבת ציון וצמיחת קרן ישועה לבית
ישראל על אדמת הק' הולך ומתמלא בחסדו הגדול, שבי"גולה הולכים ובאים בחמדת
נפש אל ערי יהודה, אשר החלו להתנער מעפר שממותן. — וענינו ראות ושמחות.
מתמלאים אנו ב"ה גילת עולמים ותקות עדנים, ובתוך נטית יד ד', המלאה חסד
על עמו הנדכא, ועל ארצו השוממה שנים כל"כ מאות רבות, — הננו נמצאים
אנו ב"ה, לקחת בה איזה יד, איזה חלק ניכר הרבה או מעט. האם אין בזה האושר
הגדול והנערץ מה שיש בו די לשילום נגר איזה קפידא של כל"דה, ואיזה צער
קל של איזה הרגשה בלתי נעימה, המתעוררת לרגע בעת אשר יראה האדם שפלוני
ופלוני מדבר על אדותו לא כפי החפץ של אהבת-עצמו, המלפפת את האדם תמיד
גם יותר מהמדה הנכונה? — בדרך ד' אשר עשה לי את הנפש הזאת, ואשר הביאני
במסיבותיו העליונות, לעבוד בכחי המצער על הרי ישראל, בעת המאושרה הזאת,
שפפעת חיים לעם ד' על אדמתו הולכת ומתקבצת, שהרימני מכל אלה הדברים
הקטנים, ואינם נוגעים ב"ה לרוחי ולבבי, ולא יעיבו אפילו במקצת את זהרה של
מטרתי הברורה לחיות ממסייעים למלאכת שמים, להיות מהמנצחים על המלאכה
הקדושה ליסד בציון אבן בחזן פנת יקרת, להיות מכוון לתקות דור-דורים לעם
נודא, לגוי קו אשר בואו נהרים ארצו, מלא תקוה אנכי, שכשם שצעדי
הרחבת הישוב החמרי יתרחבו, בחסדי אל למושעות, ע"י כל אותן הדרכים שביחש
להוראה הננו נסמכים על יסודות חזקים ואיתנים בכחא זהירא, בשעת המעבר
הקשה ללידת חק גאולת עולמים לגוי קדוש על חבל נחלתו, כן יורחבו דוקא
ע"פ סדרים חביבים ורצוים כאלה צעדי העריגה הרוחנית והכבוד וההדר שבקודש,
הכמוסים עמוק עמוק בנשמת עם קדוש, לקדושת הארץ, לכל המצות התלויות בה,
ולקדושת השביעית הנערצה ונשגבה בגבהי מרומים, ואיני מקפיד כלל על אותם
אשר יבקשו להם את מטרתי זאת של שמירת קדושת הארץ והשרשת קדושת
מצותיה, בתומם, ובדיחוק ידיעתם ממעמקי החיים של קרן האורה, של מרום הרי
ישראל הנושאים קול שיח קודש בקול מבשר ישועה, האומר ליהודה: הנה ישעך
בא, — וחושבים הם לבא אליה בדרכים אחרים, שנדמים להם יותר קצרים, והם
באמת ארוכים ומלאים חתחתים, הגורמים להעלות טינא בלב בנים מלאי רגשי

הדרת קודש לכל קודש ד', אשר יוצג לפניהם בצורה הנחמדה המלאה חן וחסד ד' הראויה לו.

תל"י, ההכרה בנעמה וחנה של תורת חיים, והכבוד והאמון להמצות התלויות בארץ בפרט, הולכים הם ומתרחבים בישובנו הקדוש מדי שנה בשנה, ע"י הליכות האהבה והאמת אשר האצלתם מרוחכם הטהור עלי, עברכם, הורי החביבים. מידכם הטובה סוכת שלו' וחסד אל עלי פרושה, שהנני מרגישם בכל מלא נשמתי בכל עת צעדי עלי שדמות קודש, מדי עברי לראות את שלו' אחי ושלו' כרמי יהודה וכל מטעיו הנחמדים, למטרת העמדת חק ומשפט בדבר המצות התלויות בארץ מדי שנה בשנה, וקרני זיום הולכים ומאירים את כל הדרי לבי וכליותי, לרומם את דוחי ולהעליו כליותי במשוש ארץ חמדה בכל יום, בכל עת ובכל שעה, בלב מלא צפית ישועה לשיבת בצרון של אסירי התקוה, עם ד' הגדול אשר אהבתו העליונה תרוממו על במתי ארץ.

וזלילה לכם, הורי צפירות תפארת, מתפש בלב אפילו נדנוד כל-דהו של צער בגלל אלה הדברים, אקוה לשמו י', שכל אלה הדברים אשר עברי אינם בזיון אלא כבוד והדר, ועוד יתרבו על ידיהם עדיני נפש, אשר יגלו ממעמקי לבבם את חושיהם הנרדמים, לעורר לעבודת ד' ועמו על אדמת הקודש ולעודד בלא לב ולב⁴, מאין פנות אל כל הבל של פניה עצמית, שבכל אופן שתהיה שפלה היא נגד רוממותו של חשק אור צפית ישועת ד' על עמו ונחלתו.

כל צערי מתרכז רק על מה שרבים עוד אינם מכירים, שכל יראי ד' באמת מכוונים את לבם למטרה אחת, ושאינן כאן מריבה במובן הרגיל. אקוה שגם זה יוכר, וישוב כבוד ד' להיות חופף על כל לימודי ד' היוצאים לחפץ ד', שבידם יצלח. ובגוף הענין אני שמח מאד מהרחבת הדברים שהי' בזה ע"י חילוקי הדעות, אע"פ שאני מצטער על שנתערבו בזה דברי קינטוריא שאינם נותנים כבוד לבעליהם, אבל עצם הענין מה שמדברים ומתוכחים על אודות המצות התלויות בארץ בכלל והשמיטה בפרט, ומה שמפלפלים באיזה דרך לבחור איך לצאת ידי חובת וחבת הקודש, דבר זה בעצמו הוא מוסיף עז ואומץ וזכרון לקדושת הארץ והמצות, שאנו מצפים ומקוים בכל עת למילוי חובתן וקיומן, בשוב ד' את שבות עמו בכל מילואו וטיבו, ומגיהו ומגי יתקלס עילאה ב"ה, ומראש כניסתי לענין השביעית חשבתי דרכי לצאת ידי כל הדעות בכל מה דאפשר, ובלבד שלא יזיק להישוב הקדוש בקיומו החמרי ובכבודו. ואע"פ שתוכן המכירה הוא להעמיד את הפירות כדין פירות של נכרים, שכבר נפסקה ההלכה שאין קדושת שביעית נוהגת בהם, מ"מ תקנתי מאז חותמות, שיבאו על כתבי-המסחר, שהמחיר נלקח רק בשביל המכשירים והטורה, כדי שלא יהיה בדמים משום רמי שביעית, והסחורה תהיה לפי בדרך היתר של הבלעה, וכן הסכמתי מראש ופרסמתי לבאי ביתי, שבדעתי לתקן שטרי הפקר ומסירה לבד, שיחתמו עליהם בני המושבות, ושטרי הרשאה ע"פ ב"ד שמרשים להם לעשות עם הפירות וטיפולם ע"פ הרשאת ב"ד, ולקחת שכר עמלם ומכשיריהם, הם ושלוחיהם ושלוחי שלוחיהם. ודבר זה אע"פ שמצד עצמו אין בו כדי סמיכה, מ"מ כשהוא נסמך אל המכירה, לרווחא דמילתא, הוא דבר הגון וזכר לשביעית

שלא תשתכח מישדאל, עד יופיע ד' באורו על ציון, להגיה חשכנו, ולהעמידנו בקרן אורה. אמת הדבר, שעתה ע"י הקינטוריא, שיצאה לרשות הרבים, נעשה דבר זה יותר כבד, מפני שבני המושבות יחשבו שכל אלה הם חידושים הבאים לא מצדי, כ"א מצד אותם אשר לפי דעתם חושבים הם שהם נחשבים להם לאויבים. מ"מ ב"ה כבד גליתי דעתי בזה, וכפי הנראה רובם יקבלו הכל ברצון בהסכמת, ויאמינו שכן היא דעתי, ומאת ד' היתה זאת שפרסמתי דעתי אלה זמן גדול לפני התגלע הריב, ואקוה שהכל יבא על מקומו באורח שלו.

ולמע"ה שלא יצטער כבוד אאמו"ר שליט"א מכל זה מאומה, רק יגיל וישמח בחסדי השי"ת וטובו, אשר זיכנו לבא להר קודש ד', ואשר זיכהו תל"י לשבת בצל צח עיד האלהים סלה, אשר גם אם כהנה וכהנה ימצאו בה אותם שאין הדעת נוחה מהם לא תאבד אפילו כמלא נימא מערכה הנצחי, אשר אוה ד' בה למושב לר עדי עד, ועת נחלום שיבת שבותה ועינינו רואות את קו' האור הדלים, אשר יזריחו אפלתה בשיבת בניה לתוכה, ימתקו לנו גם טעמי מרורות, אשר נטעם לפעמים. מידי אלה אשר בשגיאה לא יכירו אורח שלו, בכל הדרו או אשר לפי דעם דרכינו לא יפנו. אנחנו מלאים עז, מאשר נדע כי נכח ד' דרכנו, וכל כונתי ת"ל צרופה ורצויה למען עמו ונחלתו, שהם משוש חיינו.

ואתה שמואל יקירי, אם כי דברייך ישדים וברוח צדק ואמונה טהורה נאמר, מ"מ נכון לנו להרחיב את דעתנו, ולדון לכף זכות את כל האדם, גם בדרך רחוקה ונפלאה. לעולם לא נכון לשכח, כי בכל מלחמה ממלחמות הדעות, אחרי שהתסיסה עוברת, מוצאים המבקרים בכל הצדדים גם אורות וגם צללים, וברוח דעת ויראת ד' נדע שכל עלילות מצעדי גבר וכל הגיוני רוח איש ופעלם בעולם, בחוג גדול או קטן, הכל ערוך ומסודר מקורא הדורות מראש, לעזור לשכלול העולם וקדמתו, להזרחת אורו, ולעדויי הושכא⁵, ואם שאנחנו מתאמצים ללחום בעד אותם הדברים הקרובים לרוחנו, צריכים אנו שלא להיות מכורים בידי רגשותינו ולדעת תמיד, שגם לדגשות ההפוכות משלנו יש מקום רחב בעולם, ואלהי הרוחות לכל בשר את הכל עשה יפה בעתו, ורעיון זה, אע"פ שלא ימנע אותנו מלהלחם על הקדוש האמת והיקר לנו, אבל ימנע אותנו מלפול ברשת הקטנות, הזילות והקפדנות, ונהיה תמיד מלאים אומץ רוח, מנוחת הנפש ובטחון בד' אוהב אמת, אשר לא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו, ומלא רצון אהיה, אם בכל ההזדמנות אשר תגיע לידך תשפיע להניח את הרוחות ולהרים את רגשי הכבוד בסביבה הבאה בחוגך, כיאות לבעלי יושר ובעלי בינה היודעים את תומתם ואת מטרותם הברורה כנכון היום. הנני חותם בברכה לכבוד הורי היקרים ולכל מחמדי נפשנו כולם יתברכו בכל טוב ואושר ויתענגו על טוב ד', על אדמת הקודש, כנה"י ונפש בנם עבדם; מוכן לשרתם בכל יראת הכבוד ואחיהם וב"א ודודם מברכם בכל לב ונפש מצפה אשרם וטובם כה"י.

הק' אברהם יצחק ה"ק

שטו

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, י"ח סיון תרע"ן.

לכבוד האגודה לקניית קרקעות בא"י, בביאליסטאק יצ"ו, שלו' וברכה.

זה לי איזה שבועות אשר הגיעני מכתבם הנכבד, ולא מהרתי להשיבם דבר, כי באלה הימים יצא קול, שהממשלה העותומנית החלה להכביר על ענין קניית הקרקעות של אחב"י בא"י, אפילו לנתיניה. וכמובן דפו הידים, עד אשר כעת נחקר הדבר, שהקול הזה אין לו על מה להסמך. וכפי הנראה הוא כולו המצאתם של שונאי ישראל, המביטים בצרות עין על התרבות הישוב ע"י אחינו שבי הגולה. ועתה הגנו עומדים במעמד התקוה, כי יאר ד' פניו לעמו, ולא יהיו עכובים גדולים על דרכי הקנין, יתד ממה שהיו עד כה עכ"פ.

מצדי הנני מוכן בעה"ל לעשות כל מה שידי מגעת בל"נ לטובת הקניה. ועתה, שרק באלה הימים פג הפחד של העיכובים החדשים, אקוה בעה"ל לקחת דברים עם העסקנים, לעמוד ביחס אהוב בכל מה שנוגע לאגודתם הנכבדה, ואקוה לר' הבודד בציון המראה לנו ראשית דשמי צמיחת ישועת עמו, בשוכו אל אדמת קדשו, שדברי היוצאים מן הלב יכנסו בלבם, ואגודתם הנכבדה תוכל לעשות את צעדיה בהשקט ובטחה.

אי אפשר לי למסור כעת פרטים, והנני טרוד כעת בנסיעה נחוצה. אקוה בקרוב להודיע מכל הנוגע להם באופן יתד מדויק. וכל אשר אמצא לנכון למסור להם, אקוה להודיעם בלא איחור בע"ה.

והי' זה שלו' וברכה, כנפשם היקדה ונפש דודש שלומם והצלחתם בעבודה פורי' לתחיית עמנו ואה"ק בעז ימין ד' רוממה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

שטז

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, ה' תמוז תרע"ן.

לכבוד ידיד הרב הגאון הגדול פה"ד מוה"ר חיים ברלין שליט"א

שלו' וברכה.

עטי תרעד בידי למעשה הנבלה אשר נעשתה כעת לאחינו יושבי המושבות. כי אחרי אשר הוחזק הדבר עד כה, שלא לתן הכשר להגויים, כדי שלא לרחוק את דגלי ישראל המדוכאים ומיוגעים בענים, ועיניהם תלויות למחיתם ע"י פדיון הענבים, הגה עתה אחרי אשר נגמד הענין בדבר סכסוך שאלת השמיטה, שכל עיקדה באה לטובת אחינו בני המושבות, נמצאו חותרי מחתרת, אשר יעצו בסתר לקנות דוקא מהגויים, ולהרים קדן צדינו, השוחקים על משבתנו, איך שאנחנו בעצמנו רודפים את אחינו בני בדינתנו. אי שמים.

אין לשער גורל התרפה וחלול השם ועוצם הרשעה שיש בזה. דמי לכבי כסיר ידתחו, וכאבי עד לשמים מגיע, מהמצב האיום הזה, מהנפילה של תורה ויראת שמים אמיתית שיש בענין זה. ידא נא כבוד גאונו לתקן את המעוות כפי היכולת. חזת למודעי, כי חשש גדול מצד עדלה וכלאי הכרם יש בכרמי הגויים, בשנים הללו, יותר ממה שהיה בימים הקדמונים, והרי אנו מוחזקים להשיגה על כרמי

אחינו, בשמירה והשגחה מעולה. ואיכה זה עתה תהפך השורה, שנקח משל גויים, הבלתי מושגחים, רק כדי לדדוף עד הנפש את אחינו-בשרנו. והנני בזה ידידו עז דורש'ת באה'ר, הק' אברהם יצחק ה"ק

שינ

ב"ה, עיה"ק יפו ת"ו, ח"י תמוז תרע"ן.

להאדון הנכבד מר חיים קאפצובסקי נ"י, שלו וברכה.

ע"ד שאלתו בענין אתרוג' אה"ק בשנה זו, שהיא שנת השביעית. הנה הונהג הדבר משמיטות הקודמות. ע"י הוראת גאוני ישראל, ששקדו על תקנת ישוב א"י, להפקיע דין שביעית מהקרקעות ע"י מכירה לנכרי, ובזה מתירים את הפירות אה"כ בסחורה, ואין בהם משום קדושת שביעית, וכן הנהגתי ג"כ בשמיטה זו. ומ"מ לרוחא דמילתא צויתי להחתים על הכתבים השייכים לסחר א"י בפירות המושבות, שהמחיר בשביעית הוא רק בעד המכשירים והטורה, ובזה כל המתעסקים מקבלים רק את שכר המכשירים והטורה אשר נתנו לראשונים, ומוסיפים בעד טרחם הם ומכשידיהם. וגילוי דעת זה תיקון גדול הוא לענין חשש סחורה של פירות שביעית גם לדעת המחמירים שלא לסמוך על המכירה לבדה. אמנם בשמיטות שעברו סמכו כל העוסקים בעניני הישוב על המכירה לבדה בשופי, ויש להם על מי שיכמכו, שאין להפירות אחר המכירה הנהוגה אופי של פירות שביעית, אבל יש בהם קדושת פירות ארץ חמדה, ותמיכת הרהבת ידי שבי גולה על אדמת הקודש.

ברגשי כבוד וברכת ד' מציון.

הק' אברהם יצחק ה"ק

שיח

ב"ה, רחובות ת"ו, י"ד תמוז תרע"ן.

מבין המצרים יהילו אורים לכבוד רב רחמיא ומר חביבי חרב הנאון הגדול תפארת ישראל מוה"ר חיים ברלין שליט"א.

הגיעוני מכתבי כתר"ה באיחור זמן, בהיותי יושב פה במושבה רחובות ת"ו, ורואה שלוי אחי מישבי אדמת קדשנו וענות נפשם גם יחד. והנה בענין הצורך שהי' לי להציע את הדברים לפני גדולי ירושלים ונדון יחד בדבר, איני יודע על איזה נדון מכיון זה מר שי, אם על עצם ענין ההפקעה שע"י המכירה, הלא אין זה דבר חדש, ומה יש לנו להוסיף על הוראה שכבר יצאה ונתחזקה בפועל ונתקבלה בישראל, ע"י גאוני עולם נוחי נפש ז"ל, כ"אם לראות את המצב אם כבר פקע הצורך של שעת הרהק, שמא כבר קם ריוח והצלה להישוב, עד שאיננו צריך לתקנה זו. ענין זה לאו בקשיטותא ולאו בטעמי תלי' ג, אלא בידיעה והכרה ערוכה בתוכן הישוב, בדחקו ועניו וטיפולו המרובה, וזה הלא ידוע לכל, שהנני שקוע בעניני הישוב, בין בטובתי ובין שלא בטובתי, ואני יודע את כל מהות מעמדו יותר הרבה מרבני ירושלים, הרחוקים ממנו בין במקום בין ברוח.

הכרה, ואיך אומרים למי שלא ראה את ההודש שיבוא ויעיד². על כן די היתה לי הסכמתנו, יחד עם הרה"ג בד"צ אשר בעה"ק יפו ת"ו, שהם באמת יודעים ומכירים את מצב הישוב, ואנו עובדים תמיד יחד בפרטי עניניו, וכולנו הסכמנו בדעה אחת, באין מקום כל דהו של ספק, שא"א כלל להישוב לעמוד כ"א ע"פ סדר ההפקעה, שהיתה נהוגה עד כה, עם פרטי הוראותיה. ובענין ההכרה, לא די שלא נגרע דבר משמיטות הקודמות אלא שעוד נלחץ המצב בהרבה פרטים, ולפי התרבות הישוב בכמותו ושפלות מצב הפרנסה שלו, הענין מוכרח בהכרח עוד יותר גדול מאשר בשמיטות שקדמו, וכן נהגו יתר רבני הישוב, היודעים את מעמדו בהיותם שרויים בו, באין פקפוק כלל. ואיה בו מקום לשאלה והצעה? ואם כונת כתר"ה שי' היא בענין השילוח של העגבים לירושלים עצמם, במה שרצו רבני ירושלים לחדש חומרא מה שלא נהגה בשמיטות הקודמות, הנה לא היה לי מקום לחוש לזה כל זמן שלא הודיעוני מצדם בזה שום דבר. ואע"פ שאם היה הדבר הולך בשקט היה בדעתי ג"כ להוסיף איה פרטי דברים לרווחא דמילתא, להדר ולצאת ידי כל הדעות כמה דאפשר, אבל כל זה הוא בדרך הצעה ופיוס דברים ובלא רעש, ולא שייך לעשות בזה שקלא וטריא, שכפי מצב הרוחות בנידון זה, ורבוי החפצים לידע ולהודיע מכל, א"א הדבר בלא פרסום, שהוא מונע בזה את המבוקש. על כן איני מוצא בעצמי שום דבר מה שהייתי צריך לעשות לכרמינו ולא עשיתי להם³, ובגופא דעובדא, הנה בראשון לציון, ברחובות ובודי-חנין ת"ו מלאו את בקשתי, כאשר הצעתי לפניהם, וחתמו על שטרי ההפקר ומסירה לבד"צ, וע"פ הרשאת בד"צ ממילא יהיה כל מה שיקחו רק בעד הטורח והמכשירין, באין צורך להכנס לתוך עסקיהם ולקפח פרנסתם המצומצמת. ודי והותר בזה להחמיר יותר ממה שנהגו בשמיטות הקודמות ע"פ הוראת רבנן קשישי הגאונים ז"ל. ולא נאמרו הדברים כ"א כדי להפיס את דעתו של מי שרוצה להחמיר, כאשר בארתי במכתב הראשון לכתר"ה שי'.

וע"ד מכתבו השני אני תמה היכן נמצא בדבר אף רמז כל דהוא שאותם חותרי המחתרת הם הרה"ג בד"צ הי"ו, וחלילה לוקני ב"ד לעשות כזאת, לפשוט יד, אחר העמדת הענין בדרך העמדת הדין האמת והשלום, במה שנוגע לחיי נפש של אחינו הכורמים, וביותר בענין שעלול להביא איבה ותחרות בין אחים. ומאד מאד דאבה נפשי על הפנים הנזעמים, שקבל ענין זה ע"י אנשים צדדיים, שסכסכו, ואולי עדיין מסכסכים, את המצב. אמנם חובתם הקדושה של רבני הבד"צ יצ"ו היא, לעמוד נגד אותם חותרי המחתרת, ולמחות בידם שלא יפיקו את זממם, להזיק לאחינו העמלים למצא לחםם בישוב ארצנו הקדושה. ע"י המצאת הפדיון שהיה ראוי לבא לידם, בסכום הגון, הלוקח מקום חשוב לפי מצבו הדל של ישובנו, ולמסור אותו לידי זרים, הדוחקים את רגלינו על אדמת הקודש. ואין כדאי אותו ההידור הקלוש, שבענין סחורה ומסירת דמי שביעית וחשש משומר, שכ"כ רבו בו דרכי היתר ע"י כל העצות הנהוגות ע"פ דרכה של תורה, לגרום על ידי ערוביאי כ"כ גדולה בעולמנו בא"י. ובפרט שנגד היתרון הקל הזה, שידמו למצא בכרמי הנכרים,

2 ע' נדה ז:

3 ע"פ ישעיה ה ד.

מה שהוא ג"כ אינו לגמרי מובטח, מפני חשש מומרים, גלויים ונעלמים, המצויים ביניהם, שראוי לחוש לזה כשאנו באים לשקול הידור מול הידור. עוד עומדות שם חששות גדולות, משום ערלה וכלאי הכרם שהם איסורים יותר חמורים ביסודם, שהם ב"ה מובטחים ומשומרים כראוי בכרמי אחינו, וכמובן מופקרים ונעזבים הם לגמרי בכרמי הגויים. וכבר היה כן משכבר הימים, בירושלמי (סוטה פ"א ה"ו) "ויבאו עד כרמי תמנתה, מלמד שהיו אביו ואמו מראין לו כרמי תמנתה זרועים כלאים". ועכשיו ע"פ סדרי הנטיעות החדשים נתרבה החשש יותר ויותר, באופן שיתכן לומר בכ"מ שכל הכרם כולו יהיה אסור, באין שייכות לביטול ברוב כלל. ואפילו אם נבדוק עכשיו ולא נמצא כלאים, אין זה מבטיחנו שלא היו שם כלאים בשנים שעברו, וראוי לאסור גם הענבים היוצאים אח"כ מהגפן, שכבר נאסר בפשטם של דברי הירושלמי (כלאים פ"ה ה"ז), שעל מה שאמר בזרע איסור והעביר את הסכך הקשין אסורין והדגן מותר, פריך ר' זעירא גדל מתוך איסור ואת אמרת מותרין, ואמרי' ע"ז ר"ז כדעתי, דאמר ר"ז בשם ר' יונתן בצל של כלאי הכרם שעקרו ושתלו אפילו מוסיף כמה אסור, שאין גדולי איסור מעלין את האיסור. וזהו כדגמא דארשב"ג א"ר יונתן (בבלי נדרים נז:) בצל שנטעו בכרם ונעקר הכרם אסור, דקיי"ל כותי, וראוי לחוש שהגדל מתוך איסור אסור. ואין מקום היתר לפ"ז במקום שיש חששות קרובות ע"ז כ"כ בסדרי הנטיעות של עכשיו, כי אם בכרם שהוא ידוע ובדוק לנו מעת שהתחיל לעשות פירות, מה שהוא אינו מצוי כלל בכרמי הגויים.

ואף אם יש לדחוק ולמצוא איזה צד לדרכי היתר מ"מ ודאי אין כדאי לחפש אחרי קולות והיתירים בשל גויים, במקום שהדבר גורם הפסד ממנום של ישראל וקפוח פרנסתם. ובכלל בכל מקום שאנו נוטים להחמיר על עצמנו ראוי לחוש שלא תיפוק מיני חורבא של הפסד או לעז על אחרים. ובירושלמי (ברכות פ"ב ה"ט) אהא דתני כל דבר של צער הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה ותבא עליו ברכה, א"ר זעירא ובלחוד דלא יבזה חורנין, וק"ו שלא לגרום היוק לרבים. וביחוד בענין כללי של ישוב א"י, שעניי כל ישראל נשואות אליו, לתקות ראשית צמיחת קרן ישועה לעם ממושך וממורט. ובפרט שאחינו אלה היקרים הם הם המקיימים את המצוות התלויות בארץ, שעולות להם בסכומים גדולים ועצומים מאד, ואפילו השביעית אחרי כל היתר ההפקעה ואחרי כל הקולות שהונהגו בה, ע"פ הוראת חכמים, כדרך כל האופנים האפשריים להקל, עלתה להם בהוצאה חשובה ובמניעת ריח גדול בכללות הישוב. ומה יש לדבר עוד בענין תרומ"ע, ביחוד מן היקבים הפרדסים, ואיסור ערלה וכלאים, שכל אלה בצירופם עולים להון רב ממש בכל שנה ושנה, ואיך לא תהי' חובת רבני ישראל, גם מצד חובת המצות עצמן, לשקוד על תקנתם ולהתרחק מאד מגרם היוק להם. ויחיד הרוצה להחמיר ודאי אין מי ימחה בידו, אבל לעשות השתדלות להחמיר שלא מן הדין, ולגרום עיין להם היוק ועלבון ופחד על כללות מצבם, הצריך כ"כ חיזוק, אין מן הראוי כלל.

ובעיקר ענין המכתב⁴, לא חשבתי כ"א להודיע את אנהתי, שיצאה אז מקרב לבבי, להודיג אולי תעלה בידו איזה עצה לרפא את השבר, ושלא בידיעתי ושלא ברצוני

צתפרסמו הדברים ברבים, ומתוך התרגשות הרוחות נמצאו ג"כ משתדלים בפרסומם, מה שסיבב לי 'גון ואנחה אין די באר'. ועתה אנו צריכים להתחזק ולהאגד באגודה אחת, ולהשתדל עד כמה דאפשר להשקיע את הלבבות משני הצדדים, כי באמת נוח יותר היה אילו לא נתחדש שום דבר, והיה הענין מתנהג בשופי כמו שהיה נהוג בשמיטות הקודמות, עד ישקף וירא ד' משמים וירים קרן עמו על אדמת הקדש, ויחיש גאולה לשאר עמו וישיב לנו שופטנו כבראשונה ויועצנו כבתחילה, ונלך באור תורה ונר מצוה, בכל מילואם וטובם, וישמח לב מבקשי ד'.

ועד כמה עגמה נפשי, וממש רחפו עצמותי ולבי כדונג ימס, מרוב צער ועגמת נפש, על חילול כבוד התורה אשר סבב הענין הזה, ד' הוא יודע, ורופא לשבורי לב יחבש פצעי לבבי, ויוכני לעבדו באמת ותמים, ואל יצל מפי דבר אמת כתורה וכמצוה, וישבו אז כל יראיו ויודעי עדותיו בלב נאמן מלא אהבה, כלבבי התמים ומלא אהבת תורה ויראת שמים, לכל המחזיקים בעץ חיים, וכל למודי ד' העוסקים בתורה לשמה.

והי' זה של' וברכה, באהבה נאמנה, כנפשו היפה ונפש דורש'ת, דבק באהבתו, מצפה לתשועת ד' ולרוממות קרן תורתו על אדמת הקודש באהבה במהרה בימינו בקרוב.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

שיט

ב"ה, ד' מנ"א תרע"ן.

ידיד נעלה, חביב כאח ואהוב כבן, הרב הגדול בתורה יראה וחכמה, נשד ישישים, מר מאיר ברלין שליט"א, של' וברכה מהרי יהודה והררי קודש.

הנני יושב כעת במושבה הנחמדה רחובות ת"ו, מוקסם כולי מתקות ד' ונחומים, בראותי בעיני את שכלול ארץ חמדתנו הנשמה, על ידי אחינו פזורי גולה השבים לאט לאט, לבי בקרבי ירחב למראה משכנות שאננים, כרמי חמד, הדר הגפן התאנה והרמון, אשר על שדמות בת עמנו, במקום בית חיינו, וכליותי בקרבי ישתוננו על הנשמה הלאומית ממקור אצילות קדשה, ממבוע החיים שלה, מאור אל אלהי ישראל, חקי תורת חיים ודבר קדשו, שהיא נרדמת, ויושבת בירכתים, מפני שאלה אשר עזבו אורח חיים, שכחי ד', תתנכר היא מהם, ואלה אשר ירדו עם אל ברובם יתנכרו המה אליה, בין כה וכה רבת פעלים ורבת עדנים זאת לא תגלה הודה והדרה על החלקים היותר גדולים של עמנו, הטעון תחיה, לעת כזאת, אבל תחיה כמשמעה, תחית אמת בכל הודה ויפעתה.

והנה כברק שמים, חביבי, האיר לי מכתבך היקר, עם תכנית העתון "העברי". קראתים ותחי רוחי, שחר אביבי וטל ילדותך הוהירו נגד עיני, עם הופעת דמות דיוקנו של אוצר חיי הקדושה והאהבה, אשר למרן אביך גאון ישראל זצ"ל, בעל הנשמה הלאומית החיה במקור קדשה.

בכל אשר תשיג ידי הכהה הנני בל"נ לשרת את אגודת הקודש, תמימי הדעה, יחירי הסגולה, מיסדי העתון ומרחיביו, ובשמחה הנני נמצא בע"ה לכל אשר תדרשוני, כי שאר"י רוח אנחנו.

ואתה יקירי חזק ואמץ, אתה וכל אנשי מופת אשר עמך, באמץ רוח הרימו את דגל אור ד' על עמו ונחלתו, לעיני כל בני ישראל, הכמהים לראות דברים חיים וקיימים מקירים ממקור המעין ההי, אשר לגשמת ד' החיה בעם סגולה, מוגשים בכליל הוד ותפארת במעמק רגשי אמונת אמן ובבהירות אור מדע והגיון. הגני בעריגת נפש מצפה להגשמת מפעלכם הקדוש והאהוב, ולהרחבת צעדיו על דרך החיים בימין ד' רוממה. ברגשי כבוד נעלים ובצפיית 'שועת ד' על עמו מציון תפארתו מבין המצרים, הק' אברהם יצחק הכהן קוק

שכ *

ב"ה, ו' מג'א תרע"ן.

כ' ידי"ב חר"ג היקר ונעלה אוצר תו"ר מוהרי"מ חר"פ שליט"א, שלוי וברכה כה"ר.

היום הגיעני מכתבו הגלוי, ומאד אני מצטער על צער נפשו היקרה, שחושב שאקפיד עליו ח"ו. ידענא בכת"ר שכל מעשיו לש"ש, ואיך אפשר להקפיד עליו, אפי' אם יהי' איזה דבר נגדי. ובפרט שענין חיזוק הבד"צ בעיקות ירושת"ו הוא ענין נחוץ מאד, ואם הי' אפשר לי הייתי מראשי המוחים נגד הקמים עליהם להשפיל כבודם. ומה ענין חילוק דיעות בענין הלכה לפגיעת כבוד. וצר לי מאד שיצא הדבר חוץ מתחומי.

ובמה שנוגע אלי, הגני ת"ל מרוצה בכל דבר של עלכון, אפילו מצד המתכוונים להקניטני, וביתוד שההוראה הכבדה הזאת¹ דומה היא לת"ת בשבת, ולנזיר, לד' תוס' (תענית י"א ועוד), דאע"פ שהמצוה לדעתי היא גדולה הרבה מן החטא שיש כאן, מ"מ צד החטא צריך כפרה. ויה"ר שיהי' עינינו נפש זה לכפרה, וישאר כח המצוה של הגדלת ישוב אה"ק, בשעת רצון של צמיחת קרן ישועה לעם ד', בכל אורו וקדושתו, להגן בכחו על כללות גוי קדוש, לברך את כל מעשי ידיהם על אדמת הקודש ולרומם קרן ישועה במהרה.

בכלל אבקש מאד את כ' ידי"ב שי' שלא יגרם לעצמו שום צער, וק"ו שום היזק כ"ד ח"ו. במה שהוא מגלה לרבים את קישור נפשותינו ואהבתנו הנאמנה, בעת שרבו צרי בעוה"ר, "טובים דודיך מיין", שהקול קשה לו². וצור ישראל יגלה לנו מהרה אור גאולתו וחדות קדשו, ובירושלים ננחם כולנו, כי ידבר שלוי אל עמו ואל חסידיו, כנה"י ונפש מצפה לתשועת ד' מבין המצרים. ידי"ע.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

שכא

ב"ה,

שלוי וברכה מקודש לכ' הרב הגאון אוצר תו"ר מוהרי"מ הלוי שליט"א באחבערגער, האבד"ק חירצבורג יצ"ו.

ע"ד האתרוגים, נמצאים מפרדסי הנכרים, שבהם המנהג כבר מימי מרן הב"י

* נתפרסם בעתון "החרות" ירושלים תרע"ן.

1 של היתר העבודה, הפירות והסחורה בשנה השביעית.

2 מנחות פז. עבודה זרה לה.

ז"ל שלא לנהוג דין שביעית, אבל הם אינם בטוחים מהרכבה, ונמצאים ג"כ מפרדסי ישראל שנמכרו לערבי, כפי הוראות הגאונים מג' שמיטות שעברו, שבזה הופקעו מדין שביעית, והם בטוחים מהרכבה ג"כ.

ידוע הרבר, שמפני תיקון הישוב מוכרחים אנו להשתמש בהיתר המכירה, אך תמיד נמצאים ע"ז עוררים, וגם בשנה זו נתעוררה ע"ז פלוגתא, אמנם אני הנני בעניי מן המתירים, בשביל תיקון ישוב אה"ק, וכבר הורו זקנים, שראוי לסמוך עליהם, אפי' שלא בשעה"ד, וק"ו בשעה"ד.

והנני בזה ידי"ע דוש"ת מקודש באה"ר,

הק' אברהם יצחק ה"ק

י"ד כ"א תרע"ן, רחובות ת"ו.

שכב

ב"ה, ט"ו מנ"א ע"ן, רחובות ת"ו.

(לה' מ' ו' קויפמן, לייפציג)

אדון נעלה, אתכבד להשיב, שע"פ ההוראה הנהוגה מאז מגדולי הדור, שאנו סומכים עליה מאז התחיל הישוב באה"ק, האתרוגים של א"י מותרים הם למצוה גם בחוץ לארץ, ואין בהם משום איסור שביעית, מאחר שנתתקנו ע"פ ההיתר המסודר, שרק לאלה ינתנו הכשרים ממני, מפרדסי ישראל.

בכבוד וברכה

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

ובטוחים מהרכבה הם דוקא ממשעי אחינו, שרק עליהם נמצא הכשר שלי.

הנ"ל

שכג

ב"ה, רחובות ת"ו, ט"ז מנ"א תרע"ן.

שלום וברכה לכ' ידינ"ע, הרב הגאון המפורסם לשו"ת טועיה אוצר

תוו"ד מו"ה משה קליערס שליט"א, הגאב"ד דעה"ק טבריא והגליל ת"ו.

אדשה"ט באה"ר.

מכתב כתור"ה היקר הגיעני, בהיותי יושב פה במושבה רחובות ת"ו, והנה כח המכירה שעשיתי הוא עולה ג"כ על כל המושבות של יק"א והברון, וחברת „גאולה" ג"כ בכלל ע"פ הרשאות ראשי המנהלים כראוי, ולדעתי אין להרעיש עולם ע"ז בענין שביעית בזה"ז, שכ"כ רבו בו הצדדים להקל, במקום דחק והפסד ותיקון הישוב, ובאמת במושבות הסמוכות עשיתי ג"כ הרשאות מיוחדות, שבאו עה"ח ג"כ האכרים הפרטיים כולם, ואפי' אותם שהם תחת רשות הברון ויק"א, לרווחא דמילתא, אך על המושבות הגליליות כתב לי ידידי הרה"ג ר' טודרוס הכהן נ"י מראש פינה, שהוא הוחזק כבר לעשות את תיקון המכירה שלהם ע"פ ההוראה המוסכמת מאז, כמובן שסמכתי עליו, וכפי הנראה עשה בלא הרשאות מיוחדות מהפרטיים, מפני שכן ה' המנהג בשמיטות שקדמו, באותן השייכות להברון ושתחת יק"א, שנמכרו ע"פ הפקידות, וכמובן אין להרהר אחר מה שכבר הורו זקנים, שאפי' קולא שהונהגה מפני טעם, שעבר הטעם, ג"כ אין מבטלים אותה כ"ז שלא

עמד ב"ד ובטלה. כהא דירושלמי פ' במ"ד, אהא דטבילת פתילה בשמן שריפה לבת ישראל, שהותרה בשעת משלחת זאבים, ולא עמד ב"ד אתר ובטלה, וק"ו ב"ז שהטעם נהג. ונהי שמי שאינו מוכרח, ויכול להשתמט מהגדות בזה, אין לנו למושביו בעל כרחו, אבל לערער על מה שנעשה ודאי אין כדאי.

וכבר כתבתי לכמה גדולים, שבזמן הזה אם יסמכו על דעת הר"ה וסיעתו, שלא הי' היחיד בדבר, כמבואר מלשון הר"ן בגיטין במקומו¹ שהיו כמה חכמים בעלי דעה זה, שבוה"ז שאין יובל, אפי' מדרבנן, מצד ביטול ב"ד הגדול, אין שמיטה נוהגת כלל אפי' מדרבנן, אין כח בידנו למחות בידם כעת שנתרבה הדחק למעלה ראש בענין זה ע"י התרבות הישוב החדש, והראב"ד², שעליו כתב הרמב"ן שחזר בו³, אין חזרתו ברורה כלל, וכמו שכתבתי קצת מזה במבוא לשה"א, ויותר מזה הוכחתי לעצמי, ולא רציתי להעלות על הכתב ברבים, שלא להחליש הענין משום כבוד אל' הסתר דבר. נוסף ע"ז אין אנו יכולים לבטל לגמרי הספק של מניין השנים, שלא הי' אצל הראשונים, שכ"א החזיק בשיטה ברורה שלו, ואנו לא נדע כ"כ ברור למי מקדושים נפנה, ואע"פ שהוסכם להתנהג במנהג הגאונים, אין המנהג מברר את הספק לגמרי, שבימי בעל "כפתור ופרח"⁴ היו מסופקים, וקצתם היו נוהגים בשנה זו וקצתם בשנה אחרת, הרי שלא הי' בידם מנהג קבוע לגמרי ונפסקה כזה הקבלה. וכבר הזכיר המבי"ט⁵ ג"כ צירוף זה של ספק השנים. חוץ מזה נוסף לנו מה שכתב בה' א"י המיוחס להטור, שכשיש ארנוגא אין קדושת שביעית כלל על הארץ מדינא, וחזי לאצטרופי לכל הנ"ל בשעה"ד, ע"כ לע"ד ראוי להרגיע ישראל, ובצירוף המכירה הנהוגה שלא לערער כלל וכלל, ולכה"ס להעלים עין, וד' הטוב יכפר בעד⁶ א כי כל כונתנו היא לש"ש לטובת עניי עם ד' וטובת ישוב אה"ק, והנני בזה יד"ע דושת באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

הס'⁶ אכתב לשלח לכ"ג ידי"נ שליט"א, וא"צ לכל תשלומין, וקבלת אדם חשוב נתינה היא, ובפרט שקבלתי ממר שי' את ספרו היקר⁷.

ידי"ע הנ"ל

שכד

ב"ה.

לכ' החכם המפורסם מר א' בן יהודה.

אתכבד להשיבו על שאלתו כפי יכלתי פה, שהנני מחוסר ספרים.

בס' האחרונים נמצא השימוש במלת "הבשר" למובן תעודה לענין אר"ה בחיי אדם ה' פסח, כלל קכ"ז, סעיף ג', בלשון כתב הכשר, ובשערי תשובה אר"ה סי' תש"ע סקט"ו הובאו דבריו, ומעוד ספר, ושם כאוב ג"כ המלה "הכשר" בלא סמיכת מלת "כתב" על מובן הנ"ל.

כמדומה לי שימצא כ' לשונות "הכשר" "הכשרים" לשימוש תעודות הנ"ל בשו"ת מוהר"י ענזל, ובשו"ת תורת חסד להרב מלובלין, ובספר קטן פרי עץ הדר.

1 סי' השולח, בענין סרוזבול. 2 שם. 3 שם. 4 ע"ש סי' נא.
5 ע"ש בתשרי ח"א סי' נ. 5א ובריהמ"ב ל יח. 6 שבת הארץ. 7 ספר הארץ.

תשובות מהג"ר שלמה קלוג'ר ועוד רבני הדור ההוא, ובש"ת זכר יהוסף להגר"י זכר' משאויל, כולם בענין האתרוגים המודכבים, ובס' עטור סופרים חלק שני, שנדפס ממני בשנת תרמ"ח-ט ג"כ בענין זה. כמובן השו"ת הם בחלק או"ח ואינם תחת ידי לציין המקומות בדיוק.

והשימוש במלה "הכשר" לריבית הנלקחת ע"פ דרך היתר, כמדומה שנמצאת למכביר בשו"ת הספרדים, ואינם ת"י כעת. יראה נא כ' במבי"ט, מוהרי"ט, כנסת הגדולה, ברכי יוסף, רשד"ם, וכיו"ב, בה' דיבית והלכות צדקה, אם זכרוני לא יטעני דומה אני שימצא מלה זו להוראה הנדרשת איזה פעמים.

מסיבות צדדיות נתאחזה תשובתי, ואת כ' הסליחה.

ברגשי כבוד,

הש' אברהם יצחק ה"ק

ט"ז מנ"א תרע"ן, רחובות ת"י.

שכה

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, ד' אלול תרע"ן.

לכבוד ידידי הרה"ג החכם המפורסם רב פעלים מוהר"ח טשרנוביץ שליט"א, רב באדעססא יצ"ו, שלו' וברכה וכוח"ט.

בשמחת לב קבלתי את מכתבו היקר, ואפריון אמטי למר על עזרתו החביבה

לטובת הישיבה.

והנה ע"ד התכוננות לעבודה¹, אין מה לדבר: רבה וגדולה היא העבודה, ומזכרים אנו להחמש במרץ רב לעבוד ולמשא. אכן מה שנוגע למלחמה, דרכי הוא מעולם להיות מתרחק מתגרת מלחמה וכמה דברים הגני מוותר עליהם מפני אהבת השלום. אמת הדבר, שהצד החיצוני של העולם הוא מלא מלחמות, אבל הפנימיות שלו היא מלאה שקט והרמוניה, ואנו צריכים תמיד להעמיק ולחדור לתוכיותם של הדברים, כמנהג ישראל לומר "שקר החן" וגו', באותה השעה עצמה שיופי הבית נוצץ בכל הדרו, בליילי שבתות.

אמנם בודאי אם יעמדו עלינו אינשי דלא מעלי, להפך את מחשבתנו הטובה ולחסם את דרכנו בקודש, לא נסוג אחר מפניהם. ככל האפשר נדבר עמם רכות, נפייסם, נראה להם את ההכרח והטוב שבמטרתנו ומעשינו, ואם בכ"ז לא יתפייסו, יהי להם אשר להם ואנחנו בשם ד', השלום האמת והצדק והחיים, נזכיר.

בכלל זה נכנס ג"כ הדבור העברי, כמובן אני משתדל שהכל יהי' נלמד ונדבר בשפתנו במכוננו, ולא לבד משום שלא נהי' לצחוק, כמו שהבליט כת"ר, אלא משום שאותה הנשמה הלאומית בעצמה, המכה גלים בלב כל טובי עמנו, היא מפעמת — ועוד ביתר שאת — בלבבות בני-תורה טהורי-לב, שעל דגלם הננו שואפים להמנות, והיא מכרחת אותנו להחיות את שפתנו יחד עם תחית עמנו וארצנו. בכל זאת איני יכול עדיין למלא את כל חפצי בזה, ביחוד בשעור הגפ"ת, שאומר המורה של עכשיו, שעם כל מה שהוא ת"ח מובהק ומעמיק חשוב בהלכה, לא יוכל לבטא את הגיונותיו בשו"א בלי עזרת הורגון, לדאבון לבבי. ואנכי איני חפץ בשו"א

1 להתיסדות הישיבה בעה"ק יפו ת"י.

להונות את כת"ר ולא את שום אדם מהמתנדבים, ע"כ הנני מודיעם שלעת עתה נאמר השעור הגפת"י בסיוע הז'רגון, אבל קוה אקוה שיוטב המצב גם בזה, וכבר הי' לי זה הנסיון ב"תחכמני" פה, שבתחילה סרב המורה של הכת הגדולה לגפ"ת, שהוא ג"כ ת"ח מעמיק, מלקבוע את שעורו בעברית, מפני היראה שלא יכול לבטא את המובן כראוי, ביחוד בענינים העמוקים, והנחתיו על הרגלו, אלא שלא חדלתי מלעזור שאנו צדיכים לשאוף לתחיית השפה בחוג התורה כמו שהיא הולכת וחיה ביה בחוג החיים החילוניים, ועתה ע"פ השפעה זו והשפעת החוג של שארי הלמודים כולם בקודש ובחול, ואפילו הגמרא הפשוטה, שהי' הכל בתחילה כבר נלמד, ע"פ הפרוגרמה של תביעתי, בשפתנו, התחיל המורה הנ"ל מעצמו ללמוד הכל עברית, וב"ה הדבר הולך ומצליח, והתלמידים רואים סימן ברכה גם בעומקה של הלכה בשפה ברורה וחיה שלנו, לחדות לבבנו, ברוך שומר הברית והחסד לעמו, אשר זכנו לראות ככה בצמיחת קרן ישועתנו על אדמת קדשנו. וכן אקוה שיפותח הדבר גם בשיעור זה של הישיבה, ביחוד נקוה לפתוח זה כשיודמנו לנו איזה תלמידים ספרדים, שזהו הכח היותר מכריח לדבר דוקא עברית, וב"ה שצרכי החיים עצמם גם הם מניעים את כח תחיתנו הרוחנית לכל צדדיה, רק אנו צריכים להיות עמלים עם הצבור, לעבוד ולמשא באמונת לב.

הנני חותם בברכה ואה"ר, וברב תודה על כל ההשתתפות האהובה אשר יהגה לבבו הטהור לפעלנו, כנה"ר,

הק' אברהם יצחק ה"ק

לזרו את מזורו שכמותו שי', להגדיל את העזרה בחומר ורוח לימים הבעל"ט, איני מוצא לנכון, כי יחושו של מוסדנו אל כל הכחות היותר טובים של עם ד', איננו פחות מיחושו אלי.

ידי"ע

הנ"ל

שכו

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, ח' אלול תרע"ן.

לכבוד הרה"ג היקר אוהב שערי ציון בכל לב ונפש מו"ה אפרים קונין שי' כוח"ט וכס"ט.

מכתבו היקר הגיעני, ודבריו טובים ונכוחים בעיקר הדין, אמנם כבר פשט המנהג באה"ק מימי מרן הב"י ז"ל, שבקרקע של גוי אין קדושת שביעית נוהגת, ואיסור סחורה וחובת ביעור נפקע ממנה גם לכמה דעות מהמחמירים, אשר ע"כ הנהיגו גאוני הדור מתחלת הישוב להפקיע חובת שביעית מהקרקעות ע"י מכירה לנכרי, שהיא מותרת, במקום שהדבר נוגע להפסד גדול לישראל, ע"פ דעת גדולי הראשונים. וע"ז סומכים רוב אחב"י העובדים את אדמת הקודש, וכבר קבלו זה ההיתר כל ישראל ע"י מה שקונים מכל גידולי אה"ק גם בשנה השביעית, ובפרט במקום מצוה כהא דאתרוגים, שאם לא נמצא ע"ז עצה תחבטל המצוה לגמרי ח"ו ע"י המורכבים של הגוים, מיהו כל מה דאפשר מתקנים אנו להתנות, שכל המחיר הוא רק בעד המכשירים והטורה, לא בעד גוף הפרי, אבל בכל מה שאי אפשר בתיקון סומכין על היתר ההפקעה בשביעית בזה"ז, שיש עליה צדדים רבים

להקל. ומפני שכבר בארתי הדברים לאשורו בס' שבת הארץ במבוא, ובפנים בקצרה בס"ד, ע"כ איני מוצא צורך להאריך כעת בכ"ז.
ואחתום בברכת השנים כנה"ר, ונפש ידידו דוש"ת מברכו מקודש,
הק' אברהם יצחק ה"ק

שכז

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, ט' אלול תרע"ן.

לכבוד הוועד הנכבד ברחובות ת"י, שלוי וברכת השנים.

לרגלי ההזדמנות של נסיעתי מהמושבה הנכבדה ואהובה בהפתעה, ופרידתי מאוהבי תאמיתיים בלא הכנה, הנני מוצא את עצמי מחוייב לבקש בזה את סליחתם כי לא עלתה על דעתי שיסתבכו לי פה הענינים כ"כ, עד אשר לא אוכל לשוב בקרוב אל המושבה, למען התברך באהבה וכבוד מידידי הקרובים כ"כ אל לבי, וגם לגמור את הענינים הבלתי-גמורים אשר החלתי לעסוק בהם.
אקוה כשירויח ד' לי מטרדתי פה, ודרישתם הנכבדה תבא שאבא עוד על איזה משך זמן, לא אתעכב מלמלא את חפצם הנכבד בכל יכלתי בע"ה.
והנני חותם ברגשי כבוד וברכת שנה טובה בגאולה וישועה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

שמעתי שהדיליזנס¹ מתעכבת בליל ש"ק באופן המביא לידי חילול שבת. נא לגדור הפרצה ע"י קנס על העבר ואזהרה חמורה על להבא, שיתחייב לצאת מיפו בכל עש"ק בזמן כזה, שיוכל לבא לפחות שעה אחת לפני שקעה"ח לא יאוחר.
הנ"ל

שכח

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, י"ב אלול תרע"ן.

שלוי וברכת השנים לכבוד ידידי הגביר הנכבד, איש אשר רוח בו,

מר חיים הכהן נ"י.

מאז אשר נודמן הדבר שטיילנו ארוכות וקצרות בענינים נכבדים, שאחד מהם הוא דבר תוצאות יסוד הישיבה, שהנני מוצא בע"ה שנהוץ מאד ליסדה פה בתור ישיבה מרכזית פעיה"ק והמושבות, כלומר לישוב החדש של עם ד' בא"י בכללו, ודבר כבודו הי' אלי אז שנדבר בענין יקר זה מתוך הכתב בעה"י, עצרתי את דברי ולא באתי בכתובים עם כבודו בזה, לעוררו להיות פועל במעשה והשפעה על ההוג הנכבד שלו בנידון דנן, עד אשר עלתה בידי ב"ה יסוד התחלה, הנותנת כעת תקוה לשגשוג הענין, כפי תקותי ותקות טובי בני עמנו, המצפים להטבת מצב ישוב א"י בחומר ורוח, בימין ד' רוממה.

הישיבה מוכרתת היא להבא, כשביל הרמת ערכו של הישוב החדש והגדלת חבתו ברבת¹ בני עמנו. הישוב הזה אינו יכול כעת להתמזג עדיין עם הישוב הישן אם לא ע"י מעבר כזה, שיוכל לספוג ממנו את הטוב שבו ולהשפיע עליו ג"כ מזה.

¹ עגלת הרבים.

בטוי מליצי ע"פ דברים ג יא, וע' דברי-הימים ל יז.

בכלל חסרה לנו בא"י ישיבה שצעירים ילמדו בה משך קצוב של שנים ויצאו ממנה בתור אנשים שקנו להם קנין תורה חשוב, לבא אח"כ לאיזה מטרה. בחיים. זאת חסרה לנו בא"י. בני הישיבות לפי המובן הרגיל, הם אנשים שנכנסו בישיבה, לומדים בפ"ע ומקבלים תמיכה כל ימיהם. נכבד הדבר הזה לגבי ירושלים והישוב הישן, אבל הוא דבר שאינו מתאים כלל להתביעות של הישוב החדש. ושל הנוהרים אליו.

חוץ מזה אנו צריכים ישיבה שתכלול בהשפעה רוחנית את חניכיה, כלומר לא רק קיבוץ של לומדים מעצמם, כ"א תלמידים מקשיבים ומתחנכים, ויחד עם זה מתחנכים בחינוך ישר של תורה, של דעת ושל חבה לאומית לאומה ולארץ, בכריכת הגונה עם אור תורה ויראת שמים, שכפי תכונת הדור אי אפשר בלא זה, ביחוד בישוב החדש.

מחונכים כאלה צריכים להיות מונהגים בהנהגה יפה ונעימה במראה חיצוני יפה והגון, נוסף על ההסתגלות הפנימית לאור תורה ומדות טובות.

כל זה ומכשירים רבים זולתם דורשים הוצאה רבה וחשובה, אשר אקוה שימצאו לנו אוהבי ישראל וארץ ישראל, היודעים לחבב את התורה ויסודתה בהררי קודש, בתור ראשית אונים לתחית האומה וצפיית ישועתה, שהם יעבדו אתנו שכם אחד להוציא די כח לכונן את העבודה הגדולה הזאת ולהגדיל פצלה.

איני צריך להיות מרבה דברים לפני לבו הער והנח לקלוט אל תוכו כל דבר אצילי וקדוש. בטוח אני בעה"י ע"פ הכרתנו שעלתה יפה בע"ה בהיותו עמנו פה, ובטוהר רוחו, שיאבה להיות מראשי העובדים לטובת המוסד אשר זה מעט הוסד, ועליו להרחיב צעדיו ללכת מחיל אל חיל בע"ה. והנה נוסע בזה הרב החכם הנעלה, אחד ממורי הישיבה מר שם טוב גפן נ"י, בטח יתקבל בכל אותות אהבה מכבודו ויתן בטובו את ידו לו, והי' לזכרון טוב בהיכל ד' ואדמת הקודש ותחייתה עדי עד, והי' שלו' וברכה כנה"ר ונפש דושו"ט ברגשי כבוד ואהבת, נאמנה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

שכט

בי"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"א אלול תרע"ן.

שלו' רב וברכת השנים לכבוד ידיד יקר מפנינים, הרב הגאון החז"ב סוניה ליל תפארת תו"ר טהורה מוה"ר משה קליערס שליט"א, הנאב"ד דעה"ש, טבריא ת"ו והגליל יצ"ו.

כוח"ט וכט"ס.

יקרת מכתב כתר"ה הגיעני, ואין עת האסף עדרי המחשבות לנצח ולפלפל בהלכה. וקשי עתיקא, ביחוד שחילוקו דמר, שאחר שכבר היו כל יושביה בכיבוש לא תלוי עוד חיוב תרומ"ע בהמשך היות כולם עלי, שע"ז בנוי היא השגתו, לא משמע כן מלשון הרמב"ם, שכתב ¹ "ובזמן שכל ישראל שם", שמורה על ההמשך לא על הכניסה לבד, ועל שאר דברי פלפול, אשר הגה רוחו הטהור, אין הזמן מוכשר

לעיין, ואת כתר"ה הסליחה.

ובנידון הישיבה הקדושה שכתר"ה שי' עומד בראש², לנהלה ולשגבה בקדושת תורה ויראת ד' ברה, תמינה מי הוא זה אשר ישים לב לקול מלחשי לחישות³ מטילי מום בקדשים, וב"ה אתמחי גברא כתר"ה בשער בת רבים, ובודאי יעמדו לימינו כל גדולי דורנו הגאונים הצדיקים יצ"ו, לשמור משמרת הקדש מסת⁴ כאשר היתה עד כה. והנני ג"א נטפל לעושי מצוה, לחזק ידיו בקודש. והי' זה שלו' וברכה באה"ר, כנה"ר ונפש מיחל ומצפה לתשועת ד' על עמו ונחלתו במהרה בימינו בקרוב.

הק' אברהם יצחק ה"ק

נ"ב. בטח לבי, שמצד ת"ח עצמם, כתר"ה שי' הרב ר"נ נ"י, שלו' אמת יהי' ביניהם, אם לא יכנסו בענין זה אנשי השוק ויושבי קרנות, המביאים קטיגוריא בין ת"ח, כמו שהדבר מצוי בעה"ר. ודי ישפת שלו' על עמו ועל יראיו.

הנ"ל

של

י"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"א אלול תרע"ן.

שנה טובה ומעוטרת, לכ' יד"נ ד"ר וסוחרת¹, הרה"ח הנעלה אוה

תו"ר מו"ה בנימין מנשה שליט"א ד"ר לעווין וכא"ל, שלו' רב וכוח"ט.

זה איזה משך זמן אשר מהברתך היקרה², ירד לבי, הגיעתני. איני צריך לבאר לפני הדרך את רחשי שמחת לבבי, לראות מעשי ירך להתפאר. ואוהות השקידה הנפלאה, המעידה על אהבת אמת למאורי תוה"ק העתיקים, אשר בהם כל חיי רוחנו, הנשקפים מכל צד ופינה במחברת היקרה הזאת, אשר ממנה אוכל לשער את כללות עבודתך הגדולה בגוף החבור, מלאו לבבי ששון ישע. עלה והצלח, יקירי, עשה חיל באפרתה, וקרא שם בבית לחם שערים³ שערי תורה ודעת קדושים.

אמנם קורטוב של צער נמזג גם הוא בתוך הנחת הגדולה, בשימי על לב שאוצר יקר זה הי' נאה לו להיות בשפתנו הקדושה, קנין עם ד' באמת. אבל זאת היא צרת רבים, שנקוה להנחם ממנה, למועד אשר יקרב ויהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ד'. אז הלא יקבצו לנו כל אוצרותינו הפזורים על אדמת נכר. ואולי גם כבוד הדרתך עוד תתאושש להריק את אוצר טובך ללשוננו הק', להעשיר את הספרות העברית החדשה, הבנויה מכבודה ע"י מחלליה, ברכוש יקר ותכשיט נאה, שיהי' לה לכבוד ולתפארת בעיני א' ואנשים.

הנני כמוכרח לקצר, ואחתום בברכה נאמנה מקרב לב עמוק, בצפיית ישועת עם ד' הגוי כולו על אדמת קדשו בימין ד' רוממה, וכוח"ט, כנה"ר ונפש רבק באהה"פ מצפה אשרך בכל לו"נ.

הק' אברהם יצחק ה"ק

באה"ר אד"ש חביבי ויקירי הרה"ח רמ"ז שליט"א בכוח"ט וכט"ס.

הנ"ל

2 סוטה מז: פסחים נו. 3 מלכים ב יא ו.

1 בטוי מליצי לקבלתו תאר ד"ר — ע"פ אסתר א ו.

2 מבוא ל"אגרת רב זרירא גאון". 3 עי' רות ד יא, שופטים ה ח.

שלא

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ק"ה אלול תרע"ן.

ירוס ונשא וגבה, עצמה ירבה וכחול ימים ירבה, ובספר חיים טובים ואוי"ט ירבה ויחתם לא"תר עם צדיקים גמורים, כבוד ידידי וחביבי הרב המאווה"ג אוצר תו"ר מו"ה יעקב משה חרל"פ שליט"א, רב לק' שערי חסד בעיקות ירושלים ת"ה, ובא"ל כולם יפקדו לטובה ולברכה, וכל מסעיו ותומכי ימינו כולם יעמדו על הברכה, בסעצ"ג בכס"ט, מז"ט.

בשמחת לבבי על בשורה טובה, כי תל"י כמה עצת ד' ונוצר תאנה יאכל פריה¹, ויעמוד חי לאוי"ט ז"שן ורענן על משמרת הקודש בהר הקודש, עד יחודש שיר חדש בחידוש הקודש והמקדש, בהופיע עיר וקדיש² במרום הררי קודש. ברוך יהי בבאו למשרת הרבנות בעדת קודש, וברוכים יהיו כל הנהנים לאור תורתו ויראתו. יהי נועם ד' עליו ועליהם, ותיכף לת"ח ברכה³ להם וכא"ל, ואשרי חלקם שנפל בגורלם, גורל הצדיקים, גבר בגוברין⁴, טהר לב וישר דרך, גבר דכולא ב' בתורה וביראת ד' טהורה ובמדות תרומיות ככת"ר שליט"א. ימסור נא כבוד אהובי ש' את דברי ברכתי אלה, היוצאים ממעמקי לבבי, לעדת קודש ברוכי ד' החונים על דגלו, והי' זה שלו' וברכות לעד מציון ומקודש, כנפשו היקרה ונפש אוהבו הנאמן, מצפה צביונו ותפארתו ברב עז וחדות ד', חותם בברכת השנים באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

שלב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ק"ה אלול תרע"ן.

כי ידידי היקר הרב הנכבד ומופלג בתו"ר מו"ה דובער מילשטיין שליט"א, כוח"ס ושנה טובה ומעוסרת.

זה לי זמן הגון אשר קבלתי את מכתבו היקר, מפני רבוי טרדותי נתאחרה תשובתי לידידי ואתו הסליחה.

ע"ד האתרוגים, אשר בכל לב הייתי משתדל להמציא לכבוד אהובי, נמנעתי בשנה זו מלעשות דבר בפועל בעצמי בענין שלוח פירות אה"ק לחו"ל, מפני קדושת שביעית. כי אע"פ שמקיל אני על אחרים, כאשר הורו כבר גאוני ישראל נר"ג ז"ל, לסמוך על היתר ההפקעה, מפני גודל הרחק וחיי ישוב א"י התלוי בזה, מחמיר אני על עצמי שלא להיות עסוק כלל בענין הוצאת פירות א"י לחו"ל הא שתא, והאתרוגים של הנכרים, הלא יודע כת"ר שהם בחזקת מורכבים ואין לי עסק עמהם כלל, אקוה שיסלח לי ידידי כ"ת על אשר לא מלאתי הפעם את דרישתו, והשי"ת יזכנו למלאות איש חפץ רעהו לתורה ולתעודה כרצון השי"ת ורצון יראיו.

ע"ד בניו, דעתי כמאז לאחזו בדרך הניחותא וההתקרבות היותר חביבה, כי רק בחבלי אהבה ועשות חסד אנו יכולים להמשיך אלינו לב צעירינו, רק בנחת ושלו', ואין ספק בדברי, שאפילו אם הפעולה קטנה עדיין כעת, ברבות הימים

1 משלי כז ית, ברכות נז, עירובין נד, 2 דניאל ד, 3 ברכות מב 4 שם לא:

תמצא בעזהי להצמיח פרי תהילה לקדושה ולאמונה ולכל ארחות צדק.
הנני חותם בכרכה באה"ד לחיים טובים ולשלום כנה"ר ונפש ידי"ע דושי"ת
הק' אברהם יצחק הי"ק
באהנ"א.

נ"ב: בעת אשר כתבתי בהחפזי את מכתבי לכ"ת לא הי' מכתבו היקר למראה עיני. כעת ראיתי ונוכחתי, שהעידני ע"ד אשר אמרתי שכעת יש תקוה בע"ה להציל ג"כ את הנפשות מעם קדש שנפלו ברשות הכפירה, ר"ל, ולא יעצור זה מ"ש חז"ל ע"ז "כ"ב לא ישובו"ג, מפני שאחרי משך זמן גדול כ"כ, שנתבסס אור העולם מקדושת תוה"ק, אבדה הקליפה את כחה, עד שלא תוכל להחזיק מעמד שלא להשיב ולהציל מידה טרף, וידידי שאל ע"ד טעם דבר זה. הנה, אהובי, אלה הם מהענינים העומדים ברומז-של-עולם ומקורם קודש ברזי-תורה, ולאבתת ידידי ארמוח לו בקצרה: כלל גדול הוא, שאע"פ שהעולם יורד תמיד בירידה אחד ירידה, מ"מ אין זה כ"א מצד החיצוניות שלו, דהיינו שהמעשים והמדות נופלים ואינם בערך של דורות הראשונים מצד פרטיות הנשמות. אבל מצד הפנימיות, דהיינו כח-הכלל של כללות קדושת האומה כנס"י, כל דור ודור מוסיף על הדורות הראשונים, מפני שהקדושה מצטרפת, ונמצא שהקדושה של מעוט תורה ומעשים טובים של דורות האחרונים מוסיפה אור לשעבר ג"כ, ועבירה אין לה פירות ולא צירוף, בסוד יתפרדו כל פועלי און". ע"כ כללות האומה בתוכיותה היא מלאה יותר אור ד' מכפי הערך של העבר, אלא שאין הדבר נגלה לעין עד בא משיח צדקנו, ב"ב, שיצא מ"היכל קן צפור"ג, כלומר: מכל הקדושות שבכח יגלה בפועל, וראו כ"ב יחדו², וע"כ בזמן שהי' רחוק מגאולה הי' אפשר לקליפה להתלבש באמונות רעות בפועל כמו ע"ז וכשוף, ומינות היא ג"כ אמונה רעה תמציתה היותר רעה³ של ע"ז, וכשהיא בולעת איזה נפש סובבת היא אותו במצודים ומוצצת את דם החיים הרוחניים שבנשמתו, רח"ל. בסוד "שממית בידיה תתפש", אבל בזמן הקרוב לגאולה אין כח לקליפה להמציא אמונות רעות, כ"א להקליש ח"ו את אור האמונה בלב החלשים, וחלישות זו, אע"פ שהנלכדים בה חושבים שהיא כפירה, והם כמו נתפסים ברשת באין דרך הצלה, אין לה שום ערך של מציאות כלל כ"א חסרון הסברה והארת השכל והרגש, ע"כ מיד שמאידין להם בדרך ד', ע"פ דרכי שכל ישר והרגשות טובות, הולך האור ומאיר עליהם וסופם לחזור למוטב, והם שבי פשע ביעקב ואליהם יבא לציין גואל. ע"כ עלינו להיות בטוחים בחסדי השי"ת, הזוכר חסדי אבות להביא גאולה לבני בנים, שכל בנינו, אפילו הנדחים והאובדים לפי מראית-עין, יהיו למודי ד', והכתוב אומר (זכריה י"ט): "ובמרחקים יזכרוני וחיו את בניהם ושבו". כי הדע שבהם איננו כ"א חיצוני ובתוכיות הנשמה הכל טוב וקדוש, ע"כ הם מתעוררים לכמה מהשבות של יושר וצדק, אע"פ שהם תועים בדרכם ולא זו הדרך ולא זו העיר, מ"מ הרבה מהם דבקים באומה בכללה ומתפארים בשם ישראל, אע"פ שאינם יודעים בעצמם מפני מה ולמה, ואע"פ שהם מחקים בזה את האומות שהם דבקים עכשיו כל אחד בלאומיות שלו, מ"מ שורש מדתו של עשו הוא פורה ראש ולענה, מקור רעע ושפיכות דמים וחורבן, ושורש ישראל הוא קדוש וטוב מוכן לצדק ויושר.

1 ע"ז י"ו. 2 ע' זהר שמות ת, ישעיה מ ת. 3 ג' מלים אלה נשמטו בהוצאה הקדומת.

שהוא באמת דעת ד' בעולם. וזהו סוד "עני ורוכב על החמור" שאמרו בתק"ז שהוא דרא דעקבא דמשיחא, שהוא "טב מלאו וביש מלבר", סוד "כלו הפך לבן — טהור", וחמור אע"פ שיש בו סמני טומאה יותר משאר בהמות טמאות, שמהן נמצאות שיש להן סמן-טהרה אחד, מ"מ יש בתוכיותו קדושה, שהרי הוא קדוש בבכורה, אלא שהיא גנוחה ומוסתרת מאד, וסופה להגלות ע"י העילוי של פדיון. ואלה הם דברים, שא"א לבארם בכל עמקם כ"א מפה לאוזן בשעת רצון המוכשרת ליושבים לפני ד'.

עכ"פ הנני על משמרתי אעמודה לקרב ולא לרחק, ולקרב אפילו את המרוחקים בזרע. וזאת תהי' כל מגמת תפלת כשדי ישראל, לקשר את כל נשמות עם ד' למקור החיים ולגלות את אור הקדושה הטמון בהם, ואין ערוך ושיעור לשמחת עולמים ותדות ד' הבאה מאתהפכא חשוכא לנהורא, וזאת היא עיקר התורה שנאמרת בהיכל משיח, כאמור בריש הזוהר, והיו נא דברי אלה לשמחת לב כ"ת ולב כל ידאי ד' המצפים לישועתו באמת.

ידי"ע איה"ק הנ"ל

ה ש מ ט ו ת

שלג

ב"ה, עה"ק יפו ת"י, ה' ניסן תרע"י.

לכבוד מר ידי"נ הרב הגאון הגדול פה"ד מו"ה חיים ברלין שליט"א.
שלו' וברכה.

הענינים מזדמנים, שאני צריך להלאות את הדר"ג שי' במכתבי. אבל הדברים נוגעים עד תמצית הנשמה. לא ידעתי מה זה הי' כעת בירושלים, שהדברים הולכים ומתפרסמים, שבר"צ אוסדים את הסבון (זיף) הנעשה בבתי-החרשת העבריים, וביחוד מהמכונה של מר קודרנסקי ושותפיו, שבבית-עריף בשם בן-שמן, שהייתי בהפבריקה, וראיתי שנעשה הכל בתכלית הכשרות, באין שום חששה. והעמדתי אחד מהעסקנים, בן תורה ויר"א שמשגיח שיהי' הכל בכשרות, ואיכה זה יתכן להחריב את ישוב אה"ק ע"י הכרוזות איסורים שאין להם מקום כלל. איני יודע איזה הם המתעים, אשר התעו את רבני הבד"צ לעשות דבר איום כזה, ולמה לא יחפצו להתישב עמדי, ונדבר יחד באהבה ואחוה, בהמתקת סוד ע"פ התורה והמצוה, בטח יעשה הדר"ג לטובת הענין, לתיקון אה"ק ובוני' בכל אשר תשיג ידו, ויסיר חרפת עולם וחילול השם מעל רבני ישראל.

והנה נוסעים בזה הגביר הנכבד מר קודרנסקי והגביר המופלג מר אשכנזי, בעלי ביהח"ר, להגן על העסק שלהם, שהשקיעו בו סכומים גדולים. אנא אהובי הדר"ג יקבל נא אותם בספ"י כראוי לאנשי מעלה וכבוד שכמותם, וישתתף עמנו יחד בעצה להסיר את המעוררים ממעשי בנין אה"ק.

והי' זה שלו' וברכת ד' וטובו על הדר"ג וכא"ל, כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר.
הק' אברהם יצחק ה"ק

שלד *

אחים נכבדים חברי אסיפת המחאה בראשון לציון, שלום וברכה.

זה מקרוב באה אלי השמועה בדבר אסיפתכם הנכבדה ומטרתה למחות נגד הרדיפות, אשר בני המושבות סובלים מאחדים מיושבי ירושלים עה"ק ת"ו, ע"י הערעור שהם מחדשים על ההוראה המוחזקת מגאוני עולם נוחי נפש ז"ל בדבר השמיטה, ואשר הונהגה בלא ניגוד מעשי מאז החל הישוב בארץ. מסופק אני בעצמי אם יש לי רשות להכנס בתחום שאינו שלי, להגיד איזו דרך לאנשים מעשיים כשהם רואים לעשות איזה דבר לטובת הישוב לפי נקודת השקפתם בדרך החיים והמעשה. בכל זאת, בתור איש מישראל האוהב את כל אחיו אהבת אמת וחפץ בטובתו של הישוב החדש והישן כאחד, ויחד עם זה הננו מתכנסים בעובי הקורה ביסוד הענין אשר גרם לכל הסיבוך, הנני מרשה לעצמי להעיר את כבוד הנאספים הנכבדים כולם, שישימו אל לבם כמה סבלנו מאז ע"י מלחמת אחים, שהנניח לנו לעזבון את "ימי המצרים" ונאד הדמעות שלהם. ויראו נא דוקא כעת, בעת מרירות הנפש והתרגשות הלב, את גדולתם הרחנית, את ישוב דעתם ורוממות רוחם להתנשא מעל לקטנות של קנתוריות כמו אלה, ישו נא בדעתם כי כבודה של ירושלים הוא כבודנו, כבוד האומה כולה, שאנו מתאמצים תמיד להוקירו בגאון רוח ושכל טוב. אם יבוא הדבר שתסכים האסיפה הנכבדה לעבור על כל המאורע בשתיקה ותחת דבר שפתים לעסוק בפועל בהתעצמות ישובנו הקדוש בא"י בהשקט ובמנוחה, היה הענין מביא נחת רוח גדול להרבה ישרי לב המיושבים בדעתם והמצפים לטובת עתידנו על אדמת הקדש.

אבל אם גם יחלט הדבר שתצא איזו הרצאה לרבים מכללות האסיפה, אחשוב שגאה והדור יהיה שלא ימצא בה שום דבר שלא כנמוס, שום פגיעה בכבודו של שום אדם ומפלגה, כי אם להודיע לכלל עמנו הפזור בגולה את הדבר הידוע, שהישוב החדש הולך הוא את דרכו במסילתו הבטוחה, ובכל דרכי החיים המעשיים, הנוגעים בגבול הדת וההוראה, איננו זו מהוראתם של הגאונים המפורסמים בישראל מאז בגדלית תורתם וצדקותם, שהכירו את ערכו הגדול של הישוב וידעו מה הוא לישראל ותקוהו, ואיננו נותן שום ערך לדברי אחרים הבאים להצר את צעדיו. הסכמה בדורה זו, מוסכמת היא מכללות האומה כולה, אשר התנהגה בפועל ובמעשה ע"פ ההוראה המפורסמת, ביחוד בדבר שאלת השביעית, מאז אשר זכינו לראות ביסוד ישובנו החדש על אדמת קדשנו, דברים ברורים ורצונים כאלה היוצאים באמת מתוך הלב ראויים הם, לדעתי, לעשות את חפקידם, כמו שאמרו "לא כחל ולא שרק ולא פירכוס — ויעלת חץ".

ברגשי כבוד ויקר, בצפית ישועה מבין המצרים, ובברכת ד' מציון.
הק' אברהם יצחק הכהן קוק

נוספות

לאגרת טו.

לענין קבלת הרבנות בעיה"ק יפו והמושבות ת"י.
א—ז: אגרות הגאון ר' אליהו דוד רבינוביץ'
תאומים (תאודר"ת) ז"ל.

א

ב"ה, (עה"ק ירושלים ת"י, שנת תרס"ב).

לידיד לבי אהו"נ ח' הרב הגאון המפורסם לשו"ת מו"ה אברהם יצחק הכהן
נ"י הגאבד"ק בויסק, לו ולרעייתו ב"ה הרבנית ולבן-ב' יגדלוס לתחוממעיט בשמחה
ונחת, ונזכה לראות עונג וטובה מהט.

מכתבי זה הנני שולחו למען כ"ג נ"י בדבר חדש, וגם נחוץ מאוד, לדעת
דעת כ"ג נ"י במקדס, והוא הדבר, עה"ק יפו נחוצה מאוד לרב, וכבר דפקו על
פתחי הגאונים הרב ר"ח ברלין והרב ר' מרדכי מאשמינא שיחיו לאוי"ט, ולא עלתה
בידיהם אף לאחר שהבטיחום, והנה שחרו פני היום לכתוב לכ"ג אודות זה, והן
לא אכחה, כי כבר כחצי שנה הי' הרעיון הזה בלבי, ודברתי עם ז' הרבנית תחי'
כי מאוד כמה נפשי לדבר הזה, אמנם עתה זה איזה שעות באו אלי הנכבד ה"ר
משה סאלאמאן ועוד נכבד מיפו, והציעו לפני אודות כ"ג נ"י, — בעודה יושב שם
בבויסק בכבודו של עולם.

והנה מאוד ערגה נפשי לזה באין ערוך, ולמותר להאריך, כאשר יודע בעצמו,
ובכלל הי' לתועלת גדול גם לירושלים, ולכלל ישראל, כאשר יזכנו ר' להיות ביחד,
ופה ב"ה הכל יהי' בידינו, הדפוס הוא חפשי ב"ה, ואת אשר נסכים לרצון ר' להגדיל
תורה ולעשות חיל לטובת כלל ישראל תצא מפה תורה לכל ישראל, א"א לי לבאר
הכל בכתב, וכאשר יזכנו השי"ת שנהי' ביחד איד"ש יראה ויבין את הכל.

ענין החוצץ בזה אולי מפני שנת השביעית הבעל"ט, אשר בקץ הקיץ הבעל"ט,
על הרב דיפו להשגיח על המושבות ולכל אשר להם, כי הוא הראש וראשון להם,
ואולי לא ירצה לתת הכשרים להיין מפירות שביעית הנעשה בהיתר שנמכר לא"י,
כפי ההיתר שהורה הרב המנוח מהר"ג זצ"ל ע"פ הסכם הגאון דבריסק זצ"ל.

ואיך שיהי' הדבר נכון וגפלא לשני הצדדים.

תקותי תעודדני כי יהי' עצהיו"ט לשנינו איד"ש.

בהחפזה כתבתי כ"ז מפני הפאסט הנחוצה היום, ואני שולחו באחריות, ולמען
ישיב לי דבר ברור בדעתו, ודעת ב"ב, וד' יזכנו לחדות פניהם כשמחה במהרה
בפעה"ק ירושת"י, כתקנת חודר"י.

אלי' דוד

ב

ב"ה, אור ליום ג' לפרשת טובה הארץ מאוד מאוד (עה"ק ירושלים ת"ו, שנת תרס"ב).
 לח' אהו"נ וחביב לבאי הרב ר' אי"צ הכהן שליט"א ענ"ב בו"ב יחיו
 כולם בניעמים ויתענגו כולם עכט"ט. יהי ד' יעמו ויעל.

ביום ה' העבר כתבנו באריכות, בכל פרטי עיר יפו, עתה הנני להוסיף דברים.
 ע"ד שאלתו מה דעת הגרש"ס נ"י, הנה עתה שבתי מביתו, אשר הוא דר אצל
 הביהכנ"ס הגדולה, שהיינו לרגלי הפומבי שעשו היום כ' סיון להמאורע שבקישנוב,¹
 ל"ע, ושאלתיו ע"ז, השיב בשמחה מי יתן והי', אדרבה יכבדנו בביתו גם לפה,
 וכי נוכל לתקן הרבה כשנחיה בדעה א' איד"ש כו' וכו', וכן באמת גם השערתי,
 כי הרבה הרבה נוכל לפעול בכלל, וביחוד על בעלי המושבות, ואם כי נמצאו
 בהם חפשים, וגם ח' יק"א העומלת להעמיד בתי-ספר לפי רוחם, בכ"ז אם אנחנו
 רבנים נהי' לאגודה א' לעמוד נגדם הכל נוכל בעה"י. ובכלל ראיתי אשתקד בהיותי
 ברל"צ, אשר נחשבת יותר לבני הדור החדש, כי נמשכו אחרי וכבדוני מאד בחשבם
 לכבוד גדול כי יהיו יחד באהבת רבני ירושלים. כן מן הראוי לקרבם בזרוע, ואז תהי'
 פעולתנו הרבה עליהם, ויהי' טובה לכלל ישראל. ובכל הרצון החפשי של הח' יק"א,
 מסעדיהם ומנהליהם בעניני המושבות, כפופים הם אל הרבנים מפני עסק היין
 אשר מוכרחים לתעדתנו, ועיקר הדבר, שבכל דבר² להיות דעתן לרצון ד'
 ית"ש מצותיו ותורתו, ובל ישים לב למפלגות השונות, שביפו ואגפיו, כי בכ"ז
 ישמעו לרבנים, וחלילה לא ימרו פיהם בגלוי אם רק נדע איך לנהוג עמהם, וכ"ג
 נ"י כבר מנוסה ומובחן ומובהק לזה, בטחוננו בד' כי כדרכו מאז כן ינהג גם לימים
 הבעל"ט איד"ש ובתמימותו ותהלכותיו הכל יוכל, ודברי אבינו הזקן³ זי"ע "עם
 עקש תתפל"ג⁴ וכו' הם לנו לעינים. וכן ראוי לנהוג, ולבלי לגלות דעתנו לכל מי
 שאין אנו מכירים אותו היטיב, והרבה הרבה צריך לבדוק, כי רבים ערומים כנחשים,
 אבל כ"ג ש' יכירם היטיב, ולא יכשל בהם, ובעוה"י יתבטלו וימסו כדונג נגדו.
 עלה והצלח בכל מכל כל.

הנני בזה חודו"י המצפה לראותם בלבבות שמחות בקרוב באריכת ימים ושנים

אל"י דוד

1 פרעות שוד ורצח ביהודים שהיו שם.

2 נחסרו כאן בכת"י כשלש מלות.

3 המשפחות שלנו מתיחסות אל הגאון ר' מרדכי יפה ז"ל בעל ה"לבושים", שהוא
 מתיחס על בית דוד המע"ה (עי' הקדמה לס' משנת ר' בנימין לא"י הגאון ר' בנימין ז"ל
 מחילקומיד, ומגילת היחש בסוף ס' זכר יהוסף ח"א להגאון ר' יוסף זכריה ז"ל שסדן משאול).

4 שמואל"ב כב כז.

ג

תהל שנה וברכותי שנת השקט ובטח עד העולם.

מזל טוב, אושר וברכה, שלווה והצלחה, רבין ובהמשכה, לכי ידיד לבי ואהוב נפשי, ואהוב כל מכירי ויודעיו, ח' הגאון המוכתר בשם טוב הראוי לו, ת"ל, מ' אברהם יצחק הכהן הגדול מאחיו, ד' יחזקהו ויארץ ימיו ושנותיו.

ברוך מתייך לשלם, ויהא רעוא דתרום רישי' אכולא כרכא, יברכהו ד' שתהי' רגל המבורכת, ויקום בו תיכף לת"ח ברכה יתברכו בו קהל עדתו ד' עליהם יחיו, ישלח ד' ברכה מרובה לרגלו.

תהא השעה שיקבל בה הרבנות לאורך ימים ושנים שעה מוצלחת, תרמיני' שעתי' להצלחת גר"נ.

יהיו דבריו נשמעים לרצון השי"ת, וישמח ד' במעשיו ובדרכיו, יזכנו השי"ת לזכות את הרבים, ויאר עינינו בתורתו וישם לבנו לעבודתו ויראתו כל הימים, ונזכה לתקן כל הצריך תיקון בעה"י.

בעונותי גבוכותי, מפני מגינת לבי, ל"ע, שאין ביכולתי ליסע ג"א לקבל פניו באהבה, כאשר דמיתי אשתקד, ולכן לא אוכל לזכור את אשר הגו רעיוני מתחילה לכתוב לו.

והנני בזה חודו"ז שיחיו כולם לאויוש"ט באה"ק.

המצפה לראותם כולם פא"פ בשמחה וגיל במהרה ולאוי"ט.

אלי' דוד

ד

ח' יד"נ הגאבד"ק יפו ת"ו.

בכל עוז תשוקתי לחדות את פניו בשמחה וגיל בהקדם האפשרי בעזה"י. בכ"ז מצאתי להעירו כי יחשוב דרכו מקודם כי בודאי יתמהמה בפה יותר ממה שיחשוב בעצמו, ולכן יעשה דרכו לפעה"ק במתינות, וכמובן שלא יוכל למנוע מלדרוש בפה איד"ש. ולראות כל המפעלים האדירים שבעה"ק והראויים לראותם ולדעתם היטיב, ובודאי נדרש לו מקודם לדעת דרכי עירו ומח"ק ת"ו, אשר עליו להודע בטרם בואו הנה, ובהיותו פה נשוחח איש את רעהו בכל הנוגעים לכלל ולפרט ולפרטי פרטים, וד' יתקנו בעצה טובה מלפניו.

בהכינו לנסוע כל ישבח ליקח אתו גם בגד פשוט, והתורה חסה על ממש"ש, וד' יזכנו לראות עיר קדשנו בתפארתה וארמון על תלו וכ"ג יכהן פאר בכהונה גדולה במהרה.

ביום נסיעתו יודיעוני בבוקר כי בו ביום הוא נוסע בהצלחה.

והנני חו"ד המצפה ומבשר שלומנו.

אלי' דוד

ה

ב"ה, (עה"ק ירושלים ת"ו, שנת תרס"ד).

לח' יד"נ ואהו"ל הגנ"י, הרב ר' אברהם יצחק הכהן שי' לאוי"ט ענ"ב וב"ב
ויגדלו לתחומעש"ט בכל הטוב.

ארכו לי הימים לחכות על בשורת שלומו הטוב מנסיעתו ועבודתו לאחינו
יושבי הארץ. ד' עליהם יחיו דגן ויפרחו כגפן סלה. אני בעוה"ד לא זכיתי להעונג
הזה, אשר רבות קויתי לו מאז זכיתי לעלות אל הקודש, כי אעבור על כל מושבות
אחינו המחזירים עטרה ליושנה, אבל למגינת לבי מאז באתי לפעה"ק עונותי יסרוני
ל"ע, ורק האחת עלתה לי זה שנתים שהייתי ברל"צ כשני ימים, ד' יחזקני ויאמצני,
וזכות אבותי ז"ל תעמוד לי להחלימני לימים טובים לבריאותי, להשביעני מטובו,
טוב ארצו הק', לראותה מבורכת ממעשה ידי אחינו להתפאר.
אמנם נתגלגל זכות ע"י כ"ג נ"י להורות דרך ד' לשמור מצותיו וחוקותיו
התלויות בארץ, לעבדה ולשמרה בכל הלכותי הרבות.
יחוס ד' על עמו ויראנו בישועתו ולא ישמע פרוצ בערי ישראל, ונשמע רק
טובה וברכה, כתקנת חודרו המצפה.

אלי' דוד

ז

ב"ה, (עה"ק ירושלים ת"ו, שנת תרס"ד), אור צום הרביעי יהפך ב"ב לשו"ש.

שלו שלח' לח' הגנ"י שי' לאוי"ט ענ"ב מנב"ת תח"י ענ"ב יגדלו בכך
הטוב לתחומעש"ט.

התמהמהתי כל השבוע לגודל החום אשר כבד עלי הכתיבה, ל"ע, ובשגם
כתב ענינים אחדים ולדבר עם אחרים, מה שאינו ביד, חפצתי להתראות עם הרה"ג
ר"ל משניפישאק שי' לאוי"ט, ולא בא לביתי בימים האלו, ולקרוא לו חוששני
מפני כת"ר היקר לי מאוד. לדבר עם הגרש"ס נ"י בעצמי א"א לי ל"ע, ועכבתי
עד שיבא איש סודו, שאנו מוסרים דברינו זל"ז על ידו, והוא באמת יקר ונעלה
ונאמן מאוד, וכתבתי בזה מה שמסר לי להשיב אחרי שהעתיק ממכתבו דמר
על כל המאורע.

שמחתי מאוד מנסיעתו ופעולתו במושב (ומדוע לא נאמר עיר, וכן על כל
המושבות, כאשר יתענג לראותם איד"ש) רל"צ. כמוהו כמוני ראיתי בהיותי אצלם
בי"ד אלול תרס"ב, כי ישמעו לכל אשר נאמר עליהם. אין די באר שמחת לבבי
וששון נפשי בשני הימים שהייתי בדרכי ובשבתי שם, אין לתאר כמה נזולו דמעי
גיל מעיני מרוב עליצות נפשי, אשר בחס"ד זכיתי לראות כי הגפן יתן פריו מעמל
אחינו, שמסרו נפשם לעבודת אה"ק לעבדה ולשמרה, וביחוד בשמרם החובות
התלויות בארץ, כדת של תורה, ואשרי חלקו של כ"ג שי', שנפל לו בנעימים לפקח
על איסורי ערלה וכלאים ולקיים הכל כמצוה ומוזהר עלינו. בשנה הראשונה לבואי
פה חשבתי ליפוק לקרייתא לכל המושבות לפקח על כל דבר, אבל עונותי יסרוני

ל"ע, זקנה קפצה עלי, וחלישות עצומה ממיחוש הפיבער ל"ע אשר דכאוני מאוד, עד כי לא יכולתי לצאת ולבא, ע"כ מה מאוד שמחתי עתה אשר יתגלגל זכותם ע"י כ"ג שי' בעמלו ופעלו, במעשיו ובדיבורו, אשר ת"ל יפה כוחו בכל, בלי ע"ה, יותר באין ערוך ממני, לאט לאט יהא בכוחו ותבונתו להשריש בהם כל הטוב, וישמעו לדבריו גם אותם אשר עיקרם מהדור הישן ונופם נוטה למנהגי אירופא והבלי הדור החדש, בכ"ז לב דובם לטובה, ואמנם כל דבר צריך מתינות רב לראות סוף מעשה במחשבה תחילה.

ידידי שי' מתאמץ לעשות שלום בין כל המפלגות, אשרי חלקו שנפל לו בנעימים אשר חכו ממתקים למשוך אבירים בדבריו, לעשות מעשה צור שבטו לרדוף שלם, מה טוב ומה נעים, אולם מאוד ראוי הדבר לעשות במתינות הרבה, וביחוד שיש גונבי הדעת רבים, ותומתו דמר כת"ר שי' לא תוכל לחדור אל אופל חדרי הבאים במחתרת לחתור תחת כסא כבודו ולהפוך את הכל לחפצם.

ע"ד תר"מ של נכרי שזרע שלא ברשות, נחמדים דבריו מאוד וא"צ להסכמתי, וד' יצילנו משגיאות, ויראנו בישועתו כתקות ח' ודודם הכותב באישון לילה ברפיון ידים מצפה לרח"ש.

אלי' דוד

ז

ב"ה, ע"ה"ק ירושלים ת"ו, יום א' ט"ו סיון תרס"ד.

כבוד הפקידות של חברת היק"א להנהגת המושבות, שלו' וברכה.

הננו להודיע לכבודם, כי הרב הגאון המובהק הצדיק אשר שמו כשמן תורק מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א הופקד, לשמחת לבבנו, לרב להעזיר יפו ולהמושבות תובב"א, ומעתה כל הענינים השייכים למצות התלויות בארץ, וההשגחה על עניני כלאים וערלה וכו' תרומה ומעשרות וכו', הכל יהיה נחתך על ידי ידידנו הרב הנז' שליט"א, שאנו וכל בית ישראל סומכים עליו ומחזיקים ידיו בכל תקף ועוז, ותואיל נא הפקידות להודיע הדבר גם לכל בני המושבות, וכי בכל עניני הדת יסורו למשמעתו ויעשו ככל אשר יורם, מבלי סור מדבריו, כרצון כל שלומי אמוני ב"י חובבי עמם וארצם, ורצון החותמים בברכה,

שמואל סלאנט

אליהו דוד ראבינאמיץ-תאומים

ח

לאגרות: קצט, רצא, כתב התחייבות על כשרות החליכה, נכתב בכ"ק של אמו"ר הרב זצ"ל, ונחתמו עליו תשעה מוכרי החלב.

הנה אנחנו הח"מ, מוכרי החלב בפה עיה"ק יפו ת"ו, הננו מקבלים על עצמנו בכל חומר ובאוי"ש, שלא נמכור לשום איש מישראל, לצורך בריאים, מהחלב כ"א אם נהי' אנחנו או ישראל אחר בעת החליכה, כדין תוה"ק, וע"ז באנו עה"ח יום ג', ג'י' אלול תרס"ד פעה"ק יפו תובב"א.

ט

לאגרת דז, וע' אג' רמח. לענין השמיטה.
אגרות של הגאון האד"ת זצ"ל.

ב"ה.

שפעת ברכות והצלחות ושלומים אלף לידיד לבי ואהוב נפשי ח' הרב
ד' אברהם יצחק הכהן קוק שיחי' לאוישטו"ג הוא וביתו ובר"ב ויגדלוס לתחומעש"ט
בהרחבה ועונג רב.

נלאינו לחכות קרוב לשני חדשים על מכתבו. וממש החיו אותנו.
אין אני בן חורין מלהודיע את אשר אתי. והוא מ"ע שבתורה ט"ט יקרא.
אינני בבריאותי כראוי ל"ע. אני מסובל תמיד במיחוש הפיבער ל"ע. אשר היא
מהלכת בפה תמיד ל"ע. ואין כל אדם בקי מזה. אם מעט ואם הרבה. גר ותושב.
ותמיד אני מוכרח ליקח חינוך ל"ע. וע"י הפיבער נתגברו גם השיעולים לפרקים ל"ע.
וחלישותי רבה מאוד. ד' יחזקני. אנא יזכירני תמיד בתפלתו. שיאמצני השי"ת
לתורתו ולעבודתו הק'.

עגמ"ג הרבה יש לי מענין השמיטה. שקודם החנוכה ה' פה המ"ץ ממושב
פתח תקוה ובעה"ב בכבר מקולניא אחרת והפצירוני להקל להם ע"י הוראת המבי"ט
והמהרי"ט בהבלעה, וכ"פ הפאת השולחן. ואם כי כבר היא שנה הששית. אבל ההפסד
לא יתואר. אינו משום חיי נפש של האכרים, אשר ג"כ יעלו ליותר מש' בתי אבות
היו. רק פשוטו כמשמעו שכל הישוב יתבטל לגמרי באין שום שם וזכר לו חלילה.
והגאבד"ק יפו נ"י כ' לי שכבר הורה הגריל"ד ז"ל בהשמיטה שלפני' לסמוך עליהם.
ואמר שמי שיסמוך עליהם מי יוכל למחות בידו. וכן נעשה. וג"א השבתי ג"כ
בפשיטות, כבר הורו. ודעתי עתה שונה הרבה מבשנ' תרנ"ו. שאז נתווכחתי בדובעללן
עם הגאבד"ק ביאליסטאק, יבדילנו ד' לחייטו"א. אבל עתה הרבה הרבה נשתנו. אבל
חברו עלי מחסדי הגריל"ד ז"ל, שלא ידעו רק מה שיצא לאסור בש' תרמ"ט
למגדר מילתא נגד הפושעים שרצו ממש לעקור מצות שביעית. וסמכו ע"ד הגר"א
ז"ל. ואם כי הרביתי לדבר בהאסיפה שעשיתי בביתי. כי לע"ע גם הוא ה' מתיר.
וכמו שהרב דיפו כ' לי שהתיר לו. — הם באחת אינם מאמינים לו. ואין להם אלא
מה שהביאו טבלא חתומה בחותמו ועלי' כעשרים רבנים ומופלגים שלא להתיר
גם ע"י א"י בשום דבר רק לאוקמי אילנא. ובכן נסתם הפתח. ואם שהישוב חרב
ח"ו וש' בתי אבות שומרי תורה ותרומ"ע א"ל במה לחיות. זה אין דאגתם. ואני
קראתי עליהם מש"כ בחו"מ בשלו יכול לקדש ש"ש ולא בש"א. והגרש"ס נ"י אף
שזו (תרנ"ו) התיר, עתה יאמר שא"א לו לומר דבר. ולזאת השבתי שלא אומר
בזה מאומה. ורק כל מה שיודעים מהגריל"ד ז"ל שהתיר לא ישגיחו כלל על
המחמירים. ואני מוכן לכתוב לגאוני גאליציא ממכירי שליט"א. אך חלישותי וטרדותי
לא הרשוני עד כה. אולי יתחזק כתר"ה לעיין בהלכה זו.

והנני בזה חו"ד יידרם המצפה אשרם והצלחתם. ולבשר ולהתבשר טוב מכלל

ומפרט.

אל"י דוד

כ"ח יום ה' תש"א תרס"ב (עיה"ק ירושלים ת"ו).

ב"ה, יום ג' י"ג אייר תרס"ב (ע"ה"ק ירושלים ת"ח).

ע"ד הנחמדים בענין השביעית הרבה לי לדבר. וכעת בא לפה יד"ג הרב דיפו שי' להתיעץ בזה, לאשר בני המושבות מטרידים אותנו מאוד איך לקבוע ההלכה בזה. וכמעט אין עצה רק להיות שוא"ת. וצ"ע טובא בזה. לא טוב עשו במה שנתאחרו עד כה. לכתוב מזה ככל לבבי כבוד עלי הרבה כעת, ואולי אכתוב מהקולוניא איד"ש. ועתה אני ממחר לכתוב, לאשר כבר נתאחרתי וח"ו ידאגו על שלומנו.

הרה"ג דיפו שי' רוצה שאאסוף אסיפת כל הרבנים דפה עוד בדבר השמיטה. ואיד"ש כאשר יעלה בדינו אכתוב לכתרה"ה כל מה שיוסכם בידינו איד"ש לזכינו לכונן לאמתה ש"ת.

והנני לבקש מכתרה"ה נ"י, יעשה זאת למעני ממש, לברר הדין להלכה למעשה. הן הוהירוני הרופאים מיין, ל"ע, מפני השיעול ל"ע, ולבי עלי דוי על ביטול קידוש עה"י, וצר לי לקדש שישתו אחרים, שהוא מחלוקת באחרונים, ושיקדשו אחרים ואני על הפת ג"כ למור"י, ולכן בדעתי לקדש על יין מבושל, שכפי פשטות הלשון הוא גם שהצמקים מבושלים ומסננין היין שהוא יין גמור, וכ"כ בדה"ח וח"א, אך הגרש"ק בס' החיים הולק שזה ל"ג יין מבושל רק שמבשלין היין עצמו, וכל המשנה בתרומות, ולדעתו אינו יין כלל, ותומך דבריו על הרלב"ח. והנה בשו"ת עמודי אור סתר דבריו, וחולק להלכה, אך אחרוני זמנינו המקצרים, בס' קצש"ע ומש"ב, הביאו ד' הרש"ק, ולכן לבי נוקפי מאוד, וחוששני הואיל שיצא מפי אר"צ, ואף כי לרבים הקלתי בהיותי במיר, לגדול הדוחק עתה ביין שם, מפני פקודת המלכות ל"ע, וגם בפה השבתי לרופא בע"פ בעד חולה שא"א לו ד"כ ביין שיעשה כן, וקילס מאוד עצתי זאת, ולמגינת לבי לא עשיתי בעצמי כן, אשר בד"כ בודאי גם הגרש"ק מודה שלא גרע מיין תפוחים ולאקרעץ. אך בכל קידוש והבדלה חושקני מאוד לדעת הלכה למעשה בזה, ויראתי לסמוך ע"ע פן נוגע אני, ומובטחני בו שיעלה הלכה לאמתש"ת בעזה"י כדרכו הטוב.

עוד אבקשהו, מה שלבי עלי דוי, ובשנה העברה נזכרתי אחרי שכבר עבר הזמן, הן בקרוב קרב עת בצירת הענבים וקצירת התבואות וכל הפירות, והן רבים נכשלים באכילתם טבליים. וכבר הרעשתי אשתקד להדפיס פתקאות קצרות דיני ההפרשות בקצרה ובלשון זארגאן, אך לא השגתי מי שיכתבם ויסדרם כראוי. ע"כ אבקשהו, יסדר בקיצור נמרץ, הלכות קצרות, דיני תרומה גדולה, מעשר, תרומת מעשר, מעשר עני, (שבשנה הזאת), מעשר שני, איך יפריש כ"א בקנייתו מן השוק, ול' זארגאן, ואני אדפיסם על הוצאותי איד"ש להפיצם בכל המושבות ובפעה"ק וכל העיירות הקדושות.

גם בזה לא אפונה כי יכוין כתר"ה נ"י לעשות להלמ"ע עצהיו"ט.

אוכל לבשרו, אשר ב"ה עלה בידי, מה שקוייתי עד כה, לקיים מצות ראשית הגז, אשר זמנו הוא בעת הזאת שאז זמן הגיזה, ונתתי שני ליטראות צמר כמו שהוא, לזכות בעד כתר"ה נ"י, ועתה אשאל למעכ"ת נ"י איך אעשה בהם. הן המצוה היא ליתן מלובן ולא צואי, וה"ט לפי שקנאו בשינוי, אבל בכה"ג שכבר

זיכיתי ע"י אחרי, א"כ ה"ל שלהם, וגם י"ל דאין אני מכויז כלל לזכות ע"י שינוי רק לטובתם. ע"ז אחכה על תשובתו.
והנני בזה ח' ודודם המברכם להתענג עכ"ט ולחוג חג מתן תוה"ק בשמחה, המעתיר בעד כולם מצפה לרחמי שמים,

אל"י דוד

יא

לאגרות רכז, רכז, רכ"ח ורמה. פסקדין של משפט הבוררים לסדור עניני הצבור בפתחתקוה. נכתב בכ"ק של אאמ"ר הרב זצ"ל, ונחתם בחתימתו וחתימות שאר ששת הבוררים.

אחרי אשר נועדנו אנחנו ח"מ במושבה פ"ת ושמענו בשימת לב רצינית את סענות שני הצדדים, בדבר הסכסוך הציבורי אשר נתהווה בין שני הצדדים, החלטנו בכל תוקף הניתן לנו מדעת הקהל ע"פ הסכמת שני הצדדים ההחלטות הללו:
א. עד אשר יבחר ועד חדש, ע"פ הפרוגרמה אשר תבואר בזה עומד ועד ההנהגה בהצדדים, ביפוי כח משטרו ובכבודו, לכל הדרוש להנהגת המושבה לצרכי השעה. אבל דברים חדשים, וכל ענין שיש לו ערך קבוע, לא יעשה הועד מעתה, ויונחו אלה הענינים למשטר הועד החדש, שיבא אחרי הבחירה המסודרת שתבא. בין דברים חדשים יחשב ג"כ קבלת איזה נושא חדש או סילוקו, [מפני שזמן הבחירה קרוב לבא].

ב. כמו כן כל דבר עונש על איזה איש לא יוציא הועד העומד כעת אל הפועל, עד אשר יתכונן הסדר ע"פ חקי הבחירה שיבאו בזה. ואם ימצא איזה חייב בעונש לפי דעתם יכתב עונו למזכרת בספר הפרטי-כל, והועד החדש שיאושר ע"פ הבחירה ידון בזה לפי ראות עיניו.

ג. סדר בחירת הועד יהי ע"פ שלשה אחוזים מעשרה, כאשר היה עד כה, אבל סדר ההתאגדות של עשרת הבוחרים יסודר באופן זה שיבואר.

ד. ארבעה עשר יום לפני הבחירה יודיע הועד ההנהגה, ידיעה פומבית רשמית, את היום הנועד לבחירת הועד בהמודעה ההיא יהיה כתוב, שיוכלו כל מספר של עשרה, שיש להם זכות של בחירה, להאגד יחד לבחור מקרבם שלשה בוחרים ע"פ הטוב בעיניהם, וכל אותם אשר ישארו עד יום אחד שלפני הבחירה במצב בלתי מסודר לא יוכלו עוד להסתדר ע"פ דעתם, כ"א הועד יסדרם ע"פ חות דעתו.
ה. העשיריות המסודרות צריכות להודיע את דבר סידורן להועד שני ימים לפני יום הבחירה ויום הבחירה עצמו אינו בכלל.

ו. כל תושבי המושבה, שיש להם אחוזת נחלה במושבה, באופן מאושר בסה"מ יש להם זכות בחירה בשלימות לבחור ולהבחר.

ז. בעלי נחלה היושבים מחוץ למושבה יש להם זכות לבחור המה בעצמם או בבא כחם אחד מיושבי המושבה הקבועים, אפי' באיש שאין לו זכות דעה מצד מצבו האזרחי ויש לבא-כח זה זכות דעה, לבחור ולא להבחר.

ח. אין לשום אחד מיושבי המושבה כח מכריע יותר מדעה אחת, ואפילו אם יהי בעל נחלה מאושר בעצמו, ועם זה יהיה ג"כ בא-כח של איזה מיושבי חוץ,

אין לו כ"א דעה אחת. אבל יש לבעל זכות כפול כזה למסור את כח בחירתו לאיזה מיושבי המושבה הקבועים, שאין להם זכות דעה לעצמם מצד מצבם האזרחי. וישאר הוא עצמו בתור בא כח של היושב חוץ שבידו.

ז. כל הדר במושבה שלש שנים רצופות בקביעות, שאיננו מקבל צדקה מקומית, ומשלם הערכתו לקופת הציבור לא פחות משנים עשר פרנק לשנה, יש לו זכות של בהירה, לבחור ולא להבחר.

ח. שלילת זכות הבחירה מכל מי שזוכה לה ע"פ החק, מצד גרעון מוסרי, לא תוכל לצאת אל הפועל כ"א אם יסכימו ע"ז כל בוחריו הועד, שלשת האחוזים מכל עשיריה, פה אחד, ואם אחד מהם מוחה ע"ז ישוב הדבר לד"ת.

ט. ועד המושבה כולו הוא אורגן מחובר מחברים הנבחרים לא פחות מאחד עשר במספר.

י. הועד יעבוד כולו את כל העבודות הכלליות של הנהגת המושבה, ונוסף על זה יחלק את העבודה בקרבו לסניפים מיוחדים, לא פחות משלשה: סניף מיוחד למצב הבדיאות, וסניף שני לסידור עבודת הפועלים הקרקעיים בשדה ובכרם, וסניף שלישי לכל דברי החקים שבין הממשלה והמושבה.

יא. כל סניף יכיל בקרבו לא פחות משלשה חברים.

יב. שני חברים ישארו, חוץ מחלוקת הסניפים, בתור ראש הועד וסגנו.

יג. כל סניף מיוחד יש לו אבטוגומיה¹ שלמה בחוג הבדוזט² שלו.

יד. ההסתדרות המיוחדת לעניני הועד ביחש של הסניפים זה לזה, ויחוסם

אל ההנהגה הכללית לכל פרטיה, תלויה היא בדעת כללות הועד, שיסדר את הכל באורח כבוד ושלום.

טו. כל ההחלטות של הועד בכלל, ושל הסניפים המיוחדים, יכתבו בספר

הפרטי-כל ויקוימו בח"י הנאספים.

טז. בכל תקופה בת שלשת חדשים צריך כל סניף להרצות דין וחשבון,

של כל פעולתו במשך התקופה, לפני כללות הועד כולו.

יז. באי כח המושבה, שלשת האחוזים מכל עשיריה, יבחרו ועד ספר האחוזה,

שיהיה עומד תחת השגחת ועד המושבה.

יח. מספר-האחוזה תעשה העתקה נאמנה, שתהיה מאושרת ומקוימת ע"י

כל הועד, בצירוף יעד ספר האחוזה.

יט. ההעתקה תהיה שמורה בארון-ברזל מיוחד בבנק אנפ"ס ביפו, והמפתח

יהיה תחת יד ראש ועד המושבה.

כ. בכל תקופה של שלשת חדשים צריכים כל הדברים המיוחדים, שבאו

בספר האחוזה במשך התקופה, להיות נעתקים ע"פ ההשגחה האמורה בהיך ספר-ההעתקה השמור.

כא. הועד יוכל לענוש לכל הפוגעים בכבודו וחוטאים נגדו, רק במושב כל

חברי הועד הנמצאים במושבה, ודוקא בפניו של הנידון, ואחרי שמיעת דברי הצטדקותו.

רק אם ישלח הועד אחריו ויסרב לבא, אז יכול הוא לחייב אותו של בפניו, לפי ראות עיניו.

כב. הוצאת דבר עונש אל הפועל תבא רק בהסכמת שני שלישי הועד. ואם לא ימלא מספר המכריעים לשני שלישים. ישוב הדבר לד"ת.

כג. במשך עשרה ימים, אחרי שהודיע הועד את דבר העונש להעונש. באופן רשמי. יכול הנידון לקבול על זה לפני הרב מיפו. אשר ידרש בכתב מהועד להציע לפניו את יסודי טעם העונש. אם ימצא הרב. שאחרי הרצאת הועד צריך הענין עדיין בירור. יקרא לבא לד"ת אחד מחברי הועד. בכח והרשאה מכללות הועד. עם הנידון.

כד. לפני הנסיעה ליפו לד"ת צריך הקובל להטליש ביד הועד סך עשרים פרנק. ואם יצא חייב בדינו תחול הוצאת המשפט משני הצדדים על הקובל. כה. המונופולין יוחלטו דוקא בהסכמת שלשה חברים של הנאספים באי כח המושבה.

כו. עד מאה פרנק רשאי הועד להוציא על דעת עצמו. כנהוג עד כה. יותר מסכום זה. עד אלף פרנק. צריך הוא להכרעת רוב באי כח המושבה. ולהוצאה בת יותר מאלף פרנק. צריך הסכמת שני שלישים של הנאספים באי כח המושבה.

כז. ע"ד הד"ר. כאשר זה מכבר רצה הוא לצאת מן המושבה. אלא שאותם אשר בא עמיהם בקשר לא הניחוהו לנתק את קישורם. כעת הסכימה דעת באי הקישור לותר להד"ר על קישורו. ועל פי זה שב הדבר להסכמה הראשונה שהיתה בדעתו מאז. כח. במושבה צריך להיות רק ד"ר קבוע אחד. שיבחר ע"פ באי כח המושבה בהכרעה של שני שלישי הנאספים.

כט. שאלת החובש תפתר ג"כ ע"פ הכרעה של שני שלישי הנאספים מבאי הכח. בין כשידונו על עיקר הדבר. אם המושבה צריכה היא לחובש בכלל. בין אם יוכרע שדרוש לקבל חובש כשידונו מי יהיה החובש שיקובל. ל. החובש מר ס. מתפטר ממשרתו מראש השנה של שנת עת"ר הבעל"ט.

לא. לכל שאלה. שתולד בפרטי ההחלטות הללו. יפנו אל הרב מיפו. ואם ימצא שהדבר פשוט ישיב לפי דעתו. שתהיה מכרעת בזה. ואם ימצא שהדבר צריך שיקול דעת יצרף עמו מאתנו הח"מ הנבחרים. אחד מכל צד. וע"פ הכרעת הרוב יקום דבר.

לב. ההוצאות אשר נפלו. במשך זמן הסכסוך הציבורי. על דבר הדרי"ם. יחולו על קופת המושבה.

לג. כל אחד מבני המושבה. מכל המפלגות. אחראי הוא בכל עז קודש על שמירת מצב השלום במושבה.

ואדון השלום. ששמו שלום. ישים שלום על עמו ונחלתו. ונראה מהרה בשמחת גויינו ובישע עמנו ויפרוש עלינו את סוכת שלומו ויבחר לנו את נחלתנו.

בעה"ח יום חמשה עשר לחדש אלול שנת תרס"ט.

נאום הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש. בעה"ק יפו והמושבות תוככי"א

נאום ארי' ליב בהרר"ד ז"ל	נאום זאב גלוסקין
נאום אלימלך פערלמאן	נאום וטמואל אסטאשינסקי
נאום זלמן הכהן רובין	נאום ד"ר ח. חייטין

יב

כתב החלטה ע"ד שמירת התורה והמצוה בסדור
ההתיישבות של מועצת האגודה מביאליסטוק
לקנית קרקעות באה"ק. נכתב בכ"ק של אאמ"ר
הרב זצ"ל ונחתם מאת עשרה חברי המועצה.

אנחנו ח"מ, באי כח ישוב רפיה הארץ-ישראלית, נועדנו בזה, לפני התחלת
צעדנו הראשון, להכנת יסוד הישוב הנ"ל, והחלטנו כולנו בדעה אחת את היסודות
האמורים בזה, שהישוב לכשיתכונן יתנהג על פיהם בלא שום שינוי כלל.

א. שמירת שבתות וימים טובים ומניעת חילולם בפרהסיא היא מוכרת אצלנו
בתור תקנת הישוב, שכל יחיד, אשר יתנחל בישובנו מאחינו בנ"י, או אשר ישב
אחנו, בין ישיבת קבע בין ישיבת עראי, לא יוכל לעבור על זה. וההנהגה הציבורית
הכללית ערבה היא בעד שמירה זו, כמו שהיא אחראית בעד כל החיובים המוטלים
על כל יחיד מטעם החברה והציבור.

ב. חובת קרקע במצות התלויות בארץ, כמו ערלה, כלאים, שביעית, תרומ"ע,
יעשו הכל ע"פ התורה והמצוה, ע"פ הוראת רבנים גדולים בישראל, בתורה וביראת
שמים, ויחוסן לכללות ההנהגה הציבורית שוה הוא ליחס הדברים הנזכרים בסעיף א'.
ג. כל בניני הציבור ומוסדותיהם, שהם נדרשים מטעם הדת, חייבים כל
חברי הישוב להשתתף בהוצאתם.

ד. בתי כנסיות ובתי מדרש יבנו בתכנית כזאת ויתנהגו בהנהלה כזאת,
שאינ בה שום נטיה להכתות הריפורמיות.

ה. בבתי החינוך של הישוב ישרר רוח הדת והאמונה הנאמנה, ולא תכנס
בהם נטיה של שויון רוח ביחש להדת, ואין צריך לומר שלא תמצא בהם מקום שום
תנועה הריסית ושליילית ביחש לאמונתנו הקדושה.

כל אלה התקנות אשרנו וקיימנו עלינו בתור אשיות הישוב העתידי, וחובתנו
וחובת כל הנלוים עלינו, ביסוד הישוב הנ"ל, להודיע את היסודות העיקריים הללו
לכל הנכנס להיות עמנו באגודתנו.

וגואל ישראל וקדושו יקים מהרה דברו הטוב להשיב בנים לגבולם ולהצליח
את דרכנו בישוב ארץ חמדה.

בעה"ח מוצאי ש"ק י"א טבת תרע"ן פעה"ק יפו ת"י.

נאום משה מרדכי מאנישעוויץ
ונאום דובער הלוי עפשטיין
ונאום אהרן זעליג קרינקין
ונאום יהושע העשל לעווין
ונאום יעקב מאיר פאדלישוק
ונאום יואל משה סאלאמאן
ונאום מרדכי אדעלמאן
ונאום יוסף קאדראנסקי
ונאום זרח בארנעס
ונאום זלמן הכהן רובין